
BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XX
C
8
NAPOLI

IO. GOTTL. HEINECCI IC.

AD

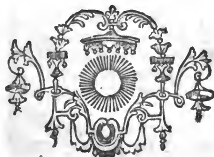
LEGEM IVLIAM

ET

PAPIAM POPPAEAM

COMMENTARIVS,

QVO MVLTA IVRIS AVCTORVMQVE
VETERVM LOCA EXPLICANTVR,
VINDICANTVR, EMENDANTVR
ATQVE ILLVSTRANTVR.

AMSTELÆDAMI,

Apud JANSSONIO-WAESBERGIOS,

M. D. CCXXXI.

NOBILISSIMO AMPLISSIMOQVE

VIRO

CORN. VAN BYNKERSHOEK.

IC. SVMMO,

ET SVPREMAE HOLLANDORVM, ZEELANDORVM ET OCCIDENTALIVM FRISIORVM CVRIAE, QVAE HAGAE COMITVM EST, PRAESIDI GRAVISSIMO.

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIVS.

EX quo præclara illa, quæ publice exſtant, ingenii TVI monimenta diurna nocturnaque manu verſare coepi, PRAESES AMPLISSIME, tanta illico nominis TVI veneratio intimo pectori meo inhæſit, vt ejus nullam vnquam acceſſionem fieri poſſe exiſtimarem. At quum nuper nihil tale cogitanti ea mihi obtingeret felicitas, vt ſuauiſſimo congreſſu TVO Amſtelædami apud communem amicum frui, illudque os venerandum, quo ciuibus oracula quotidie fundis, illud admirabile ingenium, ex quo tantas doctrinæ opes depromis, denique candidum illud & ab omni arrogantia alieniſſimum pectus coram intueri liceret: ad ſummam, qua TE antea proſequutus fueram, venerationem tantus, mihi crede, cumulus acceſſit, vt jam demum amare videar, antea dilexiſſe. Et ſane quum mihi jurisprudentia, non illa

 qui-

quidem vmbratilis & e variis interpretum somniis male consuta, sed vera ac mascula, & e suis fontibus hausta, vnice cordi sit, &, quantum in me est, ita rationes meas componere soleam, vt ne mihi bene de illa merendi voluntas deesse videatur; quid mihi iucundius esse oporteat nomine TVO? quid TE ipso carius, cui contigit, quod nescio an hodie nemini, vt, quod in arte nostra summum est, incredibili ingenii bonitate cum summo studio conjuncta, adsequereris? Nulla profecto fuit ætas, quæ vberrimum dederit iureconsultorum eximiorum prouentum. Tullius, cuius temporibus ingeniis ad maiora nitentibus amplissima præmia cum ad honores, tum ad diuitias proposita erant, iuris ciuilis magnum quidem vsum & apud Scævolam & apud multos alios fuisse, ait: artem tamen in vno Ser. Sulpicio. Et quamuis deinde diuina illa Iuliani, Celsi, Neratii, Papiniani, Vlpiani, Paulli, aliorumque ingenia magno numero illuxissent: Theodosius tamen iunior paucos semper rarosque exstitisse conqueritur, qui plena iuris scientia fuerint ditati, & in tanto lucubrationum tristi pallore vix vnum aut alterum recepisse ait soliditatem perfectioris doctrinæ. Quid de insequentibus sæculis dicam, quibus tristissima caligo iurisprudentiæ incubuit? quid de ætate Cuiacii, cuius summa eruditio vix paucos ad eamdem doctrinæ gloriam sectandam inflammauit? Quid de nostris temporibus, quibus omnis ad veram laudem impetus propemodum oblanguit? In tanta vero eximiorum iureconsultorum raritate quis iuris paullo studiosior TE non ferat in oculis, AMPLISSIME PRAESES, qui solus fere hodie TE ad veterum exemplum componis, nostroque sæculo CVIACIVM, ipso Cuiacio, si viueret, fatente, restituis? Equidem maximus hic vir, viso Biturigis Ioanne Hasteno, Iuliacensi, eius ingenium, tanquam Phidiæ signum, semel adspe-

ctum

ctum ita probauit, vt in tersa ad Gregorium Lomellinum Epistola fateatur, tantam in Hasteno eluxisse animi probitatem, tantam iuris peritiam, vt eo loquente sibi sæpe visus sit parum aut nihil in iure ciuili profecisse: ita sæpe sibi ab eo pudorem iniectum, aliter sentienti, quam ipse voluerit, ita sæpe admirabilem illum eruditionem ostentasse, vt dicere deinceps non dubitaturus sit, vnum se nosse Germanum iureconsultum, eximiæ scilicet & spectatæ eruditionis, Ioannem Hastenum: vnum Italum, Gregorium Lomellinum. Magnifica sane laus, & fere inuidenda, a laudato quippe viro, Iac. Cuiacio profecta, eoque sincerior, quod ad hominem Italum scribens omnes Germano iuueni adulandi caussas procul habuisse videatur.

Et tamen Ioannem illum Hastenum, qui ipsum Cuiacium in admirationem rapuit, fata ostendisse tantum terris videntur. Saltim nec lucubrationibus vllis, quod sciam, nec eximiis quibusdam in patriam meritis tam immortalem sibi gloriam peperit, vt hodie illum inter homines fuisse sciremus, nisi Cuiacius ipsi monimentum hoc ære perennius posuisset. Quid vero de TE iudicaturum fuisse dicamus Cuiacium, PRAESES AMPLISSIME, si in sæculum hoc, quod TE tulit, felicissimum incidisset? si humanitatem TVAM cum incredibili vitæ elegantia conjunctam cominus perspexisset? si præclara & veluti sub ascia dedicata ingenii TVI monimenta euoluisset, & tot obscuris desperatisque iuris locis lucem a TE tam feliciter animaduertisset redditam? Quid illi animi futurum fuisse credamus, si diffusam eruditionem diuinamque in Critica εὐστοχίαν, & reliqua, quæ in TE sunt, reconditarum litterarum præsidia, a TE tamen cum vita negotiosa & forensi ita coniungi intellexisset, vt siue doctis scribas, siue e supremo tribunali promas exerceasque iustitiam, id vnum per omnem vi-

tam egisse videaris? Quid dicturum denique fuisse existimemus, si tam prope, ac nos, abfuisset ab illo plausu & congratulatione, qua TE TVA virtute, TVIS meritis ad amplissimam dignitatem euectum non modo cives TVI, sed boni ubique omnes nuper sunt prosequuti? Fateretur profecto, iam demum se sibi parum profecisse videri: fateretur, TE sibi aliquando pudorem aliter sentienti iniicere: fateretur denique, iam vnum se nosse iureconsultum, eximiæ scilicet ac spectatæ eruditionis, CORNELIVM VAN BYNKERSHOEK, qui tantum inter reliquos caput efferat,

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Huiusmodi elogium ferres, PRAESES AMPLISSIME, si vel TE Cuiacio, vel hunc TIBI fata æqualem esse voluissent. Iam quum felicitati TVAE id vnum deesse videatur, quod non, vt olim Hasteno & Lomellino, ita & TIBI Cuiacius aliquis encomiastes contingat: non indignaberis, spero, mei saltim ordinis homines testatum ad posteritatem facere, quanta admiratione prosequantur virtutes TVAS, sæculis etiam venturis incitamento ad solidiorem iurisprudentiam futuras. Et eo quidem consilio amplissimo nomini TVO hoc opusculum inscribere sustinui. Cui enim potius? quum & æquissimum esse judicauerim, exstare aliquod amoris in TE mei monimentum, & in eam spem atque opinionem ingressus sim, si libellus TIBI non plane displicuerit, non fore, vt vllius obtrectatoris invidiam iudiciumque iniquius reformidet. Accipe itaque, quod offero, ea fronte, qua me ipsum nuper excipiebas, TIBI que persuade, quæso, nihil vnquam a me magis ex animi sententia scriptum, quam quod mihi de TVIS laudibus non minus veritatis studium, quam affectus flagrantissimus expressit. Vale, o Belgii Decus. Franequeræ Frisiorum Kal. Octobribus cIɔ Iɔccxxv.

PRAE-

PRAEFATIO

AD

LECTOREM.

AVGVSTVM, sæculis omnibus memorandum principem, *maximis omnium gentium viris magnitudine sua caliginem induxisse*, Ioue non iniquo olim iudicauit VELLEIVS PATERCVLVS, (a) assentator ille quidem maximus, & cui omnia principum honesta atque inhonesta laudare mos fuit, sed cuius tamen adulationi in vno Augusto materiam defuisse dixeris. Nam vt alias, quibus hic princeps pace belloque enituit, virtutes prætermittam: vel illa, quæ in legibus ferendis elucet, prudentia tam admirabilis in eo fuit, vt vix gentes vniversæ in annalibus suis reperturæ videantur principem, quem alteri isti reipublicæ Romanæ conditori ac parenti sine rubore opponant. Inciderat ille in ea tempora, quibus procax libertas ciuitatem miscuerat. Bellorum ciuilium, quæ æmulatio inter Cæsarem & Pompeium conflaverat, exitus sane tristissimus ex altera parte cædem; ex altera produxerat dominatum, quem nec parari, nec retineri bonis artibus posse, inter omnes constat. Hinc ipse Cæsar, quamvis animi vigore accerrimus, qvamvis manu fortissimus, & magnitudine cogitationum, celeritate bellandi patientiaque periculorum Alexandro, sed sobrio, nec irato, simillimus, tamen quum & malis artibus vti nollet, nec bonis posset, partum tot sudoribus imperium vix in quintum mensem tuebatur, fato suo documento futurus posteris, facilius parari, quam retineri imperium. Eo interemto, tantum abest, vt fluctus illi ciuiles consederint, vt ex Charybdi in Scyllam incidisse videretur respublica. Nova enim illico bella, quorum exitus ciuibus præstantissimis proscriptionem & cædem, libertati & legibus interitum, ærario eluvionem, ipsique principi terrarum reipublicæ deteriorem omni tyrannide triumuiratum adferebat. Ita vero actum fuisset de majestate Romana, & ne ipsa quidem Salus populum, in sua viscera per tot annos sæuientem seruare potuisset, nisi Augusti illuxisset in-

(a) Vellei. Lib. II. Cap. LXXXV.

ingenium ſine exemplo maximum, isque vir prudentiſſimus, remotis æmulis, ſubuerſo Lepido, Antonio ad Actium deuicto, cuncta diſcordiis ciuilibus feſſa nomine principis ſub imperium accepiſſet.

Is enim rerum potitus primo omnium de republica conſtituenda cogitabat, & quum facile intelligeret, ſtare non poſſe principatum, qui magis armis & terrore, quam legibus & iuſtitia, niteretur: a ſexto conſulatu potentiæ ſecurus animum ad ciuitatem legibus temperandam adiiciebat, &, TACITO (a) teſte, *dabat iura, quibus pace & principe vterentur.* Quam arduum hoc fuerit & difficile, quantisque cum impedimentis ipſi fuerit colluctandum, primum ex temporum illorum perturbatione & populi Romani ingenio colligas. Rempublicam ſane acceperat non modo diſcordiis ciuilibus feſſam, ac prope enectam, non ſolum ciuibus, viribus opibusque exhauſtam, verum etiam ita comparatam, vt nec libertatem ferre poſſet, nec ſeruitutem. Intolerabile erat ciubus Romanis regium nomen, quod ante tot ſæcula ſerio eiurauerant: & tamen diſcordanti ciuitati non aliud supererat remedium, quam vt ab vno regeretur. Confugiſſe in Auguſtiſſimum videbatur reſpublica; ſed eadem tamen, quidquid dominatum redoleret, auerſabatur quam maxime, ægrotis illis ſimillima, qui nec morbum pati poſſunt, nec remedia. Talis erat Romanæ reip. facies, quum Auguſtum acciperet principem. Quod ſi itaque vere cecinit PINDARVS: (b)

Ῥᾴδιον μὲν γὰρ πόλιν σεῖ-
σαι καὶ ἀφαυροτέροις. ἀλλ' ἐπὶ χώ-
ρας αὖθις ἕσσαι, δυσπαλὲς
δὴ γίνεται ἐξαπίνας,
εἰ μὴ θεὸς ἀγεμόνεσσι κυβερ-
νάτηρ γίνηται.

Facile quippe eſt, ciuitatem concutere, etiam imbecillioribus: at in ſedem iterum collocare, difficile

Vti;

(a) Tacit. Annal. Lib. III. cap. XXVIII.
(b) Pind. Pyth. IV.

Vtique est, repente
Nisi Deus principibus guber-
nator fuerit.

quis quæso in constituenda ciuitate Romulo plus negotii fuisse dixerit, quam Augusto in eadem instauranda? Quisue eum suffecturum fuisse crediderit tot morbis sanandis, nisi ei diuinitus concessa regnatrix prudentia adfuisset? Hac vero fretus, ita instruebat scenam, vt sensim mutaretur respublica, nec tamen mutari illam populus sentirent, sexcentis libertatis simulacris delusus. Hinc nec regem se vocari patiebatur, quum esset παμβασιλεύς, nec Dictatorem, quum esset sine prouocatione, nec Dominum, quum ei omnes seruirent. Principis, Pontificis max. & similia vocabula, liberæ quoque Romæ non ignota, imperio prætexens, diuina humanaque omnia suo arbitrio moderabatur, & solo clementiæ auctoramento Senatum populumque non minus sibi habebat obnoxium, quam si triste Tarquinii Superbi exemplum sequutus illum exhausisset cædibus, hunc terrore, metu & laboribus oppressisset. Primum hoc est & præcipuum, in quo Augusti prudentia eluxit, cui & alterum non minus admiratione dignum accedit. In rerumpublicarum conuersionibus id quoque euenire solet, vt veteris reipublicæ leges nouo statui non magis plerumque conueniant, quam puero Herculis cothurni. Nam, ut recte vidit ARISTOTELES, (a) aliæ sunt leges, quæ statum popularem conseruant, aliæ, quibus principatus vel imperium optimatium continetur, nec fieri potest, ut eædem prosint & imperio paucorum, & statui multitudinis. Et tamen quum nullam mutationem ægrius ferant homines, quam legum, quibus ab incunabulis innutriti sunt: quis dubitet, quin Romanis ea mutatio accidere debuerit molestissima? Nihil erat iure Quiritium præstabilius. Vnusquisque paterfamilias domi erat familiæ princeps, & iure vitæ & necis in omnes, qui potestati eius subiecti erant, vtebatur. Idem in ciuitate erat veluti sacrosanctus, a cuius capite & tergo Leges Valeriæ & Porcia omne supplicium omnemque iniuriam remouerant. In foro & comitio non minore

(a) Aristot. Polit. Lib. III. Cap. VII. Lib. IV. Cap. I. Lib. V. Cap. IX.

minore auctoritate, ac ſummi magiſtratus, una cum ciuibus reliquis de pace, bello, foederibus, ſuffragia ferebat, leges figebat refigebatque, quin & de capite & fortunis ſummorum virorum iudicabat. Particeps erat honorum & ſacerdotiorum omnium, quin ſæpe, qui hodie aratrum tenens agellum ſuum colebat, perendie ciuium iuſſu paludatus exibat in prouinciam, & maximis exercitibus ſummo cum imperio præficiebatur. An ea iura tam facile dimiſiſſent Romani? an non quodcumque pro iis certamen ſubiiſſent? Quid vero Auguſtus? Quum animaduerteret, ea omnia parum conuenire principatui, cuius ex TACITI (a) ſententia *ea conditio eſt, ut non aliter conſtet ratio, quam ſi uni reddatur*: primum conſtituto Præfecto vrbi negotium dabat, vt & ſeruitia & ſæuitiam dominorum coerceret, id eſt, imperium illud domeſticum paullatim intra fines coerceret; deinde honores quidem a populo deferri patiebatur, ſed non niſi a ſe electis. Prouinciarum porro potentiſſimarum curam ſibi ob poteſtatem proconſularem vindicabat, eoque mittebat, quorum perſpectam exploratamque habebat fidem & promtum ad quæuis obſequium. Denique & nouas leges ferebat, *ἐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμόνων νομοθετεῖς ἀλλά τινα καὶ ἐς δημόσιον προτιθεὶς, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ ἐπανορθώσῃ*, *non omnia ſuo ſanciens arbitrio, ſed plura etiam populo promulgans, vt is, ſi quid minus placeret, emendaret*, vti refert ZONARAS: (b) ſed non erat, quod ſuffragia populi metueret, annona & congiariis prius deliniti. Ita plures pertulit leges, etiam ſeueriſſimas, & ad principatum ſtabiliendum comparatas, nec vllam promulgatam ab eo antiquatam nouimus, præter Iuliam noſtram de maritandis ordinibus, quam & ipſam tamen poſtea non ſolum pertulit, ſed & fremente necquidquam equeſtri ordine acrioribus vinculis altera rogatione Papia Poppæa muniuit. Erat & aliud, quod Auguſtum poterat ſollicitum habere. Libera republica regnum forenſe penes Prætores & Aediles erat, qui non modo iura reddebant, verum etiam edictis ſuis illa ſuo fere arbitrio mutabant. Quamuis enim negarent ſe legiſlatores eſſe, &, quidquid agerent, *adiuuandi, ſupplendi corrigendique iuris ciuilis gratia* facere

(a) Tacit. Annal. Lib. I. Cap. VI.
(b) Zonar. Tom. I. Annal. Lib. X. p. 533. edit. Cang.

facere fingerent: (a) vere tamen auguſtam illam poteſtatem νομοθετικὴν ſibi arrogabant, οὔτε πάντα δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διατεταγμένα, οὔτε τὰ γραφέντα τηροῦντες, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μεταγράφοντες, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰθικὸς, ποιοῦντες; *neque id ius, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſeruantes, neque ſcripto iuri ſtantes, ſed ſæpenumero ea variantes, crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, vt fieri adſolet, multa ſtatuentes.* (b) Vnde & *legislatores* eos vocare non dubitat IVSTINIANVS noſter. (c) Atqui principatus ea conditio eſt, vt nullam partem legislatoriæ poteſtatis magiſtratibus poſſit concedere. Viuas hos eſſe oportet leges, non legum auctores & arbitros: eorum eſt, reddere iura, non ea conſtituere, & mutare pro lubitu; ita denique fungi munere ſuo, vt qui ſe principi rationem reddituros ſciant. Quid hic Auguſtus? Tarquinius ſane aliquis magiſtratus omnes uno edicto abolere, Prætorem & Aediles tribunali & ſella curuli depellere, eorum edicta albo detrahere & una ſpongia delere non dubitaſſet: at dubitabat Auguſtus, vt qui non euertere, ſed reſtituere velle rempublicam videri cuperet. Procedebant ergo more maiorum conſules, iisdem ac olim dignitatis ſuæ inſignibus conſpicui: ſublimes, vti antea, è tribunali ius dicebant prætores, e ſella curuli Aediles de redhibendo & euictionibus præſtandis non ſecus, ac libera adhuc republica, pronunciabant. Quæſtorum quoque, immo & Cenſorum & Tribunorum plebis, audiebantur nomina, & inſignia, ſi qua antea habuerant, conſpiciebantur: ſed ſimulacra hæc tantum veteris reipublicæ erant, non eadem, quæ olim, reſpublica, vel, vt eleganter ait TACITVS, (d) *eadem magiſtratuum vocabula: nihil vſquam priſci & integri moris, quum omnes, exuta æqualitate, iuſſa principis adſpectarent.* Nam primo, quo plures partem adminiſtrandæ reip. caperent, noua officia excogitabat, curam operum publicorum, viarum, aquarum, aluei Tiberis, frumenti populo diuidundi, &, quæ maxime euertendo prætoris regno excogitata fuerat, præfecturam vrbis. (e) Deinde:

(a) L. 7. §. 1. ff. de iuſt. & iure.
(b) Dio Caſſ. Lib. XXXVI. p. 21.
(c) Nouell. XXV. præf. & Nou. XXVI. Cap. I.
(d) Tacit. Annal. Lib. I. Cap. III.
(e) Sueton. Aug. Cap. XXXVII.

inde & iureconſultis, non Labeonibus, incorruptæ libertatis viris, ſed aliis ſibi obnoxiis, & quorum obſequium dominantibus magis probaretur, facultatem de iure reſpondendi dabat in ſpeciem quidem, vt eo maior eſſet iuris auctoritas, ſed re vera, vt & leges antiquas interpretationibus ſuis ad præſentem ſtatum paullatim detorquerent, & formulario prætorum iuri obicem ponerent, quippe illam quoque nacti prærogatiuam, vt iudices, olim, formulæ Prætoris, tanquam glebæ, adſcripti, *ab eorum reſponſis iam diſcedere non poſſent*. (a) Nec minus callidum hoc erat inuentum, quod magiſtratibus ſub ſpecie honoris alia plane munera demandaret, veluti curam ærarii, ludorum & ſpectaculorum publicorum, Orationum & epiſtolarum in Senatu legendarum. Ita enim fiebat, vt, quum his nouis inhiarent, vetera amitterent, ſolo vocabulo Conſules, Prætores, Aediles, Quæſtores, & Principi non magis, quam umbræ, metuendi. Periculoſiſſimi denique, qui reip. incubuerant, morbi erant vitia publice gliſcentia, & res anguſta ærarii. Vtramque peſtem vel maxime aduexerat bellorum ciuilium furor. Quotidiana per vrbem & Prouincias erant furta, rapinæ, adulteria, ſtupra, cædes, &, vt paucis dicamus, tanta vbique peccandi licentia, vt corrumpere & corrumpi ſæculum vocaretur. Nulla iam amplius matrimonii religio, nullus lecti genialis honor, nullum liberos tollendi educandique ſtudium, ſed promiſcua & nefanda Venus, ſimulatæ adoptiones, & maxima orbitatis pretia. Cum his monſtris confligendum erat nouo Herculi, & quidem non gladio & ſecuribus, (quam ſane ſeueritatem in nouo Domino populus vix tuliſſet,) ſed iis virtutibus, quæ quidem in Auguſto ſummæ erant, iuſtitia & prudentia. Sed quid efficeret prudentia quantumuis magna, pecunia tanquam neruis deſtituta? Videbat Auguſtus, non poſſe diuturnum eſſe, quod terrore & truculento ſatellitum vultu contineatur, imperium. Ipſe aliam viam ingreſſus, eos, qui ingenio & virtute eminerent, ſpe honorum atque opum; militem donis; populum annona & congiariis; cunctos dulcedine otii pellicere decreuerat. At ſic verum eſſe experiebatur, quod ait DEMOSTHENES: (b) *Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐςι γενέσθαι*

(a) §. 8. Inſt. de iur. nat. & gent. L. 2. §. vlt. ff. de O. I.
(b) Demoſthen. Olynth. I.

σθει τῶν δεόντων. *Opus est opibus, nec sine iis quidquam fiet, quod opus erit.* Tot ſane largitionibus, quas populus à principe flagitabat, vix Croeſi opes ſufficere videbantur, nedum ærarium, tot Pompeii, Cæſaris, Bruti, Caſſii, Antonii, aliorumque turbulentorum ciuium rapinis exhauſtum. Et tamen ciues, quorum animis atrox priſtinæ libertatis memoria inſederat, tributis & vectigalibus ad mendicitatem redigere, prouincias exactionibus & rapinis vexare, ærarium calumniis, delationibus, & crimine eorum, qui crimine vacarent, locupletare, inciuile, nec ſui ſæculi eſſe intelligebat. Aſt nec hic defeciſſe videmus Auguſti prudentiam. Vitiis in dedecus publicum gliſcentibus partim exemplo, partim legibus ſaluberrimis de iudiciis publicis, medicinam parabat. Et ſane quum ipſe clementia, benignitate, diſciplina domus, temperantia omnibus præiret exemplum: quem ciuium fuiſſe exiſtimes tam improbum, vt non pudore ſaltim in officio contineretur? *Flexibiles in quamcumque partem*, inquit PLINIVS, (a) *ducimur a principe, atque, vt ita dicam, ſequaces ſumus. Huic enim cari, huic probati eſſe cupimus, quod fruſtra ſperauerint diſſimiles: eoque obſequii continuatione peruenimus, vt prope omnes homines vnius moribus viuamus.* Quis deinde ſublata ſpe impunitatis, vitia non horreat, niſi ad omne ſcelus profligatus? Denique de ærario quid dicamus, quod bonis artibus ita explebat Auguſtus, vt iam non ſpoliarium eſſet, ſed ærarium, ſed templum, & immenſarum tamen opum receptaculum? Inuenerat iam ante ſe inſtitutum vectigal centeſimarum rerum venalium; ipſe viceſimas hereditatum addiderat, *tributum*, vt PLINIVS (b) vocat, *tolerabile & facile heredibus, duntaxat extraneis.* Quæ antea magiſtratuum largitionibus interierant, prædas, agrorum publicorum penſiones, metalli fodinarum reditus, ipſe in publicum iſtum theſaurum conferebat. Legibus Aelia Sentia, & Fuſia Caninia libertatibus modum ponebat, vt eo locupletiores eſſent domini & patroni, tantoque plus viceſimarum nomine ærario penderent. Pleraque crimina quæ alioquin legislatores vltore ferro perſequuntur, ipſe ſaltim in opulentioribus deportatione in inſulam expiari iuſſerat, vt eadem opera & clementiæ daret exemplum,

(a) Plin. Paneg. Cap. XLV.
(b) Idem ibid. Cap. XXXVII.

plum, & opes ſceleratorum hominum in ærarium influerent. (a) His artibus Auguſtus opes immenſas congeſſit, his & tot ſuffecit largitionibus, quæ fere fidem hodie ſuperant, & tot magnificis operibus exſtruendis, quibus marmoream ex lateritia Romam reddebat, & tot alendis legionibus, quæ pace belloque pro reip. ſalute excubarent, & iis demum gerendis rebus, quibus omnibus omnium gentium viris induceret caliginem.

Cum omnes autem Auguſti leges admiratione digniſſimæ ſunt, tum inprimis LEX PAPIA POPPAEA, quam iam ſenior incitandis cælibum poenis augendoque ærario poſt Iulias rogationes ſanxit. Nihil illa lege Roma vidit prudentius ſcriptum, nihil, vt ita dicam, πολιτικώτερον, nec errare eum dixerim, qui eam rogationem præcipuum fuiſſe cenſeat principatus ab Auguſto inſtituti firmamentum. Cauſſa ferendæ legis honeſtiſſima, vt Romani adulteriis & vagæ Veneri adſueti præmiis & poenis ad ducendas vxores & prole locupletandam rempublicam adducerentur. Et eo tamen obtentu & auctoritatis ſuæ edebat ſpecimen, & ius antiquum maximam partem ad ſtatum præſentem inflectebat, & ærarium, præcipuum illud dominatus ſubſidium, in immenſum locupletabat. Auctoritatis ſuæ nunquam dedit experimentum luculentius, quam quum legem ſemel antiquatam & vix auctis præmiis lenitaque parte poenarum perlatam, (c) fremente necquidquam ordine equeſtri, (d) multo quam antea ſeueriorem ſuffragiis populi ſubmitteret. Non placuerat ea lex Senatui: (e) equites eius abolitionem flagitantes parum a tumultu abfuerant: (f) ipſi conſules, legem aduerſus cælibes & orbos rogaturi, nec mariti nec parentes erant, (g) adeoque, quod facile eſt ad intelligendum, ita rogabant, vt diſſuadere malle viderentur, ſi per ſæculum licuiſſet. Et tamen ea omnia perrupit Auguſti conſtantia, & prudentia plane ſingularis, effecitque non vi, ſed auctoritate, vt lex omnibus exoſa omne tamen punctum ferret.

(a) L. 1. pr. ff. de bon. damn.
(b) Tacit. Annal. Lib. III. Cap. XVII.
(c) Suet. Aug. Cap. XXXIV.
(d) Dio Lib. LVI. p. 572.
(e) Dio Lib. LIV. p. 532.
(f) Dio Lib. LVI. p. 572.
(g) Dio Lib. LVI. p. 573.

ferret. Et quaenam vero lex? Non ſane illis antiquis ſimilis, quae ciuium Romanorum iura adaugeret, non tribunicia, quae plebi aduerſus magiſtratuum potentiam praeſidia circumponeret: ſed iuris antiqui expultrix, noui auctor, &, vt paucis dicam, vere μοναρχική. Arctiſſimis limitibus circumſcribebat matrimonia, vt eo plures dotes publicarentur. In petendis gerendisque magiſtratibus eos, quibus plures liberi eſſent, praeferri iuſſerat, vt ſemper eſſet in manu principis, quos vellet magiſtratus creari. Si enim duos caelibes & vnum maritum, vel duos orbos & vnum parentem, vel duos pauciorum vnumque plurium liberorum parentem commendaſſet populo: quis dubitet, quin iam praeſcire potuerit, quem reliquis praeferri oporteret? Dum porro haec lex coniuges niſi certis caſibus inter ſe capere vetuit, dumque quosdam nihil, alios ſolidum non capere paſſa eſt: permultum derogauit veteri illi ciuium Romanorum priuilegio: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT DE PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. Nec minus veteri connubiorum iuri multum deceſſit, circumſcripta diuortiorum licentia; patriae poteſtati, iniuncta parentibus neceſſitate elocandi liberos: iuri libertinorum, auctis patronatus iuribus. Sic nulla fere lex per plures iuris vniuerſi articulos ſe diffudit, nulla plura nouauit & ad ſtatum monarchicum inflexit, quam PAPIA POPPAEA. Quid dicam de aerario, in quod maximam priuatarum facultatum partem migrare oportebat, tot publicatis dotibus, tot conſtitutis bonorum generibus, quaſi caducis, caducis, ereptitiis, vacantibus: tot denique praemiis curioſitati delatorum propoſitis. Et tamen nulli vis fiebat, nulli innoxio ſtruebantur inſidiae, ſed laſciuis, qui vagam Venerem honeſtae coniunctioni anteferrent, ſed ſtolidis & malis ciuibus, qui parere nollent legi ſaluberrimae. Quae tantum abeſt, vt iniqua viſa ſint viris bonis, vt hoc inter bonos maloſque principes diſcrimen ſtatuerit PLINIVS, (a) quod ſub illis *fiſcum & aerarium Voconiae & Iuliae leges*; ſub his *ſingulare maieſtatis & vnicum crimen eorum, qui crimine vacant, locupletare ſoleant.*

Talis eſt lex illa, quam illuſtrare conati ſumus, celeberrima. Et quamuis praeſtantia eius vel ſola me mouere potuiſſet, vt in ea

(a) Plin. Paneg. Cap. XLII.

ea exercerem ingenium: fuere tamen & alia, quæ currenti calcar adderent. Obſeruaueram, præter CELSVM qui obiter hanc legem ſeptem pandectarum libris expoſuerat, ſex iureconſultos, TER. CLEMENTEM, IVNIVM MAVRICIANVM, MARCELLVM, CAIVM, VLPIANVM & PAVLLVM iuſtos ad illam commentarios ſcripſiſſe. Videram, ex iſtis operibus centum nonaginta nouem in Digeſtis ſupereſſe fragmenta, per omnia fere iuris capita diſperſa. Intelligebam, ante IACOBVM GOTHOFREDVM, qui primus legem hanc ordini integritatique ſuæ reſtituere conatus erat, pleroſque interpretes iſtos textus vel plane non intellexiſſe, vel ſaltim ad ſpecies genuinas fere nunquam retuliſſe, adeo vt aliquando, tribus quatuorue adhibitis in conſilium, repetere cogaris illud Demiphontis apud TERENTIVM: (a)

Feciſtis probe:
Incertior ſum multo, quam dudum.

Non ignorabam porro, potiſſimum interpretationis momentum in iis, quæ antecedunt, quæque conſequuntur, locisque ſimilibus, vel, vti HVGO GROTIVS adpellare ſolet, in coniunctis re & loco poſitum eſſe, nec accurate intelligi poſſe verba ex medio textu decerpta, niſi in ſuam quæque ſedem locumque reſtituantur. Poſtremo noueram equidem, virum eximium & huius myſterii probe gnarum, IAC. GOTHOFREDVM, legi noſtræ hanc operam nauaſſe, vt ſingulos iuris textus ſuo quosque capiti aptaret: ſed experiundo tamen deinde didiciſſe mihi videbar, eundem in multis haut leuiter alucinatum. Dum enim varias leges Papias confudit: dum aliqua ex legibus Iuliis de adulteriis & iudiciorum publicorum Papiæ Poppææ adſuit: dum quædam maximi momenti capita prætermiſit, quædam in ſenſum plane alienum detorſit: dum SCa atque interpretamenta ICtorum veterum ab ipſa lege non ſatis accurate ſecreuit: dum denique ſibi omnia indulſit in emendandis, fingendis refingendisque legum inſcriptionibus: fieri profecto non potuit, quin poſt meſſem eius magnum aliis idem ſaxum voluturis ſpicilegium ſupereſſet. Quæ quum ita ſint, operæ pretium mihi videbar facturus, ſi pulcherrimæ

(b) Terent. Phorm. Act. II. Scen. IV. v. 18.

rimæ legi aliquid temporis darem, & hunc commentarium conficerem, non verbosum illum quidem & diffusum, sed tamen non inutilem, vti spero, veræ iurisprudentiæ studiosis futurum.

Ne autem, quid a me præstitum sit, ignores, primo non GOTHOFREDI hic repeto commentarium, aut eumdem obseruationibus quibusdam ex aduersariis meis augeo: sed primo LEGIS nostræ historiam prioribus libri primi capitibus quam accuratissime expono, in eam semper ingressus sententiam, esse hoc in vniuersa iurisprudentia addiscenda inprimis vtile ac frugiferum, legum iuriumque caussas & origines perspectas habere, vt inde, quid reip. nostræ rationibus conueniat, quidue extra vsum sit, colligamus. Quod & laudatissimo IAC. GOTHOFREDO ita visum, qui in præfatione eruditissimæ dissertationis ad L. Quisquis C. ad L. Iul. maiest. non abs re optat, *vt iurium politicæ & historicæ rationes ex imperii Romani statu diligentius eruantur, vnde iudicium facile fieri possit, an & quatenus ea in vsus hodie deriuari queant.*

Deinde ossa huius legis, vt ita dicam, cum cura legi, adhibitisque veterum testimoniis omnibus, & maxime ICtorum fragmentis, nec non in parte posteriore lege vnica C. de caduc. toll. capita istius ordini integritatique suæ restitui. Qua in re quam tædiosum deuorarim laborem, ii demum intelligent, qui vnquam simili in argumento exercuerunt ingenium. Nimirum quum iuuenis, factis primis iurisprudentiæ stipendiis, legendo meditandoque me interiori & acroamaticæ artis nostræ intelligentiæ præparare coepissem: illico sane deprehendi, fundos iurisprudentiæ nostræ præcipuos esse EDICTVM PRAETORIS & AEDILITIVM, variasque leges, veluti IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM, AELIAM SENTIAM, FALCIDIAM, AQVILIAM, IVNIAM NORBANAM, IVNIAM VELLEIAM, CORNELIAS item, POMPEIAS, IVLIAS & FABIAS de iudiciis publicis, præterea SCa quædam celebriora, veluti MACEDONIANVM, VELLEIANVM, SILANIANVM, TREBELLIANVM, TERTVLLIANVM, ORFITIANVM, & similia: postremo libros quosdam veterum ICtorum, puta SABINI, LABEONIS, ALFENI, PLAVTII, VITELLII, MINICII, IVLIANI, CELSI, PAPINIANI. Hos inquam videbam iurisprudentiæ nostræ surdos esse, quia veteres iuris conditores ea scripta omnia certatim suis commentariis

illuſtrarunt, ex iisque maxima pars legum in Pandectis ſuperſtitum decerpta eſt. Coepi itaque de reſtituendo eorum monimentorum ordine cogitare, conſiderataque textuum ex eodem libro ſuperſtitum ἀλληλεχίᾳ fragmenta ad ſuam quaeque ſpeciem ſuumque locum & titulum referre. Quumque iam pridem in ſcriniis meis latitarint Edictum perpetuum, Edictum Aedilitium, Leges Iulia & Papia, Aelia Sentia, Iulia de adulteriis, itemque libri Sabini, Alfeni, Plautii, Celſi, Iuliani, Vlpiani, Marciani, ita diſpoſita, vt quae ſingulis libris capitibusque doctrinae petractatae, quaeque fragmenta inter ſe coniungenda coaſſandaque ſint, paucis notarim: ſpecimen huius induſtriae meae iam dare decreui LEGEM PAPIAM POPPAEAM, tum quod plura ad eam monda viderentur, tum quod eam paullo pleniorem fuiſſe exiſtimarem, quam a IAC. GOTHOFREDO datam memineram.

Hinc porro dedi operam, vt, ad quae legis capita, quin & verba capitum, ſinguli veterum textus, ex eorum Commentariis ad hanc legem in Pandectis ſuperſtites pertinuerint, quaeque ipſis ſpecies ſubiicienda ſit, breuiter oſtenderem.

Praeterea ſingula Legis capita ita expoſui, vt non modo iura traderem, ſed & iis, quae alioquin obſcura eſſent, ex philologia & Antiquitatibus Romanis lucis aliquid accenderem, imitatus magna in arte noſtra nomina, ALCIATOS, CVIACIOS, BRISSONIOS, BALDVINOS, HOTOMANOS, MERILLIOS, GOTHOFREDOS, NOODIOS, & qui etiamnum maſculae iſtius atque elegantioris iurisprudentiae laudem in Belgio noſtro tuentur, BYNKERSHOEKIOS, HVBEROS, SCHVLTINGIOS, ECKIOS, OTTONES,

Nulla dies vnquam memori quos eximet aeuo.

Non ſolent haec ad palatum eſſe iis, qui ſolius Bartoli deliciis paſcuntur: meminique, quum Antiquitatum Rom. Syntagma in vſum auditorum edidiſſem, cauſſidicum veteranum, καλαμοβόαντα, omniaque ſpecula ob faciem Silenianam, praeter illud Durandi, peroſum, hunc libellum ferre non potuiſſe. Sed non inuideo iſtis labellis ſuas lactucas, quibus recreatus ipſe ne Ioui quidem ambroſiam ſuam inuidere ſolet. Abundare illum pattior iudicio ſuo, tam a reliquorum hominum ſenſu abhorrente,

vt

vt quum libellum, quem edidit, lepidiſſimum ad piper & thus damnarit ſæculum hoc faſtidioſiſſimum, meus, quem ad Garamantas relegandum putabat, emtorem vbique repererit, vt iure dicere poſſim cum MARTIALE: (a)

Sunt quidam, qui me dicunt non eſſe poëtam:
Sed, qui me vendit, bibliopola putat.

Denique tantum abeſt, vt belli iſtius Sabelli iræ ſuccenſeam, (nec enim ignoro, quantæ ſint animis coeleſtibus iræ,) vt potius ipſi apprecer bonam mentem, clientesque multos, diuites, quin &, ſi ita mereantur, tam ſtolidos & litigioſos, vt ei velint capita & fortunas credere, cui forte nemo calceandos commiſiſſet pedes.

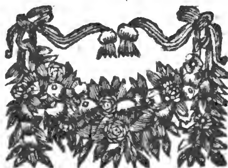
Ad inſtitutum noſtrum vt redeamus, in legum interpretatione ita verſati ſumus, vt ab emendationibus, niſi res ipſa poſtulare videretur, abſtineremus, ſæpius eas ab aliorum vi maiore defenderemus. Aliquando tamen & ipſi aliquid auſi ſumus, non criticum adfectantes acumen, ſed veniam ſperantes coniecturis, quos & modeſtia plerumque commendabit, & excuſabit neceſſitas.

Idem & in aliorum auctorum locis aliquando fecimus, parum veriti, ne falcem in alienam meſſem immitteremus. Publica enim ſunt hæc ſacra, non eorum propria, qui myſtarum in illis munere funguntur, iniuriæ merito poſtulandi, ſi alios, qui ſplendidum criticorum nomen nec adfectant nec ferunt, abſtentos reddere, & ſibi ſolis hæc myſteria vindicare auderent.

Denique præter Indices, quos magno ſtudio confecimus, acceſſerunt pluſcula, quæ, luſtratis plagellis, vel ADDENDA vel EMENDANDA duximus. Miraberis in priore parte tot ſphalmata leuiſſima, & haut levia tamen, occurrere: idque & ego miror. Sed quemadmodum, viſis plagellis tam male habitis, curaui, vt reliqua ante impreſſionem mihi luſtranda mitterentur:

(a) Lib. XIX. Epigr. 194.

rentur: ita ea, in quibus antea aberrarant operæ, quæque ſenſum turbare poſſe videbantur, in calce libelli enotare non piguit. Hæc ſunt, LECTOR CANDIDE, quæ te volui. Tu faue, ſis, adeſtoque animo, & rem cognoſce, vt pernoſcas, ecquid ſpei ſit reliquum, & poſthac, ſi quos fecero de integro commentarios, legendi an exigendi tibi ſint prius. VALE.

AD

AD LEGEM IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM COMMENTARIVS.

LIBER I.

DE LEGIS IVLIAE ET PAPIAE HISTORIA.

CAPUT I.

DE VARIIS LEGIBUS PAPIIS, A PAPIA POPPAEA DISCERNENDIS.

INstituti ratio. I. Lex PAPIA *de virginibus Vestalibus. Mos capiendi virgines antiquissimus. Capiebantur initio a regibus, deinde a pontificibus max. Quid noui inuectum sit lege Papia? Olim virgines Vestales e solis patriciis puellis lectae, post legem Papiam etiam e plebeiis. An Vestale sacerdotium semper manserit in possessione patriciarum?* Paullus Merula *notatus. Virginum electio & sortitio a Papio inuenta. An ejus lex sit pars Papiae Poppaeae?* Paulli Merulae, Jac. Gothofredi & Jani Vinc. Grauinae *sententia*

tia expensa. Lex Papia anterior Augusti imperio, & lege Ogulnia de sacerdotiis non multo posterior est. II. *Lex* PAPIA *de sociis nominis Latini in suas ciuitates remittendis. Latini saepe irrepere conabantur in tabulas censuales. Latinorum magistratuum querelae. Lex* CLAUDIA *ca de re lata, nec non lex* LICINIA & MUCIA. *Caussa belli Marsici & socialis. Lex haec Papia perperam explosa a* Steph. Vin. Pighio. *Ab aliis cum lege Papia de peregrinis perperam confusa. Quando illa lata sit?* III. *Lex* PAPIA *de peregrinis. Ejus historia & caussae. Iniquum de illa Ciceronis judicium. Saepe peregrini ob intestinos tumultus vel annonae grauitatem vrbe excesse jussi. Lex* JUNIA *Penni.* IV. *Lex* PAPIA POPPAEA. *Varia ejus nomina.* Κατ' ἐξοχὴν *veteribus dicitur* LEX, ΝΟΜΟΣ, vel ΝΟΜΟΙ. *Ea per multa saecula recitata in sponsalibus.* Terentius, Clemens, Caius, Vlpianus, Marcellus, Mauricianus, Paullus, *eam commentariis illustrarunt. An &* Octauenus? Torrentii, Lipsii, Fr. Balduini. Io. de Pareia, Ramez de Manzano, Iac. Gothofredi, M. Vertranii Mauri, Ferd. Paez, Ian. Vinc. Grauinae *aliorumque commentarii ad illustrandam hanc legem comparati. Huius legis capita ius tantum non vniuersum peruadunt. Tractationis ordo & partitio.*

EGEM PAPIAM POPPAEAM, qua vix ulla in principe terrarum ciuitate celebrior exstitit, paullo accuratius expendere, consilium est. Ad id vero priusquam accingar, facturum me arbitror operae pretium, si hoc capite de aliis, quibus gens PAPIA nomen fecit, legibus, quaedam praemittam, maxime quum diuersas illas Papiorum rogationes non satis segregare ac distinguere soleant viri ceteroquin eruditissimi, sed eas aliquando cum ipsa lege PAPIA POPPAEA perperam confundant. Quare magnopere nostra refert, leges, quarum veteres passim meminerunt, PAPIAS accurate secerni, expendique, quantum fieri potest, diligentissime.

I. Vetustissima omnium, ex mea quidem sententia, est lex PAPIA DE VIRGINIBUS VESTALIBUS, de qua luculentum hoc exstat A. GELLII (a) testimonium: *Sed* PAPIAM LEGEM *invenimus, qua cavetur, ut pontificis maximi arbitratu viginti e populo virgines legantur, sortitioque in concione ex eo numero*

(a) Lib. I. cap. XII.

ro fiat, & cujus virgo ducta erit, ut eam pontifex maximus capiat, eaque Vestæ fiat. Quibus Gellii verbis ut aliquantulum lucis adfundamus, primum, quid sancitum cautumque ea lege fuerit, ac deinde cujus illa ætatis sit, paucis dispiciemus.

Errore procul dubio gravissimo sese obstringeret, qui ipsum Sacerdotes Vestales capiundi ritum ex hac demum lege Papia arcessere non dubitaret. Morem enim illum saltim a Numæ temporibus constanter viguisse, inter omnes constat. Quemadmodum enim alii Sacerdotes in comitiis creari, alii ab ipso collegio cooptari, alii prodi solebant: ita flamines Diales, (a) augures (b), & virgines Vestales, ex Numæ instituto, Capi, id est, uti Gellius (c) interpretatur, *manu prehensos prehensasve, ab iis parentibus, quorum in potestate erant, veluti* bello captos captasve abduci, oportebat. Quem ritum a Numa posteris veluti per manus traditum esse, vel inde patet, quod illum religiosissimum principem quatuor puellas Vestæ cepisse tradunt auctores gravissimi, Plutarchus (d) & Dionysius Halicarnasseus (e).

(a) Liv. lib. xxvii cap. viii.
(b) Gellius ibid.
(c) ibid.
(d) in Numa p. 66.
(e) Lib. ii. pag. 127.

Neque existimandum porro, jus istud capiundi Vestales hac demum lege ad pontifices maximos fuisse devolutum. Tametsi enim Numa ipse illam Sacrorum Vestæ procurationem puellis mandabat, eodemque exemplo & successoribus suis jus virgines legendi esse cupiebat, & hinc diserte scribit Dionysius (f): Αἱ δὲ θεραπεύουσαι τὴν θεὸν παρθένοι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς, ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ αὐτὰς ΑΙΡΟΥΜΕΝΩΝ, ἐν οἷς κατεςήσατο δίκαιον ὁ Νομᾶς: *Virgines autem, quæ Vestæ Deæ sacris operabantur, quatuor erant ab initio, & jus eas* capiundi, (ita vertendum illud αἱρουμένων, non uti a Fridr. Sylburgio factum, optandi,) penes Reges *esse Numa voluit*: abrogato tamen regibus imperio, hunc morem ipsa solvit necessitas, eaque cura statim penes pontificem maximum esse occœpit. Sane jam circa annum V. C. CCCXXXVI, nondum centum annis ab ejecto Tarquinio elapsis, pontificem maximum, tamquam Vestalium antistitem, caussas earum cognovisse, animadvertisse in sontes, innoxias absolvisse, easque ad digniores sacerdotio mores cohortatum esse, vel Postumiæ, Sacerdotis Vestæ, exemplum apud Livium (g), satis superque evincit.

(f) ibid.
(g) Lib. iv. cap. xliv.

Quæ quum ita sint, duo in primis supersunt, quæ antiquo juri sur-

ſurrogavit lex Papia, quorum alterum ad virginum capiendarum perſonam; alterum ad ipſum capiundi ritum videtur pertinuiſſe. (a) Lib. I. cap. XII. De illa permulta veteri jure pontificio, GELLIO (a) teſte, prodita fuerant, velùti ne caperetur minor annis ſex, major annis decem, nec quæ non ſit patrima & matrima, vel quæ lingua debilis, vel ſenſu aurium deminuta, aliaue quauis corporis labe inſignita, vel quæ denique ipſa, cujuſue pater emancipatus eſſet, vel cujus parentes ambo alterue ſerviiſſent, aut in ſordidis verſati eſſent negotiis. Enim vero & hæc omnia e Numæ regis commentariis videntur promanaſſe. Hunc enim creato a ſe pontifici maximo ta- (b) Lib. I. cap. XX. lia exſcripta exſignataque attribuiſſe, tradit LIVIUS, (b) addit- (c) Lib. II. pag 123. que DIONYSIUS HALICARNASSEUS, (c) multa in his ſacris Numæ commentariis πρὸς τὰς ἐπιμελησομένους, ἱερῶν ἱερεῖς, ἁγνείας τε καὶ θρησκείας, καὶ καθαρμοὺς, καὶ τὰς ἄλλας θεραπείας καὶ τιμὰς, *ad ſacerdotes, qui ſacra curarent, eorum ſanctimoniam, cærimonias, luſtrationes, aliosque Deorum cultus* pertinuiſſe. Nihil itaque hactenus novi ex lege Papia manavit. Id vero initio dubium atque ambiguum videbatur Romanis, poſſetne ſalvo jure pontificio & plebeii ſanguinis puella Veſtæ capi? quandoquidem in univerſum (d) Lib. II. p. 83. voluerat Romulus apud DIONYSIUM, (d) ΙΕΡΑΣΘΑΙ τοὺς εὐπατρίδας, καὶ ἄρχειν, *ut* SACRA CURARENT *magiſtratusque gererent patricii.* Quare nec ſacra Veſtæ obibant puellæ, niſi patricia nobilitate inſignes. Anno ſane ab V. C. CCCCLIII. Q. Appulejo Panſa & M. Valerio Corvo coſſ. diſcorde ſecum ipſa civitate, & inteſtino inter patres plebemque flagrante odio, P. Decius Mus, tribunus plebis, ſacerdotia communicaturus cum plebe, gravi oratione urget, *plebem jam in poſſeſſione eſſe* UNIUS *ampliſſimi* SACERDOTII, *decemuirosque ſacris faciundis carminum Sibyllæ*, & *fatorum populi Romani interpretes, antiſtites* (e) Liv. lib. X. cap. VIII. *Apollinaris ſacri, cærimoniarumque aliarum etiam e plebe legi* (e). De ſacerdotio Veſtæ nihil addit Decius, tanto minus illud, ſi jam promiſcuum fuiſſet, omiſſurus, quanto illud Romæ erat honorificentius. Itaque ſaltim ad illum annum CCCCLIII nondum ſibi plebeiæ viam in Veſtæ atrium emuniverant. Nec deinde lege Ogulnia, quæ eodem tempore perferebatur, aliud cum plebe ſacerdotium communicatum legimus, quam pontificatum & au- (f) Ibid. cap. IX. guratum (f). De virginibus Veſtæ tum e plebe captis, nec LIVIUS nec quiſquam veterum aliquid memoriæ prodidit. Fortaſſis

taſſis nec ea de re magnopere laborabant plebeii, quum ſplendidum iſtud Veſtæ ſacerdotium cum maximo puellarum tædio, & cum incredibili parentum dolore conjunctum videretur.

Verum operoſa illa ignis perpetui cuſtodia, qua defungendum erat Veſtalibus, plebeiis demum cum patriciis communis eſſe cœpit per hanc ipſam LEGEM PAPIAM, qua cautum fuiſſe ait GELLIUS, *ut pontificis maximi arbitratu viginti virgines* E POPULO *legerentur*. Populi autem adpellatione *univerſos cives ſignificari*, CONNUMERATIS *etiam* PLEBEIIS, nec dupondii ignorant (a). Quæ quum ita ſint, alucinari merito dixero PAULLUM MERULAM, (b) &, qui illum ſequuti ſunt, alios, dum ex plebe vmquam aut Potitos, aut Pinarios, aut Lupercos, aut fratres arvales, aut curiones, aut virgines Veſtales fuiſſe negant, eaque ſacerdotia ſemper in poſſeſſione patriciarum gentium permanſiſſe, magna adſeveratione contendunt. Quos ſane vel lapides in viam potuiſſent reducere, in quibus laudantur FL. MANILIA, V. V. MAX, (c) TERENTIA RUFILLA, V. V. MAX. (d) COELIA CLAUDIA V. V. MAX. (e) Gentes autem *Maniliam*, *Terentiam*, *Cœliam* plebeias fuiſſe, inter omnes conſtat, & pluribus probatum eſt a V. C. FULVIO URSINO (f). Accedit, quod circa Auguſti tempora ſancitum fuiſſe refert DIO CASSIUS, (g) *καὶ ἐξ ἐξελευθέρων γεγεννημένας ἱερᾶσθαι*, *ut eo Veſtæ ſacerdotio & ex* LIBERTINIS *natis fungi liceret*. Quis vero non gradu, ſed præcipiti curſu ad hunc infimum ordinem itum eſſe, ac Romanos prius libertinas, quam plebeias ingenuas & honeſtiore loco natas ad focum vrbis vigilemque pro imperio flammam cuſtodiendam admiſiſſe, ſibi perſuaſerit?

(a) § 4. Inſt. de jur. nat. gent. & civ.
(b) Lib. II. de leg. Rom. cap. XI.
(c) Grut. p. CCCX, 5.
(d) Ib. p. CCCXII, 3.
(e) Ib. p. CCCX. 2.
(f) De famil. Rom. p. 79 & 273.
(g) Lib. LV. p. 643.

Primum hoc eſt, quod de perſona Veſtalium ſanxerat lex PAPIA: alterum ad ipſum capiundi modum pertinuiſſe diximus. Jam inde ab vrbis incunabulis virgines impuberes, etiam invitæ, capi, & e parentum ſinu atque amplexibus in Veſtæ atrium, tamquam ad ſupplicium, abripi conſueverant. Flebile hoc ſpectaculum parentibus, quibus cariſſima pignora religionis obtentu invitis extorquebantur: multoque flebilius ipſis puellis, quibus intercepta propemodum nuptiarum ſpe, Veſtæ delubrum viuis loco ſepulcri erat futurum, quibusque graviſſimus imminebat diri ſupplicii horror, ſi vlla in re defuiſſent officio, vel cum viro, tam lubrica & proclivi ad peccandum ætate, conſueſſent.

 Quare

Quare procul dubio ipsi parentes solliciti de suarum salute quam maxime abhorrebant ab hoc sacerdotio, manibusque & pedibus obnixe omnia faciebant, ne qua filiarum suarum Vestæ caperetur a pontifice. Disertè sanè scribit DIO; (a) Οὐ ῥαδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς τὰς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς Ἑστίας ἱερατείαν ἐπεδίδοσαν. *Ingenui*, (male XYLANDER, jam a LIPSIO notatus, vertit *nobiles*,) ÆGRE *suas filias ad sacerdotium Vestæ dabant*. Et SUETONIUS (b) refert, quum Augusti temporibus in demortuæ Vestalis locum alia capienda esset, AMBIISSE *multos*, NE *filias in sortem darent*. Ne itaque Vestæ sacra destituerentur, ipsaque Vestalium electio paullo molestior parentibus accideret: prudenter hac lege sanxerat PAPIUS, primum, UT VIGINTI E POPULO VIRGINES LEGERENTUR, quo sors ita per plures sparsa eo levior accideret: deinde ut ea electio PONTIFICIS MAX. ARBITRATU fieret, ne forte virgo, cui per jus pontificium Vestæ sacra facere flammamque pervigilem nutrire haut liceret, istud contaminaret sacerdotium: tum porro, UT EX VIGINTI ILLIS SORTITIO IN CONCIONE FIERET, quo virgo, cui Sacerdotium sorte evenisset, quasi divinitus lecta crederetur: denique, UT CUJUS VIRGO SORTE DUCTA ESSET, EA CAPERETUR A PONTIFICE, ET VESTÆ FIERET, ne quid antiqui moris & institutorum ab ipso Numa rituum temere omitteretur. Ita fere legis PAPIÆ rationes acute exposuit JUSTUS LIPSIUS (c), cujus observationibus hoc addo, ob hanc ipsam sortitionem Cœliam Claudianam, virginem Vestalem maximam, in marmore Romano apud GRUTERUM (d) vocari A DIIS ELECTAM, ET QUAM MERITO SIBI TALEM ANTISTITEM NUMEN VESTÆ RESERVARE VOLUERIT.

Hæc de ipsa lege. Ast obscurior crassissimisque involuta tenebris est quæstio, quo tempore, & a quonam PAPIO ea perlata fuerit? PAULUS MERULA (e) inter primos conjecisse videtur, eam non tam singularem quamdam legem, quam celeberrimæ illius legis Papiæ Poppææ caput fuisse, idemque postea, quod mireris, in mentem venit jureconsulto eximio, IACOBO GOTHOFREDO, (f) & elegantissimi ingenii viro, IANO VINCENTIO GRAVINÆ. (g) Qui si rem acu tetigissent, nemini profecto obscura videri posset hujus rogationis ætas. Sed subvereor, ne quid humani passi sint viri doctissimi, neque possum ego a me im-

(a) Lib. IV. p. 563.

(b) Aug. cap. XXXI.

(c) De Vesta & Vestal. cap. VI.

(d) p. CCCX, 2.

(e) De leg. Rom. p. 275.

(f) Leg. Pap. Popp. cap. III.

(g) De legib. & sc. §. XLIV, p. 571.

impetrare, ut iis ea in re adſentiar. Nam primo GELLIUS non de celebri aliqua lege, & quæ tum omnium oculis uſurpabatur, qualis PAPIA POPPÆA erat, ſed de antiqua, obſcura & pleriſque ignota loquitur, quumque paullo ante de ritu capiendi virgines Veſtales litteras quaſdam antiquiores extare negaſſet, mox veluti exceptionem additurus: *ſed* PAPIAM *legem* inquit, *invenimus.* Itane vero ſcribunt, qui monimentum aliquod celeberrimum & in vulgus notum excitant? Deinde ipſa legis Papiæ ſanctio evincit, eam a Papia Poppæa eſſe diverſiſſimam. Præterquam enim, quod modus capiundi virgines Veſtales nihil facit ad amplificandam civium Romanorum multitudinem, ærariumque augendum, ad quem duplicem finem legem Papiam Poppæam comparatam fuiſſe, paullo poſt demonſtrabimus: etiam hac lege noſtra cavetur, ut Veſtalis e numero viginti virginum a pontifice maximo e populo lectarum ſorte ducatur. Atqui multo ante ea tempora, quibus legem Papiam Poppæam perlatam conſtat, Veſtales e plebe & patriciis promiſcue legebantur, multoque ante adhibita fuit ſortitio. Vtrumque ex laudato DIONIS teſtimonis diſcimus, qui quum legem de ſacerdotio cum ipſis libertinis communicando retuliſſet, addit, facta ſortitione (*καὶ ὁ μὲν κλῆρος αὐτῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐγένετο,*) nullam tunc libertinam exiiſſe. Accedit, quod GELLIUS, laudata lege PAPIA, pergit: (a) *ſed ea ſortitio ex lege Papia non neceſſaria nunc videri ſolet. Nam ſi quis, honeſto loco natus, adeat pontificem maximum atque* OFFERAT *ad ſacerdotium filiam ſuam, cujus dumtaxat, ſalvis religionum obſeruationibus, ratio haberi poſſit, gratia Papiæ legis per ſenatum fit.* Lex itaque PAPIA ſenſim obſolevit, invecto more offerendi filias. Aſt multo ante, quam lex Papia Poppæa lata eſt, rationem habitam fuiſſe Virginum, a parentibus Veſtæ oblatarum, cum e DIONE (b) patet, qui libertinas vel ideo ad hoc admiſſas ſacerdotium teſtatur, *ὅτι οὐ ῥαδίως οἱ πάνυ εὐγενεῖς θυγατέρας ἐς τὴν τῆς ἑστίας ἱεράτειαν* ΕΔΙΔΩΣΑΝ, *quod ingenui filias haut prompte ad hoc ſacerdotium* OFFERRENT: tum ex loco SUETONII, (c) apud quem adfirmat Auguſtus, *ſi neptium ſuarum competeret ætas.*, OBLATURUM *ſe fuiſſe eas.* Quum ergo tum nondum neptium competeret ætas, eæque vel ſex annis minores vel decennibus non multo majores, ſaltim adhuc innuptæ, eſſent: conſequens eſt, ut hæc diu ante latam legem Poppæam acta ſint, adeoque jam ineunte Au-

(a) Lib. I. cap. XII.

(b) Ibidem p. 563.

(c) Aug. cap. XXXI.

Augusti imperio ratio habita fuerit virginum, quas parentes Vestæ obtulissent.

Quamvis itaque certissimum videatur, legem hanc de virginibus Vestalibus a Papia Poppæa diversam, eaque multo antiquiorem esse: non ausim tamen de anno, quo lata est, quidquam pro certo adfirmare. STEPH. VIN. PIGHIUS. (a) qui Papium quemdam tribunum plebis ad annum V. C. DIIII. in fastos suos retulit, eodem anno & legem hanc conditam esse, suspicatur. Sed mallem, ille auctorem, cui Papii istius notitiam debeat, laudasset. Si enim tunc vere tribunus fuerit Papius; vel ideo verosimile est, hac de lege tunc esse cogitatum, quod eo ipso tempore de communicandis cum plebe sacerdotiis magno animorum motu ageretur. Quemadmodum ergo quadriennio ante ipsum pontificatum maximum, turbata patrum possessione, primus e plebe gesserat Tiberius Coruncanus: ita non mirum esset, nova rogatione tribunicia paullo post & Vestæ sacerdotium esse plebi vindicatum. Sed hæc, quantumvis speciosa, nemini ego pro certis temere obtruserim, nisi Papii tribunatus hujus anni e veteris ævi monimentis liquido a viris doctis demonstretur.

II. Altera lex, cui eadem gens plebeia nomen indidit, est PAPIA de sociis & nomine Latino. Meminit illius CICERO (b): meminit & VALERIUS MAXIMUS, (c) quorum ille M. Crassum a Mamertinis; hic M. Perpernam a Sabellis judicio publico ex hac lege repetitum esse, memoriæ prodidit. Ex utroque loco, quid hac lege cautum fuerit, satis adparet, puta, ut ne socii & nominis Latini jura civium Romanorum furtim usurparent, & ut urbibus in Latio jus esset, cives, qui Romam commigrantes in censum irrepserant, tamquam fugitivos, & patriæ desertores, publico judicio repetere. Origo rei paullo altius repetenda. Jam antiquitus miro civitatis Romanæ desiderio flagrabant Latini. Hinc si quorum paullo lautior erat fortuna, ii scenam ita instruere solebant, ut largitionibus aliisque artibus in censuales Romanorum tabulas irreperent, civitatisque juribus quocumque modo potirentur. Quo facto, commigrare Romam, gerere se pro civibus, quin & honores petere conabantur. Verum cum ipsorum Romanorum intererat, jura Quiritium non promiscue ab omnibus invadi; tum maxime ipsarum per Latium civitatum, quippe quæ delibuto civium suorum flore orbatæ, vix necessarium militem,

(a) Annal. Tom. II. p. 51.

(b) Orat. pro L. Cornel. cap. XXIII.

(c) Lib. III. cap. IV. §. V.

tem,

tem, quem ex foedere debebant Romanis, inueniebant. Hinc iam anno v. c. IↃLXIV. M. Aemilio & C. Flaminio coss. legatis sociorum Latini nominis, qui toto vndique frequentes ex Latio conuenerant, senatus datus est, his LIVIO (a) teste querentibus, *magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse. Q. ergo Terentio Culleoni praetori, tum negotium datum, vt eos conquireret, & quem C. Claudio & M. Liuio censoribus, postue eos censores, ipsum parentemue eius, apud se censum esse probassent, vt redire eo cogeret, vbi censi essent.* Qua conquisitione tum duodecim millia Latinorum domos redierunt. Verum id non absterruit Latinos, quo minus Romanae ciuitatis iura inuaderent. Idem enim auctor est LIVIUS, (b) anno ab v. c. IↃLXXVI iterum auditas Romae esse legationes sociorum & Latini nominis, conquerentium, *ciues suos*, ROMAE CENSOS, *plerosque eo demigrare: quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.* Addit, paucis interiectis, LIVIUS, (c) re expensa accuratius, a C. Claudio Pulchro latam esse legem CLAVDIAM, *qui socii ac Latini nominis ipsi, maioresque ipsorum, M. Claudio T. Quinctio Censoribus, posteaque apud socios ac nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem ante Kalendas Nouembres redirent.* Genera nimirum fraudis duo mutandae viritim ciuitatis inducta erant. Lex sociis ac nomini Latino qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Ea lege male vtendo, alii sociis, alii populo Romano, iniuriam faciebant. Nam & ne stirpem domi relinquerent, liberos suos, quibusquibus Romanis, in eam conditionem, vt manumitterentur, libertinique ciues essent mancipio dabant, & quibus stirps ita deesset, quam relinquerent, ii ciues Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus iuris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe in ciuitatem Romanam per migrationem & censum transibant (d). Hisce ergo fraudibus obiecta lex CLAVDIA, & ne, si poena haut sequeretur, contemtui esset Latinis, quaestio de iis, qui ex lege non rediissent in patriam, L. Mummio, praetori, decreta est, & ad legem ex SC. additum consulis edictum, *vt dictator, consul, interrex, censor, praetor, qui tunc esset apud forum, quem manumitterent, in libertatem vindicaret, si iusiurandum daret, qui eum manumitteret, ciuitatis mutandae*

(a) Lib. XXXIX. cap. III.

(b) Lib. XLI. cap. XII.

(c) ibid. cap. XIII.

(d) ibid. cap. XIII.

tandæ caussa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendum non censuerunt. Ea lex aliquamdiu viguit, adeo vt proximo lustro, anno v. c. IↃLXXX paullo minus capitum censeretur, quia L. Postumius Cos. teste eodem LIVIO (a) *pro concione edixerat, ut qui sociûm Latini nominis ex edicto C. Claudii consulis redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in ciuitatibus suis, censerentur.* Tantum vero abest, vt lex illa Claudia sitim desideriumque ciuitatis Romanæ in Latinis exstingueret, vt potius ex eo tempore, Gracchorum, Appuleii, & Drusi furoribus tribuniciis instincti, tanto obnixius omnia agerent, ne exsortes essent tam luculenti Quiritium iuris. Nouis itaque subinde opus erat rogationibus, qualis præter PAPIAM, etiam fuit celeberrima illa lex LICINIA & MVCIA, a duobus sapientissimis consulibus, L. Licinio Crasso & Q. Mucio Scævola, lata anno ab v. c. IↃCLVIII (b) Vtraque actum de regundis ciuibus, cautumque, vt quotquot sociûm Latini nominis se pro ciuibus Romanis gererent, in suas quique ciuitates remitterentur. Ita enim huius legis sanctionem describit ASCONIVS PAEDIANVS, (c) qui & obseruat, legem hanc, quamuis iustam & sapienter scriptam, admodum tamen perniciosam fuisse reipublicæ, & vel præcipue conflasse funestissimum istud bellum sociale vel Marsicum, quod vniuersam pæne Italiam una veluti ruina inuoluit, nec prius exstingui potuit, quam anno v. c. IↃCLXIV lege Iulia cum sociis, qui in fide manserant; & proxime insequente lege Plautia cum reliquis Latinis ac Italis ius ciuitatis Romanæ, vti ex CICERONIS, (d) VELLEII PATERCVLI (e) & APPIANI (f) testimoniis constat, communicaretur.

Eiusdem generis cum *Claudia* & *Licinia Mucia* etiam lex PAPIA fuit, ex qua M. Perpernam Sabelli; M. Crassum Mamertini iudicio publico repetierunt. De eius ætate, vt fit, in diuersa ire videas viros doctissimos, quum tamen res quodammodo expediri posse videatur, STEPH. VIN. PIGHIVS (g) eam legem Papiam plane explodit, nullamque umquam legem de sociis Latini nominis, cui gens Papia fecerit nomen, exstitisse existimat. Contra FRANC. SYLVIVS, (h) cuius non poenitendi in CICERONIS orationes exstant commentarii, eamdem legem Papiam de sociis Latinoque nomine cum altera de peregrinis confundit.

(a) Lib. XLII. cap. X.

(b) Cic. pro L. Corn. cap. XXI. de offic. lib. III. cap. XI.

(c) Ad orat. pro L. Cornel. p. 1309.

(d) pro Archia cap. VII.

(e) Lib. II. cap. XVI.

(f) de bello civil. Lib. I. p. 379.

(g) ad Valer. Max. Lib. III. cap. IV. & Annal. Tom. III. p. 18. 35.

(h) ad orat. pro L. Corn. p. 1264.

dit. Nec desunt denique, qui hanc & ab altera de peregrinis seiungendam, & eamdem lege Claudia non multum posteriorem esse, cum CAROLO SIGONIO (a) contendunt.

(a) De antiqu iur. Ital. Lib. III. cap. I.

Prima illa PIGHII sententia nullum, nisi in fingentis auctoritate, reperit praesidium. Coniicit enim vir doctus, apud VALERIVM MAX. lituram inducendam esse *legi Papiae*, substituendamque *legem Penni*. Sed non codices addicunt, nec ipsum legis Iuniae Penni argumentum ei emendationi fauet. Neque enim ex hac lege socii ac Latini nominis iudicio publico a ciuitatum suarum magistratibus repetiti, sed peregrini omnes, etsi iura ciuitatis haut affectabant, vrbe excesse iussi sunt, vti paullo post erit dicendi locus. Multo minus FR. SYLVIVS videtur rem tetigisse. Praeterquam enim, quod lex Papia de peregrinis, anno V. C. IↃCLXXXVIII lata, ad socios Latini nominis viginti tribus annis ante ciuitate donatos pertinere non potuit: ei sententiae quam maxime etiam aduersatur VALERII MAXIMI auctoritas, qui M. Perpernae cos. patrem, mortuo filio, ex hac lege a Sabellis repetitum esse, memoriae prodidit. Iam certum est, M. Perpernam in ipso consulatu obiisse anno V. C. IↃCXXXIII, victo Aristonico, decedentem prouincia. Certum quoque, legem Papiam de peregrinis latam esse anno V. C. IↃCLXXVIII. Iam si per leges annales M. Perperna consulatum ante annum aetatis XLIII petere non potuit: patrem eius anno IↃCXXIII, quo filius, turbato naturae ordine, decessit, saltim annorum LX fuisse oportet, si vel plena tantum pubertate filium antecesserit. Anno itaque IↃCLXXXVIII quo lex Papia de peregrinis lata est, habuisse eum oporteret annos CXXVI. An vero credibile videtur, tum demum illud silicernium status controversiam a Sabellis passum esse?

Quae quum ita sint, Ioue profecto aequo iudicauit CAR. SIGONIVS, dum hanc legem Papiam CLAVDIA paullo posteriorem esse censuit. Nos addimus, eamdem anteriorem esse lege LICINIA MVCIA. Quum enim biennio post hanc bellum sociale conflagrarit: nemo sibi temere persuaserit, eo adhuc feruente, Romanos lege lata Latinos vrbe expellere, eaque multitudine hostium vires firmare voluisse. Nec exstincto eo bello locus fuit legi Papiae, quum communicata cum Latinis ac Italis ciuitate, ipsum fere sociorum ac Latinum nomen obsoleuisset.

Quamvis enim STRABO (a) Nemausensibus; APPIANUS (b) Nouocomensibus; ASCONIVS (c) Gallis transpadanis; alii aliis populis ciuitatibusque ius Latii etiam post legem illam Iuliam concessum esse scribant: ii tamen novi Latini non magis *socii & Latinum nomen* dicti sunt, ac illud libertinorum genus, quod lex Iunia Norbana ciuitate Romana exclusos ad Latinorum colonariorum conditionem depressit. Ex quibus omnibus consequitur, vt lex PAPIA lata sit inter annum ab v. c. IↃLXXVI, quo Claudia condita, & annum IↃCLVIII, quo lata Licinia Mucia. Quum vero post annum IↃCXXII non ex Claudia, sed ex hac lege iudicio publico a Sabellis repetitus sit pater M. Perpernæ Consulis: verosimile est, non multo ante hoc tempus legem Papiam a plebe scitam esse, quamuis ipse annus, ob factorum de Papio tribuno plebis silentium, non tam facile ab vllo definiri posse videatur.

(a) Lib. IV. p. 157.
(b) Lib. II. p. 443.
(c) ad orat. in Pison. p. 2062.

III. Proxima est lex PAPIA de peregrinis, cujus multo certior, quam superiorum, est historia. Tulit enim illam C. PAPIVS CELSVS, tribunus plebis, anno v. c. IↃCLXXXVIII L. Cotta & L. Torquato coss. eaque cauit, vt omnes peregrini, illis tantum, qui Italiam incolebant, nec non Glaucippo, nescio quo, exceptis, vrbe expellerentur. De Glaucippo testis est CICERO, (d) idque singulare fuit priuilegii exemplum, simillimum illis, quod Menandro (e) & Hostilio Mancino (f) legibus latis concessum esse, in iure nostro legimus. Reliqua ita narrat DIO CASSIVS: (g) Κἂν τέτε πάντες οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ διατρίβοντες, πλὴν τῶν τὴν νῦν Ἰταλίαν οἰκέντων ἐξέπεσον, Γαΐε τινὸς Παπίε δημάρχε γνώμῃ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαζον, καὶ ἐκ ἐδόκεν ἐπιτήδειοι σφίσιν εἶναι συνοικεῖν. *Interim omnes, qui Romæ commorabantur, peregrini, exceptis iis, qui eam, quæ nunc vocatur Italia, incolunt, ciuitate expulsi sunt, lata lege a* C. PAPIO, *tribuno plebis, qui eos per urbem vagari cernens, non idoneos esse iudicavit, qui cum Romanis habitarent.* Eiusdem legis insigne superest monimentum, denarius gentis Papiæ antiquus, a FVLVIO VRSINO (h) & EZ. SPANHEMIO (i) delineatus, cujus in antica parte Iuno Sispita cum tabella, cui inscriptum PAPI; in postica L. PAPIVS CELSVS, ex eadem, qua Caius ille Papius, legis auctor, familia prognatus, exhibetur. Tabella ista ipsam designat legem Papiam de peregrinis. Legum enim a maioribus latarum memoriam a gentibus Romanis in numis conseruari solitam, vel Cassiorum & Porciorum denarii euincunt.

(d) De lege Agrar. orat. I. cap. IV.
(e) l. 5. §. vlt. ff. de capt. & postl.
(f) l. vlt. ff. de legation.
(g) Lib. XXXVII. p. 33.
(h) De famil. Rom. p. CXCVI.
(i) De vsu numism. Diss. X. p. 200. Tomo II.

Cete-

Ceterum grauiter in hanc legem inuectus CICERO: (a) *Male etiam*, inquit, *qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eosque exterminant, vti* PENNVS *apud patres nostros, &* PAPIVS *nuper*. Sed profecto nec noua atque inusitata fuit illa Papii rogatio, nec ei ratio idonea defuit, plebem ea de re mittendi in suffragia. Quotiescumque cætus occulti coniurationesque imminebant, vel periculum erat, ne arctior annona plebem ad seditionem consternaret, toties peregrinos vrbe summoueri, e republica videbatur. Sic quum Sp. Cassius, legem agrariam laturus, ea largitione libertati insidias struere videretur: Proculus Virginius, Cassii collega, ipsos Latinos vrbe excedere, edicto consulari iussit. (b) Id vero & postea factum esse, testatur CICERO, (c) *nihil*, inquiens, *acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, a consulibus iuberi* EX VRBE EXIRE. In primis celebratur lex IVNIA PENNI, qua anno v. c. IↃCXXVII peregrinos ideo vrbe eiectos constat, quod tum inter tribunicios C. Cornelii Gracchi furores periclitaretur respublica, isque in illa peregrinorum turba collocasse videretur fiduciam. Qua de re CICERO, (d) qui alibi hanc legem inhumanam iudicauerat, veluti sui oblitus: *Tuus etiam gentilis*, inquit, *Brute* M. PENNVS *facete agitauit in tribunatu C. Gracchum, paullum ætate antecedens*. Quo ipso CICERO turbulenta Gracchi consilia a Iunio Penno illa arte prudenter disiecta esse, fatetur. Sed & extremis reipublicæ temporibus sæpe principes vrbis vsu prohibuere peregrinos. Ipse Augustus, qui natura ad humanitatem ferebatur, nihilque faciebat reliqui, ne quem Romæ noui status poeniteret, *magna* tamen *sterilitate, ac difficili remedio, venalitias & lanistarum familias*, PEREGRINOSQUE OMNES, *exceptis medicis & præceptoribus, partemque seruitiorum*, teste SVETONIO, (e) *vrbe expulit*. Idem & sua ætate ob annonæ caritatem difficultatemque commeatuum factum esse, refert AMBROSIVS, (f) vt alia huius generis exempla prætermittam.

Ita nec PAPIO defuere rationes, quamobrem ab vrbe tunc facessere iuberet peregrinos. C. Iulius Cæsar eo tempore non cuniculis, sed machinis petere coeperat rempublicam. Eo ipso anno tam splendida ædilitate fungebatur, vt, SVETONIO (g) teste, præter comitium ac forum, basilicasque, etiam Capitolium porticibus ad tempus exstructis ornaret, in quibus, abundante rerum

(a) De offic. lib. III. cap. XI.

(b) Dionys. Halic. lib. VIII. p. 540.

(c) pro P. Sext. cap. XIII.

(d) in Bruto cap. XXVIII.

(e) August. cap. XLII.

(f) de offic. lib. III. cap. VII.

(g) Iul. cap. X.

copia, pars adparatus exponeretur. Venationes ludosque & cum collega, & separatim inusitata munificentia edebat. Trophaea C. Marii de Iugurtha, deque Cimbris & Teutonis, olim a Sulla disiecta, restituebat. In primis multiplici comparata familia, adeo exterruerat inimicos, vt senatusconsultum de finiendo gladiatorum numero fieret. Praeter haec omnia teste DIONE tot peregrini per urbem oberrabant, ut non possent non vereri ciues, ne Caesaris factio eorum opera ad res nouas moliendas abuteretur. (a). Quare nihil profecto nouum aut iniquum molitum esse dixeris Papium, dum fluctuante inter optimatium discordias republica, turbam peregrinam, qua fortuna rem daret, vires inclinaturam, vrbe excesse more maiorum iussit.

(a) Lib. XXXVII. p. 33.

IV. Omnium denique celeberrima est LEX PAPIA POPPAEA, in qua enucleanda illustrandaque praecipue iam exercere iuuabit ingenium. Multis ea nominibus adpellatur a veteribus. PAPIAE POPPAEAE nomen ab vtroque consule, qui populum rogavit, (b) PAPIAE *legis*, (c) πληθυντικῶς PAPIARVM LEGVM, (d) a consule maiore, quem penes tunc fasces erant, traxit. Frequens etiam in iure nostro LEGVM IVLIARVM, nec non LEGIS IVLIAE & PAPIAE vocabulum, quia *lex Iulia de maritandis ordinibus*, quamvis a Papia Poppaea diuersa, maximam tamen partem in hanc migrauit. Ob insignem celebritatem saepe illi ἁπλῶς LEGVM nomen inditum esse, comperio, non solum in indice vetere pandectis Florentinis praemisso, qui MAVRICIANI, TERENTII CLEMENTIS, aliorumque veterum iureconsultorum βιβλία *ad* LEGES recensens, obseruante iam LIPSIO, (e) de lege Papia Poppaea loquitur: verum etiam in ipsis iuris nostri libris. Nam in §. 1. Instit. de nupt. ait Imperator: *Qui secundum praecepta* LEGUM *coeunt*, id est legum Iuliae & Papiae. Similiter POMPONIUS: (f) *Nemo potest in testamento suo cauere, ne* LEGES *in testamento suo locum habeant*. Et PROCVLVS: (g) *Itaque si cautum est, vt propiore tempore, quam* LEGIBVS *constitutum est, reddatur, stari eo debere existimo*. Plura huius generis loca iam collegit vir eximius EMVNDVS MERILLIVS, (h) quae hic accumulare nolumus.

(b) Tacit. Annal. lib. III. cap. XXV.
(c) Suet. Ner. cap. X.
(d) Tertull. Apol. cap. IV.
(e) Excurs. ad Tacit. Ann. lib. III.
(f) l. ff. ff. de legat. 1.
(g) l. 17. ff. de pact. dotal.
(h) Obs. lib. V. cap. X.

Eo quoque haut parum celebritatis haec lex consequuta est, quod auctoritatem suam, & senescente iam imperio, quum abundantes voluptates libidinem pereundi perdendique omnia inuexissent,

sent, diutissime retinuit. Quamuis enim principes Augustum insequuti, vt fit, ei variis Senatusconsultis ac constitutionibus vel obrogarent vel derogarent: ipsa tamen lex fere ad Iustiniani tempora inter Romanos viguit, vt non temere signarentur tabulae, quin simul lex illa nuptialis recitaretur. Ad quem ritum adludens MARCIANVS CAPELLA (a) *Tunc*, inquit, *mater poposcit de Ioue, Superisque cunctis, vti sub conspectu omnium, quidquid sponsalium nomine praeparauerat Maiugena, traderetur, ac demum dos a virgine non deesset, tumque tabulas ac* PAPIAM POPPAEAMQVE *legem sinerent* RECITARI.

(a) De philolog. & Merc. nupt. lib. II. extremo.

Quamobrem nemini videbitur mirum, tam multos eruditissimosque viros, & olim & post felicem illam temporum reparationem, de lege PAPIA POPPAEA bene mereri conatos esse. Sub Hadriano & Antonino Pio, Augustis, in eam libros xx scripsit TERENTIVS CLEMENS, libros sex IVNIVS MAVRICIANVS, & VLPIVS MARCELLVS, libros quindecim CAIVS. Sub Seuero & sequentibus DOMITIVS VLPIANVS & IVLIVS PAVLLVS, ille libris xx, hic decem eamdem interpretatus est, e quibus omnibus fragmenta satis multa exstant in pandectis. Addidit his GVIL. GROTIVS (b), OCTAVENVM, Traiano fere aequalem, cuius quaedam in hanc legem exstitisse, ex TERENTII CLEMENTIS fragmento (c) colligi posse videtur. Verum quum huius iureconsulti scripta non modo interciderint omnia, verum etiam ea in pandectis non nisi obiter laudentur, de commentariis eius in legem Papiam Poppaeam res non adeo expedita videtur.

(b) de vet. iureconf. Lib. II. cap. v.

(c) l. 32. ff. qui & a quib. manum.

Renatis litteris, tenebrisque, quae diutissime orbi litterario incubuerant, felici sidere discussis, haut pauci de restituenda explicandaque hac lege cogitarunt. LAEV. TORRENTII excursus inter eius lucubrationes ad HORATIVM; IVSTI LIPSII commentatio, quam MVRETVS numeris omnibus absolutam censet, inter excursus ad TACITI annales comparet. Exstat & FRANC. BALDVINI liber singularis, quo non modo de lege PAPIA POPPAEA, verum etiam de *Falcidia*, *Voconia* & *Rhodia* suo more erudite egit, excusus Basileae, anno aerae Christianae CIƆ IƆLIX. Similes sunt commentarii IOANNIS DE PAREIA & RAMEZ DEL MANZANO, quorum illius lucubrationes anno CIƆ IƆXCI. Salmazii, vna cum eiusdem auctoris *Otio quadri-*

mestri

mestri prodierunt, huius vero opus in tabernis librariis æque ac bibliothecis harum regionum pœne disparuit, saltim a me, omni adhibita industria, nusquam potuit inuestigari. Sed procul dubio reliquorum omnium luminibus offecit iureconsultus facile princeps, IAC. GOTHOFREDVS, qui omnia huius legis capita & fragmenta non solum colligere, breuique, sed luculento, illustrare commentario, verum etiam, quoad eius fieri potuit, ad pristinum revocare ordinem primus omnium ausus est. Quod quantiuis pretii opusculum vna cum restitutis ab eo XII tabulis, Edicti perpetui ordine, & fragmentis librorum SABINI sub titulo QVATVOR FONTIVM IVRIS CIVILIS prælo exiit Coloniæ Allobrogum anno superioris sæculi LIII. Obiter huius legis capita quædam illustrarunt BARN. BRISSONIVS, doctissimo *de iure connubiorum* opere, FERDINANDVS PAEZ Vlyssiponensis, libello *de numero liberorum excusante a muneribus publicis*, & hoc multo doctior M. VERTRANIVS MAVRVS eleganti commentatione *de iure liberorum*, qui posteriores libri in tomo octauo Tractatus tractatuum locum invenerunt, ut mirum sit, V. C. FRID. BRVMMERVM, (a) de insigni libelli raritate tam grauiter esse conquestum. Non iam his addo KIRCHMAYERI, MVLLERI, FICHTNERI, aliorumque de hac lege & præmiis πολυπαιδίας dissertationes, ita quippe comparatas, vt ex iis parum ad rei summam proficias.

(a) De lege Cinc. capite XIV.

Tot ergo eruditissimi viri ad restituendam & illustrandam legem PAPIAM POPPAEAM omnem operam industriamque contulerunt, idque non immerito, quum, vti recte iudicat IAN. VINC. GRAVINA, (b) *tam multa huic legi iureconsultorum responsa & fragmenta veterum sint implicata, ut, qui hac luce careat, eum in cursu iuris passim offendere oporteat, & prolabi.*

(b) De leg. & SC. §. XXXVI. p. 157.

Quare & nos huic nobilissimo argumento, quod felix faustumque sit, animum calamumque adiicere decreuimus, parum veriti, ne cui Iliada post tot Homeros scribere videamur. Sæpe enim, qui id argumentum occuparunt, humani quid passi sunt: sæpe seueriore vsi critica intelligendo fecerunt, vt intelligamus nihil. Sæpe, quæ maxime ad rem faciunt, præteruiderunt, aliaque, haut germana, pro legis nostræ capitibus obtruserunt, adeoque post tantam messem maximum aliis reliquerunt spicilegium. Otium fortassis nobis fecisset ὁ πάνυ GOTHOFREDVS, si incredibilem illam,

illam, quam procedente ætate ſibi pepererat, variæ eruditionis copiam in illuſtranda hac lege voluiſſet expromere. Sed ei adhuc iuueni, ſub ipſa ſtudii iuridici tirocinia, hoc opuſculum exciderat, vti ipſe refert in commentario ad regulas iuris: (a) *Nos dudum* PRIMIS IVRIS STIPENDIIS, *fragmenta legis Iuliæ & Papiæ collegimus, ſuoque ordini reſtituimus, veterum iureconſultorum illorum notas ad ſingula capita verbaque aptauimus, notis tandem & ipſi illuſtrauimus.* Accedit, quod non ipſe viuus ei libello in lucem ituro obſtetricatus eſt, ſed vaſa conclamans & ad æternitatem ſe componens eam curam demandauit ESAIAE COLLADO, viro quidem doctiſſimo, ſed qui merito a deformando alieno foetu abſtinuit manus. Quare & GOTHOFREDI libello non acceſſit auctoris lima, multique hinc in eo hæſerunt næui, quos facile deprehendet, qui noſtra hæc contulerit.

(a) Comment ad regul. iur. collect. XVIII. p. 794.

Ceterum induſtriæ noſtræ eam ipſi legem tulimus, vt præmiſſa accuratiore legis hiſtoria, (b) capita eiuſdem, quorum memoria ſupereſt, omnia de novo cum cura colligamus, eaque, quantum pote, ad priſtinum reuocemus ordinem, (c) ac denique ſingula, & hoc quidem priore libro ea, quæ ad partem capitis de nuptiis & liberorum procreatione; (d) poſteriore, quæ ad bona caduca atque ereptitia pertinent, (e) ſeorſum expendamus, mutationibus, quas ſubierunt, fraudibusque, quibus legem reipublicæ vtiliſſimam ingenioſa ciuium improbitas eluſit, ſimul diligenter obſeruatis. His enim omnibus rite pertractatis, nihil, quod ad hujus legis intelligentiam pertinere vllo modo videatur, deſiderari poſſe arbitramur.

(b) Cap. II. III. IV.

(c) Cap. V.

(d) Lib. I. cap. VI. & ſequ.

(e) Lib. II. toto.

C CAPUT

CAPUT II.

DE VARIIS VARIARVM GENTIVM, IN PRIMIS ROMANORVM INSTITVTIS, QVIBVS ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΝ PROMOTVM IVERE.

Prior legis PAPIAE POPPAEAE *pars ad* πολυτεκνίαν *fuit comparata.* I. *Eius studiosissimi fuere populi plerique, in primis Hebraei. Qua ratione illi exponant praeceptum diuinum Gen.* 1, 28? *Caelibum & orborum apud eos ignominia.* II. *Persae numerosae proli praemia constituerunt.* III. *Graecorum, quae huc pertinent, instituta, in primis Athenienfium.* IV. *Lacedaemonii faecunditatem ornabant praemiis. Poenae* ἀγαμίȣ, ὀψιγαμίȣ & κακογαμίȣ. *Langlaeus notatus.* V. *Thebanis ignominiosum videbatur, sine prole mori.* VI. *Germani absque spe praemiorum numerosae proli studebant. Locus* TACITI *explicatus. Quid Germanis medii aevi* das Hagestoltzen-Recht? VII. *Romani iam ab origine vrbis ciuitatem quam numerosissimam esse cupiebant. Cur Romulus tam amplam potestatem maritis & parentibus concesserit?* VIII. *An Numa Pompilius vel Tullus Hostilius auctor iuris trium liberorum? Locus* PLVTARCHI *vna mutata littera emendatus. Eiusdem Numae lex de pellicatu, nec non de filio, qui vxorem duxerit, non venumdando.* IX. *An libera republica leges de caelibatu latae? Censorum circa caelibes & orbos officium. Aes vxorium. Praemia parentibus a censoribus decreta. Adoptiones veterum fraudulentae. Praemia censorum qualia? Metelli oratio censoria ab Augusto repetita.* X. *Iulii Caesaris liberalitas erga parentes.* XI. *Romani & extra ordinem benefici in eos, qui liberos sustulerant. Serui ob numerum liberorum manumissi. Bona ob liberorum numerum haut publicata. Status liberorum ex incestis nuptiis editorum confirmatus ob parentum faecunditatem. Ad* προεδρίαν *in ordine decurionum profuit numerosa proles.* XII. *Cur Romani tot praemia* πολυτεκνίας *& poenas caelibatus & orbitatis inuenerint? Expediatne reip. ciuitates esse quam numerosissimas? Romana resp. ad bellicam potentiam comparata. Eadem vtebatur milite lecto. Romani a nuptiis abhorrebant, partim ob mores feminarum perditissimos, partim ob vagas,*

vagas, quibus delectabantur, libidines, partim ob pinguissima orbitatis præmia. Hæc caussa latæ etiam legis PAPIAE POPPAEAE.

FInis legis PAPIAE POPPAEAE de maritandis ordinibus is præcipue fuit, ut fæcunda essent ciuium Romanorum matrimonia, & vrbs tot bellis exhausta ciuilibus maxima civium multitudine in posterum adflueret. Id consilium non solum Augustus præ se tulit, sed & complura veterum testimonia produnt. CELSVS (a) sane noster *hanc legem* SOBOLIS PROCREANDAE CAVSSA *institutam, atque hinc vtilem esse* ait *reipublicæ.* Eumdem finem indicat HORATIVS, (b) dum de lege Iulia, paullo post in Papiam Poppæam transfusa, canit:

(a) l. 64. ff. de condit. & dem.

(b) Epod. XVIII. v. 17.

Diva, producas sobolem, patrumque
Prosperes decreta super iugandis
Feminis, PROLISQVE NOVAE FERACI
Lege marita.

Et paucis interiectis: (c)

(c) Ibid. v. 45.

Di probos mores docili iuuentæ,
Di senectuti placidam quietem,
Romulæ genti date rem PROLEMQVE,
Et decus omne.

Denique SOZOMENVS, (d) incidens in legem Papiam Poppæam: Ἔθεντο, inquit, τοῦτον τὸν νόμον οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι, ΠΟΛΥΑΝΘΡΩΠΟΝ ἔσεσθαι τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ὑπήκοον οἰόμενοι. *Tulerant istam legem veteres Romani* POPVLOSAM & HOMINIBVS ADFLVENTEM *esse cupientes vrbem, subiectasque prouincias.* Quæ quum ita sint, paullo altius repetendæ sunt prolificæ huius legis rationes, & cur cum aliæ respublicæ florentissimæ, tum Romana in primis de amplificando ciuium numero tam sollicitæ semper fuerint, accuratius hoc capite explicandum.

(d) Hist. eccl. lib. I. cap. IX.

I. Gentibus tantum non omnibus, quarum ciuitates vel ad bellum ac militiæ gloriam, vel ad proferendos imperii fines, vel ad opes quam maximas accumulandas erant comparatæ, antiquissimum

mum fuiſſe animaduerto, vt vrbes ac prouincias quam populoſiſſimas haberent. Quin & Hebræi, ab his olim ſtudiis alieniſſimi, nihil reliqui faciebant, vt gens ſua aliis vicinis multitudine antecelleret, exitusque comprobaret diuinum oraculum, quod Abrahami poſteros & ſtellas & arenam maris numero ſuperaturos prædixerat (a). Eum in finem multa ſanxerunt, ab aliarum gentium inſtitutis alieniſſima. Primo enim quum ipſa recta ratio doceat, obligari quidem homines ad ineundum matrimonium, ſed per modum præcepti aientis, quod nec ſingulos neceſſario, nec quouis tempore, ſed eos, quibus commodæ conditionis ſit copia, obſtringat: Hebræi, teſte IOANNE SELDENO, (b) longe aliter compoſuere rationes, ſuisque ſerio inculcarunt, præcepto illo diuino: (c) פרו ורבו *Creſcite ac multiplicamini*, omnes maſculos teneri, nec quemquam, qui ante annum vigeſimum uxorem non duxerit, excuſari, niſi aut aſſiduo rerum diuinarum ſtudio acrioris libidinis ſtimulos retundat, aut naturæ errore impar ſit procreationi liberorum. Addebant, qui vxori ſuperſtes, prolem vtriusque ſexus, eiuſque integri, (ſiquidem ſpado aut filia ſterilis non proderant,) nondum ſuſtuliſſet, eum diuino iſti præcepto non videri ſatisfeciſſe. Quin ſemper, nondum effoeta ætate, vnumquemque hac lege teneri exiſtimabant, quamdiu in prole ſexus alteruter deeſſet, neque excuſari, qui vetulam, aut ſterilem, eamue, quæ per ætatem muliebris patientiæ legem accipere non poſſet, domum duxerit, niſi ſuperinducat fœcundam. Alii Hebræorum magiſtri, uti refert LEO MVTINENSIS, (d) tam late interpretabantur diuinam iſtam ſanctionem, vt nec ei, cui vtriuſque ſexus proles domi erat, vacationem concederent, ſi per ætatem corporisque vires cum femina conſueſcere poſſet. Quare & hoc in veterum ſcitis eſſe ait R. ELIEZER: (e) כל אדם שאין לו אשה אינו אדם *Quemlibet hominem, cui non ſit uxor, non eſſe hominem: itemque:* (f) כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים: *Quicumque negligat præceptum de multiplicando humano genere, habendum eſſe veluti homicidam.* His ergo doctrinis imbuebant docilem iuuentutem, has illi inculcabant regulas, non alio profecto conſilio, quam vt civibus ad matrimonium incitatis, quam populoſiſſimam haberent rempublicam.

Ne vero id officium ſoli cuiusque virtuti ac pudori relictum videretur: illis quamdam veluti ignominiæ notam inurere haut dubitabant,

(a) Gen. XIII, 16. XV, 5.

(b) Iur. nat. & gent. ſecundum diſcipl. Ebr. Lib. V. cap. VI.

(c) Gen. I, 28.

(d) De ritib. Hebr. Part. IV. cap. II.

(e) Gemara Bab. ad tit. Iabimoth. col. 6. f. 63.

(f) Bereſch. rabba par. XXXIV.

tabant, qui vel a nuptiis abhorrebant, vel numquam prole locupletaverant rempublicam. Cælibes ſane & *ἀγάμους* omnes illis ex magiſtrorum ſcitis homicidarum loco fuiſſe, modo vidimus. Ex ipſis vero ſacris litteris conſtat, maximum e ſterilitate ſua dolorem cepiſſe feminas ſanctiſſimas, Saram, (a) Rebeccam, (b) Rachelem, (c) Hannam; (d) lætas autem lætitiis omnibus veluti triumphaſſe, quum enixae eſſent liberos. Ipſa Eliſabeth, quum iam grandis natu vterum ſingulari atque inuſitato Dei beneficio intumeſcere ſentiret, quandam inde capiebat voluptatem? quam lætabunda exclamabat venerabilis canitie puerpera: (e) Ὅυτω μοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις. *Ita mihi fecit Dominus hoc tempore, quo ad me reſpexit, ad tollendam ignominiam meam inter homines.* Tanta videlicet erat ſterilium, orborum, cælibum ignominia, vt ipſe Deus maximam Iſraelitis minatus temporum calamitatem, futurum tunc eſſe prædicat, vt ſeptenæ feminæ viri vnius ambientes nuptias, nec alimenta ſibi nec veſtes ſtipulentur, tantum ne maximam illam cælibum ſteriliumque ignominiam ſuſtineant diutius (f).

(a) Gen. xvi, 1, 2.
(b) Gen. xxv, 21.
(c) Gen. xxx, 1, 23.
(d) 1. Sam. 1, 6. 10. 11.
(e) Luc. 1, 25.
(f) Ieſ. iv, 1.

Quemadmodum ergo hæc omnia eo comparata erant, vt eo magis a cælibatu ac orbitate abhorrerent Ebræi: ita & præmia quædam nouellis maritis propoſuerat ſummus legiſlator, annuam nimirum munerum militarium vacationem. (g) Accedebat, quod magno in honore eſſent numeroſæ prolis parentes, laudibusque ornarentur a popularibus ſuis, quibus ſubinde in ore erat vetus, quod MOSES MAIMONIDES (h) ſeruauit, adagium: המוסיף נפש אחד בישראל כאילו בנה עולם: *Quicumque adiecerit animam unam Iſraeli, quaſi mundum ædificat.*

(g) Deut. xx, 7. xxv, 5.
(h) Halachr. iſchoth cap. xv.

II. Sed & aliis per orientem gentibus curæ cordique fuit *πολυτεκνία*: in primis autem Perſis, qui quum de amplificando regno, proferendisque imperii finibus aſſidue cogitarent, ſatis animadvertebant, numquam ſe potituros Oriente, niſi quam numeroſiſſimos educerent exercitus. Hinc & omnes, qui prole locupletauerant rempublicam, multis luculentisque præmiis ornabant. Teſtis eſt NICOLAVS DAMASCENVS: (i) Ἆθλα, inquiens, λαμβάνουσι περὶ βασιλέως ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ. *Quibus* NVMEROSA PROLES *eſt, ii* PRAEMIVM *eo nomine a rege ferunt.* Et paullo plenius STRABO: (k) Γαμοῦσι δὲ πολλὰς καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους, ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ χάριν. Τιθέασι δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ΑΘΛΑ

(i) Excerpta Peireſc. p. 522.
(k) Lib. xv. p. 733.

ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ κατ' ἔτος. *Ducunt uxores complures, & multas pellices alunt,* MVLTIPLICANDAE SOBOLIS *gratia. Reges quotannis* PRAEMIA *proponunt iis, qui plures filios progenuerint.* Similia iam obſeruauit HERODOTVS, (a) quæ, ut pote prolixiora, non adſcribo.

(a) Lib. I. cap. CXXXV.

III. Haut abſimile Græcorum inſtitutum fuit, de quibus MVSONIVS apud STOBAEVM: (b) Νομοθέται ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἔταξαν γέρα καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ, καὶ τὴν ἀπαιδίαν ΕΠΙΖΗΜΙΟΝ κατέςησαν. *Legumlatores vtrique ſexui numeroſæ prolis* PRAEMIA, POENAM*que ſterilitatis ſtatuerunt.* Saltim Athenienſes, quantum fuerint πολυπαιδίας ſtudioſi, vel inde patet, quod ſi quando ob cladem bello acceptam luemue peſtiferam iuſto minor videretur ciuium numerus, πολυγυνίαν imperare ciuibus non dubitarint. Quamuis enim a Cecropis temporibus invaluiſſet, vt nemo Athenis binas eodem tempore vxores haberet: non tamen ignotum eſt pſephiſma extra ordinem factum: διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξῆσαι το πλῆθος, γαμῆν μὲν τὴν ἀςὺν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας. *Ne homines deficerent, atque vt multitudo ſuccreſceret, vnam quidem & legitimam vxorem ducendam, liberos vero etiam ex alia ſuſcipiendos.* (c) Hinc fama tenet, ipſum Socratem, virum continentiſſimum, præter Xanthippen, & cum Myrthu conſueſſe, ὅτι συγκεχωρημένον κατὰ ψήφισμα τῦτο ἐγένετο τότε, διὰ σπάνιν ἀνθρώπων, *quod plebiſcito id tum conceſſum fuerit ob ciuium raritatem.* (d) Idem memoriæ proditum de Euripide, quod, quamuis muliebre genus omne peroſus, duas tamen ſimul vxores duxerit, *quia id decreto, ab Athenienſibus facto, ius eſſet.* (e) Iidem Athenienſes & poenis coërcebant cælibatus orbitatisque ſtudium, & DINARCHO (f) teſte, nec oratores nec belli duces capeſſere patiebantur rempublicam, niſi liberos ſuſtuliſſent. Quin & ſingularem aduerſus cælibes inuenerant γραφὴν, vel accuſationem publicam, quam τὴν ἀγαμίυ γραφὴν adpellatam eſſe, tradit in onomaſtico IVLIVS POLLVX. (g).

(b) Serm. LXXIII.

(c) Petit. Leg. Att. lib. VI. tit. I.

(d) Athen. lib. XIII. p. 556.

(e) Gell. lib. XV. cap. XX.

(f) Inuectiu. in Demoſth.

(g) Lib. VIII. cap. VI.

IV. Lacedæmonii quoque, bellicæ virtutis ſtudioſſimi, & præmia numeroſæ prolis, & poenas cælibatus inuenerant. De illis AELIANVS: (h) Νόμος ἐςὶ τοῖς Σπαρτιάταις, τὸν παρασχόμενον υἱὺς τρεῖς, ἀτέλειαν ἔχειν φρυρᾶς, τὸν δὲ πέντε, πασῶν τῶν λειτυργιῶν ἀφεῖσθαι. *Lex eſt Spartanis, vt qui tres filios ſuppeditarit reipublicæ, ab excubiis liber eſſet; qui vero quinque, ab omnibus muneribus publicis vacationem haberet.* Idem fere refert ARISTOTELES, (i) niſi quod

(h) Var. hiſt. lib. VI. cap. VI.

(i) Lib. II. Polit. cap. IX.

quod hic immunitatem etiam quatuor liberorum parentibus concessam esse scribit. En eius verba. Ἔςι αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱὸς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ. *Lex illis est, ut qui tres genuerit liberos, ab excubiis; qui* QVATVOR, *penitus immunis sit.* Ast tanto grauius animaduertebant in eos, qui vel numquam duxissent vxorem, vel iusto tardius, vel indignam eo vitæ consortio duxissent. Hinc quum IVL. POLLVX (a) paullo ante laudatus, inter reliquas Atheniensium accusationes etiam τῆς ἀγαμίου γραφῆς meminisset: statim subiicit: Παρὰ δὲ Λακεδαιμονίοις καὶ ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, καὶ ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ. *Apud Lacedæmonios autem & serotini matrimonii, & male conciliati*, accusationes proditæ sunt. Et ARISTON apud STOBAEVM: (b) Σπαρτιατῶν νόμος τάττει ζημίας, τὴν μὲν πρώτην ΑΓΑΜΙΟΥ, τὴν δευτέραν ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, τὴν τρίτην καὶ μεγίςην ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ. *Spartanorum lex poenam statuit, primam* NON DVCENTI *vxorem, alteram* SERO DVCENTI, *tertiam denique ac grauissimam* MALE DVCENTI. Qualia fere & apud PLVTARCHVM (c) legimus.

(a) Onomast. ibid.

(b) Serm. LXXIII.

Ast quales illæ ἀγαμίου, ὀψιγαμίου & κακογαμίου poenæ? & quo iure animaduerti potuit in eos, qui malis auibus inierant matrimonia? *Hoccine cuiquam vitio dabitur*, inquit vir amplissimus ZACH. HVBERVS, (d) *quod a fato pendet, & prudentissimum quemque fallit? cuius lege immobilis rerum humanarum ordo feritur?* Quare coniicit cum PLVTARCHO, κακογαμίου poenam viguisse potissimum aduersus illos, quibus in conditione quærenda virtus postponeretur numis, quique mallent beatam, hoc est, bene dotatam & nummatam ducere uxorem, quam ingenuam, liberalem, sine mala fama, bonam, bonis prognatam: idque vir doctissimus illustrat egregio seueritatis publicæ exemplo, quod eodem loco, quo κακογαμίου poenæ meminit, refert PLVTARCHVS. Lysandri filiæ, patre superstite, multorum fuerant spes inuidiosa procorum. Sed hi, quum Lysander decedens pauperes reliquisset, turpiter eluserant speratas virginum nuptias, pecunia ideo mulctati a Lacedæmoniis, quod dotem virtuti prætulissent, & quem diuitem rati coluerant, eum virum bonum, paupertatis argumento compertum, deseruissent. Enimuero si mulctam his dixerunt Lacedæmonii, egregie falsi sunt ARISTON & PLVTARCHVS ipse, dum poenam κακογαμίου, μεγίςην, id est, maximam & poenis ἀγαμίου & ὀψιγαμίου acerbiorem fuisse, tradiderunt. Cælibes enim PLV-

(c) Plutarch. in Lysandro sub fin.

(d) Dissert. Iurid. philol. Part. II. diss. IV. cap. I.

PLVTARCHVS (a) refert, in gymnicis ludis ſpectaculo excluſos, per hiemem vero nudos circumire iuſſos forum, carmenque in ſe compoſitum canere. De iis vero qui ſerius animum adjecerant nuptiis, ATHENAEO (b) teſte, ita decreuerant Lacedæmonii, vt feſto quodam die a mulieribus circa aram tracti verberibus cæderentur. Quem locum ATHENAEI, quod obiter moneo, perperam cum PLVTARCHI teſtimonio committit vir doctiſſimus, IAN. LANGLAEVS, (c) quaſi iis auctoribus parum inter ſe conueniret, quum tamen alter de ἀγαμίου; alter de ὀψιγαμίου poena manifeſto loquatur, & hinc rationem ſubnectat ATHENAEVS, ἵνα τὴν ἐκ τῦ πράγματος ὕβριν Φεύγοντες, Φιλοσοργῶσι τε καὶ ΕΝ ὭΡΑι προσίωσι τοῖς γάμοις. *Vt indignitatem eius contumeliæ peroſi liberos ac prolem tollere cuperent*, & TEMPESTIVE *ſeſe adiungerent vxoribus.* Quis vero non quantamcumque maluiſſet exſolvere mulctam, quam tantam ignominiam ſubire! Quare κακογαμίου poena locum videtur habuiſſe, non ſolum ſi quis dotem prætuliſſet virtuti, ſed quotiescumque quis contra leges nuptiales Lycurgi, quem curioſiſſime περὶ τεκνοποιΐας egiſſe XENOPHON (d) obſervat, vxorem duxiſſet, nec corpore robuſtam, nec ætate florentem, nec indole generoſam. Harum enim in primis rationem haberi voluit ab iis, qui Spartæ vxores eſſent ducturi, vti latius expoſuit laudatus XENOPHON. Quicumque ergo vel puſillas & tenues, vel vetulas, vel vitiis omnibus contaminatas ſibi iunxerant, κακογαμίου incurrebant poenas, quæ quales fuerint, veteres quantum memini, non referunt.

(a) in Lycurgo extr.

(b) Lib. XIII. p. 555.

(c) Ot. Semeſtr. lib. X. cap. I.

(d) De republ. Laced. cap. I.

V. Thebanorum inſtituta non admodum nota ſunt. Apud eos tamen non minus, ac apud reliquos Græcos ignominioſum fuiſſe, nullos ex ſe relinquere liberos, argumento eſt dictum Pelopidæ, obiurgantis Epaminondam, *tamquam male in eo conſulentem patriæ, quod liberos non relinqueret.* (e) Quin quum idem vir fortiſſimus apud Mantineam ex vulnere occumberet, lacrymabundus adſtans amicus, teſte DIODORO SICVLO, (f) dixit: ὅτι τελευτᾷς ἄτεκνος; *Itane ſine liberis decedis?* Quamuis autem & Pelopidæ & amico reſponderet Epaminondas: Μὰ Δία μὲν, ἀλλὰ καταλέιπω δύο θυγατέρας, τήν τε ἐν Λεύκτροις νίκην, καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ. *Non per Iovem, ſed filias duas, victoriam Leuctricam & Mantinenſem poſt me relinquo:* ſatis tamen vel inde adparet, parum honorificam Thebis fuiſſe orbitatem, maleque illum conſulere viſum eſſe reipublicæ, qui

(e) Nep. Epamin. cap. X.

(f) Lib. XV. cap. LXXXVII.

qui liberis ex se natis ciuitatem non reddidisset frequentiorem. Obiter moneo, Pythagoram quoque videri posse cælibatum damnasse, siquidem ei inter alia ab adversariis obiectum esse ait IAMBLICHVS, (a) statuisse illum *τοῖς ἀγάμοις πολεμεῖν*, *cælibes esse odio prosequendos*. Sed verba: *ὡς ἀρχηγοῖς γεγονόσι τοῦ κλήρου*, satis ostendunt, legendum esse *τοῖς κυάμοις πολεμεῖν*, *cum fabis bellum gerendum esse*, vti acutius ARCERIO vidit doctissimus KVSTERVS.

(a) De Vit. Pythag. seg. CCLX.

VI. Germanis quoque curæ fuit numerosa proles, quamvis nulla spe præmiorum ad faciendas nuptias procreandamque sobolem pellectis. Et ita intelligendus TACITI (b) locus, quem vulgo non satis capiunt interpretes: *Numerum libererorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi* BONI MORES *valent, quam alibi* BONAE LEGES. Contendit inter se auctor præstantissimus Germanorum Romanorumque mores, & vti toto fere illo libello ea potissimum, in quibus a perditissimis Romanorum moribus Germanici discrepabant, eleganter exponit: ita & hic similis plane occurrit *σύγκρισις*. Solebant Romani liberorum numerum finire. Vel uno suscepto filio, repudiabant vxorem, ne plures nascerentur. Si ob rem domi angustam incommodum videretur, plures tollere: vel recens natos exponere, vel antequam nascerentur, ipsum fœtum, propinata vxori potione, nefarie elidere, nulli erat religio. Quum porro maximum Romæ esset orbitatis pretium: etiam *singulos* sæpe *filios*, vti PLINIVS (c) conqueritur, *graues faciebant illa orbitatis præmia*; nec dubitabant quidam, odia filiorum simulare, eiurare liberos, & orbitatem manu facere, (d) tantum vt multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta, promta & obuia haberent. (e) Sic Romani: an & apud Germanos huiusmodi quid auditum? Minime vero, *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare flagitium habebatur.* Liberos quærebant, solis incitati naturæ stimulis, non quot volebant, sed quot ex iusto sequebantur matrimonio. Quo numerosior soboles, quo plus propinquorum, & affinium: eo gratior senectus, nec vlla ibi orbitatis pretia. (f) Tantum ergo abest, vt eos liberorum tæduerit frequentiæ, aut solitudinem domi facere voluerint, vt potius præclarum pulcrumque visum sit, ciues, sui similes atque ex se natos, quamplurimos, relinquere reipublicæ. Primum hoc inter Romanorum

(b) De mo-rib. Germ. cap. XIX.

(c) Lib. IV. Epist. XV.

(d) Seneca consolat. ad Marc. cap. XIX.

(e) Tacit. Annal. lib. XV. cap. XIX.

(f) Id. de moribus Germ. cap. XX.

Germanorumque mores discrimen: iam & alterum sequitur. Labente paullatim Romanorum disciplina, ipsi mores desidentes primo, deinde magis magisque lapsi, postremo ita ire coeperant præcipites, vt nec vitia sua, nec remedia pati possent. Quare & lege Iulia & Papia, totque propositis poenis & præmiis vix eo poterant adduci, vt vxores liberorum quærendorum caussa ducerent. Contra Germani, non peregrinis artibus, sed tetrica ac tristi maiorum disciplina instructi, suopte ingenio animum temperabant virtutibus, suaque sponte liberis procreandis operam dabant. Ita *plus apud eos valebant* BONI MORES, nulla libidine ac luxu polluti, *quam alibi*, puta Romæ, BONAE LEGES, id est, Iulia & Papia, quantumuis sapienter scriptæ, quantumuis necessariæ reipublicæ. Vere ergo TACITVS, quod ab aliis non video satis obseruatum, legem Papiam Poppæam in mente habuit, ostenditque, Germanos, quamuis nulla lege nouæ feraci prolis instinctos, numerosæ tamen sobolis studiosissimos fuisse.

Medio tamen æuo & de cælibatus poenis cogitare coeperunt Germani, inualuitque consuetudo, vt masculis qui cælibes vel ad sexagesimum, vel ad quinquagesimum ætatis annum, (neque enim ea in re prouinciae omnes iisdem moribus vtuntur,) peruenissent, vel amissa vxore vota secunda per triginta annos distulissent, nec non feminis, quæ quasuis nubendi conditiones adspernatæ, virgines vel viduæ permansissent ad senilem ætatem, nec testamentum condere, nec bona a se adquisita inter viuos mortisue caussa donare, ius esset, sed ea post eorum excessum caduca fierent, & a fisco occuparentur. Quod ius in prouinciis Brunsuicensibus, Palatinis, aliisque quibusdam etiamnum viget, vocaturque Germanis das Hagestoltzen-Recht. (a) Sed quum de eius iuris origine atque indole copiosius egerimus in ANTIQVITATIBVS IVRIS GERMANICI, quas propediem in Germania prælo exituras confidimus: plura hic addere nihil attinet.

(a) Schotteл. de var. iur. Germ. cap. I. Besold. Thesaur. pract. p. 352.

VII. Vt ergo demum ad ipsos Romanos progrediamur, etiam hi, quum sibi nulla re magis, quam exuberante ciuium multitudine, opus esse intelligerent, nihil fecerunt reliqui, vt ciues ad ducendas vxores procreandosque liberos præmiis poenisque propositis adducerent. Ipsi Romulo, conditori vrbis, eam rem curæ fuisse, his verbis indicare videtur apud DIONEM (b) Augustus: Ἦν μὲν γὰρ οὐδὲ πρόσθεν ἐξὸν ἀμελεῖν τισὶ παιδοποιΐας καὶ γάμων· καὶ γὰρ

(b) Lib. LVI. p. 576.

ΑΠ-

'ΑΠ' 'ΑΡΧΗΣ *εὐθὺς ἅμα τῇ πρώτῃ τῆς πολιτείας κατασάσει ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν* ΕΝΟΜΟΘΕΤΗΘΗ. *Et quidem neque ante me cuiquam permiſſum erat, coniugium ac ſobolem negligere, quum* INITIO, *ſub primam reipublicæ conſtitutionem, ea de re diligenter ſit* LEGIBVS CAVTVM. Sed quum ſingularis cuiusdam legis, qua Romulus aut præmia conſtituerit parentibus, aut poenis cælibatum orbitatemque coercuerit, nec vola nec veſtigium apud veteres exſtet: procul omni dubio Auguſtus reliquas Romuli leges, quibus veluti aliud agens ciues ab orbitatis ſtudio auertit, in animo habuit. Dum enim iſte vrbis conditor maritis omnem in vxores poteſtatem conceſſit, hasque in eorum manu ac mancipio eſſe iuſſit, (a) dum penes viros non ſolum imperium domeſticum, ſed & ipſum ius vitæ ac necis eſſe voluit, (b) dum denique & patrum Romanorum poteſtatem in liberos maiorem, quam vſquam terrarum, eſſe permiſit: (c) procul dubio id egit præcipue, vt ciuibus ſuis, tanto cum imperio præfuturis familiæ, eo minus moleſtum videretur, ducere vxores, liberosque quam plurimos procreare.

(a) Gell. lib XVII. cap. VI.
(b) Dionyſ. Halic. Lib. II. p. 96.
(c) §. 2. Inſt. de patr. poteſt.

VIII. Succeſſores Romuli, quemadmodum non vnum ſibi omnes eumdemque imperii finem propoſuerant: ita nec eodem ſtudio de amplificando ciuium numero laborabant. Ad Numam Pompilium iuris trium liberorum originem referre videtur PLVTARCHVS: (d) ſed videtur tantum. Ait equidem: *Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐςι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προςάτε διάγεσας, ὥσπερ* ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ. *Tribuit virginibus Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi ius, & ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, vt quibus* TRES SVNT LIBERI. Sed cave credas, hæc omnia a Numa eſſe. Multa, quæ ibi priuilegiis virginum Veſtalium accenſet PLVTARCHVS, iis poſtremis demum reipublicæ temporibus conceſſa ſunt, veluti ius lictore vtendi ſub triumuiris, (e) ius ſine tutoribus res ſuas adminiſtrandi, vel, vti PLVTARCHVS vocat, jus trium liberorum ſub Auguſto. (f) Quare aut IO. RVALDO (g) credendum, Plutarchum in re, tunc omnibus notiſſima erraſſe, aut, quod creditu facilius, locum illum in mendo cubare oportet, vel una mutata littera, facile integritati ſuæ reſtituendum, ſi pro *ἀπέδωκεν* legas *ἀπέδωκαν*, vt ſenſus ſit: *τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκαν ἱεραῖς παρθένοις tribuerunt vero* (Romani) *multos bonores virginibus ſacris.* Solenne

(d) Plutarch. in Numa p. 66.
(e) Dio. lib. XLVII. p. 338.
(f) idem lib. LVI. p. 578.
(g) Animadv. in Plutarch. v. p. 74.

enim est PLVTARCHO, hoc modo narrationibus suis subiungere, quæ posteri circa eam rem instituerint. Sic quum retulisset, (a) Camillo vadimonium deserenti irrogatam esse mulctam quindenûm millium æris, statim addit: ὁ γὰρ πρὸς ἀργυρίȣ λόγον χιλίαι δράχμαι καὶ πεντακόσιαι. Ἀσσαρίων γὰρ ί ἦν τὸ ἀργύριον, καὶ τὸ δεκάχαλκον ὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον. *Quæ summa* (nunc, posteris temporibus) *numi argentei facit denarios sesquimillenos. Asses enim* x *efficiebant argenteum, & deni æris denarius vocabantur.* Camilli enim ætate numum argenteum nondum signatum fuisse, non ignorasse videtur PLVTARCHVS. Immo & in ipsa Numæ vita, (b) enarrata pontificis maximi origine, ἦν δὲ, inquit, καὶ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐπίσκοπος. *Insuper virginum Vestalium custos erat*, non tempore regum videlicet, sed iis iam exactis, vti iam capite primo docuimus. Quibus obseruatis, multorum profecto errorum absolues PLVTARCHVM, quorum passim eum coarguunt viri docti. Quemadmodum ergo, vt e diuerticulo in viam redeamus, ius trium liberorum Numæ tribui non potest: ita & illos sua opinione falli dixeris, qui eiusdem originem a Tulli Hostilii lege, de tergeminis lata, cum KIRCHMAYERO (c) & IANO VINC. GRAVINA (d) repetunt. Quamuis enim auctor sit DIONYSIVS HALICARNASSENSIS, (e) regem illum ob memorabile Horatiorum tergeminorum facinus ad populum tulisse, οἷς γένωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τȣ͂ δημοσίȣ τὰς τροφὰς παίδων χορηγεῖσθαι μέχρις ἥβης, *vt nati tergemini, donicum puberes sunt, de publico alerentur*: ius tamen liberorum non ad tergeminos, sed ad trium liberorum parentes pertinuit, nec facultatem his dedit, alimenta e publico petendi, sed cum aliis priuilegiis ac commodis, quæ infra recensebimus, fuit coniunctum. Denique illa Tulli Hostilii lex necquidquam sancit, quod ad amplificandum ciuium numerum vllo modo pertinere videatur.

Potius huc referenda videntur, quæ Numa de pellicibus ab ara Iunonis arcendis, deque filiis, qui iussu patrum vxores duxerant, non vendundis sanxisse dicitur. Prior lex, quam FESTVS (f) seruauit, talis fuit: PELLEX ASAM IVNONIS NE TAGITO, SEI TAGIT, IVNONEI CRENEBIS DEMISEIS ACNOM FEMINAM CAEDITO. De posteriore agunt PLVTARCHVS (g) & DIONYSIVS HALICARNASSEVS, (h) quorum hic verba ipsa legitima ita Græce expressit:

(a) in Camillo p. 135.
(b) in Numa p. 66.
(c) Diss. de lege Papia Popp. §. XIX. sequ.
(d) De leg. & SC. §. XLVIII. p. 579.
(e) Lib. III. p. 160.
(f) Fest. voce *pellex*.
(g) in Numa p. 71.
(h) Lib. II. p. 98.

Ἐὰν

Ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσει γυναῖκα ἀγάγεσθαι, κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ, ΠΩΛΕΙΝ *τὸν υἱόν.* *Si pater filio concesserit vxorem ducere, quacum sacra & bona secundum leges communicet, patri posthac filium* VENVMDANDI *ius ne esto.* Vtraque lex ad commendandas nuptias iniiciendumque ciuibus liberos quærendi studium comparata fuisse videtur. Quod enim ad priorem attinet, ea pellices aram Iunonis tangere vetuit, eidemque, si tetigisset, imposuit necessitatem, sacrificium *διαλλακτικὸν* Iunoni offerendi, quo & leves mulierculæ istius ignominiæ periculo a maritorum alienorum amplexibus cohiberentur, & feminæ honestæ, hoc pellicum metu liberatæ, tanto lubentius nuberent, vitamque cum viris eo iucundiorem transigerent. Iuno nuptiis præesse credebatur, eoque DOMIDVCAE, ITERDVCAE, IVGAE, ΖΥΓΙΑΣ, CINXIAE, LVCINAE, PATVLCAE & aliis huiusmodi cognominibus celebrata, de quibus erudite THOM. REINESIVS. (a) Cui quum rem diuinam facere nouæ nuptæ, interque sacrificandum, more maiorum, aram tangere solerent: *tangere aram Iunonis*, idem est, ac nubere vel conuenire in manum. Itaque Numa nuptiarum spem omnem incidit feminis, quæ semel viro alieno succubuerant, nisi Iunoni loco læti istius ac nuptialis sacrificii, *crinibus demissis*, & composito ad luctum habitu, *διαλλακτικὸν* offerrent, a quo forsan feminæ, quibus adhuc pudoris quidquam inerat, non minus abhorrebant, quam ab alia quacumque ignominia.

(a) Inscript. Class. I. 33, 34.

Eum sibi finem Numa, quum alteram legem ferret, proposuerat. Solebant adolescentes vel ideo abhorrere a nuptiis, vt, dum ferret ætas, vaga Venere animum oblectarent. Quam in rem notum illud TERENTII: (b)

> *Omnes, qui* AMANT, *grauiter, sibi dari vxorem ferunt.*

(b) Andr. Act. I. Scen. II. v. 20.

Vt ergo filii familias ex meretricum depulsi amplexibus, eo lubentius vxores ducerent: hoc priuilegio eos pellexit Numa, certo persuasus, eos libidini antelaturos honestas nuptias, quibus magno illo seruitutis periculo, in quod eos tetrica lex Romuli coniecerat, liberatum iri intelligerent.

 IX. Abro-

IX. Abrogato regibus imperio, idem egisse senatum populumque Romanum, vt matrimonia quam fœcundissima essent, testis (a) Lib. LVI. p. 576. iterum est apud DIONEM (a) Augustus. Commendaturus enim ordini equestri nuptias: *Καὶ μετὰ τοῦτο*, inquit *πολλὰ καὶ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἔδοξεν, ἃ περιττὸν ἂν εἴη καταλέγειν. Multa deinde eadem de re Senatus populusque statuit, quæ recensere superuacuum esset.* Vtinam vero ea maiorum instituta retulisset. Omnium enim illorum legum & senatusconsultorum ipsa quoque memoria euanuit. (b) Lib. II. cap. IX. LIVIVS (b) inter reliqua blandimenta, quibus, imminente cum Porsenna bello, patres plebem in officio continuerint, & hoc refert: *Portoriis quoque & tributis plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo essent: pauperes satis stipendii pendere, si* LIBEROS EDUCARENT. Ex quo loco colligas iis immunitatem a censu datam, qui prole rempublicam locupletassent, adeoque errare qui (c) in Poplicol. p. 103. verbis PLVTARCHI (c) idem referentis in contrarium sensum deflexis, illo patrum decreto orbos & viduos tributi onere leuatos, scribunt. Ipse enim PLVTARCHVS de pupillis & viduis feminis loquitur. Ὀρφαναῖς παισὶ καὶ χήραις γυναιξὶν ἀνεθείσης τῆς εἰσφορᾶς. *Pupillis feminisque viduis gratia facta tributi pendendi.* Quæ quidem non pugnant cum verbis LIVII.

Postea censoribus id datum negotii, ne cælibes esse paterentur: eoque pertinet solemnis illa censorum quæstio: EX ANIMI TVI (d) De oratore Lib. II. cap. CCLIX. SENTENTIA, TV VXOREM HABES? cuius CICERO (d) (e) Lib X. cap. XX. & GELLIVS (e) meminerunt. Si quem ergo a nuptiis abhorrere animaduerterent, eum notabant, mulctamque inferre iubebant ærario, quam AES VXORIVM dictam fuisse, FESTVS (f) (f) Voce Vxorium. obseruat. Iam anno ab V. C. CCCC. M. Furius Camillus & M. Posthumius Albinus, censores, PLVTARCHO (g) teste, partim blande adpellando, partim (g) in Camillo p. 129. *Ζημίαις ἀπειλοῦντες*, MULCTAM *denunciando*, viduis, quarum plurimas bello cum Volscis gesta fecerant, copularunt. Et VALERIVS MAXIMVS (h) addit, (h) Lib. II. cap. IX. censores *illos omnes, qui ad senectutem cælibes peruenerant,* AERA, *poenæ nomine in ærarium deferre iussisse.* Istam seueritatem, quam *καλὸν ἔργον eximium facinus* vocat PLVTARCHVS, quin & alii (i) De legib. lib. III. cap. III. censores imitati sint, vix dubitandum videtur, maxime quum eam illis veluti primam legem ex veteri Romanorum disciplina (k) in M. Porcio Cat. p. 345. scripserit TVLLIVS: (i) CAELIBES ESSE PROHIBENTO: & PLVTARCHVS (k) ex instituto describens censorum officia di-

diserte & hoc adiiciat: οὔτε γὰρ ΓΑΜΟΝ οὔτε ΠΑΙΔΟΠΟΙΙΑΝ τινὸς, οὔτε δίαιταν, οὔτε συμπόσιον ᾤοντο δεῖν ἄκριτον καὶ ἀνεξέταστον, ὡς ἕκαστος ἐπιθυμίας ἔχοι, καὶ προαιρέσεως. *Neque enim vel* MATRIMONIVM, *vel* SOBOLIS PROCREATIONEM, *vel quotidianum victum, vel conuiuium, solutum ac liberum indagine, quæ cuiusque libido & institutum sit, arbitrabantur prætermittendum.*

Nec poenis modo, verum etiam præmiis propositis ciuibus liberorum quærendorum studium iniicere studebant Censores. Id enim clarissime adparet ex P. Scipionis Africani, censoris habita ad populum oratione, ex qua hoc fragmentum seruauit GELLIVS: (a) *Animaduertimus, in oratione P. Scipionis, quam censor* (a) Lib. v. *habuit ad populum, inter ea, quæ reprehendebat, quod contra ma-* cap. xix. *iorum instituta fierent, id etiam eum culpasse, quod filius adoptiuus patri adoptatori* INTER PRAEMIA PATRVM *prodesset.* Fuere ergo tum quædam fæcunditatis præmia, quæ & orbi ac steriles captantes, aliorum liberos, in fraudem legum adoptabant. Quod quamuis & iniquissimum esset, & maiorum institutis adversaretur, eo tempore tamen lege aliqua haut videtur emendatum, siquidem ex TACITO (b) discimus, demum Nerone imperante, (b) Lib. xv. cautum esse SCO, ne simulata adoptio in vlla parte muneris pu- Annal. blici iuuaret. Quare ex eo demum se est, quod tradit V- cap. xix. LPIANVS: (c) *Adoptiui filii in numerum non proficiunt eorum libe-* (c) l. 2. §. 2. *rorum, qui excusare parentes solent.* Ceterum qualia fuerint illa ff. de vacat. parentum præmia, hodie vix licet expiscari, nisi quod verosimile & exc. est, sicuti NOTARE dicebantur censores, quum senatorem or- mun. dine mouerent, equiti adimerent equum publicum, plebeios vel in Cæritum tabulas referrent, vel eosdem facerent ærarios: ita præmia, ab iis decreta parentibus, in eo constitisse, quod alios honoratiori tribui adscriberent, alios donarent equo publico, alios in senatum adlegerent. Id enim colligere mihi videor ex LIVIO, (d) qui L. Aemilium Paullum & Q. Marcium Philippum: (d) Lib. censores, libertinos *in quatuor vrbanas tribus descripsisse* ait, *præ-* xlv. cap. *ter eos, quibus* FILIVS QVINQVENNI MAIOR *ex senatusconsulto esset.* Inde enim palam est, censores in supplendis tri- xv. bubus rusticis, vtpote honoratioribus, eorum potissimum, qui, procreatis liberis, bene de republica meruerant, rationem habuisse.

Magna ac vere censoria fuit Q. Metelli seueritas. Is enim an-

(a) Lib. LIX. no ab v. c. IↃCXXII, vti est apud EPITOMATOREM LIVII, (a) *censuit, vt omnes cogerentur ducere vxores liberorum quærendorum caussa, exstititque oratio eius, quam Augustus Cæsar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora scriptam, in senatu recitauit.* CENSERE alioquin est vocabulum senatorium. Rogati enim a consule vtebantur formula: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE-- DE EA RE ITA CENSEO, vti pluribus exemplis demonstrauit BARN. BRISSONIVS. (b) Neque tamen ea Metelli oratio in senatu, sed ad populum habita est, siquidem in fragmento elegante, quod exstat apud GELLIVM (c) non *patres scriptos*, sed *Quirites* adloquitur. Consueuisse autem censores sub auspicium magistratus ad populum de moribus concionari, paullo ante P. Scipionis exemplum ostendit. Ecquid vero profecerit Metellus, præualido iam tum orbitatis studio, non liquet ex eorum temporum monimentis.

(b) Lib. II. de Formul. p. 196.

(c) Lib. I. cap. VI.

X. Hactenus censoribus ea res curæ fuit. At C. Iulius Cæsar, & consul, de ea cogitauit. Auctor enim est SVETONIVS (d) eum *agrum Campanum diuisisse extra sortem* XX *millibus ciuium, quibus* TERNI PLVRESVE LIBERI *essent.* Postea iam Dictator, quum solitudinem vrbis, ciuiumque raritatem ex vltimo censu intellexisset, denuo, teste DIONE, (e) πολυπαιδίας ΑΘΛΑ ἐπέθηκεν, *iis, qui plures liberos sustulissent*, PRAEMIA *constituit.* Sed de iis Iulii Cæsaris atque Augusti consiliis, proximo capite commodior erit dicendi occasio.

(d) Iul. cap. XX. Appian. Lib. II. de bell. civil. p. 433.

(e) Lib. XLIII. p. 226.

XI. Iam id obseruare iuuabit, adeo fæcunditati fauisse Romanos, vt iis, quibus numerosa proles obtigerat, præmia quædam, tametsi nulla lege constituta, extra ordinem decernerent. Primo enim, quum nulla lex seruos, quantumuis bene de Dominis meritos, his inuitis, liberaret, inualuisse tamen vsu videtur, vt ancillæ, sæpius enixæ, in præmium fæcunditatis manumitterentur. Saltim COLVMELLA (f) id inter præcepta rei rusticæ inculcat, loco hoc elegante, cuius mihi indicium a collega iunctissimo, PETRO WESSELINGIO, V. C. factum esse, gratus profiteor: *Nos quidem aliquando iuste dolentes, tam vindicamus, quam animaduertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniantur magistros suos: ac rursus præmio prosequimur eos, qui strenue atque industrie se gerunt. Feminis quoque* FOECVNDIORIBVS, *quarum in sobole* CERTVS NVMERVS *honorari debet,* *otium*

(f) Lib. I. cap. VIII.

otium non numquam & libertatem dedimus, quum complures natos educassent. Nam cui TRES *erant* FILII, *vacatio; cui* PLVRES, *libertas quoque contingebat. Hæc enim iustitia & cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio.*

Deinde boni principes, si quando in facinorosos paullo seuerius animaduerterent, liberorum tamen numero inflexi ad misericordiam, vel mitiorem irrogabant poenam, vel pupillis certe partem substantiæ paternæ, more maiorum publicandæ, condonabant. De Hadriano sane refert DIO: (a) *Εἴ τέ τινα τῶν τέκνα ἐχόντων ὀφλῆσαι πάντως τὶ ἔδει, ἀλλ' οὖν πρός γε τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων καὶ τὰς τιμωρίας αὐτῶν ἐπεκούφιζεν. Ac si forte ii, quibus plures liberi supeterent, condemnati erant: poenas eorum* PRO FILIORVM NVMERO *mitigabat.* Quæ DIONIS verba egregie illustrat dignum Hadriano rescriptum, quod seruauit PAVLLVS: (b) *Si* PLVRES FILIOS *damnatus habeat, feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt. Sed & D.* HADRIANVS *in hanc sententiam rescripsit: Fauorabilem apud me caussam liberorum Albini* FILIORVM NVMERVS *facit, quum ampliari imperium hominum adiectione potius, quam pecuniarum copia malim. Ideoque illis paterna sua concedi volo, quæ manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint vniuersa.* Quare dum SPARTIANVS (c) scribit: *Liberis proscriptorum duodecimas bonorum concessit*: id de singulis liberis intelligendum erit. Plus vncia enim, imo aliquando vniuersum bonorum assem πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν παίδων cum liberis reliquisse, vel exemplum liberorum Albini euincit. Sed & ad excitandam principum liberalitatem proderat numerosa proles. Autor enim est PLINIVS, (d) *aduentante congiarii die laborem parentibus fuisse, ostentare paruulos, impositosque ceruicibus adulantia verba blandasque voces edocere.* Quod eo fine factitatum, vt princeps numerosæ sobolis conspectu admonitus rationem haberet parentum, eorumque nomina in tabulas referri iuberet.

(a) Excerpta Peiresc. p. 715.

(b) L. 7. §. 3. ff. de bon. damn.

(c) Hadrian. cap. XVIII.

(d) Panegyr. cap. XXVI.

Quum porro liberi ex incestu nati ne ex recentioribus quidem Constantini M. Theodosii iunioris & Iustiniani legibus legitimari possint, Marci autem Imperatoris temporibus plane ignota esset legitimatio: optimus tamen ille princeps cum fratre liberos Flauiæ Tertullæ, quæ auunculo nupserat, lege soluit, eosque legitimorum iuribus perfrui iussit, motus præcipue numero liberorum. Rescriptum, a MARCIANO (e) seruatum, tale est: *Mouemur*

(e) L. 57. §. 1. ff. de ritu nupt.

& temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, & quod ab auia tua collocata es, & NVMERO LIBERORVM VESTRORVM. *Idcircoque, quum hæc omnia in vnum concurrant: confirmamus statum liberorum vestrorum, in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent.* Quod exemplum imitatus IVSTINIANVS Imperator, (a) incolis Syndios pagi, & Hebræis Tyri insulam incolentibus, qui illicitis nuptiis sese polluerant, ideo potissimum gratiam facit publicationis bonorum, *quia iam* FILIORVM PATRES *essent.* Sæpe & vacationem extra ordinem merebantur liberi. Claudius sane Imp. quum essedario, pro quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium fauore indulsisset rudem, tabulam, teste SVETONIO (b) illico misit, admonens populum, *quantopere liberos suscipere deberet, quos videret & gladiatori præsidio gratiæque esse.*

(a) Nouell. CXXXIX. præf.

(b) Claud. cap. XXI.

Denique & in deferendis honoribus plurium liberorum parentes innuptis atque orbis anteferri solebant, non solum Romæ, vbi id priuilegium ex lege Papia Poppæa valuit, verum etiam in coloniis & municipiis, in quibus parentibus & in decurionum albo, (c) & in dicendis sententiis (d) prærogatiua concedebatur.

(c) L. 6. §. 5. ff de decurion.

(d) L. 9. C. eod.

XII. Tantum sua interesse existimabant Romani, fæcunda esse ciuium suorum matrimonia. Tot præmiis poenisque efficere studebant, vt numerosa *procrearetur soboles, ciuitasque* LIBERIS REPLERETVR, ceu alicubi loquitur POMPONIVS. (e) Cuius consilii caussæ partim e fine statuque Romanæ reipublicæ, partim e moribus Romanorum paullatim in deterius prolapsis arcessendæ sunt.

(e) L. 1. ff. solut. matr.

Diu multumque disceptatum est inter ciuilis prudentiæ doctores, expediatne reipublicæ, vt in immensum ciuium numerus excrescat? ARISTOTELES, (f) expensis, quæ huc facere videbantur, vniuersis, rationibusque subductis hanc facit cogitationum suarum summam, eum demum populum beatum esse, qui sit iustæ magnitudinis: talem vero videri, qui sibi ipsi sufficiat, qui sit cognitu facilis, adeoque commode possit regi, vbi denique ciues ipsi sibi inuicem noti sint ad colendam amicitiam. Quare tantum abest, vt rebuspublicis omnibus expetenda sit numerosa ciuitas, vt sæpe præualentis populi vires se ipsæ paullatim confecerint. Quare non defuerunt respublicæ, quæ vel ob insolentiam

(f) Lib. VII. Polit. cap. IV.

tiam plebis, vel agri anguſtiam aut ſterilitatem, de regundo potius coercendoque, quam amplificando ciuium numero cogitarunt. Saltim ea cauſſa Germanis ad tot migrationes, aliisque ciuitatibus ad deducendas tot colonias incitamento fuit, ut hoc modo vel vrbium ſentinam exhaurirent, vel domi manentibus annonam redderent leuiorem.

Enimuero aliter multo Romani componebant rationes. Ab ipſa vrbis origine omne illis conſilium in armis poſitum fuerat, eumque ſolum ſibi finem propoſuerant in conſtituenda republica, vt virtute ſibi imperium quærerent ampliſſimum, limitesque, quam poſſent, latiſſime proferrent. Hunc reipublicæ finem illis commendauerat Romulus, quem ideo DIONYSIVS HALICARNASSAEVS (a) ita fingit ad populum de inſtituenda republica concionantem, vt ciuibus præter iuſtitiam vnice commendaret *ἐν τοῖς ὀθνείοις πολέμοις τὸ διὰ τῶν ὅπλων κράτος, armorum in extraneis bellis potentiam.* Quum ergo ciuitas Romana plane eſſet ad potentiam bellicam comparata, & tamen aduerſus hoſtes non legiones vndequaque mercede conſcriptas, ſed lectum e ciuibus militem educeret: nulla profecto re ei magis opus erat, quam ciue numeroſiſſimo, qui & delegendo nouo militi, & ſupplendis legionibus, & firmandæ præſidiis in re trepida vrbi ſufficeret.

(a) Lib. II. p. 79.

Contra nullus fere populus magis a nuptiis procreandisque liberis abhorrebat, quam Romanus, partim, quod Italorum ingenia ad omnem profligata libidinem alia ex aliis adpetunt, amata contemnunt, contemta amant, adeoque vagas libidines matrimonio anteferendas facile exiſtimant, partim quod ob luxum feminarum incredibilem, nollent Romani domi alere reginas, patrimonii voragines, certiſſimasque fundi calamitates futuras. Prioris cauſſæ ipſe meminit apud DIONEM (b) Auguſtus, ita, alloquutus equites, legi noſtræ aduerſantes: *Ὀυ γὰρ δὴ δήπε μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε· ὅτε ἔςιν ὅςις ἡμῶν ἢ σιτεῖται μόνος, ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ'* ΕΞΟΥΣΙΑΝ ΚΑΙ ΥΒΡΙΖΕΙΝ ΚΑΙ ΑΣΕΛΓΑΙΝΕΙΝ *ἔχειν ἐθέλετε. Neque enim adeo ſolitudo vos capit, vt abſque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſæ ac lecti ſociam habeat: ſed* LICENTIAM LIBIDINIS AC LASCIVIAE *veſtræ exercendæ quæritis.* Et paullo ante idem imperator, *τὸν* ΕΥΖΩΝΟΝ *καὶ* ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΙΟΝ, *τὸν ἄγυνον, καὶ ἄτεκνον,* EXPEDITAM *illam ac* LIBERRIMAM VITAM *extra*

(b) Lib. LVI. p. 576.

matrimonium & sine sobole praecipue corrumpere ait Romanos, vt legi saluberrimae parere nolint.

Nec altera caussa pauciores absterrebat a matrimonio. Non enim, vti olim quum dos esset

- - - Magna parentium
Virtus, & metuens alterius viri
Certo foedere castitas,

mulieres id agebant, vt viris suis placerent, sed vt tanto tutius succumberent viris, eorumque impensis auro gemmisque fulgentes moechos in sui amorem pellicerent. Haec tropica instituerat abrogatio legis Oppiae. Quam vero molestum erat Romano ciui domi alere vxorem, otio deditam, &, PLVTARCHO (a) teste, nec molere nec coquere doctam, sed ad solum luxum ac voluptatem veluti a natura factam? Quam molestum, reginam illam instruere seruis, eunuchis, ancillis, ornatricibus, vestiplicis, cinifionibus, picatricibus, psecadibus, textricibus, vnctricibus, praeterea auro, purpura, gemmis, vnionibus, & mille luxuriae instrumentis? Quam molestum denique viris suspicacissimis, domi tantis sumtibus habere adulteras, sexcentis artibus litterarumque secretis viros pellicientes, quaeque carpento festis profestisque diebus, veluti triumphantes de virorum patientia, vectarentur, & nec libidini nec luxuriae facerent modum? Malebant ergo Romanorum plerique, insigni rei familiaris compendio, vel meretricum frui amplexibus, vel cum concubina frugali & modesta aetatem agere, quam quotidianam illam deuorare aegritudinem. Hinc DIO (b) obseruat, Augusto de lege maritali primum ad Senatum referente, patres grauiter conquestos esse de mulierum iuuenumque immodestia, hancque prius emendandam, non sine conuicio censuisse. Rem sane acu tetigerat senatus, siquidem ea ipsa caussa iam a belli Punici II temporibus permultos a nuptiis cohibuerat, quam ita eleganter expressit apud PLAVTVM (c) Periplectomenes senex:

- - - Verum egone eam ducam domum,
Quae mihi numquam hoc dicat: eme, mi vir, lanam, unde tibi pallium.

(a) Quaest. Rom. p. 284.

(b) Lib. LIV. p. 531.

(c) Mil. glorios. Act. III. Scen. I. v. 92. sequ.

Ma-

Malacum & calidum conficiatur, tunicæque hibernæ bonæ,
Ne algeas hac hieme? Hoc numquam verbum ex vxore audias,
Verum priusquam galli cantent, quæ me somno suscitet,
Dicat: da mihi, vir, calendis meam quod matrem iuuerit,
Da, qui farciat, da, qui condiat, da, quod dem Quinquatribus
Præcantatrici, coniectrici, hariolæ atque aruspicæ:
Flagitium est, si nihil mittetur, quo supercilio spicit!
Tum piatricem clementer, non potest, quin munerem.
Iampridem, quia nihil abstulerit, succenset geraria.
Tum obstetrix expostulauit mecum, parum missum sibi.
Quid nutrici non missuras quidquam, quæ vernas alit?
Hæc atque huius similia alia damna multa mulierum
Me VXORE PROHIBENT, *mihi quæ huius similes sermones*
ferat.

Adhæc Romæ & coniugii suauitatem, & voluptatem, quæ e liberis capi solet, omnem maxima illa orbitatis præmia longissime superabant. Colebantur cælibes & orbi ab omnibus, non secus ac idem apud comicum Periplectomenes, qui ista orbitatis præmia descripturus: (a) (a) Ibid. v. 111. sequ.

Quando, inquit, *habeo multos cognatos, quid opus mihi sit liberis?*
Nunc bene viuo, & fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, visunt, quid agam? ecquid velim?
Priusquam lucet, adsunt, rogitant noctu vt somnum ceperim?
Eos pro liberis habeo: quin mihi mittunt munera,
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam sibi.
Adducunt ad exta, me ad se ad prandium, ad coenam vocant,
Ille miserrimum se retur, minimum qui misit mihi.
Illi inter se certant donis: ego hoc mussito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona & munera.

Nec priuatim tantum vnusquisque obseruabat cælibem orbamque senectam, sed & PVBLICE, vt verbis TACITI (b) vtar, *multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, illa cuncta, promta & obuia habebat*, nemine quippe orbis negante suffragium, ob hereditatem, quam iam vnusquisque spe sua deuorauerat, pinguissimam.

(b) Lib. xv. Ann. cap. xix.

ſimam. Hi mores & poſtremis reipublicæ temporibus obtinebant, adeo vt & de ſua ætate ſcribat AMMIANVS, (a) *vile tunc Romæ exiſtimatum, quidquid extra vrbis pomæria natum fuiſſet, præter* ORBOS & CAELIBES, *nec credi poſſe, qua obſequiorum diuerſitate culti ſint homines ſine liberis, vt his, qui patres fuerint, tamquam in capita mendicorum,* CAELIBES *dominarentur.* His publicis moribus, tantum profecto abeſt, vt liberos libenter quærerent Romani, vt quidam inducti præmiis orbitatis filiorum odia ſimularent, & liberos eiurarent, & orbitatem manu facerent. Fuerunt denique, quos ſapientiæ ſtudium & vitæ perfectioris amor ad cælibatum incitaret. Mature enim & inter philoſophos inualuit perſuaſio, μήτ' ἂν γῆμαι, μήτ' ἂν εἰς ὁμιλίαν ἀφικέσθαι πότε ἀφροδισίων, vti de Apollonio Tyanenſi refert PHILOSTRATVS. (b) Hinc uti olim Thales, Pythagoras, Democritus, Plato, Zeno Cittieus, Epicurus cælibatum ſapientiæ ſtudio amiciſſimum iudicabant: ita eamdem ſententiam, lata lege Iulia, mordicus tenuere Epictetus, Apollonius Tyanenſis, Plotinus, Porphyrius, Proclus, cuius in virtutibus & hoc refert MARINVS: (c) quod fuerit γάμων τε ἢ παίδων οὐδέποτε πεῖραν λαβὼν, διὰ τὸ μηδὲ αὐτὸς ἑλέσθαι *inexpertus coniugii, & liberorum, nec hæc deſiderarit.* Quamobrem nec mirum eſt, Romanos tot poenas cælibatui atque orbitati, totque præmia nuptis ac parentibus conſtituiſſe. Quod quum præcipue legibus IVLIA & PAPIA POPPAEA factum eſſe, nemo ignoret: de harum legum occaſione hiſtoriaque capite proxime inſequente, agemus accuratius.

(a) Lib. XIV. cap. XIX.

(b) Vit. Apollon. Lib. I. cap. X.

(c) Vit. Procli cap. XVII. p. 39.

CAPUT III.

DE OCCASIONE LEGVM IVLIAE ET PAPIAE TOTIVSQVE ILLIVS LEGISLATIONIS HISTORIA.

I. *CÆſar Dictator fæcunditatis præmia conſtituit, Cenſus Cæſare non actus, ſed recenſio. Ea recenſione paucitas ciuium adparuit. Qualia fuerint parentibus propoſita præmia.* II. *Auguſtus legem de maritandis ordinibus poeniſque cælibatus ac orbitatis nondum*

dum tertio consulatu rogauit. Primum anno IↃCCXXXVI *id egit. Quid apud Dionem sit* ἔμπαλιν ἔθηκεν; *Augusti acta in senatu. SC. de ferenda hac lege factum. Marmor in quo legis de maritandis ord. mentio fit, illustratum. Lex tum non perlata. Locus* SVETONII *leuiter emendatus. Locus* PROPERTII *explicatus. Augustus emendata lege detractaque parte poenarum legem pertulit anno* IↃCCXXXV. *Vacatio initio biennii postea triennium additum. Equites anno* V. C. IↃCCLXI *legem abrogatam volebant. Augusti orationes tunc habitæ.* III. *Denique anno* V. C. IↃCCLXII *lata lex Papia Poppæa. Ea rogata a consulibus suffectis. Non fuit hæc lex Senatusconsultum. Lipsii alucinatio. Principium legis a Gothofredo fictum.* IV. *Quomodo differant lex Iulia de maritandis ordinibus & lex Papia Poppæa?*

Libera adhuc republica, nihil reliqui fecisse Romanos, vt pertinax illa tamque perniciosa reipublicæ nuptiarum fuga variis præmiis ac poenis sisteretur, superiore capite ostendimus. Quum vero Augustus in his maiorum institutis haut adquieuerit, sed tot rogationibus nouas seuerioresque poenas orbitati, nouaque præmia τῇ πολυπαιδίᾳ proposuerit: huius consilii rationes, sequutosque illud usque ad legem PAPIAM POPPAEAM euentus varios capite hoc exponere visum est.

I. Iam ante Augustum C. Iulium Cæsarem noua parentibus præmia constituisse, superiore capite monuimus. Id vero tum factum est, quum Dictator iam perpetuus, acta recensione ciuium insignem vrbis infrequentiam deprehendisset. Ita enim rem refert DIO: (a) Ἐπειδή τε δεινὴ ὀλιγανθρωπία διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὡς ἔκ τε τῶν ἀπογραφῶν, (καὶ γὰρ ἐκείνας, τά τε ἄλλα ὥσπερ τις τιμητής, ἐποίησε,) καὶ ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἆθλα ἐπέθηκεν. *Et quoniam infrequens admodum vrbs erat propter cæsorum multitudinem, quod ex recensu, (eum enim & reliqua perinde, ac si censor esset, faciebat, & ex ipso adspectu adparebat: iis qui multos liberos haberent,* PRAEMIA *proposuit.* Verba ὥσπερ τις τιμητὴς Latine reddidi *perinde ac si censor esset, vt* ὥσπερ. sit pro ὡσπερεί: quemadmodum apud ZOZIMVM: (b) παραμυθούμενος ΩΣΠΕΡ αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος κακῷ τὸ κακὸν ἰάσατο μείζονι. *Quasi Constantinus, perinde ac si eam consolari vellet, malum malo maiore sanauit.* Censum sane hunc Cæsar anno V. C. IↃCCVIII post bellum:

(a) Lib. XLIII. p. 226.

(b) Lib. II. cap. XXIX.

lum Africanum egit, non tamquam censor, sed vti Dictator. Vnde & SVETONIVS (a) non *censum* vocat, sed *recensum*, eumque *nec more, nec loco solito, sed vicatim, per dominos insularum, actum esse*, obseruat. Quum vero bella ciuilia per Hispaniam, Italiam, Græciam, Aegyptum ipsamque Africam diffusa multa hominum millia absumsissent, & octoginta præterea millia ipse Cæsar, teste SVETONIO, (b) in colonias transmarinas distribuisset: in tantum deminutus fuerat ciuium numerus, vt APPIANVS (c) scribat: *Τὸ δὲ τȣ̃ δήμȣ πλῆθος ἀναγραψάμενος ἐς* ΗΜΙΣΥ *λέγεται τῶν πρὸ τȣ̃δε τοῦ πολέμȣ γενομένων εὑρεῖν. Censu deinde acto, ferme* DIMIDIO MINVS *capitum censum est, quam ante huius belli ciuilis initium.* Non male autem rationes subduxit APPIANVS. Quum enim anno V. C. IↃCLXXXII quadringenta quinquaginta ciuium millia, (d) & anno IↃCCIII dein CCCXX capitum millia censa essent: (e) Cæsare Dictatore non vltra CXXV millia, vti numerum iniit PLVTARCHVS, (f) vel, vti LIVII EPITOMATOR, (g) CL millia ciuium reperta sunt. In tantum rempublicam exhauserat duorum ciuium, quorum alter parem, alter superiorem ferre non poterat, æmulatio.

Animaduersa hac patriæ solitudine raritateque ciuium, varia constituit Cæsar, vt exhaustam vrbem noua sobole expleret, veluti, *ne quis ciuis maior viginti annis, minorue* XL, *qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset: neu quis Senatorum, nisi contubernalis aut comes magistratus, peregre proficisceretur, neue hi, qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent.* (h) Verum hæc vix retuleris ad præmia *πολυπαιδίας*, quæ constituta ab eo fuisse, DIO ait. Quare qualia ea fuerint, ignoramus, nisi dixeris, eum peregrinos quosdam Romæ commorantes ob numerosam prolem ciuitate donasse. Eo enim refero, quod statim sequitur apud SVETONIVM: *Omnes, medicinam Romæ professos, & liberalium artium doctores, quo libentius & ipsi vrbem incolerent, & ceteri adpeterent,* CIVITATE DONAVIT. Nam hæc omnia ideo sanxisse Cæsarem, vt exhaustæ vrbi frequentia suppeteret, ipse TRANQVILLVS adfirmat.

II. Interfecto Cæsare, ista frequentandæ amplificandæque ciuitatis consilia etiam Augustus cura multo maiore exsequutus est. Quum enim Cæsar, tanquam Dictator, edictis tantum rem videatur

(a) Iul. cap. XLI.
(b) ibid. cap. XLII.
(c) Lib. II. de bell. ciu. p. 492.
(d) Epit. Liuii Lib. XXCVIII.
(e) Plutarch. in Cæs. p. 733.
(f) In Cæsare p. 733.
(g) Lib. CXV.
(h) Sueton. Iul. cap. XLII.

tur egiſſe: Auguſtus parum ſe ad ſummam rei profeciſſe arbitratus eſt, niſi & ſeueriore lege cælibatum poenis damnaſſet, & fæcunditatem parentum luculentioribus extuliſſet præmiis. Sed, præualido cælibatus orbitatisque ſtudio, fuſtra aliquamdiu fuit, legemque, ſubinde relatam, vix pertulit. Id enim innuit TACITVS, (a) dum *legem Papiam Poppæam*, *poſt* IVLIAE ROGATIONES, *latam eſſe*, ſcribit. Quare operæ pretium facturi videbimur, ſi Iulias iſtas rogationes contemplemur paullo diſtinctius. (a) Lib. III. Annal. cap. XXV.

IVSTO LIPSIO, viro eximio, (b) primum Auguſtus ea de re cogitaſſe videtur anno v. c. IↃCCXXV. ſexto conſulatu. Quam in ſententiam adductus eſt primo auctoritate TACITI, (c) qui, SEXTO *demum* CONSULATU *Cæſarem*, *potentiæ ſecurum*, *quæ triumuiratu iuſſerat*, *aboleuiſſe*, & *dediſſe iura* ait, *queis pace & principe vterentur: arctiora ex eo tempore vincula*, *inditos cuſtodes*, & LEGE PAPIA POPPAEA *præmiis inductos*. Sane quum lex Papia Poppæa multo ſerius lata ſit: colligi inde poſſe exiſtimabat LIPSIVS, eo ſexto Auguſti conſulatu veluti fundamenta iacta eſſe rogationis iſtius celeberrimæ. Deinde idem conſequi videbatur ex loco DIONIS, (d) qui, anno v. c. IↃCCXXXVI Auguſtum ΕΜΠΑΛΙΝ *iterum* nuptis ac parentibus præmia conſtituiſſe, memoriæ prodidit. Quare ſimile quid iam ante ab Auguſto eſſe tentatum, vero ſimillimum videri poſſet. Enim vero non ait TACITVS, ſexto illo conſulatu legem aliquam, Iuliæ vel Papiæ ſimilem, eſſe latam, ſed ab illo conſulatu Cæſarem, remotis æmulis, potentiæ ſecurum, varia, quæ e republica viderentur, inſtituiſſe: adeoque ex TACITI teſtimonio nihil intuleris aliud, quam rogationem PAPIAM POPPAEAM æque, ac alias leges Iulias, ab Auguſto latas, ſexto illo conſulatu eſſe poſteriores. Deinde DIO quidem anno IↃCCXXXVI Auguſtum dicit ΕΜΠΑΛΙΝ τῦ τε γάμȣ καὶ τῆς παιδοποιΐας ἆθλα τεθεικέναι, DENUO *nuptiis liberorumque procreationi præmia propoſuiſſe*: verum nec ipſe DIO, libro LIII, quo acta Auguſti, ſextum conſulis, exſequutus eſt, nec vllus veterum legis cuiusdam, qua præmia parentibus ac nuptis tum conſtituerit, vel verbo meminit. Quare eum potius illa, quæ a Cæſare dictatore facta, libro XLIII retulerat, in animo habuiſſe, crediderim, vt, quum ille prior præmia πολυτεκνίας propoſuerit,

(b) Exc. ad. Tacit. Lib. III. Annal. Lit. C.

(c) ibid. cap. XXVIII.

(d) Lib. LIV. p. 532.

posuerit, recte de Augusto dixerit DIO, illum ΕΜΠΑΛΙΝ τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιίας ἆθλα τεθεικέναι.

Primum ergo anno v. c. IↃCCXXXVI Augustus legis de maritandis ordinibus ferendae curam suscepisse videtur. Tunc demum enim, duobus Lentulis coss. teste eodem DIONE, (a) τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις βαρύτερα τὰ ἐπιτίμια ἐπέταξε, καὶ ἔμπαλιν τοῦ τε γάμου καὶ τῆς παιδοποιίας ἆθλα ἔθηκεν: *grauiorem poenam innuptis vtriusque sexus imposuit, contraque nuptiarum & multitudinis liberorum praemia iterum constituit.* Neque tamen existimandum, illum eodem anno legem pertulisse, ceu sibi persuasisse videtur vir doctus, TILLEMONTIVS, (b) siquidem hoc anno tantum rem ad Senatum detulit. Nam, quum more maiorum hanc legem perferre cuperet princeps quam maxime popularis: primo omnium operam dedit, vt senatus fieret auctor, idque, quod mireris, aegre impetrauit. DIO enim, paullo ante laudatus, narrat prolixius, referenti ea de re ad senatum principi, non sine conuicio occlamatum esse a patribus, multa de iuuenum mulierumque immodestia conquestis, qua fieri aiebant, vt aegre ciues contrahant matrimonium. Quae καταβόησις vti ait DIO, (c) tanta fuit, vt non obscure viderentur id omne agere χλευασμῷ, ὅτι πολλαῖς γυναιξὶν ἐχρῆτο. *Subsannantes* Augustum, *qui cum multis mulieribus rem haberet.* Respondebat tum Augustus, ea, quae maxime necessaria, & e re ciuitatis essent, se constituisse: reliqua non aeque facile sanari: ipsorum maritorum officium esse, regere vxorum mores, eosque praeceptis, admonitionibusque ad modestiam componere, quod se quoque domi suae facere solere. Tum vero multo magis obniti patres, & quaerere, quales sint, quibus Liuiam suam regat, admonitiones? Quamobrem Augustus, etsi perinuitus, quaedam de vestitu mundoque muliebri, de progressu in publicum, mulierumque modestia dixit, parum sollicitus, an ea apud gnaros fidem essent habitura. Saepius tunc eamdem rem videtur egisse in senatu, eaque potissimum occasione recitasse egregiam illam Metelli censoris orationem, cuius hoc fragmentum exstat apud GELLIVM: (d) *Si sine vxore, QVIRITES, possemus esse; omnes ea molestia careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, vt nec cum illis satis commode, nec sine illis vllo modo viui possit: saluti perpetuae potius, quam breui voluptati, consulendum.*

Hanc

(a) Lib. LIV. p. 531.

(b) Histoire des Empereurs. Tom. I. p. 34.

(c) ibid. p. 532.

(d) Lib. I. cap. VI.

Hanc enim orationem, perinde ac si in illa tempora scripta esset, in senatu recitasse Augustum, cum LIVII EPITOMATOR, (a) tum SVETONIVS (b) testantur. Atque ita demum post tot molimina SC de lege Iulia ferenda prodiit, de quo HORATIVS (c) in carmine sæculari, anno insequente IↃCCXXXVII C. Furnio & C. Silano Coss. ante messem scripto: (d)

(a) Lib. LIX.
(b) Aug. Cap. LXXXIX.
(c) Epod. XVIII. v. 17.
(d) Ant. Pagi Crit. Baron. Adpar. §. CXIV. p. 29.

Diua, producas sobolem, PATRVMque
Prosperes decreta, super iugandis
Geminis, prolisque nouæ feraci
Lege marita,

Laudat ergo Horatius non ipsam legem de maritandis ordinibus, tum quippe nondum latam, sed *decreta patrum super illa lege*, id est (vti recte a scholiasta Crucquiano & in MSCis ad Horatium scholiis, quæ bibliotheca Franequerana seruat, explicatur) senatusconsultum, de illa ad populum ferenda confectum, cui prosperos successus precatur a Diana, tamquam singularem ciuitati adlaturæ vtilitatem.

Quantam spem perferendæ legis ex hoc SC conceperit Augustus, vel inde patet, quod eius, iam ante ludos sæculares, perinde ac si lata esset, meminerit in veteri inscriptione apud GRVTERVM, (e) quæ quum adhuc non nisi mutila legatur: licebit facere periculum, an incomparabile istud monimentum ex ingenio quodammodo possit suppleri. Et quidem eam nobis diximus legem, vt & historiæ, & lacunarum spatii haberemus rationem, nec vlla linea altera esset prolixior

(e) In scr. p. CCCXXVIII, I.

SC. auctoritas. a. d. - - - - in. æde - - - - scribundo adfuer. - - - - - - - -
- - - - S. L. CESTIVS. L. PETRONIVS RVfus - - -
- - - - - - - - - - - - -
- - - - -

Quod. coss. V. F. (*) LVDOS. SAECVLARIS. POST. COMPLVRA. lustra. more. maiorum. curantibus. Cæsare. &c.
M. Vips. agrIPPA. TRIBVNIC. POTESTATE. FVTVROS. QVOmodo. illos. rite. fieri. oporteat. d. e. r. i. c. (**)
quoniam. antiQVI. ETIAM. QVOD. TALE. SPECTACVLVM. tribus. - - - noctibus. fieri. debeat. instituerunt.

(*) *Verba fecerunt.*
(**) *De ea re ita censuerunt.*

 ne.

(†) Lege maritati.

ne. cui. ex his. QVI NONDVM. SVNT. MARITALI. (†) ſpecta-
culo. niſi. arbitrio. propinqui. maioris. natu.
cuſtodisve. ieis. CONSTITVTI. NEQVE. VLTRA. QVAM. SEMEL. VLLI. MO
re. maiorum. ſ. f. ſ. (*). intereſſe. liceat.

(*) ſine fraude ſua.

vtiq. innuptis. SENIB. S. F. S. SPECTARE. LICEAT. IEIS. QVI. LEGE.
DE. MARITAnd. ord. vacation. habent.
a. d. - - - - ſcrib. iidEM. ADFVER. ET. SENATVSCONSVLTVM. FACTVM.
EST. quod. coſ. v. F. videri. e republ.
hæc. omnia. maNERE. AD. CONSERVANDAM. MEMORIAM. TANTAE.
Rei. &. ſc. de. ludis. ſæcularib. facta.
publ. in columnAM. AENEAM. ET MARMOREAM. INSCRIBI. Scri-
ptaq. in. foro. comitio. alioue. loco
publico. proponI. Q. D. E. RE. V. D. E. R. I. C. (**) VTI. COS. A. A.
VE. (*) ADHibitis prætorib. qui. ærario. præſunt.
column. æn. &. MARMOREAM. IN. QVIBVS. COMMENTARII. diur-
ni. ſenatus. decretaque. de. ludis. ſæcul.
inſcribantur. P. (**) INPERENT. VTIq. REDEMTORIBVS. EAS.
columnas. quam. primum. faciundas. locent.
a. d. - - - - quum edictVM PROPOSITVM Esſet XV. VIR. ludis ſæculari-
bus faciundis - - - - - - - - - -
S. EXISTVMAVIMVS. VT OMNES. LIB.
EI. CONIVGESQVE.

(**) Quid de ea re videatur, de ea re ita cenſuerunt.
(*) ambo, alterue
(**) peni

Interiectis multis, quæ vetuſtas detriuit, hæc paullo integriora ſequuntur:

Quod. c. Silanus. &. c. Furnius. cos. V. F. DE LVCARI. LVDORVM.
SAecularium. unde. id. ſumi. placeat.
quo. hi. ludi. ſæcular. rite. FIERENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI.
QVONIAM. ANTIquitus. lucorum.
reditus. ad. faciundos. ludos. SAECVLARES. XV. VIR. SACR. FACIVND.
IN. SVMMA. CONSTITVti. ſunt. eosq.
ieis. &. ad. ludos. QVOS. PRO. SALVTE. CAESARIS. FECERVNT. LV-
CARIS. NOMINE. conſtituit. ſenatus.
coſſ. ſimiLIT. INPERENT. VTI. EAM. PECVNIAM. DANDAM. AD
TRIBVENDAM poſſeſſores. lucorum conferant.

(*) lego anno.

Eodem. (a) INNO. (*) C. SILANO. C. FVRNIO. COS. A. D. XIII. K.
MART. SENATIS. cenſuit. vti. treis. aræ.

ad.

ad. ſACREFICIVM. SAECVLARE. LOCARENTVR. IN. EA. VERBA. QVibus. id. pontificibus. facere. ius. eſt.
in. curia. IVLLA (**) SCRIBVNDO ADFVER. M. IVNIVS. M. F. Silanus. cos. furnius. c. f. coſſ. (**) Lege Iulia.
C. Sentius. SaturnINVS. C. ASINIVS. CN. F. pollic.
- - - - - - - - - - - - - - - - -

Ita ego reſtituendum cenſeo monimentum egregium. Vnusquisque intelligit, illud complexum eſſe SCa complura de ludis ſæcularibus proxime imminentibus facta anno V. C. IↃCCXXXVII. C. Furnio & C. Silano Coſſ. Primum Senatum cenſuiſſe arbitror, ne cælibes pueri puellæue ſpectaculis nocturnis niſi ſemel & comite propinquo maiore natu intereſſent. Ludorum enim *παννυχίδων*, ſeu *nocturnorum* ſeu, tribus noctibus factorum ZOSIMVS (a) meminit: & de Auguſto diſerte refert SVETONIVS, (b) *eum ſæcularibus ludis iuuenes vtriusque ſexus prohibuiſſe, vllum nocturnum ſpectaculum frequentare, niſi cum aliquo maiore natu propinquorum.* Deinde ne quis & ad ſenes cælibes iam legem pertinere exiſtimaret: additum videtur, iis ſine fraude ſua ludos nocturnos ſpectare licere, *ſi lege de maritandis ordinibus vacationem habeant*, id eſt, vti infra libri II. capite III. patebit, maſculis ſexagenariis, feminis quinquagenariis. Hinc porro litterarum reliquiæ clariſſime indicant, cenſuiſſe ſenatum, vt in rei tantæ, quam nemo mortalium, niſi ſemel videre ſoleat, memoriam binæ columnæ, ænea & marmorea ponerentur, quibus inſcriberentur SC. decretaque patrum de cærimoniis iſtis ſæcularibus, ne & poſteri, quo ritu iſti ludi facti ſint, ignorarent. Et forſan hæc ipſa tabula, Romæ ſuperſtes, cui iſtud epigramma inſculptum, ex alterutra columna detracta eſt. Quæ ſequuntur verba, a me haut ſuppleta, vix ſenſum idoneum fundunt: attamen iis, niſi me omnia fallunt, cautum eſt, vt ſoli liberi & coniuges ſpectaculis intereſſent. Nam de ludis ſæcularibus ZOSIMVS (c) diſerte ſcribit: *Δοῦλοι δὲ τούτων οὐ μετέχουσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι. Nec participes horum ſerui ſunt, ſed* LIBERI *duntaxat homines.* Alio SC. cautum eſt de lucari, idque ego ſuppleui FESTI (d) auctoritate: *Lucar vocatur æs quod ex lucis captatur.* Quumque mentio fiat PECVNIAE IMPERATAE, DANDAE, ATTRIBVENDAE, ea omnia de nulla re commodius explicari poſſe viſa ſunt, quam de pecunia collatitia,

(a) Lib. II. cap. V.
(b) Aug. cap. XXXI.
(c) ibid.
(d) Voce lucar.

quam possessores lucorum contribuere tenebantur. Denique quæ de aris ponendis adiecimus, partim optime quadrant ruderibus vocabuli REFICIVM SAECVLARE, id est, *sacrificium sæculare*, (a) ibid. partim testimonio ZOSIMI, (a) qui in describendo ludorum sæcularium adparatu mentionem etiam facit *τριῶν παρασκευασθέντων βωμῶν ἐπὶ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ*, *trium* ARARVM *in ripa fluminis constitutarum*. Nomen Sentii Saturnini reposuimus, non solum quod vltimæ litteræ INVS huiusmodi quid postularent; sed &, quod illum his ludis tamquam MAGISTRVM XV VIR. præsedisse, ex alio marmore docuit vir eminentissimus, HENR. NORISIVS. (b)

(b) Cenotaph. Pisan. Diss. II. p. 305. Hæc de ipso marmore. Ad legem nostram vt reuertamur, de ea, vti ex hoc marmore discimus spem certissimam conceperat Augustus, fore, vt tribuum suffragia ferret maxime quod eam iam senatus SCo probasset.

Sed non respondit votis euentus. Neque enim ea lex tum populi suffragia tulit, cupidissime legem antiquantis, ob multitudinem periclitantium, poenarumque grauitatem. Quo pertinent illa (c) August. cap. XXXIV. SVETONII: (c) *Legem de maritandis ordinibus, quum aliquanto, quam ceteras, seuerius emendasset, præ tumultu recusantium* PERFERRE NON POTVIT. Ita editiones omnes. Sed quo modo lex dici potuit *seuerius emendata*, quam tum primum rogabat Augustus? Videre hoc IS. CASAVBONVS & MATTH. BERNEGGERVS: sed scrupulum sibi iniectum eximere aliter non potuere quam aliquid negando, quod nemo unquam negare ausus est. Ita enim scribunt ad hunc SVETONII locum: *Augustus igitur legem de maritandis ordinibus* EMENDAVIT, *non autem* PRIMVS TVLIT, *quod video doctos viros adfirmare*. Sed recte viri docti adfirmant: quod negat vir clarissimus, nec quidquam ad legem aliquam de maritandis ordinibus, ante Augustum latam, pertinent (d) Lib. IX Antiqu. Rom. p. 580. locus DIONYSII, (d) de prohibito cælibatu, & Metelli censoris oratio: ceu ex iis, quæ de vtroque hoc argumento superiore capite disseruimus, satis adparet. Et cur Romani tam pertinaciter recusassent legem, seuerius ceteris emendatam? Videtur mihi una extrita litterula, alteraque leuiter inflexa legendum: *Quum aliquanto, quam ceteras*, SEVERIVS MANDASSET. ROGARE alias dicebantur, qui leges ferebant ad populum, ob formulam: VELITIS IVBEATIS QVIRITES, qua magistratus in co-

comitiis vtebantur. Augustus vero, potentiæ securus, tanta procul dubio animi contentione hanc legem tulit, tamque grauiter in cælibes atque orbos inuectus est, vt non tam *rogare*, quam *mandare* videretur, secus ac alias consueuerat: adeoque tunc *eam legem*, *quam aliquanto*, *quam ceteras*, *seuerius mandasset*, *præ tumultu recusantium perferre non potuit*.

Quidquid sit de genuina SVETONII lectione: (vulgata enim an nostra præferenda videatur, haut equidem magno in discrimine posuerim,) illud certum, tum quidem re infecta populum diffluxisse. Quantum inde voluptatis ceperint, quotquot adhuc vagæ libidini fuerant adsueti, vel ex his PROPERTII (a) verbis patet, quæ ad hanc legem pertinere, iam IVSTVS LIPSIVS vidit:

(a) Lib. II. Eleg. VII.

Gauisa est certe, SVBLATAM, *Cynthia*, LEGEM,
Qua quondam EDICTA, *flemus vterque diu*,
Ne nos DIVIDERET.

Furtiui erant poetæ ac Cynthiæ amores, eosque vterque iustis præferebat nuptiis. *Edicta* ergo *lege*, id est, more maiorum per trinundinum promulgata, grauiter dolebant, veriti, ne diuellerentur, si Propertio secundum legem ineundum esset matrimonium. Tanto magis vero gaudebant, quum eam intelligerent *sublatam*. Quantum enim abhorruerit poeta a nuptiis, vel hæc, quæ statim sequuntur, docent:

Nam citius paterer caput hoc discedere collo,
Quam possem nuptæ perdere amore faces.

Rationem tanti odii, paucis interiectis ita peracute reddit:

Tu mihi sola places, *placeam tibi*, *Cynthia*, *solus.*
Hic erit & patrio sanguine pluris amor.
Vxor me numquam, *numquam me* DVCET *amica:*
Semper amica mihi, *semper & uxor eris.*

DVCERE alioquin virorum est: lepide vero PROPERTIVS id vxoribus attribuit, innuens eo ipso, id esse sæculum, quo non vxores

vxores a maritis, ſed mariti ab vxoribus DVCANTVR, non tamquam mariti, qui non ducuntur, ſed ducunt, ſed tamquam nexi, & quamuis ſubituri ſeruitutis triſtiſſimæ legem. Quare non ſatis hæc verba capere videntur, qui cum LIVINEIO (a) ea non ad legem Iuliam de maritandis ordinibus, ſed ad alteram de adulteriis pertinere arbitrantur, quum tamen hanc aliquando edictam ſublatamque eſſe, nullo veterum teſtimonio poſſit demonſtrari.

(a) Ad Propert. ibid.

Sed vt ad legem IVLIAM veluti e diuerticulo in viam redeamus, quamuis tum ea rogatio non procederet, eoque potiſſimum pertinere videantur, quæ per πρόληψιν narrat DIO CASSIVS, (b) quod permulti Auguſto, *πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῶν αὐτῶν νομοθετημάτων, ob rigorem latarum ab eo legum*, ſuccenſuerint: denuo tamen rem adgreſſus, emendata lege, lenitaue parte poenarum, obtinuit, vt perferretur. Ait enim SVETONIVS, (c) eum *legem præ tumultu recuſantium perferre non potuiſſe, niſi ademta demum lenitaue parte poenarum, & vacatione triennii data, auctisque præmiis.* Perlatam ergo ait legem: ſed tribus a principe obſeruatis cautionibus. Primo enim acriores cælibatus orbitatisque poenas partim ſuſtulit, partim aliquantulum mitigauit: deinde vacationem triennii conceſſit ciuibus, id eſt, ſpatium tot annorum, intra quod ſe ad obſequium componere, & vxores ducendo ſanctiones poenales effugere poſſent: denique præmia parentibus coniugibusque promiſſa auxit, vt vel iſtis pellecti ciues eo minus Auguſto negarent ſuffragia. De vacatione ipſe etiam apud DIONEM (d) teſtatur Auguſtus, addens, triennio illo circumacto, nouam biennii vacationem datam eſſe ciuibus. Ita enim Imperator loquutus fertur: *Καὶ οὐδὲ ἐς ταῦτα μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον* ΤΡΙΑ ΕΤΗ *ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον* ΔΥΟ. *Neque feſtinare vos quidquam coëgi, primum* TRIENNIO, *deinde* BIENNIO *ad parandam rem dato.* Hi anni vacationis nos ad veram legis perlatæ epocham deducunt. Quinquennium enim iſtud elapſum eſt anno V. C. IↃCCLXII Q. Sulpicio Camerino & C. Poppæo Sab. coſſ., quo equites nihil faciebant reliqui, vt lex vtiliſſima aboleretur: ex eoque conſequitur, vt lex Iulia de maritandis ordinibus demum anno IↃCCLVII Sex. Aelio Cato & C. Sentio Saturnino coſſ. populi ſuffragiis probata fuerit, eodem fere tempore, quo altera lex non multo minoris momenti, Aelia Sentia populi ſuffragia tulit.

(b) Lib. LIII. p. 533.

(c) Aug. cap. XXXIV.

(d) Lib. LVI. p. 577.

Enim-

Enimuero ne ſic quidem res in vado erat. Tam exoſa enim plerisque illa lex etiam perlata manſit, vt Auguſto non plus laboris in ferenda, quam tuenda illa, fuerit ſubeundum. Inprimis illo anno v. c. IↃCCLXII Q. Sulpicio Camerino & C. Poppæo Sabino coſſ. ludos ob reportatam a Pannoniis & Dalmatis victoriam magnifice edente Cæſare, enixe petebant equites, vt lex illa tolleretur. Aſt Auguſtus, ceu prolixe narrat DIO, (a) vetere illa imperantium arte vſus, equites, legem inſectantes, primum diviſit: deinde cælibes ſeorſum, ſeorſumque maritos in forum ac concionem euocauit, quumque illorum numerum etiamnum ſuperiorem eſſe animaduerteret, grauiter commotus, conuerſusque ad eos, qui legi paruiſſent, ornata ac compoſita oratione eorum obſequium collaudauit, mactosque virtute eſſe iuſſit, qui maiores, quin ipſos Deos imitati immortales, coniugii ſuauitate, quam impudicis amoribus, perfrui mallent, & reipublicæ ciues ex ſe natos, ſuique ſimiles quamplurimos relinquere induxiſſent animum: quibus ſub finem blanda hac adloquutione digna iſto obſequio præmia pollicitus: (b) Ὑμᾶς μὲν οὖν, inquit, ὦ ἄνδρες· (μόνοι γὰρ ἄνδρες δικαίως ὀνομάζεσθε,) καὶ ὦ πατέρες, (καὶ γὰρ ταύτην ἄξιοι τὴν ἐπωνυμίαν ὁμοίως ἐμοὶ ἔχειν ἐστέ) καὶ φιλῶ διὰ ταῦτα, καὶ ἐπαινῶ, καὶ τούτοις, οὓς τέθηκα ἄθλοις ἀγάλλω καὶ προσέτι, καὶ ἄλλαις καὶ τιμαῖς καὶ ἀρχαῖς ἐπιγαυρώσω, ὥστ' αὐτούς τε μεγάλα καρπώσασθαι, καὶ τοῖς παισὴ μὴ ἐλάττω καταλιπεῖν. *Vos itaque ego, o viri, (ſoli enim hoc nomen meremini,) & o patres, (nam & hæc vobis mecum merito communis eſt adpellatio,) hac de cauſſa & amo, & laudo, præmiisque, quæ conſtitui, vos orno, ac aliis præterea honoribus magiſtratibusque decorabo, vt & vos magnos inde fructus percipiatis, & non minora bona veſtris liberis relinquatis.* Quæ loquutus, eorum nonnullis certa præmia confeſtim elargitus, reliqua liberaliter promiſit. Inde vero conuerſus ad cælibes, dubitare ſe ait, quo eos potiſſimum nomine compellari oporteat: nam nec virorum in eos, quibus nihil virile inſit, nec Romanorum adpellationem in illos, per quos, quantum in ipſis ſit, ciuitas pereat, vllo modo videri cadere. Grauiter deinde eosdem obiurgat, quod genus ſuum abolere, Romanumque nomen funditus perdere non erubeſcant. Addit, tam abominandum hoc cælibatus ſtudium eſſe, vt ſingula flagitia complectatur, vniuerſa ſuperet. Sicarios eſſe, qui eos ne gignant quidem, quos naſci oportebat; impios, qui gentes a diis immortalibus ortas exſtinguant;

(a) Ibid. p. 572 ſequ.

(b) Ibid. p. 574.

ſacrilegos, qui imagines ac nomina maiorum perire patiantur; proditores, qui patriæ inferant ſolitudinem, eamque incolis orbent. Dignosne ſe credant iis maioribus, qui poſteritatis numeroſæ cupidi matrimonia manu ceperint, qui ab origine æternæ vrbis orbitatis ſtudio leges oppoſuerint ſaluberrimas, quum ipſi belluarum ritu vaga libidine ſe polluant, & ne partis quidem maiorum virtute bonis frui velint? Quam diu ſuperfuturam rempublicam, ſi tot ciuibus bellis, aut lue peſtifera abſumtis ipſis quorum tantus ſit numerus, ſine prole decedentibus, vrbs veteri Romana gente vacua extraneis Græcis barbariſue tradenda ſit? Cuius patriæ ſe futurum patrem, ſi quibus conſulat, defuturi ſint? Quamobrem poſtremo addit: (a) Εἴπερ ὄντως τά τε ἀγαπᾶτέ με, καὶ ταύτην μοι προσηγορίαν ἐχ ὡς κολακεύοντες, ἀλλ' ὡς τιμῶντες, ἐδώκατε ἐπιθυμήσατε καὶ ἄνδρες καὶ πατέρες γένεσθαι· ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης μεταλάβητε, καὶ ἐμὲ Φερώνυμον αὐτῆς ποιήσητε. *Si vere me diligitis, ac nomen mihi patris non adulationis, ſed honoris gratia dediſtis, date, quæſo operam, vt mariti patresque ſitis, quo & ipſi participes eius reddamini, & ego id merito gerere videar.* Quin non verbis ſolum lectiſſimis tum vſus, ſed & ipſis geſtibus equites, cælibatus amore inſanientes, in ruborem dedit. Qua de re SVETONIVS: (b) *Sic quoque abolitionem legis de maritandis ordinibus publico ſpectaculo pertinaciter poſtulante equite, accitos Germanici liberos, receptosque partim ad ſe, partim in patris gremium, oſtentauit, manu vultuque ſignificans, ne gravarentur imitari iuuenis exemplum.* Quem locum præclare illuſtrare videtur numus argenteus a LAEV. TORRENTIO exhibitus, in quo Auguſto ſedenti in ſella curuli ab alio puer offertur, additis infra litteris: IMP. XIIII.

(a) Ibid. p. 578.

(b) Auguſt. cap. XXXV.

III. His dictis, quemadmodum parentes præmiis ornauit, ita cælibes & orbos poenis affecit, annuaque tertium vacatione conceſſa, ἐς τὸ τȣ̀ς πειθαρχήσαντας ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀναιτίȣς γενέσθαι, vt *intra hoc tempus lege parituri culpa vacarent.* Adulto denique iam anno IↃCCLXII, partim legem Iuliam tanto magis firmaturus, partim ærarium tot bellis ac largitionibus exhauſtum caducis, vacantibus atque ereptitiis priuatorum bonis expleturus, legem Papiam Poppæam ferre iuſſit conſules ſuffectos M. Papium Mutilum & Q. Poppæum ſecundum. (c) Hos enim conſules a Kalendis demum Iuliis faſces ſumſiſſe conſtat. Lata itaque ea lex eſt vetere ritu, conſulibus populum iure rogantibus, populoque

(c) Dio Lib. LVI. p. 578.

populoque siue per centurias, siue per tribus, (qualia enim comitia illius legis caussa indicta sint, non constat, iure sciscente. Nam quamuis Augustus, tum potentiæ securus, *munia senatus, magistratuum, legum, in se traxisset nullo*, vt loquitur TACITVS, (a) *aduersante*: callide tamen ei suaserat Mœcenas, vt ciues in persuasionem libertatis veterisque superstititis reipublicæ adduceret. (b) Quod consilium sequutus Augustus, veterem leges ferendi morem retinuit, &, vt ZONARAS (c) loquitur οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνομόνων ἐνομοθέτει, ἀλλ', ἢ ἃ καὶ ἐς τὸ ΔΗΜΟΣΙΟΝ προετίθει, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ, καὶ προετρέπετο πάντα συμβυλεύειν αὐτῷ, εἴ τι ἄμεινον γνοίη αὐτοῦ· *Non omnia suo arbitrio sanxit, sed plura etiam* POPVLO PROMVLGAVIT, *vt is, si quid minus placeret, emendaret, hortatusque & omnes, vt si quid haberent, id consulerent in medium.*

(a) Annal. Lib. I. cap. 2.
(b) Dio Lib. LII. p. 477.
(c) Annal. Tom. I. Lib. X. p. 533. edit. Cangii.

Procul dubio ergo & hanc legem antecessit SCtum de rogando populo. Nec tamen ideo cum LIPSIO (d) existimandum, ipsam rogationem Iuliam & Papiam non legem a populo, rogante senatorio magistratu, latam, sed SC esse: neque id inferendum ex verbis TER. CLEMENTIS, (e) quippe quem non de ipsa lege Papia Poppæa, sed de SC: ad illam legem facto agere, infra adparebit. Similis itaque error LIPSIO illusit, ac IO. BERTRANDO, (f) qui & ipse non modo legem *Cinciam* muneralem, sed & legem *Aeliam Sentiam* SCa fuisse, ex TACITI (g) & iureconsultorum veterum (h) locis, quibus SCa ad has leges facta laudantur, perperam & satis inepte colligit. Leges hæ omnes sunt, non SCA, quippe non senatorum sententiis, sed vel tribuum vel centuriarum suffragiis firmatæ. Idem de lege Papia Poppæa dicendum, cuius historiam hactenus explicatam hoc schemate chronologico complectimur.

(d) Exc. ad Tacit. lib. III. Annal. lit. C.
(e) L. 48. ff. de ritu nupt.
(f) De Iurisperit. Lib. I. cap.
(g) Annal. Lib. XIII. cap. XLII.
(h) L. 1. ff. de offic. cos.

A. V. C. IↃCCXXXVI. Cn. Cornelio & P. Cornelio Lentulo. coss. Augustus de LEGE IVLIA ferenda ad senatum retulit, & ægre obtinuit SC.

A. V. C. IↃCCXXXVII. C. Furnio & C. Silano coss. ante messem ludi sæculares facti, quo tempore nondum perlata fuerat lex Iulia, sed iam tum, vti videtur, promulgata.

Sub finem huius anni rogata lex, sed antiquata.

A. V. C. IↃCCLVII. Sexto Aelio Cato & C. Sentio Saturnino, coss. perfertur lex Iulia, sed detracta parte poenarum, auctis

præmiis

præmiis, & vacatione data triennii.

A. V. C. DCCLX Q. Cæcilio Metello Cretico Silano, & A. Licinio Nerua Siliano coss. noua biennii vacatio data est, circumacto priore triennio.

A. V. C. IↃCCLXII. Q. Sulpitio Camerino & C. Poppæo Sabino coss. equites abrogationem legis, ineunte anno, frustra vrgent, Augustus denuo anni vacationem concedit.

Sub finem anni M. Papio Mutilo Q. Poppæo Secundo coss. suffectis, fertur lex PAPIA POPPAEA.

Quare recte huius legis principium ex ingenio restituit IAC. GOTHOFREDVS, (a) nisi quod, vti dixi, non adeo certum sit, per tribusne an per centurias suffragia tulerit populus. Quare illud ita supplendum duximus, vt quædam, quæ vel addenda, vel incerta videbantur per modum παρενθέσεως insereremus:

(a) Leg. Pap. Popp. p. 269.

M. PAPIVS [M. F. M. N.] MVTILVS. ET. Q. POPPAEVS. [Q. F. Q. N.] SECVNDVS. COSS. POPVLVM. IVRE. ROGAVERVNT. POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. [vel IN. CAMPO. MARTIO.] - - - TRIBVS. [vel CENTVRIA.] PRINCIPIVM FVIT. - - - PRO. TRIBV. [vel CENTVRIA.] PRIMVS. SCIVIT.

IV. Ceterum quamuis Iuliæ rogationes in legem PAPIAM POPPAEAM pleræque immigraint: non vnum tamen inter Iuliamque Papiamque leges discrimen fuisse, fatendum est: non illud quidem, quod sibi ex TERTVLLIANI (b) loco eruisse videtur vir summus, IAC. CVIACIVS, (c) quasi Iulia ad contrahendum matrimonium; Papia Poppæa ad liberorum procreationem pertinuerit: (id enim ex loco TERTVLLIANI, infra explicando, non adparet,) sed quod alias plures vtriusque legis sanctiones discreparent. Poenas orbis & innuptis in lege Iulia decretas, lege Papia Augustus partim auxisse, partim minuisse videtur. Aetatem ineundo matrimonio procreandisque liberis longe minorem definiuit lex Papia Poppæa, quam Iulia de maritandis ordinibus. Denique posterior legis Papiæ Poppææ pars de caducis fere de nouo accessisse, nec e lege Iulia de maritandis ordinibus translata videtur, nisi dicere malis, aliam ante Papiam Pop-

(b) Apologet. cap. IV.
(c) Ad Ulpian. fragm. tit. XVI. §. III.

Poppæam exſtitiſſe legem, caducariam, eamque & VLPIANO (a) *legis Iuliæ caducariæ*, & IVLIANO (b) *legis Iuliæ de bonis vacantibus, ad fiſcum pertinentibus* nomine venire: quod tamen pro certo adfirmare ego non auſim. Reliquas, quæ ſe offerent, vtriuſque legis differentias infra ſuo quamque loco exponemus.

(a) Fragm. tit. XXVIII. §. VII.
(b) L. 96. §. 1. ff. de legat. 1.

CAPUT IV.

DE M. PAPIO MVTILO, ET Q. POPPAEO SECVNDO COSS. ET VTRIVSQVE GENTIBVS ET FAMILIIS.

I. *Coſſ. anni* IↃCCLXII *ab* V. C. *varie in faſtis ſignati. Tum ordinariorum tum ſuffectorum nomina reſtituta ex tabula Capitolina. Vterque coſ. cælebs aduerſus cælibes & orbos legem tulit. Ipſis, qui ferebant leges, illæ aliquando diſplicebant.* II. *Papii Proprætura ex numo Golzii. Ingenium eius ad adulationem procliue.* III. *Poppæus Secundinus dicitur in numo Golzii. Eius duumviratus.* IV. *Papia gens plebeia. Variæ eius familiæ. Index Patini, qui Papiis Milonum & Triumporum cognomina tribuit, notatus. Papii Celſi origine Lanuuini. Iuno Siſpita, aquila cum lupa, Draco a virgine paſtus in denariis gentis Papiæ. Papios Mutilos gente Samnites fuiſſe oſtenditur. C. Papius Mutilus dux Samnitum in bello ſociali. Locus Liuii tentatus, in quo pro Brutulus Papius legendum videtur Mutilus Papius. Papiorum, qui a veteribus recenſentur, ſeries.* V. *Gens Poppæa, Sabina origine. Anno eodem duo Poppæi conſules, alter Sabinus ordinarius; alter Secundus ſuffectus. Sabini ædilitas, præſidatus Macedoniæ & Moeſiæ, triumphalia ornamenta. Stemma Poppæorum. Poppæa Sabina & Sabina Poppæa, Rufino Criſpino, Othoni & Neroni nupta. Aliorum Poppæorum ſylloge. Pro Poppæo Syluano apud Tacitum legendum Pompeius Sylvanus.*

I. Quum legi noſtræ nomen inditum fuerit a M. PAPIO MVTILO & Q. POPPAEO SECVNDO coſſ: de iis eorumque familiis quædam hoc capite differere iuuabit. In plerisque faſtis præterquam apud DIONEM conſules illi plane

plane omittuntur, & ordinarii anno IↃCCLXII occurrunt apud DIONEM (a) Κυΐντος Σελπίκιος καὶ Γαΐος Σαβῖνος, apud CASSIODORVM & MARIANVM SCOTVM *Q. Sulpicius & C. Pompeius*, apud PLINIVM (b) in editionibus plerisque præter illam HARDVINI *Cn. Pompeius* & *Q. Sulpicius*, in FASTIS OXONIENSIBVS a PETRO RELANDO (c) editis *Sulpicius* & *Poppæus*, in VINDEBONENSIBVS apud HENR. HORISIVM (d) *Camerinus* & *Sabinus*. Alibi aliter. Suffectorum quum ab his fastorum scriptoribus ratio haberi non soleat: nec Papii & Poppæi nostri in illis mentionem fieri animaduertimus. Verum rem expedit fragmentum fastorum Capitolinorum apud GRVTERVM (e) & STEPH. VIN. PIGHIVM, (f) in quo ita signantur eius anni consules:

(a) Lib. LVI. p. 572.
(b) Lib. VII. Hist. nat. cap. XLVIII.
(c) Fast. coss. adpend. p. 792.
(d) Adpend. Epoch. Syromaced. p. 18.
(e) p. CCXCV.
(f) Annal. p. XIX.

C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS.	Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N. CAMERINVS.
EX K. IVL. M. PAPIVS M. F. M. N.	MVTILVS.
Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N.	SECVNDVS.

Habes hic ergo M. Papium Mutilum & Q. Poppæum Secundum, consules, suffectos ex Kalendis Iuliis, anni ab V. C. IↃCCLXII. Et quidem quum vterque Augusti auctoritate legem feuerissimam contra cælibatum orbitatemque tulerit: id omnino notatu videtur dignissimum, quod neuter horum vixerit in matrimonio. Id enim DIO (g) obseruat, diserte scribens: Κἀκ τούτου ὅ τε Πάππιος καὶ ὁ Ποππαῖος νόμος ὑπό τε Μάρκου Παππίου Μουτίλου, καὶ ὑπὸ Κυΐντου Ποππαίου Σεκούνδου, τῶν τότε ἐν μέρει τοῦ ἔτους ὑπατευόντων ἐτέθησαν, καὶ συνέβη γὰρ ἀμφοτέρους σφᾶς μὴ ὅτι παῖδας, ἀλλὰ μηδὲ γυναῖκας ἔχειν· καὶ ἀπ αὐτοῦ τούτου ἡ ἀνάγκη τοῦ νόμου κατεφωράθη. *Inde lex quoque Papia Poppæa a M. Papio Mutilo & Q. Poppæo secundo lata est, qui parte eius anni consules, vterque* NEC VXORES, NEC LIBEROS *habebant. Quo ipso deprehendi potuit, quam ea lex fuerit necessaria.* Unde facile est ad intelligendum, ipsis his consulibus, more maiorum rogantibus populum, parum ad palatum fuisse legem, quam aduersus cælibes & orbos ferebant, acerbissimam. Enimuero id sæpe Romæ contigisse animaduertimus, vt legem haut probarent ipsi, a quibus populus rogabatur, magistratus, quin immo ut, qui ex senatus sententia solemne carmen: VELITIS IVBEATIS,

(g) Lib. VI. p. 573.

QVI-

QVIRITES recitabant, iidem legem composita oratione dissuaderent. Quale quid de Pisone cos. referens CICERO: (a) *Piso*, inquit, *consul, lator rogationis, idem erat* DISSVASOR. Eodem exemplo & consules nostri, ἑαυτοὺς τιμωρέμενοι, cælibes rogationem tulerunt adversus cælibes orbi adversus orbos: non quod legem probarent, sed quod hanc illis prouinciam imposuisset Augusti ac senatus auctoritas. (a) ad Attic. Lib. I. Epist. XIV.

II. M. PAPIVS MVTILVS non solum consul ea parte anni fuit, verum etiam paullo post Proprætor. Id enim discimus ex numo vetere apud GOLZIVM, (b) cuius in altera parte elephas conspicitur cum litteris: C. APRONI. IMP. & infra M. MVTILVS PR. P. in altera caput Herculis, cum litteris S. C. Quum Tiberius, teste TACITO (c) Imperatoris vocabulum priuato postremun concesserit Iunio Blæso, idque anno ab V. C. IↃCCLXXIV. C. Sulpicio, D. Haterio coss. facile patet, cum numum, in quo C. APRONIVS IMP. occurrit iis temporibus esse anteriorem. Deinde quum & elephas & Hercules Africæ symbola esse soleant: non dubitandum videtur, hunc numum ad Africanum bellum pertinere. Iam L. Apronii quidem res aduersus Tacfarinatem in Africa gestæ latius describuntur a TACITO: (d) sed nec Lucius in numo vocatur ille Apronius, nec procos. Quare verosimile est C. Apronium Imp. non alium esse quam Apronium Cæsianum, L. filium, de quo idem TACITVS: *Missu patris* APRONIVS CAESIANVS *cum equite & cohortibus auxiliariis, queis velocissimos legionum addiderat, prosperam aduersum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.* Fortassis ille demum Imperatoria ornamenta obtinuit, & parti prouinciæ Numidicæ legatus pro Prætore tum præfuit M. Papius Mutilus. Mauritaniam enim tum adhuc Iubæ regi paruisse, satis constat.

(b) Fast. consul. & triumph. p. CCXXIX.
(c) Lib. III. Annal. cap. LXXIV.
(d) ibid. cap. XXI.

Ingenio hunc Papium fuisse ad foedam adulationem & seruile plane obsequium demisso, vel dicta aduersus Libonem Drusum sententia ostendit. Quum enim miser iste, oppressus ab accusatoribus, manus sibi ipse intulisset: M. Mutilus, teste TACITO, (e) censuit, vt dona decernerentur Ioui, Marti, Concordiæ, vtque dies Iduum Septembrium, quo se Libo interfecerat, festus haberetur. Qua de sententia ipse TACITVS: *Horum auctoritates adulationesque retuli, vt sciretur, vetus id in republica malum.*

(e) Lib. II. Annal. cap. XXXII.

III. Q. POPPAEVS SECVNDVS in numo elegante apud eumdem GOLZIVM (f) SECVNDINVS cognominatur, ex

(f) Fast. consul. & triumph. p. CCXXX.

eoque adparet, illum cum Sex. Cethego fuisse duumvirum coloniæ deducendæ. In altera enim numi parte Augusti caput conspicitur cum verbis: AVGVSTVS C. VI. CELSO. in altera taurus cum inscriptione: SEX. CETHEGO Q. POPPAEO SECVNDINO IIVIR. Numus videri posset pertinere ad vrbem Vibonam in Brutiis, quo coloniam ab Augusto deductam fuisse APPIANVS testatur. (a) Quamobrem & anteriorem epigraphen interpretari liceret *Colonia* VIBONA. Eamdem & *Valentiam*, seu *Vibonem Valentiam*, & olim *Hipponem* dictam tradit PLINIVS. (b) Quo vero illud CELSO referendum sit, & an ipsi Vibonæ huiusmodi cognomen fuerit, tunc plane obscurum erit. Sed vere numus referendus est ad *coloniam vilillam* in Hispania, ad Iberum, cuius & alio in numo apud GOLZIVM (c) ita fit mentio: COL. VI. IVL. CELS. Dicta ergo & *Vililla* & *Iulia Celsa* & ita procul dubio & in numo nostro erit legendum: *Colonia* VIlilla CELSA.

(a) Lib. IV. de bell. ciu. p. 591.

(b) Lib. III. Hist. nat. cap. X.

(c) Ib. p. CXXLII.

IV. Verum nec ipsæ gentes PAPIA & POPPAEA, ex quibus hi consules prodierunt, hic videntur prætereundæ. PAPIA gens plebeia fuit, idque vel inde patet, quod ex ea tot tribuni plebis memorantur. Diuisum illam fuisse comperio in plures familias, quarum celebriores CELSI & MVTILI, quibus nescio an addam POLLIONES. Is, qui indicem ad FVLV. VRSINI præstantissimum opus de familiis Romanorum, a CAR. PATINO recognitum confecit. Papiis etiam MILONVM & TRIVMPORVM cognomina tribuit: Sequutus, vti videtur indicem Annalium STEPH. VIN. PIGHII, vbi idem cognomen tribuitur Papiis. Sed vti Papio vnico ideo *Milonis* cognomen hæsit, quia per adoptionem in gentem Anniam transierat: ita alterum *Triumpi* plane fictitium est, & ex male intellecto L. PAPII CELSI triumuiri numo, cuius in postica parte capiti laureato subscriptum: TRIVMPVS, absurde exsculptum. (d) Verum ita ineptire solemne est indocto isti, quisquis sit, indicis Patiniani consarcinatori: vti iam pridem ostendit vir doctissimus, IAC. PERIZONIVS. (e) Sane qui Vipsanios PLATORINOS; Calpurnios & Pompeios NVMAS; Domitios OSCAS cognominatos fuisse, scribere potuit, eum non mirum est, Papiis adfingere potuisse cognomen TRIVMPORVM.

(d) Patin. de famil. Rom. p. CXCVI.

(e) Diss. de var. antiqu. num. p. 256.

Duplex autem Papiorum origo fuisse videtur. Celsos enim domo Lanuuinos; Mutilos Samnites fuisse arbitror. Lanuuinam Cel-

Celsorum originem produnt Papiorum Celsorum denarii apud VRSINVM & VAILLANTIVM, in quibus modo Iuno Sispita, modo lupa cum aquila, modo draco a virgine pastus conspicitur. Ea vero omnia ad Lanuuium pertinere, iam viri illi docti qui gentium Rom. denarios explicant, obseruarunt. Iunonem *Sospitam*, vel vti in marmoribus & apud FESTVM (a) vocatur, *Sispitam* præcipue colebant Lanuuini, adeo vt OVIDIVS (b) a Iunone Lanuuium *suum* vocari finxerit, cecineritque:

(a) Voce *Sispita*.
(b) Fastor. Lib. VI. v. 59.

Inspice quos habeat nemoralis Aricia fastos,
Et populus Laurens, LANVVIVM*que* MEVM

Similiter Iuno Sispita LANVMVIANA cognominatur in marmore hoc apud REINESIVM: (c)

(c) Inscr. p. CCCLXXXIII.

M. AMPIVS M. F. PAL. BALBVS.
SACERDOS. IVNONIS. REG. SISPI
TAE. LANVMVIANAE. FECIT.
VIVENS. ET. AMPIO. IVNIO. FI
LIO. SACERDOTE. IOVI. SISP.
ET. AMPIAE. MATRI. PIISSIM.
IN. FR. P. XIIX. IN. AGR. PED. XXVI.

Templum tamen istud sacraque Iunonis & lucum consecratum populo Romano cum municipibus Lanuuinis communia fuisse, LIVIVS (d) docet, qui & alibi passim horum sacrorum facit mentionem. Quemadmodum ergo eamdem Iunonem Sispitam in denariis suis exhibent gentes CORNVFICIA, METTIA, PROCILIA, ROSCIA, THORIA, ut se eiusdem municipii traduces ostenderent, quemadmodum eadem de caussa de Annii Milonis origine canit SILIVS ITALICVS: (e)

(d) Lib. VIII. cap. XIV.
(e) Lib. XIII. v. 364.

LANVVIO *generate, inquit quem* SISPITA IVNO
Dat nobis, Milo, Gradiui cape victor honorem
Tempora murali cinctus turrita corona.

(Vbi perperam veteres editiones præferunt *Læuino generate*.) Ita eiusdem originis indicem Iunonem Sispitam in denariis suis exsta-

H re

re voluerunt PAPII CELSI, vt se Lanuuio oriundos esse ostenderent

Nec minus lupa cum aquila proprium huic municipio δεῖγμα, fuit. Fama enim tenebat, Troianis, hoc municipium condituris, oblatum fuisse prodigium, dum, orto sua sponte in proximo nemore incendio, lupam viderint suo ore adgerentem fomitem aridum, aquilam flammas alarum agitatione excitantem, vulpem denique demersa in proximum flumen cauda ignem conatam exstinguere: ferturque Aeneas, quum ancipiti aliquamdiu certaminis euentu, demum lupa & aquila victrices abiissent, augurium inde cepisse, quod illustris & admiranda futura sit ea colonia, sed exosa vicinis, exterisque molesta, quos tamen demum fauore Deûm sit superatura. Addit, qui fusius hæc refert, DIONYSIVS HALICARNASSEVS:

(a) Lib. I. p. 48.

(a) *Καὶ ἔστιν αὐτῶν μνημεῖον ἐν τῇ Λαυϊνιατῶν ἀγορᾷ χάλκεα εἴδωλα τῶν ζώων ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου διατηρούμενα. Exstant rei monimenta in foro Lanuuiensium*, EFFIGIES AENEAE *horum animalium, a longissimo tempore superstites.* Denique & in vulgus notum, Lanuuii nutritum annosum draconem, cui quotannis prodeunti e specu, a virgine porrigendum erat pabulum. Rem fuse refert PROPERTIVS (b) cuius verba paullo prolixiora hic non adscribimus.

(b) Lib. IV. Eleg. VIII. v. 3. sequ.

Certissima ergo e tot denariis est Lanuuina Papiorum Celsorum origo, quam præter præclaros de familiis Romanorum scriptores etiam vir incomparabilis, EZ. SPANHEMIVS (c) agnoscit. Mutilos autem Samnio fuisse oriundos, non perinde ab aliis animaduersum est. Et tamen res videtur extra omnem dubitationis aleam posita. Circa annum enim IↃCLXXXVIII Samnitibus, sociali bello, ducem se præbuit C. PAPIVS MVTILVS, quem APPIANVS, (d) capta Nola, aliisque Italiæ ciuitatibus ad belli societatem pellectis, per totam Campaniam arma victricia circumtulisse, Acerras graui obsidione pressisse, victumque aliquoties a L. Iulio Cæsare & a L. Sulla multis vulneribus confossum ægre Aeserniam cum paucis peruenisse, scribit. Quin ab antiquissimis temporibus apud Samnites floruisse Papiorum familiam, ex LIVIO (e) colligas, a quo circa annum V. C. CCCCXXXII celebratur BRVTVLVS PAPIVS, *vir nobilis, potensque inter Samnites, haut dubie factarum cum Romanis induciarum ruptor.* Vnde & victi Samnites corpus Brutuli exanime, (ipse enim se ignominiæ

(c) De vsu & præst. num. Diss. X. p. 14. Tomo II.

(d) Lib. I. de bello ciu. p. 375.

(e) Lib. VIII. cap. XXXIX.

ac

ac supplicio morte voluntaria subtraxerat,) eiusque bona Romanis per fæciales obtulerunt. Nemo veterum, quantum memini, hunc *Brutulum* laudat, præter LIVIVM. Quare, si quid ingenio indulgere liceret, non dubitarem pro *Brutulus* rescribere *Mutilus*, quod cognomen Papiis inter Samnites diutissime hæsisse, modo demonstrauimus.

Ceterum e MVTILORVM familia præter illum, siue BRVTVLVM siue MVTILVM PAPIVM, quem Samnites mortuum dedebant, & C. PAPIVM MVTILVM, quem Samnitum exercitui aduersus Romanos præfuisse diximus, inclaruerunt etiam C. PAPIVS Caii filius, MVTILVS, quem PIGHIVS (a) ædilem plebis fuisse anno V. C. IↃCXCI tradit, M. PAPIVS M. F. Duumuir iuri dicundo circa annum IↃCCXIII. Eius enim eo anno mentio fit in marmore hoc Casinate apud GRVTERVM: (b)

(a) Annal. Tom. III. p. 330.

(b) Inscr. p. C, 8.

M. PAPIVS M. F. L. MATRIVS. L. F.
DVO. VIRI. I. D.
SIGNVM. CONCORDIAE. EX. SC. RESTITVENDVM
COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT.
ET. BASIM. GRADVM. ARAM. SVA. PECVNIA.
FACIVNDA COER. EIDEMQ. PROBAVER.
A. D. IIII. EID. OCT. CN DOMIT. C. ASINIO COS.

Porro, qui primus fasces consulares ex ea gente tenuisse videtur M. PAPIVS M. F. M. N. MVTILVS, de quo supra actum est accuratius.

E CELSORVM familia fuisse arbitror PAPIVM Cnæi Nepotem, legis Papiæ de virginibus Vestalibus auctorem quem anno V. C. DIIII tribunum plebis fuisse refert PIGHIVS; (c) PAPIVM alterum, itidem tribunum plebis, auctorem legis Papiæ de sociis & Latini nominis: C. PAPIVM CELSVM, tribunum plebis lata lege Papia de peregrinis celebrem: C. PAPIVM C. F. quem in gentem Anniam transiisse, nomenque T. ANNI MILONIS adsumsisse, tradit GLANDORPIVS. (d) PAPIAM, quam Oppianico nuptam fuisse docet CICERO, (e) & aliam cuius in epistolis meminit. (f) L. PAPIVM CELSVM, qui temporibus Augusti floruit, cuiusque tot denarii exstant apud FVLV. VRSINVM. (g)

(c) Annal. Tom. II. p. 51.

(d) Onomast. p. 57. 656.

(e) pro Cluent. cap. IX.

(f) Lib. XVI. Ep. XXIV.

(g) Vrsin. ibid. edit. Patini.

E POLLIONVM stirpe mihi innotuit L. PAPIVS L. F. TER. POLLIO, cuius mentio fit in marmore vetere apud GRVTERVM. (a) Nisi dicere malis, Terentium Pollionem à L. Papio diuersum esse. Confusis sub insequentibus principibus gentium nominibus, passim quidam Papii occurrunt, sed quos incertæ fere originis dixeris: veluti PAPIVS FAVSTVS, vir nobilis, ac summus, quem cum aliis, indicta caussa, occisum a Seuero ait AEL. SPARTIANVS: (b) PAPIA, cui ALEXANDER Imperator; (c) PAPIVS, cui DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS Augusti (d) & PAPIVS denique cui IVSTINIANVS (e) rescripserunt.

V. Prouehimur ad gentem POPPAEAM, origine, vti ex cognomine illi cum gentibus CLAVDIA, MINATIA, TITVRIA & CALVISIA communi, adparet, Sabinam. (f) Ea libera adhuc republica, satis obscura, nullis maiorum imaginibus inclaruit, ante Augusti ætatem, qua duo Poppæi ad honores maximos adspirare coeperunt. Alter C. POPPAEVS SABINVS, modicus originis, qui principum amicitia consulatum aliosque honores, quos TACITVS (g) memorat, obtinuit. Alter Q. Poppæus Secundus, sub quo consule lata est lex Poppæa. Aedilitatem illius prodit numus apud GOLZIVM. (h) Consul idem ordinarius fuit cum Sulpicio Camerino anno v. c. IↃCCLXII. Hinc contra Thracas missus, triumphale decus obtinuit. Maximis ex eo prouinciis, Moesiæ, Achaiæ, Macedoniæ per quatuor & viginti annos, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis, nec supra esset, impositus, senex admodum, testibus TACITO (i) & DIONE, (k) voluntaria morte decessit. Alter Q. POPPAEVS SECVNDVS non modo consulatum gessit, sed & coloniam cum Sex. Cethego, tamquam duumuir, deduxit, nulla præterea re memorabilis. Eum Sabini ex eodem auo patruelem fuisse inde arguit GLANDORPIVS, (l) quod vterque Q. F. Q. N. dicatur: sed id vel ideo a veri specie abludit, quod non sit verosimile, duos fratres eodem prænomine Quinti vsos esse. Vnde eos fratres fuisse suspicor, neque enim inauditum fuit iis temporibus, fratres diuersis cognominibus vti. Poppæo Sabino filia fuit POPPEA SABINA, lasciua mulier, omnique probro infamis, nupta demum T. OLLIO, viro quæstorio, (m) nullisque præterea functo honoribus, quod cum Seiani amicitia perverterat.

(a) Inscrip. CCCCXLVIII. 4.
(b) in Seuero cap. XIII.
(c) L. 4. C. si seru. exp. ven.
(d) L. 10. C. mandati.
(e) Nou. CLX.
(f) Ez. Spanh. Diss. p. 48. Tom. II.
(g) Lib. IV. Annal. cap. XLVI.
(h) Fast. cons. p. CCXXIX.
(i) Lib. VI. Annal. cap. XXXIX.
(k) Lib. LVIII. 637.
(l) Onomast. p. 714.
(m) Suet. Ner. cap. XXXV.

rat. (a) Huic Ollio Sabina enixa est filiam, quae adspernata paternum nomen, ab auo materno, consulari & triumphali, pro Ollia SABINA POPPAEA dici maluit. (b) Nihil haec matri libidine concessit, quin eamdem, vti pulchritudine eximia, ita omni lasciuiae ac probrorum genere facile superauit. Nupserat primum Rufo Crispino, initio praefecto praetorio sub Claudio, (c) deinde ab eodem principe praeturae insignibus ornato, (d) mox ab Agrippina subuerso, (e) ac demum ob solam matrimonii cum Poppaea memoriam a Nerone eiecto in exsilium, (f) cui etiam filium pepererat RVFINVM CRISPINVM. (g) Hinc ab Othone ad stuprum pellecta, eius amplexus Crispini nuptiis praetulit. Demum ipsum Neronem ita inflammauit, uti eam adpeteret, duceretque vxorem, & aliquamdui vnice amaret, pater ex ea factus filiae, quam aeque ac matrem AVGVSTAM vocavit. (h).

(a) Tacit. Ann. Lib. XIII. cap. XLVI.
(b) ibid.
(c) Id. Lib. XI. cap. I.
(d) ibid. cap. IV.
(e) Id. Lib. XII. cap. XLII.
(f) Id. Lib. XV. cap. LXXI.
(g) Suet. ibid.
(h) Tacit. Lib. XV. Ann. cap. XXIII.

Omnia, quae diximus, veterumque demonstrauimus testimoniis, hoc stemma illustrabit:

Q. POPPAEVS SABINVS.
||
Q. POPPAEVS SABINVS.

C. POPPAEVS Q. F. Q. N. SABINVS, consularis & triumphalis, Moesiae Achaiae, Macedoniae Praeses.
||
SABINA POPPAEA adulteriis infamis nupta == T. OLLIO, viro Quaestorio.
||
OLLIA quae dici maluit POPPAEA SABINA tribus nupta maritis

Q. POPPAEVS Q. F. Q. N. SECVNDVS, cos. suffectus anno V. C. DCCLXII.

I. RVFO CRISPINO, praefecto praetorio sub Claudio, cui peperit
||
RVFINVM CRISPINVM.

II. OTHONI, mox relegando in Lusitaniam

III. NERONI, Imperatori, cui peperit
||
AVGVSTAM filiam.

Præter hos & aliorum quorumdam ex hac gente supereſt memoria. Sic C. POPPAEVS IANVARIVS & POPPAEA C. F. PROCLA in marmoribus apud REINESIVM (a) memorantur. In GRVTERIANIS (b) paſſim occurrunt POPPAEA DEMETRIA, POPPAEA FAVSTA, POPPAEA VENERIA, C. POPPAEVS APTOR, C. POPPAEVS PARAMON, & C. POPPAEVS CLAMBYSSVS, nullis tamen honoribus inſignes. Non vero eo pertinet, qui ſæpe apud TACITVM (c) laudatur, POPPAEVS SYLVANVS, vir conſularis, & Dalmatiæ præſes. Quamuis enim ita virum adpellent optimi TACITI codices, & in his Mediceus vetuſtiſſimus: certiſſimum tamen eſt, illum qui tot locis a TACITO vocatur POPPAEVS SYLVANVS, alio loco ab eodem adpellari POPPAEVM VOPISCVM. (d) Atqui verum eius nomen fuit VOPISCVS POMPEIVS SILVANVS, quem adhuc ſub Veſpaſiano aquæ ductibus præfuiſſe, FRONTINVS notat. (e) Quare eum genti POPPAEAE inſerere vix auſim, quum tam frequenter confundi ſoleant Pompeii & Poppæi, vt non ſolum C. Poppæus Sabinus apud PLINIVM (f) & MARIANVM (g) *Pompeius*, ſed & ipſa lex noſtra ISIDORO (h) & GRATIANO (i) *Papia* & *Pompeia* perperam adpelletur.

(a) Inſcr. p. 580. & 844.
(b) Inſer. p. IↃCLIX, 1. IↃCCCL XXXV, 10. IↃCC LXXXIII, 5. IↃCCCLI, 4. CLXXIX, 6. IↃCCC LXXXV, 10.
(c) Lib. II. Hiſtor. cap. LXXXVI. Lib. III. cap. L. Lib. IX. cap. XLVII.
(d) Hiſt. Lib. I. cap. LXXVII.
(e) De aquæduct. p. 119. edit. Plantin.
(f) Lib. VII. Hiſt. nat. cap. XLVIII.
(g) Chron. ad ann. Chr. IↃCCLXII.
(h) Orig. Lib. V. cap. XV.
(i) c. quædam Diſt. 2.

CAPUT V.

DE LEGIS PAPIAE POPPAEAE PARTIBUS ET CAPITIBVS, ET QVOMODO EA ORDINI SVO RESTITVENDA SINT.

I. *Duplex legis* PAPIAE POPPAEAE *finis, totidemque partes. Altera de maritandis ordinibus, præmiis nuptorum & parentum, poenisque cælibum & orborum; altera de caducis, vacantibus & ereptitiis bonis egit.* II. *Vtraque pars pluribus conſtitit capitibus. Marcianus in l.* 19. *ff. de ritu nupt. caput* XXXV. *allegat. Textum illum de lege Iulia & Papia videri loqui. Idem a Iac. Gothofredi emendatione vindicatus. An lex Papia Poppæa Satura fuerit?* III. *Quomodo ordini ſuo reſtitui poſſint legis Papiæ Poppææ capita? Gothofredus facilis in emendationem*

datione inscriptionum, quae in pandectis legibus praemissae. Idem capita quaedam commentus est, quae ad hanc legem non pertinent. Aliquando & SCa ad hanc legem facta vel interpretationes ICtorum cum ipsa lege confudit. IV. *Quid obseruatum sit in nova legis restitutione?* V. FRAGMENTA EX COMMENTARIIS VETERVM ICTORVM AD PRIOREM PARTEM LEGIS PAPIAE POPPAEAE, SECVNDVM LIBRORVM ORDINEM DISPOSITA. VI. *Ipsa pars prior legis Papiae Poppaeae, adlegationibus, & notis illustrata & cum Gothofredi textu collata.*

EXposita LEGIS IVLIAE & PAPIAE historia, proximum est, vt, quibus illa capitibus constiterit, quoque ordine singula capita collocata fuisse videantur, eadem industria investigemus. Tametsi enim idem iam egerit vir summus, IAC. GOTHOFREDVS, isque ea in re aliis omnibus ingenii atque industriae palmam praeripuerit: non tamen vbique rem acu ita tetigisse videtur vir acutissimus, vt nomini eius officere velle censendus sit, qui & post illius industriam bene ea de lege mereri conetur.

I. Primo ergo cum IAC. GOTHOFREDO ponimus, duas fuisse huius legis partes, quarum altera ad amplificandum ciuium numerum; altera ad lucra quaedam priuatis praeripienda, locupletandumque aerarium, pertinuerit. Vtrumque enim finem sibi proposuerat Augustus, de quo CORNELIVS TACITVS: (a) PAPIAM POPPAEAM *senior Augustus post Iulias rogationes* INCITANDIS CAELIBVM POENIS AVGENDO AERARIO *sanxerat.*

Prior itaque legis pars agebat de maritandis ordinibus, de praemiis coniugum & parentum, & de caelibum atque orborum poenis. Vnde passim vocatur LEX MARITA, (b) LEX NVPTIALIS, (c) LEX DE MARITANDIS ORDINIBVS, (d) LEX SOBOLIS PROCREANDAE CAVSSA LATA. (e) Posterior de caducis tractabat, atque hinc lex CADVCARIA dicitur ab VLPIANO. (f) Illa a veteribus laudatur, tamquam vtilissima reipublicae: nec quidquam est magnificentius elogio veteris PANEGYRISTAE: (g) *Leges hae, quae mulcta caelibes notauerunt, parentes praemiis honorarunt, vere dicuntur esse* FVNDAMENTA REIP.

(a) Lib. III. Ann. cap. XXVII.
(b) Horat. Epod. XVIII.
(c) Schol. ad Horat. ibid.
(d) L. 6. C. de op. lib.
(e) L. 64 ff. de condit. & dem.
(f) Fragm. t. t. XXXVIII. §. VII.
(g) Paneg. Maxim. & Constant. dict. cap. II.

REIP. *quia seminarium iuuentutis, & quasi fontem humani corporis semper Romanis exercitibus ministrarunt.* Hæc reprehenditur a plerisque, & ab ipso IVSTINIANO (a) exagitatur, qui *& nomen & materiam caducorum ex bellis ciuilibus, quæ in se populus Romanus mouerat, ortum auctumque,* INVIDIOSVM *habuisse* VIGOREM, *multisque prudentissimis viris* DISPLICVISSE, ait. Illam plerumque veteres interpretatione adiuuant, explicantque quam latissime: huius tamquam exosæ vires sæpe interpretatione frangunt atque incidunt, ne omnes priuatorum fortunæ, publici egregio obtentu, in ærarium aut fiscum principis paullatim defluerent.

(a) L. vn. pr. C. de caduc. toll.

II. Vtraque legis pars complura denuo capita complexa est. *Septimum* enim allegat GELLIVS; (b) *trigesimum quintum* MARCIANVS. (c) Sed de posteriore loco nondum res extra omnem posita est dubitationis aleam. LIPSIVS & ANT. AVGVSTINVS (d) in eo trigesimum quintum legis Iuliæ & Papiæ caput vere sibi reperisse visi sunt. IAC. GOTHOFREDVS (e) contra pro XXXV rescribi iussit XV. Vir denique summus, & iurisprudentiæ bono natus non modo Gothofredum, sed & Lipsium aliquid humani passum, & nec caput legis Papiæ Poppææ in illo MARCIANI textu exstare, nec ipsum illud fragmentum ex capite XXXV legis Iuliæ, sed ex *capite* XXXV *libri* XII institutionum Marciani, vbi *ad legem* quamdam *Iuliam* scripserit, desumtum esse acute statuit, idque vel inde colligi posse censet, quod in eodem fragmento diserte mentio fiat constitutionis SEVERI & ANTONINI, vt ex hac potius, quam ex lege Iulia & Papia aliquid ibi decerpserit MARCIANVS, & hinc superuacua ac pæne temeraria sit a GOTHOFREDO tentata circa numerum capitis emendatio. Enimuero, quemadmodum nec mihi se probat GOTHOFREDI κρίσις, atque idcirco, vtcumque illa accipiatur, haut in magno equidem discrimine pono: ita vix negare ausim, caput aliquod legis Iuliæ & Papiæ in isto MARCIANI fragmento latere. Lex enim illa XIX de ritu nuptiarum talis est: CAPITE TRIGESIMO QVINTO LEGIS IVLIAE; *Qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibuerint ducere vxores, vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione diuorum* SEVERI *&* ANTONINI *per proconsules præsidesque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare & dotare.* Hic primo mani-

(b) Lib. II. cap. XV.
(c) L. 19. ff. de ritu nupt.
(d) De Legib. & SC. p. 1214. Tom. II. Thesaur. Græu.
(e) Leg. Pap. Popp. cap. XV.

manifestum videtur non a pandectarum collectoribus titulum vel caput xxxv ex libro XII Institutionum MARCIANI, sed ab ipso MARCIANO *caput* xxxv *legis Iuliæ* allegari, siquidem priore casu non scribendum fuisset CAPITE XXXV LEGIS IVLIAE, sed *capite* xxxv *de lege Iulia* vel *ad legem Iuliam*. Deinde solemne est MARCIANO, allegare in institutionibus non solum aliorum libros, sed & librorum segmenta & capita addito eorum numero, quem sæpius alii veteres iureconsulti omittere solent. Nam modo Chrysippi librum περὶ νόμου (a) modo Papiniani *librum* II *de adulteriis*, (b) modo Iuliani *librum* XXVII *digestorum*, (c) modo alios aliorum libros laudat, numero fere semper expresso. Quare nihil sane fecit a more suo alienum, si & *caput* xxxv *legis Iuliæ* nominatim adduxerit. Legem vero Iuliam, quum de nuptiis, remouendisque earum impedimentis, egerit, vix aliam accipere licebit, quam illam de maritandis ordinibus. De hac enim diserte scripsit PAPINIANVS: (d) *Ea legis huius sententia fuit, ne quod omnino* NVPTIIS IMPEDIMENTVM *inferretur*. Quod si quis porro obuertat, fieri non potuisse, vt in lege Iulia diuorum Seueri & Antonini constitutio laudaretur, id quidem ego facile concesserim, sed nec vmquam id factum esse arbitror. Augustus in lege Iulia nihil sanxisse videtur amplius, *quam vt parentes, qui liberos* INIVRIA *prohibuerint vxores ducere vel nubere, a prætore cogerentur eos in matrimonium collocare*. Quum vero & dotis denegatio multis nuptiis impedimento esset, quandoquidem puellæ Romanæ dote cassæ, fere inelocabiles videbantur, & conditionem non facile reperiebant: quæstio incidebat, an & ii parentes videantur iniuria prohibere, qui dotem negent? idque vel ideo dici non posse videbatur, quod iure veteri filiabus non abscisse dos deberetur, sed ea necessitas demum nouis legibus, de quibus IVSTINIANVS (e) loqui videtur, imposita esset parentibus. Ast SEVERVS & ANTONINVS, intelligentes, & hoc modo multos liberos prohiberi a nuptiis, legem Iuliam ita interpretati sunt, vt parentes & dotare filias cogerentur, *quia prohibere videatur, & qui conditionem non quærit*, vti statim legi nostræ subiicit MARCIANVS. Deinde quum lex Iulia in primis ad frequentandam vrbem esset comparata, adeoque ea magistratibus tantum vrbanis potestatem fecisset, parentes dotem negantes in ordinem cogendi: principes etiam præsidibus prouinciarum id dederunt negotii,

(a) L. 2. ff. de legib.
(b) L. 7. §. 1. ff. ad leg. Iul. de adult.
(c) L. 22. ff. de bon. libert.
(d) L. 72. §. 2. ff. de condit. & dem.
(e) L. 7. C. de dote prom.

vt parentes elocare & dotare cogerent liberos. Omnia hæc, suo more, iungit MARCIANVS, ita vt legitimis verbis per μεταξυλογίαν statim interserat, quid legi accesserit ex celebri illa SEVERI atque ANTONINI constitutione. Totum ergo textum, sola interpunctione parenthesibusque rite adpositis, & vocabulo PROCONSVLIS, quod ex litteris PR. male intellectis irrepere potuit, in alterum *Prætoris* mutato: ita clarissimum futurum arbitror: CAPITE TRIGESIMO QVINTO LEGIS IVLIAE [scilicet cautum est:] QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXORES VEL NVBERE, (*vel, qui dotem dare non volunt, ex constitutione diuorum Seueri & Antonini*, PER P*rætorem*, (*præsidesque prouinciarum*,) COGVNTVR IN MATRIMONIVM COLLOCARE, (*& dotare.*) Sic certe solet MARCIANVS in institutionibus suis vna manu duos dealbare parietes, & ius recentius per modum παρενθέσεως inserere veteri, ceu vel ex hoc eius fragmento (a) patet: *Si quis dicat, se suis numis emtum, potest consistere cum domino suo, cuius in fidem confugit, & queri, quod ab eo non manumittatur, Romæ quidem apud præfectum vrbi, (in prouinciis vero apud præsides ex sacris constitutionibus diuorum fratrum) sub ea tamen denunciatione, vt is seruus, qui hoc intenderit, nec impleuerit, in opus metalli detur.* Eodem ergo modo & hic MARCIANVS caput legis IVLIAE XXXV, intermixta tamen ex iure nouo constitutione Seueri & Antonini, proposuisse videtur. Ipsa sane verba & legitima, & ita comparata videntur, vt nulli legi magis, quam Iuliæ & Papiæ conuenire videantur.

Quum ergo ex tam multis & diuersis capitibus conflata fuerit lex Papia Poppæa, eam ego LEGEM SATVRAM iure vocari arbitror. Quamuis enim id negare videatur vir in his litteris incomparabilis, IO. FRIDR. GRONOVIVS, (b) dum scribit: *Lex Iulia de maritandis ordinibus plura quidem capita continet, nec tamen* SATVRA *est:* attamen vix dubito, quin eam sententiam sua definitione ipse euertat vir doctissimus. Ait enim: LEX SATYRA *vel* SATVRA, *erat quæ vna rogatione multa & varia complectebatur*, νόμος πολλὰ περιέχων, *vti est in glossis, non quæcunque plura capita continet, vt fallitur vir candidus & optime de studiis communibus meritus in obseruationibus humanis. Variarum rerum capita dixisset, rem attigisset.* Et paucis interiectis: *Lex Su-*

(a) L. 5. pr. ff. de manumiss.

(b) Diatrib. ad Papin. Statium p. 64.

Satura res diuersissimas miscet, quarum aliæ capita plurima habent, aliæ non: prout exigunt res ipsæ, aut voluntas latoris. Quæ si vera sunt, (sunt autem verissima,) non potest non lex nostra SATVRA fuisse, quandoquidem non solum ex multis, sed & ex variis diuersissimisque capitibus erat conflata. Alia enim capita ad nuptias, alia ad iura patronatus, alia ad bona caduca, vacantia, ereptitia pertinebant, nec ad eumdem omnia finem, vti iam diximus, fuere comparata. Capita sane; quibus iura patronatus sine discrimine, cælibes, an mariti sint patroni, augentur, nec non ea, quibus quædam bona pro non scriptis haberi, quædam tanquam caduca, quædam vt ereptitia fisco vindicari iubentur, nihil faciunt ad nuptias & maritandos ordines, nec ad maritorum parentumque præmia. Vnde V. C. AND. DACERIVS (a) legem nostram, tamquam Saturæ exemplum proponit. Equidem si cui mirum videatur, Augustum contra legem Cæciliam Didiam (b) pluribus de rebus vno sortitu retulisse: eum meminisse velim, facile sub principatu negligi potuisse legem, quæ & libera republica non raro negligebatur de ipsis tribunis plebis, rogationibus suis, tamquem veneno, agitantibus populum.

(a) Ad Horat. Præf. Tom. VI. p. 5.

(b) Cic. pro domo cap. XX.

III. Quamuis autem tam multa diuersaque capita pristino ordini restitui posse, neget IVST. LIPSIVS, (c) idque *a se hominem neminem exacturum hominem*, scribat: *ἐκ τῶν ἀδυνάτων* tamen id non esse, experimento luculentissimo docuit IAC. GOTHOFREDVS. Et sane homini, rem serio acturo, non pauca suppetere videntur adminicula. Nam primo capitum quorundam ipsa verba legitima supersunt, non solum duobus illis locis, quæ BARN. BRISSONIVS, (d) nec quinque, quæ GOTHOFREDVS & IVST. LIPSIVS obseruarunt, verum etiam, vt mihi videtur, in tribus aliis, puta in L. 19. ff. de ritu nupt. L. 23. ff. eod. & L. 2. ff. de minor. vig. quinq. ann. Deinde etsi reliquorum capitum verba legitima interciderunt: eorum tamen argumenta maximam partem seruarunt DIO CASSIVS, SVETONIVS, aliique auctores fide digni, & in primis sex illi, qui hanc legem nostram commentariis illustrarunt, iure consulti celeberrimi, VLPIANVS, TER. CLEMENS, CAIVS, PAVLLVS, MARCELLVS & IVN. MAVRICIANVS. Iis addimus P. IVVENTIVM CELSVM, his omnibus antiquiorem, quippe qui Hadriani temporibus legem Iuliam & Papiam Poppæam vtramque interpretatus

(c) Exc. ad Tacit. Annal. Lib. III. litt. C.

(d) De Form. Rom. Lib. II. p. 160.

tus est septem libris Digestorum suorum, nempe libris XXX, XXXI, XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. ceu recte vidit IAC. GOTHOFREDVS, (a) quamuis ille ex egregia hac obseruatione fructum nullum ceperit, dum Celsi fragmenta in restituenda ordini suo hac lege, praeter pauca, insuper habuit. Denique hi septem auctores filum veluti Ariadneum nobis suppeditant, quo prehenso exitum in isto labyrintho reperire liceat, atque intelligere, quo quodque caput ordine, quoque loco fuerit collocatum.

(a) Comm. ad Reg. iur. L. 191. p. 748.

Et hac quidem via primus incessit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, sed tum quidem adhuc iuuenis. Quo factum etiam arbitror, vt aetatis aestu abreptus, plus iusto indulsisse ingenio videatur. Primo enim pro lubitu fingit refingitque numeros librorum, in pandectis nostris occurentes, nulla licet auctoritate codicum adiutus. Sic quamuis & VLPIANO & TER. CLEMENTI index Florentinus *commentariorum ad leges* βιβλία εἴκοσι tribuat; quamuis ex libro VLPIANI XIX (b) & XX (c) fragmenta duo supersint: ab vtroque tamen XVIII tantum libros conscriptos esse contendit, & hinc vtrumque fragmentum ex libro III decerptum esse coniicit. Multo facilius vir eximius alias legum inscriptiones mutat. Nam pro VLPIANI libro I rescribi aliquando iubet *librum* III (d) pro eiusdem libro II *librum* III (e) pro libro IX librum III. (f) pro libro denique XV librum XVI. (g) Eadem seueritate numeros librorum TER. CLEMENTIS refingit, pro cuius libro II suo periculo reponi iubet *librum* III (h) pro libro III *librum* XIII (i) pro libro V. *librum* IV. (k) pro libro VIII *librum* III. (l) Nec magis PAVLLO parcit, pro libro eius III reponens *librum* II. (m) Enimuero in his codicum optimorum auctoritatem insuper habere, numerosque, Florentiae non notis sed integris vocabulis expressos, pro lubitu immutare, religioni nobis duximus, nisi emendationem summa vrgeat atque excuset necessitas.

(b) L. 2. de min.
(c) L. 18. ff. de excus. L. 14. ff. de eff. procof.
(d) L. 62 ff. ad. L. Falc.
(e) L. 1. ff. de concubin.
(f) L. 4. ff. de tut. dat.
(g) L. 37. ff. de mort. causs. don.
(h) L. 146. ff. de v. s.
(i) L. 52. de leg. 2.
(k) L. 25. ff. de don. inter vir. & vx.
(l) L. 47. ff. de R. N. L. f. de op. seru. L. 14. de de op. lib.
(m) L. 132. ff. de V. S.

Deinde idem vir eximius, dum omnia, quae materiam aedificio suo praebitura videbantur, diligenter vndique congerit, quaedam etiam tigna aliena arripuisse ac bona fide suis iunxisse aedibus videtur. Saltim, quae capite II de virginibus Vestalibus proponit, ea ex alia lege Papia esse, capite primo demonstrauimus. Quae capite VI. de testimonio generi & soceri tractat, ea manifesto

festo deprompta sunt ex *lege Iulia iudiciorum publicorum.* Caput xx de fundo dotali Italico legi Iuliæ de adulteriis, non legi Papiæ Poppææ, debetur. Caput nonum de Latinis, vti a IAC. GOTHOFREDO explicatur, partim ex lege Iunia Norbana, partim ex SCo quodam esse, suo loco docebimus. Contra ea quædam, quæ ad legem hanc referunt veteres, prætermisisse videtur vir doctissimus. Nam nec de cogendis puberibus, vt nuptias liberorum quærendorum caussa contrahant, quidquam habet, nec de concubinatu, nec de adfinitatis iure, nec de die legatorum ab apertis tabulis cedente, eorumque transmissione, de quibus omnibus legem nostram egisse argumentis haut obscuris liquet.

Denique & in eo humani quid passus videtur vir eximius, quod vel SCa posteris temporibus ad hanc legem facta, vel ICtorum interpretationes ab ipsa lege non satis accurate distinxit, & hinc quædam plane alio sensu extulit, quam in lege nostra posita fuerant, quædam etiam ex ingenio confinxit, de quibus dubito an vnquam cogitauerint legis auctores.

IV. Quæ quum ita sint, post GOTHOFREDI industriam ossa legis celeberrimæ lecturis, ipsi nobis eas diximus leges, quas ad euitanda hæc præcipitia indicauimus fore vtilissimas. Primum enim non solum VLPIANVM & TER. CLEMENTEM, sed & reliquos legis nostræ interpretes immo & CELSVM è vestigio sequemur, priorum tamen vel ideo præcipue habituri rationem, quod non solum plurima eorum fragmenta in pandectis allegantur, sed & maior fuit librorum ab iis conscriptorum numerus. Viginti nimirum libros vterque elucubrauerat: quamuis postremi duo non nisi quædam hypomnemata & obseruationes miscellas complexi videantur. Id quod etiam de PAVLLI commentariorum libris tribus postremis suspicor, qui vti ex fragmentis L. 15. ff. de iur. patr. L. 5. ff. de iur. aur. annul. L. 13. si quid in fraud. patr. & L. 144. ff. de V. S. colligere mihi videor, complexi sunt vnum tractatum iam ante a PAVLLO editum, *de iure patronatus, quod ex lege Iulia & Papia venit*, ex quo etiam ideo nullam legem in Pandectis nostris allegari animaduertimus.

Deinde cauendum duximus, ne inscriptiones legum, librorumque, ex quibus desumtæ sunt, numerum, temere mutaremus. Temere, inquam. Nam aliquando emendationem ipsa excusat necessitas, si vel codices editionesque dissentiunt vel nu-

(a) L. 73. ff. de her. inst. merus manifesto in mendo cubat. Sic CAII (a) occurrit fragmentum, quod in aliis editionibus *ex libro* XVI; in aliis, notante IVLIO PACIO, *ex libro* XII; in aliis ex libro XIII desumtum dicitur. Quum vero CAIVS quindecim tantum libros ad leges scripserit: primum numerum mendosum esse, nemo facile negauerit. Aliud

(b) L. 55. ff. legat. 2. eiusdem (b) fragmentum in aliis editionibus *ex libro* XII; in aliis

(c) L. 2. ff. de concub. *ex libro* X citatur. Immo & PAVLLI (c) aliquando allegatur *liber* XII *ad legem Iuliam & Papiam*, quum index Florentinus decem tantum commentariorum libros Paullo tribuat. In his aliquid indulgere ingenio, nemini existimauimus non licere.

Tertio operam dedimus, vt & numeris capitum, a GELLIO & MARCIANO allegatorum, suus constaret locus, adeoque & caput a priore laudatum septimum; & a posteriore XXXV. locum occuparet, quod in sua oeconomia haut praestitit, nec praestare potuit vir eximius IAC. GOTHOFREDVS.

Denique quantum fieri potuit, id egimus diligenter, vt vetera SC & iureconsultorum interpretationes ab ipsis legis sanctionibus, quam accuratissime seiungeremus, nihilque temere admitteremus in textum, quod non veterum niteretur testimonio. Quae quomodo a nobis praestita sint, ita intellectum iri quam facillime arbitramur, si, quae ad partem legis priorem pertinent veterum fragmenta, in iure nostro obuia, per laterculos disposita, secundum librorum numerum sistamus, iisque deinde ipsum subiiciamus textum legis, a nobis de nouo restitutum, allegatis auctorum, quibus nitimur, testimoniis, & iis, in quibus a IAC. GOTHOFREDO dissentiamus, diligenter notatis.

FRA-

FRAGMENTA EX VET. ICT. COMMENTARIIS SECVNDVM LIBRORVM ORDINEM DISPOSITA.

CAPITA LEGIS & Fragm. CELSI.	VLPIANVS LIB. I.	TER. CLEM. LIB. I. Ex quo nullæ leges desumtæ sunt.	CAIVS LIB. I.	PAVLLVS LIB. I.	MARCELL. LIB. I.	MAVRICIANI fragmentum
CAP. I. de senatorum, eorumque liberorum, nuptiis. CELSVS LIB. XXX.	L. 62. ad L. Falc. L. 5. & 7. de Senat. L. 25. de stat. hom. L. 207. de R. I. L. 4. de collus. det. L. 6. de iure aur. ann.		——	L. 44. de R. N. L. 129. de V. S. LIB. II. L. 47. de R. N. L. 6. de Senat.	L. 32. & 49. de R. N. L. 8. de agn. & alend. lib.	ex libro I nullum exstat, quod ad priorem hanc legis partem pertineat.
CAP. II. de reliquorum ingenuorum nuptiis CELS. LIB. XXX L. 23. de R. N.	L. 43. ff. de R. N. L. 4. ff. de collus. deteg.	——	——	——	——	
CAP. III. de sexagenariis, quinquagenariis, spadonibus. CELS. IB. L. 13. de probat.	L. 128. de V. S.	——	——	——	——	
	LIB. II.	LIB. II.				
CAP. IV. de concubinis. CELS. IB.	L. 1. de concubin.	——	——	——	——	
CAP. V. de sponsalibus. CELS. IB.	——	——	L. 17. de sponsal. L. 29. de poen.	——	——	

CAP.

Cap. leg.	Vlpian.	Ter. Clem.	Caius	Paullus	Marcell.
Cap. vi. de poenis iniustarum nuptiarum. Cels. ib. ———	L. 130. de v. s. L. 79 de adqu. her.	L. 5. de iur. & facti ignor. L. 146. de v. s.	———	L. 4. de test. L. 37. de op. libert.	L. 38. ff. de mort. causs. don.
	Lib. III.	Lib. III.	Lib. II.		
Cap. vii. de priuilegiis maritorum & parentum in gerendis honoribus. Ex Celsi libro xxxi nihil superest.	L. 16. de Sponsſ.	———	L. 30. de R. N.	———	———
	———	———	———	Lib. II.	Lib. II.
Cap. viii. de eorundem priuilegiis in petendis honoribus. Cels. ib. ———	L. 131. de v. s.	———	———	———	ex quo nullae leges desumtae sunt.
Cap. ix. de immunitate ob liberorum numerum. Cels. ib. ———	———	L. 16. de prob. L. 147. de v. s. L. 21. de R. N.	———	———	———
Cap. x. de iure Quiritium ob liberos consequendo. Cels. ib. ———	———	L. 52. de legat. 2.	———	L. 134. de v. s.	———

Cap.

CAPITA LEGIS	VLPIAN. LIB. III.	TER. CLEM. LIB. III.	CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. II.	MARCELL. LIB. II.
CAP. XI. De liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum CELS. IB.	—	—	—	L. 35. de op. lib.	—
CAP. XII. De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum. CELS. IB.	—	—	—	L. 137. de V. S.	—
					LIB. III.
CAP. XIII. De diuortio libertæ prohibito. CELS. IB.	L. ult. de diuort. L. 45. L. 29. L. 27. de rit. nupt. L. 4. de iur. aur. ann.	—	—	L. 2. de concubin. L. 63. solut. matr.	L. 50. de R. N.
CAP. XIV. De tutore mulieri dotis caussa dando. CELS. IB.	—	L. 61. de iure dot.	—	—	—
	LIB. IV.	LIB. IV.			
CAP. XV. De iure decimam matrimonii nomine capiundi. CELS. IB.	L. 23. quando dies legat. ced.	L. 67. ad L. Falc.	—	L. 63. ad L. Falc.	—

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.	CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. II.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XVI, De decimis pro libero rum numero adiiciendis. CELS. IB. ——	——	L. 62. de condit. & demonstr.	——	——	——
				LIB. III.	
CAP. XVII. De decimæ capacitate ob communem filium. CELS. IB. ——	L. 135. de v. s. L. 9. de capt. & postlim. L. 209. de R. I. L. 10. de his qui sui vel al. iur. L. vlt. ff. de adopt.	——	——	L. 208. de R. I.	——
CAP. XVIII. De vsufructu & parte proprietatis legalis. CELS. LIB. XXXII. L. 29. de vsufr.	——	——	——	——	——
CAP. XIX. De prælegato dotis. CELS. IB. ——	——	L. 53 de.	——	——	——
CAP. XX. De solidi capacitate inter coniuges ob ætatem. CELS. IB. ——	——	——	——	——	——

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.	CAIVS LIB. II.	PAVLL. LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XXI. De solidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii. CELS. IB.	—	—	—	—	—
CAP. XXII. De solidi capacitate ob cognationem. CELS. IB.	—	—	—	—	—
CAP. XXIII. De solidi capacitate ob absentiam reip. caussa. CELS. IB.	—	—	—	—	—
CAP. XXIV. De solidi capacitate ob liberos. CELS. IB.	—	L. 6. de vulg. & pupill. substit.	LIB. III. L. 5. ff. de vulg. & pupill. subst.	L. 132. de v. s.	—
CAP. XXV. De solidi capacitate ob postumum. CELS. IB.	L. 133. de v. s.	—	—	—	—
CAP. XXVI. De solidi capacitate ob ius liberorum. CELS. IB.	—	—	—	—	—

CAPITA LEGIS.	VLPIAN. LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.	CAIVS LIB. III.	PAVLLVS LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
CAP. XXVII. De solidi capacitate patris solitarii ex aliorum testamentis. CELS. IB.	—	L. 72. de her. instit.	—	—	—
CAP. XXVIII. De solidi capacitate feminæ ob tres liberos. CELS. IB.	—	—	—	—	—
	LIB. V.	LIB. V.			
CAP. XXIX. De legato sub conditione cælibatus relicto. CELS. IB.	—	L. 151. de v. s. L. 64. de cond. & dem. L. 25. de donat. inter vir. & vxor.	L. 63 de cond. & dem.	—	—
CAP XXX. De iure iurando libertis remittendo. CELS. IB.	L. 14. de iure patr.	L. 31. qui & a quib. manum.	—	—	—
			LIB. IV.		
CAP. XXXI. De iure adfin. inter vitricum l. nouercam & priuignos nec non soceros & generum vel nurum. CELS. IB.	L. 5. de grad. & adfin. L. 136. de v. s.	—	L. 5. de test.	—	—

CAP.

CAPITA LEGIS.	VLPIANVS LIB. VI.	TER. CLEM. LIB. VI. & VII.	CAIVS LIB. V.	PAVLLVS LIB III.	MARCELL. LIB III.
CAP. XXXII. de priuilegiis absentium reip. caussa CELS. IB.	L. 36. L. 38 ff. ex quib. causs. maior.	ex quibus nullæ leges de sumtæ sunt.	de reb. dub. L. 8. de ann. legat.	L. 35. & 37. ex quibus caus. mai. in integr. restit.	——
CAP. XXXIII. de indulgentia senatus. CELS. IB.	L. 31. de R. N.	——	——	——	——
——	LIB. VII.	LIB. VIII.	LIB. VI.		
CAP. XXXIV. de diuortii modo & poena. CELS. IB. L. 97. ff. de v. s.	L. 64. solut. matr. dos quemadm. pet. L. 139. de v. s.	L. 48. de Ritu nupt.	L. 7. de cens.	L. 8. de captiu. & postlim.	L. 33. de R. N.
CAP. XXXV. de cogendis parentibus vt liberos elocent.	——	——	——	L. 45. de adoption.	——
CELS. IB.	LIB. VIII.		LIB. VII.	LIB. IV.	LIB. IV.
CAP. XXXVI. de poenis cælibatus. CELS. IB.	L. 3. ff. de castr. pecul. L. 15. ff. ad L. Corn. de fic.	——	ex quo leges nullæ desumtæ sunt	L. 138. de v. s. L. 87. de legat. 3.	ex quo & reliquis nullum fragmentum superest.
CAP. XXVVII. de poenis orbitatis. CELS. IB.	L. 51. de legat. L. 141. de v. s. L. 36. de mort. causs. don. L. 61. de cond. & dem.	——	——	——	——

Cap. leg.	Vlpian.	Ter Clem.	Caius	Pavllus	Marcell.
Cap. xxxviii.	lib. viii.	lib. vi.	lib. vii.	lib. iv.	lib. iv.
de liberta ob nuptias ab operis liberanda. Cels. ib. ——	——	L. 32. qui & a quib. manumiss. L. 14. de op. libert.	——	——	——
	lib. ix.	lib. ix.	lib. viii.		
Cap. xxxix. de liberto centenario minore. Cels. ib. ——	L. 143. de v. s. L. 4. de tut. & curat. dat. L. 5. de iur. aur ann.	L. 24. qui & a quib. manum. L. 38. de bon. libert. L. 10. de iure patr.	L. 4. de bon. poss. L. 148. de v. s.	——	——
	lib. x.	lib. x.	lib. viii.		
Cap. xl. de liberto centenario. Cels. ib. ——	L 16. de iure patr. L. 11. eod. L. 145. de v. s.	——	——	——	——
Cap. xli. filia patroni. Cels. ib.	——	L. 49. de bon. libert.	——	——	——
	lib. xi.	lib. xi.			
Cap. xlii. de libertæ bonis. Cels ib.	L. 37 de bon. libert. L. 36. de op. libert. L 17. de iure patron.	L. 153. de v. s.	L. 146. de R. N.	——	——
Cap. xliii. de patronæ successione. Cels. ib. ——	lib. xii. ex quo nullæ leges extant.	lib. ix.	—— L. 150 de verb. sign.	lib. ix.	——
Cap. xliv. de patronæ liberis. Cels. ib. ——	——	——	——	——	——

Ex

Ex hac tabula adparet, VLPIANVM priori legis parti interpretandæ libros XII, TERENTIVM CLEMENTEM vndecim, Caium nouem, PAVLLVM quatuor, MAVRICIANVM vnum, ex quo nihil supereſt, deſtinaſſe. De MARCELLO res vel ideo videtur dubia, quod ex libris poſtremis nullum fragmentum commune naufragium euaſit.

Reliquum eſt vt horum fragmentorum, aliorumque bonorum auctorum ductu ipſa prioris partis capita reſtituere conemur, quod ita faciemus, vt ex quo quidque fonte fluat, ſubiectis textui annotationibus, GOTHOFREDI exemplo, oſtendamus.

* CAPVT I.

De Senatorum eorumque liberorum nuptiis.

(a) QVI (b) SENATOR EST, (c) QVIVE FILIVS (d) NEPOSVE (e) EX FILIO (f) PRONEPOSVE EX FILIO NATO, CVIVS EORVM EST, ERIT, NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO (g) LIBERTINAM, AVT

(*) CAPVT hoc primum fuiſſe inde colligendum; quod tota lex ab eo dicta eſt *lex Iulia de maritandis ordinibus*. Pro capite hæc venditat PAVLL. LIB. I. *L.* 44. *de ritu nupt.* Vnde non auſi ſumus ei caput ſequens cum *Iac. Gothofredo* annectere.

(a) Capitis legitima verba exſtant apud PAVLL. LIB. I. *L.* 44. *ff. de* R. N. de ſententia teſtatur Dio *Lib.* LIV. *p.* 531.

(b) SENATOR eſſe poteſt, cui eſt cenſus ſenatorius, ad cuius computationem facit VLP. LIB. I. *L.* 62. *ad L. Falc.*

(c) *Filius ſenatoris* eſt cum naturalis tum adoptiuus. VLP. LIB. I. *L.* 5. *de ſenat.* PAVLL. LIB. II. *L.* 6. *eod.* Emancipatus a ſenatore naturalis, *quaſi ſenatoris filius* eſt. IB. *L.* 7. *pr. ff. de ſenat.* quemadmodum eſt poſtumus. VLP. LIB. I. *L.* 7. §. I. *eod.*

(d) Licet ex filio, Senatu moto, conceptus. VLP. LIB. I. *L.* 7. §. *vlt. ff. de ſenat.*

(e) Non ex filia. Eoque referri poteſt fragmentum MARCELLI LIB. I. *L.* 8. *de agn. lib.*

(f) Diſputaſſe hac occaſione videtur PAVLLVS LIB. I. *L.* 129. *de V. S.* an iis qui mortui vtero exierunt, tanquam liberis ſenatorum funus ſenatorium ducendum ſit?

(g) Libertina non eſt, quæ iudicata ingenua. VLP. LIB. I. *L.* 25. *ff. de ſtatu hom. L.* 207. *de R. I.* nec quæ ius aureorum annulorum conſequuta. VLP. LIB. I. *L.* 6. *ff. de iur. ann.*

AVT EAM, QVAE IPSA (h), CVIVSVE PATER (i) MATERVE (l) ARTEM LVDICRAM FECIT, FECERIT, (Gothofr. addit: (m) *Item eam quæ palam corpore quæstum facit, fecerit.*)

(n) NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA, (o) LIBERTINO, EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO, NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS (p) SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

* CAPVT II. (Gothofr. *cap.* I.)

De ingenuorum nuptiis.

(a) OMNIBVS reliquis INGENVIS, PRAETER SENATORES EORVMQVE LIBEROS LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, (b) neue quid eis qui duxe-

(h) Etiamsi in huiusmodi patris potestate non sit. PAVLL. LIB. I. *L.* 44. §. *ff. de R. N.* etsi pater est adoptiuus. IB. *L.* 44. §. 4. non autem si auus IB. *L.* 44. §. 2. *eod.*
(i) Etiam quæ vulgo concepit. PAVLL. LIB. I. *L.* 44. §. 3. *eod.*
(l) Non autem fraudi erat filiæ, parentes, vel eorum alterutrum post nuptias artem ludicram facere coepisse. PAVLL. LIB. I. *L.* 44. §. 6. Aliud si ipsa vxor hunc quæstum instituerit. IB. *L.* 44. §. 7.
(m) Hanc laciniam iure reiecimus, quia L. 43. pertinet ad caput sequens. Nec opus erat, monere, has ducere non posse senatores ob ea quæ notat. MARCELL. LIB. I. *L.* 49. *de R. N.* & PAVLL. LIB. I. *L.* 44. §. 8. *ff. eod.*
(n) Eadem verba legitima seruauit PAVLL. LIB. I. *L.* 44. *ff. eod.*
(o) Quamuis adrogatus sit ab ingenuo. MARCELL. LIB. I. *L.* 32. *ff. de R. N.*
(p) Nisi & ipsa quæstum corpore, vel artem ludicram fecerit. PAVLL. LIB. II. *L.* 47. *ff. de R. N.*
(*) Quum caput primum constituerit illud, quod integrum extulit Paull. *L.* 44. *ff. de R. N.* hoc alterum a primo seiungendum duximus, vt fuerit secundum.
(a) De capitis huius sententia testatur Dio LIB. LIV. p. 531. Quin verba legitima maximam partem seruasse videtur CELSUS LIB. XXX. *L.* 23. *ff. de R. N.*
(b) Formulam hanc, tanquam sollemnem, cum Gothofredo retinuimus ex Liu. *Lib.* XXXIX. *cap.* XIX.

duxerint (c) liberisue ex eo matrimonio natis, fraudi ignominiæue esto. (Gothofr: *Coeteris ingenuis libertinas vxores ducere ius esto, neue quid eis, qui eos duxerint fraudi ignominiæue esto, liberiue eorum legitimi sunto.*)

(d) Ast ne quis ingenuus EAM QVAE (e) PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT FECERIT (Gothofredus (f) *hæc superiori capiti intexuit.*) LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT (g) IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT (h) IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, sponsam vxoremue sciens dolo malo habeto.

CAPVT III. (Gothofr. *cap.* II.)

De Sexagenariis, quinquagenariis, spadonibus.

(a) OMnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quæsundorum caussa inire tenentor. (Gothofr. *hæc omi-*

(c) Diserte hoc lege nostra cautum fuisse docet Dio Caff. *Lib.* LIV. *p.* 531.

(d) Huius periochæ legitima verba maxima ex parte seruauit VLPIANVS LIB. I. *L.* 43. *ff. de R. N.* Ingenuus vero quis? VLP. LIB. I. *L.* 4. *de collus. deteg.*

(e) Quid vero *palam quæstum corpore facere?* Exponit id VLP. LIB. I. *L.* 43. *pr.* & §. I. *ff. de R. N.*

(f) Verba hæc ad superius caput ideo retulit Gothofredus, quod Vlpianus *Fragm. Tit.* XIII. §. I. Senatorem eam, quæ quæstum corpore fecerit, vxorem habere posse negat. Sed quamuis recte id neget Vlpianus: non tamen inde sequitur, vt hoc κατὰ τὸ ῥητὸν prohibitum fuerit capite primo. Paullus sane *L.* 44. de *R. N.* id caput omittit. Vlpianus L. 43. agit de nuptiis ingenuorum. Et ratio ipsa iam docebat, quam ingenuus ducere non potest, eam nec ducere posse senatorem. *L.* 44. §. 8. *L.* 49. *ff. de R. N.*

(g) VLP. LIB. I. *L.* 43. §. 10. *ff. de R. N.*

(h) A quocumque deprehensam. Qua in re differunt lex Iulia de adulteriis & lex nostra. Immo si deprehensa: parum ei prodest, fuisse absolutam, aut ne in ius quidem vocatam. VLP. LIB. I. *L.* 43. §. 12. *eod.*

(a) Testis est Commentator vetus a Crucquio editus ad Horat. *Epod.* XVIII. Hinc etiam est quod lex Papia certis annis nuptias, aliis liberos exigere dicitur Vlpiano *Fragm. Tit.* XVI. §. I. & Tertulliano Apol. *cap.* IV.

omisit,) (b) *sexagenarii masculi*, (c) quinquagenariæ feminæ & (d) SPADONES a poenis huius legis liberi sunto. (Gothofredus: *Sexagenario masculo, quinquagenariæ feminæ nuptias contrahere ius ne esto: Post eos tantum annos coniuges poenis huius legis soluuntor.* SPADONIBVS *item nuptias contrahere ius ne esto.*)

CAPVT IV. (Gothofr. omisit.)

* *De concubinatu.*

(a) QUas personas per hanc legem vxores habere non licet; eas concubinas habere ius esto: (b) ingenuam honestam in concubinatu habere ius ne esto.

CAPVT

(b) Hanc legis sententiam suggerit Vlpian. *Fragm. tit.* XVI. §. 1. Postea huic capiti aliquid addidit Tiberius, teste Suet. *Claud. cap.* XXIII. idque est ipsum SC. Persicianum, quo cautum, *vt sexagenarii & quinquagenariæ licet inierint matrimonium, poenis tamen cælibatus subsint perpetuo.* Hinc & Claudius ei capiti obrogauit cauitque, *vt qui maior* LX *annis minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac si minor sexagenario uxorem duxisset.* Denique & SC Caluisianum prodiit, quo cautum, *vt quæ quinquagenaria maior minori sexagenario nupserit, quiue minor sexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, vis impar illud matrimonium ne prodesset, sed dos caduca fieret.* Omnia hæc narrat. Vlp. *tit.* XVI. §. 1. quem locum primus in luce posuit V. C. Iac. Perizonins de *Lege Vocan. p.* 153. Ex quibus patet, male id caput extulisse Lipsium, Brissonium, &, qui eos sequutus est, Iac. Gothofredum. Ceterum illud una cum SC. ad illud factis sustulit Iustinianus *L.* 27. *C. de nupt.*

(c) Aetas quomodo probanda. CELS. LIB. XXX. *L.* 13. *ff. de probat.*

(d) Vocem hanc explicat VLP. LIB. I. *L.* 128. *ff. de V. S.*

(*) Caput de concubinatu in lege Papia Poppæa fuisse adparet ex *L.* 3. *ff. de concub.* vbi Marcianus *concubinatum per leges nomen adsumsisse* ait, id est, per leges Iuliam & Papiam. Merill. *Lib.* V. *Obs. cap.* X.

(a) Quænam illæ personæ? In quas stuprum non committitur? Vid. VLP. LIB. II. *L.* 1. §. 1. 2. *ff. de concub.* Modo nec in his vel adfinitatis ratio vel ætas obstet. IB. *L.* 1. §. 3. 4. *eod.*

(b) Quia cum ea stuprum committeretur. Atilicinus apud VLP. LIB. I. *L.* 1. §. 1. *ff. de concub.* Stuprum vero committitur in ingenuam virginem vel viduam, honeste viuentem, *L.* 34. *pr. ff. ad L. Iul. de adult.* non in eam quæ obscuro loco nata, aut quæstum corpore fecit. *L.* 3. *pr. ff. de concub.* Ingenuam honestæ vitæ atque originis necesse erat vel vxorem habere, vel recusantem stuprum cum ea committere *d. L.* 3. cui legi non adversantur *L.* 24. *ff. de ritu nupt.* & *L.* 31. *pr. ff. de donat.*

CAPVT V. (Gothofr. *cap.* III.).

De ſponſalibus.

(a) SPonſam poſt H. L. decenni minorem nemo habeto, deſponſam (b) intra biennium domum ducito: ni duxerit, præmiis maritorum ne fruitor. (Gothofr: *Quicunque ſponſam habebit, vltra biennium eam ne habeto, qui ultra biennium habuerit, præmiis maritorum ne fruitor. Decenni minorem ſponſam ne habeto.* (c) Feminis a morte viri biennii, a repudio anni & ſex menſium vacatio eſto. (Addit Gothofredus: d) *Pontifex Max. arbitratu ſuo virgines* XX *non maiores quam* X *annos natas e populo legat, ſortitioque in concione ex eo numero fiat, & cuius virgo ducta erit, eam pontifex max. capiat, eaque Veſtæ fiat.*

CAPVT VI. (Gothofr. *cap.* IV.)

De poenis iniuſtarum nuptiarum.

(a) SI qui (b) ſcientes dolo malo aduerſus hanc legem coierint, (Gothofr. *ſi qui ſciens* D. M. *contra hanc legem* (c) *impares vti*

(a) Caput hoc ſuppeditat Dio *Lib.* LIV. Sueton. *Octau. cap.* XXXIV.
(b) Niſi iuſtæ cauſſæ impediant. Eas deſcribit CAIUS LIB. I. *L.* 17. *ff. de ſponſal.*
(c) Hanc ſententiam legis ſeruauit VLPIANVS Fragm. tit XIV. §. I. Eodemque referendum fragmentum CAII LIB. I. *L* 29. *ff. de poen.* vti recte vidit Iac. Gothofredus.
(d) Sunt quidem hæc apud Gellium *Lib.* I. *cap.* XII. Sed nihil illa ad ſponſalia, nihil ad finem legis Papiæ Poppææ. Aliam & noſtra multo antiquiorem legem Papiam ob oculos habuiſſe Gellium, ſupra demonſtrauimus *Lib.* I. *Commentarii noſtri cap.* I.

(a) Caput hoc expreſſiſſe Iuſtinianum §. 12. *Inſt. de nupt.* obſeruant Merill. *Lib.* V. *Obſ. cap.* XI. & Gothofred. *ad Leg. Pap. cap.* IV. *p.* 275.
(b) Non ſi bona fide vel per errorem alteruter nuptias fecerit. TER. CLEM. LIB. II. *L. S. ff. de iur. & fact. ign.*
(c) Impares nuptiæ dictæ tantum, quas quis contra SC. Caluiſianum inierat, Iuſtin. *L.* 12. *C. de legit. her.* Conf. V. C. Schulting. *Iuriſp. anteiuſtin. p.* 615. Hoc vero caput ad omnes reliquas prohibitiones pertinuit.

vti ſupra dictum, *nuptias contraxerit*,) (d) nec vir, nec vxor, nec (e) ſocer ſocruſue nec gener nuruſue intelliguntor: (*Gothofredus hæc omittit.*) liberi quæſiti natiue legitime & (f) heredes ſui ne ſunto, neue parentibus (g) proſunto: neque (h) HEREDITATEM, QUAE EIS LEGE OBVENERIT, legatumue ipſi coniuges neque inter ſe quidquam (i) capiunto: (l) mortuaque muliere dos caduca eſto.

(*) CAPVT VII.

De priuilegiis maritorum & parentum in gerendis bonoribus.

QUi (Gothofr. *hic præmittit caput ſequens & illud huic ſeptimo iunxit.*) plures liberos, quam collega aut in ſua poteſtate habebit, aut bello amiſit, ei priori ex conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſto: ſi par vtrique numerus liberorum erit, (a) maritus, aut (b) qui in

(d) Hæc ſunt ex §. 12. *Inſt. de nupt.*

(e) Itaque nec priuilegio, ex quo ſoceri generi & nurus ex lege Iulia publicorum iudiciorum teſtimonium inter ſe non dicebant, fruebantur. Et huc pertinent fragmenta PAVLLI LIB. II. *L.* 4. *ff. de teſt.* & TER. CLEM. LIB. II. *L.* 146. *ff. de V. S.* ex quibus Gothofredus perperam deſumſit verba capiti ſuo ſexto adſuta; GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.*

(f) Collat. LL. Moſ. & Rom. *tit.* XVI. §. III.

(g) PAVLL. LIB. II. *L.* 37. §. 7. *ff. de op. libert.*

(h) Erant enim veluti cælibes, qui nihil capiebant. Vlp. Fragm. *tit.* XVII. §. 1. *tit.* XXII. §. III. Hereditas vero cum ex teſtamento, tum ab inteſtato delata, lege dicebatur obuenire. VLP. LIB. II. *L.* 130. *ff. de V. S.* Hic agitur de ea, quæ teſtamento delata.

(i) Neque per ſe nec per alium in poteſtate ſua conſtitutum. VLP. LIB. II. *L.* 79. *ff. de adqu. her.* immo ne mortis quidem cauſſa. MARCELL. LIB. I. *L.* 38. *ff. de mort. cauſſ. don.*

(l) Ita Vlpian. *tit.* XVI. §. *vlt.* Non ergo reſcindebatur huiusmodi matrimonium, ſed non erant iuſtæ nuptiæ. Vnde nec dotem intelligi ait Iuſtinianus §. 12. *de nupt.*

(*) Caput hoc ſeptimum legis Pap. Poppææ fuiſſe, teſtatur Gellius *Lib.* II. *cap.* XV. cui & capitis ſententiam debemus.

(a) Modo ne ſimulatæ ſint nuptiæ, quas nullius momenti eſſe tradit CAIVS LIB. I. *L.* 30. *ff. de rit. nupt.*

(b) Veluti ſponſus, nondum elapſo a ſponſalibus biennio: modo ne quis cum perſona, quæ per leges ſenatori nubere non poterat, feciſſet ſponſalia VLP. LIB. III. *L.* 16. *ff. de ſponſ.* Sed & ii maritorum numero erant, qui obtinuerant τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα, *iura maritorum*, de quibus Dio, lib. LX, p. 681.

in numero maritorum eſt, præfertor: ſin omnes & (c) mariti & patres erunt, tum, qui maior natu erit, faſces prior capito.

CAPVT VIII. (Gothofr. *cap.* VII.)

De eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.

(a) QUi candidatorum plures liberos ſecundum H. L. habebit, præfertor: petentibusque honores (b) SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTVNTOR, eisque honores citius, quam per leges annarias licet, petere ſine (c) FRAVDE SVA liceto. (Gothofr. *hoc poſtremum comma omiſit.*)

CAPVT IX. (Gothofred. *cap.* VIII.)

De immunitate ob liberorum numerum.

(a) QUi ſecundum H. L. (b) liberos tres (c) ROMAE NATOS (d) INCOLVMES, (Gothofr. *ſuperſtites*) qui quatuor,

(c) De caſibus, ſi ambo ſint mariti, ſed improles, vel cælibes, ſed totidem liberorum patres, nihil in hac lege ſcriptum fuiſſe ait Gellius *Lib.* II. *cap.* XV. Iis caſibus tamen ætatis habitam eſſe rationem, exiſtimat.

(a) Hanc de canditatis ſententiam ſuppeditant Tacit. *Lib.* XV. *Annal. cap.* XIX. qui & adoptionibus huic legi fraudem factam eſſe memorat. Conf. Dio. *Lib.* LIII. & Plin. *Lib.* VII. *Epiſt.* XVI.

(b) Verba hæc ſeruauit VLPIANVS LIB. XIX. *L.* 2. *ff. de min.* quæ ad honorum petitionem non ad maiorennitatem citius finiendam pertinere reſcripto principis declaratum eſt.

(c) Ad hæc verba differentiam FRAVDIS & POENAE expoſuiſſe videtur VLPIANVS LIB. III. *L.* 131. *ff. de V. S.*

(a) De hoc capite *pr. Inſt. de excuſ. tut. L.* 1. 2. *ff. de vacat & excuſ. mun. L.* 1. *& ult. C. qui num. liber. L. vn. C. Th. eod.* Proderant vero liberi vtrique parenti. *L.* 5. *C. eod.*

(b) Naturales vtriusque ſexus *L. vn. C. Theod. eod.* non adoptiuos. *L.* 2. §. 7. *ff. de vac. & excuſ. mun.*

(c) Legitima hæc verba exponit TER. CLEM. LIB. III. *L.* 147. *de V. S.* Probanda vero erat natiuitas liberorum tabulis ex ærario petitis, ad quod parentes liberos recens natos profitebantur, quod facere & matres & auos potuiſſe ad hanc legem docet TER. CLEM. LIB. III. *L.* 16. *ff. de probat.*

(d) *L.* 1. §. *ult. L.* 5. §. 5. *ff. de vacat. mun. L.* 1. *C. qui num. liberorum.* Per gloriam viuere intelligebantur etiam bello amiſſi. *L. vlt. ff. de vacat & excuſ.*

tuor in Italia, quinque in prouinciis habebit, omnium munerum personalium immunitatem habeto.

CAPVT X. (Gothofred. *cap.* IX.)

De iure Quiritium ob liberos consequendo.

(a) LAtinus, cui ex Latina filius filiaue natus nataue & (b) ANNICVLVS ANNICVLAVE factus factaue erit, (Gothofr. addit: (c) *At Latina*, *si* TER ENIXA FVERIT.) (d) iura Quiritium consequitor.

CAPVT XI. (Gothofr. *cap.* X.)

De liberatione liberti ab operis ob liberos.

(a) QVI (b) LIBERTINVS DVOS PLVRESVE LIBEROS A SE GENITOS NATOSVE IN SVA POTESTATE HABEBIT,

excus. mun. §. 2. *Inst. de excus. tut.* *L.* 18. *ff. eod.* eoque casu & auo nepotes, imprimis bello amisso filio proderant, *L.* 3. *C. de his qui num. lib.* Quid vero si pater filium coëgisset ad ducendam vxorem procreandosque liberos, an & tunc proderant auo nepotes? Profuerunt, nisi fallor, eumque casum tractasse videtur. TER. CLEM. LIB. III. *L.* 21. *ff. de R. N.*

(a) Non Latinus Iunianus, cui demum lex Iunia Norbana hoc beneficium tribuit, Vlp. *Fragm. tit.* III. §. 1. *&* III. sed Latinus colonarius. Latini etiam nominis sociis simile fere priuilegium olim concessum esse, obseruat. Liu. *Lib.* XLI. *cap.* VIII.

(b) Explicat hæc verba legitima PAVLLVS LIB. II. *L.* 134. *ff. de V. S.*

(c) Atqui hoc ius non ex lege nostra, sed ex SC. esse, diserte docet Vlpian. Fragm. *tit.* III. §. 1.

(d) Hinc iura connubii, contractuum & testamenti factionis consequebatur; adeoque & testari & heres esse poterat. Quid si de Latini instituti statu dubitaretur? Vid. TER. CLEM. LIB. III. *L.* 52. *ff. de Legat.* 2.

(a) Integrum hoc caput, ipsaque eius legitima verba seruauit PAVLLVS LIB. II. *L.* 37. *ff. de operis libert.* Conf. *L.* 6. *C. de op. libert.* vbi eiusdem mentio fit priuilegii.

(b) An & liberta? Immo ea, per nuptias, etiamsi liberos non haberet, operarum obligatione liberabatur, quia in officio mariti esse debebat. Vide infra caput legis nostræ XXXVIII. Quid si nupta haut esset? Tunc vero debebat operas, nec iis liberabatur, nisi ob ætatem, si maior esset quinquaginta annis. Et huc pertinet fragmentum PAVLLI LIB. II. *L.* 35. *de op. libert.*

BIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS, (Gothofr. omittit *operas*) DONI, MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABEBIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

CAPVT XII. (Gothofr. *cap.* XI.)

De mulierum liberatione a tutela ob numerum liberorum.

(a) INgenua (b) TER ENIXA vel ius trium liberorum consequuta, (c) libertina quatuor liberorum iure tutela liberator. Eidem sine patroni auctoritate, (d) dum pro numero liberorum sibi superstitum virilem partem ei relinquant, testari fas esto. (Paullo aliter Gothofredus: *Ingenua trium liberorum iure legitima tutela; libertina quatuor liberorum iure tutela patroni liberantor, ideoque iam absque tutorum auctoritate testari eis, resque suas administrare liceto, eisque, quibus quid ita datum legatumue, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto.*

CAPUT

(a) Capitis huius meminere Plutarchus *in Numa p. 66.* Dio *Lib.* LVI. *p.* 578. *Frag. regularum ex vetere ICto* §. VI. & in primis Vlp. *Fragm. tit.* XXIX. §. II. III. quem sequuti sumus.

(b) Hæc verba, quæ Gothofredus ad caput superius perperam retulerat, huc potius pertinent, eaque interpretatur PAVLLVS LIB. II. *L.* 137. *ff. de V. S.*

(c) Vlpian. *Fragm. tit.* XXIX. §. II. III.

(d) Eam limitationem, ab Vlpiano disertis adiectam verbis, omisit vir eximius Iac. Gothofredus.

CAPVT XIII. (Gothofr. *cap.* VI.)

De diuortio libertæ prohibito.

(a) NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS (b) LIBERTAE QVAE (c) NVPTA EST PATRONO, QVAMDIV IS EAM (d) VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO. (Longe aliter Iac. Gothofredus: *ſi ſecundum II. L. nuptiæ contractæ fuerint*, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA EST INVITO PATRONO *cumque altero connubii ius*, QVAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET, NE ESTO. (e) GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.* (f) *Liberta, quæ patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quæ in concubinatu patroni erit, ab inuito eo diſcedere, alterique ſe in matrimonium vel concubinatum dare ius eſto.*

CAPVT

(a) Caput hoc, eiusque legitima verba ſeruauit VLP. LIB. III. *L.* II. *ff. de diuort.* & *L.* 45. *ff. de R. N.*

(b) An & ea, quæ contra legem nupſerat ſenatori ſi is poſtea ſenator eſſe deſierat? vid. VLP. LIB. III. *L.* 27. *ff. de R. N.* Quid ſi ius aureorum annulorum conſequuta? Vid. VLP. LIB. III. *L.* 4. *ff. de iur. aur. ann.* Quid ſi ex fideicommiſſo manumiſſa? MARCELL. LIB. III. *L.* 50. *ff. de rit. nupt.*

(c) Non vero nubere ei cogitur, niſi ea de cauſſa manumiſſa ſit. VLP. LIB. III. *L.* 29. *ff. de R. N.* Nec repudium mittere prohibetur ſponſa VLP. IB. *L.* 45. §. 4. immo nec concubina. PAVLL. LIB. II. *L.* 2. *ff. de concub.*

(d) Si velle eum, vel ex ſignis quibusdam conſtat, recte liberta nubit, & tunc dos quoque ei reſtituenda. Eo pertinet fragmentum PAVLLI LIB. II. *L.* 63, *ſoluto matr. dos quemadm.*

(e) Id ius ex lege Iulia publicorum iudiciorum eſſe, nec huc pertinere, iam monuimus ad caput huius legis ſextum.

(f) Hæc non ex lege ſed ex interpretatione prudentum ſunt. Nec lex VLP. LIB. II. *L.* I. *de concub.* cuius inſcriptionem ſuo more refingit Gothofredus, huc pertinet, ſed ad caput de concubinatu, quod ille omiſit. Quin perperam vir eximius expreſſit Vlpiani ſententiam. Neque enim is dicit, concubinam alteri nubere, ſed tantum, illam ſe alii in concubinatum dare poſſe.

(a) Ca-

CAPVT XIV. (Gothofr. v.)

De tutore mulieri dotis cauſſa dando.

(a) EI mulieri virginiue, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE, (b) ſi legitimum tutorem pupillum habeat (Gothofredus: *ſi legitimum tutorem non habeat*) (c) a prætore vrbano dator.

(*) CAPVT XV. (Gothofr. XII)

De iure decimam capiundi nomine matrimonii.

VIro & vxori inter ſe matrimonii nomine (d) decimam capere ius eſto.

CAPVT XVI. (Gothofr. XII.)

De decimis pro liberorum numero adiiciendis.

(e) SI ex (f) alio matrimonio liberos ſuperſtites habebunt, præter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, (*Omittit hoc*

(a) Caput hoc ſuppeditat Vlpian. *Fragm. tit.* XI. §. XX. & ad illud pertinet fragmentum TER. CLEM. LIB. III. *L.* 61. *ff. de iure dot.*
(b) Ita Vlpianus. *tit.* XI. §. XX.
(c Itaque hoc caput ad ſolas vrbanas virgines viduaſque pertinuit. Poſtea, vt & in prouinciis tutores darent Præſides, SCo cautum eſt. Vlpian. *ibid.* ſæpe enim, quod ad vrbem pertinuit, etiam ad prouincias prolatum eſt. Vid. *L.* 5. *pr. ff. de manumiſſ.*
(*) Vocantur hæ leges *decimariæ. L.* 2. *C. Theod. de iur. lib.* Vnde eas cum Gothofredo non putauimus in vnum caput compingendas. Seruauit eas Vlpianus *Fragm. tit.* XV.
(d) Ea decima computanda erat, deducta quarta Falcidia, ſi deberetur. TER. CLEM. LIB. IV. *L.* 67. *ff. ad L. Falcid.* neque habebatur ratio pretii affectionis, PAVLL. LIB. II. *L.* 63. *ff. eod.* Si in annos ſingulos relictum fuerat legatum, per annos ſingulos inſpiciendum erat, quantum ſuperſtes poſſet capere. VLP. LIB. IV. *L.* 23. *ff. quando dies leg. ced.*
(e) Vlpian. *tit.* XV.
(f) An etiam poſt mortem teſtatoris procreatos? TER. CLEM. LIB. IV. *L.* 62. *pr. ff. de cond. & dem.* Quid ſi coniux coniugem inſtituerit cum con-

hoc comma Iac. Gothofredus,) (a) totidem decimas pro numero liberorum capiunto.

CAPVT XVII. (Gothofr. XII.)

De decimæ capacitate ob communem filium amissum.

(b) IDem (c) communis filius filiaûe post (d) nominum diem, (Gothofredus *nonum diem*) (e) amissus amissaue decimam adiicito, duo post nominum (Goth. *nonum*) diem amissi duas decimas adiiciunto.

CAPVT XVIII. (Gothofr. *cap.* XII.)

De vsufructu & parte proprietatis legatis.

(f) PRæter decimam etiam vsumfructum tertiæ partis bonorum (g) coniugis præmortui (Gothofr. *partis bonorum eis*) & quotcumque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem capere ius esto.

CAPVT

conditione: *Si a liberis non nupserit* vel *si a liberis impuberibus non nupserit*: Id. ibid. *L.* 62. §. 2.

(a) Non plus, si amplius relictum fuerat addere solebant, *vt heredi aliquid daret*, de qua conditione vid. TER. CLEM *ibid.* § 1.

(b) Vlp. Fragm. *tit.* XV.

(c) Non tamen qui ali iussus. VLP. LIB. IV. *L.* 10. *ff. de his qui sui vel al. iur.* Proderat autem portentosus. VLP. LIB. IV. *L.* 135. *ff. de V. S.* apud hostes susceptus & reuersus. VLP. LIB. IV. *L.* 4. *ff. de capt.* in seruitute quæsitus & dein arrogatus. VLP. LIB. IV. *L. vlt. ff. de adopt.*

(d) Conf. Merill. Obs. *Lib.* II. *cap.* XXXIII.

(e) Amissus vero quis? VLP. LIB. IV. *L.* 209. *ff. de R. I.* PAVLL. *L.* 208. *ff. de R. I.*

(f) Vlpian. Fragm. *tit.* XV. Alias vsusfructus bonorum omnium legari potest. CELS. LIB. XXXII. *L.* 29. *ff. de vsufr.*

(g) Apud Vlpianum est *bonorum eius*, id est, coniugis præmortui, non *bonorum eis*, vti extulit Gothofredus.

CAPVT XIX. (Gothofr. XII.)

De prælegato dotis.

(a) HOc amplius mulieri, præter decimam, (b) dotem legatam sibi petere, ius esto.

CAPVT XX. (Gothofr. *cap.* XIII.)

De solidi capacitate inter coniuges ob ætatem.

(c) VIro & (d) vxori solidum inter se capiundi ius esto, si vterque vel alteruter nondum eius ætatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.

CAPVT XXI. (Gothofr. *cap.* XIII.)

De solidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii.

(e) ITem si vtrique finitos H. L. annos in matrimonio excesserint, solidum inter se capiundi ius esto.

CAPVT XXII. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob cognationem.

(f) ITem si cognati inter se coierint, vsque ad sextum gradum, eis solidum inter se capiundi ius esto.

CAPVT

(a) Vlpian. *ibid.*
(b) Dos prælegata extra rationem legis Papiæ decimariæ est, immo & vice dotis legatum. TER. CLEM. LIB. IV. *Lib.* IV. *L.* 53. *ff. de legat.* 2.
(c) Solidum vel inter se capiebant coniuges, vel alius ex alterius testamento. De priore casu agunt *capita* XX vsque ad XXVI. De posteriore *capita* XXVII & XXVIII. Seruauit capita priora Vlpianus *Fragm. tit.* XVI.
(d) Etiamsi breuissimum fuerit matrimonium. *L.* 19. *C. de legat.* Cuiac. *Obs. Lib.* XVIII. *cap.* IX.
(e) Annum sexagesimum maritus, quinquagesimum vxor. Vide supra caput legis III.
(f) Vlpian. *tit.* XVI. §. 1.

CAPVT XXIII. (Gothofr. XVIII.)

De solidi capacitate ob absentiam reip. caussa.

(a) SI vir abest reip. caussa, donec abest, & intra annum, postquam abesse desiit, libera inter eum & vxorem testamentifactio esto. (Gothofred: *Si vir commodi sui caussa absit, ex bonis vxoris suæ solidum ne capito. At si sine detrectatione reip. caussa aberit*, κ. τ. λ.)

CAPVT XXIV. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob liberos.

(b) ITem qui filium filiamue communem superstitem habebunt, aut quatuordecim annorum filium vel filiam duodecim, vel qui duos trimos, vel tres post nominum diem, aut qui (c) intra annum & sex menses etiam vnum cuiuscumque ætatis impuberem amiserint: eis (d) solidum inter se capiundi ius esto. (Gothofredus alio plane sensu: (e) *Vel si tres post nonum diem amiserint, intra annum tamen & sex menses. Etiam vnus cuiuscumque ætatis impubes amissus solidi capiundi ius præstato.*)

CAPVT XXV. (Gothofr. XIII.).

De solidi capacitate ob postumum.

(f) ITem vxori, quæ post mortem viri intra (g) decem menses ex eo peperit, solidum ex bonis eius capiundi ius esto.

CAPVT

(a) Vlpian. *tit* XVI. §. I. Gothofredus hæc seiungit a legibus de solidi capacitate, & inde nouum caput exstruit, quod ipsi est XVIII. Sed quo pertineant illa fragmenta de absentia reip. caussa *L.* 35. *L.* 36. *L.* 37. *L.* 38. *ff de quibus ex causs. mai.* infra docebimus ad caput nostrum XXXII.

(b) Vlpian. *tit.* XVI. §. I. *L.* 7. *C. Theod. de nauicul.*

(c) Annus quomodo computandus? Vid. PAVLL. LIB. II. *L.* 134. *ff. de V. S.*

(d) Alias quod vltra relictum erat, ærarium vel fiscus occupabat: nisi substitutione id ius eluderetur. TER. CLEM. LIB IV. *L.* 6. *ff. de vulg. & pupill. substit.* CAIVS LIB III. *L.* 5. *ff. eod.* Has enim substitutiones ad caducariam legem excludendam valuisse, testatur Iustinianus *L. vn. pr. ff. de caduc. toll.*

(e) Conf. Vlpian. *ibid.* & ibi virorum doctorum scholia.

(f) Vlpian. *tit.* XVI. §. I.

(g) Hi vero quomodo computandi? Vid. VLP. LIB. IV. *L.* 133. *ff. de V. S.*

CAPVT XXVI. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob ius liberorum.

(a) ITem qui quaeue ius liberorum (Gothofr. *communium liberorum*) (b) a senatu (Gothofr. *a populo*) impetrauerint, solidum inter se capiunto.

CAPVT XXVII. (Gothofr. XIV.)

De solidi capacitate patris solitarii ex alterius testamento.

(c) EX aliorum testamentis (d) PATER SOLITARIVS (e) solidum capito.

CAPVT XXVIII. (Gothofr. XIV.)

(f) ITem femina ingenua, si tres liberos habebit, & libertina, (g) si quatuor, solidum ex aliorum testamentis capiunto.

CAPVT

(a) Vlpian. *ibid.*
(b) Senatum, non populum, hoc ius tribuisse, vel ex Dionis *Lib.* LV. p. 549. quem ipse Gothofredus allegat, discimus.
(c) Iuuenal. *Sat.* IX. *v.* 86.
(d) Seruauit haec verba legitima Vlpianus in rubrica tituli XIII. *De caelibe, orbo & solitario patre.*
(e) Si quis solitarius pater non erat, eique tamen quod per legem capere non posset, id est, solidum relictum fuerat: id occupabat fiscus, tanquam caducum, nisi ex asse institutus esset ab eo, qui soluendo non erat. TER. CLEM. LIB. IV. *L.* 72. *ff. de hered. inst.*
(f) Hoc caput suggerunt Dio *Lib.* LV. & LVI. & *L.* 8. & 9. *C. Theod. de bon profcr.*
(g) Plerumque vbi tres liberi sufficiebant ingenuae, ibi libertinae opus erat liberis quatuor.

CAPVT XXIX. (Gothofr. *cap.* XVII.)

De legato sub conditione cælibatus relicto.

(a) SI quis cælibatus aut (b) viduitatis conditionem heredi legatarioue iniunxerit: heres legatariusue ea conditione liberi sunto, neque eo minus (c) DELATAM HEREDITATEM legatumue ex H. L. consequuntor.

CAPVT XXX. (Gothofred. XVI.)

De iure iurando libertis remittendo.

(d) SI (e) patronus ius iurandum liberto in hoc imposuerit, ne vxorem ducat, vel libertæ, ne nubat: iusiurandum illud (f) permittitor, nuptiasque ex H. L. contrahendi, liberto libertæue ius (Gothofr. *& potestas*) esto.

CAPVT

(a) De hoc capite *L.* 92. *L.* 74. *L.* 79. *ff. de cond. & dem.* Paull. *Sent. Rec. Lib.* III. *tit.* IV. & in primis TER. CLEMENS LIB. V. *L.* 64. *ff. de cond. & dem.* & CAIVS LIB. *L.* 63. *ff. eod.*

(b) Id vero, quod ad viduas, mutatum SCo. Vnde ius ex hoc capite legis Papiæ, SCo & cautione Mutiana conflatum dici consueuit LEX IVLIA MISCELLA. Vid. *tit. C. de indict. vid.* & *Nou.* XXII. *cap.* XLIII.

(c) Explicat hæc verba legitima TER. CLEM. LIB. V. *L.* 151. *ff. de V. S.*

(d) Agitur de hoc capite *L.* 6. *in fin. ff. de iure patr. &* TER. CLEM. LIB. V. *L.* 31. *ff. qui & a quibus manum.*

(e) Quis vero patronus? Vid. VLP. LIB. V. *L.* 14. *ff. de iure patron.*

(f) Ita legitur apud Paullum *L.* 6. §. 4. *ff. de iur. patr.* neque opus est, vt vocabulum antiquum, & fortassis legitimum mutemus in *remittitor*. Probum illud esse, docebimus infra, vbi & ostendemus, quomodo hac in re differant leges Aelia Sentia, & Papia Poppæa. Illa enim patronum liberto hoc iusiurandum iniungentem iuribus patronatus priuauit; hæc liberto iuris iurandi gratiam fecit.

CAPVT XXXI. (Gothofr. omiſit.)

De iure adfinitatis inter vitricum &c.

(a) ADfinitas, præterquam inter (b) novercam & priuignum vitricum & privignum, nec non (c) SOCERVM SOCRVMVE & GENERVM NVRVMVE, (d) morte diuortioque ſoluitor.

CAPVT XXXII. (Gothofr. *cap.* XVIII.)

De priuilegiis abſentium reip. cauſſa.

(e) QUi REIP. CAVSSA ſine detrectatione abſunt, donec abſunt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſierunt, vacationem legis habento: Reliqui qui ſui commodi cauſſa abſunt, (f) poenis ex hac lege tenentor. (Gothofredus *hic demum locum fuiſſe putat capiti quod ſupra dedimus*, XXIV.)

CAPVT

(a) *Licitum veteres credidiſſe, nuptiis fratris ſolutis, viduam eius a fratre uxorem duci*, aiunt Conſtantinus, Conſtans & Iulianus *L.* 2. *C. Theod. de inc. nupt.* Id ius *Romanis legibus* tribuunt Diocletianus & Maximianus AA. *Coll. Leg. Moſ. & Rom. tit.* VI. §. IV. Aſt quibus legibus? Ab Auguſto latis. *L.* 14 §. *ult. ff. de* R. N. Procul dubio ergo legi Papiæ Poppææ.

(b) Vlpian. *tit.* XI. §. VI. Paull. *Rec. Sent. Lib.* II. *tit.* XIX. §. V.

(c) Qui ſoceri, generi, nurus? Vid. VLP. LIB V. *L.* 136. *ff. de V. S. L.* 6. *ff. de grad.* CAI LIB IV *L.* 5. *ff. de teſt.*

(d) Morte olim ſolutam eſſe adfinitatem, recte docuere Vinn. ad § 6. *Inſt. de nupt.* Reinold. *Var. cap.* XVI. Sed ſublatum id ius *L.* 2. *C. Th. de inceſt. nuptiis*

(e) Huc pertinent VLPIANVS LIB VI. *L.* 36. & *L.* 38. *ff. quib. ex cauſſ. maior.*

(f) Ideoque nec ſolidum, vt ſupra diximus, inter ſe capere poterant. Quid ſi annuum legatum ſibi reliquerint? CAIVS LIB. V. *L.* 8. *ff. de ann. legat.* Quid ſi mulier cum viro abſens cum filio impubere perierit? Ita CAIVS *L.* 23. *ff. de reb. dub.*

CAPVT XXXIII. (Gothofr. *cap*. XIX.)

De indulgentia senatus.

SI cui (a) Senatus (b) gratiam huius legis faciet, ei nuptiæ iustæ, liberique legitimi sunto, & omnia præmia ex H. L. capere ius esto. (Gothofr: *Si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiserit: nuptiæ legitimæ sunto, neue quid ei, qui huiuscemodi nuptias contraxerit, fraudi ignominiæve esto.*)

CAPVT XXXIV. (Gothofr. *cap*. XX XXI XXII).

De diuortii modo & poena.

(c) SOluto (d) citra culpam uxoris matrimonio, si mulier ob mores viri diuortit, vir eam dotem, quæ annua bima trima die reddi debet, ob maiores mores præsentem; propter minores senum mensium die reddito. Quod ad eam dotem, quæ præsens reddi solet, & (e) dotale prædium Italicum, & (f) QVIDQVID EX BONIS VXORIS vel libertorum eius AD EVM PERVENIT, VT ET, SI DOLO MALO FACTVM ERIT,

(a) Non populus. Liu. *Lib*. XXXIX. *cap*. XIX. Dio *Lib*. LIX. *p*. 747.

(b) Veluti Senatori concedendo nuptias cum libertina. Quod exemplum habet VLP. LIB. VI. *L*. 31. *ff. de R. N.*

(c) Augustus *diuortiis modum imposuit*. Sueton. *Aug*. *cap*. XXIV. Id est, *poenas dissidii* sanxit. PAVLL. LIB III. *L*. 8. *ff. de capt. & postlim.* Eas poenas in modo reddendi dotem constitisse, patet ex VLP. LIB. VII. *L*. 64. §. 6. 10. *ff. solut. matr.* Hunc vero modum dotem reddendi, si vel vir vel vxor caussam diuortio dederit, describit accurate Vlpian. *Fragm. tit*. VI. §. X. & XIII. Vnde verosimillimum, hæc ex ipsa lege Papia Poppæa esse.

(d) Vt pateret, quem penes culpa sit, opus erat caussæ cognitione. Eoque comparatum erat iudicium malæ tractationis, de quo V. C. Ant. Schulting. *ad* Vlp. *tit*. VI. §. XIII.

(e) Tale non solum quod Romæ erat, VLP. LIB VII. *L*. 139. *ff. de V. S.* & in Italia: verum etiam in coloniis iuris Italici, de quibus CAIVS LIB. VI. *L. vlt. ff. de cens.*

(f) Verba hæc legitima sunt apud VLP. LIB. VII. *L*. 64 *ff. sol. matr.* Eodem pertinet fragm. CELSI LIB. XXXII. *L*. 97. *ff. de V. S.*

(a) Ex-

ERIT, QVO MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM ipſe eiusue heredes (a) PECVNIAM DATO, & vir ſimul fructum quadriennii præſtato. (b) Sin mulieris culpa diſcidium factum: morum quidem nomine maritus grauiorum quidem ſextam; leuiorum octauam dotis partem retineto. (Gothofredus plane aliter: Cap. XX. (c) *Fundum dotalem Italicum maritus inuita vxore ne alienato, neue, conſentiente ea, obligato.* Cap. XXI. (d) *ſoluto citra culpam vxoris matrimonio, vir quidquid ex vxoris eiusue libertorum bonis ad* EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET *tam ipſe, quam heres eius,* QVANTA PECVNIA ERIT TANTAM PECVNIAM *vxori* DATO. Cap. XXII. *De dotis repetitione & retentionibus, vt exiſtimo.*

*CAPVT XXXV. (Gothofred. XV.)

De cogendis parentibus, vt liberos elocent.

QVI (e) LIBEROS (f) QVOS HABENT IN POTESTATE INIVRIA PROHIBEBVNT, DVCERE VXORES VEL

(a) Exceptus videtur patronus, a quo inuito, vti ſupra cap. XIII. docuimus, liberta diuertere non poterat. Eoque pertinet fragmentum TER. CLEMENTIS LIB. VIII. *L.* 48. *ff. de R. N.* Nec minus id ius ceſſauit, ſi mulier ad eumdem virum redibat. MARCELL. LIB III. *L.* 33. *ff. de R. N.*

(b) Quid ſi mulier capta; An & tunc culpa penes eam? Vid. PAVLL. LIB. IV. *L.* 8. *ff. de capt. & poſtl.*

(c) Atqui hoc non ex lege Iulia & Papia, ſed ex Iulia de adulteriis eſſe, diſerte docet Paull. *Rec. Sent. Lib.* I. *tit.* XXI. & ipſe *in Notis p.* 335. agnoſcit vir eximius, vbi fragmenta Vlpiani & Caii, quæ allegauimus, ad morem ſeptem teſtes diuortiis adhibendi refert. Sed & hic ritus non lege Papia Poppæa, verum lege Iulia de adulteriis inuectus eſt, idque patet ex *L.* 9. *ff. de diuort.* & *L. vn. ff. vnde vir & vx.*

(d) Si ita conceptum fuit hoc caput, nihil in eo fuit noui, nihil, quod ad poenam diſcidii pertineret. Hac lege ſaltim vix dixeris modum diuortiis impoſuiſſe Auguſtum.

(*) Caput hoc fuiſſe XXXV, teſtatur Marcianus *L.* 19. *ff. de R. N.* qui & ipſa verba legitima, intermixtis quibusdam, quæ ex conſtitutionibus Seueri & Antonini acceſſerunt, ſeruauit.

(e) Adoptiuos æque ac naturales. Onus enim hoc ad adoptantem deuoluitur. PAVLL. LIB. III. *L.* 45. *ff. de adopt.*

(f) Non ergo tenentur aui materni. *L.* 8. *ff. de agn. & alend lib.*

VEL NVBERE, (Gothofred. (a) *vel qui dotem dare nolunt*) in matrimonium EOS (Gothofr. addit GENERO NVRVIVE) COLLOCARE, (b) PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

CAPVT XXXVI. (Gothofr. XXIII.)

De poenis cælibatus.

(c) CÆlibes nisi intra centum dies huic legi paruerint, neque (d) HEREDITATEM neque (e) LEGATVM ex testamento (f) nisi proximorum genere (g) capiunto. (Gothofred. *legatum testamento relictum capiunto.*)

CAPVT XXXVII. (Gothofr. *cap.* XXIII.)

De poenis orbitatis.

(h) SI qui coniugum masculus (vltra XXV annum,) femina (vltra vicesimum, (i) orbi erunt, semissem (l) relictorum tan-

(a) Hæc non ex lege, sed ex constitutione Seueri & Antonini sunt. *L.* 19 *ff. de R. N.* eamque constitutionem in animo habuisse videtur Iustinianus *L.* 7. *C. de dot. prom ff.*

(b) Quod constitutione Seueri & Antonini etiam ad præsides prolatum. *L.* 19. *ff. de R. N.* simile exemplum vidimus *Capite* XIV. vbi vide NOTAS.

(c) De poenis cælibatus vid. Tertull. *de Monogam. p.* 583. Vlp. *Fragm. tit.* XVII. §. I Sozom. *H. E. Lib* I. *cap.* IX.

(d) Qua adpellatione & bonorum possessio continetur. PAVLL. LIB. IV. *L.* 138. *ff de V S.*

(e) Immo nec fideicommissum nec mortis caussa donationem. IDEM LIB. IV. *L.* 87. *ff. de legat.* 3.

(f) Vlp. *tit.* XVI. § I. nisi caussam morti testatoris dedissent. VLP. LIB. VIII. *L.* 15. *ff. ad L. Corn. de sicar.*

(g) Nec per se, nec per eum, quem quis in potestate habet Id enim omne fiscus eripiebat, nisi filio familias aliquid donatum esset ad militiam. VLP. LIB. VIII. *L.* 3. *ff de castr. pecul.*

(h) Lex Papia citius liberos exegerat, quam Iulia matrimonium Quare laxiore tempore orbis dato, huic legis capiti derogauit Seuerus. Tertull. *Apologet. cap.* IV. Videtur ergo id tempus, cuius & Vlpian. *tit.* XVI. §. I. meminit, non ex lege Papia Poppæa, sed ex Iulia de maritandis ordinibus esse, idque in vsum fortassis reuocatum a Seuero.

(i) Orbi qui liberos non susceperant. Non enim proderant adoptiui. VLP. LIB. VIII. *L.* 51. §. I. *ff de legat.* 2. ast proderant tamen excisi vtero, & filii ab hostibus reversi. VLP. LIB VIII. *L* 141. *ff. de V S.*

(l) Quid si in tempus liberorum aliquid relictum? VLP. LIB. VIII. *L.* 51. §. I. *ff. de legat.* 2. *L.* 61. *ff. de cond. & dem. L.* 36. *ff. de mort. cauff. donat.*

tantum capiunto. (a) Qui genere proximi erunt, vſque ad gradum ſextum, quod relictum eſt, iure antiquo capiunto. (Gothofr. *At quo minus qui genere proximi erunt vſque ad ſextum gradum relictum iure antiquo capere poſſint*, * E.H.L.N.R.)

(*) *ex hac lege nihil rogatur.*

CAPVT XXXVIII. (Gothofr. *cap.* vi.)

De liberta ob nuptias ab operis liberanda.

(b) Liberta, quæ patroni voluntate (c) nupta erit, operarum obligatione liberator.

CAPVT XXXIX. (Gothofr. *cap.* xxiv.)

De liberto centenario minore.

IN bonis (d) liberti (e) centenario minoris patronus patronique liberi maſculi, ſi libertus (f) liberos non habebit,

(a) Sozom. *Hiſt. Eccl. Lib.* I. *cap.* IX. Conf. Vlpian. *tit.* XVI. §. I.

(b) Meminit huius capitis Alexander Imperator *L.* 2. *C. de obſequ. par. & patr.* & Hermogenianus *L.* 48. *ff. de op. lib.* Quales operas liberti libertæque debuerint, explicaſſe videtur Ter. Clem. lib. viii. *L.* 32. §. 1. 2. *ff. qui & a quib. manum.*

(c) Non ergo ſi nuptiæ non eſſent ſequutæ. d. *L.* 48. §. 1. Hinc & reuiuiſcebat obligatio, quum liberta nupta eſſe deſierat. Ter. Clem. lib. viii. *L.* 14. *ff. eod.*

(d) Etiamſi ius aureorum annulorum impetrarit. Vlp. lib. ix. *L.* 5. *de iur. aur. ann.*

(e) Rem centum habentis. *L.* 16. *ff. de bon. libert.* id eſt patrimonium centum ſeſtertiûm millium, pro qua ſumma Iuſtinianus centum aureos poſuit. §. 2. *Inſt. de ſucceſſ. libert.* Centenarius vero intelligebatur deducto ære alieno. Ter. Clem. lib. ix. *L.* 24. *ff. qui & a quib. manum.* computatoque eo, quod in actionibus erat. Vlpianvs lib. ix. *L.* 143. *ff. de V. S.*

(f) Non eſt autem ſine liberis, qui vel unum habet. Caivs lib. viii. *L.* 148. *ff. de V. S.* Conf. Ter. Clem. lib. ix. *L.* 38. *ff. de bon. lib.*

bit; (a) ius antiquum habento. Sin (b) liberos habebit, (c) ius nullum in bonis liberti habento.

CAPVT XL. (Gothofr. *cap.* xxv.)

De liberto centenario.

(d) IN centenarii liberti bonis, qui vnum duosue liberos habebit, siue is testamento facto, siue intestatus decedat, patrono patroniue liberis masculis (e) VIRILIS PARS (f) seruator: sin tres liberos habebit, patronus, patroniue liberi masculi nihil iuris in bonis liberti habento.

CAPVT XLI. (Gothofr. xxvi.)

De filia patroni.

(g) PAtroni (h) filia si ius trium liberorum habebit, eadem iura, (i) quæ & ipse patronus patronique filii edicto Prætoris habent, habento.

CAPVT

(a) Nisi libertum capitis accusarit. TER. CLEM. LIB. IX. *L.* 10. *ff. de iur. patron.*

(b) Nisi filius liberti hereditatem paternam repudiauerit. CAIVS LIB. VIII. *L.* 4. *ff. de bon. poss.*

(c) Attamen tutores esse cogebantur eius liberorum: si excusabantur, tunc prætor tutorem dabat: non vero se ipsum. VLP. LIB. IX. *L.* 4. *ff. de tut. & curat. dat.*

(d) Quid si in fraudem vel patroni vel legis libertus alienauerit? VLP. LIB. X. *L.* 16 *ff. de iur. patr.*

(e) Sed ea non nunquam totam hereditatem continebat. VLP. LIB. X. *L.* 145. *ff. de Verb. signif.*

(f) Nisi capitis libertum accusasset VLP. LIB. X. *L.* 11. *ff. de iure patr.*

(g) Caput hoc suggerit Vlp. *Fragm. tit.* XXIX. §. IV.

(h) Quamuis in adoptiua familia esset, tamen & ipsa ad bona libertorum paternorum admittebatur. TER. CLEM. LIB. X. *L.* 39. *ff. de bon. libert.*

(i) Vt dimidiæ bonorum partis possessionem impetrarent, si vel testatus decessisset libertus, iisque minus parte dimidia reliquisset, vel intestatus heredem suum, sed adoptiuum, haberet superstitem. §. 1. *Inst. de success. libert.*

CAPVT XLII. (Gothofr. XXVII.)

De libertæ bonis.

(a) IN bonis libertæ etiam quatuor liberorum iure fubnixæ, (b) pro numero liberorum libertæ mortis eius tempore fuperftitum (c) VIRILIS PARS (d) patrono patronique liberis mafculis debetor.

CAPVT XLIII. (Gothofr. XXVIII.)

De patronæ fucceffione.

(e) PAtrona ingenua duobus liberis honorata, libertina tribus, (f) idem ius, quod patronus ex edicto prætoris habet, habento.

CAPVT

(a) Vlp. *Fragm. tit.* XXIX. §. III. TER. CLEM.
(b) Numerabantur liberi omnes, etiam in vtero relicti, quia & ii tempore mortis libertæ fuiffe intelligebantur. TER. CLEM. LIB. XI. *L.* 153. *ff. de V. S.*
(c) Eo tamen beneficio priuantur, qui libertam capitis accufarunt, non vero accufatoris patroni liberi. VLP. LIB. XI. *L.* 17. *ff. de iur. patr.* Eodem priuantur, qui libertatis cauffa impofita liberto reuendiderunt. VLPIAN. LIB. XI. *L.* 37. *ff. de bon. libert.* quamuis libertatis cauffa focietatem cum liberta inierint. VLP. LIB. XI. *L.* 36. *ff. de operis libert.*
(d) An & patrono cuius liberta communis alteri patrono nupferat ? Hanc fpeciem tractaffe videtur CAIVS LIB. VIII. *L.* 46. *ff. de R. N.*
(e) Caput hoc fuppeditat Vlpian. *Fragm. tit. vlt.* §. VI.
(f) Videntur itaque patronæ liberorum iure haut fubnixæ partem fibi bonorum a libertis ftipulatæ, eoque nomine fideiuffores accepiffe. Quo pertinere arbitramur fragmentum CAII LIB. IX. *L.* 150. *ff. de V. S.*

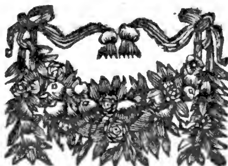
CAPVT XLIV. (Gothofr. XXVIII.)

De patronæ liberis.

(a) LIberi quoque ingenuæ patronæ trium liberorum iure honoratæ, idem ius habento.

(a) Eſt hoc caput apud Vlpian. *Fragm. tit. vlt. §. vlt.*

Hæc ſunt, quorum memoria ſupereſt, legis Iuliæ & Papiæ de maritandis ordinibus capita. Iam nihil ſupereſt, quam vt ſingula interpretemur paullo accuratius. Id quod capitibus proxime inſequentibus exſequemur.

LIBER

LIBER II.

AD LEGEM DE MARITANDIS ORDINIBVS.

CAPVT I.

AD CAPITA LEGIS PRIMVM ET SECVNDVM.

DE SENATORVM EORVMQVE LIBERORVM ET RELIQVORVM INGENVORVM NVPTIIS.

I. *Prima legis capita qualia fuerint. Leges æque ac alia scripta a primis capititibus nomen acceperunt. Lex Cornelia de sicariis etiam de parricidiis egit. L. 1. pr. ff. ad L. Corn. de sicar. explicata & ab emendatione vindicata.* II. *Senatorum primus in rep. ordo. Census senatorius. Senatorum prærogatiuæ. An & eas, quæ quæstum corpore faciebant, vxores ducere; senatoribus nominatim prohibitum fuerit. L. 43. ff. de Senat. ad reliquos ingenuos pertinet Quas hi ducere prohibebantur, eas nec Senatores ducere poterant. L. 16. ff. de his quæ vt indign. explicata.* III. *Explicatio verborum:* QVI SENATOR EST. IV. *Senatorum quoque liberi insignibus senatoriis vsi. Quasi Senatorum filii. Patricia nobilitas adoptione adquiri & amitti poterat: senatoria dignitas adquiri, sed non amitti. An & postumus senatoris filius? L. 7. §. 1. ff. de Senat. exposita. Senatorum nepotes & pronepotes.* IV. *Nuptiæ putatiuæ nemini fraudi erant.* V. *Historia iuris con-*

connubii cum libertinis. Quænam libertinæ? L. 25. ff. de stat. hom. & L. 207. ff. de Reg. iur. explicatæ. VI. *Ars ludicra. Qualem artem ludicram infamia notarint Romani? Cur ludiones Romanis tam viles?* VII. *Nuptiæ senatorum filiabus & neptibus prohibitæ. Dignitas clarissimatus & feminis competebat. Ornamenta coniugii senatorii, consularis vel principalis a principe impetrata.* VIII. *Personæ a quarum nuptiis senatoris filiabus neptibus, proneptibus erat abstinendum.* IX. *Caput* II. *de reliquorum ingenuorum nuptiis. Manumissiones matrimonii caussa non sunt ex lege Aelia Sentia, sed ex Senatusconsulto. Libertus ducere non poterat patronam, nisi tenuioris conditionis. Exemplum huiusmodi nuptiarum ex Fabreto. Scaligeri coniectura expensa.* X. *Quæstum corpore facientes ingenuo nubere non poterant. Meretricum professio, toga ab iis sumta, nomina mutata.* XI. *Nec ingenuus iure ducebat lenam vel a lenone manumissam.* XII. *Nec damnatam iudicio publico.* XIII. *Nec in adulterio deprehensam.* XIV. *Nec eam quæ artem ludicram fecerat.*

I. PRimis legis Papiæ Poppææ capitibus de Senatorum atque ingenuorum reliquorum nuptiis actum fuisse, partim inde colligimus, quod VLPIANVS, PAVLLVS & MARCELLVS primo statim libro de iis disputarunt: partim quod lex IVLIA, Papiæ Poppææ mater, cognomen adepta est *de maritandis ordinibus*. Titulos autem libris ac scriptionibus suis a primis tractationis capitibus arcessere, sollemne erat vereribus tantum non omnibus. Sic libris Mosis a primo cuiusque capite nomina Γενέσεως, Ἐξόδȣ, Λευϊτικȣ̃, Ἀριθμῶν καὶ Δευτερονομίȣ indita esse, nemo ignorat: nec pauci sunt, qui Matthæum Euangelistam euangelium inscripsisse putant βίβλον γενέσεως Ἰησȣ̃ Χριςȣ̃. (a) quamuis ego cum his non faciam, existimemque potius βίβλον γενέσεως significare *genealogiam*; (b) adeoque hanc esse inscriptionem primæ partis capitis primi, non totius operis euangelici. Idem a Græcis æque ac Romanis factitatum. Terentius sane comoediam, Græcorum more, inscripsit HEAVTONTIMORVMENON a scena prima, in qua se ipsum reprehendere & laboribus durissimis ruri excruciare fingitur Menedemus, quamuis postea nihil simile amplius in tota illa comoedia occurrat. Ne autem ad alia delabamur, in ipsis legibus cognominandis id frequenter

(a) Math. I, I.

(b) Gen. V, I.

ter videmus obseruatum. Lex Iulia, quae praeter adulterium reliqua etiam probra nefandasque commixtiones persequebatur, a primis tamen capitibus dicitur *lex Iulia de adulteriis*. Lex Cincia non solum ad munera & dona, quibus clientes patronos locupletabant, sed & ad alias donationes pertinuit: & tamen illam *muneralem* a primo capite adpellat apud FESTVM (a) PLAVTVS, qui & alibi legem Laetoriam; procul dubio a primo capite vocat *quinamvicennariam*, quum tamen non solum maiorennitatis anni, *anni legis Laetoriae* dicti CONSTANTINO, (b) ea lege finirentur: verum etiam alia, quae ad contractus, & curationem minorum pertinent, accurate cauta sancitaque fuerint. Praecipue id liquet ex lege Cornelia de sicariis, quae non solum sicarios & veneficos, verum etiam parricidas, teste MARCIANO (c) vltore ferro persequuta est, quemadmodum Iul. Caesar lata lege *de parricidiis*, cuius SVETONIVS (d) meminit, etiam veneficia coercuit, vti ex eodem SVETONIO (e) collegit, & erudite demonstrauit vir amplissimus ZACH. HVBERVS. (f) Et tamen vtraque lex a prioribus capitibus, illa *legis Corneliae de sicariis & veneficis*: haec *legis Iuliae de parricidiis* nomen accepit. Quibus obseruatis, quod obiter moneo, facile carebimus doctorum virorum emendatione, in L. 1. pr. ff. ad L. Pompei. de parric. pro *lege Cornelia de sicariis* rescribentium *L. Cornelia de parricidis*. Quae quum ita sint: verosimillimum profecto videtur, prima legis Papiae Poppaeae capita de ordinum nuptiis egisse, atque inde totam illam legem cognomen tulisse *de maritandis ordinibus*.

(a) Voce *muneralis*.

(b) L. 2. C. Theod. de donat. & ibi Iac. Gothofr. p. 615. Tomo II.

(c) L. 1. pr. ff. ad L. Pomp. de parric.

(d) Iul. cap. XLII.

(e) Ner. cap. XXXIII.

(f) Diss. Philol. iurid. Lib. II. Diss. I. cap. I.

II. Primus in ciuitate ordo erat Senatorius, reliquis honoratior, quippe ad publicum consilium admissus, magnamque ab ipsa vrbis origine adeptus auctoritatem, quam & sub prioribus Imperatoribus aliquamdiu tenuit. Initio natales, deinde prudentia & spectata rebus in omnibus virtus, postremo & census senatores fecit, quod maxime deplorant PLINIVS (g) & M. SENECA. (h) Census vero iste Senatorius principio erat octingentorum millium; postea Augustus, teste SVETONIO (i) *censum Senatorium ampliauit, & pro octingentorum millium summa duodecies HS. taxauit; suppleuitque non habentibus*. Quin insequente saeculo, sub Traiano haut paullo ampliorem fuisse oportet censum Senatorium, si recte cum V. C. IO. FR. GRONOVIO (l) apud PLINIVM (m) legimus, *quaterdecies* HS a matre Voconii filio

(g) Hist. Nat. Lib. XIV. cap. I.

(h) Declam. XI.

(i) August. cap. XLI.

(l) De pecun. vet. Lib. II. cap. III. p. 69.

(m) Lib. IX. Epist. III.

collatum fuiſſe, vt in ampliſſimum ordinem, beneficio Principis promoueretur. Hæc iam ab aliis expoſita, vel ideo hic tangere viſum eſt, ut adpareat, cur primo ſtatim commentariorum libro VLPIANVS (a) agat de æſtimatione bonorum, deducendaque quarta Falcidia. Quum enim ab eo, qui latum clauum ambibat, exigeretur cenſus duodecies vel quaterdecies HS; omnino incidere poterat quæſtio, quid in bona computari, quidque ex iis deduci oporteat, antequam adpareret, an filio Senatoris ſuperſit cenſus Senatorius, vel *an res eius*, vt IVVENALIS *Sat.* III. *p.* 155. loquitur, *ſufficere legi* videatur? Hinc ſi qui rei ſtipulandi erant, veluti ſenatoris filius & alius: diuidebatur inter eos obligatio, ſi ſocii eſſent: alias in pendenti erat, in vtrius bonis computari oporteret, id quod deberetur, quia alterutri debebatur ſolidum. Idem obtinebat, ſi ſenatoris filius & alius erant correi promittendi. Tunc enim ſi inter eos ſocietas eſſet, ita diuidebatur ſtipulatio, ac ſi ſinguli partem promiſiſſent: alias in pendenti erat, cuius ex bonis id detrahi oporteret. Ita & corpora, ſi qua eſſent in bonis defuncti, ſecundum rei veritatem & præſens pretium erant æſtimanda. Quæ omnia Tribonianus interpolata ad quartam Falcidiam retulit vti alia permulta, quæ ad æſtimationem bonorum pertinebant. Ita commode ea lex referri poteſt ad caput legis primum, nec opus eſt, vt cum IAC. GOTHOFREDO mutata inſcriptione, in locum *libri primi ad legem Iuliam & Papiam*, ſubſtituamus *tertium*.

(a) VLP. Lib. I. L. 62. ff. ad L. Falc.

Ceterum non ſolum libera republica, ſed & ſub bonis principibus, magnæ erant huius ordinis prærogatiuæ. Sententiam Senatores dicebant de ſumma reipublicæ: penes illos ſolos erat ius comitiorum eorumque decreta ſatis diu pro legibus erant: Quin & hoſtes reip. renunciabant, bella decernebant; (b) iudicia maioris momenti, veluti maieſtatis, vis publicæ & priuatæ, veneficii, exercebant: (c) quin & honores, ornamenta triumphalia, prouincias decernebant, legibus ſoluebant, omniaque agebant, quæ olim poterat populus: niſi quod plerumque vel principum dominandi libido eorum infringeret potentiam, vel adulatio, vetus in rep. malum, has partes reip. principis arbitrio ſubiiceret. Hinc & maximus honor ſenatorii ordinis viris haberi ſolebat. Adſurgebatur iis a viris maximis, adeo, vt & Cæſari, iam perpetuum Dictatori, vitio verteretur, quod adeuntes ſe cum plurimis

(b) Gothofr. ad L. Quisquis cap. XII. p. 55.

(c) Tacit. Ann. Lib IV. cap. XV.

rimis decretis vniuersos patres, SEDENS *pro æde Veneris Genitricis excepisset:* (a) laudaretur contra Hadrianus, qui ad conuiuium venientes stans excipiebat. (b) Porro iidem lato clauo incincti, & titulo VIRORVM CLARISSIMORVM honorati discernebantur ab ordinibus reliquis. Gaudebant priuilegio fori, (c) & nec diris quæstionibus, nec iisdem, quibus alii e plebe, suppliciis subiiciebantur (d). Vnde & Antoninus Pius Senatorem parricidam non ausus est occidere, (e) & extremis reip. temporibus, nihil maiorem inuidiam conflasse animaduertimus Imperatoribus, quam si senatorii ordinis virum etiam criminis reum, occidissent. Nihil iam dicam de immunitate a muneribus sordidis, & maxime a necessitate temonaria; id est, auro tironico, qua eorum patrimonia gaudebant, (f) nihil de aliis istius ordinis priuilegiis atque ornamentis quam plurimis. Id modo addam, quod maxime ad illustrandam Senatorium dignitatem facit, eam ipsos Imperatores abs se haut existimasse alienam. Hinc IVLIANVS Imp. rescribit: (g) *Ius Senatorum & auctoritatem eius ordinis,* IN QVO NOS QVOQVE IPSOS NVMERAMVS, *necesse est ab omni iniuria defendere.* Similiter ARCADIVS & HONORIVS, (h) Senatores PARTEM CORPORIS SVI vocant, tanquam cuius ipsi capita habeantur. Quo sensu & CORIPPVS (i) Iustinum Imperatorem ita loquentem inducit:

(a) Sueton. Iul. cap. XXII.
(b) Spart. Hadr. cap. XXII.
(c) L. 1. L. 2. C. vbi Senat. vel clar.
(d) L. 11. C. de quæst. L. 16. C. de Dign.
(e) Iul. Capitol. vid. Anton. cap. VIII.
(f) L. 4. L. 5. L. 14. C. de dignit.
(g) L. 8. C. de dign.
(h) L. 5. pr. C. ad L. Iul. maiest.
(i) Lib. II.

- - - Vos, o mihi proxima membra,
Conscripti patres, nostri spes maxima regni:
Vos estis PECTVS, *vos* BRACHIA VERTICIS HVIVS.

Quæ quum ita sint, indignas merito ordine tam splendido Augustus iudicabat nuptias cum libertinis aliisque vilioris conditionis mulieribus. Atque hinc ita sanxerat capite huius legis primo:

QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT, NEQVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT.

NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA LIBERTINO EIVE, QVI IPSE CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, SPONSA NVPTAVE, SCIENS D. M. ESTO. NEVE QVIS EORVM D. M. SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

Hæc enim verba huius capitis legitima nobis ſeruauit PAVLLVS. (a) Equidem vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, vtrimque interſerit verba: ITEM EAM QVAE PALAM CORPORE QVAESTVM FACIT FECERIT, quæ ex VLPIANI (b) fragmento mutuauerat. Verum nos illa eiicienda putauimus, partim quod PAVLLVS, qui legitima huius capitis verba extulit, ea omiſit: partim quod ille VLPIANI textus non ad ſenatorum, ſed reliquorum ingenuorum nuptias pertinet, vtpote in quo & cum lena, iudicio publico damnata, deprehenſaque in adulterio connubium prohibetur. Fefelliſſe virum celeberrimum videtur alius VLPIANI (c) locus, vbi iſte Senatores etiam cum mulieribus quæſtum corpore facientibus nuptias contrahere poſſe negat. Sed inde non ſequitur, vt ea verba in capite primo expreſſa fuerint. Potius, quæ cauta fuerant de ingenuis: ea vel Senatus vel ICti etiam ad Senatores proferebant, abſurdum eſſe rati, Senatorium ſanguinem iis commixtionibus, quibus ipſi plebi eſſet interdictum, impune contaminari. Hinc MARCELLVS: (d) *Obſeruandum eſt*, inquit, *vt inferioris gradus homines ducant vxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis ſunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: ac contra antecedentis gradus homines non poſſunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis ſunt, ducere non licet*: vbi res ipſa docet, pro *ac contra* cum vetuſtis editionibus legendum eſſe *at contra*, vt reſpondeat particulæ conceſſiuæ *vt*, quæ in priore colo occurrit: forſan etiam pro *poſſunt*, *poſſe*, vt rotundior ſit oratio. Sed id non vrgeo. Simili ſenſu PAVLLVS: (e) *Eas, quas ingenui ceteri probibentur ducere vxores*, SENATORES *non ducunt*.

Omnia itaque, quæ ingenuis ademta fuerant connubia, multo magis etiam ſenatoribus indigna videbantur. Sic quum reliquis ingenuis interdictum eſſet nuptiis earum, quæ iudicio publico fuerant damnatæ, sed id etiam ad ſenatores prolatum eſt. (f) Vnde facile patet, cur nec eas, quæ quæſtum corpore feciſſent, domum

(a) PAVLL. Lib. I. L. 44. pr. ff. de R. N.

(b) VLP. Lib. I. L. 43. ff. eod.

(c) Fragm. tit. XIII. §. I.

(d) MARCELL. Lib. I. L. 49. ff. de R. N.

(e) PAVLL. Lib. I. L. 44. §. 8. ff. eod.

(f) VLP. Lib. I. L. 43. §. 10. ff. eod.

domum ducere possent Senatores, quamuis earum lex propalam non meminisset. Elegans eam in rem species est apud PAPINIANVM, (a) cuius hæc verba sunt: *Quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quæ se non patroni concubinam esse patitur, eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur, idque in testamento Coccei Cassiani, clarissimi viri qui Rufinam, ingenuam pleno honore dilexerat, optimi maximique principes nostri iudicauerunt, cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam adpellauerat, vulgo quæsitam adparuit.* Multi hic hærent, nec se expedire possunt. ANT. FABER (b) verba vltima transponit, legitque: Quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam adpellauerat, cuius filiam vulgo quæsitam adparuit. Sed hæc coniectura paullo audacior non multum extricat. Similiter vir summus IAC. CVIACIVS, (c) hanc legem & paullo audentius emendasse, & ipsam speciem non satis peruidisse videtur. Nam primo verba vltima ita mutat: *vulgo quæstum fecisse adparuit.* Deinde Cocceium Cassianum fingit primum Rufinam habuisse in matrimonio, ac deinde, ea mortua, eius filiam, priuignam suam, concubinam adsciuisse. Quum vero liberta patrono, non vero ingenua extraneo, concubina esse potuerit, nisi vel obscuro loco nata, vel quæstu meretricio infamis esset: dubitatum ait CVIACIVS, an concubinam Cocceius habere potuerit ingenuam, Rufinæ, vxoris suæ filiam, & an hæc coheres esse potuerit nepti ex Cassiani testamento? Principes tamen iudicasse, eam admittendam ad hereditatem, quia adparuerit, eam quæstum fecisse corpore, ac proinde, licet ingenua esset, tamen in concubinatu esse potuisse. Hæc laudatissimus IAC. CVIACIVS, cuius nec emendationi, nec interpretationi videtur suffragandum. Quis enim credat, licuisse Cassiano priuignam concubinam habere? Omnino id licuisse adseuerat CVIACIVS, quia, quæ vxores esse non potuerint, concubinæ tamen esse quiuerint. Verum ea regula frustra adplicatur coniunctionibus nefariis, quas Romanos iuris & pudoris naturalis studiosissimos, & in concubinatu damnasse, testes sunt VLPIANVS. (d) PAVLLVS (e) & SCAEVOLA. (f) Deinde nec emendationi CVIACII fauent editiones, in quibus omnibus quas consului, verba postremâ ita sistuntur: *vulgo quæsitum adparuit.* vel *vulgo quæsitam adparuit*, qua posteriore lectio-ne

(a) L. 16. ff. de his quæ vt indign.

(b) Coniect. Lib. III. cap. XIV.

(c) Obs. Lib. V. cap. VI.

(d) L. 1. §. 1. ff. de concubin.

(e) L. 14. §. 2. ff. de rit. nupt.

(f) L. 54. ff. eod.

ne nihil profecto eſt ſincerius. Sic enim tota res clara eſt, legique egregie quadrat ſpecies non quidem illa ab ACCVRSIO, ſed altera ab EM. MERILLIO (a) conſtituta. Cocceius Caſſianus erat *vir clariſſimus*, id eſt Senatorio ordini adſcriptus. Duxerat is *Rufinam ingenuam*, eamque *pleno honore dilexerat*, adeoque vxoris loco habuerat. Moriens Caſſianus, Rufinæ filiam, vulgo quæſitam, quam ipſe alumnam adpellabat, teſtamento nepti coheredem dederat. Aſt ei controuerſiam mouebat fiſcus, tanquam indignæ, & cui non magis a Caſſiano aliquid relinqui potuerit, quam ipſi Rufinæ. Hanc enim, quod quæſtum corpore fecerit, non poſſe Senatoris vxorem eſſe: filiam vero in fraudem legis videri inſtitutam, vt quod mater non poſſet, filia, tacito fortaſſis fideicommiſſo obſtricta, caperet. Sed admittebatur tamen filia a principibus, quia non erat ex Caſſiano & Rufina nata, (unde & ille *alumnam* eam non filiam in teſtamento adpellauerat,) ſed *vulgo quæſita*, antequam mater cum Caſſiano habuiſſet conſuetudinem. Non itaque Rufina erat Caſſiani vxor, quamuis pleno ab eo honore dilecta, quia inter ſenatorem & mulierem vulgarem non erat connubium. Nec tamen Caſſianus in eam ſtuprum commiſerat, quia in ingenuam, quæ corpus vulgauerat, ſtuprum haut committebatur. (b) Erat itaque concubina Caſſiano, ſiquidem & ingenua, in quam ſtuprum non committebatur, concubina haberi poterat. (c) Concubinæ autem quum per leges & fideicommiſſa (d), & donationem capere poſſent, (e) nihil videbatur cauſſæ, cur tamquam indigna repellenda eſſet ingenuæ concubinæ filia, ante eum concubinatum vulgo quæſita. Hinc principes actionem illi denegandam haut cenſebant, eorum ratio decidendi in hoc vno ſita erat, quod *Rufina vulgo quæſiſſet filiam*, ac proinde tamquam quæſtuaria mulier, ſaluo iure, in concubinatu Caſſiani eſſe potuiſſet. Sed hæc de lege paullo obſcuriore. Iam ad ipſa capitis verba interpretanda progredimur.

III. Ait lex: QVI SENATOR EST. Tales vero erant, qui olim a cenſoribus, ac deinde a principibus, (f) immo aliquando ab ipſo Senatu (g) legebantur, quibusque ea dignitas adhuc ſalua erat atque illibata. Vnde lex non pertinet ad eos, qui propter vitæ turpitudinem Senatu moti, nec vmquam reſtituti fuerant. His enim vix integra erat exiſtimatio, etiamſi Romæ manendi ius eſſet. (h) *Quid enim*, inquit PLINIVS, (i) *miſerius*,

(a) Obſ. Lib. III. cap. XVII.

(b) L. 1. ff. de concub.

(c) L. 3. §. 1. ff. de don. inter vir. & vxor.

(d) L. 29. pr. ff. de Legat. 2.

(e) L. 31. pr. ff. de donat.

(f) Plin. Lib. X. Epiſt. III.

(g) L. 4. C. Theod. de infirm. his quæ ſub tyr.

(h) L. 4. ff. de Senat.

(i) Lib. II. Epiſt. XII.

rius, quam exutum & exemtum honoribus senatoriis, labore & molestia non carere? Quid grauius, quam tanta IGNOMINIA *adfectum, non in solitudine, sed in hac altissima specula conspiciendum se monstrandumque praebere?* Quemadmodum ergo hi dignitate omni spoliati, nec iudicare, nec testimonium dicere poterant per legem Iuliam repetundarum: (a) ita tantum abest, vt a personarum viliorum nuptiis illis esset abstinendum, vt potius, si quis ante senatoriam dignitatem huiusmodi vxorem duxisset, eaque ob superuenientem mariti dignitatem vxor esse desiisset, illa postea iterum vxor esse inciperet, simulac maritus amisisset senatoriam dignitatem. (b) Ex eadem ratione huiusmodi nuptiae illi tantum fraudi erant, qui iam in Senatum adlectus, in libertinae vel scenicae mulieris amplexus ruebat. Quare si quis, antequam eam dignitatem esset consequutus, ancillam matrimonii caussa manumisisset, repudio erat locus, quin ipso iure irrita erant sponsalia, quae exitum habere non poterant. De qua specie THEOPHILVS, (c) vnum e veteribus procul dubio sequutus: *Is autem*, inquit, *qui matrimonii caussa manumittit, intra sex menses vxorem eam debet ducere, nisi iusta caussa impedierit: veluti, quia manumissor* SENATOR *factus est. Nam senator libertinam vxorem ducere non potest.* Sed quid, si quis ducta iam libertina in senatum cooptaretur? Ne tunc quidem subsistebat matrimonium, quia in eum casum res ceciderat, vnde incipere non posset, adeoque lex PAPIA, vt ait IVSTINIANVS, (d) *inter senatores & libertas stare connubia non patiebatur.* Aut legi illi derogans idem laudatissimus imperator *firmum manere huiusmodi matrimonium, vxoremque marito concrescere, & eius fulgorem sentire iussit.*

(a) L. 2. ff. eod.

(b) L. 27. ff. de ritu nupt.

(c) §. 5. Inst. qui & ex quib. causs. manum. non poss.

(d) L. 28. C. de nupt.

IV. Nec senatores tantum, verum etiam eorum posteros lex PAPIA POPPAEA tenuit. Sequuntur enim verba: QVIVE FILIVS SENATORIS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT. Quamuis enim senatorum posteri non essent in ordine senatorum: Spes tamen erat, eos participes fore paternae dignitatis, atque hinc nefas arbitrabatur Augustus, Senatoriam gentem indecoris huiusmodi nuptiis contaminari. Auctor sane est SVETONIVS, (e) Augustum *liberis senatorum, quo celerius reipublicae adsuescerent, protinus virilem togam* LATVM CLAVVM *inducere, & curiae interesse permisisse.* Ab eo tempore & *filii senatorum* antequam

(e) Aug. cap. XXXVIII.

quam in hunc ordinem promouerentur inſignibus ſenatoriis vtebantur, quum antea, teſte ISIDORO, (a) & rem latius explicante HENR. NORISIO (b) tantum equites eſſent, vſque ad legitimos quibus honores paterent, annos. Ex quo ſimul intelligas, quodnam diſcrimen ſit inter ſenatores IVVENES & HONORIBVS PERFVNCTOS, de quibus quædam IS CASAVBONVS ad laudatum SVETONII locum. Participes autem huius decoris erant non ſolum naturales ſenatorum filii, verum etiam adoptiui, (c) ſed hi, quamdiu in familia manebant: emancipati enim nomen filiorum Senatoris emancipatione amittebant. (d) Neque intererat, iudice VLPIANO, (e) in adoptiuo *a quo*, (id eſt, vti eam phraſin recte interpretatur V. C. IAC. PERIZONIVS, (f) ex qua familia, quantumuis humili,) *vel qualiter adoptatus quis eſſet*, neque in naturali, *vtrum, eum pater, iam in ſenatoria dignitate conſtitutus, ſuſceperit, an ante dignitatem ſenatoriam.* Quamuis enim haut raro, olim controuerſia inter filios regum ante hanc fortunam & poſtea demum ſuſceptos inciderat, ætatiſne priuilegium an naſcendi felicitas in ſucceſſore ſpectari debeat: qualem litem apud Perſas inter Xerxem & Arthemenem, Darii filios, (g) nec non Artaxerxem Mnemonem & Cyrum (h) in ipſa denique Germania inter Ottonem M. & Henricum (i) agitatam eſſe, iam a GROTIO (l) obſeruatum eſt: æquius tamen eſt, & ante dignitatem natos ad paternam ſortem adſpirare. Quod principium ſequuti ICti noſtri etiam ante Senatoriam dignitatem ſuſceptos Senatorum filios eſſe iudicant. Refragari quidem videtur VALENTIS & GRATIANI conſtitutio, (m) quæ mire torſit interpretes acutiſſimos: ſed rem iam expediuit vir eximius IAC. GOTHOFREDVS, (n) docuitque, legem VLPIANI de honore cum ſenatorum liberis communicando; conſtitutionem autem Conſtantini de oneribus quæ Senatorio ordini incumbebant, agere. Quum enim ſumtuoſus haberetur ordo Senatorius, (o) & glebæ collatione vel folle, itemque auri oblatitii obligatione premeretur : noluerunt Principes hiſce oneribus teneri filios ſenatorum ante dignitatem ſuſceptos, eoque pertinet vexatiſſima iſta lex 11. C. de dignitatibus. Aſt honores clariſſimatus iis non magis inuiderunt, quam Vlpianus, cuius ſententiam poſterior pars conſtitutionis diſerte confirmat. Vnde nec FR. DVARENVS, (p) nec alii, qui hanc legem interiecta parentheſi interpretati

(a) Lib. IX. Orig. cap. IV.
(b) Cenotaph. Piſan. Diſſ. II. cap. III. p. 106.
(c) VLP. Lib. I. L. 5. ff. de ſenator.
(d) L. 6. ff. de ſenator.
(e) VLP. Lib. I. l. 5. ff. eod.
(f) Diſſ. de lege Vocon. p. 87.
(g) Iuſtin. Lib. II. cap. X.
(h) Plutarch. in Artax. cap. II.
(i) Vita Mathild. cap. II.
(l) De iure B. & P. Lib. II. cap. VII. §. XXVIII.
(m) L. 11. C. de dign.
(n) Ad C. Theod. Tom. II. p. 9.
(o) L. 58. C Theod. de decurion.
(p) Diſp. Anniuerſ. Lib. II. cap. XXIX.

tati ſunt, rem acu tetigiſſe videntur. Quamuis vero adoptiui ſenatorum filii per emancipationem, vti diximus ea patris dignitate exciderent: ſecus tamen ſe res habebat, quod ad naturales attinet, qui ſiue emancipati, ſiue aliis in adoptionem dati, id decus retinebant, & ſaltim QVASI SENATORVM FILII cenſebantur. De emancipatis VLPIANVS: (a) *Emancipatum a patre ſenatore,* QVASI SENATORIS FILIVM, *haberi placet.* (a) VLP. Lib I. L. 7. pr. ff. de ſenat. Similiter de filio in adoptionem alteri dato PAVLLVS: (b) *A ſenatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis eſt,* (b) L. 6. § 2. ff. de ſenat. QVASI SENATORIS FILIVS *videtur, quia non amittitur ſenatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis, quam vt conſularis deſinat eſſe.* Huius autem diſcriminis inter filios ſenatoris naturales & adoptiuos emancipatos conſultiſſimam hanc habebant rationem, quod ciuile vinculum contrario actu ciuili & legitimo facilius, quam naturale illud ius natalium, diſſoluitur. Vere tamen & κυρίως ſenatoris filium dici haut potuiſſe naturalem emancipatum, ſubinnuit VLPIANVS, dum addit ſolemne illud iureconſultis QVASI, Stoicis etiam frequentiſſimum, qui ubi rei cuidam definitionem nominis vere haut competere intelligebant, illud ΩΣΑΝΕΙ vel QVASI ſolebant adiicere. Quemadmodum ergo Stoici bruta animantia ὡσανεὶ θυμοῦσθαι, ὡσανεὶ φοβεῖσθαι, ὡσανεὶ βλέπειν, ὡσανεὶ ἀκούειν, ὡσανεὶ φωνεῖν, quin & ὡσανεὶ ζῆν, QVASI *iraſci,* QVASI *metuere,* QVASI *videre,* QVASI *audire,* QVASI *vocem edere,* & QVASI *viuere* dicebant, uti eſt apud PLVTARCHVM: (c) ita apud iureconſultos, Stoæ fere addictos, frequentiſſima ſunt *obligationes* QVASI *ex contractu,* vel (c) De ſolert. animal. QVASI *ex delicto:* QVASI *poſſeſſio,* (d) QVASI *publicæ accuſationes,* (e) *interdicta* VELVTI *poſſeſſoria,* (f) res QVASI *conſecratæ,* (g) QVASI SENATORIS FILIVS, FILIA, NEPOS aliaque huius generis quam plurima. (d) L. 10. pr. ff ſi ſeru. vindic. (e) L. 1. §. 6. ff. de ſuſp. tut.

Ceterum quamuis ex loco PAVLLI non multo ante allegato ſatis adpareat, ſenatorio decori, quod tribuebant natales non offeciſſe adoptionem: inde tamen colligere non debuerunt IO. CORASSIVS (h) & BARN. BRISSONIVS, (i) nec nobilitatem patriciam adoptione fuiſſe peremptam. Alia enim erat ordinis ac dignitatis prærogatiua, etiam in adoptionem datis ſalua, aliud ius gentis atque originis, quod vti exſpirabat, vbi patricius a plebeis adoptabatur, ita & in plebeios tranſibat, adoptatos a patriciis. (f) L. 20. ff. de ſeruit. (g) Cic. ad Attic. Lib. XII. Epiſt. XXX. XXXV. (h) Ad l. 35 ff. de ſenat. (i) De iure connub. p. 245.

P Lu-

Luculenter id exemplis Cn. Cornelii Cossi & P. Clodii demonstrauit laudatissimus PERIZONIVS. (a) Nam vt ille per adoptionem ad patres transiit, summumque Romae magistratum eo tempore, quo ad illum plebeii sibi viam nondum emuniuissent, obtinuit: ita hic e gente patricia prognatus, & a plebeio adrogatus, tribunus plebis euasit, quem magistratum per legem sacratam nemini patrum capere licebat. (b) Idem euincunt exempla Liuiae & Dolabellae, quorum illa per adoptionem duplicis nobilitatis facta est particeps: hic per eamdem, teste DIONE (c) ad plebem transiit. De Liuia eleganter TACITVS: (d) *Iulia Augusta mortem obiit, aetate extrema,* NOBILITATIS *per Claudiam familiam, &* ADOPTIONE *in* LIVIORVM IVLIORVMQVE *clarissima.* Erat Liuia ex gente Claudia, & quidem patricia, nec tamen ipsa amplius patricia, sed plebeia, quia pater Claudius per adoptionem in gentem Liuiam plebeiam transierat, VELLEIO ideo dictus *Liuius Drusus Claudianus.* Quum vero haec Liuiorum familia, quamuis plebeia, tamen & ipsa, vti SVETONIVS, (e) scribit, *admodum floreret, octo quippe consulatibus, censuris duabus, triumphis tribus, dictatura etiam & magisterio & equitum honorata:* hac adoptione patris ei nobilitatem accessisse ait TACITVS, nobilitatem puta imaginum, ob quas κυρίως Romani dicebantur nobiles. Denique & altera adoptione, qua eam genti Iuliae inseuit Augustus, eius nobilitati veluti apicem accessisse innuit TACITVS, dum iam non solum veteres Iuliorum imagines & fumosas per atria ceras ostentare posset, verum etiam patriciam nobilitatem veluti postliminio recuperaret. Similiter & OVIDIVS (f) ad Augustum:

(a) Diss. de constitut. diuina p. 14.
(b) Liu. Lib. II. cap. XXXIII.
(c) Lib. XLII. p. 198.
(d) Lib. V. Annal. cap. I.
(e) Tiber. cap. III.
(f) Fast. lib. IV. v. 21.

Hic ad te magna descendit origine mensis,
Et fit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Per adoptionem enim Augustus insertus erat familiae Iuliae & patriciae & nobilissimae. Haec occasione legis 6. §. 1. de senatoribus, quorum summa eo redit, quod quidem sanguinis aeque ac imaginum nobilitas per adoptionem & adquisita sit & exspirarit: non autem dignitas senatoria, siquidem senatoris filius inferioris dignitatis viro in adoptionem datus, non quidem vere, sed QVASI senatoris filius manere intelligebatur.

An

An & postumus sit Senatoris filius? quæstio poene Domitiana erat. Adfirmabant omnes, si discesseris a LABEONE, (a) qui & hunc QVASI *senatoris filium* adpellare malebat, quippe natum, quum pater, mortalitate interceptus, iam senator esse desiisset. Neque vti iam dixi dubitabatur, quin natus ante Senatoriam dignitatem, Senatoris filius sit, & superueniens patri dignitas etiam in liberos iam ante procreatos transfundatur. (b) Magis vero videbatur ambiguum, an & illi ea dignitas salua sit, qui ex patre senatore conceptus, eodem iam senatu moto, in lucem prodiisset? Respondet VLPIANVS: (c) *Sed eum, qui posteaquam pater eius de senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur,* NON ESSE QVASI *senatoris filium: quorum sententia vera est. Nec enim* PROPRIE *senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem, magis est, vt* QVASI *senatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit.* Paullo frigidior, & fere indigna VLPIANI iudicio videri posset ratio, qua Proculi & Pegasi sententiam confirmat. Negarant illi, filium, post amissam dignitatem conceptum & natum, quasi senatoris filium esse. VLPIANVS iis adsentitur, addita ratione: *Nec enim proprie senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est antequam nasceretur.* Siccine ergo ideo non est quasi senatoris filius, quia non proprie senatoris filius est? Sed nihil mutandum, & ratio VLPIANI rectissime se habet. Argumento enim a maiore ad minus ducto, infert: Si nec is proprie est senatoris filius, qui post amissam patris dignitatem natus est, tametsi ex senatore conceptus, sed ob conceptionis tempus ille tantum *quasi senatoris filius* intelligitur: quanto minus vlla, vel imaginaria dignitas, concedi potest illi, qui, patre iam senatu moto, & conceptus & in lucem editus est? Ceterum eamdem decisionem VLPIANVS (d) etiam ad decurionum filios protulit, & hos quoque decurionum filios intelligi existimauit, quorum patres dignitatem post conceptionem demum amisissent, quamuis extremis reip. temporibus adeo non ægre ferrent filii decurionum, si ea conditione excidisse iudicarentur, vt parentes potius ipsi ob curiarum onera ea lege sese offerrent sæpiuscule, *vt a se descendentes tali fortuna liberi permanerent.* (e).

(a) VLP. Lib. 1. L. 7. § 1. ff. de senatu.

(b) L. 2. §. 2. ff. de decur.

(c) VLP. ib. L. 7. § 1. ff. de senat.

(d) L. 2. §. 3. ff. de decurion.

(e) L. vlt. C. de his qui sponte mun.

Additur in capite nostro: QVIVE NEPOS EX FILIO PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT. Quamuis enim & alioquin in iure *filiorum* adpellatione omnes liberi, (a) & speciatim nepotes ex filiis, (b) comprehendantur: id tamen iustam rationem tantum habet, vbi de eorum commodo quaeritur, veluti in tutelis testamentariis, vltimisque voluntatibus, non in legibus prohibitiuis ac poenalibus, qualis est PAPIA POPPAEA. Quare eorum diserte mentionem fecere legislatores. Omittunt autem nepotes ex filia, pronepte sque ex nepte senatoris natos, quia feminis per nuptias in aliam transeuntibus familiam, liberi earum non auitam sed paternam dignitatem sortiebantur. Idque innuit VLPIANVS, (c) dum scribit: *Sed si* EX FILIA *senatoris natus sit, spectare debemus* PATRIS *eius conditionem.* Multo minus ea prohibitio ad senatorum matres, sorores, ex sororibus neptes, aliasque necessitudines pertinuit. Quamuis enim Augustorum matres, sorores, aliasque cognatas, Augustarum nomine condecoratas fuisse, praeter PAVLLVM ALEX. MAFFEVM (d) ex numis obseruarit vir summus, Ez. SPANHEMIVS, (e) & simile quid de Imperatorum vxoribus repudiatis demonstrarit PHIL. A TVRRE: (f) id tamen fieri non solebat in senatorum necessitudinibus, de quibus contra Saturninum diserte scribit VLPIANVS: (g) *Consulares autem feminas dicimus consularium vxores: adiicit Saturninus etiam matres: quod nec usquam relatum est,* NEC VNQVAN RECEPTVM. Si quis & patrem & auum habuerat senatores: simul & *quasi* filius, & *quasi nepos* senatoris censebatur, atque hinc si pater amisisset dignitatem, ante conceptionem filii, non *quasi filius* quidem, sed tamen *quasi nepos* intelligebatur senatoris, vti idem tradit VLPIANVS (h).

V. Haec de personis, ad quas lex nostra pertinebat. Sequuntur iam verba: NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO. Non solum ergo nuptias, sed & sponsalia cum mulieribus vilioris conditionis facere nefas videbatur. Regulam enim illam iuris omnes probabant, quod quibuscum nullum sit connubium, eas nec sponsus habere liceat. (i) Hinc MODESTINVS: (l) *Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad* SPONSALIA *pertinere.* Et VLPIANVS: (m) fere similia monet de SC. ad legem Papiam Poppaeam facto, quod

(a) L. 84. ff. de V. S.
(b) L. 220. §. 1. & 3. ff. eod.
(c) L. 10. ff. de senator.
(d) Gemm. Antiqu. p. 43.
(e) De vsu & praest. num. Diss. XI. p. 270. Tom. II.
(f) De annis Imper. M. Aur. Ant.
(g) L. 1. §. 1 ff. de senat.
(h) Vlp. Lib. 1. L. 7. §. 2. eod.
(i) L. 60. §. 5. ff. de rit. nupt.
(l) L. 15. ff. de spons.
(m) L. 16. ff. eod.

quod licet de nuptiis tantum loquatur, tamen & ad sponsalia sit proferendum.

Nec sine ratione additur SCIENS DOLO MALO. Si quis enim Senator bona fide ac per errorem sese huiusmodi nuptiis polluisset, nihil admisisse videbatur contra legem, sed ex tali matrimonio, quod putatiuum vocant Doctores, iusti nascebantur liberi. Quam in rem eleganter VLPIANVS: (a) *In potestate parentum sunt etiam ii liberi, quorum caussa probata est,* PER ERROREM *contracto matrimonio, inter* DISPARES *conditione personas.* Quo & alii pertinent iuris nostri textus, (b) ex quibus recte colligunt prudentes, veniam huiusmodi nuptias per errorem contractas mereri: quamuis, detecto errore, nuncium mitti oportuisse mulieri, quam per hanc legem senatori vxor esse non poterat, facile est ad intelligendum. Quin ab Antonino Pio, teste MARCIANO (c) rescriptum fuerat, *si libertina senatorem deceperit, quasi ingenua, & ei nupta sit, ad exemplum praetoris edicti, dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habeat, quae nulla est.*

(a) Fragm. tit. VII. §. 4.

(b) L. 22. §. 13. ff. sol. matr. L. 3. C. eod.

(c) L. 58. ff. de R. N.

VI. Vt vero ipsas feminas, quarum a nuptiis abstinendum erat Senatoribus, senatorumque filiis & nepotibus, paullo adcuratius contemplemur: lex primo nominatim ab eorum thalamis arcet LIBERTINAS, idque & a CELSO (d) & DIONE CASSIO (e) est obseruatum. Rei origo paullo altius repetenda. Antiquissimis temporibus in senatum non nisi patricii generis viri adlegebantur, & his nefas videbatur, vxores ducere plebeias, vel filias ciuibus plebeiis nuptum collocare, quamuis honestissimis. Vnde & in vndecimam tabulam decemuiralem lex immigrauerat, *μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι* *ne connubii patribus cum plebe ius esset.* (f) Et eo iure vtebantur Romani, quamdiu inter patres & plebeios fluctuabat respublica, & quamuis ea lex, vti obseruat DIONYSIVS, cum in finem potissimum lata esset, *ne familiis coniugii atque adfinitatis vinculo consociatis, ordines in concordiam coirent:* caussam tamen interferebant patricii, nefas esse ac sacrilegio proximum, sacra gentium, quorum *κοινωνοὺς*, ex Romuli instituto, vxores, in manum conuenientes, fieri oportebat, plebeiis euulgari, & fieri promiscua. Hinc apud LIVIVM (g) Canuleio, abrogaturo illam legem decemuiralem, occlamant patres: *Quas quantasque res Canuleium* ad-

(d) L. 22. ff. de ritu nupt.

(e) Lib. LIV. p. 532.

(f) Dionys. Hal. Lib. X. extr. p. 683.

(g) Lib. IV. cap. 11.

adgressum? colluuionem gentium, PERTVRBATIONEM AVSPICIORVM *publicorum priuatorumque adferre. Quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis patrumque? vt qui natus sit, ignoret, cuius sanguinis*, QVORVM SACRORVM *sit, dimidius patrum sit, dimidius plebis, nec secum quidem ipse concors.* Nec ignotum est factum Virginiae, quam, licet mutato isto iure, matronae tamen arcebant sacris, quod, patricia quum esset, gente enupta in manum conuenisset plebeio consuli, Volumnio. (a) Sic aliquamdiu nulla erant inter patres plebemque connubia, donec haec, pertaesa huius contemtus, &, tribuniciis instincta furoribus, fremere, & legem illam abrogatam velle coepit. Et peruicit demum anno v. c. CCCX. Canuleius, Tribunus plebis, qui non prius miscere omnia ac turbare desiit, quam patribus hanc extorsisset victoriam, legemque de promiscuis patrum plebeiorumque nuptiis, illis nec quidquam frendentibus, pertulisset. (b).

(a) Liu. lib. X. cap. XXIII.

(b) Liu. lib. IV. cap. V.

Ex eo ergo tempore nec patricii plebeiarum, nec plebeii patriciarum nuptias adspernabantur, idque vtrosque postea minus piguit, quum paullatim etiam consulatus, praetura, senatoria dignitas, ipsaque sacerdotia cum plebe communicarentur. Hinc quamuis ex eo tempore nouum nasceretur discrimen inter ordines, senatorium, equestrem & plebeium: nullum tamen inter hos certamen ob connubia vmquam coortum est. Omnes tamen ordines vltro & veluti ex compacto a libertinarum nuptiis abstinebant, neque eas dignas ciuium Romanorum amplexibus iudicabant, quae vix e seruili conditione, ad quam eas vel belli vel natalium fortuna depresserat, emersissent. Hinc anno v. c. IↃLXVI. Hispalae Feceniae, libertinae, id extra ordinem, & per modum priuilegii, SCo concessum esse, refert LIVIVS, (c) *vti ei* INGENVO NVBERE *liceret, neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset.* Libertinae autem non intelligebantur ex manumissis natae, sed ipsae manumissae. Illae enim tamquam ingenuae ingenuis impune nubebant, nec, qui eas duxerant, aliquid admisisse videbantur contra bonos mores. Quod adeo verum est, vt M. Porcius Cato, vir recti exempli, *coloni sui filiam, sed ingenuam*, ducere non dubitarit, si fides est M. SENECAE. (d) Quare adfectui, vt solebat indulsisse dixeris CICERONEM (e) dum M. Antonio tam grauiter exprobrat matrimonium, cum libertini

(c) Lib. XXXIX. cap. XIX.

(d) Controu. lib. III. cap. XXI. p. 214.

(e) Philipp. II. cap. II.

bertini filia contractum. *Sed hoc*, inquit, *idcirco a te commemoratum puto, vt te infimo ordini commendares, quum te omnes recordentur* LIBERTINI GENERVM, *& liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse.* Quasi enim turpius fuerit Antonio, quam Catoni, libertino natam in torum adsciscere: aut quasi ignominia vlla comitata sit nuptias, quas Antonius exemplo tam illustri tueri potuisset.

Ad extrema ergo liberæ reip. tempora nec senatores, nec reliqui ingenui, libertinarum commixtione contaminare ausi fuerant ingenuum sanguinem. Augustus vero primus plebeiis quidem eas nuptias, vti paullo post dicemus, permisit, *ἐπειδὴ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεως τοῦ εὐγενοῦς ἦν*, *quoniam masculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum anteibant*, vti ait DIO CASSIVS: (a) non autem senatoribus, senatorumque liberis, ne amplissimus iste ordo infimæ huius colluuiei consortio vilesceret. Quod adeo verum est, vt Nero, (b) quem nullius probri pudebat, non putaret tamen, se Actem libertam sine infamia ducere posse, nisi aliquot consulares viros summitteret, qui eam regio genere ortam peierarent.

(a) Lib. LIV. p. 531.
(b) Sueton. Ner. cap. XXVIII.

Neque tamen LIBERTINA videbatur, quæ vel natalium restitutionem, vel ius saltim aureorum annulorum beneficio principis fuerat consequuta: (c) siquidem tunc censebatur ingenua, adeo vt restitutio natalium etiam iura patronatus exstingueret, *παλλιγγενεσία* ideo dicta imperatori nostro IVSTINIANO. (d) Sed & ea iudice VLPIANO, (e) *accipiebatur ingenua, de qua sententia lata fuerat, quamuis esset libertina, quia res iudicata pro veritate accipitur.* Quod tamen caue ita intelligas, ac si, etiam pellucente dolo, in perpetuum valuerit sententia, constiteritque senatoris cum libertina, quam ingenuam autumauerat, matrimonium. Alia omnia enim ex iis legibus discimus, in quibus *libertus, iudicatus ingenuus, collusione detecta, conditioni suæ reddi, & beneficium aureorum annulorum* AMITTERE, (f) *collusio post sententiam intra quinquennium* RETRACTARI, (g) *quin decretum, quo, non iusto contradictore, quis ingenuus pronunciatus est, perinde* INEFFICAX *esse*, dicitur, *ac si nulla iudicata res interuenisset.* (h) Rem ergo omnem alio loco ita explicat VLPIANVS: (i) *Si libertinus per collusionem fuerit pronunciatus ingenuus, collusione detecta, in quibusdam caussis, quasi libertinus incipit esse.*

(c) L. 4. ff. de iur. aur. ann.
(d) Nou. LXXVIII. cap. I.
(e) VLP. Lib. I. l. 25. ff. de stat. hom. l. 207. ff. de R. I.
(f) L. 1. §. 1. ff. de iur. aur. ann.
(g) L. 2. pr. & §. 2. ff. de coll. det.
(h) L. 3. ff. eod.
(i) VLP. Lib. I. L. 4. ff. eod.

MEDIO

MEDIO *tamen* TEMPORE, *antequam collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, utique* QVASI INGENVVS *accipitur*. Itaque & libertina, pronunciata ingenua, a tempore latae sententiae usque dum collusio detegeretur, habebatur quasi ingenua, adeoque nuptiae cum ea contractae eatenus ratae erant, vt nec senatori qui eam duxerat, nec liberis, ante detectam collusionem eo ex matrimonio natis id fraudi esset: attamen non subsistebat matrimonium in posterum, sed statim, tamquam illegitimum, erat rescindendum, simulac de vera mulieris conditione constaret. Accurate hoc modo rem exposuit vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, (a) quum vulgus interpretum ad has leges longissimum tractatum instituere soleat, de perpetua rei iudicatae auctoritate, ad quam tamen, tametsi nemo rem ipsam vocet in dubium, non pertinet illud ex VLPIANI commentariis superstes fragmentum.

(a) Ad L. 207. ff. de reg. iur.

VII. Praeter libertinam nec eam sponsam vxoremue habere poterat senator, QVAE IPSA, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACERET, FECERIT. Nefas ergo erat, senatoris thorum inscendere mulierem, quae mercede conducta in scenam iuerat, parumque interesse videbatur, siue ante istud matrimonium, siue iam sponsa vxorue senatoris, artem illam ludicram fecisset. Nam & hoc casu eam dimittendam esse, docet PAVLLVS. (b) Quod ita procul dubio intelligendum, si in scenam vere prodiisset, alias enim sola locatio operarum non perimebat famam, (c) praeterquam si quis ad bestias depugnandas animam locasset, quo casu & voluntas sine facto adprehendebatur. (d) Nec ipsius tantum mulieris quaestus hasce nuptias impediebat, verum etiam parentum turpitudo fraudi erat filiabus, si pater materue, eam artem fecisset, siue naturalis pater, siue adoptiuus, (e) siue filia adhuc in eius potestate esset, siue emancipata, dummodo pater esset legitimus, quod non exigebatur in matre, cuius ars ludicra filiae, etiam vulgo conceptae, oberat ex sententia OCTAVENI. (f) Quin si vel maxime pater materue artem illam, olim factam, facere iam dudum desiissent: tamen & pristinae turpitudinis memoria fraudi erat filiae, nupturae senatori vel senatoris filio. Neque enim aboleri videbatur turpitudo, postea intermissa, (g) idque sibi volunt verba: FACIT, FECERIT. Contraria tamen esse videbatur legis sententia de

(b) PAVLL. Lib. 1. L. 44. §. 7. ff. de R. N.
(c) L. 3. ff. de his qui not. inf.
(d) L. 1. §. 6. ff. de postulando
(e) IBID. L. 44. §. 4. ff. eod.
(f) IB. §. 3.
(g) VIP. Lib. 1. arg. L. 43. ff. 4. ff. eod.

de ea, cuius pater adoptiuus ante adoptionem, vel cuius pater naturalis ante filiæ natiuitatem artem ludicram fecisset, vel quæ ab eiusmodi ludione adoptata, per emancipationem deinde eius familia excessisset. (a) Tam rigida enim sanctio interpretatione adiuuanda haut videbatur. Vnde iureconsulti nec nepti id fraudi esse iudicabant, si auus mercede conductus prodiisset in scenam, (b) quamuis alioquin in iis, quæ benigne constituuntur, patris nomine etiam auum demonstrari, recte IVLIANVS (c) obseruet. Quin ob eamdem rationem iniquissimum putabant, senatorem cogi dimittere vxorem ingenuam, cuius pater materue, contracto iam inter filiam & Senatorem matrimonio, populo spectaculo esse coepissent, quum nuptiæ honeste contractæ, & iam fortasse liberi essent procreati. (d) Ita hæc legis verba interpretantur veteres iureconsulti.

(a) PAVLL. d. l. 44. §. 5. eodem.
(b) ib. §. 2. eod.
(c) L. 201. ff. de V. S.
(d) PAVLL. d. l. 44. §. 6. de R. N.

Ast quænam est illa ARS LVDICRA, quam tanta cum ignominia coniunctam esse Romani existimabant? Id patet ex edicto, Prætoris, quo iam pridem de huiusmodi ludionibus ita cautum fuerat: (e) INFAMIA NOTATVR, QVI ARTIS LVDICRAE PRONVNCIANDIVE CAVSSA IN SCENAM PRODIERIT. Infamiæ ergo nota hærebat omnibus, quicumque saltandi, gesticulandi pronunciandiue caussa operas suas in scenam locauerant. Scena vero, definiente LABEONE (f) est, *quæ ludorum faciendorum caussa, quolibet loco, vti quis consistat, moueaturque spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico priuatoue, vel in vico, quo tamen passim homines spectaculi caussa admittantur.* Nec sine ratione additur: QVI OPERAS LOCASSENT. Nam hos demum qui quæstus caussa in certamina descendebant, quique propter præmium in scenam prodibant, famosos esse, non solum PROCVLVS & NERVA responderunt, (g) sed & iam olim obseruauit CORNELIVS NEPOS, (h) dum diuersos Græcorum Romanorumque mores miratus: *Nulla*, inquit, *Lacedæmonii tam est nobilis vidua, quæ non in scenam eat, mercede conducta. Magnis in laudibus fuit tota Græcia, victorem Olympiæ citari: in scenam vero prodire, & populo esse spectaculo, nemini in iisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos, partim* INFAMIA, *partim humilia atque ab honestate remota ponuntur.* Mercenarii huiusmodi ludiones erant *mimi*, *pantomimi*, *histriones*, ὀρχησαί, omniumque vilissimi *gladiatores*, & *bestiarii* vel *arenarii*, qui leui

(e) L. 1. ff. de his qui not. inf.
(f) L. 2. §. 5. ff. eod.
(g) d. L. 2. §. 5.
(h) Prooem. §. IV. 5.

Q aucto-

auctoramento animam gladio vel bestiis addixerant, non autem *athletæ*, qui virtutis caussa exercebantur, nec *thymelici* qui musicæ scenicæ præfecti lyris tibiisue præcinebant, nec *xystici*, qui in xysto, id est, in porticu, per hiemem, tectis spatiis, exercebantur, (a) nec *agitatores*, id est, aurigæ, qui se in ludis circensibus curuli certamine exercebant, quique equis aquam, non refocillandorum sed lustrandorum eorum caussa, spargebant, vti ex CHARISIO & HIERONYMO præclare docuerunt VV. CC. PHIL. RVBENIVS (b) & GER. NOODT (c) nec *designatores*, qui ludis funebribus præerant, ne βραβευταὶ, nec vlli denique, qui *certaminibus sacris* deseruiebant. (d) Omnia hæc iam ab aliis explicata sunt satis. Nos iam id monemus tantum, *certamina sacra* vel ἱεροὺς ἀγῶνας adpellari, teste IVLIO POLLVCE, (e) ὧν τὰ ἆθλα ἐν ςεφάνῳ μόνῳ, *quorum præmium in sola corona consistit*, qualia apud Græcos erant Olympica, Pythia, Nemea, Isthmia; Neapoli ὁ πεντετηρικὸς ἱερὸς ἀγὼν, in honorem Augusti institutus: (f) quod certamen deinde & Romæ sub nomine certaminis quinquennalis instituit Nero, (g) a Gordiano deinde, teste AVRELIO VICTORE (h) instauratum. Quum ergo his certaminibus & ingenui ciues interessent, iisque pantomimi, aliique famosi ludiones prohiberentur, (i) nec denique, ea homines, mercede conducti, sed corona contenti, virtutis caussa, & in honorem Deorum, subirent: factum est, vt eos, qui certaminibus his interfuissent, ab infamiæ nota immunes esse statuerent iureconsulti: quamuis postea, quum ob Christianam doctrinam euiluisset illa ludorum ac certaminum religio, (l) etiam thymelici, & agitatores infamia notari coeperint (m). Sed & Atellanorum actores artem ludicram facere non videbantur, siquidem & id ludorum genus, ab Oscis acceptum, iuuentus ingenua tenuerat, non passa illud ab histrionibus pollui. (n) Hinc notæ vacui eorum actores, nec tribu mouebantur, neque repellebantur a stipendiis militaribus: quum alioquin omnes histriones, testibus TERTVLLIANO (o) & AVGVSTINO, (p) tribu excesse iuberentur, & milites plane capitis subirent discrimen, qui operas in scenam locassent. (q).

Tantus artis ludicræ contemtus ab ipsa eius origine repetendus est. Non Romanum hoc erat institutum, sed peregrinum, & semper initio in vrbe ludis locare operas solebant Græculi, Osci, Thu-

(a) Coel. Rhod. Lib. XI. Ant. Lect. cap. LII.
(b) Elect. Lib. II. cap. XVIII.
(c) Comment. ad ff. Lib. III. tit. II. p. 76.
(d) L. 4. pr. & §. 1. ff. de his qui not. infam.
(e) Lib. III. Onomast. cap. XXX. n. 8.
(f) Suet. Aug. cap. XCVIII. Claud. cap. XI.
(g) Tacit. lib. XV. Ann. cap. XX.
(h) In Gordian.
(i) Tacit. ibid. cap. XXI.
(l) Saluian. de gubern. Dei Lib. VI. p. 105.
(m) L. 4. C. de spectac.
(n) Liu. lib. VII. cap. II. Val. Max. lib. II. cap. I.
(o) De spectac. p. 699.
(p) Lib. II. de ciu. Dei cap. XXVII.
(q) L. 14. ff. de poen.

Thuſci, aliique aduenæ. Primum illud ſcenicum ludicrum ex Hetruria accitum fuerat Romam anno v. c. CCCXL, quum peſtilentia vrbem populante, inter cœleſtis iræ placamenta illud vouiſſent magiſtratus (a): obſervatque LIVIVS, (b) *nouam tunc rem bellicoſo populo viſam, quia* CIRCI *modo ſpectaculum antehac fuerit*. Omnia vero peregrina inſtituta, quantumuis in vrbem accita, vilia ſemper viſa ſunt genti togatæ, veluti Gallorum matris Deûm, quos Mamercus Aemilius Lepidus Conſul vix iure communi frui patiabatur, item ſacrorum Iſidis, Anubis, fanatici Bellonæ cultus (c) & ſimilium. Eadem de cauſſa Romani ita adſpernabantur peregrinos iſtos ludiones, vt nemo ciuium tam vili arte quæſtum facere auderet, ad tempora vſque Neronis, quibus ſenatores apud TACITVM: (d) *Maiores quoque non abhorruiſſe ſpectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quæ tum erat: eoque a Tuſcis accitos hiſtriones, a Thuriis equorum certamina, & poſſeſſa Achaia Aſiaque, ludos curatius editos, nec quemquam Romæ, honeſto loco ortum, ad* THEATRALES ARTES DEGENERAVISSE. Hinc quamuis his ſpectaculis, inſtructius exhibitis, oculos paſcere ſolerent Romani: tamen, quia vix aliorum, quam peregrinorum, libertinorum, quin & ſeruorum (e) & meretricum (f) opera ad ea exhibenda vtebantur, ipſos actores contemnebant, quin & infamia notabant conductitiam illam, quæ ſui ſpectaculum præbebat, colluuiem. Cicero ſane laudans Roſcium hiſtrionem, eum teſte AVGVSTINO (g) *tam peritum* dicit, *vt ſolus eſſet dignus, qui in ſcenam deberet intrare, ita virum bonum, vt ſolus eſſet dignus, qui* EO NON DEBERET ACCEDERE: oſtendens ſane hoc ipſo, ſcenam eſſe tam turpem, *vt tanto minus ibi eſſe homo debeat, quanto magis ſit vir bonus*. Quum paullatim ita degenerare coepiſſet Romanorum virtus, vt hiſtriones, trigarios, pantomimos, etiam principes in republica viri domi ſalutare, exeuntesque comitari ac deducere non dubitarent: decretum ſub Tiberio a ſenatu eſt, *ne domos pantomimorum ſenator introiret, neue egredientes in publicum equites Romani cingerent*. (h) Nondum enim eo licentiæ delapſus fuerat princeps terrarum populus, vt & equites Romani, quin ipſi ſenatores ſenatorumque filii operas non ſcenæ tantum, verum & arenæ promitterent, quod ſub Nerone factum eſſe refert TACITVS. (i) Quum ergo leges ipſo congreſſu ludionum ſenatores arcerent: nemini profecto

(a) Valer. Maxim. Lib. VII. cap. VII. §. VI.
(b) Lamprid. Commod. cap IX.
(c) Lib. VII. cap. II.
(d) Lib. XV. Ann. cap. XXI.
(e) L. 34. ff. ad edit. ædilit.
(f) Lipſ. Elector. lib. I. cap. II.
(g) De conſenſu euang. Lib. I. cap. XXXIII.
(h) Tacit. Annal. Lib. I. cap. LXXVII.
(i) Lib. XIV. Ann. cap. XIV. & Lib. XV. cap. XXXII.

fecto videbitur mirum, multo minus Augustum dignos illos habere potuisse Senatorum adfinitate: maxime quum in eo cum lenis & prostibulis pari conditione vterentur ludicram artem facientes feminæ, quod cum iis stuprum non committeretur, multæque vel ideo operas in scenam locarent, vt ne adulterii accusari possent: quarum tamen fraudem SCo repressam esse testatur PAPINIANVS. (a).

(a) L. 10. §. 2. ff. ad L. Iul. de adult.

VIII. Hactenus de Senatorum, filiorum nepotumque, Senatorii ordinis parentibus vel auis prognatorum, nuptiis. Iam ad eorumdem filias, neptes proneptesque progrediuntur legislatores, eodemque primo capite, (totam enim hanc periocham CAPVT legis Iuliæ vocat PAVLLVS,) ita pergunt: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO NATA. Ita filiarum quoque senatorum ordinis virorum rationem habebat lex PAPIA POPPAEA. Liberos enim senatorum auctores nostri non tantum accipiebant senatorum filios, verum etiam omnes, qui geniti ex ipsis, exque liberis eorum dicebantur, siue naturales essent, siue adoptiui liberi senatorum, ex quibus nati dicerentur. (b) Vnde & senatorum filiæ, neptes ac proneptes feminæ clarissimæ erant, dignitateque paterna ac auita perfruebantur, sed non nisi innuptæ. Qua de re VLPIANVS: (c) *Clarissimarum feminarum nomine senatorum filiæ, nisi quæ viros clarissimos sortitæ sunt, non habentur. Feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: parentes vero, donec plebei nuptiis fuerint copulatæ. Tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo, alii inferioris dignitatis non nupserit.* Nonnumquam tamen & e plebeio natæ, vel & senatoris filiæ, plebeiis nuptæ, vel denique primum nuptæ viris clarissimis, sed, iis mortuis, plebeiis in manum conuenientes, consularis vel senatorii coniugii ornamenta a principe impetrabant. Quemadmodum enim sub imperatoribus ii etiam, qui numquam fasces tenuerant, CONSVLARIBVS vel PRAETORIIS ORNAMENTIS, qui numquam triumpharant, TRIVMPHALIBVS INSIGNIBVS condecorari, immo & ornamenta AEDILITIA, DVVMVIRALIA, QVATVORVIRALIA DECVRIONALIA, vti ex marmoribus liquet, permultis tribui coeperant: ita demum inualuit, vt & feminæ, quæ ob imparem mariti dignitatem senatorii decoris exsortes per leges erant, CON-

(b) L. 10. ff. de Senat.

(c) L. 8. ff. eod.

IVGII SENATORII immo & consularis & principalis ORNAMENTA consequerentur. Quae LAMPRIDIVS (a) etiam obseruat ab antiquis Imp. adfinibus data. Vnde VLPIANVS (b) *speciosas personas* non solum vocat *clarissimas* VTRIVSQVE SEXVS, *verum & eos*, *qui* ORNAMENTIS SENATORIIS *vtuntur*. Ea non numquam & vilissimis personis dedisse Elagabalum, LAMPRIDIVS, (c) & in EXCERPTIS PEIRESCIANIS (d) DIO CASSIVS testantur. Sed & VLPIANVS: (e) *Nuptae prius*, inquit, *consulari viro*, *impetrare solent a principe*, *quamuis perraro*, *vt nuptae iterum minoris dignitatis viro*, *nihilominus* IN CONSVLARI MANEANT DIGNITATE: *vt scio Antoninum Augustum*, *Iuliae Mammaeae*, *consobrinae suae indulsisse*. Quo & Lucillae, L. Veri viduae, pertinet exemplum, quae, HERODIANO (f), referente, amisso viro principe, Pomponio, priuato, nupta sellam imperatoriam, aliosque honores, Commodi Imperatoris indulgentia, retinuit.

(a) Elagab. cap. IV.
(b) L. 101. ff. de V. S.
(c) Elagab.
(d) p. 766.
(e) L. 12. ff. de senat.
(f) Lib. I. cap. XX.

Contra lex non pertinebat ad eas senatorum filias, quae ipsae corpore quaestum fecerant, aut iudicio publico fuerant damnatae. Hae enim impune nubebant libertinis, *nec bonos*, vt ait PAVLLVS, (g) *seruatur ei*, *quae se in tantum foedus deduxerat*. Quae alii de his verbis disputent, iam notauit V. C. CAR. ANDR. DVKERVS. (h) Ego aliquando legendum putaui: *quae se in tantum foedide* (vel vt in CHARONDAE codice quodam fuit: *foedius*) *deduxit*. *In tantum* enim scriptoribus horum temporum est frequentissimum pro *adeo*, vti exemplis docuit V. C. PET. BVRMANNVS. (i) nec iureconsultis nostris hanc loquutionem ignotam esse, iam ERASMVS VNGEPAVR (l) obseruauit. *Deducere* vero hic item, quod demittere, vt sensus sit non seruari honorem filiae senatoris, quae se ad tantum probrum demiserit, vt quaestum corpore faceret vel adulterio sese pollueret. Et quid facilius quam vt librarius geminatione deceptus pro *foedi-DEduxit* scriberet *in tantum foedi deduxit*, & corrector ineptus pro *foedi* reponeret *foedus*, quod antecedens *in tantum* postulare videbatur? Similes sane correctiones in ipso Florentino codice haut paucas obseruauit vir eximius, HENR. BRENCMANNVS. (m) neptes e filia senatoris, nec ad proneptes e nepte senatoris natas, sed ad NEPTES E FILIO PRONEPTESVE EX NEPOTE FILIO NATO NATAS. Quum enim dignitas illa filiarum per nuptias, cum infe-

(g) PAVLLVS Lib. II. L. 47. ff. de R. N.
(h) De Latinit. ICt. p. 345.
(i) Ad Velle Lib. I. cap. XIII. n. 5.
(l) Exerc. Iust. III. quaest. VI.
(m) Hist. Pand. Flor. Lib. II. cap. VI. p. 164.

(a) MARCELL. Lib. I. L. 8. ff. de agn. liber.

inferioris dignitatis viris contractas, exspiraret: (a) non poterat sane ea ad natas ex filiabus neptes pronepteque propagari. Vnde contra morem maiorum egit T. Ollii filia, dum, vt supra narrauimus, pertæsa paternæ conditionis, consulare ac triumphale aui materni decus adfectauit, & Poppæa Sabina, quam Ollia, dici maluit, (b) vt consulare ac triumphale aui decus ad se raperet.

(b) Tacit. Annal Lib. XIII. cap. XLV.

IX. Primo ergo non poterat harum vlla LIBERTINO SPONSA NVPTAVE DOLO MALO ESSE. *Libertinos* vero lex vocat, non sensu vetere, quem SVETONIVS (c) notauit, ingenuos ex libertis procreatos, sed ipsos manumissos. Hos enim indignos senatorum adfinitate vel ipsa reddebat pristinæ seruitutis memoria. Vnde nec adrogatio ipsis proderat, qua in familiam ingenui transiissent, (d) quia & ita non exstinguebatur memoria pristinæ conditionis. Quin nec facile permittendas eiusmodi adrogationes censebat MASVRIVS SABINVS apud GELLIVM, (e) quibus libertini ordinis homines iura ingenuorum inuaderent. Quare & Claudium Imp. non effugisse reprehensionem, SVETONIVS refert, (f) *quum libertini filio latum clauum tribuisset, quamuis ab* EQVITE ROMANO *prius* ADOPTATO. Quod si tamen libertus vel ius aureorum annulorum, (g) vel restitutionem natalium impetrasset, vel de eius ingenuitate lata fuisset sententia: tunc vero idem obtinebat, quod supra de libertinis feminis obseruauimus, quæque hic repeti, nihil attinet. Neque opus est interpretatione verborum: EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, quum eadem iam ad priorem capitis partem fuerint explicata. Illud vero nouum huic periochæ accedit, quod mutua ac reciproca est hæc prohibitio, & hinc postremo additur: NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO. Nimirum dignus animaduersione erat senator, senatorisue filius vel nepos pronepos ue, quem in libertinæ aut alterius vilissimæ feminæ amplexus ruere non puduisset: ast ignoscendum quodammodo videbatur feminæ, quæ spe melioris conditionis pellecta, tam honorificas sibi nuptias conditionemque pinguissimam haut repudiasset. Contra vbi libertinus duxerat filiam senatoris, vtriusque dolus atque impudentia poenam merebatur: illius, quod, quum contractus hic a sponso incipere soleat, huiusmodi nuptias adfectasset; huius, quod, immemor natalium, sena-

(c) Claud. cap. XXIV.

(d) MARCELL. Lib. I. L. 32. ff. de ritu nupt.

(e) Lib. V. cap. XIX.

(f) Claud. cap. XXIV.

(g) VLP. Lib. I. L. 6. ff. de iur. aur. ann.

ſenatorium ſanguinem libertini conſortio non dubitaſſet polluere.

X. Periocham hactenus explicatam CAPVT legis Iuliæ vocat PAVLLVS: (a) atque inde colligo, de reliquis ingenuis non eodem capite, vti GOTHOFREDO viſum, ſed ſecundo fuiſſe actum. Et quidem ita de iis ſanxerat Auguſtus, vt primum de nuptiis ingenuo permiſſis, ac deinde de matrimonio, eidem prohibito, caueret. Prior ergo capitis ſecundi pars talis fuiſſe videtur: (a) PAVLL. Lib. I. L. 24. pr. ff. de R. N.

OMNIBVS *reliquis* INGENVIS PRAETER SENATORES, EORVMVE LIBEROS, LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, *neue quid eis, qui duxerint, liberisue ex eo matrimonio natis fraudi ignominiæue eſto.*

Ita ſane huius ſanctionis argumentum DIO expreſſit: (b) Ἐπειδὴ δὲ πολὺ πλεῖον το ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἘΞΕΛΕΥΘΕΡΑΣ τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων ἌΓΕΣΘΑΙ, ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. *Ac quoniam maſculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum ſuperabant; liberum fecit, vt qui vellent, modo ſenatores non eſſent,* LIBERTINAS DUCERE *poſſent, eorumque liberos legitimos eſſe iuſſit.* Et breuius CELSVS noſter: (c) LEGE PAPIA *cauetur, omnibus ingenuis, præter ſenatores, eorumque liberos,* LIBERTINAM *vxorem habere licere.* Libertinas olim vxores ne quidem a plebeiis ingenuis duci potuiſſe, iam ſupra oſtendimus. Aſt ab Auguſti temporibus licita hæc matrimonia fuere, non modo inter ingenuum & libertam alienam, (hanc enim, ſi honeſte viueret, vxorem quidem, ſed non concubinam quis habere poterat, niſi teſtatione ea de re diſerte interpoſita, (d) modo patronus, tamquam tutor legitimus auctor fieret: verum etiam inter patronum & libertam, ab eo manumiſſam. Quamuis enim honeſtius VLPIANO (e) videatur, libertam concubinam, quam matrem familias habere: id tamen non ita intelligendum eſt vti vulgo interpretantur, ac ſi infamiæ vel ignominiæ quid habuiſſent patroni cum liberta nuptiæ, ſed ſenſus eſt, ſi liberta, diuortens a patrono, alteri eſſet nuptura, & alteram conditionem prælatura patroni nuptiis: id non eſſe concedendum, quum honeſtius ſit patrono, eius libertam alteri

(b) Lib. LIV. p. 531.

(c) CELS. Lib. XXX. L. 23. ff. de ritu nupt.

(d) L. 3. pr. ff. de concub.

(e) L. 1. pr. ff. eod.

alteri se in concubinatum dare, quam inuito illo nubere. Quare nec illegitimum nec indecorum erat patroni cum liberta connubium, postquam id ratum esse iusserat lex Papia Poppæa. Et hinc tot exstant marmora, in quibus laudantur LIBERTAE ET CONIVGES OPTIMAE BENEQVE MERENTES, (a) CONIVGES ET LIBERTAE KARISSIMAE, (b) FIDELISSIMAE ET BENE MERENTES, (c) DVLCISSIMAE, (d) AMANTISSIMAE, (e) INCOMPARABILES. (f).

(a) Reines. p. 759. (b) Id. p. 760. Grut. p. 567, 8. (c) Grut. p. 943, 12. (d) Id. p. 935, 4. (e) Id. p. 940, 3. (f) Id. p. 957, 7.

Equidem existimare quis posset, ius hoc libertas ducendi vxores, non ex lege Papia, esse, sed iam anno v. c. IↃCCLV. quo & legem Iuliam perlatam diximus, per legem AELIAM SENTIAM patronis concessum. Eo enim referri posse videntur verba IVSTINIANI: (g) *Eadem lege* AELIA SENTIA *domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta, apud consilium, iusta caussa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. Iustæ autem manumissionis caussæ hæ sunt, veluti si quis ancillam* MATRIMONII CAVSSA *manumittat, dum tamen intra sex menses in vxorem ducat, nisi iusta caussa impediat.* Enimuero nec dicit IVSTINIANVS, hanc iustam manumissionis caussam e lege Aelia Sentia esse, & SCo ad legem Aeliam Sentiam facto: illam diserte tribuit VLPIANVS, (h) cuius verba sis audi: *Item si matrimonii caussa virgo vel mulier manumittatur, exacto prius iureiurando, vt intra sex menses eam ducere oporteat. Ita enim* SENATVS CENSVIT.

(g) §. 4. & 5. Inst. qui & ex quib. causs. manum.

(h) L. 13. ff. de manum. vind.

Quamuis autem post hanc legem haut amplius illicitæ iudicarentur patronorum cum libertabus nuptiæ: non tamen contra licebat liberto, patronæ, patroniue vxoris vel filiæ nuptias adfectare. Turbari enim videbantur respectus iuris patronatus & officii coniugalis, neque conueniens erat, eam in liberti tanquam viri, officio atque obsequio esse, quam ille, teste GELLIO (i) parentis loco habere tenebatur. Qua de re PAVLLVS: (l) *Libertum, qui* NVPTIAS PATRONAE *vel* VXORIS FILIAEVE PATRONI *adfectauerit, pro dignitate personæ, metalli poena, vel operis publici, coërceri placuit.* Pro personæ dignitate, ait. Multum enim intererat, honestiorisne conditionis esset patrona, an vilioris & abiectæ. Nam *si tam* IGNOBILIS *esset, vt ei honestæ viderentur liberti sui nuptiæ: officio iudicis, super hoc cognoscentis, illæ prohiberi non debebant*, ex sententia VLPIANI. (m).

(i) Lib. v. cap. XIII. (l) Lib. II. recept. sent. cap. XIX. §. IX.

(m) L. 13. ff. de ritu nupt.

Ex

Ex iisdem principiis ne liberta quidem, olim patrono nupta, eiusdem postea liberto, soluto priore matrimonio, coniungi poterat, quia & sic libertus adfectasset nuptias vxoris patroni. (a) Quare rarissima est inscriptio apud FABRETTVM: (b)

(a) L. 45. pr. ff. de rit. nupt. L. pen. & vlt. ff. de divort.
(b) p. CCL XXXIX.

IVNIAE. FESTIVAE.
PATRONAE. ET. VXORI. KARISS.
C. IVNIVS. MERCVRIVS.

Inscriptionem esse e saeculo Christiano secundo, ex alio marmore apud REINESIVM (c) liquet, in quo idem C. IVNIVS MERCVRIVS occurrit Macilio & Omollo Veriano coss. anno v. c. IↃCCCCV. Ex eodem vero lapide discimus, eum interfuisse collegio DENDROPHORORVM EX SC CREATORVM, QVI ERANT SVB CVRA XV. VIR. S. F. CC. VV. id est *Quindecimvirorum sacris faciundis, clarissimorum virorum*. Quum vero sub Antoninis adhuc magna seueritate lex Papia Poppaea exerceretur: verosimile est, Iuniam istam Festiuam infimae conditionis mulierem fuisse, quum nec eius liberto, nuptias illius adfectare fraudi, nec haec conditio ignominiae esset. Aliud exemplum huiusmodi nuptiarum in hoc marmore Mediolanensi (d) inuenire sibi visus est vir maximus, IVST. IOS. SCALIGER:

(c) p. CCC LXXI.
(d) Grut. p. IↃLXXXIII, 10.

D. M.
SECVNDI. NVNDINI.
PRIMITIVI.
CELLIONIS.
POMP. PRIMITIVA. LIB.
ET CONI. OBSEQV.

Postrema enim verba in *Indice nominum adpellatiuorum, affectuum, cognationum* &c. ita interpretatur: LIBERTO ET CONIVGI OBSEQVENTISSIMO. Sed res ipsa docet, ipsam potius vxorem Pomponiam vocari LIBERTAM Secundi Nundini Primitiui, & eiusdem CONIVGEM OBSEQVENTISSIMAM: vnde & patroni nomen gessit, vocataque est Pomponia PRIMITIVA. Vt adeo hoc vetus epigramma huc non videatur referendum.

Alioquin non solum patroni cum libertina nuptiae ratae erant, sed & liberis ex eo matrimonio natis nulla haerebat macula. Augustus enim teste DIONE, (a) ΈΝΝΟΜΟΝ τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι, *liberos ex his nuptiis procreatos* LEGITIMOS *esse*, iusserat. Idque deinde repetierant DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS Augusti, (b) Tatiano hunc in modum rescribentes: *Vxorem libertam suam manumissori, si non sit ex his personis, quae specialiter prohibentur, ducere, non est interdictum, & ex eo matrimonio* IVSTOS PATRI FILIOS NASCI, *certissimum est.* Et hinc est, quod huic capiti cum GOTHOFREDO inseruimus formulam: NEVE QVID EIS, QVI ILLAS DVXERINT, LIBERISQVE EX EO MATRIMONIO NATIS, FRAVDI IGNOMINIAEVE ESTO. Eadem enim in simili specie, quum Hispalae Fecenniae, libertinae, nuptiae cum viro ingenuo permitterentur, adhibitam a senatu fuisse, iam laudatus GOTHOFREDVS ex LIVIO (c) docuit.

(a) Lib. LIV. p. 531.

(b) L. 15. C. de nupt.

(c) Lib. XXXIX. cap. XIX.

XI. Sequitur pars huius capitis posterior, cuius legitima verba maximam partem seruauit VLPIANVS: (d).

(d) VLP. Lib. 1. L. 43. §. 1. ff. de R. N.

> *At ne quis ingenuus* EAM, QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT FECERIT, LENAM, A LENONE MANVMISSAM, AVT IVDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM. ET QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, *sponsam vxoremue sciens, dolo malo, habeto.*

Indigna ergo ingenui ciuis Romani, vtut plebeii, connubio iudicatur ET, QVAE PALAM QVAESTVM CORPORE FACIT FECERIT. Quaestum autem palam corpore facere dicebantur meretrices, siue se in lupanari prostituerent, siue in taberna cauponaria passim & sine delectu adulteris vel stupratoribus se committerent, siue gratis id palam facerent, siue pactae sibi turpissimam mercedem. Sufficere enim videbatur ad mulierculorum huiusmodi infamiam, quod vulgassent corpus, seque ipsae ad lupanaria tamquam ad harenam, damnassent. Neque abstergebatur turpitudo, quaestu illo intermisso: Multoque minus videbatur ferenda: quae paupertatis obtentu se pudicitiam prostrasse caussaretur, licet postea rediisset ad

ad frugem. Ita enim hæc verba latiſſime interpretatur iureconſultus caſtiſſimus, VLPIANVS. (a)

Vt autem quæſtus illius ratio inter Romanos eo rectius intelligatur: id quidem neminem ignorare exiſtimo, Romæ extra legum ciuilium poenam fuiſſe id crimen, modo, quæ id facturæ erant, mulierculæ quæſtus illius turpitudinem profiterentur apud ædiles, quorum curæ & fornices, popinas, cauponas, aliasque Bacchi ac Veneris palæſtras commendatas fuiſſe, iam pridem obſeruauit LIPSIVS. (b) Hinc TACITVS (c) memoriæ prodidit, *Viſtiliam, pretoria familia genitam, licentiam ſtupri apud ædiles vulgaſſe*, MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui ſatis poenarum aduerſus impudicas, in ipſa* PROFESSIONE *flagitii credebant*. Et ita quoque intelligendus PAPINIANVS, (d) dum meminit *mulieris, quæ euitandæ poenæ adulterii gratia lenocinium fecit*. Si qua ergo Romæ corpus venale haberet, cuius nomen in albo ædilium non legeretur: horum erat, iſtas mulcta: immo & exſilio aliiſque grauioribus poenis coërcere: cuius ædilitiæ ſeueritatis exemplum, iam ab aliis adlatum video ex LIVIO. (e) Quamuis vero ſtupri profeſſæ licentiam, quæſtum impune facerent: non tamen euitabant, grauiſſimam quæ eas apud bonos omnes manebat, ignominiam. Hinc *iure & dignitate matronali exſolutæ*, vti eleganter loquitur SVETONIVS, (f) togam loco tunicæ ſumebant, (quam & VLPIANVS (g) noſter *veſtem meretriciam* vocat,) omnium, quibus aliquis honeſtatis ſenſus erat, expoſitæ ludibrio, & tributo turpi iam a Caligulæ temporibus obnoxiæ. (h) Quæ quum a LIPSIO, BRISSONIO aliiſque latius exponantur, hic repetere nolumus. Vel hæc pauca enim ſatis oſtendunt rationem, cur Auguſtus indignum ſuorum temporum felicitate exiſtimarit, ingenuum ſanguinem iſtorum proſtibulorum contagione impune contaminari.

XII. Nefas porro erat, ingenuo ſponſam nuptamue eſſe LENAM vel A LENONE MANVMISSAM, quod in fragmentis teſtatur VLPIANVS. (i) Lenarum enim non magis integra erat fama atque exiſtimatio, quam ipſarum meretricum, ſiquidem, VLPIANO (l) iudice, *lenocinium facere* NON MINVS EST, *quam corpore quæſtum facere*. Sunt autem lenones & lenæ, qui quæue mulieres quæſtuarias proſtituunt, ſiue ſuo id nomine faciant, ſiue alterius. Quin & ſi cauponam exercens, in ea corpora

(a) VLP. Lib. I. L. 43. pr. §. I. ſeq. ff. de R. N.

(b) Exc. ad Tacit. Ann. Lib. II. litt. C.

(c) Lib. II. Ann. cap. LXXXV.

(d) L. 10. ff. ad L. Iul. de adult.

(e) Lib. X. cap. XXXI.

(f) Tiber. cap. XXXV.

(g) L. 15. §. I. ff. de iniur.

(h) Suet. Calig. cap. XL.

(i) Tit. XIII. §. II.

(l) VLP. Lib. I. L. 43. §. 6. ff. de rit. nupt.

pora quæstuaria habeat, (vti multæ adsolent sub prætextu instrumenti cauponii prostitutas mulieres habere,) dicendum videtur, hanc quoque lenæ adpellatione continere. (a)

Quid vero his mulieribus turpius? quid ad omne scelus procliuius? quæ comicis iure meritoque *periuræ*, *pestes*, *peliecebræ*, *pernicies*, *adolescentium exitium*, *legirupæ*, *dicuntur?* quas infamia notabant leges, & accusandi dicendique testimonii iure priuabant? (b) quibus prætores Romani, vti ex notabili exemplo apud VALERIVM MAXIMVM (c) constat, fere iura communia negabant? a quibus denique ita abhorrebant omnes, quibus quid honesti sanguinis erat, vt PLAVTVS (d), scribere non dubitet:

Idem genus est lenonium inter homines, meo quidem animo,
Vti muscæque, culicesque, pedesque, pulicesque,
Odio, & malo, & molestiæ; bono vsui estis nulli.
Nec vobiscum quisquam in foro frugi consistere audet.
Qui constitit, culpant eum, conspuitur, vituperatur,
Eum REM FIDEMQVE PERDERE, *tametsi nihil fecit, aiunt.*

An ergo Augustus, monstra huiusmodi in vllius ciuis ingenui torum admitti passus esset?

Iunguntur lenis A LENONE MANVMISSAE, quia & hæ suspectæ erant prostratæ pudicitiæ. Solebant enim lenones ac lenæ furtim emere virgines ingenuas, easque vel prostituere in lupanari, vel aliis in concubinatum vendere pretio. Vnde denuo apud PLAVTVM (e) Curculio:

- - - - - - - - - Alienas mancupatis,
Alienas manumittitis, alienisque imperatis,
Nec vobis auctor vllus est, nec vosmet estis vlli.

Ita enim *alienas* lego pro *alienos*, quam scripturam ipsa respicit orationis series. Quin videtur Augustus hac lege simul obicem ponere voluisse inueterato mori adolescentum, etiam a lenonibus abducentium amicas, quas vel manumittebant deinde, vel subornatis testibus plane pro ingenuis venditabant, vt eas vxores ducere sine fraude sua possent. Multæ sane huiusmodi fraudes descri-buntur.

(a) IDEM d. l. 43. §. 7. & 9. ff. eod.
(b) L. 1. L. 4. §. 2. ff. de his qui not. inf. L. 4. ff. de accus.
(c) Lib. VII. cap. VII. §. 7.
(d) Curcul. Act. IV. Scen. II. v. 13. seq.
(e) Ibid. v. 10.

buntur a comicis, quos publica, quæ in ciuitate gliſcebant, probra in ſcena exagitaſſe, nemo ignorat. Quin eo adoleſcentum facinora tam ſæpe audiebantur in comoediis, vt PLAVTVS (a) aliquando ita adloquatur ſpectatores:

(a) Captiuis extr.

Spectatores, ad pudicos mores facta hæc fabula eſt.
Neque in hac ſubagitationes ſunt, vllaue amatio.
Nec pueri ſuppoſitio, nec argenti circumductio,
Neque vbi amans adoleſcens SCORTVM LIBERAT *clam ſuum patrem.*
Huiusmodi paucas poetæ reperiunt comoedias.

His vero dolis non rectius vires omnes incidiſſe potuiſſet Auguſtus, quam dum & a lenone lenaue manumiſſas cum ingenuis in matrimonio viuere vetuit.

XIII. Porro & IVDICIO PVBLICO DAMNATAM aut IN ADVLTERIO DEPREHENSAM ingenuorum lecto geniali excluſit, ceu VLPIANVS binis locis teſtatur. (b) Præcipue ea verba pertinent ad adulterii damnatas, quas duci iam prohibuerat lex Iulia de adulteriis, ipſam adulterii poenam interminata iis, qui eos ſcientes dolo malo duxiſſent. (c) Attamen nec alia hic excipiuntur iudicia publica, talia puta, *quibus vnicuique e populo experiri licebat, niſi ſi cui lege accuſandi non eſſet poteſtas.* (d) Quare ea lex non officiebat damnatis ob calumniam vel præuaricationem ex cauſſa publici iudicii, quia non publico iudicio fuerant damnatæ. (e) Denique quum ſub Tiberio & ſucceſſoribus, has cognitiones, vti ex TACITO (f) patet, frequenter ſibi vindicaret ſenatus: etiam ad eas, quæ a ſenatu damnatæ fuerant, id prolatum eſſe, VLPIANVS (g) ſcribit.

(b) Lib. I. L. 43. §. 10. ff. de ritu nupt. & Fragm. tit. XIII. §. II.
(c) L. 29. §. I. ff. de adult.
(d) Vlp. Lib. I. d. L. 43. §. 10. eod.
(e) Ib. L. 43. §. II. eod.
(f) Lib. II. Ann. cap. LXXXV. & Lib. III. cap. X.
(g) Tit. XIII. §. II.

Damnatis IN ADVLTERIO DEPREHENSAS lex ſubiungit. Quamuis enim & ea de re quædam cauta fuiſſent lege Iulia de adulteriis: hæc tamen ſpeciatim notabat eas, quæ vel a marito domi ſuæ, vel a patre domi ſiue ſuæ, ſiue generi fuiſſent deprehenſæ. Quo caſu & vtrique fas erat vindictam ſumere priuatim, ita, vt patri filiam cum adultero, marito adulterum, in tam nefando facinore oppreſſum, occidere liceret. (h) Verum in lege PAPIA POPPAEA, vbi non de occidenda, ſed ducenda adultera agebatur, nihil intererat, a quo, vel vbi eſſet deprehenſa. Proinde ſiue maritus, ſiue quis alius, ſiue domi ſuæ, ſiue alibi

(h) Paull. recept. Sent. Lib. II. Tit. XXVI. §. II.

eam deprehendiſſe proponeretur: notata videbatur eiusmodi mulier, indignaque ciuis ingenui connubio. (a) Illud quoque obſeruandum, ſolam ſuffeciſſe deprehenſionem, quamuis nec accuſata poſtea mulier fuiſſet, nec iudicum damnata ſententiis, vel accuſata quidem, poſtquam deprehenſa fuerat, ſed abſoluta tamen: *quia verum eſt*, inquit VLPIANVS, (b) *eam in adulterio deprehenſam, & factum lex, non ſententiam notauerit.* Quemadmodum itaque in ſenſu diuiſo, vti in ſcholis loquuntur, accipienda ſunt verba: IVDICIO PVBLICO DAMNATAM AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ita veteres iuris interpretes legis verba & ad eam ſpeciem protulerunt, ſi quis in adulterio Semproniæ damnatus eam adulteram non damnatam vxorem duxiſſet. Nam & hæc, duci non poterat, quamuis par eſſet vtriusque turpitudo. Sane huiusmodi quæſtio incidebat de Mæuio, cuius nomine Claudius quidam Seleucus ita conſuluerat PAPINIANVM: (c) *Claudius Seleucus Papiniano S. ſalutem. Mævius in adulterio Semproniæ damnatus, eamdem Semproniam,* NON DAMNATAM, *duxit vxorem, qui moriens heredem eam reliquit: quæro an iuſtum matrimonium fuerit, & an mulier ad hereditatem admittatur?* cui PAPINIANVS reſpondit, *neque tale matrimonium ſtare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, ſed quod relictum eſt, ad fiſcum peruenire. Sed etſi talis mulier virum inſtituiſſet, & ab eo, quaſi ab indigno, hereditatem eſſe auferendam.*

(a) Vlp. Lib. I. l. 43. §. 13. ff. de rit. nupt.

(b) Ibid. d. l. 43. §. 12. eod.

(c) L. 13. ff. de his quæ vt indign.

XIV. Denique & cum ea prohibentur nuptiæ, QVAE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT. (d) Hæc vero quum iam ad primum caput fuerint explicata: nihil eſt, quod hic addendum arbitremur, præter id vnum, quod lex circa ingenuorum nuptias aliquantulum remiſerit a rigore ſuo, nihilque addiderit de patre matreue, artem ludicram facientibus, quorum tamen opera in ſcenam vel arenam locata ſenatorum nuptias non minus turbabat, ac ſi ipſa femina in ſcenam prodiiſſet. Ingenuis tantum ab ipſis mulieribus ſcenicis abſtinendum, neque filiabus fraudi erat quæſtus, quem parentes in ſcena vel fecerant olim, vel tum adhuc, quum filiæ ingenuis nuberent, faciebant.

(d) Vlpian. Fragm. tit. XIII. §. II.

CAPVT

CAPVT II.

Prima illa capita variis mutationibus obnoxia. I. *Lex illa minus quam perfecta. Ex imperfecta perfectam reddidere Antoninus & Commodus imperatores. S C hoc cur soli Antonino tribuatur? Quale illud fuerit?* II. *Constantinus M. legem etiam ad alias personas perfectissimas protulit. Eius constitutio L.* I. *C. de natur. lib. explicata. Qualis dignitas* τελειότητος *vel perfectissimatus? Duumuiri etiam non nulli viri perfectissimi dicti. Phoeniciarchae & Syriarchae. Constantinus etiam libertinarum filias nuptiis virorum perfectissimorum prohibuit. Vt & tabernarias, tabernariarumque filias & eas, quae mercibus publice praefuerint. Poenam quoque auxit Constantinus.* III. *Valentiniani & Marciani Augustorum constitutio Constantinianae similis.* IV. *Iustinus totum caput de senatorum nuptiis abrogauit. Caussa fuere Iustiniani cum Theodora nuptiae. L.* 23. *C. de nuptiis non Iustiniani sed Iustini est. Absonae ratiocinationes Iustini.* V. *Postea & Iustinianus saepe hoc caput explosit primum anno* IↃXXVII, *vt ex L.* 33. *pr. C. de episc. aud. colligitur, deinde anno* IↃXXXIV *L.* 33. §. I. *C. de episc. aud. postea anno* IↃXXXIX *Nou.* LXXXIX, *cap.* XV. *ac denique anno* IↃXLI. *Nou.* CXVII.

PRima illa, quae coniunximus, LEGIS PAPIAE POPPAEAE capita tot obnoxia fuere mutationibus, quot nescio, an vllum. Quare operae pretium fuerit, quid post Augusti tempora ei legi vel obrogatum, vel surrogatum, vel derogatum sit, quibus denique gradibus illa capita de maritandis ordinibus plane fuerint antiquata, paullo accuratius enarrare.

I. Capita illa minus, quam perfectis legibus fuisse accensenda, recte vidit IAC. GOTHOFREDVS. (a) Prohibuerant enim Senatorum atque ingenuorum cum personis vilioribus nuptias: verum contractas non resciderant, poenam iis, qui contra legem vxores duxissent, irrogasse contenta. Quae ipsa est *legis minus quam perfectae* definitio apud VLPIANVM. (b) Non rescidisse vero legem Papiam nuptias illegitimas, vel inde colligas, quod *mortua* demum *vxore dos caduca fieret*, (c) & matrimonio licet con-

(a) Not. ad Leg. Pap. Popp. cap. I. p. 313.
(b) Fragm. tit. I. §. II.
(c) Ibid. tit. XVI. §. 14.

contra leges contracto, vxor tamen a marito adulterii posset accusari. (a) Vnde non potuit non inferre vir eximius, huiusmodi nuptias, quamuis iniustas atque illegitimas, tamen non irritas fecisse Augustum, adeoque nec per legem Papiam illas fuisse rescissas.

(a) L. 13. §. 1. ff. ad L. Iul. de adul.

Enimuero perfectam ex imperfecta hanc legem fecerunt Marcus & Commodus Imperatores, de quibus VLPIANVS: (b) *Oratio imperatorum* ANTONINI & COMMODI, *quae quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil loquuta est.* ORATIONIS *Imperatorum* meminit. Solebant enim principes, quae a senatu decerni vellent, antequam patres rogarent sententias, oratione complecti, eamque vel ipsi in senatu habere, vel recitandam dare Quaestoribus candidatis, quorum praecipue erat, *orationibus, epistolis, librisque principum in senatu legendis vacare.* (c) Quare si quid oratione principis vel cautum dicitur, vel prohibitum, perinde est, ac si SC constitutum fuisse diceretur, non quod sola principis oratio ius faceret, (nondum enim legislatoriam illam potestatem sibi arrogarant boni principes,) sed quod deinde pedibus plerumque iri soleret in principis sententiam, fieretque in eam senatusconsultum, quod saltim a Tiberii temporibus ita pro lege erat, vt scribere non dubitet VLPIANVS: (d) *Non ambigitur, senatum* IVS FACERE *posse.*

(b) L. 16. ff. de sponsal.

(c) L. vn. §. 2. & 4. ff. de off. Quaest.

(d) L. 9. ff. de legib.

Tale SC etiam hanc principum orationem insequutum esse, simulque, quid eo cautum fuerit, perspicue his verbis docet PAVLLVS: (e) *Oratione* D. MARCI *cauetur, vt, si senatoris filia libertino nupsisset,* NEC NVPTIAE *essent. Quam & SENATVSCONSVLTVM sequutum est.* D. Marco eam orationem tribuit Paullus, quam ei & Commodo communem fuisse Vlpianus scripserat, quia solemne est iuris auctoribus, uni ac praecipuo collegarum tribuere, quod ab iis communiter fuerat constitutum. Id quod praecipue faciebant, si pater cum filio communicauerat imperium, aut si tanta collegae vnius prae altero erat auctoritas, vt contingeret, quod, teste SVETONIO (f) de Caesaris & Bibuli consulatu ferebatur:

(e) L. 16. pr. ff. de nupt.

(f) Iul. cap. 20.

Non Bibulo quidquam nuper, sed Caesare factum est,
Nam Bibulo, fieri, Consule, nil memini.

Qua

Qua de caussa & soli Marco Antonino tribui animaduertimus SC. Orphitianum, (a) quod Marci & Commodi Imperatorum orationi originem debere, idem VLPIANVS (b) tradit.

Deinde, quod ad ipsum attinet huius SC argumentum: cautum illo ait PAVLLVS, *vt si senatoris filia libertino nupsisset*, NEC NVPTIAE *essent*: idque etiam testatur VLPIANVS. (c) Sed caue tamen existimes, id solum tunc principes sanxisse. Neque enim de senatorum tantum filiabus, sed de ipsis etiam senatoribus eo SC. actum, in eorumque personam nuptias quasdam fuisse inhibitas, paullo ante vidimus ex fragmento VLPIANI, qui & alibi (d) videtur hoc SC in animo habuisse, dum scribit: SENATVS *censuit, non conueniens esse vlli senatori, vxorem ducere aut retinere, damnatam publico iudicio.* Quumque eadem ratio, quæ in senatorum liberorumque eorum personas nuptias inhibere suasit, etiam in ingenuorum personam cadere videatur: perquam profecto verosimile est, de his quoque egisse illud SCtum, adeoque illud vtrumque caput integrum repetiisse, eique addidisse sanctionem: SI QVI ERVNT, QVI ADVERSVM EA FECERINT, QVAM SVPRA SCRIPTVM EST, INTER EOS NEC NVPTIAS ESSE CENSVERE. Generatim enim nuptias contra legem Iuliam & Papiam contractas post istud SC. irritas fuisse, satis adparet ex tot legibus, quæ *nec sponsalia*, (ad quæ interpretando hoc SC. protulerunt veteres,) *huiusmodi vllius esse momenti*, (e) *nec stare tale matrimonium*, (f) *nec nuptias esse*, (g) *nec eam*, quæ contra hanc legem nubat, *vxorem fieri*, (h) adeoque *nec retineri posse*, (i) sed *statim esse dimittendam*, (l) dicunt. Quæ omnia non, vti EM. MERILLIO (m) visum, ex ipsa lege PAPIA POPPAEA, sed ex hoc SC esse, satis constat.

II. De reuocando horum capitum vsu cogitauit etiam CONSTANTINVS M. Imperator, ante cuius tempora illa videntur sensim euiluisse, postquam & e turba vilissimorum hominum haut pauci sibi viam in senatum emuniuerant. Iam sub Marco Antonino, bono principe, honores petere sustinebat Vetrasinus quidam, qui monitus ab Imperatore, vt se ab opinionibus populi vindicaret, respondit, *multos, qui secum* IN ARENA *pugnassent, se prætores videre*. (n) Commodus Imp. vti refert LAMPRIDIVS, (o) libertinos in Senatum & inter patricios legi passus erat. Postea Elagabalus ad præfecturam prætorii saltatorem, qui

(a) pr. Inst. de S C. Or, hir.
(b) Fragm. tit. XXVI §. VII.
(c) L. 3. §. 1. ff. de don. i. ter vir. & vxor.
(d) Vlp. Lib 1 L. 43 § 10 ff. de R. N.
(e) L. 16. ff. de spons.
(f) L. 18. ff. de his quæ vt indign.
(g) L. 16. ff. de rit. nupt.
(h) L. 34 §. vet. ff. eod.
(i) L. 48. §. 10. ff. eod.
(l) L. 44 §. 7. ff. eod.
(m) Lib. v. Obs. cap. XI.
(n) Iul. Capito in in M. Ant. cap XII.
(o) Vit. Commodi cap. VI.

qui histrioniam Romæ fecerat, adsciuit, præfectum vigilum Gordium aurigam fecit, ad reliquos honores promouit, *commendatos sibi*, vt LAMPRIDIVS (a) ait, *pudibilium enormitate membrorum.* Sed & Carinus, teste VOPISCO (b) *Præfectum vrbi fecit cancellarium suum, quo nihil foedius nec cogitari potuit aliquando, nec dici, Præfectumque Prætorii, quem habebat, occidit, in eius locum Matronianum, veterem conciliatorem, fecit. Vnum ex his notarium, quem stuprorum & libidinum conscium semper atque adiutorem habuerat, inuito patre consulem fecit.* Nec ignotum est, ipsis Constantini M. temporibus, Licinium multos Senatores ad nauiculariorum conditionem detrusisse, (c) non ob aliam procul dubio caussam, quam quod eos indignos amplissimo ordine existimaret, quamuis eius factum Constantinus, vt solet, verbis satis inuidiosis exagitet. Monstra huiusmodi quum irruerent in Senatum, qualia eorum credamus fuisse matrimonia? Ne ergo ista nuptiarum licentia in sæculi dedecus vergeret, CONSTANTINVS Flauio Popilio Nepotiano & Facundo coſſ. id est, anno aeræ Christianæ CCCXXXVI, XII Kal. Aug. constitutionem hanc (d) Carthaginem misit ad Gregorium, Præfectum Prætorio: *Senatores, seu præfectos, seu quos in ciuitatibus duumviralitas, vel sacerdotii, id est Phoeniciarchiæ, vel Syriarchiæ ornamenta condecorant, placet maculam subire infamiæ, & alienos a Romanis legibus fieri, si ex ancillis vel ancillæ filia, vel liberta vel libertæ filia, vel scenica vel scenicæ filia, vel tabernaria vel tabernariæ filia, vel humili vel abiecta persona, vel lenonis aut arenarii filia, vel quæ mercimoniis publice præfuit, susceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio iudicio, aut nostri prærogatiua rescripti, ita, vt, quidquid talibus liberis pater donauerit, (seu illos legitimos, seu naturales dixerit,) totum retractum legitimæ soboli reddatur, aut fratri, aut sorori, aut patri, aut matri. Sed & si vxori tali quodcumque datum quolibet genere fuerit, vel emtione collatum, etiam hoc retractum reddi præcipimus. Ipsas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum, (si quid quæritur, vel commendatum dicitur, quod his reddendum est, quibus iussimus, aut fisco nostro,) tormentis subiici iubemus. Siue itaque per ipsum datum est, qui pater dicitur, vel per alium, siue per interpositam personam, siue ab eo emtum, siue ab alio, siue ipsorum nomine comparatum: statim retractum reddatur, quibus iussimus, aut, si non*

(a) Elagab. cap XII.
(b) Vit. Carin. cap. XVI.
(c) L. 4. C. Theod. de infirm. his. quæ a tyrann.
(d) L. 1. C. de natural. lib.

non exſiſtant, fiſci iuribus vindicetur. Quibus tacentibus & diſſimulantibus ad defenſionem fiſcalem duorum menſium tempora limitentur: intra quæ ſi non retraxerint, vel propter retrahendum rectorem prouinciarum interpellauerint, quidquid talibus filiis vel uxoribus liberalitas impura contulerit, fiſcus noſter inuadat, donatas vel commodatas res ſub poena quadrupli ſeuera quæſtione perquirens.

Hac ergo conſtitutione admodum ſeuera tripliciter primum legis noſtræ caput mutauit Conſtantinus. Nam primo nuptias olim ſenatoribus eorumque filiis, nepotibus pronepotibusque prohibitas, etiam in minoris dignitatis perſonas quaſdam inhibuit: deinde & mulierculas ab eiusmodi virorum nuptiis cohibuit, quarum haut meminerat lex PAPIA POPPAEA. Denique & poenas quaſdam multo ſeueriores aduerſus eos, qui ſe huiusmodi nuptiis commaculauerant, ſtatuit.

Ad eos quod attinet, quorum in perſonam nuptias cum quibusdam feminis inhibuit, quaſdam quidem, quarum lex PAPIA POPPAEA rationem habuerat, omiſit, alias autem, quarum non habuerat, adiecit. Lex non ſolum de ſenatoribus agit, verum etiam de eorum filiis & filiabus, nepotibus neptibusque ex filio, proneptibus ac proneptibus ex nepote, filio nato natis. Conſtantinus nihil de his omnibus ſancit, forſan quod ita ſenſim euiluerat dignitas liberorum e ſenatoribus genitorum, vt eorum vix habenda videretur ratio. Sane iam ſub ALEXANDRO SEVERO coepiſſe dubitari, an filia & neptis ſenatoris claritatem generis retineat, ſatis ex huius principis reſcripto ad Seuerinam adparet. (a) Nec opus fuiſſet noua illa VALENTIS, GRATIANI & VALENTINIANI Imperatorum conſtitutione, (b) qua liberis ſenatorum dignitas clariſſimatus confirmaretur, ſi ea ab Auguſti temporibus illis ſalua ac illibata ſemper manſiſſet. Quemadmodum ergo horum rationem nominatim non habuit CONSTANTINVS, niſi eos κατὰ διάνοιαν inter viros perfectos latere dixeris: ita contra eam legem producit ad alios, quorum haut meminit lex PAPIA POPPAEA. Primo enim ſenatoribus iungit PRAEFECTOS. Sed quosnam? Præfectosne prætorio aut vrbi? Hos nominari non erat opus, quum & hi non ſolum iam pridem virorum clariſſimorum (c) & amicorum Imperatoris titulum, (d) immo & ſenatoriam dignitatem, teſte LAMPRIDIO (e) obtinuiſſent, verum etiam ſenatores poſtremis temporibus

(a) L. 1. C. de dign.
(b) L. 11. C. eod.
(c) Cod. Greg. Lib. 11. tit. 11.
(d) L. 1. §. 3. ff. de ad pell. L. 1 C. ſi mancip. L. vlt. ff. de offic. præt. vigil. L. 1. ff. de ſent. paſſis.
(e) Alex. cap. xxi.

bus longe anteirent, in ipso ILLVSTRIVM virorum ordine constituti. (a) An præfectos Augustales aut ærario? Id vero addendum fuisset omnino, quia non vnius generis erant præfecti, iique dignitate magnopere differrent. Sed textum hic in mendo cubare constat: & facilis error ex nota. Præfecti vrbi litteris P. V. notari solebant, iisdemque litteris designabantur, *viri perfectissimi*. Hinc tam sæpe confunduntur *perfecti* & *præfecti*, vt exempla eius erroris hic conuasare tædiosum futurum sit, maxime quum nobis otium fecerit V. C. IVRETVS. (b) Quamobrem nihil verius est, quam quod suspicati sunt HALOANDER, ANT. AVGVSTINVS, & IAC. CVIACIVS, pro *præfectos* rescribendum esse *perfectos*, quippe quam lectionem & Marciani (c) & ipsius IVSTINIANI (d) Nouella confirmat: siquidem in hac *insignes*, non alii sunt, quam διασημότατοι, id est, *perfecti*, vti alias vocantur. (e) Sunt vero viri *perfectissimi*, vel τελειότατοι proximi a *clarissimis*, vel senatoribus, ipsis equitibus prælati, quippe non proximum sed secundum a senatoribus gradum obtinentibus. (f) Constantini sæculo *perfectissimatus* honor adhuc tribuebatur *ducibus*, (g) postea in spectabilium ordinem euectis, (h) *Præsidibus* item Arabiæ, Dalmatiæ, Hispaniæ Tarraconensis, *Correctoribus*, (inter quos tamen vnum *virum clarissimum atque amicum suum* iam vocant DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS, (i) *præfectis annonæ*, *præfectis vigilum*, *magistro cursus*, *Nationali summæ rei* seu καθολικῷ, *Magistris & primiceriis scriniorum*, *Tribunis notariorum*, aliisque, quorum recensum ex vtriusque codicis legibus ipsisque marmoribus vetustis instituerunt IAC. GVTHERIVS, (l) IAC. GOTHOFREDVS, (m) & THOM. REINESIVS. (n) Quorum obseruationibus iam id adiicimus, quod sub eadem tempora, vti paullo post demonstrabimus, & duumuiri *perfectissimatus* vel τελειότητος dignitatem adfectare coeperint, quæ demum ita euiluit, vt IVSTINIANI beneficio illa fruerentur promiscue, quicumque ea de re principis codicillos impetrassent, dum non essent seruilis conditionis, vel fisco aut curiæ obnoxii, vel pistores, vel institores, vel procuratores, vel denique illum sibi honorem venali suffragio non emissent. (o) Eos itaque omnes, qui suo tempore inter viros *perfectissimos* τελειοτάτους vel διασημοτάτους referebantur, a nuptiis indecoris abstinere iussit CONSTANTINVS, legem Papiam Poppæam, de solis senatoribus

(a) L. 4. C. de mod. mulct.
(b) Ad Symmach. Epist. XL.
(c) Nouell. Marcian. tit. IV.
(d) Nou. LXXXIX, cap. XV.
(e) Greg. Naz. Epist. CXXVIII.
(f) L. 1. C. de equestr. dign.
(g) Ammian. Lib. XXI. p. 216.
(h) L. 30. C. Theod. de erog. milit. ann.
(i) L. 4. C. de iur. & facti ign.
(l) de Offic. dom. Aug. Lib. I cap. IV.
(m) Ad C. Theod. Tom. II. p. 248. sequ.
(n) Inscipt. class. VI. n. XXXVIII.
(o) L. 1. C. de perfectiss. dign.

ribus

ribus eorumque liberis scriptas, ad eos quoque proferens, qui proximum a senatoria dignitate gradum obtinebant.

Iungit his CONSTANTINVS eos, *quos in ciuitatibus Duumuiralitas condecorabat*. Nam & hi, vti iam diximus, olim in egregiorum constituti ordine, iis temporibus ad perfectissimatus vel *τελειότητος* gradum, saltim si celebrioribus ciuitatibus praeessent, adspirare coeperant. Sane qui circa ea tempora scripsit, LACTANTIVS, vel quisquis libelli de mortibus persequutorum auctor est, (a) vbi de Christianorum laniena sub Maximiano agit: *Torquebantur*, inquit, *ab eo non modo decuriones*, *sed primores etiam ciuitatum*, *egregii* ac PERFECTISSIMI VIRI. Vbi manifesto decuriones *viri egregii*; primores ciuitatum vel duumuiri *perfectissimi* adpellantur. Ita & in vetusto marmore saeculi Christiani quarti apud GRVTERVM (b) L. Aradio Valerio Proculo V. C. plurimisque functo dignitatibus monimentum exigunt

VIRI, PERFECTISSIMI. ET. PRIN
CIPALES. ET. SPLENDIDISSIMVS. OR-
DO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM.

Quare non mirum, & in horum personam easdem nuptias inhibuisse Constantinum, a quibus reliquos viros perfectissimos abstinere iusserat.

Sed & *Sacerdotii*, *id est* PHOENICIARCHIAE & SYRIARCHIAE *ornamentis decoratos*, ab iisdem nuptiis prohibuit. In singulis enim per orientem prouinciis Sacris prouincialium communibus praeerant Pontifices, qui Sacra, templa, certamina, ludos festosque dies curarent. (c) Hinc passim apud veteres occurrunt Asiarchae, (d) Galatarchae, (e) Bithyniarchae, (f) Cappadociarchae, (g) Lyciarchae, (h) qui omnes aeque ac Syriarchae in communi cuiusque prouinciae concilio creati, (vti ex STRABONE, (i) qui Lyciarcham *ἐν τῷ συνεδρίῳ* electum scribit, contra Harduinum accurate demonstrat NORISIVS, (l) tanta plerumque profusione ludos edebant, vt in iure nostro proditae sint excusationes, quibus molestissima illa sacerdotia declinarentur. (m) Etiam hos ergo CONSTANTINVS, tamquam sacerdotalibus decoratos ornamentis, a vilioris conditionis feminarum nuptiis cohibuit, idque adeo in principe Christiano miratus est IVSTI-

(a) De mort. persequ. cap. XXI.

(b) Inscr. p. CCCLXIII. 2.

(c) Vales. ad Euseb. H. E. Lib. IV. cap. XV.

(d) Act. XIX, 31.35.

(e) Montfauc. Palaeogr. Gr. p. 161.

(f) L. 6. §. 14. ff. de excus.

(g) d. L. 6. §. 14. eod.

(h) L. 1. C. de offic. com. orient.

(i) Strabo Lib. XIV. p. 665.

(l) Diss. III. de Epoch. Syro Maced. cap. VII. p. 157.

(m) L. 8. pr. ff. de vac. & excus. mun.

NIANVS, (a) vt ideo exagitare eum videatur. Sed non defuisse videntur CONSTANTINO rationes, quamobrem & ad hos legem Papiam Poppæam proferret. Magna isti homines in vniuersa prouincia dignitate eminebant. Eorum enim erat, ἀρχεῖν τῶν περὶ γῆν ἱερῶν ἀπάντων; ἀρχεῖν τῆς χώρας καὶ τῶν πόλεων ἱερέων, καὶ ἀπονέμειν, τί τὸ πρέπον ἑκάςῳ, *præesse omnibus per prouinciam sacris, imperare omnibus & regionis & vrbium sacerdotibus, & vnicuique, quod conuenit, iniungere:* (b) quin & Deorum cultui parum deditos τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας ἀποςῆναι, *sacerdotali functione abdicare*, quippe quam potestatem iis veluti iure postliminii deinde restituit IVLIANVS. (c) Hinc passim dicuntur ἱερεῖς, ἀρχιερεῖς, ἀρχιερεῖς πρῶτοι, ἀρχιερεῖς μεγάλοι ἢ μέγιςοι, (d) quemadmodum ipsum illud splendidissimum sacerdotium ἔθνους ἱεροσύνη, *præsidatus gentis* (e) & *sacerdotium prouinciæ* (f) in ipso iure nostro adpellatur. Quare & nihil est honoris, quod non hisce sacerdotibus fuerit habitum. MAXIMIANVS Imperator, teste EVSEBIO, (g) illis honoris caussa dederat militare satellitium: ipsi prouinciales annos sæpe non consulum, sed horum sacerdotum nominibus signabant, ceu & ex epistola Smyrnensium de martyrio Polycarpi, (h) & ipsis numis antiquis apud Ez. SPANHEMIVM (i) patet. Sæpe etiam maximas simul vrbium ac prouinciarum dignitates cum isto sacerdotio coniunctas fuisse animaduertimus. Sic χαριδήμου, ἀρχιερέως ςρατηγοῦντος mentio fit in marmore Arundelliano: (l) ἀρχιερέως τῆς Ἀσίας ναῶν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τῆς πατρίδος διὰ βίου βουλάρχου in alio marmore apud SPONIVM: (m) ἀρχιερέως καὶ δικαςοῦ apud THOM. SMITHIVM. (n) Quin ipsa sacerdotalis ista dignitas in se tanti visa est eorum temporum hominibus, ut eam ΣΤΕΦΑΝΟΝ ὑπὲρ πολλῶν χρημάτων, CORONAM *omnibus cariorem opibus* vocare non dubitet PHILOSTRATVS. (o) Quæ quum ita sint, facile est ad existimandum, non in spectabilium, clarissimorum, perfectissimorum aut egregiorum ordinibus substitisse illos prouinciarum pontifices, sed ad ipsam adspirasse *illustrium* dignitatem. Saltim id indicat marmor, quod Sardibus descripsit THO. SMITHIVS: (p)

ΕΞΟΡΙΣΘΕΝΤΩΝ ΑΝΟΣΙΩΝ
ΚΑΜΤΣΑΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΡΑ
ΤΠΕΡΕΧΙΟΤ ΤΟΤ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΤ
ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΟΤ.

(a) Nou. LXXXIX cap. XV.
(b) Iulian. Epist. LXIII. p. 452.
(c) Epist. XLIX. p. 431.
(d) Ez. Spanhem. de vsu numism. Diss. XII. p. 418 Tom. II.
(e) L. 6. §. 14 ff. de excus.
(f) L. 17. ff. de muner. L. 8. pr. ff. de vacat. & exc. mun.
(g) Lib. VIII. H. E. cap. XIV.
(h) Euseb. Lib. IV. H. E. cap. XV.
(i) Ibid. p. 417.
(l) Marm. Ox. p. 294. P. II.
(m) Misc. Tom. III. p. 114.
(n) Notit. sept. eccl. As. p. 30.
(o) De vit. sophist. Lib. II. segm. XXI.
(p) Not. sept. eccles. As. p. 30.

Vbi

Vbi ὑπερέχιος καὶ ἐνδοξότατος, *sublimis & gloriosissimus* adpellatur pontifex prouinciæ. Eos vero titulos non nisi illustribus attributos esse, vel inde patet, quod præfecti prætorio in nouellis passim vocantur ἐνδοξότατοι vel in abstracto, ἡ σὴ ἐνδοξότης, *tua gloria* (a) item *tua sublimitas* (b) *tua celsitudo*, (c) *amplitudo tua*, (d) & sic porro. Quæ quum ita sint, fuere omnino CONSTANTINO rationes, cur & Phoeniciarchas & Syriarchas (reliquorum enim nomina fortassis cum ipsa religione euanuerant,) a vilissimarum feminarum nuptiis abstinere vellet. Quia enim ab illustribus, in quibus & hi pontifices censebantur, ad perfectissimos vsque legem Papiam Poppæam valere semel voluerat: non poterat sane, quin & horum sacerdotum haberet rationem. Neque id sacerdotii vel religionis honori tribuit: sed quia lex in se viris eximiis exosa erat, ideo nec istos sibi exosos homines, qui fortassis quam maxime huiusmodi nuptiis sese polluerant, exsortes eius oneris esse patiebatur.

(a) Nou. XCIII, cap. I.
(b) L. 7. C. de numer. tar. L. vlt. C. de fabric.
(c) L. vlt. C. de numer.
(d) L. 3. C. de diuers. offic.

Vt & ad feminas, quarum a nuptiis viros perfectissimos abstinere iussit imperator, progrediamur: frustra meminisse videri poterat *ancillarum*, *earumque filiarum*, quum per legem Papiam Poppæam ne libertinas quidem ducere possent senatores. Sed quum non solum a nuptiis, verum etiam a concubinatu vilium personarum cohibuerit senatores & perfectissimos, nec rarum iis temporibus fuerit, viros in republica principes etiam in ancillarum ruere amplexus: (e) non abs re fore existimauit, & earum meminisse diserte. Sed & in eo ipso Augusto seuerior fuit CONSTANTINVS, quod non solum *libertinis*, sed etiam *libertinarum filiabus* ingenuis, spem omnem senatorii matrimonii incidit. Quæ de *scenicis scenicarumque filiabus*, itemque *lenonum* & *arenariorum filiabus*, præcipit, satis congruunt legis Papiæ Poppææ rationibus. Scenicæ enim & arenarii artem ludicram faciebant. Hos autem æque ac eorum filias lex Papia Poppæa senatoribus senatorumque filiis sponsas neptesque esse vetuerat. In lenonum filias autem non minus ac in eas, quæ manumissæ a lenone fuerant, prostratæ pudicitiæ cadebat suspicio. De nouo vero Constantinus addit *tabernarias*, *earumque filias*, id est, mulierculas, quæ exercentes cauponariam, esculenta potulentaque vendebant pretio minimo. Hinc NONIO MARCELLO (f) *taberna* præcipue dicitur οἰνὼν vel *vinaria*, quo fæx ciuitatis potandi

(e) L. vn. C. Theod. de concub. L. 1 C. Th. de mul. quæ se seru.
(f) cap. XII. §. LV.

tandi cauſſa confluebat. Has vero perſonas ipſa vilitas quæſtus indignas reddebat ſenatorum & perfectiſſimorum virorum nuptiis. Semper enim tam abiecta viſa eſt tabernariorum conditio, vt ſi cui ſordidum quid ac vile oſtendere vellent, eum veteres cum HORATIO (a) remitterent ad

(a) Serm. lib. I. Sat. V. v. 4.

- - - - - - - *Forum Appi,*
Differtum nautis, CAVPONIBVS *atque malignis.*

(b) Serm. lib. I. Sat. IV. v. 7..

Vnde & alibi idem poeta Venuſinus: (b)

Nulla TABERNA *meos habeat neque pila libellos.*

(c) L. 43. §. 9. ff. de R. N.

Accedit, quod, vt ſupra ex VLPIANO (c) notauimus, plerumque *exercentes cauponariam, ſub prætextu inſtrumenti cauponii, proſtitutas mulieres habere ſolerent*, & hinc CATVLLO taberna dicatur *ſalax*, dum ſcribit:

SALAX TABERNA *vosque contubernales*
A pileatis nona fratribus pila.

Quum itaque lenis non multo meliores eſſent tabernariæ: cum iis quoque earumque filiabus Senatores ex rationibus legis Papiæ Poppææ rem habere nolebat Conſtantinus. Poſtremo & vitari iubet, *quæ mercibus publice præfuerunt.* Quamuis enim mercatura nihil habeat, quod vituperes: Romanis tamen ſemper ſorduerat tabernaria illa eorum negotiatio, *qui mercabantur a mercatoribus, quod ſtatim venderent, quosque nihil proficere exiſtimabant, niſi admodum mentirentur.* (d) Hinc & alibi CONSTANTINVS (e) edixit, *ne quis* EX VLTIMIS NEGOTIATORIBVS *aliqua frui dignitate pertentaret.* Et IVSTINIANVS (f) iis, *qui in* ALIQVO NEGOTIO *conſtiterint*, omnem ſpem ademit *fruendi codicillis perfectiſſimatus.* Vnde facile reddi poterit ratio, cur & perfectiſſimorum connubio eas indignas habuerit CONSTANTINVS.

(d) Cic. lib. I. de offic. cap. XLII.
(e) L. 6. C. de dign.
(f) L. vn. C. de perfect. dign.

Denique &, quod ad poenas attinet, quædam in lege Papia Poppæa Princeps iſte innouauit. Lex Papia Poppæa nuptias has non reſcindebat, ſed poenis quibusdam coërcebat, qui aduerſus legem

legem iniissent Matrimonium. Ex oratione quidem Marci & Commodi, Imperatorum, inter personas, in quas lex illa nuptias inhibuerat, *nec nuptiæ erant:* nec tamen, qui eiusmodi matrimonium contrahere constituerant, infames habebantur, multo minus ea ignominia notabantur Senatores, qui libertinam aliamque personam vilem non vxorem, sed concubinam habuissent. Qualia exempla Romæ non defuisse, vel ex VLPIANO (a) patet, qui Seuerum Imp. in liberta Pontii Paulini senatoris statuisse ait, vt donationes ei factæ ratæ essent: *quia non fuerit adfectione vxoris habita, sed magis* CONCVBINAE. Quamuis etiam lex Papia Poppæa liberos, ex huiusmodi matrimonio susceptos, teste PAVLLO, (b) exsortes esse iuberet paternæ hereditatis: poterat tamen pater naturalis iis donare, inter viuos & mortis caussa, poterat iisdem legare & vendere, immo & ipsam hoc modo locupletare concubinam. Ast multo seuerior CONSTANTINVS primo senatores & perfectissimos, qui ex his personis liberos susceperint infamia notat, quin indignos iudicat Romana ciuitate, si recte capio verba: *Placet maculam subire infamiæ, &* ALIENOS A ROMANIS LEGIBVS *fieri.* Deinde non solum, qui nuptias cum his mulierculis contraxerint, notat, sed &, qui easdem in concubinatu habuerint. Neque enim distingui patitur imperator, *legitimosne* pater *hos liberos dixerit, an naturales.* Præterea non solum cum Marco Imp. has nuptias nullas esse iubet, verum etiam omnia, quæ vel huiusmodi vxori, vel concubinæ, vel liberis ex eo matrimonio natis, a viro patreue viuo donata vel dicis caussa & in fraudem legis vendita fuerint, legitimæ soboli vel propinquis restitui, aut his deficientibus, vel intra bimestre spatium non retrahentibus, a fisco occupari iubet. Hæc CONSTANTINVS aduersus eos, qui latum clauum & perfectissimatus ornamenta tam abiectarum personarum consortio contaminassent, constituit. Cuius rei quas caussas ille habuerit, infra, vbi de concubinatu agemus, dicendi erit occasio.

III. Eamdem viam ingressi sunt VALENT. & MARCIANVS AVGVSTI qui prid. non. Apriles Altio & Asterio coss. id est anno aeræ vulgaris CCCCLIV singulari nouella, (c) ex qua quædam in codice nostro repetuntur, (d) easdem nuptias *senatorum perfectissimorum, duumvirorum, flaminum municipalium, & sacerdotum prouinciæ* cum ancillis, ancillarum filiabus, libertabus, earum-

(a) L. 3. §. 1. ff. de Don. inter vir. & vx.

(b) Lib. IV. recept. sent. tit. VIII. §. IV.

(c) Nou. Marcian. tit. IV.

(d) L. 7. C. de incest. nupt.

earumque filiabus siue ciuibus siue Latinis, scenicis, earumque filiabus, tabernariis, earumque filiabus aliisque abiectis personis denuo prohibent, addita interpretatione, *humilem vel abiectam personam minime eam intelligi, quæ licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit.* Id quod ideo monendum putabant Imperatores, quod Constantinus M. in sua constitutione addiderat: *Vel tabernaria, vel tabernariæ filia, vel humili vel abiecta persona.* Quæ verba iusto latiorem admittere potuissent interpretationem, nisi eam suis limitibus circumscripsissent Valent. & Marcianus. Mansit ergo lex Constantini, vsque ad tempora Iustini senioris, idque liquet ex CASSIODORI (a) formula, qua matrimonium huiusmodi confirmatur, & liberi inde nati legitimi esse iubentur. Ad quod CASSIODORI caput recte obseruauit GVIL. FORNERIVS, (b) eatenus tantum ab vsu recessisse constitutionem Constantini, quod confirmatio huiusmodi nuptiarum peti posset a principibus, quod tamen fieri vetuerat Constantinus.

(a) Lib. VII. Var. cap. XL.

(b) Not. ad Cassiod. l. c. p. 318.

IV. Sed illi capiti de senatorum nuptiis primum derogauit IVSTINVS; postea IVSTINIANVS Imperator illud penitus aboleuit. Et ille quidem huius iam nobilissimi Cæsaris instigationibus ad id commotus, viris summis nuptias cum scenicis mulieribus permisit. Quum enim IVSTINIANVS, a Iustino adoptatus, deperiret Theodoram, scenicam & parum integræ existimationis feminam, quippe *embolariam*, vti demonstrauit ALEMANNVS: (c) neque cum ea sine dedecore, salua lege Papia Poppæa & Constantini M. constitutione, nuptiæ fieri possent: facile persuasit IVSTINO, seni decrepito, vt edita constitutione illud Constantini M. edictum tolleret, & non modo clarissimis ac perfectissimis viris, sed illustribus etiam indecoras cum mulieribus scenicis nuptias concederet. Rem ita refert PROCOPIVS: (d) Τότε δὴ τὴν ἐγγύειν πρὸς τὴν Θεοδώραν ἐνεχείρει ποιεῖν· ἀδύνατον δὲ ὂν, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βελῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, νόμοις ἄνωθεν τοῖς παλαιοτάτοις ἀποῤῥηθὲν, λῦσαι τε τοὺς νόμες τὸν βασιλέα νόμῳ ἑτέρῳ ἠνάγκασε· καὶ τοενθέντε ἅτε γαμετῇ τῇ Θεοδώρᾳ ξυνῴκησε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι βάσιμον κατεςήσατο τὴν πρὸς ἑταίρας ἐγγύην. *Tunc* IVSTINIANVS *cum Theodora moliri nuptias adgreditur. Nam quum viris senatoriis, (quod prisca lege cautum est,) vxorem ducere meretricem non liceat: ille principem, (*IVSTINVM,*) adigit ad legem noua constitutione euertendam. Et exinde Theodoræ*

(c) Ad Procop. p. 33.

(d) Anecdot. p. 45.

doræ matrimonio iungitur, aditu reliquis ad meretricia connubia facto.

Exſtat etiamnum hæc IVSTINI conſtitutio in codice noſtro. (a) Quamuis enim illa IVSTINIANO tribui ſoleat, neque adnotati ſint conſules, quibus illa prodierit in lucem: non IVSTINIANI tamen: ſed IVSTINI illam eſſe, partim inde inferri poteſt, quod NIC. ALEMANNVS (b) in vetere codice MSC. reperit IVST. quibus quatuor litteris Iuſtinum ἀναλφάβητον nomen ſuum exprimere ſolitum eſſe, tradit PROCOPIVS: (c) partim quod illa ſcripta ſit ad DEMOSTHENEM *præfectum prætorio*, quem ſub IVSTINO ſeniore annis aeræ Chriſtianæ IↃXXI. IↃXXII. & IↃXXIII ſplendidiſſimo illo munere perfunctum eſſe, ex alia conſtitutione eiusdem Iuſtini diſcimus. Et quid ſæpius contigit, quam vt IVSTINI conſtitutiones viri etiam eruditi, nominum ſimilitudine decepti, Iuſtiniano tribuant? Exemplis ſane compluribus id euicerunt NIC. ALEMANNVS (d) & PETR. RELANDVS, (e) quos conſuluiſſe non poenitebit.

Ipſa IVSTINI conſtitutio perquam lepida eſt, & de qua vere vſurpaueris illud SENECAE: (f) *Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam* LEX CVM PROLOGO. Primo enim Imperator, rationem redditurus nouæ legis: *Imperialis beneuolentiæ proprium hoc eſſe*, ait, *vt omni tempore ſubditorum commoda tam inueſtigare, quam eis mederi procuret.* Recte & ſapienter. Sed dum ſtatim ad curam illam imperialem & prouidentiam etiam id pertinere arbitratur, *vt lapſus mulierum, per quos indignam honore conuerſationem elegerint, competente moderatione ſubleuentur*, id eſt, vt viliſſimis ſcortis, & mulieribus ſcenicis via ad virorum perfectiſſimorum, ſenatorum, quin ipſorum principum lectos geniales emuniatur: id ſane ille non tam facile perſuadebit prudentioribus. Intereſt enim reipublicæ, vt iſta proſtibula, quæ verecundia ſexus a turpiſſimo vitæ genere non cohibuit, poenis potius coërceantur, quam vt eorum lapſus competente moderatione ſubleuentur. Multo minus publici ſaporis eſt illa Iuſtini philoſophia: *Non debere iis ſpem melioris conditionis adimi, vt ad eam reſpicientes improuidam & minus honeſtam electionem facilius derelinquant.* Quaſi vero propoſita ſpes impunitatis magis a libidine reuocet mulierculas, turpiſſimo quæſtui deditas, quam metus infamiæ ac publicæ animaduerſionis. Quaſi non tanto procliuiores

(a) L. 23. C. de nupt.
(b) Ad Procop. anecd. p. 38 ſequ.
(c) Anecdot. p. 28.
(d) Ad Proc. p. 116.
(e) Faſt. conſular. p. 691.
(f) Epiſt. XCIV.

res futuræ sint ad quæuis probra, si ad spem huiusmodi altioris fortunæ erigantur. Quanto rectius de vulgi ingenio ARISTOTELES? (a) Οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. *Non enim ita nati sunt homines, vt pudori obsequantur, sed vt* METVI: *nec vt abstineant a prauis ob turpitudinem, sed ob* SVPPLICIA *&* POENAS. Quare nescio, an non pæne improba sint, quæ sequuntur: *Nam ita credimus, Dei beneuolentiam, & circa genus humanum nimiam clementiam, quantum nostræ naturæ possibile est, imitari, qui quotidianis hominum peccatis semper ignoscere dignatur, & poenitentiam suscipere nostram, & ad meliorem eam statum deducere.* Id scilicet erat Deum imitari, impuros Iustiniani amores lege iuuare, & mulieri scenicæ & stupris infami viam pandere ad supremum inter homines fastigium. Ipsa porro lex prologo non admodum dissimilis est. Porro enim rhetoricatur IVSTINVS: *Itaque quum iniustum sit, seruos quidem libertate donatos posse per diuinam indulgentiam natalibus suis restitui, postque huiusmodi principale beneficium ita degere, quasi numquam seruissent, sed ingenui nati essent; mulieres autem, quæ scenicis quidem ludis sese antea immiscuerunt, postea vero spreta mala conditione, ad meliorem migrarunt sententiam, & inhonestam professionem effugerunt, nullam spem habere principalis beneficii, quod eos ad illum statum reduceret, in quo si nihil inhonesti peccatum,* (fortasse *patratum,*) *esset, commorari potuerunt: præsente sanctione clementissima principale beneficium eis sub hac lege condonamus.* Sed vide tu mihi ratiocinandi acumen. Libertini possunt natalibus restitui: proinde & scenicæ mulieres & corpora quæstuaria a senatoriis nuptiis non sunt arcenda. Seruilis conditio in se non turpis, sed miserrima est, & hinc, quum in eam inuitos plerumque fortuna demergat, commiseratione digna: at mulieres istæ sua sponte in vitæ genus turpissimum ruunt, odio hinc & poenis, quam commiseratione, digniores. IVSTINVS tamen & his permittit, *vt, si derelicta mala & inhonesta conuersatione, commodiorem vitam amplexæ fuerint, honestatique se dederint: liceat eis supplicare Numini,* (IVSTINO) *vt diuinos adflatus,* (rescriptum principale,) *sine dubio mereantur, & tunc ad matrimonium venire possint legitimum, his, qui eis iungendi sint, nullo timore tenendis, ne scitis præteritarum legum infirmum esse videatur tale coniugium, sed ita validum permanere tale ma-*

(a) Ethic. Lib. x. cap. vlt.

matrimonium, confidentibus, quasi nulla praecedente inhonesta vita, vxores eas duxerint, siue dignitate praediti sint, siue alio modo scenicas in matrimonium ducere prohibeantur, dum tamen dotalibus omnino instrumentis non sine scriptis tale probetur coniugium. Accedunt & alia, quae ad destruendam legem Papiam Poppaeam & Constantini M. constitutionem pertinent: veluti, quod & *liberos ex tali matrimonio procreandos, suos & legitimos patri esse, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat*, iubet, quodque mulieribus huiusmodi, etiamsi post diuinum rescriptum, ad matrimonium venire distulerint, *salua nihilominus esse debeat existimatio, tam in aliis omnibus, quam ad transmittendam, quibus voluerint, suam substantiam, & suscipiendam competentem sibi legibus ab aliis relictam, vel ab intestato delatam hereditatem.* Talis est IVSTINI constitutio, in qua & id notatu dignum videtur, quod quum Constantinus etiam ancillas, libertas, tabernarias, earumque & lenonum ac arenariorum filias, nec non, quae mercimoniis publice praefuerint, constitutione sua notasset: IVSTINVS non nisi mulierum scenicarum meminerit, vt eo minus posset dubitari, in solius Theodorae gratiam, quae ex illa falce hominum erat, totam hanc legem conditam fuisse.

V. Neque tamen hic substitit IVSTINIANI in euertenda hac lege industria. Ducta enim Theodora, paullo post rerum potitus, ab hac insigni cura auspicatus est imperium, nouamque *ad omnes magistratus* constitutionem misit, qua denuo ratas esse iussit senatorum cum scenicis mulieribus nuptias, addiditque, ad eiusmodi matrimonium ne diuino quidem illo adflatu, seu rescripto principali, quod IVSTINVS exegerat, in posterum opus fore mulierculis, sed suffecturas ipsis dotales tabulas. Non exstat integra illa constitutio, sed ipse tamen eam collaudat & fusius recenset IVSTINIANVS, (a) cuius ex verbis simul quodammodo tempus, quo edita est, diuinare licet. Ait enim, *constitutionem hanc positam esse in quinto libro omnium constitutionum, suae pietati cognominis libri.* Manifesto vero loquitur de codice Iustinianeo, quem scribi coeptum anno IↃXXVIII. idibus Februariis, palam est. (b) Ipse vero Iustinianus quum imperare coeperit mense Augusto anni IↃXXVII. inter quos temporis characteres non nisi semestre intercedit spatium: consequens est, vt primo statim imperii anno constitutionem illam ediderit, quum recentissima adhuc

(a) L. 33. pr. C. de episc. aud. L. 29. C. de nupt.

(b) Const. *Haec quae necessario* de nouo cod. fac.

huc esset nuptiarum cum scenica muliere contractarum memoria.

Sexennio post, anno IↃCCXXXIV similem iterum promulgauit constitutionem, eamque *ad omnes vbique terrarum episcopos* misit, quasi & ecclesiae interesset, scenicas mulieres nubere senatoribus, & quasi immineret periculum, ne si eorum thalamis excluderentur, aliquid detrimenti caperet Christiana respublica. Ita enim fere Imperator in illa constitutione, (a) quam & Graece edidit ALEMANNVS, (b) loquitur: *Quoniam enim oportebat, per praesentem sanctionem, & vobis vbique terrarum positis religiosissimis episcopis haec facere manifesta: quare congregantes, quae ad ipsam pertinent, expositione latiore sancita, etiam eamdem diuinam constitutionem fecimus ad vos*, ὅπως τὴν ἱερατικὴν διασώζοντες σεμνότητα καί ΣΩΦΡΟΣΥΝΗΣ ἀντεχόμενοι ταῦτα φυλάττοιτε τότε ἐκ τοῦ μεγάλȣ θεȣ̃ δέος καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν εἴτι τȣ́των παραβαίοιτε λογιζόμενοι· *vt sacerdotalem conseruantes reuerentiam, &* CONTINENTIAE *studiosi, haec custodiatis, tam* MAGNI DEI METVM, *quam imperialem indignationem, si quid horum praetermiseritis, considerantes.* Ceterum hac constitutione non solum vetuit inuitam mulierem, aut ancillam aut libertam in scenam vel orchestram protrahi, iis, qui eam conuerti volentem prohibuerint, eiusue fideiussores ad certum auri modum redigerent, publicationem bonorum & relegationem interminatus: verum etiam *licentiam dedit, conuersis huiusmodi mulieribus, liberis & ingenuis existentibus, ad matrimonium transire legitimum, etiamsi contigerint honestissimis dignitatibus, qui illas duxerint, decorati, non amplius indigentibus imperialibus rescriptis, sed sua potestate nuptias celebrantibus, nuptialibus instrumentis omnimodo inter ipsos factis.* Quae eadem & de filiabus scenicarum intelligi iubet.

(a) L. 33. §. 1. C. de episc. aud.
(b) Not. ad Procop. anecdot. p. 41.

Hucusque scenicis tantum mulieribus consuluerant IVSTINVS & IVSTINIANVS, nec dum eius priuilegii participes erant ancillae, ancillarumque filiae, libertinae aliaeque, quas Constantinus indignas iudicauerat senatorum connubio. Ast quinquennio post, anno IↃXXXIX totam illam Constantini M. constitutionem vna veluti litura inducens: (c) *Etsi*, inquit, *certa a Constantino piae memoriae, in constitutione ad Gregorium scripta, quaedam de talibus dicta sunt filiis, haec non recipimus: quoniam & non vtendo peremta est. Phoeniciarcharum enim & Syriarcharum, & magistratuum, &*

(c) Nou. LXXXIX cap. XV.

& insignium meminit, & clarissimorum, & neque naturales esse vult ex his procedentes, amouens eis etiam imperialis munificentiæ mansuetudinem. Quam videlicet constitutionem OMNINO PERIMIMVS. Ita euanuit hoc primum, multoque magis secundum legis Papiæ Poppææ caput: quamuis caussa, quam interserit imperator, ac si non vtendo peremta esset Constantini constitutio, plane falsa sit. Præterquam enim, quod non sequitur, vt, si Phoeniciarcharum & Syriarcharum nomina Iustiniani temporibus non amplius audiebantur, constitutio illa, quæ etiam de viris perfectissimis & senatoribus agit, ab vsu recesserit: ipse etiam PROCOPIVS (a) testatur, constitutionem illam ante IVSTINIANI tempora tam religiose fuisse obseruatam, vt ἀδύνατον visum fuerit, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, quandoquidem id fuerit *virum ad senatoriam dignitatem euectum meretricem vxorem ducere:* νόμοις τοῖς παλαιοτάτοις ἀπορρηθέν, *legibus antiquissimis prohibitum.*

(a) Anecdot. p. 45.

Vix biennio circumacto denuo hanc Constantini constitutionem, sibi tam exosam, tollit IVSTINIANVS, (b) qui & alibi (c) toties eamdem rem agit, vt nihil enixius voluisse videatur, quam vt sublata e republica legis Papiæ Poppææ, & Constantinianæ constitutionis memoria matrimonii cum Theodora contracti ignominia minueretur, aliorumque saltim imitatione ei exemplo color aliquis paullatim accederet.

(b) Nou. CXVII. cap. VI.
(c) Nou. LXXVIII. cap. III. & Nou. LI.

CAPVT III.

AD CAPVT III. LEGIS PAPIAE POPP.

DE SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS ET SPADONIBVS.

I. PRoximum *fuisse videtur caput de sexagenariis, quinquagenariis & spadonibus.* **II.** *An lex Papia Poppæa inter sexagenarios & quinquagenarias nec non cum spadonibus nuptias esse vetuerit?* Iac. Perizonius *laudatus. Sexagenarios & quinquagenarias lex Papia Poppæa poenis potius soluit. Argumenta, quibus vulgo probant sententiam priorem. Locus* Suetonii *&* Vlpiani

ff. de V. S. colligi poſſe videtur, verum etiam ex hoc loco MARTIALIS: (a)

(a) Lib. v. Epigr. XLII.

Spadone quum ſis euiratior fluxo,
Sedere in equitum an liceat tibi ſcamnis,
Videbo, Didyme: NON LICET MARITORVM.

Lege ergo aliqua ſpadonibus interdictum fuiſſe oportet, ne ducerent vxores, eaque non alia eſſe potuit, ac Papia Poppæa *de maritandis ordinibus.*

Sed quantumuis hæc ſpecioſa videantur: luculenter tamen, rem aliter ſe habere, docuit V. C. IAC. PERIZONIVS. (b) Nam qui huius capitis mentionem facit, SVETONIVS, (c) tres eiusdem veluti periodos diſtinguit, dum de Claudio refert, *eum* CAPITI PAPIAE LEGIS, *a Tiberio Cæſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſint*, ADDITO, OBROGASSE. Ex hoc vero quantiuis pretii loco, quem a vi priuata criticorum, & ipſius IAC. GOTHOFREDI iam vindicauit IAC. PERIZONIVS, clariſſime patet, primo nihil de ſexagenariorum & quinquagenariarum nuptiis prohibendis lege Papia Poppæa cautum fuiſſe: deinde illud caput ADDITVM fuiſſe a Tiberio Imperatore: ac denique ei capiti a Tiberio addito obrogaſſe Claudium. *Obrogare* autem *eſt aliquid mutare ex prima lege*, vti id vocabulum interpretatur VLPIANVS. (d)

(b) Diſſ. de lege Vocon. p. 153. ſeq.
(c) Claud. cap XXIII.

Quæ ita paullo obſcurius notauit SVETONIVS, ea diſtinctius exponit VLPIANVS, (e) cuius ipſa verba vt vt paullo prolixiora adſcribere iuuabit: *Qui intra ſexageſimum, vel quæ intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit, licet* IPSIS LEGIBVS *poſt hanc ætatem liberatus eſſet, perpetuis tamen poenis tenebitur* EX SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SC. *maior ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor ſexaginta annorum duxiſſet vxorem. - - Quod ſi maior quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit, impar matrimonium adpellatur, &* SC. CALVITIANO *cauetur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.*

(d) Fragm. tit. I. §. III.
(e) Ibid tit. XVI §. III.

Ex hoc demum loco intelligimus, primo quale fuerit illud legis Papiæ Poppææ caput, cui SC. nouum quid adiecerit Tiberius.

rius. Auguſtus nimirum poenis cælibatus exemerat ſexagenarios & quinquagenarias, quibus ipſa effæta ſenectute natura vacationem dediſſe videbatur præſtandæ reipublicæ prolis. Idemque credere par eſt de ſpadonibus, qui, ne ſi vellent quidem, liberis locupletare poterant rempublicam. Vnde tale fuiſſe crediderim legis Papiæ Poppææ caput tertium:

Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum cauſſa inire tenentor. Sexagenarii maſculi & quinquagenariæ feminæ, nec non SPADONES *a poenis huius legis liberi ſunto.*

Deinde idem VLPIANI locus argumento eſt, Tiberium, quum animaduerteret, multos, qui neutri legi paruiſſent, ad eam ætatem peruenire, auctorem fuiſſe ſenatusconſulti, quod *Pernicianum* vocat Vlpianus, quo patres conſcripti ſexagenariis maſculis & quinquagenariis feminis nuptias ad euitandas cælibatus poenas prodeſſe vetarent. Quare tale procul dubio fuit hoc SC.

Vti ſexagenariorum & quinquagenariarum nec non Spadonum, nuptiæ ne fient: ſiue fient, vir & vxor poenis cælibatus perpetuo teneantur.

Tertio & qua in re Claudius Imperator capiti iſti, a Tiberio addito, obrogarit, ex eodem VLPIANI loco adparet. Perpetuis enim cælibatus poenis exemit ſexagenarios, dummodo non effoetas, & quibus vterus iam exaruiſſet, ſed quinquagenaria minores vxores duxiſſent, ſiquidem ex eo matrimonio adhuc proles quodammodo ſperari poſſe videbatur. Senatus conſultum ergo Claudianum ita ſe procul omni dubio habuit.

Vti qui maior ſexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac ſi minor ſexaginta annorum vxorem duxiſſet.

Hæc omnia & SVETONIVS obſeruauerat: VLPIANVS vero & id poſtremo addit, prodiiſſe demum SC, quod Caluitianum vocat, quo cautum, vt, quod ſeni maſculo, ducenti iuuenculam

 indul-

tandi caussa confluebat. Has vero personas ipsa vilitas quæstus indignas reddebat senatorum & perfectissimorum virorum nuptiis. Semper enim tam abiecta visa est tabernariorum conditio, vt si cui sordidum quid ac vile ostendere vellent, eum veteres cum
(a) Serm. lib. I. Sat. V. v. 4. HORATIO (a) remitterent ad

- - - - - - - Forum Appi,
Differtum nautis, CAVPONIBVS *atque malignis.*

(b) Serm. lib. I. Sat. IV. v. 7. Vnde & alibi idem poeta Venusinus: (b)

Nulla TABERNA *meos habeat neque pila libellos.*

(c) L. 43. §. 9. ff. de R. N. Accedit, quod, vt supra ex VLPIANO (c) notauimus, plerumque *exercentes cauponariam, sub prætextu instrumenti cauponii, prostitutas mulieres habere solerent,* & hinc CATVLLO taberna dicatur *salax,* dum scribit:

SALAX TABERNA *vosque contubernales*
A pileatis nona fratribus pila.

Quum itaque lenis non multo meliores essent tabernariæ: cum iis quoque earumque filiabus Senatores ex rationibus legis Papiæ Poppææ rem habere nolebat Constantinus. Postremo & vitari iubet, *quæ mercibus publice præfuerunt.* Quamuis enim mercatura nihil habeat, quod vituperes: Romanis tamen semper sorduerat tabernaria illa eorum negotiatio, *qui mercabantur a mercatoribus, quod statim venderent, quosque nihil proficere existimabant,*
(d) Cic. lib. I. de offic. cap. XLII. *nisi admodum mentirentur.* (d) Hinc & alibi CONSTANTINVS (e) edixit, *ne quis* EX VLTIMIS NEGOTIATORIBVS
(e) L. 6. C. de dign. *aliqua frui dignitate pertentaret.* Et IVSTINIANVS (f) iis,
(f) L. vn. C. de perfect. dign. *qui in* ALIQVO NEGOTIO *constiterint,* omnem spem ademit *fruendi codicillis perfectissimatus.* Vnde facile reddi poterit ratio, cur & perfectissimorum connubio eas indignas habuerit CONSTANTINVS.

Denique &, quod ad poenas attinet, quædam in lege Papia Poppæa Princeps iste innouauit. Lex Papia Poppæa nuptias has non rescindebat, sed poenis quibusdam coërcebat, qui aduersus legem

legem iniissent Matrimonium. Ex oratione quidem Marci & Commodi, Imperatorum, inter personas, in quas lex illa nuptias inhibuerat, *nec nuptiæ erant:* nec tamen, qui eiusmodi matrimonium contrahere constituerant, infames habebantur, multo minus ea ignominia notabantur Senatores, qui libertinam aliamque personam vilem non vxorem, sed concubinam habuissent. Qualia exempla Romæ non defuisse, vel ex VLPIANO (a) patet, qui Seuerum Imp. in liberta Pontii Paulini senatoris statuisse ait, vt donationes ei factæ ratæ essent: *quia non fuerit adfectione vxoris habita, sed magis* CONCVBINAE. Quamuis etiam lex Papia Poppæa liberos, ex huiusmodi matrimonio susceptos, teste PAVLLO, (b) exsortes esse iuberet paternæ hereditatis: poterat tamen pater naturalis iis donare, inter viuos & mortis caussa, poterat iisdem legare & vendere, immo & ipsam hoc modo locupletare concubinam. Ast multo seuerior CONSTANTINVS primo senatores & perfectissimos, qui ex his personis liberos susceperint infamia notat, quin indignos iudicat Romana ciuitate, si recte capio verba: *Placet maculam subire infamiæ, &* ALIENOS A ROMANIS LEGIBVS *fieri.* Deinde non solum, qui nuptias cum his mulierculis contraxerint, notat, sed &, qui easdem in concubinatu habuerint. Neque enim distingui patitur imperator, *legitimosne* pater *hos liberos dixerit, an naturales.* Præterea non solum cum Marco Imp. has nuptias nullas esse iubet, verum etiam omnia, quæ vel huiusmodi vxori, vel concubinæ, vel liberis ex eo matrimonio natis, a viro patreue viuo donata vel dicis caussa & in fraudem legis vendita fuerint, legitimæ soboli vel propinquis restitui, aut his deficientibus, vel intra bimestre spatium non retrahentibus, a fisco occupari iubet. Hæc CONSTANTINVS aduersus eos, qui latum clauum & perfectissimatus ornamenta tam abiectarum personarum consortio contaminassent, constituit. Cuius rei quas caussas ille habuerit, infra, vbi de concubinatu agemus, dicendi erit occasio.

III. Eamdem viam ingressi sunt VALENT. & MARCIANVS AVGVSTI qui prid. non. Apriles Altio & Asterio coss. id est anno aeræ vulgaris CCCCLIV singulari nouella, (c) ex qua quædam in codice nostro repetuntur, (d) easdem nuptias *senatorum perfectissimorum, duumvirorum, flaminum municipalium, & sacerdotum prouinciæ* cum ancillis, ancillarum filiabus, libertabus, earum-

T

(a) L. 3. §. 1. ff. de Don. inter vir. & vx.

(b) Lib. IV. recept. sent. tit. VIII. §. IV.

(c) Nou. Marcian. tit. IV.

(d) L. 7. C. de incest. nupt.

earumque filiabus siue ciuibus siue Latinis, scenicis, earumque filiabus, tabernariis, earumque filiabus aliisque abiectis personis denuo prohibent, addita interpretatione, *humilem vel abiectam personam minime eam intelligi, quæ licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit*. Id quod ideo monendum putabant Imperatores, quod Constantinus M. in sua constitutione addiderat: *Vel tabernaria, vel tabernariæ filia, vel humili vel abiecta persona*. Quæ verba iusto latiorem admittere potuissent interpretationem, nisi eam suis limitibus circumscripsissent Valent. & Marcianus. Mansit ergo lex Constantini, vsque ad tempora Iustini senioris, idque liquet ex CASSIODORI (a) formula, qua matrimonium huiusmodi confirmatur, & liberi inde nati legitimi esse iubentur. Ad quod CASSIODORI caput recte obseruauit GVIL. FORNERIVS, (b) eatenus tantum ab vsu recessisse constitutionem Constantini, quod confirmatio huiusmodi nuptiarum peti posset a principibus, quod tamen fieri vetuerat Constantinus.

(a) Lib. VII. Var. cap. XL.

(b) Not. ad Cassiod. l. c. p. 318.

IV. Sed illi capiti de senatorum nuptiis primum derogauit IVSTINVS; postea IVSTINIANVS Imperator illud penitus aboleuit. Et ille quidem huius iam nobilissimi Cæsaris instigationibus ad id commotus, viris summis nuptias cum scenicis mulieribus permisit. Quum enim IVSTINIANVS, a Iustino adoptatus, deperiret Theodoram, scenicam & parum integræ existimationis feminam, quippe *embolariam*, vti demonstrauit ALEMANNVS: (c) neque cum ea sine dedecore, salua lege Papia Poppæa & Constantini M. constitutione, nuptiæ fieri possent: facile persuasit IVSTINO, seni decrepito, vt edita constitutione illud Constantini M. edictum tolleret, & non modo clarissimis ac perfectissimis viris, sed illustribus etiam indecoras cum mulieribus scenicis nuptias concederet. Rem ita refert PROCOPIVS: (d) Τότε δὴ τὴν ἐγγύειν πρὸς τὴν Θεοδώραν ἐνεχείρει ποιεῖν· ἀδύνατον δὲ ὂν, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βουλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, νόμοις ἄνωθεν τοῖς παλαιοτάτοις ἀποῤῥηθὲν, λῦσαι τε τοὺς νόμους τὸν βασιλέα νόμῳ ἑτέρῳ ἠνάγκασε· καὶ τοενθέντε ἅτε γαμετῇ τῇ Θεοδώρᾳ ξυνῴκησε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι βάσιμον κατεστήσατο τὴν πρὸς ἑταίρας ἐγγύην. *Tum* IVSTINIANVS *cum Theodora moliri nuptias adgreditur. Nam quum viris senatoriis, (quod prisca lege cautum est,) vxorem ducere meretricem non liceat: ille principem, (*IVSTINVM,*) adigit ad legem noua constitutione euertendam. Et exinde Theo-*

(c) Ad Procop. p. 33.

(d) Anecdot. p. 45.

doræ

dorae matrimonio iungitur, *aditu reliquis ad meretricia connubia facto.*

Exſtat etiamnum hæc IVSTINI conſtitutio in codice noſtro. (a) Quamuis enim illa IVSTINIANO tribui ſoleat, neque adnotati ſint conſules, quibus illa prodierit in lucem: non IVSTINIANI tamen: ſed IVSTINI illam eſſe, partim inde inferri poteſt, quod NIC. ALEMANNVS (b) in vetere codice MSC. reperit IVST. quibus quatuor litteris Iuſtinum ἀναλφάβητον nomen ſuum exprimere ſolitum eſſe, tradit PROCOPIVS: (c) partim quod illa ſcripta ſit ad DEMOSTHENEM *præfectum prætorio*, quem ſub IVSTINO ſeniore annis aeræ Chriſtianæ IↃXXI. IↃXXII. & IↃXXIII ſplendidiſſimo illo munere perfunctum eſſe, ex alia conſtitutione eiusdem Iuſtini diſcimus. Et quid ſæpius contigit, quam vt IVSTINI conſtitutiones viri etiam eruditi, nominum ſimilitudine decepti, Iuſtiniano tribuant? Exemplis ſane compluribus id euicerunt NIC. ALEMANNVS (d) & PETR. RELANDVS, (e) quos conſuluiſſe non poenitebit.

(a) L. 23. C. de nupt.

(b) Ad Procop. anecd. p. 38 ſequ.

(c) Anecdot. p. 28.

(d) Ad Procop. p. 116.

(e) Faſt. conſular. p 691.

(f) Epiſt. XCIV.

Ipſa IVSTINI conſtitutio perquam lepida eſt, & de qua vere vſurpaueris illud SENECAE: (f) *Nihil videtur mihi frigidius*, *nihil ineptius*, *quam* LEX CVM PROLOGO. Primo enim Imperator, rationem redditurus nouæ legis: *Imperialis beneuolentiæ proprium hoc eſſe*, ait, *vt omni tempore ſubditorum commoda tam inueſtigare*, *quam eis mederi procuret*. Recte & ſapienter. Sed dum ſtatim ad curam illam imperialem & prouidentiam etiam id pertinere arbitratur, *vt lapſus mulierum*, *per quos indignam honore conuerſationem elegerint*, *competente moderatione ſubleuentur*, id eſt, vt viliſſimis ſcortis, & mulieribus ſcenicis via ad virorum perfectiſſimorum, ſenatorum, quin ipſorum principum lectos geniales emuniatur: id ſane ille non tam facile perſuadebit prudentioribus. Intereſt enim reipublicæ, vt iſta proſtibula, quæ verecundia ſexus a turpiſſimo vitæ genere non cohibuit, poenis potius coërceantur, quam vt eorum lapſus competente moderatione ſubleuentur. Multo minus publici ſaporis eſt illa Iuſtini philoſophia: *Non debere iis ſpem melioris conditionis adimi*, *vt ad eam reſpicientes improuidam & minus honeſtam electionem facilius derelinquant*. Quaſi vero propoſita ſpes impunitatis magis a libidine reuocet mulierculas, turpiſſimo quæſtui deditas, quam metus infamiæ ac publicæ animaduerſionis. Quaſi non tanto procliuiores

res futuræ fint ad quæuis probra, si ad spem huiusmodi altioris fortunæ erigantur. Quanto rectius de vulgi ingenio ARISTOTELES? (a) Οὐ γὰρ πεφύκασιν αἰδοῖ πειθαρχεῖν, ἀλλὰ φόβῳ· οὐδ' ἀπέχεσθαι τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. *Non enim ita nati sunt homines, vt pudori obsequantur, sed vt* METVI: *nec vt abstineant a prauis ob turpitudinem, sed ob* SVPPLICIA *&* POENAS. Quare nescio, an non pæne improba sint, quæ sequuntur: *Nam ita credimus, Dei beneuolentiam, & circa genus humanum nimiam clementiam, quantum nostræ naturæ possibile est, imitari, qui quotidianis hominum peccatis semper ignoscere dignatur, & poenitentiam suscipere nostram, & ad meliorem eam statum deducere.* Id scilicet erat Deum imitari, impuros Iustiniani amores lege iuuare, & mulieri scenicæ & stupris infami viam pandere ad supremum inter homines fastigium. Ipsa porro lex prologo non admodum dissimilis est. Porro enim rhetoricatur IVSTINVS: *Itaque quum iniustum sit, seruos quidem libertate donatos posse per diuinam indulgentiam natalibus suis restitui, postque huiusmodi principale beneficium ita degere, quasi numquam seruissent, sed ingenui nati essent; mulieres autem, quæ scenicis quidem ludis sese antea immiscuerunt, postea vero spreta mala conditione, ad meliorem migrarunt sententiam, & inhonestam professionem effugerunt, nullam spem habere principalis beneficii, quod eos ad illum statum reduceret, in quo si nihil inhonesti peccatum,* (fortasse *patratum,*) *esset, commorari potuerunt: præsente sanctione clementissima principale beneficium eis sub hac lege condonamus.* Sed vide tu mihi ratiocinandi acumen. Libertini possunt natalibus restitui: proinde & scenicæ mulieres & corpora quæstuaria a senatoriis nuptiis non sunt arcenda. Seruilis conditio in se non turpis, sed miserrima est, & hinc, quum in eam inuitos plerumque fortuna demergat, commiseratione digna: at mulieres istæ sua sponte in vitæ genus turpissimum ruunt, odio hinc & poenis, quam commiseratione, digniores. IVSTINVS tamen & his permittit, *vt, si derelicta mala & inhonesta conuersatione, commodiorem vitam amplexæ fuerint, honestatique se dederint: liceat eis supplicare Numini,* (IVSTINC) *vt diuinos adflatus,* (rescriptum principale,) *sine dubio mereantur, & tunc ad matrimonium venire* possint *legitimum, his, qui eis iungendi sint, nullo timore tenendis, ne sciiis præteritarum legum infirmum esse videatur tale coniugium, sed ita validum permanere tale ma-*

(a) Ethic. Lib. x. cap. ult.

matrimonium, confidentibus, quasi nulla praecedente inhonesta vita, vxores eas duxerint, siue dignitate praediti sint, siue alio modo scenicas in matrimonium ducere prohibeantur, dum tamen dotalibus omnino instrumentis non sine scriptis tale probetur coniugium. Accedunt & alia, quae ad destruendam legem Papiam Poppaeam & Constantini M. constitutionem pertinent: veluti, quod & *liberos ex tali matrimonio procreandos, suos & legitimos patri esse, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat*, iubet, quodque mulieribus huiusmodi, etiamsi post diuinum rescriptum, ad matrimonium venire distulerint, *salua nihilominus esse debeat existimatio, tam in aliis omnibus, quam ad transmittendam, quibus voluerint, suam substantiam, & suscipiendam competentem sibi legibus ab aliis relictam, vel ab intestato delatam hereditatem.* Talis est IVSTINI constitutio, in qua & id notatu dignum videtur, quod quum Constantinus etiam ancillas, libertas, tabernarias, earumque & lenonum ac arenariorum filias, nec non, quae mercimoniis publice praefuerint, constitutione sua notasset: IVSTINVS non nisi mulierum scenicarum meminerit, vt eo minus posset dubitari, in solius Theodorae gratiam, quae ex illa falce hominum erat, totam hanc legem conditam fuisse.

§. V. Neque tamen hic substitit IVSTINIANI in euertenda hac lege industria. Ducta enim Theodora, paullo post rerum potitus, ab hac insigni cura auspicatus est imperium, nouamque *ad omnes magistratus* constitutionem misit, qua denuo ratas esse iussit senatorum cum scenicis mulieribus nuptias, addiditque, ad eiusmodi matrimonium ne diuino quidem illo adflatu, seu rescripto principali, quod IVSTINVS exegerat, in posterum opus fore mulierculis, sed suffecturas ipsis dotales tabulas. Non exstat integra illa constitutio, sed ipse tamen eam collaudat & fusius recenset IVSTINIANVS, (a) cuius ex verbis simul quodammodo tempus, quo edita est, diuinare licet. Ait enim, *constitutionem hanc positam esse in quinto libro omnium constitutionum, suae pietati cognominis libri.* Manifesto vero loquitur de codice Iustinianeo, quem scribi coeptum anno IɔXXVIII. idibus Februariis, palam est. (b) Ipse vero Iustinianus quum imperare coeperit mense Augusto anni IɔXXVII. inter quos temporis characteres non nisi semestre intercedit spatium: consequens est, vt primo statim imperii anno constitutionem illam ediderit, quum recentissima adhuc

(a) L. 33. pr. C. de episc. and. L. 29. C. de nupt.

(b) Const. *Haec quae necessario* de nouo cod. fac.

huc esset nuptiarum cum scenica muliere contractarum memoria.

Sexennio post, anno IↃCCXXXIV similem iterum promulgauit constitutionem, eamque *ad omnes vbique terrarum episcopos* misit, quasi & ecclesiæ interesset, scenicas mulieres nubere senatoribus, & quasi immineret periculum, ne si eorum thalamis excluderentur, aliquid detrimenti caperet Christiana respublica. Ita enim fere Imperator in illa constitutione, (a) quam & Græce edidit ALEMANNVS, (b) loquitur: *Quoniam enim oportebat, per præsentem sanctionem, & vobis vbique terrarum positis religiosissimis episcopis hæc facere manifesta: quare congregantes, quæ ad ipsam pertinent, expositione latiore sancita, etiam eamdem diuinam constitutionem fecimus ad vos*, ὅπως τὴν ἱερατικὴν διασώζοντες σεμνότητα καὶ ΣΩΦΡΟΣΥΝΗΣ ἀντεχόμενοι ταῦτα φυλάττοιτε τότε ἐκ τοῦ μεγάλου θεοῦ δέος καὶ βασιλικὴν ἀγανάκτησιν εἴτι τούτων παραβαίοιτε λογιζόμενοι· *vt sacerdotalem conseruantes reuerentiam, &* CONTINENTIAE *studiosi, hæc custodiatis, tam* MAGNI DEI METVM, *quam imperialem indignationem, si quid horum prætermiseritis, considerantes.* Ceterum hac constitutione non solum vetuit inuitam mulierem, aut ancillam aut libertam in scenam vel orchestram protrahi, iis, qui eam conuerti volentem prohibuerint, eiusue fideiussores ad certum auri modum redigerent, publicationem bonorum & relegationem interminatus: verum etiam *licentiam dedit, conuersis huiusmodi mulieribus, liberis & ingenuis exsistentibus, ad matrimonium transire legitimum, etiamsi contigerint honestissimis dignitatibus, qui illas duxerint, decorati, non amplius indigentibus imperialibus rescriptis, sed sua potestate nuptias celebrantibus, nuptialibus instrumentis omnimodo inter ipsos factis.* Quæ eadem & de filiabus scenicarum intelligi iubet.

Hucusque scenicis tantum mulieribus consuluerant IVSTINVS & IVSTINIANVS, nec dum eius priuilegii participes erant ancillæ, ancillarumque filiæ, libertinæ aliæque, quas Constantinus indignas iudicauerat senatorum connubio. Ast quinquennio post, anno IↃXXXIX totam illam Constantini M. constitutionem vna veluti litura inducens: (c) *Etsi*, inquit, *certa a Constantino piæ memoriæ, in constitutione ad Gregorium scripta, quædam de talibus dicta sunt filiis, hæc non recipimus: quoniam & non vtendo peremta est. Phœniciarcharum enim & Syriarcharum, & magistratuum,* &

(a) L. 33. §. 1. C. de episc. aud.
(b) Not. ad Procop. anecdot. p. 41.
(c) Nou. LXXXIX cap. XV.

& insignium meminit, & clarissimorum, & neque naturales esse vult ex his procedentes, amouens eis etiam imperialis munificentiae mansuetudinem. Quam videlicet constitutionem OMNINO PERIMIMVS. Ita euanuit hoc primum, multoque magis secundum legis Papiae Poppaeae caput: quamuis caussa, quam interserit imperator, ac si non vtendo peremta esset Constantini constitutio, plane falsa sit. Praeterquam enim, quod non sequitur, vt, si Phoeniciarcharum & Syriarcharum nomina Iustiniani temporibus non amplius audiebantur, constitutio illa, quae etiam de viris perfectissimis & senatoribus agit, ab vsu recesserit: ipse etiam PROCOPIVS (a) testatur, constitutionem illam ante IVSTINIANI tempora tam religiose fuisse obseruatam, vt ἀδύνατον visum fuerit, ἄνδρα ἐς ἀξίωμα βȣλῆς ἥκοντα ἑταίρᾳ γυναικὶ ξυνοικίζεσθαι, quandoquidem id fuerit *virum ad senatoriam dignitatem euectum meretricem vxorem ducere: νόμοις τοῖς παλαιοτάτοις ἀποῤῥηθέν, legibus antiquissimis prohibitum.* (a) Anecdot. p. 45.

Vix biennio circumacto denuo hanc Constantini constitutionem, sibi tam exosam, tollit IVSTINIANVS, (b) qui & alibi (c) toties eamdem rem agit, vt nihil enixius voluisse videatur, quam vt sublata e republica legis Papiae Poppaeae, & Constantinianae constitutionis memoria matrimonii cum Theodora contracti ignominia minueretur, aliorumque saltim imitatione ei exemplo color aliquis paullatim accederet. (b) Nou. CXVII. cap. VI. (c) Nou. LXXVIII. cap. III. & Nou. LI.

CAPVT III.

AD CAPVT III. LEGIS PAPIAE POPP.

DE SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS ET SPADONIBVS.

I. P*roximum fuisse videtur caput de sexagenariis, quinquagenariis & spadonibus.* II. *An lex Papia Poppaea inter sexagenarios & quinquagenarias nec non cum spadonibus nuptias esse vetuerit?* Iac. Perizonius *laudatus. Sexagenarios & quinquagenarias lex Papia Poppaea poenis potius soluit. Argumenta, quibus vulgo probant sententiam priorem. Locus* Suetonii *&* Vlpiani

piani explicatus. Distincte proponuntur caput legis tertium & SC. sub Tiberio &, Claudio facta. III. *Legis caput expositum. Homines quamdiu generare & parere possint?* IV. *Spadones quinam? Locus Nonii emendatus. Lex Maenia quando lata?* V. *SC non Pernicianum, sed Persicianum dicendum.* Iac. Perizonius *laudatus. Ex eo senatusconsulto senum nuptiae haut rescindebantur. Spadonibus saepe nuptae mulieres. L. 39. ff. de iure dotium L. 10. C. de repudiis explicatae.* VI. *SC. Claudianum.* VII. *SC. Caluisianum. An dicendum Caluitianum? An idem cum Claudiano? Impar matrimonium.* VIII. *Quando hoc caput vna cum Scis illis abrogatum. Spadonum nuptias primus inhibuit Leo.* Petrus Gregorius *defensus.*

I. PRoximum procul dubio fuit caput de SEXAGENARIIS, QVINQVAGENARIIS & SPADONIBVS. Eodem enim libro primo commentariorum, quo de senatoriis nuptiis egerat, etiam quis SPADO sit, explicauit VLPIANVS. (a) Vnde acute colligit, IAC. GOTHOFREDVS, de *spadonibus*, & aliis fortasse, qui procreandis liberis sufficere haut videbantur, capite statim proximo legis Papiae Poppaeae sancitum aliquid fuisse.

II. Quamuis autem id vero videatur simillimum: quale tamen illud caput fuerit, paullo videtur obscurius. Plerique Augustum nuptias sexagenariorum & quinquagenariarum prohibuisse existimant, quippe quae nupturientium aetas fini legis Papiae Poppaeae quam maxime aduersetur. Et ita veluti ex compacto scripserunt ANT. AVGVSTINVS (b) IVSTVS LIPSIVS, (c) BARN. BRISSONIVS, (d) FR. HOTOMANVS, (e) IANVS VINC. GRAVINA, (f) & IAC. GOTHOFREDVS, (g) qui hoc legis caput tale fuisse suspicatur: *Sexagenario masculo, quinquagenariae feminae nuptias contrahere, ius ne esto; post eos tantum annos coniuges poenis huius legis soluuntor: Spadonibus item nuptias contrahere ius ne esto.*

Et non desunt quidem, quae hanc sententiam stabilire videntur, testimonia. Primo enim SENECA in insigni apud LACTANTIVM (h) fragmento: *Quare*, inquit, *apud poetas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? vtrum SEXAGENARIVS factus est, & illi LEX PAPIA fibulam imposuit? an impetrauit ius*

(a) Vlp. Lib. I. L. 128. ff. de V. S.

(b) De Legib. & SC. p. 1213. Tom. II. Thesaur. Graeu.

(c) Exc. ad Tacit. Ann. Lib. III. C.

(d) De iure connub. p. 160.

(e) De legib. p. 87.

(f) De leg. & SC. §. XXXVII.

(g) Leg. Pap. Popp. cap. II.

(h) Lib. I. Inst. diu. cap. XVI.

ius trium liberorum? Decerptus hic locus eſt ex SENECAE libris philoſophiæ moralis, in quibus poëtarum θεογονίας exagitaſſe videtur philoſophus. Quærit igitur, ſi veræ ſint illæ a poëtis celebratæ deorum generationes: cur deſierit iam Iupiter liberos tollere, quum fingatur ſalaciſſimus, quique ſe olim in omnes pæne formas compoſuerit, vt amoribus furtiuis potiretur? *An* inquit, *ſexagenarius* factus eſt, quo ætatis anno non amplius licet vxorem ducere, liberorum quærendorum cauſſa? *An* LEX PAPIA *fibulam impoſuit?* Fibula vero, teſte CORNELIO CELSO, (a) erat circulus, quo verenda conſtringebant comoedi & cantores, qui vocem ſeruare, acutioremque reddere cuperent. Qua de re IVVENALIS: (b)

(a) Lib. VII. cap. XXV.

(b) Sat. VI. v. 73.

Soluitur his magno comoedi FIBVLA, *ſunt quæ*
Chryſogonum cantare vetent.

Et MARTIALIS: (c)

(c) Lib. XI. Epigr. XVII.

Dic mihi ſimpliciter, comoedis & citharoedis
FIBVLA, *quid præſtas?*

Quum ergo infibulati iſti nebulones non poſſent non ad Venerem tardiores eſſe: facile patet, quid ſibi velit SENECA, dum Ioui lege PAPIA fibulam impoſitam eſſe, acute ſcribit.

Eodem quibusdam pertinere videtur locus VLPIANI: (d) *Aliquando vir & vxor ſolidum inter ſe capere poſſunt, ſi vtrique lege Papia Poppæa* FINITOS ANNOS *in matrimonio exceſſerint.* Eo enim confirmari videtur, quod viſum eſt GOTHOFREDO ad ſexageſimum vsque annum viris; ad quinquageſimum feminis permiſſas fuiſſe nuptias, eosque coniuges, qui illam ætatem in matrimonio exceſſerint, immunes fuiſſe a poenis orbitatis. Clariſſimus porro videtur locus IVSTINIANI: (e) *Nuptiæ, quæ inter maſculos & feminas maiores vel minores ſexagenariis vel quinquagenariis* LEGE IVLIA & PAPIA *prohibitæ ſunt, homines volentes contrahere, ex nullo modo vel ex nulla parte prohibeantur.*

(d) Fragm. tit. XVI. §. I.

(e) L. 27. C. de nupt.

Denique & ſpadonibus non magis, quam ſenibus licuiſſe per hanc legem nuptias contrahere, non ſolum ex lege 128.

 ff. de

ff. de V. S. colligi posse videtur, verum etiam ex hoc loco MARTIALIS: (a)

(a) Lib. v. Epigr. XLII.

Spadone quum sis euiratior fluxo,
Sedere in equitum an liceat tibi scamnis,
Videbo, Didyme: NON LICET MARITORVM.

Lege ergo aliqua spadonibus interdictum fuisse oportet, ne ducerent vxores, eaque non alia esse potuit, ac Papia Poppæa *de maritandis ordinibus.*

Sed quantumuis hæc speciosa videantur: luculenter tamen, rem aliter se habere, docuit V. C. IAC. PERIZONIVS. (b) Nam qui huius capitis mentionem facit, SVETONIVS, (c) tres eiusdem veluti periodos distinguit, dum de Claudio refert, *eum* CAPITI PAPIAE LEGIS, *a Tiberio Cæsare, quasi sexagenarii generare non possint*, ADDITO, OBROGASSE. Ex hoc vero quantiuis pretii loco, quem a vi priuata criticorum, & ipsius IAC. GOTHOFREDI iam vindicauit IAC. PERIZONIVS, clarissime patet, primo nihil de sexagenariorum & quinquagenariarum nuptiis prohibendis lege Papia Poppæa cautum fuisse: deinde illud caput ADDITVM fuisse a Tiberio Imperatore: ac denique ei capiti a Tiberio addito obrogasse Claudium. *Obrogare* autem *est aliquid mutare ex prima lege*, vti id vocabulum interpretatur VLPIANVS. (d)

(b) Diss. de lege Vocon. p. 153. seq.
(c) Claud. cap XXIII.
(d) Fragm. tit. I. §. III.

Quæ ita paullo obscurius notauit SVETONIVS, ea distinctius exponit VLPIANVS, (e) cuius ipsa verba vt vt paullo prolixiora adscribere iuuabit: *Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet* IPSIS LEGIBVS *post hanc ætatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur* EX SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SC. *maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset vxorem. - - Quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium adpellatur, &* SC. CALVITIANO *cautur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.*

(e) Ibid tit. XVI §. III.

Ex hoc demum loco intelligimus, primo quale fuerit illud legis Papiæ Poppææ caput, cui SC. nouum quid adiecerit Tiberius.

rius. Auguſtus nimirum poenis cælibatus exemerat ſexagenarios & quinquagenarias, quibus ipſa effæta ſenectute natura vacationem dediſſe videbatur præſtandæ reipublicæ prolis. Idemque credere par eſt de ſpadonibus, qui, ne ſi vellent quidem, liberis locupletare poterant rempublicam. Vnde tale fuiſſe crediderim legis Papiæ Poppææ caput tertium:

Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum cauſſa inire tenentor. Sexagenarii maſculi & quinquagenariæ feminæ, nec non SPADONES *a poenis huius legis liberi ſunto.*

Deinde idem VLPIANI locus argumento eſt, Tiberium, quum animaduerteret, multos, qui neutri legi paruiſſent, ad eam ætatem peruenire, auctorem fuiſſe ſenatusconſulti, quod *Pernicianum* vocat Vlpianus, quo patres conſcripti ſexagenariis maſculis & quinquagenariis feminis nuptias ad euitandas cælibatus poenas prodeſſe vetarent. Quare tale procul dubio fuit hoc SC.

Vti ſexagenariorum & quinquagenariarum nec non Spadonum, nuptiæ ne fient: ſiue fient, vir & vxor poenis cælibatus perpetuo teneantur.

Tertio & qua in re Claudius Imperator capiti iſti, a Tiberio addito, obrogarit, ex eodem VLPIANI loco adparet. Perpetuis enim cælibatus poenis exemit ſexagenarios, dummodo non effoetas, & quibus vterus iam exaruiſſet, ſed quinquagenaria minores vxores duxiſſent, ſiquidem ex eo matrimonio adhuc proles quodammodo ſperari poſſe videbatur. Senatus conſultum ergo Claudianum ita ſe procul omni dubio habuit.

Vti qui maior ſexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac ſi minor ſexaginta annorum vxorem duxiſſet.

Hæc omnia & SVETONIVS obſeruauerat: VLPIANVS vero & id poſtremo addit, prodiiſſe demum SC, quod Caluitianum vocat, quo cautum, vt, quod ſeni maſculo, ducenti iuuenculam

V 2 indul-

indulsisset Claudius, non procederet in nuptiis vetulæ cum viro iuuene, ex quibus nulla spes esset proditura sobolis. Quamobrem tale fuisse oportet SC Caluitianum:

> *Vti quæ quinquagenaria maior minori sexagenario nupserit, quiue minor sexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ad capiendas hereditates dotesue legatas ne proficiat, sed dos, mortua muliere, caduca fiet.*

Hoc ergo est tertium legis Papiæ Poppææ caput: hæ mutationes, quas illud paullatim subiit. Quibus obseruatis, facile patet, quid de argumentis supra allatis sentiendum sit. SENECAE & IVSTINIANI testimonia, quamuis legis Iuliæ & Papiæ faciant mentionem, non tamen de ipsa lege, sed de SCis ad illam factis agunt. *Quæ vero SC. ad leges sequuta, ea ipsis legibus sæpe tribui solent*, vti ipse obseruat vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, (a) qui, quum id fateatur circa legem Iustiniani, idem facile procul dubio subolfecisset de loco SENECAE, si illum cum VLPIANO contendere voluisset paullo attentius. Quod vero ex eiusdem VLPIANI fragmento ducitur argumentum, plane est ἀπροσδιόνυσον, quippe quo non demonstratur, legem Papiam Poppæam inter sexagenarios & quinquagenarias nuptias prohibuisse, sed solidum inter se capere potuisse coniuges, tametsi orbos, dummodo illos annos in matrimonio excessissent. Qua de re infra, vbi de solidi capacitate erit agendum, plura monebimus.

(a) Not. ad Leg. Pap. Popp. p. 332.

III. Quum ergo quale fuerit tertium legis PAPIAE POPPAEAE caput, quæque illi subinde SCa accesserint, satis adhuc fuerit demonstratum: proximum est, vt de singulis iam vberius agamus.

Diximus Augustum poenis cælibatus soluisse eos easque, qui quæue cælibes ad senectutem peruenissent. Ita enim diserte VLPIANVS: *Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit*, IPSIS LEGIBVS *post hanc legem liberatus erat*. Itaque hæc procul dubio exceptio fuit a regula, quam lex præscripserat, vt omnes puberes ac viri potentes inirent matrimonium, si poenas effugere coelibatus vellent. Hinc caput istud ita restituimus. *Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum caussa inire tenentor. Sexagenarii masculi, quinquagenariæ feminæ, a poenis huius legis liberi sunto.*

Iussit

Iussit ergo Augustus, VT OMNES PVBERES VIRIQVE POTENTES LIBERORVM QVAERVNDORVM CAVSSA INIRENT MATRIMONIVM. Nam huiusmodi quid hac lege cautum fuisse, non ipse tantum finis, qui Augusto obuersabatur, indicat, sed & ex veterum testimoniis idem clarissime intelligitur. Saltim TERTVLLIANVS (a) auctor est leges Papiam & Iuliam, quas ideo *vanissimas* vocat, COEGISSE *matrimonium contrahi & liberos suscipi.* Et SCHOLIASTES HORATII a CRVCQVIO editus: (b) *Lex marita*, inquit *dicitur*, *quae de maritandis ordinibus lata erat*, *quae & Iulia dicta est. Caesar enim post bellum legem tulit*, *ne quis aut* CAELEBS *esset*, *aut vidua* NVBILIS, *quo posset iactura iuuenum reparari*, *quae bellis ciuilibus contigerat.* Hinc etiam ii qui vxores duxerant, *liberorum quaerendorum caussa* dicebantur paruisse legi Iuliae & Papiae veluti apud IVVENALEM (c) Vrsidius, de quo Poëta:

(a) Apologet. cap. IV.

(b) Schol. ad Horat. Epod. XVIII.

(c) Sat. VI. v. 38.

Sed placet Vrsidio LEX IVLIA, TOLLERE *dulcem*
Cogitat HEREDEM, *cariturus turture magno*
Mulorumque iubis & captatore Macello.

Voluerat igitur Augustus omnes puberes & nubiles contrahere matrimonium: eique capiti commode subiunxit exceptionem: SEXAGENARII MASCVLI, QVINQVAGENARIAE FEMINAE A POENIS HVIVS LEGIS LIBERI SVNTO. Vulgo sexagenaria aetas credebatur generandi vires exstinguere. Quamuis enim, ARISTOTELE (d) iudice, ad septuagesimum annum veneri sufficiant masculi: neque desint eorum exempla, qui multo prouectiore aetate liberos dicuntur procreasse: (e) tamen, quum, vti recte apud PAVLLVM (f) nostrum THEOPHRASTVS docet, πρὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνωσιν οἱ νομοθέται: Sexagenarios procreandis liberis haut sufficere lex nostra statuit, qua aetate & arrogare demum licebat Romanis, quia antea magis liberorum creationi studere debent patres familias. (g) De femina vero inter omnes constabat, eam post quinquagesimum aetatis annum haut parere, idque & PAVLLVS (h) agnoscit, dum ad edictum scribit: *Si sterilis ancilla sit*, *cuius partus venit*, *vel* MAIOR ANNIS QVINQVAGINTA, *quum it emtor ignorauerit*, *ex emto tenetur venditor*: nec non ipse IVSTINIANVS, (i) qui consultas ab aduocatione

(d) Lib. V. Hist. Animal.

(e) Plin. Lib. VII. Hist. nat. cap. XIV.

(f) L. 6. ff. de legib.

(g) L. 15. §. 2. ff. de adopt. & emancip.

(h) L. 21. pr. ff. de act. emt.

(i) L. 12. C. de legit. her.

tione Cæsariana, *an si maior quinquagenaria partum ediderit, huiusmodi soboles patri succedere debeat?* respondet, *licet mirabilis huiusmodi partus inueniatur, & raro contingat: nihil tamen eorum, quæ probabiliter a natura noscuntur esse producta, respui.* Quum ergo hos senes vel ad matrimonium adigere, vel eo tempore quo generare & parere haut poterant, poenis cælibatus ac orbitatis adficere, absonum videretur: Augustus eos ab illo tempore immunes esse iussit a poenis cælibatus, eatenus, vt post sexagesimum annum masculi; post quinquagesimum feminæ, qui quæue legi haut paruerant, poenis his non amplius subiicerentur, eæque ab iis annis cessarent, quibus ipsa natura senibus vacationem huius muneris dedisset.

IV. Eadem benignitate & SPADONIBVS gratiam legis Papiæ Poppææ fecit. Quum vero & alias speciatim spadones dicantur, οἱ βάκηλοι, qui valetudine præpediti, aut vitio corporali, liberis operam dare nequeunt, & ita opponantur castratis & eunuchis, quibus necessaria ad generandum pars corporis deest: (a) hic tamen tam *generalis est spadonum adpellatio: vt eo nomine & hi, qui natura spadones sunt, item thlibiæ & thlasiæ, & si quod aliud spadonum genus est, contineantur.* (b) Siue enim natura quis ad Venerem inhabilis, siue hominum aliorum scelere exsectus, euiratusque esset: nulla eius culpa erat, quæ mereri videretur animaduersionem: nec magis exsectus liberorum procreationi studere poterat, quam quos morbus aut valetudo impediebat. (c) Aliud statuendum de eo, qui se ipsum exsciderat. *Qui enim,* vti apud NONIVM (d) ait VARRO, *patriam, maiorem parentem, exstinguit, in eo est culpa: quod facit pro sua parte is, qui se* EVNVCHAT *vt ne aliquando liberos producat.* Ita enim restituendà existimo verba extrema, *aut aliqua liberos producit.* Vbi & obiter moneo, legem *Mæniam* dictam fuisse, ad quam hæc scripsit VARRO, non vti alii vocant, *Maniam*, vel *Miniam*. Nota enim est gens MAENIA vel MAINIA, PATINO (e) etiam MAIANIA, cuius permulti denarii exstant apud VAILLANTIVM. Legem illam IO. FREINSHEMIVS (f) latam existimat anno V. C. CCCCLXVI. M. Valerio Polito & C. Aelio Pæto coss. Sed compertum mihi est, rogationi isti nomen esse inditum a C. Mænio Nepote, qui vna cum L. Fario Camillo consul fuit anno V. C. CCCCXVI. Anno enim præcedente lex, teste LIVIO, (g) lata est, vt

(a) L. 6. L. 7. ff. de ædil. edict. L. 14. ff. de manum. vind. L. 6. ff. de lib. & posthum.
(b) VLP. Lib. 1. L. 128. ff. de V. S.
(c) L. 15. §. 2 ff. de adopt.
(d) De verb. sign. cap 11. n. 289.
(e) De fam. Rom. p. 163.
(f) Suppl. Liu. Lib. XI. cap. XXVII. sequ.
(g) Lib. VIII. cap. XII.

vt legum, quae centuriatis comitiis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent. Et quamuis eam legem tribuere videatur Q. Publilio, Dictatori; facile tamen fieri potuit, vt Publilius C. Mænium, consulem ex plebe designatum rogationem plebi secundissimam ad populum ferre iusserit, ab eoque lex dicta sit Mænia, quemadmodum eam binis locis NONIVS, (a) & CICERO (b) ita vocant.

(a) Ibid & num. 785.
(b) Brut. cap. XIV.

Tale fuit caput tertium legis PAPIAE POPPAEAE. Caue itaque credas, Augustum viris sexagenariis & mulieribus quinquagenariis nuptiis interdixisse. Saepe eiusmodi nuptias contrahebant Romani, non tantum ante legem Papiam, verum & illa iam lata. Notus est Ciceronis iocus, cuius meminit QVINCTILIANVS. (c) Obiurgatus enim ab amicis, quod annos LXII natus Publiliam puellam duceret, respondisse fertur: *Cras mulier erit.* Nec ignotum est Apuleii matrimonium cum Pudentilla, de quo mox plura dicemus. Equidem non videbatur id matrimonium honestum, quia LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA non contrahebatur, & hinc Augustus Septiciæ, quæ filiis irata cum iam parere non posset, Publicio seni admodum nupserat, & nuptias & suprema iudicia teste VAL. MAX. (d) improbauit, quin & dotem virum retinere vetuit, non autem ideo prohibitum erat inter senes matrimonium, eaque extraordinaria fuit Augusti seueritas, non tam nuptiis senilibus quam defraudatione liberorum prouocata. Maneat itaque, primum hoc caput legi Papiæ Poppææ, addidisse Tiberium, persuasum, generare non posse sexagenarios, vti iam e Suetonio vidimus.

(c) Lib. VI. Inst. cap. IV.
(d) Val. Max Lib. VII cap. VII. §. 4.

V. Factum id est Senatusconsulto, quod PERNICIANVM vocat VLPIANVS, sed perperam, quum Pernicius, qui illi SC. nomen facere potuerit, nullus in fastis monimentisque vetustis occurrat. Hinc ingeniose laudatissimus PERIZONIVS (e) conditum illud esse suspicatur sub consulatu PAVLLI FABII PERSICI, qui vna cum L. Vitellio fasces consulares tenuit, tertio ante excessum Tiberii anno. Fabios enim illos a solo plerumque cognomine Persicos adpellatos fuisse, cum e SENECA (f) tum ex illa Claudii Imp. oratione apud GRVTERVM, (g) vbi PERSICVS, NOB. VIR AMICVS CAES. memoratur, discimus. Vnde vix dubitandum, quin istud SC. non *Pernicianum*, sed *Persicianum* dicendum sit, eiusque natalis incidat in annum ab V. C. IƆCCLXXXVI. Cete-

(e) De leg. Vocon. p. 156.
(f) Lib. IV. de benef. cap. XXI.
(g) Inscr. p. 1311.

Ceterum eo cautum fuiſſe diximus, VTI SEXAGENARIORVM ET QVINQVAGENARIARVM NEC NON SPADONVM NVPTIAE NE SIENT. Opus itaque ſæpe numero erat probatione ætatis, quæ ex tabulariis publicis petebatur, ita tamen vt ſi diuerſæ profeſſiones poferrentur, non *ea potiſſimum ſtaretur, quæ noceret, ſed cauſſa cognita veritas excuteretur, & ex eo potiſſimum anni computarentur, ex quo præcipuam fidem ea in re conſtare credibilius videretur*, vti eleganter reſcripſit Traianus vel Hadrianus apud CELSVM. (a) Ceterum plerique, qui vel in hoc SC incidunt, vel iſtud ius ipſa lege Papia Poppæa ſtabilitum eſſe contendunt, illud parum recte videntur intellexiſſe. Irritas enim ac reſcindendas fuiſſe huiuſmodi nuptias, tantum non omnes putant, perperam intelligentes IAC. GOTHOFREDVM, (b) qui *eas nuptias* ait *in totum fuiſſe prohibitas: item poſt hos annos contrahere nuptias nulli licuiſſe: ſenibus ademtam nuptiarum contrahendarum poteſtatem, & veluti fibulam fuiſſe impoſitam: denique nuptias has, veluti vero coniugii fine deſtitutas, prohibitas hac lege indefinite fuiſſe:* & quæ ſunt huius generis alia. Sed non magis has nuptias SC. Perſicianum reſcindebat, quam lex Papia Poppæa matrimonium ſenatoris cum libertina. Iniuſtæ erant iſtæ ſenum nuptiæ quia contra SC. fuerant contractæ, vnde & a poenis cælibatus haut amplius liberabant: attamen ideo non erant reſcindendæ. Iniuſtæ enim nuptiæ conſtabant, quamuis ciuili effectu deſtitutæ, adeo, vt vir accuſare huiuſmodi vxorem poſſet adulterii, (c) quod non poterat, ſi nullum eſſet inter virum & adulteram matrimonium. (d) Hinc quum Pudentillam, quam ſexagenariam ferebant accuſatores, vxorem duxiſſet Apuleius: non id agebant tamen eius aduerſarii, vt reſcinderetur matrimonium, ſed poenam irrogatam volebant marito, quod feminam carminibus ac veneficio ad has nuptias pellexiſſet. (e) Immo, quis ſibi perſuaſerit, ſenum nuptias reſciſſas fuiſſe poſt illud SC. quum ne ſpadonum quidem matrimonia reſcinderentur? Vulgo equidem docent, matrimonium eos contrahere non potuiſſe, L. 39. ff. de iure dot. adeoque nec ancillam matrimonii cauſſa manumittere, l. 14. fin. ff. de manum. vind. neque illis dotem fuiſſe neque dotis actionem, d. l. 39. ſed vinculum illud oportuiſſe diſſolui l. 60. ſeq. de donat. inter vir. & vx. l. 10. C. de repud. Nouell. XXXII. cap. VI. Enimuero conſtitiſſe etiam cum ſpadonibus matrimonium, facile

(a) CELS. Lib. XXX. L. 13. ff. de probat.

(b) Not. ad Leg. Pap. Popp. p. 318.

(c) L. 13. §. 1. ff. ad Leg. Iul. de adult.

(d) L. 13. §. 4. eod.

(e) Apulei. Apol. II. p. 317.

facile demonſtrabitur. VLPIANVS. (a) diſputans, an dotis actio locum habeat, ſi mulier ſpadoni nupſerit? Diſtinguendum arbitratrur, caſtratus fuerit, nec ne, & in caſtrato quidem dotem eſſe negat, at in eo, qui non ſit caſtratus, quia ſit matrimonium, & dotem & dotis actionem eſſe adfirmat. Si caſtratorum nuptias ſtare non paſſæ ſunt leges; quî potuit quæſtio naſci de dote? Sic & alibi quærit iureconſultus, poſſitne ſpado poſtumum heredem ſcribere? Eamque quæſtionem ſimili diſtinctione expedit. (b) Qui potuiſſet huiusmodi quæſtio incidere, ſi non conſtitiſſent ſpadonum matrimonia? Subſiſtebant ergo eatenus, vt non reſcinderentur, quamuis iura maritorum ipſis negarent leges. Quin Romæ huiusmodi nuptiæ erant frequentiſſimæ, poſtquam a virtute deſcitum, & ad vitia tranſcurſum fuerat. Notat huiusmodi coniunctionem IVVENALIS: (c)

(a) L. 39. ff. de iure dot.

(b) L. 6. pr. & §. 1. ff. de lib. & poſtum.

(c) Sat. I. v. 22.

Quum tener VXOREM DVCAT SPADO; *Mævia Tuſcum*
Figat aprum, --
Difficile eſt Satyram non ſcribere.

Idemque alio loco (d) hanc eiusmodi impurorum complexuum rationem reddit, quod ſic *abortiuo non ſit opus*: quæ ratio facile etiam inducere potuit feminas, vt tabulas cum ſpadonibus ſignarent: quemadmodum ſæculo adhuc quarto nuptias celebrauit Eutropius ſpado, de quo CLAVDIANVS: (e)

(d) Satyr. VI. v. 367.

(e) Aduerſ. Eutrop. Lib. II. v. 88.

At ſoror, *& ſi quid portentis creditur*, VXOR
Mulcebat matres epulis, *& more pudicæ*
Coniugis EVNVCHI *celebrabat vota* MARITI.

Non ergo huiusmodi nuptiæ a Romanis reſcindebantur, quamuis ipſi rectæ rationi aduerſarentur. Neque id probant leges, quas vulgo eam in rem allegant. De l. 39. ff. de iure dot. iam egimus, vidimusque, vix potuiſſe incidere quæſtionem de dote dotisque actione, ſi leges non paſſæ eſſent ſtare huiusmodi matrimonium. Neque CAIVS & HERMOGENIANVS in l. 60. & ſequ. de donat. inter vir. & vxor. de diſſolutione huius matrimonii loquuntur, ſed de iis, qui bona gratia ob ſacerdotium vel ſterilitatem, vel ſenectutem, vel valetudinem, vel militiam

 diſce-

discedunt. Denique L. 10. C. de repud. mulieri quidem IVSTINIANVS concedit, vt viro mittat repudium, si intra biennium virum se haut præstitisset, idque repetit in Nouella XXII cap. VI. & Nou. CXVII cap. XII. nisi quod in priore ad triennium id spatium extendit; sed de matrimonio inter spadonem & mulierem, a magistratu rescisso, nihil vel in his, vel in aliis legibus memoratur.

Vnde multo minus senum nuptias hoc SC. rescissas fuisse dixeris, quamuis eodem cautum esset, VT VIR ET VXOR POENIS CAELIBATVS PERPETVO TENERENTVR. Quum itaque ex lege PAPIA POPPAEA & cælibes immunes ab his poenis essent, si ad eam ætatem peruenissent: Senatusconsultum ne iis quidem pepercit, qui senes demum legi parere & inire matrimonium induxerant animum. Et hæc quidem ratio est, cur senibus matrimonio interdixisse dicatur Tiberius.

VI. Sequitur SC. Claudianum, quo capiti illi a Tiberio addito obrogatum fuisse refert SVETONIVS. Neque enim Claudius id caput *abrogauit*, vti IAC. GOTHOFREDVS rescribit, sed illud mutauit paullulum & mitigauit, sanciens, VT QVI MAIOR SEXAGENARIO MINOREM QVINQVAGENARIA DVXERIT, PERINDE HABEATVR; AC SI MINOR SEXAGINTA ANNORVM DVXISSET VXOREM. Multum referre putabat Claudius, vtrum senex iuuenculam, an aeque senem vetulamque duxisset. Occurrebant Catonis & Masinissæ exempla, qui grandes natu liberos e puellis sustulerant. (a) Hinc SC. Persicianum non quidem sustulit: eidem tamen eatenus obrogauit, vt si sexagenario maior vxorem in viridi ætate constitutam duxisset, coniuges illi iisdem iuribus fruerentur, ac si ea vtriusque esset ætas, quæ procreandis liberis sufficere videretur. Et hinc apud PLINIVM (b) Domitii Tulli vxor, quamuis diu vidua parum decore sequuta esset matrimonium diuitis senis, & ita perditi morbo, vt esse tædio posset vxori, quam iuuenis sanusque duxisset: tamen matrimonii nomine amplissimam bonorum partem ab eo iure capiebat, quia huiusmodi matrimonium ex SC. Claudiano non erat irritum.

(a) Plin. Hist. Nat. Lib. VII. cap. XIII. & X.V.

(b) Lib. VIII. Epist. XVIII.

VII. Quum vero id a quibusdam ad eum casum extenderetur, si quinquagenaria maior iuueni nupsisset: id occasionem dedit nouo SC. quod Caluitianum vocat VLPIANVS. Ast idem vir exi-

eximius IAC. PERIZONIVS, (a) illud *Caluisianum* potius vocandum esse monet, quum Caluisiorum cognomen sub Nerone & eius successoribus sit frequentissimum: Caluitiorum autem nusquam apud veteres fiat mentio. Quocumque tempore illud conditum sit, saltim cum CVIACIO (b) non rescribendum est *Claudianum*, a quo illud diserte VLPIANVS distinguit. Claudianum enim sexagenariis quinquagenaria minores ducentibus iura iusti connubii dedit: Caluisiano autem cautum, VT QVAE QVINQVAGENARIA MAIOR MINORI SEXAGENARIO NVPSERIT, QVIQVE MINOR SEXAGENARIO MAIOREM QVINQVAGENARIA DVXISSET, EIS IMPAR ILLVD MATRIMONIVM AD CAPIENDAS HEREDITATES DOTESVE LEGATAS NE PROFICIAT, SED DOS, MORTVA MVLIERE, CADVCA FIAT. Impar ergo dicitur matrimonium, quod cum imberbe contraxerat vetula, eamque adpellationem IVSTINIANVS (c) demum vna cum hoc ipso iure aboleuit. Vnde errare dixeris IAC. GOTHOFREDVM, qui omnes nuptias, contra legem PAPIAM POPPAEAM contractas, *impares* vocatas esse suspicatur, notatus ideo a viro consultissimo ANT. SCHVLTINGIO. (d) Verum nec impar istud matrimonium rescissum est, sed dos, quæ constante illo fungebatur, mortua demum muliere, caduca fiebat, saluis tamen, vti credere par est, impensis a marito in rem dotalem factis. Generatim enim PAPINIANVS: (e) *Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis, quæ dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset, maritus soluere debet.*

(a) De lege Voc. p. 63.

(b) Ad Vlp. fragm. tit. XVI. §. IV.

(c) L. 12. C. de legit. her.

(d) Iurisp. vet. anteiust. p. 615.

(e) L. 61 ff. de ritu nupt.

VIII. Enimuero hæc omnia statim ex eo tempore corruisse videntur, quo CONSTANTINVS M. omnes cælibatus orbitatisque poenas sustulerat. (f) Noua tamen constitutione Persicianum & Caluisianum SCa sustulit IVSTINIANVS, (g) ita rescribens ad Ioannem, Præfectum prætorio: *Sancimus, nuptias, quæ inter masculos & feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis, lege Iulia vel Papia prohibitæ sunt, homines volentes contrahere, & ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.* In qua lege FR. BALDVINVS (h) frustra expungi iubet verba: *vel minores.* Non tam enim de lege Papia Poppæa loquitur imperator, quam de SCis ad legem Papiam Poppæam factis, Persiciano & Caluisiano, quæ inprimis sublata volebat.

(f) L. vn. C. Theod. de infirm. poen. cælib.

(g) L. 27. C. de nupt.

(h) Iustinian. Lib. III.

ff. de V. S. colligi posse videtur, verum etiam ex hoc loco MARTIALIS: (a)

(a) Lib. v. Epigr. XLII.

Spadone quum sis euiratior fluxo,
Sedere in equitum an liceat tibi scamnis,
Videbo, Didyme: NON LICET MARITORVM.

Lege ergo aliqua spadonibus interdictum fuisse oportet, ne ducerent vxores, eaque non alia esse potuit, ac Papia Poppaea *de maritandis ordinibus.*

Sed quantumuis haec speciosa videantur: luculenter tamen, rem aliter se habere, docuit V. C. IAC. PERIZONIVS. (b) Nam qui huius capitis mentionem facit, SVETONIVS, (c) tres eiusdem veluti periodos distinguit, dum de Claudio refert, *eum* CAPITI PAPIAE LEGIS, *a Tiberio Caesare, quasi sexagenarii generare non possint*, ADDITO, OBROGASSE. Ex hoc vero quantiuis pretii loco, quem a vi priuata criticorum, & ipsius IAC. GOTHOFREDI iam vindicauit IAC. PERIZONIVS, clarissime patet, primo nihil de sexagenariorum & quinquagenariarum nuptiis prohibendis lege Papia Poppaea cautum fuisse: deinde illud caput ADDITVM fuisse a Tiberio Imperatore: ac denique ei capiti a Tiberio addito obrogasse Claudium. *Obrogare* autem *est aliquid mutare ex prima lege*, vti id vocabulum interpretatur VLPIANVS. (d)

(b) Diss. de lege Vocon. p. 153. seq.
(c) Claud. cap XXIII.
(d) Fragm. tit. I. §. III.

Quae ita paullo obscurius notauit SVETONIVS, ea distinctius exponit VLPIANVS, (e) cuius ipsa verba vt vt paullo prolixiora adscribere iuuabit: *Qui intra sexagesimum, vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet* IPSIS LEGIBVS *post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur* EX SC. PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SC. *maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset vxorem. - - Quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium adpellatur, &* SC. CALVITIANO *cautur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.*

(e) Ibid tit. XVI §. III.

Ex hoc demum loco intelligimus, primo quale fuerit illud legis Papiae Poppaeae caput, cui SC. nouum quid adiecerit Tiberius.

rius.

rius. Augustus nimirum poenis cælibatus exemerat sexagenarios & quinquagenarias, quibus ipsa effæta senectute natura vacationem dedisse videbatur præstandæ reipublicæ prolis. Idemque credere par est de spadonibus, qui, ne si vellent quidem, liberis locupletare poterant rempublicam. Vnde tale fuisse crediderim legis Papiæ Poppææ caput tertium:

Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum caussa inire tenentor. Sexagenarii masculi & quinquagenariæ feminæ, nec non SPADONES *a poenis huius legis liberi sunto.*

Deinde idem VLPIANI locus argumento est, Tiberium, quum animaduerteret, multos, qui neutri legi paruissent, ad eam ætatem peruenire, auctorem fuisse senatusconsulti, quod *Pernicianum* vocat Vlpianus, quo patres conscripti sexagenariis masculis & quinquagenariis feminis nuptias ad euitandas cælibatus poenas prodesse vetarent. Quare tale procul dubio fuit hoc SC.

Vti sexagenariorum & quinquagenariarum nec non Spadonum, nuptiæ ne fient: siue fient, vir & vxor poenis cælibatus perpetuo teneantur.

Tertio & qua in re Claudius Imperator capiti isti, a Tiberio addito, obrogarit, ex eodem VLPIANI loco adparet. Perpetuis enim cælibatus poenis exemit sexagenarios, dummodo non effoetas, & quibus vterus iam exaruisset, sed quinquagenaria minores vxores duxissent, siquidem ex eo matrimonio adhuc proles quodammodo sperari posse videbatur. Senatus consultum ergo Claudianum ita se procul omni dubio habuit.

Vti qui maior sexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac si minor sexaginta annorum vxorem duxisset.

Hæc omnia & SVETONIVS obseruauerat: VLPIANVS vero & id postremo addit, prodiisse demum SC, quod Caluitianum vocat, quo cautum, vt, quod seni masculo, ducenti iuuenculam

 indul-

indulſiſſet Claudius, non procederet in nuptiis vetulæ cum viro iuuene, ex quibus nulla ſpes eſſet proditurae ſobolis. Quamobrem tale fuiſſe oportet SC Caluitianum:

> *Vti quæ quinquagenaria maior minori ſexagenario nupſerit, quiue minor ſexagenario maiorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ad capiendas hereditates dotesue legatas ne proficiat, ſed dos, mortua muliere, caduca fiet.*

Hoc ergo eſt tertium legis Papiæ Poppææ caput: hæ mutationes, quas illud paullatim ſubiit. Quibus obſeruatis, facile patet, quid de argumentis ſupra allatis ſentiendum ſit. SENECAE & IVSTINIANI teſtimonia, quamuis legis Iuliæ & Papiæ faciant mentionem, non tamen de ipſa lege, ſed de SCis ad illam factis agunt. *Quæ vero SC. ad leges ſequuta, ea ipſis legibus ſæpe tribui ſolent*, vti ipſe obſeruat vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, (a) qui, quum id fateatur circa legem Iuſtiniani, idem facile procul dubio ſubolfeciſſet de loco SENECAE, ſi illum cum VLPIANO contendere voluiſſet paullo attentius. Quod vero ex eiuſdem VLPIANI fragmento ducitur argumentum, plane eſt ἀπροσδιόνυσον, quippe quo non demonſtratur, legem Papiam Poppæam inter ſexagenarios & quinquagenarias nuptias prohibuiſſe, ſed ſolidum inter ſe capere potuiſſe coniuges, tametſi orbos, dummodo illos annos in matrimonio exceſſiſſent. Qua de re infra, vbi de ſolidi capacitate erit agendum, plura monebimus.

(a) Not. ad Leg. Pap. Popp. p. 332.

III. Quum ergo quale fuerit tertium legis PAPIAE POPPAEAE caput, quæque illi ſubinde SCa acceſſerint, ſatis adhuc fuerit demonſtratum: proximum eſt, vt de ſingulis iam vberius agamus.

Diximus Auguſtum poenis cælibatus ſoluiſſe eos easque, qui quæue cælibes ad ſenectutem perueniſſent. Ita enim diſerte VLPIANVS: *Qui intra ſexageſimum, vel quæ intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit*, IPSIS LEGIBVS *poſt hanc legem liberatus erat.* Itaque hæc procul dubio exceptio fuit a regula, quam lex præſcripſerat, vt omnes puberes ac viri potentes inirent matrimonium, ſi poenas effugere coelibatus vellent. Hinc caput iſtud ita reſtituimus. *Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum cauſſa inire tenentor. Sexagenarii maſculi, quinquagenariæ feminæ, a poenis huius legis liberi ſunto.*

Iuſſit

Iussit ergo Augustus, VT OMNES PVBERES VIRIQVE POTENTES LIBERORVM QVAERVNDORVM CAVSSA INIRENT MATRIMONIVM. Nam huiusmodi quid hac lege cautum fuisse, non ipse tantum finis, qui Augusto obuersabatur, indicat, sed & ex veterum testimoniis idem clarissime intelligitur. Saltim TERTVLLIANVS (a) auctor est leges Papiam & Iuliam, quas ideo *vanissimas* vocat, COEGISSE *matrimonium contrahi & liberos suscipi.* Et SCHOLIASTES HORATII a CRVCQVIO editus: (b) *Lex marita*, inquit *dicitur*, *quae de maritandis ordinibus lata erat*, *quae & Iulia dicta est. Caesar enim post bellum legem tulit*, *ne quis aut* CAELEBS *esset*, *aut vidua* NVBILIS, *quo posset iactura iuuenum reparari*, *quae bellis ciuilibus contigerat.* Hinc etiam ii qui vxores duxerant, *liberorum quaerendorum caussa* dicebantur paruisse legi Iuliae & Papiae veluti apud IVVENALEM (c) Vrsidius, de quo Poëta:

(a) Apologet. cap. IV.
(b) Schol. ad Horat. Epod. XVIII.
(c) Sat. VI. v. 38.

Sed placet Vrsidio LEX IVLIA, TOLLERE *dulcem*
Cogitat HEREDEM, *cariturus turture magno*
Mulorumque iubis & captatore Macello.

Voluerat igitur Augustus omnes puberes & nubiles contrahere matrimonium: eique capiti commode subiunxit exceptionem: SEXAGENARII MASCVLI, QVINQVAGENARIAE FEMINAE A POENIS HVIVS LEGIS LIBERI SVNTO. Vulgo sexagenaria aetas credebatur generandi vires exstinguere. Quamuis enim, ARISTOTELE (d) iudice, ad septuagesimum annum veneri sufficiant masculi: neque desint eorum exempla, qui multo prouectiore aetate liberos dicuntur procreasse: (e) tamen, quum, vti recte apud PAVLLVM (f) nostrum THEOPHRASTVS docet, *τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται:* Sexagenarios procreandis liberis haut sufficere lex nostra statuit, qua aetate & arrogare demum licebat Romanis, quia antea magis liberorum creationi studere debent patres familias. (g) De femina vero inter omnes constabat, eam post quinquagesimum aetatis annum haut parere, idque & PAVLLVS (h) agnoscit, dum ad edictum scribit: *Si sterilis ancilla sit*, *cuius partus venit*, *vel* MAIOR ANNIS QVINQVAGINTA, *quum it emtor ignorauerit*, *ex emto tenetur venditor:* nec non ipse IVSTINIANVS, (i) qui consultas ab aduocatione

(d) Lib. V. Hist. Animal.
(e) Plin. Lib. VII. Hist. nat. cap. XIV.
(f) L. 6. ff. de legib.
(g) L. 15. §. 2. ff. de adopt. & emancip.
(h) L. 21. pr. ff. de aedil. emt.
(i) L. 12. C. de legit. her.

tione Cæsariana, *an si maior quinquagenaria partum ediderit, huiusmodi sobules patri succedere debeat?* respondet, *licet mirabilis huiusmodi partus inueniatur, & raro contingat: nihil tamen eorum, quæ probabiliter a natura noscuntur esse producta, respui.* Quum ergo hos senes vel ad matrimonium adigere, vel eo tempore quo generare & parere haut poterant, poenis cælibatus ac orbitatis adficere, absonum videretur: Augustus eos ab illo tempore immunes esse iussit a poenis cælibatus, eatenus, vt post sexagesimum annum masculi; post quinquagesimum feminæ, qui quæue legi haut paruerant, poenis his non amplius subiicerentur, eæque ab iis annis cessarent, quibus ipsa natura senibus vacationem huius muneris dedisset.

IV. Eadem benignitate & SPADONIBVS gratiam legis Papiæ Poppææ fecit. Quum vero & alias speciatim spadones dicantur, οἱ βάκηλοι, qui valetudine præpediti, aut vitio corporali, liberis operam dare nequeunt, & ita opponantur castratis & eunuchis, quibus necessaria ad generandum pars corporis deest: (a) hic tamen tam *generalis est spadonum adpellatio: vt eo nomine & hi, qui natura spadones sunt, item thlibiæ & thlasiæ, & si quod aliud spadonum genus est, contineantur.* (b) Siue enim natura quis ad Venerem inhabilis, siue hominum aliorum scelere exsectus, cuiratusque esset: nulla eius culpa erat, quæ mereri videretur animaduersionem: nec magis exsectus liberorum procreationi studere poterat, quam quos morbus aut valetudo impediebat. (c) Aliud statuendum de eo, qui se ipsum exsciderat. *Qui enim,* vti apud NONIVM (d) ait VARRO, *patriam, maiorem parentem, exstinguit, in eo est culpa: quod facit pro sua parte is, qui se* EVNUCHAT *vt ne aliquando liberos producat.* Ita enim restituenda existimo verba extrema, *aut aliqua liberos producit.* Vbi & obiter moneo, legem *Mæniam* dictam fuisse, ad quam hæc scripsit VARRO, non vti alii vocant, *Maniam*, vel *Miniam*. Nota enim est gens MAENIA vel MAINIA, PATINO (e) etiam MAIANIA, cuius permulti denarii exstant apud VAILLANTIVM. Legem illam IO. FREINSHEMIVS (f) latam existimat anno V. C. CCCCLXVI. M. Valerio Polito & C. Aelio Pæto coss. Sed compertum mihi est, rogationi isti nomen esse inditum a C. Mænio Nepote, qui vna cum L. Fario Camillo consul fuit anno V. C. CCCCXVI. Anno enim præcedente lex, teste LIVIO, (g) lata est, vt

(a) L. 6. L. 7. ff. de ædil. edict. L. 14. ff. de manum. vind. L. 6. ff. de lib. & postum.
(b) VLP. Lib. I. L. 128. ff. de V. S.
(c) L. 15. §. 2 ff. de adopt.
(d) De verb. sign. cap II. n. 289.
(e) De fam. Rom. p. 163.
(f) Suppl. Liu. Lib. XI. cap. XXVII. sequ.
(g) Lib. VIII. cap. XII.

vt legum, quae centuriatis comitiis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent. Et quamuis eam legem tribuere videatur Q. Publilio, Dictatori; facile tamen fieri potuit, vt Publilius C. Mænium, consulem ex plebe designatum rogationem plebi fecundissimam ad populum ferre iusserit, ab eoque lex dicta sit Mænia, quemadmodum eam binis locis NONIVS, (a) & CICERO (b) ita vocant. (a) Ibid & num. 785. (b) Brut.

Tale fuit caput tertium legis PAPIAE POPPAEAE. Caue itaque credas, Augustum viris sexagenariis & mulieribus quinquagenariis nuptiis interdixisse. Sæpe eiusmodi nuptias contrahebant Romani, non tantum ante legem Papiam, verum & illa iam lata. Notus est Ciceronis iocus, cuius meminit QVINCTILIANVS. (c) Obiurgatus enim ab amicis, quod annos LXII natus Publiliam puellam duceret, respondisse fertur: *Cras mulier erit.* Nec ignotum est Apuleii matrimonium cum Pudentilla, de quo mox plura dicemus. Equidem non videbatur id matrimonium honestum, quia LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA non contrahebatur, & hinc Augustus Septiciæ, quæ filiis irata cum iam parere non posset, Publicio seni admodum nupserat, & nuptias & suprema iudicia teste VAL. MAX. (d) improbauit, quin & dotem virum retinere vetuit, non autem ideo prohibitum erat inter senes matrimonium, eaque extraordinaria fuit Augusti seueritas, non tam nuptiis senilibus quam defraudatione liberorum prouocata. Maneat itaque, primum hoc caput legi Papiæ Poppææ, addidisse Tiberium, persuasum, generare non posse sexagenarios, vti iam e Suetonio vidimus. cap. XIV. (c) Lib. VI. Inst. cap. IV. (d) Val. Max Lib. VII cap. VII. §. 4.

V. Factum id est Senatusconsulto, quod PERNICIANVM vocat VLPIANVS, sed perperam, quum Pernicius, qui illi SC. nomen facere potuerit, nullus in fastis monimentisque vetustis occurrat. Hinc ingeniose laudatissimus PERIZONIVS (e) conditum illud esse suspicatur sub consulatu PAVLLI FABII PERSICI, qui vna cum L. Vitellio fasces consulares tenuit, tertio ante excessum Tiberii anno. Fabios enim illos a solo plerumque cognomine Persicos adpellatos fuisse, cum e SENECA (f) tum ex illa Claudii Imp. oratione apud GRVTERVM, (g) vbi PERSICVS, NOB. VIR AMICVS CAES. memoratur, discimus. Vnde vix dubitandum, quin istud SC. non *Pernicianum*, sed *Persicianum* dicendum sit, eiusque natalis incidat in annum ab V. C. IↃCCLXXXVI. Cete- (e) De leg. Vocon. p. 156. (f) Lib. II. de benef. cap. XXI. (g) Inscr. p. 1011.

Ceterum eo cautum fuiſſe diximus, VTI SEXAGENARIORVM ET QVINQVAGENARIARVM NEC NON SPADONVM NVPTIAE NE SIENT. Opus itaque ſæpe numero erat probatione ætatis, quæ ex tabulariis publicis petebatur, ita tamen vt ſi diuerſæ profeſſiones poferrentur, non *ea potiſſimum ſtaretur, quæ noceret, ſed cauſſa cognita veritas excuteretur, & ex eo potiſſimum anni computarentur, ex quo præcipuam fidem ea in re conſtare credibilius videretur*, vti eleganter reſcripſit Traianus vel Hadrianus apud CELSVM. (a) Ceterum plerique, qui vel in hoc SC incidunt, vel iſtud ius ipſa lege Papia Poppæa ſtabilitum eſſe contendunt, illud parum recte videntur intellexiſſe. Irritas enim ac reſcindendas fuiſſe huiusmodi nuptias, tantum non omnes putant, perperam intelligentes IAC. GOTHOFREDVM, (b) qui *eas nuptias* ait *in totum fuiſſe prohibitas: item poſt hos annos contrahere nuptias nulli licuiſſe: ſenibus ademtam nuptiarum contrahendarum poteſtatem, & veluti fibulam fuiſſe impoſitam: denique nuptias has, veluti vero coniugii fine deſtitutas, prohibitas hac lege indefinite fuiſſe:* & quæ ſunt huius generis alia. Sed non magis has nuptias SC. Perſicianum reſcindebat, quam lex Papia Poppæa matrimonium ſenatoris cum libertina. Iniuſtæ erant iſtæ ſenum nuptiæ quia contra SC. fuerant contractæ, vnde & a poenis cælibatus haut amplius liberabant: attamen ideo non erant reſcindendæ. Iniuſtæ enim nuptiæ conſtabant, quamuis ciuili effectu deſtitutæ, adeo, vt vir accuſare huiusmodi vxorem poſſet adulterii, (c) quod non poterat, ſi nullum eſſet inter virum & adulteram matrimonium. (d) Hinc quum Pudentillam, quam ſexagenariam ferebant accuſatores, vxorem duxiſſet Apuleius: non id agebant tamen eius aduerſarii, vt reſcinderetur matrimonium, ſed poenam irrogatam volebant marito, quod feminam carminibus ac veneficio ad has nuptias pellexiſſet. (e) Immo, quis ſibi perſuaſerit, ſenum nuptias reſciſſas fuiſſe poſt illud SC. quum ne ſpadonum quidem matrimonia reſcinderentur? Vulgo equidem docent, matrimonium eos contrahere non potuiſſe, L. 39. ff. de iure dot. adeoque nec ancillam matrimonii cauſſa manumittere, l. 14. fin. ff. de manum. vind. neque illis dotem fuiſſe neque dotis actionem, d. l. 39. ſed vinculum illud oportuiſſe diſſolui l. 60. ſeq. de donat. inter vir. & vx. l. 10. C. de repud. Nouell. XXXII. cap. VI. Enimuero conſtitiſſe etiam cum ſpadonibus matrimonium, facile

(a) CELS. Lib. XXX. L. 13. ff. de probat.

(b) Not. ad Leg. Pap. Popp. p. 318.

(c) L. 13. §. 1. ff. ad Leg. Iul. de adult.

(d) L. 13. §. 4. eod.

(e) Apulei. Apol. II. p. 317.

facile demonſtrabitur. VLPIANVS. (a) diſputans, an dotis actio locum habeat, ſi mulier ſpadoni nupſerit? Diſtinguendum arbitratur, caſtratus fuerit, nec ne, & in caſtrato quidem dotem eſſe negat, at in eo, qui non ſit caſtratus, quia ſit matrimonium, & dotem & dotis actionem eſſe adfirmat. Si caſtratorum nuptias ſtare non paſſæ ſunt leges; qui potuit quæſtio naſci de dote? Sic & alibi quærit iureconſultus, poſſitne ſpado poſtumum heredem ſcribere? Eamque quæſtionem ſimili diſtinctione expedit. (b) Qui potuiſſet huiusmodi quæſtio incidere, ſi non conſtitiſſent ſpadonum matrimonia? Subſiſtebant ergo catenus, vt non reſcinderentur, quamuis iura maritorum ipſis negarent leges. Quin Romæ huiusmodi nuptiæ erant frequentiſſimæ, poſtquam a virtute deſcitum, & ad vitia tranſcurſum fuerat. Notat huiusmodi coniunctionem IVVENALIS: (c)

(a) L. 39. ff. de iure dot.

(b) L. 6. pr. & §. 1. ff. de lib. & poſtum.

(c) Sat. I. v. 22.

Quum tener VXOREM DVCAT SPADO; *Mævia Tuſcum*
Figat aprum, --
Difficile eſt Satyram non ſcribere.

Idemque alio loco (d) hanc eiusmodi impurorum complexuum rationem reddit, quod ſic *abortiuo non ſit opus*: quæ ratio facile etiam inducere potuit feminas, vt tabulas cum ſpadonibus ſignarent: quemadmodum ſæculo adhuc quarto nuptias celebrauit Eutropius ſpado, de quo CLAVDIANVS: (e)

(d) Satyr. VI. v. 367.

(e) Aduerſ. Eutrop. Lib. II. v. 88.

At ſoror, *& ſi quid portentis creditur*, VXOR
Mulcebat matres epulis, *& more pudicæ*
Coniugis EVNVCHI *celebrabat vota* MARITI.

Non ergo huiusmodi nuptiæ a Romanis reſcindebantur, quamuis ipſi rectæ rationi aduerſarentur. Neque id probant leges, quas vulgo eam in rem allegant. De l. 39. ff. de iure dot. iam egimus, vidimusque, vix potuiſſe incidere quæſtionem de dote dotisque actione, ſi leges non paſſæ eſſent ſtare huiusmodi matrimonium. Neque CAIVS & HERMOGENIANVS in l. 60. & ſequ. de donat. inter vir. & vxor. de diſſolutione huius matrimonii loquuntur, ſed de iis, qui bona gratia ob ſacerdotium vel ſterilitatem, vel ſenectutem, vel valetudinem, vel militiam

 diſce-

discedunt. Denique L. 10. C. de repud. mulieri quidem IVSTINIANVS concedit, vt viro mittat repudium, si intra biennium virum se haut præstitisset, idque repetit in Nouella XXII cap. VI. & Nou. CXVII cap. XII. nisi quod in priore ad triennium id spatium extendit; sed de matrimonio inter spadonem & mulierem, a magistratu rescisso, nihil vel in his, vel in aliis legibus memoratur.

Vnde multo minus senum nuptias hoc SC. rescissas fuisse dixeris, quamuis eodem cautum esset, VT VIR ET VXOR POENIS CAELIBATVS PERPETVO TENERENTVR. Quum itaque ex lege PAPIA POPPAEA & cælibes immunes ab his poenis essent, si ad eam ætatem peruenissent: Senatusconsultum ne iis quidem pepercit, qui senes demum legi parere & inire matrimonium induxerant animum. Et hæc quidem ratio est, cur senibus matrimonio interdixisse dicatur Tiberius.

VI. Sequitur SC. Claudianum, quo capiti illi a Tiberio addito obrogatum fuisse refert SVETONIVS. Neque enim Claudius id caput *abrogauit*, vti IAC. GOTHOFREDVS rescribit, sed illud mutauit paullulum & mitigauit, sanciens, VT QVI MAIOR SEXAGENARIO MINOREM QVINQVAGENARIA DVXERIT, PERINDE HABEATVR; AC SI MINOR SEXAGINTA ANNORVM DVXISSET VXOREM. Multum referre putabat Claudius, vtrum senex iuuenculam, an aeque senem vetulamque duxisset. Occurrebant Catonis & Masinissæ exempla, qui grandes natu liberos e puellis sustulerant. (a) Hinc SC. Persicianum non quidem sustulit: eidem tamen eatenus obrogauit, vt si sexagenario maior vxorem in viridi ætate constitutam duxisset, coniuges illi iisdem iuribus fruerentur, ac si ea vtriusque esset ætas, quæ procreandis liberis sufficere videretur. Et hinc apud PLINIVM (b) Domitii Tulli vxor, quamuis diu vidua parum decore sequuta esset matrimonium diuitis senis, & ita perditi morbo, vt esse tædio posset vxori, quam iuuenis sanusque duxisset: tamen matrimonii nomine amplissimam bonorum partem ab eo iure capiebat, quia huiusmodi matrimonium ex SC. Claudiano non erat irritum.

(a) Plin. Hist. Nat. Lib. VII. cap. XIII. & XV.

(b) Lib. VIII. Epist. XVIII.

VII. Quum vero id a quibusdam ad eum casum extenderetur, si quinquagenaria maior iuueni nupsisset: id occasionem dedit nouo SC. quod Caluitianum vocat VLPIANVS. Ast idem vir

exi-

eximius IAC. PERIZONIVS, (a) illud *Caluisianum* potius vocandum esse monet, quum Caluisiorum cognomen sub Nerone & eius successoribus sit frequentissimum: Caluitiorum autem nusquam apud veteres fiat mentio. Quocumque tempore illud conditum sit, saltim cum CVIACIO (b) non rescribendum est *Claudianum*, a quo illud diserte VLPIANVS distinguit. Claudianum enim sexagenariis quinquagenaria minores ducentibus iura iusti connubii dedit: Caluisiano autem cautum, VT QVAE QVINQVAGENARIA MAIOR MINORI SEXAGENARIO NVPSERIT, QVIQVE MINOR SEXAGENARIO MAIOREM QVINQVAGENARIA DVXISSET, EIS IMPAR ILLVD MATRIMONIVM AD CAPIENDAS HEREDITATES DOTESVE LEGATAS NE PROFICIAT, SED DOS, MORTVA MVLIERE, CADVCA FIAT. Impar ergo dicitur matrimonium, quod cum imbeibe contraxerat vetula, eamque adpellationem IVSTINIANVS (c) demum vna cum hoc ipso iure aboleuit. Vnde errare dixeris IAC. GOTHOFREDVM, qui omnes nuptias, contra legem PAPIAM POPPAEAM contractas, *impures* vocatas esse suspicatur, notatus ideo a viro consultissimo ANT. SCHVLTINGIO. (d) Verum nec impar istud matrimonium rescissum est, sed dos, quæ constante illo fungebatur, mortua demum muliere, caduca fiebat, saluis tamen, vti credere par est, impensis a marito in rem dotalem factis. Generatim enim PAPINIANVS: (e) *Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis, quæ dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset, maritus soluere debet.*

(a) De lege Voc. p. 63.
(b) Ad Vlp. fragm. tit. XVI. §. IV.
(c) L. 12. C. de legit. her.
(d) Iurisp. vet. anteiust. p. 615.
(e) L. 61 ff. de ritu nupt.

VIII. Enimuero hæc omnia statim ex eo tempore corruisse videntur, quo CONSTANTINVS M. omnes cælibatus orbitatisque poenas sustulerat. (f) Noua tamen constitutione Persicianum & Caluisianum SCa sustulit IVSTINIANVS, (g) ita rescribens ad Ioannem, Præfectum prætorio: *Sancimus, nuptias, quæ inter masculos & feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis, lege Iulia vel Papia prohibitæ sunt, homines volentes contrahere, & ex nullo modo, vel ex nulla parte tales nuptias impediri.* In qua lege FR. BALDVINVS (h) frustra expungi iubet verba: *vel minores.* Non tam enim de lege Papia Poppæa loquitur imperator, quam de SCis ad legem Papiam Poppæam factis, Persiciano & Caluisiano, quæ inprimis sublata volebat.

(f) L. vn. C. Theod. de infirm. poen. cælib.
(g) L. 27. C. de nupt.
(h) Iustinian. Lib. III.

Denique quod ad ſpadonum nuptias attinet, eas ne ſub Chriſtianis quidem principibus reſcindi conſueuiſſe, paullo ante Eutropii eunuchi exemplo ex CLAVDIANO demonſtrauimus. At primus eas, vti recte a PETRO GREGORIO (a) obſeruatum eſt, ſuſtulit LEO imperator, ſingulari eam in rem ſcripta conſtitutione, (b) cuius ſub finem ſanciuit, *vt ſi quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, & ipſe ſtupri poena obnoxius ſit, &, qui ſacerdos huiusmodi coniunctionem profanato ſacrificio perficere auſus fuerit, ſacerdotali dignitate denudetur.* Quare qui GREGORIVM erroris arguunt, non ſatis accurate diſcernere videntur nuptias illicitas ab iis, quas ſtare leges haut patiebantur. Quamuis enim iniuſtæ ſemper viſæ ſint ſpadonum nuptiæ: eas tamen non diremtas fuiſſe, ſemel initas, iam ſupra demonſtrauimus.

(a) Lib. VII. Syntagm. cap. II.

(b) Nouell. Leon. XCVIII.

CAPVT IV.

AD CAP. IV. LEGIS PAP. POPP. DE CONCVBINATV.

I. *IN lege Papia Poppæa etiam de concubinatu actum, idque capite quarto factum videtur.* II. *Quale hoc caput fuerit?* III. *Ante legem Papiam Poppæam concubinatus parum honeſtus videbatur. Pellex, concubina, amica quæ dictæ ſint ante & poſt hanc legem? Concubinatus ex hac lege honeſtus. An quis ſimul vxorem & concubinam habere potuerit?* IV. *Concubinæ eſſe poterant, quæ vxores per has leges eſſe non poterant. An & propinquæ & adfines? Concubinæ & vxoris differentia. L. 1. pr. ff. de concub. explicata. An coniunctio legitima dici poſſit concubinatus? Cur & viri nobiles concubinas adſumſerint? Ingenua, in quam ſtuprum committebatur, in concubinatu haberi non poterat. An ἀντινομία ſit inter L. 3. pr. ff. de concubin. L. 24. ff. de nupt. & L. 31. pr. ff. de donat.* V. *Conſtantinus M. primus indirecte tollere voluit concubinatum. Legitimatio per ſubſequens matrimonium cur inuenta?* VI. *Succeſſores Conſtantini legitimationem illam indulgentes, tanquam beneficium ordinarium, concubinatum firmarunt. Leo ſuſtulit concubinatum tantum in oriente. In occidente ille diutiſſime viguit.*

I. De

I. De concubinatu caput exstitisse in lege Papia Poppæa, nec IAC. GOTHOFREDVS nec VINC. GRAVINA vidit: & tamen id videtur certissimum. Nam primo MARCIANVS (a) diserte scribit, *concubinatum* PER LEGES *nomen adsumsisse*, id est per leges Iuliam & Papiam, κατ᾽ ἐξοχὴν dictas νόμυς vel *leges*, vti recte hæc verba interpretatur EM. MERILLIVS. (b) Deinde VLPIANVM (c) in commentario ad hanc legem etiam de concubinatu egisse, argumento est fragmentum bene longum ex libro II, ex quo numero inferimus, illud fragmentum non ad caput de diuortio libertinæ, de quo VLPIANVS demum libro III egerat, sed ad hunc ipsum locum pertinere, adeoque de concubinatu præcepisse caput huius legis quartum.

(a) L. 3. §. 1. ff. de concub.

(b) Lib. III. Obs. cap. XV. & Lib. I. Variant. Cuiac. cap. XXXIV.

(c) VLP. Lib. II. L. 1. ff. de concub.

II. Id vero, vti ex laudato VLPIANI fragmento liquet, tale fuisse videtur:

Quas personas per hanc legem vxores habere non licet, eas concubinas habere ius esto. Ingenuam honestam in concubinatu habere ius ne esto.

III. Quæ priusquam more nostro interpretemur, paucis obseruandum videtur, ante hanc legem parum honestum visum fuisse concubinatum, nec quidquam inter *amicam*, *pellicem*, *concubinam*, interfuisse: postea vero hanc coniunctionem diserte permissam esse lege Papia Poppæa, ex eoque tempore simul ipsum CONCVBINATVS & CONCVBINAE vocabula sensu paullo honestiore accipi consueuisse, & id ipsum innuere MARCIANVM, dum *concubinatum* NOMEN *per leges adsumsisse*, scribit: nec non CLEMENTEM ALEXANDRINVM, (d) dum sæpe conqueritur: καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπικέχυται ταῖς πόλεσι, νόμος γενόμενον. *At nunc, quidquid est impudicum & libidinosum, diffusum est in ciuitatibus, & iam* PRO LEGE *habetur:* & paucis interiectis: Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν. *Hæc sapientes leges permittunt.* Hinc MASVRIVS SABINVS apud PAVLLVM (e) refert, PELLICEM *apud* ANTIQVOS *eam habitam, quæ quum vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat, quam nunc vero nomine amicam,* PAVLLO HONESTIORE *concubinam adpellari.* Addit PAVLLVS, GRANIVM FLACCVM *in libro de iure Papiriano scribere,*

(d) Pædagog. Lib. III. cap. III.

(e) L. 144. ff. de V. S.

bere, *pellicem nunc vulgo vocari*, *quæ cum eo*, *cui vxor ſit*, *corpus miſceat*, *quondam*, (ita enim reſcribendum puto pro *quosdam*, addicentibus etiam quibusdam codicibus,) *eam*, *quæ vxoris loco ſine nuptiis in domo ſit*, *quam παλλακὴν Græci vocant*. Ex hoc loco patet, vocabula *amica*, *concubina*, *pellex* ante legem Iuliam promiſcue accepta fuiſſe, quia non magis cælibis, quam mariti, conſuetudo cum muliercula, aqua & igni non accepta, honeſta iudicabatur. Tempore autem Maſurii Sabini, & Granii Flacci, (quem ſub Cæſare floruiſſe, & hinc in Auguſti tempora vitam producere potuiſſe, ex CENSORINO (a) docet V. C. CAR. ANDR. DVCKERVS,) (b) ea dici coepit *pellex*, quæ cum eo, cui vxor erat, miſcebat corpus, illa autem *concubina* vel *amica*, quæ vxoris loco ſine nuptiis in domo erat. Quum enim pellicis vocabulum, teſte GELLIO, (c) probroſum haberetur: non videbatur conuenire coniunctioni, quæ per legem nomen adſumſerat: adeoque iſtud vocabulum tantum hæſit iis, quæ alieno marito ſuccubuerant, reliquæ concubinæ dici malebant. Hæc, vt paucis demonſtremus, palam eſt, veteres, qui ante Auguſtum floruerunt, auctores promiſcue vſurpaſſe *pellicis* & *concubinæ* vocabula. *Pellex* Iunonis vocatur Alcumena apud PLAVTVM, (d) quia cum Ioue, Iunonis marito, corpus miſcuerat:

(a) De die natali cap. III.
(b) De Latinit. ICt. p. 157.
(c) Lib. IV. cap. III.
(d) Merc. act. IV. Scen. I. v. 23.

- - - *I hac mecum*, *vt videas ſimul*
Tuam Alcumenam, PELLICEM, *Iuno mea.*

Et tamen Alexandro M. quoque, licet nondum marito *pellices* fuiſſe ſcribunt PLINIVS, (e) DIODORVS SICVLVS, (f) & ex eo CVRTIVS: (g) & apud OVIDIVM, (h) Deianira Herculis vxor, Omphalem pellicem vocat quæ marito ſuo ſuccumberet, ſe expulſa, dum canit:

(e) Hiſt. Nat. Lib. XXXV. cap. X.
(f) Lib. XVII. cap. LXXVII.
(g) Lib. VI. cap. VI.
(h) Epiſt. IX. v. 121.

Forſitan expulſa me Aetolide Deïanira,
Nomine depoſito PELLICIS, *vxor erit.*

Ita æque promiſcue veteres accipiunt vocabulum concubinæ. PLAVTO (i) concubina eſt meretrix pecunia a cælibe emta, vbi ſcribit:

(i) Poen. prolog. v. 102.

Illam

Illam minorem in CONCVBINATVM *sibi*
Volt emere miles quidam, qui illam deperit.

Aſt CICERO (a) & eam concubinam vocat, quæ ducta fuerat a patre familias Romæ, vxorem habente in Hiſpania.

Ita ante legem Papiam Poppæam pellices & concubinæ pari paſſu ambulabant, neque melior erat harum, quam illarum, conditio: quam in rem multa egregia diſſeruit V. C. CHRISTFR. WAECHTLERVS, (b) dum magno adparatu docet, huiusmodi concubinatum, qualem in iure noſtro deſcribi videmus, nec apud Græcos nec apud veteres Romanos receptum fuiſſe, ſed improbitatem ſub Imperatoribus hoc augmentum accepiſſe. Poſteaquam vero concubinatus per leges nomen adſumſit, numquam concubina adpellata eſt *pellex*, ſed CONVICTRIX, (c) ΓΛΥΚΥΤΑΤΗ ΣΥΜΒΙΟΣ, (d) VXOR GRATVITA, (e) id eſt, quæ per coëmtionem haut conuenerat in manum, vti eleganter ea vocabula exponit EM. MERILLIVS, (f) item SODALITIARIA, (g) AMICA, (quod vocabulum etiam in iure noſtro concubinam notat in illis: (h) *Titiæ*, AMICAE *meæ*, *cum qua ſine mendacio* (id eſt ſine amoris diſſimulatione, *vixi*,) & quæ ſunt aliæ honeſtiores huius generis adpellationes. Pellicatus autem non fuit honeſta licitaque coniunctio, quum eo tempore, quo quis vxorem vel concubinam habebat, aliam concubinam habere non poſſet. (i) Nec puto inſcriptiones, in quibus quidam profitentur, ſe monimentum fieri iuſſiſſe SIBI ET VXORI CONCVBINAE (l) ita interpretandas eſſe, ac ſi, qui monimentum fieri fecerant, eodem tempore & vxores & concubinas habuerint, (neque enim id flagitium palam profeſſi eſſent homines, niſi quos omni pudori decoxiſſe dixeris,) ſed intelligenda arbitror de concubinis a morte vxorum ductis. Sæpe enim Romanos vxoribus, vel vxores maritis, antea defunctis commune ſepulcrum fieri iuſſiſſe, in vulgus notum eſt. Exemplo eſſe poterit inſcriptio apud REINESIVM: (m)

(a) Lib. I. de oratore cap. XL.
(b) Act. Erud. anni 1714. p. 371.
(c) Gruter. p. Iɔccxcv, 8.
(d) Id. p. 9.
(e) Id. p. Iɔccc, 21.
(f) Lib. II. Obſ. cap. XV.
(g) Grut. p. Iɔcii, 5.
(h) L. 35. ff. de aur. arg. ar. leg.
(i) Paull. Lib. II. Sent. tit. XX. §. I. l. vlt. §. 2. ff. de diuort.
(l) Grut. p. Iɔcxxxi, 5. & p. Iɔcccc xxxviii, 2. Rein. claſſ. xiv. n. 183.
(m) Inſcr. claſſ. [illegible] v. n. m.

AELIO

AELIO ATHENA
M. AELIO CHRISER
M. AELIO POLIBIO
ET M. AEMILIO MARITO PRIMIGENIO.
ET AELIOPO LIBERTIS
LIBERTABVSQ. POSS.

Ex qua quis profecto frustra colligeret, Aeliam Athenaidem vno tempore tot maritos habuisse.

IV. Ad ipsum legis caput, quod attinet, eas tantum concubinas habere ius erat, QVAS PER HANC LEGEM VXORES HABERE NON LICEBAT. Hinc & ingenuus per hanc legem concubinam poterat habere iudicio publico damnatam, (a) quæstu meretricio infamem, (b) obscuro loco natam, (c) ancillam, (d) mulierem ex ea prouincia, in qua quis officium administrabat, (e) quas omnes vxores duci non potuisse, iam supra obseruauimus. Quum etiam ex SC. Persiciano, de quo antecedente capite egimus, non esset iustum inter senes matrimonium: licebat contra cuiuscumque ætatis concubinam habere, dum ne minor esset annis duodecim. (f)

Non abs re autem addidimus: PER HANC LEGEM. De solis enim legibus ciuilibus id erat intelligendum. Quare si coniunctioni vel naturalis verecundia, vel ipsa honestas obstabat: non magis concubinatui locus erat, quam nuptiis. Quemadmodum ergo nefas erat, duas simul habere vxores: ita & vnica habenda concubina: (g) semperque turpis ac infamis visa est vita, *inter stupra concubinarum, & oscula*, vel *mollia concubinarum & spadonum agmina* transacta, qualem in Sophonio Tigellino & Fabio Valente TACITVS, (h) in Commodo AEL. LAMPRIDIVS (i) reprehendit. Quin ipse IVSTINIANVS (l) eas, quæ cum pluribus aliis uni viro corpora præbent, non concubinas, sed *πορνευομένας fornicantes* dicendas esse ait, nec eas aliarum concubinarum iuribus frui patitur. Quemadmodum deinde incestæ erant nuptiæ inter proximos cognatos & adfines: ita & nefandus erat inter has personas concubinatus. Saltim VLPIANO (m) prope nefaria videtur coniunctio, *si quæ in patroni fuit concubinatu, deinde in filii esse coeperit, vel in nepotis, vel contra.* Et alibi idem iureconsultus, (n) verecundiæ studiosissimus, cum *incestum committere*

(a) L. 1. §. 2. ff. de concubin.
(b) L. 16. ff. de his quæ vt indign. L. 3. pr. ff. de concub.
(c) L. 3. pr. ff. eod.
(d) L. 38. pr. ff. de reb. auct. iud. poss.
(e) L. 5. ff. de concub.
(f) L. 4. §. 4. ff. eod.
(g) Nou. XVIII. cap. V.
(h) Lib. I. Hist. cap. LXXII. Lib. III. cap. XI.
(i) Vit. Commod. cap. V.
(l) Nou. XVIII, cap. 5.
(m) VLP. Lib. II L. 1. §. 3. ff. de concub.
(n) L. 56. ff. de ritu nupt.

mittere ait, qui concubinam habuerit, sororis filiam, licet libertinam. Vt adeo non iniuria CVIACIVM (a) erroris coarguat EM. MERILLIVS, (b) priuignam a Cocceio Caſſiano in concubinatu haberi potuiſſe ex ea ratione exiſtimantem, quia, quae vxores eſſe nequiuerint, in concubinatu tamen haberi omnino potuerint.

(a) Lib. v. obſ. cap. vi.
(b) Lib. III. obſ. cap. xvii.

Eas itaque mulieres CONCVBINAS HABERE IVS ERAT. Nam non ſolum honeſtum erat concubinae nomen, (c) verum etiam LICITA *cum ea conſuetudo.* (d) Quamuis enim effectibus nuptiarum, qui ex iure ciuili ſunt priuaretur, aut etiam effectus quosdam naturales legum impedimento amitteret iſta coniunctio, atque hinc nec amica matronali ornamento fulgeret, nec liberi ex ea procreati in poteſtate patris eſſent: ab vxore tamen ſolo delectu & animi deſtinatione differebat, (e) nec quidquam inter eas, niſi dignitate, intererat. (f) Hinc vxoris loco eſſe dicebatur, (g) liberique eius tametſi naturales vel nothi dicerentur, & nec heredes eſſent patri, nec eius nomen ferrent, ſed vel maternum nomen retinerent, vel ei adderent cognomen patris: non tamen erant ſpurii, nec infamia, aut leuis notae macula notati credebantur, vti vulgo quaeſiti, quamuis non eſſent pars familiae paternae. Quae omnia egregie illuſtrat marmor apud GRVTERVM: (h)

(c) L. 144. ff de V. S.
(d) L. 5. C. ad S C. Orphit.
(e) Paull. lib II. ſent. tit. xx §. I.
(f) L. 49. §. 4. ff. de Legat. 3.
(g) L. 144. ff. de V. S.
(h) Inſcr. p. CCCCXXXIV, 4.

C. MAMERCIO SP. F.
IANVARIO Q. AED. PRAET.
IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS IANVARIVS
FILIO NATVRALI ET
MAMERCIA GRAPTE
MATER INFELICISS. FILIO
ET COGNATAE PIISSIMIS
FECERVNT.

Poſitum eſt monimentum *C. Mamercio Ianuario*, & *Cognatae*, piiſſimis. *Cognata* enim hic non adpellatiuum videtur, ſed nomen proprium feminae, vxoris forſan *C. Mamerci Ianuarii.* Nam & alibi *L. Cognatae* (i) & *Primigenii Cognati* (l) mentionem faciunt lapides. Is *C. Mamercius Ianuarius* erat filius naturalis *P. Paccii Ianuarii*, ex *Mamercia Grapta.* Vnde illud SP. F. non eſt *ſpu-*

(i) Ib. p. DCCI, 4.
(l) Ib. p. CMLII. 3.

rius

rius filius, vti in indice interpretatur SCALIGER, sed antiqua formula: SINE PATRE FILIVS, quam liberorum extra matrimonium quæsitorum nominibus subiici consueuisse docet PLVTARCHVS. (a) Neque enim spuriorum nomen inditum naturalibus vel ex concubina natis, sed *vulgo conceptis*, *qui patrem demonstrare non poterant*, *vel poterant quidem*, *sed eum habebant*, *quem habere non licebat*, vti ait MODESTINVS. (b) Nec credibile est, parentes filium, tot honoribus in colonia functum, spurium vocare voluisse, quum nec vulgo, nec ex iniustis nuptiis conceptus esset, sed ex concubinatu. Fuerat enim Q. AED. PRAET IIVIR Q. ET. id est, *Quæstor*, *Aedilis prætor*, *& Duumvir quinquennalis iterum*, ita enim IT pro ET rescribendum esse monet MARQV. GVDIVS. Ex quo simul patet, ne vllam quidem notam hæsisse liberis naturalibus, siquidem ad maximos aliquando honores adspirabant, nec sibi ignominiæ ducebant, nominibus suis adscribere hanc natalium conditionem. Sic & qui lapidem Prænestinum Fortunæ Iouis pueri primigeniæ dedicauit apud GRVTERVM, (c) adpellare se non dubitat NOTVM RVFICANAE. L. F. PLOTILLAE. Et *Epipodius* quidam, (d) qui patri naturali monimentum ponit, sub finem addit

(a) Quæst. Rom. p. 316.
(b) L. 23 ff. de statu hom.
(c) Grut. p. LXXVI, 7.
(d) Ib. p. DXLVII, 8.

EPIPODIVS. FILIVS. NA.
PATRI PIENTISS.

In primis notandum, hunc *C. Mamercium* matris *Mamerciæ* nomen retinuisse, quia ratione matris omnes liberi tam naturales, quam legitimi eiusdem iuris sunt: (e) eidem vero addidisse cognomen paternum *Ianuarii*: quemadmodum & *C. Modius Felix* apud GRVTERVM (f) quum ex Siluia & legitimum & naturalem filium habuisset: illum suo; hunc matris nomine *Siluinum* vocat. Inscriptio ita se habet:

(e) § pen. Inst. de SC. Orphit.
(f) Inscr. p. DCXCVI, 9.

C. MODIVS. FELIX.
ET. C. MODIO. FELICI. FIL.
ET. COCCEIO. SILVINO. FIL.
NATVR. ET. MODIO. RENATO.
LIB. ET. SATTIAE. SILVIAE.
VXORI. V. F. S. S. F.

Apud

Apud eumdem (a)* *L. Oppii Valeriani* filius naturalis non Oppius vocatur, sed A. FVLVIVS A. F. CELER, procul dubio ab A. FVLVIA CELERE matre. Equidem *Q. Lollii Felicis* filia naturalis, *Lollia Ionis*, nomen gentile patris naturalis fert in marmore: (b) sed eadem & liberta erat patris naturalis. Libertos autem & libertas patroni nomen gentile adsumsisse, tralatitium est. Alias si vel maxime patres agnoscerent liberos naturales vel extra matrimonium quæsitos: non tamen gentile nomen suum ab illis ferri patiebantur, sed nonnunquam cognomen tantum. Quemadmodum quum Iul. Cæsar, teste SVETONIO, (c) *filium ex Cleopatra natum suo nomine adpellari pateretur*, is tamen non Iulius, sed *Cæsario* dictus est, vti ex SVETONIO (d) & DIONE (e) discimus. Antonii vero liberorum ex Cleopatra natorum nemo Antonii nomen tulit, sed omnibus nomina Ptolemæorum familiæ familiari indita sunt. Vnum enim *Ptolemæum Philadelphum*, alterum *Alexandrum*, filiam *Cleopatram* dictos esse, scribit DIO CASSIVS. (f)

Sed vt e diuerticulo in viam redeamus, quamuis nec inhonestus nec illicitus esset concubinatus, sed veluti inæquale matrimonium: (g) non tamen, vti recte contra CVIACIVM docuit MERILLIVS, *coniunctio legitima* dici potest. Id enim nomen soli matrimonio competit, non concubinatui, ob quem etiam nemo poenas cælibatus orbitatisque effugiebat. Quare & ii fere, qui iam e iusto matrimonio liberos procreauerant, patriæque & Priamo fecerant satis, concubinam postea solebant adsciscere, ne liberis inducerent nouercam, hereditatemque speratam iis interuerterent. Sic SVETONIVS (h) refert, ipsum *Vespasianum*, *Imperatorem*, *post vxoris excessum Cænidem*, *Antoniæ libertam*, *& a manu*, *dilectam quondam sibi*, *reuocasse* IN CONTVBERNIVM, *& habuisse*, *etiam Imperatorem*, PAENE IVSTAE VXORIS LOCO, id est, tanquam concubinam, quam vxoris loco esse, & iureconsulti dicere solebant. (i) Sed & Antonius Pius amissa Faustina, concubinam habuit. (l) Et M. Aurelius Antoninus, recti exempli imperator, concubinam sibi adsciuit, procuratoris vxoris suæ filiam, *ne tot liberis* NOVERCAM *superduceret*. (m) Denique præsidibus, qui vxores non habebant, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, Alexander Imp. concessit: (n) proculdubio respiciens ad eos, qui vxores amiserant. Idem & priuati facere solebant

(a) Ib. p. DCLXXIV.
(b) Ib. p. CMXLV, 3.
(c) Iul. cap. LII.
(d) Aug. cap XVII.
(e) Lib. XL.
(f) Lib. XLIX. p. 416.
(g) L. 3. C. de natur. liber.
(h) Vesp. cap. III.
(i) L. 144. ff. de V. S.
(l) Iul. Capit. vit. Anton. cap. VIII.
(m) Iul. Capitol. in vita Marci cap. XXIX.
(n) Lamprid. Alex. cap. XLII.

lebant frequenter: eaque fortassis ratio fuit, quam ob rem Augustus concubinatum Romanis primum concesserat.

Adiecimus denique: INGENVAM HONESTAM IN CONCVBINATV HABERE IVS NE ESTO. Honesta vero erat ingenua, in quam stuprum committebatur. Eam enim regulam probat VLPIANVS, (a) quod *solae illae in concubinatu haberi possint, sine metu criminis, in quas stuprum non committatur.* Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, & honeste viuentem. (b) Non itaque in obscuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel eam quae quaestum fecerit corpore. (c) In has, inquam, non committebatur stuprum, id est non erat is stupri ex lege Iulia de adulteriis reus, qui cum huiusmodi muliercula rem habuerat. Vnde & OVIDIVS (d) hos amplexus vocat *Venerem tutam*, & *concessa furta*, dum canit:

(a) VLP. Lib. I L I. §. I. ff. de concubin.

(b) L. 34. pr. ff. ad L. Iul. de adult.

(c) L. 3 pr. ff. de concub.

(d) De arte amandi Lib. I. v. 30.

Este procul vittae tenues, insigne pudoris,
Quaeque tegis medios, instita longa, pedes.
Nos VENEREM TVTAM, CONFESSAQVE FVRTA *canemus:*
Inque meo nullum carmine crimen erit.

Sensus est, non se profiteri artem amandi ingenuas, vel insidias pudicis struendi, sed iis, in quas non admittatur stuprum. Et HORATIVS: (e)

(e) Epod. XIV. v. 15.

- - Me libertina, neque vno
Contenta Phryne macerat.

Et has proinde etiam concubinas licebat habere. Alioquin, si quis honestae vitae & ingenuam mulierem in concubinatum habere mallet, *id sine testatione, hoc manifestum faciente, non concedebatur*, vti eodem loco docet MARCIANVS. (f) qui etiam addit, *necesse esse viro vel vxorem ingenuam habere, vel recusantem stuprum cum ea committere.* Sunt, qui postrema haec verba committunt cum iis, quae alio loco MODESTINVS & PAPINIANVS inculcant, & ἀντινομίαν manifestam in his sibi videntur deprehendere. Quum enim MARCIANVS eum, qui honestae vitae atque ingenuam mulierem in torum recepit, neque eam iustam vxorem esse vult, stuprum committere dicat: Mo-

(f) d. L. 3. pr.

MODESTINVS (a) contra ait: *In liberæ mulieris consuetudine non concubinatus, sed* NVPTIAE *intelligendæ sunt, si non corpore quæstum fecerit*, & in eumdem sensum PAPINIANVS: (b) *An maritalis honor vel affectio pridem præcesserit*, PERSONIS COMPARATIS, *vitæ coniunctione considerata, perpendendum esse, respondi: neque enim tabulas facere matrimonium.* Sed salua res est. In dubio omnino præsumebatur ingenuam, quæ cum viro miscuerat corpus, non esse concubinam, sed vxorem, nisi vel obscuro loco nata, vel vulgaris, vel iudicio publico damnata fuisset, vel testatio exstaret, quæ mulierem sese in concubinatum dedisse faceret manifestum. Et ea est sententia MODESTINI. Ast si mulier, quantumuis ingenua, prostrauisset pudicitiam, vel artem ludicram fecisset: non censebatur vxor, sed concubina, etiam dotalia instrumenta exstarent, & vir eam pleno honore dilexisset: quale exemplum supra in Cocceii Cassiani V. C. concubina (c) vidimus. Tabulæ enim non faciunt matrimonium inter eas personas, inter quas per leges non est ius connubii. Et hæc est sententia PAPINIANI. Denique si vir ingenuam honeste viuentem, quacum consuetudinem habuerat, vxorem habere recusaret: præsumtio quidem militabat pro muliere, quod non in concubinatu, sed matrimonio vixerit, adeoque & illa vxoris iuribus fruebatur: sed maritus, qui eam vxorem habere recusabat, & concubinam tamen habere non poterat, tamquam stuprator merito habebatur. Et hæc est sententia MARCIANI, inter quam & reliquas nihil omnino pugnæ est.

(a) L. 24. ff. de ritu nupt.

(b) L. 31. pr. ff. de donat.

(c) L. 16. ff. de his quæ vt indign.

V. Talis erat veterum Romanorum concubinatus, qui ex lege PAPIA POPPAEA nomen adsumserat. Eum quis primus subruerit, nondum inter omnes constat. Alii enim a LEONE eum putant sublatum, alii multo prius ab vsu recessisse contendunt. Sed reuera de eo profligando primus cogitauit CONSTANTINVS M. ita tamen vt quum imparem se fere esse intelligeret abolendæ consuetudini tam inolitæ, obliqua quasi via procederet, idque ageret potissimum, vt ciues, quas hactenus concubinas habuerant, eas in posterum vxores habere mallent. Primo itaque, quum obseruaret, & concubinis & liberis naturalibus donari legarique posse: non abs re suspicabatur, facilius tabulas signaturos ciues, si sibi eam facultatem ereptam viderent. Id vero factum esse a CONSTANTINO, discimus ex constitutione VALENTI-

(a) L. 1. C. Theod. de natur. lib.

TINIANI, (a) qua Constantini legem temperaturus, liberis naturalibus, si legitimi liberi vel parentes exstent, vnciam; his vero non exstantibus, tres vncias testamento relinqui posse statuit, adeoque satis aperte innuit, Constantinum M. multo minus relinqui passum esse liberis naturalibus. Praeuidebat enim Imperator, parentes aegre laturos hanc liberorum conditionem, & cum concubina potius facturos iustas nuptias, quam vt eam liberosque ex se natos se mortuis in mendicitate viuere paterentur. Deinde eodem consilio & legitimationem per subsequens matrimonium inuexit, non vt ea perpetuus esset patriam potestatem consequendi modus, sed vt, quod recte obseruauit DES. HERALDVS, (b) liberi, qui ante id tempus ex concubinis nati fuerant, huius beneficii, in posterum nascituris haut profuturi, fierent participes, parentesque, eo inuitati, tanto aequiore animo iustas nuptias illegitimae consuetudini anteferrent. Equidem nec ea CONSTANTINI de legitimatione constitutio exstat: ex ZENONIS (c) tamen epistola, quae illius mentionem facit, satis adparet, eum legitimationem non nisi iis liberis, qui antehac ex concubinis editi fuerant, prodesse voluisse. Vnde & ZENO eam legitimationem quidem renouat, sed itidem non in posterum valituram. Idem postea fecerunt ANASTASIVS (d) & IVSTINVS, (e) quorum hic non minus, ac antecessores, constitutionem suam ad casus postea exstituros proferri vetuit. Postremo IVSTINIANVS, (f) vel ignarus scopi, quem sibi in his constitutionibus proposuerant anteriores principes, vel concubinatui non admodum infensus, constituit, vt subsequens inter virum & concubinam matrimonium ordinarius ac perpetuus esset legitimandi modus. Tertio ne viri in dignitatibus constituti, alios exemplo corrumperent: idem CONSTANTINVS (g) durissimam illam, quam capite II huius libri explicauimus, constitutionem edidit, & nec concubinas quidem viliores a viris perfectissimis haberi passus est. Quae itidem ad euertendum concubinatum comparata fuisse, facile est ad intelligendum, quum vix verosimile esset, mulierem ingenuam quantumuis obscuro loco natam viro etiam clarissimo perfectissimoue se daturam esse in concubinatum, quum nec sibi nec liberis inde quidquam sperare posset emolumenti.

(b) Lib. I. Rer. & Quaest. quotid. cap. IV. §. II.

(c) L. 5. C. de natur. lib.

(d) L. 6. C. eod.

(e) L. 7. C. eod.

(f) L. 10. C. eod. Nou. XII. cap. IV. Nou. XVIII. cap. XI. Nou. XIX.

(g) L. 1. C. de nat. lib.

VI. Nec forsan effectu caritura fuissent illa CONSTANTINI consilia, si eadem seueritate rem agere voluissent successores. Sed his

his rem parum curæ fuisse, vel inde patet, quod non solum nullam, quæ eo pertineat, constitutionem, præter vnicam illam de pellicatu (a) codicibus inseri iusserint, verum etiam pleraque a CONSTANTINO sancita nouis legibus & constitutionibus suis subuerterint. Nam iam obseruauimus, vel naturalibus liberis aliquid relinqui passum esse Valentinianum, & Iustinianum legitimationem per subsequens matrimonium omnibus promiscue indulsisse. Hinc adhuc IVSTINIANI temporibus concubinatus erat *licita consuetudo*, (b) in qua quis caste viuere posset; (c) nec prius ille publica lege sublatus est, quam temporibus LEONIS, (d) cuius tamen constitutio non nisi in oriente valuit. In occidente concubinatu nihil erat frequentius, inter Francos, Langobardos & Germanos reliquos: eumque ipsi clerici exemplo suo probabant, donec sub purioris religionis exortum publica lege vbique inter Christianos aboleretur. Qua de re in ANTIQVITATIBVS IVRIS GERMANICI a nobis fusius actum esse meminimus, vt non opus sit plura hic addere, vel nostra ipsorummet expilare scrinia.

(a) L. vn. C. de concub.

(b) L. 5. C. ad SC. Orphit.

(c) Nouell. XVIII. cap. V.

(d) Nou. Leon. XCI.

CAPVT V.

AD CAP. LEGIS PAP. POPP. V. DE SPONSALIBVS.

I. *Proximum caput de sponsalibus egit. Suetonii locus explicatus. Quid eo capite sancitum? Vlpiani locus vindicatus & expositus* II *Verba capitis. V. Aliæ gentes feram Venerem laudabant. Romani puellas vix viri potentes ducebant. An irrita fuerint sponsalia cum puella decenni minore? Intra biennium sponsa erat domum ducenda.* L. 17. *ff. de sponsal. a Cuiacii & Gothofredi emendationibus vindicata. Quænam iustæ caussæ sponsalia vltra biennium trahendi? L. 2. C. de sponsalibus exposita. Sponsæ sæpe adhuc infantes. Augustus an Iustinianus pubertatis terminum in feminis definiverit. Impubes domum ducta non erat vxor, nisi ab anno ætatis duodecimo. Nuptiæ aliquando inter pueros & puellas celebratæ* III. *Vacatio a morte viri vel diuortio data. Vacatio quid? An & viris vacatio huiusmodi data?* IV *A Gothofredo adsuta lacinia de virginibus Vestalibus ad hanc legem non pertinet.* V. *Vsus legis hodiernus.* I. Proxi-

I. PRoximum legis PAPIAE POPPAEAE caput de ſponſalibus egiſſe videtur. Inter prima ſaltim capita & hoc fuiſſe, vel inde patet, quod primo ſtatim commentariorum libro de eo dixerit CAIVS, iureconſultus. (a)

(a) CAIVS Lib. I. L. 17. ff. de ſponſ.

Vt vero, quid hoc capite Auguſtus ſanxerit, paullo inquiramus accuratius: breuiter illud, ſed eleganter, deſcribitur a SVETONIO, (b) qui, vbi de lege Iulia de maritandis ordinibus loquitur: *Quum etiam*, inquit, *immaturitate ſponſarum & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi ſentiret*, TEMPVS *ſponſas habendi* COARCTAVIT, *diuortiis modum impoſuit.* Nimirum, lata lege Iulia, nullum inter maritos & ſponſos diſcrimen ſtatuerat Auguſtus, ſed hos æque ac illos a poenis cælibatus immunes eſſe iuſſerat. Quemadmodum vero ingenioſa aduerſus leges eſſe ſolet improbitas: ita inde occaſionem arripiebant Romani, vim legis Papiæ Poppææ immaturitate ſponſarum eludendi. Stipulabantur enim ſibi puellas, nondum viri potentes, eoque obtentu, nuptias diutiſſime trahebant, donec potiti maritorum præmiis, ſponſas repudiarent, fraudem hoc modo legi facientes impudentiſſime.

(b) Aug. cap. XXXIV.

Quum itaque eo fieret, vt ex lege ſapienter ſcripta haut magna ad rempublicam vtilitas redundaret: conſultum viſum eſt principi prudentiſſimo, tempus ſponſas habendi coarctari, certosque definiri annos, intra quos ea domum ducendæ eſſent, ſi quis ſponſalia ſibi prodeſſe vellet ad euitandas cælibatus poenas præmiaque nuptiarum capienda. Rem omnem accuratius exponit DIO CASSIVS, (c) cuius ipſa verba adſcribemus: Ὡς δὲ οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμεναι τὰς μὲν τιμὰς γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μεθ' ἣν οὐδὲ ΔΤΟΙΝ 'ΕΤΟΙΝ διελθόντων γαμήσει τις· τουτ' ἐςι ΔΕΚΕΤΙΝ παντῶς ἐγγυᾶσθαι τήν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσαντα· δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. *At quum quidam puellas deſponderent, & præmia nihilominus ferrent maritorum, rem opusque mariti non præſtarent: ſtatuit, nulla ſponſalia firma eſſe, quæ,* BIENNIO EXACTO, *nuptiæ non ſequerentur: hoc eſt, vt omnino* DECENNEM *deſpondere opus eſſet, ſi quis ſponſionis eius fructum vellet percipere. Puellis enim duodecimus annus plenus ad nuptias definita ætas cenſetur.* Ex eo autem loco diſcimus, primo, ſponſalia vltra biennium trahi non potuiſſe per legem Papiam Poppæam: deinde deſponderi non potuiſſe puellas decenni mi-

(c) Lib. LIV. p. 531.

minores: postremo, duodecennes viris potentes iam eo tempore habitas esse.

Nec tantum de tempore sponsas habendi, hoc capite actum videtur, verum etiam de spatio, intra quod post coniugis mortem vel repudium ad secunda vota transeundum esset. Nam prioribus verbis statim subiungit SVETONIVS: *Diuortiis modum imposuit.* Quod non modo ita intelligendum, quod Augustus ea lege licentiae repudiandi vxores modum imposuerit, verum etiam, quod praecipue vitae caelibi post diuortium certos annos praefiniuerit, intra quos nuptiae rursum fieri deberent. Quam legis Papiae Poppaeae sanctionem ita describit VLPIANVS: (a) *Feminis lex* IVLIA *a* MORTE VIRI *anni tribuit vacationem*, *a* DIVORTIO *sex mensium*: *lex autem Papia a morte viri* BIENNII, *a repudio* ANNI ET SEX MENSIVM. Equidem primus hunc locum sollicitauit vir summus, IAC. CVIACIVS, qui pro *biennii* rescribi iussit *triennii*, quia ex SVETONIO (b), triennii vacationem ab Augusto datam esse, constet. Sed & τῷ πάνυ CVIACIO, & qui eius emendationem probauit, IS. CASAVBONO fraudi fuit male intellectus SVETONII locus, qui non de vacatione feminae a morte mariti, sed de vacatione ipsius non quidem Papiae sed Iuliae legis, ciuibus concessa, loquitur. Neque enim prius lex Iulia de maritandis ordinibus perlata est, quam vacatione triennii data, id est concesso iis, qui nondum vxores duxerant trium annorum spatio, πρὸς παρασκευὴν, vti loquitur DIO, (c) id est, vt interea se praepararent ad ducendas vxores, procreandosque liberos. Quare & eximius vir IAC. GOTHOFREDVS, (d) & celeberrimus SCHVLTINGIVS (e) recte negarunt, mutandum aliquid esse in loco VLPIANI, quo, quid lege Iulia ea de re cautum sit, quidque postea mutauerit lex Papia Poppaea, tam distincte exponitur.

(a) Fragm. tit. XIV. §. 1.

(b) Aug. cap. XXXIV.

(c) Lib LVI. p. 577.

(d) Not. ad leg. Pap. Popp. p. 320.

(e) Ad Vlpian. p. 609.

II. Ex his ergo adparet, tale fere fuisse legis PAPIAE POPPAEAE caput quintum:

> *Sponsam post hanc legem decenni minorem nemo habeto, desponsam intra biennium domum ducito: ni duxerit, praemiis maritorum ne fruitor. Feminis a morte viri biennii; a repudio anni & sex mensium vacatio esto.*

SPONSAM, ait lex, POST HANC LEGEM DECENNI MINOREM NEMO HABETO. Aliæ gentes laudandos exiſtimabant, qui ſero animum adpellerent ad nuptias, rati, id quod res eſt, properatam Venerem robori & maturitati liberorum aeque ac ipſorum parentum officere. Hinc ARISTOTELES (a) expedire iudicat reipublicæ, ſi mares circiter anno ætatis trigeſimo ſeptimo, feminæ duodeuiceſimo inirent matrimonium. Lycurgus, teſte PLVTARCHO, (b) non quidem certos finiuit annos, ſed tamen non niſi robuſtas & grandes virgines elocari voluit. Eamdem ob cauſſam non abs re maiores noſtros collaudauit TACITVS, (c) *quod* SERA *apud illos fuerit iuuenum* VENVS, *& hinc inexhauſta pubertas.* Eum enim morem patrium permultum contuliſſe ad inuſitatum illud corporum Germanorum robur, ſingulari eaque pereruditа diatriba eleganter ſuo more vir doctiſſimus HERM. CONRINGIVS demonſtrauit. Denique, vt alia omittamus, de Africanis quibusdam memoriæ prodidit NIC. DAMASCENVS, ὅτι τῶν θυγατέρων ἀρίςας κρίνουσι τὸν πλεῖςον χρόνον μεμενηκυίας παρθένους, *eas filias ab illis iudicari optimas, quæ quam diutiſſime virgines manſerint.*

(a) Lib. VII. Polit. cap. XVI.
(b) Compar. Lycurgi & Numæ p. 76.
(c) De mor. Germ. cap. XX.

Aſt aliter rationes componebant Romani, quos PLVTARCHVS (d) teneras admodum puellas non modo deſpondere, verum etiam elocare & ducere conſueuiſſe refert, ea huius conſuetudinis reddita ratione, quod magna ſit huius ætatis ſimplicitas, & ſub inſtitutione mariti vxor tam tenera illius mores facilius imbibat, atque ita publicæ res priuatæque eo tranquilliores eſſe ſoleant. Hinc factum, vt ſæpe puellæ adhuc infantes deſponderentur pueris, ceu vel exemplo Cæſaris patet, cui Coſſutia, teſte SVETONIO, (e) *adhuc tum prætextato deſponſa fuerat.*

(d) Ibid.
(e) Iul. cap. I.

Quum vero ita legi Iuliæ de maritandis ordinibus haut ſatisfieret, eaque ſponſalia repudiis & diuortiis occaſionem frequentiſſime darent: lege demum Papia Poppæa cautum eſt, ne quis ſponſam decenni minorem in poſterum haberet. Quod vero non ita intelligendum, ac ſi ex eo tempore nefas viſum eſſet, ſtipulari ſibi puellam decenni minorem. Id enim & ſub Auguſto, & poſt eius tempora frequentiſſime factum eſſe conſtat. Ipſe enim Auguſtus natam ex filia Attici Agrippæ filiam *vix* ANNICVLAM *Tiberio Claudio Neroni, Druſilla nato, priuigno ſuo* DESPONDIT, teſte CORNELIO NEPOTE. (f) Aliud exemplum marmor hoc apud GRVTERVM (g) memorat: DIIS.

(f) Vit. Attic. cap. XIX.
(g) I. fer. p. DCCCCXXXVII, 2.

DIIS. MANIBVS.
VALERIAE. M. F.
FORTVNATAE.
VIXIT. ANNOS. VIII.
MENSES. VIII. DIES. XVIII.
M. VALERIVS. ANICETVS.
VIX. ANN. XX. QVI. FVIT.
SPON.
EIVS.

Sed sensus legis est, sponsalia cum decenni minore, non futura legitima. Subsistebant ergo, sed ita, vt is, cui desponsa esset, sponsi iure non perfrueretur, quia eam secundum legem intra biennium domum ducere non posset. Hinc MODESTINVS, (a) quem post hanc legem vixisse, nemo dubitat: *In sponsalibus*, inquit, *contrahendis*, AETAS *contrahentium* DEFINITA NON EST, *vt in matrimoniis.* (Eatenus nimirum, vt immatura sponsalia nulla vel irrita sint,) *Quapropter* A PRIMORDIO AETATIS *sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab vtraque persona intelligatur, id est, si non sint minores septem annis.*

(a) L. 14. ff. de sponsal.

Hinc porro sponso lex iniungit, VT DESPONSAM INTRA BIENNIVM DOMVM DVCAT, non quod lex inuitum cogeret facere nuptias, sed quod, si non duceret, præmiis maritorum non frueretur. Ea tamen necessitate sponsos eximebant iustæ caussæ, de quibus CAIVS (b): *Sæpe iustæ ac necessariæ caussæ, non solum annum, vel biennium, sed etiam biennium vel quadriennium, & vlterius trahunt sponsalia, veluti valetudo sponsi sponsæue, vel mortes parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex necessitate fiunt.* In hoc textu IAC. CVIACIO (c) abundare videntur verba *annum vel. Nusquam enim*, inquit, *huic rei annum fuisse præscriptum, legimus, sed biennium, vt consequens sit, Caium scripsisse: Sæpe iustæ ac necessariæ caussæ non solum biennium, sed etiam triennium, quadriennium & vlterius trahunt sponsalia.* Postea tamen verba ista retineri posse concedit, si dicamus, his, qui sibi despondissent puellam XI. annorum, legibus fuisse præscriptum annum, ad contrahendas nuptias. Enimuero nec de hac legis sanctione vel apud DIONEM vel apud quemquam veterum aut vola aut vestigium occurrit. Vnde

(b) CAI. L. b. 1. L. 17. ff. de sponsf.

(c) Lib. XVI. obs. cap. XXXV.

(a) Not. ad Leg. Pap. p. 310. IAC. GOTHOFREDVS (a) vel ſcriptum fuiſſe ſuſpicatur *annum VI.* id eſt *annum*, *menſes VI.* vel ſtatuendum eſſe, Caium non de lege Papia Poppæa, ſed de Iulia loqui, quæ per annum tantum trahi ſponſalia conceſſerit. Enimuero vti prius paullo argutius eſt: ita poſterius plane non videtur veroſimile. Diſerte enim DIO & SVETONIVS obſeruant, legem Iuliam ſponſis præmia maritorum indiſtincte indulſiſſe, & poſtea demum ob fraudem legi factam biennium, intra quod ſponſæ domum ducendæ eſſent, præfinitum eſſe lege Papia Poppæa. Quid vero opus fuiſſet noua illa legis Papiæ Poppææ ſanctione, ſi lex Iulia iam tempus, & quidem multo breuius, præfiniuiſſet, intra quod ſponſi nuptias facere tenerentur? Neutra virorum ſummorum coniectura opus videtur. Rectiſſime enim ſe habent CAII verba, ſi ea de ſpatio temporis, ad quod vltra iſtud biennium ob iuſtam & neceſſariam cauſſam ſponſalia trahi poſſint, intelligas, vt ſenſus ſit: *Sæpe iuſtæ ac neceſſariæ cauſſæ* (vltra iſtud biennium, quod lex Papia Poppæa finiuit, *non ſolum annum vel biennium*, *ſed etiam triennium*, *& quadriennium*, *& vlterius trahunt ſponſalia.*

Ceterum iuſtæ illæ ac neceſſariæ cauſſæ non omnes quidem, ſed quædam tantum, exempli cauſſa a CAIO adferuntur. In his eſt primo *valetudo ſponſi ſponſæue*, puta diuturna, & talis, quæ impedimento eſſe poſſit nuptiis. Deinde *mors parentium*, ob luctum, intra cuius tempus nuptias celebrare indecorum atque inauſpicatum videbatur, adeo, vt ne exacto quidem luctus tempore, nuptias celebrare liceret menſe Februario, quo Manibus parentum ſacra piacularia fiebant. Qua de re OVIDIVS: (b)

(b) Lib. II. Faſt. v. 557.

Dum tamen hæc fient, viduæ ceſſate puellæ,
Exſpectet puros pinea tæda dies.
Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri
Comat virgineas haſta recurua comas.
Conde tuas, Hymenææ, faces, & ab ignibus atris
Aufer: habent alias mœſta ſepulcra faces.

Excuſabant porro *capitalia crimina*. Siue enim ſponſus ſiue ſponſa, ſiue eorum parentes rei poſtulati eſſent criminis capitalis: induciæ merito poſcebantur nuptiis, ne ſi alteruter ſponſorum capitis damnaretur, alterum participem fieri oporteret iſtius calamitatis.

mitatis. Præterea in parentum periculo liberi in tanto luctu ac ſqualIore erant, (a) vt non poſſent ſine ignominia de nuptiis cogitare. Denique & *longas peregrinationes, quæ ex neceſſitate fiunt*, iuſtis illis cauſſis accenſet CAIVS: quod procul dubio de abſentia reipublicæ cauſſa intelligendum eſt, cuius ſolius rationem habuiſſe legem Papiam Poppæam, ex VLPIANI (b) & PAVLLI (c) teſtimoniis, infra explicandis, patebit.

Quid vero ſi nulla vrgente huiusmodi cauſſa ſponſalia traherentur? Tunc ſponſus PRAEMIIS MARITORVM NON FRVEBATVR. Sed ea poena non ſufficiebat poſteris. CONSTANTINVS (d) enim præterea ſponſæ militis, (paganum enim, qui reip. cauſſa non aberat, ſponſa, niſi duodecenni minor, exſpectare non tenebatur,) permiſit, vt circumacto a ſponſalibus biennio, impune ſibi aliam conditionem quæreret. Quin & idem facere licebat patri, tutori vel curatori puellæ, ſi culpa penes ſponſum eſſet, per eumqumque ſtaret, quo minus puella domum duceretur. (e) Nam ſi propter ætatem duci non poſſet: non licebat quidem ſponſæ, circumacto a ſponſalibus biennio, aliam conditionem quærere: at ſponſus interea præmiis mariti non fruebatur, quia contra legem immaturam & decenni minorem ſibi fuerat ſtipulatus. (f).

Quum itaque Auguſtus puellas anno ætatis duodecimo virilis patientiæ legem accipere poſſe ſtatuerit: non abs re quæri poſſet, an non vana ſit IVSTINIANI (g) gloriatio, qua ſibi id tribuere videtur, quod pubertatis annos definiuerit, quum ſaltim, quod ad feminas attinet, id pridem fecerit Auguſtus? Sed facile vnusquisque animaduertet, nec Iuſtinianum iure reprehendi, nec ad Auguſtum referri poſſe inuenti pubertatis termini originem. Nusquam id ſibi tribuit IVSTINIANVS, quod pubertatis annos primus definiuerit, ſed quod quum Caſſiani habitu corporis; Proculeiani annis; Priſcus Iauolenus vtrisque pubertatem æſtimarent, ipſe Proculeianorum ſententia firmata, liti iſti finem impoſuerit. Nec Auguſtus primus dici poteſt ſtatuiſſe, quo ætatis anno puberes cenſeantur feminæ. Nam, vti recte CONTIVS (h) & VVLTEIVS (i) obſeruarunt, de earum pubertate apud veteres non quærebatur, quia non ætate tutela liberabantur, ſed conuentione in manum. Si vero nubere vellent, non de pubertate quæſtio erat, ſed de viri potentia, quæ, vti ampliſſimus

(a) Liu lib. VI. cap. XX. lib. XLIII. cap. XVI.
(b) Fragm. tit. XVI. §. I. L. 36. & L. 38. ff. ex. quib. cauſſ. maior.
(c) L. 35. & L. 37. ff. eod.
(d) L. 2. C. de ſponſal.
(e) L. 4 C. Theod. eod.
(f) L. 6. C. Theod. eod.
(g) L. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.
(h) Lib. II. ſubceſ. cap. XIII. §. V.
(i) Ad pr. Inſt. quib. mod. tut. fin.

BYNKERSHOEK (a) coniecit, ex eo iudicari poterat, quod iam tributum menstruum naturæ soluere coepissent. Ex quo etiam patet, cur non vti in maribus, ita in feminis, inspectione corporis opus esse crederent veteres. Vix enim matri vel nutrici poterat ignotum esse, quando id accidat puellæ, ex quo matura viro & plenis nubilis annis iudicaretur. Quum vero id plerumque anno ætatis duodecimo contingat, legem Augustus tulit de eo, quod fit ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Postquam autem discrimen inter pupillarum & perpetuam feminarum tutelam inualuit & puellæ primum pupillari, ac ea ætate exacta, perpetuæ & legitimæ tutelæ subesse coeperunt, ac demum perpetua mulierum tutela sensim ab vsu recessit: etiam de puellarum pubertate quæsitum, quam ipsam quoque anno duodecimo impleto incipere, e veteribus VLPIANVS (b) & MACROBIVS (c) obseruarunt.

Vt autem ad legem nostram reuertamur, diximus, sponsam saltim duodecennem fuisse domum ducendam, quia tunc matura viro videbatur. Quid ergo, si quis eas inducias anteuertisset, &, puellam nondum viri potentem deduxisset domum? Tunc vero non prius iusta vxor videbatur, quam legitimam illam ætatem attigisset. Hinc & dotem vir petere non poterat, antequam duodecimum ætatis annum implesset, quia nuptiæ nondum vtiliter fuerant consequutæ. (d) Ex eadem ratione ante eum annum, repudiata conditione discedens, rei vxoriæ actione experiri non poterat, quia pecunia in caussam dotis numerata dos facta non fuerat: quamuis eidem liceret pecuniam condicere, eique conditioni dotis priuilegium daretur ex sententia VLPIANI (e) & HERMOGENIANI. (f) Sed & legatum cum conditione: *Filiæ meæ*, QVVM NVPSERIT *do lego*, peti non poterat ab ea, quæ nondum nubilis in domum mariti deducta fuerat. (g) Denique & vitium puellæ immaturæ, licet domum ductæ, oblatum vir non tanquam maritus, sed tanquam sponsus ex rescripto D. Seueri persequebatur: (h) modo sponsalia antecessissent: si quidem alias immatura domum ducta, ne sponsæ quidem loco erat. (i) Quæ omnia breuiter complexus POMPONIVS: (l) *Minor*, inquit, *annis duodecim nupta tunc legitima vxor fit, cum apud virum expleuit duodecim annos.*

Non ergo si duodecenni minor nupsisset, nuptiæ rescindebantur, nec in patrem, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dede-

(a) Lib. III. obs. cap. XXIV.
(b) Fragm. tit. XI. §. I.
(c) Lib. VII. Saturn. cap. VII. & Lib. I. somn. cap. VI.
(d) L. 68. ff. de iure dot.
(e) L. 17. §. I. ff. de reb. auctor iud. poss.
(f) L. 74 ff. de iur. dot.
(g) L. 10. pr. ff. de condit. & demonstr.
(h) L. 13. §. 3. & §. 8. ff. ad L. Iul. de adulter.
(i) L. 9. ff. de sponsal.
(l) L. 4. ff. de ritu nupt.

dederat, dabatur actio in factum, *quia ignoscendum videbatur ei, qui filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluerit, quum id adfectu propensiore magis, quam dolo malo crederetur fecisse:* (a) sed tamen hoc non censebatur matrimonium. Hinc & post legem Papiam Poppæam sæpe vel impuberibus nupsisse, vel domum deductas videmus virgines immaturas: In marmore Romano apud GRVTERVM, (b) legimus:

(a) L. 11. §. 3. ff. quod falso tut. auctore.

(b) Inscr. p. 788, 8.

HERACLAE. QVI. VIX.
ANN. XI. MENS. V. AVR.
PATRONA CONIVGI.
BEN. MER. FEC.

En maritum impuberem annorum XI, & V. mensium, quum diem supremum obiret. Vxoris ipso anno XII defunctæ elogium hoc exstat Baiis: (c)

(c) Ib. p. 815, 13.

DIS. MANIBVS.
POBLICIAE. ALBANAE.
C. CANVLEIVS. L. F.
CON. B. M. V.
A. XII.

Octennem vxorem reperies in marmore apud eumdem: (d)

(d) Ib. p. 824, 1.

SABINVS. REGVL.
V. F.
SIBI. ET.
FLORENTI. CONIVGI.
SEROTINAE
AN.. VIII.

Septennem denique in epigrammate quod post GRVTERVM (e) emendatius extulit FABRETTVS (f) in quo & hæc legimus:

(e) Ib. p. 1046, 6.

(f) Inscr. cap. V. p. 421.

SEPTEM. ME. NATAM.
ANNORVM. GREMIO.
IPSE. RECEPIT. XXXX.
ANNOS. NATA. NECIS. POTIOR.

Adde-

Adderem exemplum impurissimarum nuptiarum Gytonis cum puella immatura apud PETRONIVM, (a) nisi ibi lasciuiam potius quam consilium deprehenderem. Satis enim demonstratum arbitror, deduci domum potuisse sponsas etiam immaturas, quamuis tunc nec vir, nec vxor, nec dos, nec nuptiæ intelligerentur, priusquam nupta duodecimum ætatis annum in domo mariti expleuisset.

(a) Satyr. p. 25.

III. Altera huius capitis parte de vacatione feminis soluto matrimonio concessa agitur. Et huc pertinent verba: FEMINIS A MORTE VIRI BIENNII, A REPVDIO ANNI ET SEX MENSIVM VACATIO ESTO. *Vacatio*, vti a GOTHOFREDO obseruatur, modo pro spatio temporis a lege πρὸς παρασκευὴν concesso accipitur, modo pro indulgentia ac lege solutione, quo sensu SVETONIVS (b) Claudium *ciuibus*, *naues mercaturæ caussa fabricantibus*, VACATIONEM *legis Papiæ Poppææ dedisse*, refert. Hic vero *vacatio* est spatium, intra quod viduæ & repudiatæ, quamuis maritum non haberent, immunes tamen erant a poenis cælibatus. Et viduis quidem a morte mariti biennii; repudiatis anni & sex mensium, Augustus indulserat, fortassis, quia viduis ob tempus luctus non tam cito liceret admittere procos, quam repudiatis, quæ plerumque iam de conditione transegerant cum aliis, quando a viris diuertebant. Iureconsulti tamen & illis feminis biennii vacationem tribuisse videntur, quarum mariti non quidem naturalem, sed ciuilem, mortem obierant, veluti qui serui poenæ facti, vel quibus aqua & igni interdictum, vel qui deportati fuerant in insulam. Hæc enim coniugis calamitas statim soluebat nuptias, & hinc proculdubio illico tanquam cælibes vel viduæ habebantur vxores, quanquam hic casus præoccuparet mortem, & nonnunquam longum tempus occuparet. Nec tamen statim cælibatus poenis suberant vxores deportatorum: sed idem illis concedebatur spatium, quod viduis Augustus hac lege indulserat. Id enim ex CAII (c) fragmento colligo, quod huc pertinere recte vidit IAC. GOTHOFREDVS. (d)

(b) Claud. cap. XVIII.

(c) Cai. Lib. I. L. 29. ff. de poen.

(d) Ad leg. Pap. Popp. p. 275.

Quando vero feminis tantum huiusmodi vacationem datam esse testatur VLPIANVS: quid caussæ esse dixeris, cur lex non & viris se æque benignam præbuerit? IAC. CVACIVS, (e) in hanc quæstionem incidens: *A die diuortii*, inquit, *vel mortis vxoris, cuius temporis vacatio data sit maribus lege Iulia vel Papia, ignoro. For-*

(e) Lib. VI. obs. cap. XXXVII.

Forsitan nulla: quoniam de feminis tantum Vlpianus scribit, in quos mitiores, quam in viros, leges fuere semper. Recte suspicatur Cviacivs, nullam vacationem datam esse maribus; sed caussam non videtur peruidisse. Neque enim de sola legislatoris benignitate erga sexum infirmiorem hic cogitandum videtur, sed vel præcipue eum mouit, quod maribus semper in procliui sit, nouam quærere conditionem, non item feminis, quas & luctus & ipsa sexus verecundia ad noua vota festinare, multoque magis sibi nouos maritos quærere vetat. Vidua saltim x menses, lugere tenebatur maritum (a), & si sui iuris facta, antequam eluxerat, nuberet, infamia notabatur, (b) eandemque ignominiam subibant pater & mater, qui eam nuptum collocauerant, maritus, qui eamdem duxerat, & qui filium ducere iusserat, socer. (c) Vnde haut parum mirati homines sunt Marci Imp. filiam, Lucii Veri viduam nondum decurso luctus tempore Claudio Pompeio nubentem. (d) Deinde quomodo repudiatæ statim reperissent maritum, quum huic verendum esset, ne grauidam in torum reciperet, quod in ipso Augusto reprehensum esse, docet Acron ad Horat. Carm. lib. iii. Od. vi. Nihil horum imminebat maritis ad secunda vota transituris, quippe qui neque vxorem lugere, teste Pavllo, (e) neque a diuortio exspectare aliquamdiu, antequam nouas signarent tabulas, compellebantur. Quin tantum abest, vt eis spatium aliquod πρὸς παρασκευὴν videretur indulgendum, vt plerumque iam cum noua nupta fuerit transactum, quando vxori priori dabatur repudium. Et id ipsum est, quod notat Ivvenalis: (f)

(a) Sen. Epist. lxv. Apulei. Metam. Lib. viii.
(b) L. 1. C. de secund. nupt.
(c) L. 1. L. 8. L. 11. ff. de his qui not. infam.
(d) Iul. Capitolin. Marc. cap. xx.
(e) L. 9. pr. ff. eod.
(f) Satyra vi. v. 143.

Tres rugæ subeant, & se cutis arida laxet:
Fiant obscuri dentes, oculique minores:
Collige sarcinulas, dicit libertus, & exi:
Iam grauis es nobis, & sæpe emungeris, exi
Ocyus, & PROPERA, *sicco* VENIT ALTERA *naso.*

Quæ si expendas paullo accuratius, non mirum videbitur, feminis, & marito orbatæ, & repudiatæ, vacationem aliquam concessam fuisse lege Papia Poppæa, quæ concessa non fuerat maritis, qui vxores vel inuiti amiserant, vel vltro repudiarant.

IV. Tale fuit quintum legis Papiæ Poppææ caput. Adfuit illi GOTHOFREDVS laciniam bene longam de virginibus Vestalibus e populo legendis, forte ducendis, & more maiorum capiendis a pontifice maximo. Sed ipsum GELLII locum, ex quo sua hausit, & capite primo huius commentarii interpretati sumus, & eum non ad legem PAPIAM POPPAEAM, sed ad aliam, ab hac diuersam legem PAPIAM pertinuisse, fusius demonstrauimus.

V. Ceterum quum hodie vix vlla sint maritorum, multo minus sponsorum præmia: superuacua videri posset quæstio an & nostris temporibus id caput obtineat? Sed non inutiliter tamen quæri potest, an, quæ de viripotentiæ termino, nec non de vacatione a soluti matrimonii tempore concessa lex præcipit, nostris temporibus obseruentur? Paucis ergo respondemus, quum pubertatem & viripotentiam in coniugibus ipse exigat matrimonii finis, eam etiamnum merito requiri in iis, qui de nuptiis cogitant. Equidem ius pontificium, quod in quæstionibus de matrimonio maximam vbique auctoritatem obtinuit, etiam impuberes duodecenni minoribus iungi patitur, si malitia, vti lepide pontifex loquitur, ætatem suppleat; (a) (quamuis ne id quidem ob NICOLAI PAPAE (b) prohibitionem sine dispensatione fieri posse putet AVG. BARBOSA. (c)) Ast vix tamen vtiquam nuptiæ huiusmodi conceduntur priuatis. Quin & ante plenam pubertatem masculis ægre indulgentur in Saxonia, quum parum prudentiæ ad regendam vxorem & familiam inesse credatur imberbi iuueni, qui, vt ait HORATIVS, (d)

Gaudet equis, canibusque & aprico gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusque & amata relinquere pernix.

(a) Cap. impuberes 3. cap. de illis 9. & cap. vlt. x. de sponsal. imp.
(b) Cap. 2. x. eod.
(c) Ad c. 24. x de sponsal.
(d) Art. poet. v. 162.

Attamen si meliora suadentes audire nolint, vel si iam benedictio sacerdotalis aut coitus accesserit: priore casu non impediunt nuptias, dummodo sponsi non sint impuberes: posteriore ne quidem impuberes, inter se coëuntes disiungunt, dummodo sint pubertati proximi. Quam in rem & CARPZOVIVS (e) quædam notauit. Ita & soluto morte matrimonio feminis ob periculum im-

(e) Lib. II. Iurisp. Consist. tit. I. defin. XII.

impraegnationis ne conceditur quidem intra annum luctus nubere, tantumque abest, vt vacatio quaedam denegetur, vt ei impune per omnem vitam in viduitate permanere liceat. Sin vero vir vxorue caussam diuortio dedit, illi non intra quinquennium, quod THEODOSIVS & VALENTINIANVS (a) constituerunt, sed aliquando in perpetuum nuptiis interdici solet. In hoc vero vsus hodiernus a iure antiquo facit diuortium, quod & vir amissam vxorem elugere teneatur sex mensibus. Qui mos quamuis & honestus sit, & fere vbique, teste CYPRAEO, (b) receptus, facilius tamen masculis gratia legis fit, quam feminis, quarum impraegnatio semper videtur metuenda.

(a) L. 8. §. 4. C. de repud.

(b) Cap. XIII. de sponsal. §. XCVI.

CAPVT VI.

AD CAPVT LEGIS VI.

DE POENIS INIVSTARVM NVPTIARVM.

I. *Caput VI. legis Papiae Poppaeae de poenis iniustarum nuptiarum egit. Verba capitis.* II. *In poenam incidebant, qui scientes dolo malo aduersus legem coibant.* III. *Liberi quaesiti contra legem non erant heredes sui.* IV. *Iidem non proderant parentibus.* V. *Nihil hi capiebant ex testamento.* VI. *Nec inter se quidquam capiebant. Aliquando in fraudem legis liberis relinquebatur, quod parentibus relinqui non poterat. In fraudem eiusdem legis fiebant fideicommissa tacita. SC. Plancianum.* VII. *Dos quomodo caduca facta?*

I. Quae adhuc exposuimus legis Papiae Poppaeae capita ab VLPIANO CLEM. TERENTIO & PAVLLO duobus primis a CAIO & MARCELLO libro primo commentariorum explicata sunt. Quum vero eodem libro II VLPIANVS TER. CLEMENS & PAVLLVS, nec non eodem libro primo MARCELLVS de poenis iniustarum nuptiarum agant, septimum autem legis caput teste GELLIO (c) iam ad praemia parentum & nuptorum pertinuerit: non possumus non exi-

(c) Lib. III. cap. XV.

existimare, sexto hoc capite de poenis iniustarum nuptiarum actum esse.

Et supra quidem ostendimus, legem hanc fuisse minus quam perfectam, quippe quae matrimonia in quasdam personas inhibuit, sed inita tamen & contracta non rescidit: idque primum mutatum esse diximus SCo vel oratione Marci Aurelii & Commodi Imperatorum. Nec tamen ideo extra poenas erant huiusmodi nuptiae: siquidem qui contra leges coierant, coniugum vel nuptorum iuribus haut perfruebantur, quamuis, vti diximus, non diuellerentur coniuges tam male conciliati. Recte itaque EM. MERILLIVS (a) obseruauit, sanctionem poenalem, quam titulo Institutionum de nuptiis inseruit IVSTINIANVS, (b) maximam partem ex lege Papia Poppaea esse descriptam. Vnde ex ea, aliisque veterum Prudentum fragmentis ita restituendum erit hoc caput:

(a) Lib. v. obs. cap. xi.

(b) §. 12. Inst. de nupt.

Si qui scientes, dolo malo, aduersus hanc legem coierint: nec vir, nec vxor, nec socer socrusue nec gener nurusue intelliguntor: liberi quaesiti natiue legitimi & heredes sui ne sunto, neue parentibus prosunto: neue HEREDITATEM, QVAE EIS LEGE OBVENERIT, *legatumue ipsi coniuges, neque inter se quidquam capiunto: mortuaque muliere dos caduca esto.*

II. Poena ergo proponebatur non omnibus, qui aduersus legem inierant matrimonium, sed QVI SCIENTES DOLO MALO ADVERSVS LEGEM COIERANT. Oportebat nimirum eos, qui coierant, sciuisse, cuius conditionis vel viro nubant, vel vxorem ducant. Sine scientia enim dolus vel improbum consilium haut intelligitur. Per eam autem scientiam & hic legislatores non delatoriam curiositatem, sed talem notitiam, quae supinam ignorantiam excludit, intelligunt. Id quod ita eleganter explicat VLPIANVS: (c) *Nec* SVPINA IGNORANTIA *ferenda est, factum ignorantis, vt nec* SCRVPVLOSA INQVISITIO *exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda est, vt neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.* Hinc si forte senatoris filia nupsisset Barbario Philippo, quem ingenuum, ciuem, & senatorem esse credebat, quum deinde seruus adpareret: vel si senator bona fide duxisset

(c) L. 6. ff. de iur. & facti ign.

duxiſſet libertinam, ab omnibus pro ingenua habitam: ii ſane a poena fuiſſent immunes, quia nec ſcientes, nec dolo malo aduerſus leges coierant. Neque alteri coniugi alterius ſcientia fraudi erat. Quo pertinet fragmentum TERENTII CLEMENTIS: (a) *Iniquiſſimum videtur, cuique* SCIENTIAM ALTERIVS, *quam ſuam, nocere, vel* IGNORANTIAM ALTERIVS *alii profuturam*. Quo ipſo innuit, ſi Barbarius Philippus feminam ingenuam, conditionis mariti ignaram duxerit, tunc nec ſcientiam mariti vxori fraudi, nec vxoris ignorantiam illi emolumento futuram. Hanc enim ob illius ſcientiam non incurrere poenas iniuſti matrimonii, illum autem ob huius ignorantiam non fieri iuſtum maritum. Hæc eſt vera ac genuina harum legum ſententia, quam adſequuti non videntur interpretes, qui has leges de ſcientia vel ignorantia procuratorum accipiunt, de qua ſpecie non cogitaſſe iureconſultos, vel inſcriptio eos docere poterat.

(a) TER. CLEM. Lib. 11. L. 5. ff. eod.

III. Ad poenas ipſas illegitimi concubitus quod attinet, primo NEC VIR, NEC VXOR NEC SOCER SOCRVSVE NEC GENER NVRVSVE INTELLIGEBANTVR. Quamuis enim non reſcinderetur eiusmodi matrimonium: effectibus tamen eiusdem ciuilibus plane deſtituebatur. Hinc nec iura mariti viro, nec iura vxoris mulieri competebant, ſed vterque poenis cælibatus & orbitatis ſuberat: qua de re iam ſupra quædam obſeruare me memini, quum de oratione Marci & Commodi diſſererem. Quare nec inter ſocerum vel ſocrum & generum vel nurum ea intercedebant iura mutua & reciproca, quæ alias ſecundum leges intercedebant. Sane quum lege Iulia *iudiciorum publicorum* cautum eſſet, *ne cui inuito denuncietur teſtimonium aduerſus ſocerum vel generum*: id procul dubio ceſſauit in matrimonio iniuſto & contra leges Iuliam & Papiam contracto. Eoque pertinet fragmentum PAVLLI, (b) quo legem illam Iuliam iudiciorum publicorum recenſet, nec non TERENTII CLEMENTIS (c) quo *ſoceri* & *ſocrus* vocabula interpretatur: ex quibus vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (d) perperam exſculpere voluit hoc legis noſtræ caput: *Gener ſocerue inuiti in reos teſtimonium ne dicunto*. Hæc enim repetita fuiſſe lege Papia, quum iam Iulia de iudiciis publicis ea ſatis inculcaſſet, vix veroſimile, nec legis noſtræ ſcopo conſentaneum eſt. Ex eo vero porro conſequebatur, vt LIBERI QVAESITI NATIVE LEGITIMI ET HEREDES SVI NON ES-

(b) PAVLL. Lib. 11. L. 4. ff. de teſtib.
(c) TER. CLEM. Lib. 11. L. 146. ff. de V. S.
(d) Leg. Pap. Popp. cap. VI.

(a) Lib IV. Sent tit. VIII. §. IV.

(b) Tit. XVI. §. III.

ESSENT. Pertinet huc locus IVLII PAVLLI: (a) *Sui heredes sunt primo loco filius, filia, in potestate patris constituti, nec interest, adoptiui sint, an naturales, &* SECVNDVM LEGEM IVLIAM PAPIAMVE QVAESITI, *modo maneant in potestate.* Seruauit id PAVLLI fragmentum Pariator legum Mosaicarum & Romanarum, (b) quod interpretaturus PETRVS PITHOEVS, speciem ponit, quod mulier manumissa ea conditione, ne nuberet, intra annum præstiterit iusiurandum, se liberorum quærendorum caussa nubere. Hos enim *liberos secundum legem Iuliam Papiamue quæsitos* dici eo loco existimat vir doctissimus. Sed vereor, vt recte PAVLLVM intellexerit. Describit ille heredes suos, talesque esse ait primo loco filios filiasue, in patria potestate constitutos: secundo loco nepotes, neptes, pronepotes proneptes, dummodo & ipsi in potestate aui proauiue sint, nec mortuo illo in alterius recidant potestatem. Addit iureconsultus, nihil interesse, naturales sint, an adoptiui, modo, si naturales, secundum legem Papiam Poppæam quæsiti adeoque ex iustis nuptiis nati sint. Vt adeo particulæ ET declaratiua hic sit significatio, qualem in pluribus iuris nostri locis notant IVL. PACIVS (c) & IO. STRAVCHIVS, (d) adeoque sensus, emergat naturales licet liberos non esse heredes suos, si contra præcepta legum quæsiti sint. Hinc DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. (e) quæsiti per epistolam, an liberi ex ingenua & liberta procreati iusti patri filii nascantur? id adfirmabant, quia erant secundum legem Iuliam & Papiam quæsiti. Contra si Cocceius Cassianus V. C. de quo supra egimus ex Rufina vulgari muliere suscepisset liberos, illi tanquam contra legem quæsiti, illegitimi procul dubio fuissent: quum non possint iusti liberi, nisi ex iusto nasci matrimonio.

(c) Ad §. I. Inst. de tutel. & §. 3. Inst. de interdict.
(d) Lexic. partic. iur. p. 61.
(e) L. 15 C. de nupt.

IV. Addidimus in lege: NEVE PROSVNTO, quibus verbis tertia iniustarum nuptiarum poena continetur. Diserte PAVLLVS: (f) *Ex lege autem nati prosunt.* Ex lege nimirum Papia Poppæa, quam eo loco interpretatur iureconsultus, & quam κατ' ἐξοχὴν dictam esse legem, obseruauimus. Ita recte inde colligas, aduersus legem natos quæsitosque non profuisse parentibus ad capienda fœcunditatis præmia, quum absurdum videretur, præmia a lege constituta illis attribui, qui contra legis præcepta coierant.

(f) PAVLL. L. b. II. L. 37. §. 7. ff. de op. libert.

V. Quarta

V. Quarta poena est: NEVE HEREDITATEM, QVAE EIS OBVENERIT, LEGATVMVE IPSI CONIVGES CAPIVNTO. Qui enim contra leges inierant matrimonium, non erant coniuges, adeoque eiusdem conditionis habebantur ac si in caelibatu permansissent. His vero quae quauis vltima voluntate destinata fuerant, ea vel aerario populi, vel principis fisco cedebant, nisi intra centum dies legi parerent. (a) Primo ergo non capiebant HEREDITATEM LEGE OBVENIENTEM. Verba enim haec fuisse legitima, ex VLPIANI (b) fragmento, quo ista interpretatur, adparet. Et quamuis alias ea loquutio ad hereditatem legitimam vel successionem intestatorum pertineat: eo tamen sensu hic non accipitur in lege Papia Poppaea, quae innuptis non hereditatem legitimam, sed testamento relictam eripi iusserat. Vnde laudatus modo VLPIANVS: LEGE OBVENIRE *hereditatem non improprie quis dixerit & eam, quae ex testamento defertur, quia lege* XII *tabularum testamentariae hereditates confirmantur.* Deinde nec legatum capiebant, immo nec mortis caussa donata, quia & mortis caussa donationem hereditati, quae ex testamento venit, & legatis senatusconsulto adsimilatam esse, PAVLLVS (c) obseruat. Et hinc patet, cur quid inter mortis caussa donationem & omnia, quae mortis caussa quis ceperit, intersit, tam prolixe ad hoc caput explicet MARCELLVS. (d) Enimuero postquam & caelibes capere aliquid ex testamento potuerunt ob constitutionem Constantini M. a SOZOMENO (e) etiam memoratam: procul dubio etiam haec poena iniustarum nuptiarum ab vsu recessit.

(a) VL. ian. tit. XVII. § 1. tit. XXII § III.
(b) VLP. Lib. II L. 130 ff. de V. S.
(c) L. 35. ff. de mort. causs. donat.
(d) MARCELL. Lib. I. L. 38. ff. eod.
(e) Lib. I. Hist. Eccl. cap. IX.

VI. Praeterea nec INTER SE QVIDQVAM CAPIEBANT. Cuius poenae testem locupletissimum habemus VLPIANVM, (f) diserte scribentem: *Aliquando nihil inter se capiunt coniuges, id est, si* CONTRA LEGEM *Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, verbi gratia, si famosam quis vxorem duxerit, aut libertinam senator.* Nec intererat, per se, an per alios inuicem capturi essent coniuges. Omnibus enim institutionibus in fraudem legum inuentis, iura obstabant. Multa in fraudem legis excogitauerat improbitas, quae, tamen si palam fiebant, irrita erant, ac frustranea. Primo enim aliquando iniusta vxor, quia maritus capere per leges non poterat, vnum ex priuignis suis in patria potestate mariti constitutum scribebat heredem, non ignorans, sic

(f) Fragm. tit. XVI. § II.

ſic hereditatem nihilominus adquiſitum iri patri, cuius iuſſu filius eam aditurus eſſet. Et huc pertinet fragmentum VLPIANI: (a) quo ea ſpecies tractata fuiſſe videtur, quamuis Tribonianus, abolitis iam cælibatus poenis, non integram legem; ſed rationem decidendi tantum, omiſſa ipſa deciſione, in pandectas retuliſſe videatur. Deinde & fideicommittere ſolebant coniuges in fraudem legis. Coniux enim dicis cauſſa ſcribebat heredem extraneum, addito fideicommiſſo tacito, vt hereditatem reſtitueret coniugi. Quam in rem & chirographum aliquando dabat heres ſcriptus, vt ſuperſtes coniux hereditatem quaſi creditum condicere poſſet. Cuiusmodi ſpecies eſt apud QVINCTILIANVM, (b) qui refert, vxorem, quæ per leges inſtitui non potuerit, teſtamentum ſubieciſſe marito, & ab inſtitutis heredibus exegiſſe chirographum, quo bona, tacito fideicommiſſo in fraudem legum obligata, ad ſe pervenirent. Similem fraudem refert CAIVS: (c) *In fraudem*, inquiens, *iuris fidem accommodat*, *qui vel id*, *quod relinquitur*, *vel aliud tacite promittit reſtituturum ſe perſonæ*, *quæ legibus ex teſtamento capere prohibetur*, *ſiue chirographum eo nomine dederit*, *ſiue nuda pollicitatione repromiſerit*. Formulam taciti huiusmodi fideicommiſſi reperies apud CALLISTRATVM, (d) apud quem teſtator ad heredes ſcripſerat: VOS ROGO, VT IN EO, QVOD A VOBIS PETII, FIDEM PRAESTETIS, PERQVE DEVM, VT FACIATIS, ROGO. Quæſitus ergo CALLISTRATVS, an id fideicommiſſum ſubſiſtat? negat, additque, *fere eo iam decurſum eſſe*, *vt* FRAVS *legi fieri videatur*, *quoties quis neque teſtamento*, *neque codicillis rogaretur*, *ſed domeſtica cautione & chirographo obligaret ſe ad præſtandum ei*, *qui capere non poteſt*. Similis denique ſpecies eſt apud PAVLLVM: (e) vt ſatis adpareat, nihil ea fraude, de qua infra capite libri III. vltimo erit dicendi locus, fuiſſe frequentius.

Et aliquamdiu quidem hæc fideicommiſſa utilia fuiſſe videntur. Diſerte enim IVSTINIANVS: (f) *Quibus*, inquit, *non poterant hereditatem vel legata relinquere*, *ſi relinquebant*, *fidei committebant eorum*, *qui capere ex teſtamento poterant*. Sed poſtea, non modo lex Papia Poppæa fideicommiſſa, ſed &, vt auctor eſt VLPIANVS, (g) ſenatus irrita eſſe iuſſit fideicommiſſa omnia in fraudem legum facta, adeo vt quid huiusmodi fideicommiſſo relictum eſſet cederet fiſco, & ne quarta quidem maneret penes here-

(a) VLP. Lib. II. L. 79. ff de adquir. vel omitt. her.

(b) Lib. IX. Inſt. Orat. cap. II.

(c) L. 10. ff. de his quæ vt indign.

(d) L. 3. pr. ff. de iure fiſci.

(e) L. 48. pr. ff. eod.

(f) §. 1. Inſt. de fideic. hered.

(g) Fragm. tit XXV. §. XVII.

heredem fiduciarium, sed & ea fisco, ex rescripto Antonini Pii occuparetur. Est id SC PLANCIANVM, de quo MODESTINVS: (a) *Praeterea qui non capienti rogatus est restituere hereditatem, SC Planciano non conceditur, quartam retinere, sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet, ex rescripto D. Pii.* Quum ergo hoc SC. Antoninus Pius rescripto suo illustrasse dicatur eatenus vt quarta heredi fiduciario erepta non in aerarium populi, sed fiscum principis deferretur: consequens est, vt illud ante imperium Antonini factum sit. Deinde quum eiusdem nominis celebretur SC de agnoscendis liberis, & post id tempore Hadriani nouum SC factum esse dicatur: (b) consequens est, vt & Hadriani temporibus anterior sit ille Plancius consul a quo ista SC. adpellantur. Quare non dubito, quin vtrumque SC. factum sit temporibus Vespasiani, sub cuius imperio M. Plancius Varus, praetura functus laudatur a TACITO, (c) & in numo Claudiopolitano apud IAC. SPONIVM (d) vocatur ΜΑΡΚΟΣ ΠΛΑΝΚΙΟΣ ΟΥΑΡΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ. Is ergo procul dubio & consul suffectus aliquamdiu fuit, vt facile potuerit auctor huius SC Planciani esse.

(a) L. 59. §. 1. ff. ad leg. Falcid.

(b) L. 3. §. 1. ff. de agn. & al. lib.

(c) Lib. II. Hist. cap. LXIII.

(d) Itiner. extr.

VII. Denique & vltima accedit poena: MORTVAQVE MVLIERE DOS CADVCA ESTO. Ita enim loquitur VLPIANVS, (e) sed de nuptiis tantum quinquagenariis maiorum. Verum & ad alia iniusta matrimonia pertinuisse hanc poenam, PAVLLI (f) & PAPINIANI (g) loca persuadent, quorum prior id etiam in matrimonio eorum, qui officium in prouincia gerebant, cum muliere prouinciali obtinuisse ait, alter generatim de quouis matrimonio illicito: *Dote* inquit, *propter* ILLICITVM MATRIMONIVM *caduca facta, exceptis impensis necessariis, quae dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset, maritus soluere debet.* Immo & ad nuptias contra mandata contractas id protulit ALEXANDER Imp. in epistola ad Rationales, quae etiamnum inter codicis GREGORIANI (h) fragmenta exstat. Caduca itaque dos non statim fiebat, inito matrimonio, (id enim, vti saepe dictum, leges non rescindebant,) nec dissoluto statim tali coitu, vti colligere quis posset ex verbis IVSTINIANI, (i) quae tamen, obseruante eruditissimo SCHVLTINGIO, (l) non ad quasuis nuptias contra legem Papiam Poppaeam initas, sed ad eas, quas nullas esse iusserat Marci Imperatoris

(e) Fragm. tit. XVI. §. IV.

(f) L. 38. §. 1. ff. de rit. nupt.

(g) L. 61. ff. de ritu nupt.

(h) Lib. 5. tit. 1. §. 1.

(i) §. 12. Inst. de nupt.

(l) Iurispr. antiqu. Anteiustin. p. 615.

toris oratio, pertinent: sed demum mortua muliere, siue viduum relinqueret superstitem, siue ipsa vel soluto matrimonio vel vidua obiisset. Tunc vero dos occupabatur a fisco: quod cur BARN. BRISSONIVS (a) neget, & de sola dote, quae incestis nuptiis accesserit, accipiat, ego quidem rationem nullam video.

(a) De iure connub. p. 247.

CAPVT VII.

AD CAPITA LEGIS VII. & VIII.

DE PRIVILEGIIS MARITORVM ET PARENTVM IN GERENDIS PETENDISQVE HONORIBVS.

I. *Caput septimum & octauum de priuilegiis maritorum & parentum in gerendis petendisque honoribus egerunt.* II. *Verba capitis septimi restituta ex Gellio. Fasces quomodo alternis vicibus habuerint coss. An ad obtinendam praerogatiuam hanc profuerint liberi adoptiui? An auo nepotes? An bello amissi? Simulatae nuptiae. Quibusdam iura maritorum concessa.* III. *Candidati* πολύπαιδες *reliquis anteferebantur. Proderant etiam liberi, in potestate patria non constituti. Singuli anni per singulos liberos demissi. Leges annariae. Locus Liuii explicatus. Qui anni finiti singulis magistratibus?* IV. *SC sub Nerone factum de liberis adoptiuis non profuturis.* V. *Ea priuilegia etiam ad decuriones producta.*

I. HActenus de iniustarum nuptiarum poenis: proxima capita de praemiis parentum egisse videntur. Septimum certe, teste GELLIO, (b) ad priuilegia maritorum & parentum in gerendis honoribus pertinuit. Ait enim GELLIVS: *Postquam soboles ciuitati necessaria visa est, & ad prolem populi frequentandam praemiis atque inuitamentis vsus fuit: tum antelati in quibusdam rebus, qui vxorem, quique liberos haberent, senioribus, neque liberos, neque vxores habentibus: sic vti* CAPITE SEPTIMO LEGIS IVLIAE *priori ex consulibus fasces sumendi potestas fit, non qui plures annos natus est, sed, qui plures liberos, quam*

(b) Lib. II. cap. XV.

quam collega, aut in potestate habet, aut bello amisit. Sed si par vtrique numerus liberorum est; maritus, aut qui in numero maritorum est, praefertur. Si vero ambo & mariti & patres totidem liberorum sunt: tum ille pristinus bonos instauratur, & qui maior natu est, prior fasces sumit. Super his autem, qui aut caelibes ambo sunt, aut parem numerum filiorum habent, aut (lego *&*) *mariti sunt, & liberos non habent, nihil scriptum in lege de aetate est. Solitos tamen audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere, aut longe aetate prioribus, aut nobilioribus multo, aut secundum consulatum ineuntibus.*

II. Haec GELLIVS, ex quo patet septimum legis Iuliae & Papiae Poppaeae caput tale fuisse:

> *Qui plures liberos, quam collega, aut in sua potestate habet, aut bello amisit: ei priori ex consulibus fasces sumendi potestas esto. Si par vtrique numerus liberorum erit, maritus, aut, qui in numero maritorum est, praefertor. Sin omnes & mariti & patres totidem liberorum erunt; tum, qui maior natu erit, fasces prior sumito.*

Quum itaque e duobus collegis semper priori fasces darentur illi, qui collegam liberorum numero superaret: primo omnium dispiciendum, quid ante legem Papiam Poppaeam obtinuerit. Initio libertatis vtrique consuli fasces praeferebantur. DIONYSIVS enim HALICARNASSEVS (a) diserte: Ὡς δὲ κατεστήσαντο ταῦτα, δείσαντες, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μὴ δόξα τοῖς πολλοῖς ἐγγένηται περὶ τῆς καινῆς πολιτείας οὐκ ἀληθὴς, ὅτι δύο βασιλεῖς κύριοι γεγόνασι τῆς πόλεως ἀνθ' ἑνὸς, ἑκατέρου τῶν ὑπάτων τοὺς δώδεκα πελέκεις ἔχοντος, ὥσπερ εἶχον οἱ βασιλεῖς, ἐκρίναντο τὸ δέος ἀφελέσθαι τῶν πολιτῶν. *His ita constitutis, veriti, vt mihi videtur, ne falsam vulgus de immutata republica conciperet opinionem, quasi duos pro vno vrbi reges praefecissent, quia* VTRIQVE CONSVLI, *vti ante regibus*, DVODECIM SECVRES PRAEFEREBANTVR, *decreuerunt ciuibus terrorem eximere.* Brutus itaque & collega, a quibus libertatem auspicata fuerat ciuitas, iisdem, ac reges, insignibus aliquamdiu vtebantur, duodecim singulis fascibus ac securibus praelatis. Quum vero deinde animaduerterent, haec insignia terrori esse ciuibus, seque in duplicatae tyrannidis suspicionem venire, minuere decreuerunt

(a) Lib. V. init. p. 279.

 pote-

potestatis inuidiam, instituentes, τῦ μὲν ἑτέρυ ὑπάτων τὺς δώδεκα ἡγεῖσθαι πελέκεις, τοῦ δ' ἑτέρυ δώδεκα ὑπηρέας ῥάβδυς ἔχοντας μόνον, ὡς δέ τινες ἱςοροῦσι, καὶ κορύνας. Γίνεσθαι δὲ τῶν πελεκέων τὴν παράληψιν ἐν περιτροπῆς. ἕνα μῆνα κατέχοντος αὐτοὺς παράλλαξ ἑκατέρου. *Vt alterum consulem* DVODECIM SECVRES *præcederent*, *alterum duodecim lictores* CVM SOLIS FASCIBVS, *atque etiam cum coronis*, *vt a quibusdam est proditum*: *collegæque secures singulis mensibus sibi inuicem traderent*. Ita nimirum vertendus locus; non *furcæ*, vti vulgo fit, in locum coronarum substituendæ. Latina enim voce hic vti DIONYSIVM, vel denarius Pisonis apud EZ. SPANHEMIVM (a) euincit, in quo fasces, coronis ornati exhibentur. Non satis distincte ergo rem retulit LIVIVS, (b) *id modo cautum esse*, scribens, a primis istis consulibus, *ne si ambo fasces haberent*, *duplicatus terror videretur*. Nam non tam fasces horrebant Romani, quam secures: ideoque & has non vtrique, sed singulis, alternis mensibus præferri volebant.

(a) Diss. x de vsu & præst. num. p. 88. Tom. II.

(b) Lib. II. cap. I.

Postea P. Valerius Poplicola non solum numerum fascium ad dimidiam partem minuit, sed & secures iis plane exemit, instituitque, teste DIONYSIO, (c) vt consules securibus non in vrbe, sed extra illam duntaxat, vterentur. Quem morem ad suam ætatem seruatum esse, scribit DIONYSIVS. Ex eo tempore fasces alternis mensibus singulis præferebantur, alterum anteibat accensus, lictores cum virgis & bacillis pone sequebantur, eoque mense, quo quisque fasces tenebat, CONSVL MAIOR, vti a FESTO (d) traditum est, vocabatur. Sed nec id institutum perpetuo valuit. Mos enim iam anno IↃLXXXV inualuerat, vt alternis non mensibus, sed diebus fasces mutarentur inter consules: idque discimus ex antiquissimo actorum diurnorum fragmento a LVDOVICO VIVE descripto, & postea edito a STEPH. VIN. PIGHIO. (e).

(c) Lib. V. p. 292.

(d) Voce *maiorem*.

(e) Annal. Rom. Tom. II. p. 376.

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.
- - - - - - -
IV. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. LICINIVM.
- - - - - - - -
III K. APRILEIS.
FASCES PENES AEMILIVM.
- - - - - - - -
PRID. K. APRILEIS
FASCES PENES LICINIVM.

Antiquum denique morem retulit Iul. Cæſar, vt pote quem SVETONIVS (a) inſtituiſſe tradit, *vt* QVO MENSE *faſces non haberet conſul, accenſus ante eum iret, lictores pone ſequerentur.* Sed vter tunc prior faſces ſumſit? Aut fallor ego, aut ætatis habita eſt ratio, vel rerum geſtarum. *M. Iunius Brutus*, vt eſt apud LIVIVM, (b) *prior*, CONCEDENTE COLLEGA, *faſces habuit. Valerius Poplicola* ad Sp. Lucretium collegam adſumtum, *quia* MAIOR NATV *erat, priores faſces transferri iuſſit*, vti ſcribit VALERIVS MAXIMVS. (c) Quin GELLIVS, loco ſupra laudato, & poſt legem Papiam Poppæam aliquando ætatis rationem habitam eſſe teſtatur, atque inde vix dubito, quin & ante illam ætas præcipue valuerit ad concedendam collegæ prærogatiuam.

(a) Iul. cap. XX.
(b) Lib. II. cap. I.
(c) Lib. III. cap. I. §. I.

Eodem modo faſces iam ſub regno mutabant Decemuiri, interregni cauſſa conſtituti. *Vnus enim*, teſte LIVIO, (d) *cum inſignibus imperii & lictoribus erat: quinque dierum ſpatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumque interuallum regni fuit.* Nec aliter, libera iam republica, Decemuiri, legum ferendarum cauſſa conſtituti: qui primo anno id ſeruabant, vt vnus faſces haberet, & hoc inſigne regium in orbem, ſuam cuiusque vicem, per omnes iret. (e) Quod quanto erat ciuilius, tanto maior ciuitatem pauor occupabat, quum altero anno, primum honoris diem denunciatione ingentis terroris inſignem facerent, centumque & viginti lictores, ſecures faſcibus illigatas præferentes, forum implerent. Idem forſan de tribunis militum conſulari po-

(d) Lib. I. cap. XXVII.
(e) Liu. Lib. III. cap. XXXVI.

potestate obseruandum, quos lictoribus & fascibus vsos esse, ex LIVIO; (a) eosdem fasces alternis mensibus sumsisse, vel ex eorum numero colligas. Quamuis enim *interdum viginti* creatos fuisse, *interdum plures*, *nonnumquam pauciores*, non temere credam POMPONIO, (b) sed ex VI factos a librariis esse *viginti*, & ipse cum BVDAEO CVIACIO & MVRETO existimem: octenos tamen aliquando creatos fuisse, ex LIVIO, (c) DIODORO SICVLO, (d) ipsisque marmoribus apud GRVTERVM (e) videtur certissimum, & iam pridem demonstratum est a V. C. IACOBO PERIZONIO. (f).

(a) Lib. IV. cap. L.
(b) L. 2. §. 25. ff. de O. 7.
(c) Lib. VI. cap. XXXVII.
(d) Lib. XV. p. 365.
(e) Inscr. p. 1311.
(f) Animadu Hist. cap. 11. p. 45.

Ita se res ante legem Papiam Poppæam habuit. Hac vero postea cautum, vti liberorum & coniugii haberetur ratio, isque prior sumeret fasces, qui PLVRES LIBEROS, QVAM COLLEGA, IN POTESTATE HABERET. In potestate autem quum non modo naturales, sed & adoptiui essent: hos quoque olim parentibus ad consequendam illam prærogatiuam profuisse, vel inde facile adparet; quod id primum mutatum sub Nerone, vti infra ad hoc caput notabimus. Quin etiamsi nepotes neptesque ex filio vna cum patre in aui potestate essent: tamen & hi patri petenti honores profuisse videntur. *Quod* enim AD HONORES *pertinet*, inquit VLPIANVS, (g) *creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est*. Denique quum BELLO AMISSI *in perpetuum per gloriam viuere intelligantur*; (h) etiam hi proderant parentibus, tum ad excusationem munerum publicorum, tum ad capessendos honores & προεδρίαν ante collegas obtinendam. Quamuis quum alias secundum legem Papiam Poppæam bello amissos non omnes prodesse parentibus constet, sed eos tantum, qui in acie ceciderint; (i) & hic eosdem duntaxat intelligendos esse, non dubitem.

(g) L. 2. ff. de munerib.
(h) Princ. Inst. de excus. tut.
(i) L. 18. ff. de excusat.

Pergit lex: SI PAR VTRIQVE NVMERVS LIBERORVM ERIT, MARITVS, AVT QVI IN NVMERO MARITORVM ERIT, PRAEFERTOR. Pari ergo liberorum numero, maritus viduo, eiue, qui vxorem repudiauerat, præferebatur. Neque enim consuetudo cum concubina cuiquam proderat, neque simulatæ nuptiæ, de quibus CAIVS: (l) SIMVLATAE NVPTIAE *nullius momenti sunt*. Vbi *simulatæ nuptiæ* accipiuntur eo sensu, quo TERENTIANVS ille senex ait: (m)

(l) CAI. Lib. I. L. 30. ff. de rit. nupt.
(m) Andr. act. I. scen. I. v. 19. sequ.

-- *Hoc*

- - *Hoc primum in re hac prædico tibi,*
Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.
SO. *Cur* SIMVLAS *igitur?*

Simulabantur autem sæpe nuptiæ, quando dicis caussa tabulæ signabantur ab iis, quibus nunquam esset animus, sponsas domum ducere, sed eas statim, si maritorum præmia abstulissent, repudiare. Qualis est species, de qua DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS, Augusti, (a) hunc in modum rescribunt: *Neque sine nuptiis* INSTRVMENTA FACTA *ad probationem matrimonii sunt idonea*, DIVERSVM VERITATE CONTINENTE: *neque non interpositis instrumentis, iure contractum matrimonium irritum est, quum omissa quoque scriptura, cetera nuptiarum indicia non sint irrita.* Neque ergo ad auferenda maritorum præmia proderant fictæ simulatæque nuptiæ, si *fraus* pelluceret.

(a) L. 13. C. de nupt.

Nec maritus tantum, verum etiam, qui IN MARITORVM NVMERO ERAT, præferebatur collegæ. In maritorum vero numero erant partim sponsi, nondum elapso a sponsalibus biennio, quippe quos præmiis maritorum gauisos, iam supra diximus, dummodo feminas lege hac prohibitas sibi non essent stipulati: (b) partim qui principum benignitate τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα, vt DIO CASSIVS (c) vocat, id est, *iura maritorum* impetrauerant. Quemadmodum enim supra obseruauimus, mulieres maritis vilioribus nuptas aliquando *ornamenta consularis vel senatorii matrimonii* ab Imperatoribus obtinuisse: ita & ipsi cælibes sæpe ab iisdem impetrabant *iura maritorum*, id est priuilegium æque fruendi maritorum præmiis, ac si vxores liberorum quærendorum caussa duxissent. Maxime militibus, vti DIO obseruat, id beneficium concessum, quippe quibus vel vxores habere vel easdem in castra & hiberna secum ducere nefas erat. Locum adfero, quia eum nuper male intellectum video a viro docto. Ait DIO: Τοῖς τε στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκγε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ ΤΩΝ ΓΕΓΑΜΗΚΟΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ἔδωκε. *Militibus, quia ex lege vxores habere non possent,* IVRA MARITORVM *dedit.* Quæ verba non ita accipienda, vti accepit vir doctus, ac si Claudius primus militibus concesserit ius vxores ducendi, sed quod & iis, qui non duxerant, nec per leges ducere poterant, *iura maritorum*, id est eadem iura, quibus mariti gaude-

(b) Vlp. Lib. III. L. 16. ff. de sponsal.

(c) Lib. LX. p. 681.

gaudebant, indulserit. Vt adeo *ius maritorum* eodem sensu accipiatur, quo *ius liberorum*, orbis etiam, vti nemo ignorat, concessum. Eodem modo intelligenda, quæ de Nerone idem DIO (a) refert. Addit enim, eadem illum concessisse, *ὅσα ὁ κλαύδιος ἐδεδώκει*, *quæ Claudius concesserat*. Nondum enim eo tempore licuisse militibus vxores ducere, patet ex TACITO, (b) qui milites *neque coniugiis suscipiendis neque alendis liberis suetos*, ORBAS *sine posteris* DOMOS *relinquere* ait: patet ex TERTVLLIANO, (c) qui *perire* scribit *cælibum familias*, *spadonum*, *&* MILITVM: patet denique ex testimonis CAII nostri, (d) qui & militiam accenset caussis, *ob quas commode retineri matrimonium non possit*. Non quidem a Venere milites prohibebant leges veteres, sed a Iunone, vti eleganter alicubi scribit LIPSIVS. Quamuis enim iis concederentur *mulieres focariæ*, de quibus ANTONINVS in L. 2. C. de don. inter vir. & vxor. non tamen concedebantur iustæ vxores, ante tempora SEVERI, quem recte HERODIANVS (e) obseruat militibus primum permisisse, *γυναιξί τε συνοικεῖν*, *cohabitare vxoribus*. A quibus temporibus & milites potuisse vxores ducere, ex CONSTANTINI (f) nec non VALENTINIANI, VALENTIS & GRATIANI (g) constitutionibus adparet. Ast eas tamen vxores & liberos in ea loca, vbi militabant, deducere nefas erat, nisi Imperatoris auctoritate, vti non modo lex CONSTANTII, (h) rerum etiam exempla huiusmodi concessionis apud AMMIANVM MARCELLINVM (i) & LIBANIVM (l) satis euincunt. Quum itaque non dolo malo & vagæ libidinis caussa, sed ob sanctiones legum, militibus abstinendum esset ab vxoribus: non adeo mirum est, iis Imperatores iura maritorum extra ordinem indulsisse, adeoque & eos ad dignitates euectos, collegis in cælibatu viuentibus non secus fuisse antelatos, ac si ipsi legi Papiæ Poppææ paruissent.

Quid vero si collegæ ambo & mariti & totidem liberorum patentes essent? Tunc, inquit lex, QVI MAIOR NATV, PRIOR FASCES SVMITO. Aetati ergo hoc casu perinde, ac ante legem Papiam Poppæam, honor habebatur, vt natu maior minorem anteiret. Quod & tunc obseruatum scribit GELLIVS, (m) *si ambo cælibes essent, & parem numerum filiorum haberent; aut ambo essent mariti, & liberos non haberent. Tunc enim audiuisse se ait, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere solitos*

(a) Lib. LXI. p. 690.
(b) Lib. XIV. Ann. cap XXVII.
(c) Exhort. ad Castitatem p. 565. edit. B. Rhenani.
(d) L. 60 ff. de donat. inter vir. & vxor.
(e) Lib. III. cap. VIII.
(f). L. 7. C. de repud.
(g) L. 6. 7. C. Theod. de tiron. Lib. VII. tit. XIII.
(h) L. 10. C. de re milit. L. 3. C. Th. eod. Lib. VII. tit. I.
(i) Lib. XX.
(l) In. Iuliani Imp. necem. p. 284.
(m) Lib. II. cap. XV.

litos esse, *aut longe ætate prioribus*, *aut nobilioribus multo*, *aut secundum consulatum ineuntibus.* Audiuisse se hoc scribit GELLIVS, eoque satis aperte indicat, temporibus Antonini Pii, quibus vixit, eam legem iam ab vsu recessisse. Siquidem Imperatores fere suo lubitu consulatum per insequentium aliquot annorum menses fere singulos quibuscumque lubebat, decernere, nec ea in re vel ætatis, vel nobilitatis, vel coniugii aut liberorum habere rationem solebant.

III. Caput octauum, ex TACITO (a) & VLPIANO (b) restituendum, non minus, ac septimum, ad priuilegia circa honores, non capessendos quidem, sed petendos, comparatum, tale fuisse arbitramur: (a) Lib. II. Annal. cap. LI. (b) L. 2. ff. de minor.

> *Qui candidatorum plures liberos*, *secundum hanc legem*, *habebit*, *præfertor*: *petentibus honores* SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTVNTOR: *eisque honores citius*, *quam per leges annarias licet*, *petere sine* FRAVDE *sua liceto.*

Vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, hæc capiti septimo iungit. Sed GELLIVS horum priuilegiorum plane non meminit, nec illius in capite VII legis Iuliæ vestigium deprehendit. Vnde magis est, vt octauum, & a superiore distinctum fuisse hoc caput, existimemus. Prioris partis meminit TACITVS. Quum enim de Prætore in locum Vipsanii Galli, quem mors abstulerat, surrogando certamen incessisset, & Germanicus ac Drusus Haterium Agrippam, propinquum suum, fouerent: *contra plerique nitebantur*, *vt numerus liberorum in candidatis præpolleret*, *quod* LEX *iubebat.* Lex ergo eos, quibus numerosa proles esset, orbis vel pauciorum liberorum parentibus præferebat: & quænam vero, nisi Papia Poppæa, quæ sola τῇ πολυπαιδίᾳ præmia constituit?

Ait vero lex: QVI CANDIDATORVM. Siue quis enim consulatum, siue præturam, siue magistratum peteret: numerus liberorum præualebat. De prætura iam vidimus exemplum ex TACITO. De tribunatu PLINIVS: (c) *Calestrium Tironem familiarissime diligo. Ille me in tribunatu* LIBERORVM IVRE PRAECESSIT. Quin in Ipsis Imperatoribus deligendis aliquan- (c) Lib. VII. Epist. XVI.

do liberorum non plane nullam habitam esse rationem, ex IOSEPHO (a) colligere licet, qui comparatis inter se Vitellio & Vespasiano: Οὐδὲ, inquit, ἀντὶ τοῦ ἡγεμόνος ἀγαθοῦ, τύραννον ὠμότατον, ΑΠΑΙΔΑ δὲ ἀντὶ ΠΑΤΡΟΣ αἱρεῖσθαι πρὸς ταύτην. *Neque enim pro bono Imperatore crudelissimum tyrannum*, NVLLOS *autem habentem* LIBEROS *præ* PATRE *optaturos principem.* Qua in re quamuis falsus sit IOSEPHVS, & Vitellio liberos fuisse, cum ex numo vetere, tum ex SVETONII (b) TACITIque (c) testimoniis, satis demonstrarit EZ. SPANHEMIVS: (d) saltim id tamen inde discimus, & in principibus optandis haut parum ponderis habuisse liberorum numerum. Vt autem ad magistratus redeamus, liberi candidatis proderant, siue quis vrbanum, siue prouincialem magistratum peteret. Nam quamuis præsides iussu Augusti sorte legerentur: ea tamen sortitione, teste DIONE (e) non erat opus, εἴτῳ πολυπαιδίας, ἢ γάμου προνομία προσείη, *si cui* MVLTITVDINIS LIBERORVM *aut* NVPTIARVM *caussa faceret priuilegium.* Vnde & *propinqua sorte prouinciarum plerosque orbos fictis adoptionibus* ADSCIVISSE FILIOS, *eosque sortitos prouincias statim dimisisse*, TACITVS (f) refert. Sequitur in lege: PLVRES LIBEROS HABEBIT. Ita enim potius restituenda verba visa sunt: quam, vti in superiore capite: *qui plures liberos in potestate habuerit*, *aut bello amiserit:* quia & ei liberi in petendis honoribus proderant, qui ipse erat in patria potestate. (g) Sed & adoptiuos profuisse, vel inde colligimus, quod vel ideo tot fictitiæ adoptiones, teste TACITO, (h) celebrarentur, vt, quibus natura liberi non essent, ii tamen adoptiuorum ope illa parentum præmia auferrent.

Posteriorem capitis partem VLPIANVS (i) seruauit, qui obiter libro XIX commentariorum ad hanc legem nostram scribit: *Quod enim legibus cauetur*, VT SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTANTVR, *ad honores pertinere D. Seuerus ait*, *non ad rem suam recipiendam.* Nimirum quum legibus Iulia & Papia cautum esset, vt singuli anni per singulos liberos demitterentur: erant, vt fieri solet, qui eam regulam inepte traherent ad curationem minorum, existimarentque, & hos rem suam maturius recipere a curatoribus, si liberos sustulissent, ita, vt vnius filii vel filiæ parens anno ætatis XXIV; duorum, anno XXIII; trium, anno XXII. maiorennes censendi sint. Sed intercessit

(a) De Bell. Iud. Lib. v. cap. x.
(b) Vitell. cap. VI. Vesp. cap. XIV.
(c) Hist. Lib. II. cap. LIX.
(d) Diss. XI. de Vsu & præst. Num. p. 327.
(e) Lib. LIII.
(f) Lib. XV. Ann. cap. XIX.
(g) L. 2. ff. de muner.
(h) Lib. XV. Ann. cap. XIX.
(i) L. 2. ff. de min.

cessit Seuerus Imperator, idque priuilegium ad honores tantum pertinere, rescripsit.

Habebant Romani leges *annales*, vel vti FESTVS vocat, *annarias*, quibus certa ætas definiebatur eorum, qui magistratus essent petituri. Eæ vti est apud LIVIVM (a) primum latæ a L. Villio, tribuno plebis, anno V. C. IↃLXXIII, vnde & ille *Annalium* cognomen reliquit genti Villiæ. Ante hanc legem nullis annis adligata erat honorum petitio. Vnde CICERO: (b) *Itaque maiores nostri, veteres illi admodum antiqui*, LEGES ANNALES NON HABEBANT: *quas multis post annis attulit ambitio, vt gradus essent petitionis inter æquales.* Et TACITVS: (c) *Apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum, petere magistratus: ac* NE AETAS QVIDEM DISTINGVEBATVR, *quin prima iuuenta consulatum ac dictaturas inirent.* Quum vero legem annariam primum a L. Villio latam esse, ipse LIVIVS fateatur: mireris sane, eumdem, quasi sui oblitum, alibi referre, (d) iam multo ante tribunos plebis P. Scipioni, petenti ædilitatem, obstitisse, *quod nondum* LEGITIMA *adpetendum* AETAS *esset.* Sunt qui ideo ante L. Villium annalem legem exstitisse, cum IANO LANGLAEO (e) existimant, nixi testimonio CICERONIS, (f) legem eiusmodi annalem etiam a Pinario Rusca, dissuadente Seruilio, latam esse, tradentis. Enimuero, nec certum est, Ruscam illum & Seruilium ante Villium vixisse: & LIVII locus alia ratione commode potest explicari. Nam quum P. Scipio tum vix XXII annorum esset adolescens: per legitimam ad petendum ætatem tribuni plebis procul dubio intellexerunt maiorennitatem, indignum fore existimantes Romanorum prudentia, quod iuueni rempublicam crederent, quem lex Lætoria, paullo ante à Mr. Lætorio Planciano lata, ne maiorennem quidem habeat. Annos ætatis, quibus singuli magistratus peti possent ex lege Villia, nec LIVIVS, nec quisquam veterum, finiuit. Quum tamen subinde glorietur CICERO, se magistratus, quos gesserit, omnes anno suo, hoc est, per leges finito, obtinuisse: acute inde collegit STEPH. VIN. PIGHIVS, (g) quæsturæ annum legitimum fuisse *trigesimum primum*; ædilitatis *trigesimum septimum*; præturæ *quadragesimum*; consulatus *quadragesimum tertium.* His enim annis ætatis suæ singulos istos honores gessisse Ciceronem, ex historia eiusdem satis liquet.

(a) Lib. XL. cap. XLIV.

(b) Philipp. V. cap. XVII.

(c) Lib. XI. Ann. cap. XXI.

(d) Lib. XXV. cap. II.

(e) Otii Semestr. Lib. VII. cap. X. p. 377.

(f) De Orat. Lib. II. cap. LXVI.

(g) Lib. II. Annal. Rom. p. 334.

liquet. Confirmat eam coniecturam, quod ad consulatum attinet, ipse CICERO, (a) dum scribit: *Quid Macedo Alexander? Quum ab ineunte ætate res maximas gerere coepisset, nonne tertio tricesimo anno mortem obiit? Quæ est ætas, legibus nostris, decem annis minor, quam consularis.*

(a) Philipp. v. cap. xvii.

Ante hos annos nemini licebat petere magistratus, nisi ob præcox ingenium & edita maturæ virtutis specimina lege solueretur a senatu. Ita sane lege solutos reperio P. Scipionem Aemilianum, apud EPITOMATOREM LIVII, (b) & in primis Cn. Pompeium Magnum, quem CICERO (c) ait, *senatusconsulto legibus solutum, consulem ante factum, quam vllum alium magistratum per leges capere licuisset.* Postea & Imperatores eodem exemplo lege quosdam soluebant, veluti Traianus Plinium, qui ipse se Calestrium Tironem in prætura consequutum esse scribit, *quum sibi Cæsar annum remisisset.* (d).

(b) Lib L.
(c) Pro lege Manil. cap. xxi.
(d) Lib vii. Epist. xvi.

Ab his itaque annariis legibus aliquid remiserat lex Papia Poppæa ob numerum liberorum, quippe qua cautum fuerat, vt SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTERENTVR. Hinc quum præturam petere nemo posset, quadragenario minor: legitima tamen ætatis videbatur annorum triginta quinque, si quis quinque liberorum parens esset. Ita enim intelligendum verbum *demittere*, quod hic nihil aliud significat, ac gratiam facere aliquot annorum, vt non opus sit mutare textum, & pro *demittere* rescribere *remittere.* Demissis ex lege annis honores CITIVS, QVAM PER ANNARIAS LEGES LICEBAT, PETI SINE FRAVDE *poterant.* Hanc enim formulam legislatoribus sollemnem additam huic capiti fuisse, vel inde liquet, quod VLPIANVS (e) eodem libro III, quid inter *poenam* & fraudem *intersit* diligenter explicet.

(e) Vlp. Lib. III L. 131 ff. de V. S.

IV. Hactenus ipsa legis capita, sed variis obnoxia fraudibus. Nam primo quum mariti in petendis honoribus & sortitione prouinciarum ἀγάμοις præferrentur: candidati adhuc cælibes, imminentibus comitiis, vel propinqua sortitione, vxores ducebant, quas, honore vel prouincia potiti, statim repudiabant. Huiusmodi sane fraudem in quæstore vltus & Tiberius, quem *quæstura remouit, quod vxorem pridie sortitionem ductam, postridie repudiasset.* (f) Deinde quum, vti diximus, olim & adoptiui liberi parentibus prodessent ad capiendos honores: occasionem inde captabant:

(f) Suet. Tiber cap. xxxv.

bant ciues, fictis adoptionibus legem in ludibrium vertendi, auferendique prolis numerosæ præmia. Rem ita refert TACITVS: (a) *Percrebuerat ea tempestate prauissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte prouinciarum, plerique orbi* FICTIS ADOPTIONIBVS *adsciscerent filios, præturasque & prouincias inter patres sortiti, statim emitterent manu, quos adoptauerant.* Hæc quum manifesto in fraudem legum Iuliæ & Papiæ essent inuenta, eo adegerunt patres, vt SCo cauerent, NE SIMVLATA ADOPTIO IN VLLA PARTE MVNERIS PVBLICI IVVARET, ET NE VSVRPANDIS QVIDEM HEREDITATIBVS PRODESSET. Quæ omnia acta sunt, C. Memmio Regulo & Verginio Rufo Coss. anno v. c. IↃCCCXV.

(a) Lib. xv. Ann. cap. xix.

Ex eo tempore in nulla parte muneris publici adiuuit adoptio: id est, nec in petendis honoribus, nec in amoliendis muneribus publicis, profuerunt liberi adoptiui. Quin nec ad alia capienda πολυτεκνίας præmia. Nam & is, cui *in tempus liberorum* tertia pars relicta erat, vtique non poterat adoptando illam tertiam partem consequi, iudice VLPIANO. (b) Nec conditio fideicommissi, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, deficiebat liberis per adoptionem quæsitis, vti PAPINIANVS (c) respondit.

(b) L. 51. §. 1. ff. de legat. 2.

(c) L. 76. ff. de cond. & dem.

V. Quemadmodum vero sub Nerone hæc legis capita quodammodo restricta sunt: ita postea illa & ad magistratus municipales porrecta esse animaduertimus. Nam & PAPINIANI (d) temporibus iam inualuerat, *vt, qui* PLVRES LIBEROS *haberet in suo collegio, primus rogaretur sententiam, ceterosque honoris ordine præcelleret.* Et DIOCLETIANVS cum MAXIMIANO (e) rescripsit: *In albo decurionum præscriptis* PATREM *non habenti filios anteferri constat.* Eodem pertinet l. 2. ff. de munerib. quam paullo ante explicauimus, quamque hic non arbitramur repetendam.

(d) L. 2. §. 5. ff. de decurion.

(e) L. 2. C. eod.

CAPVT VIII.

AD CAPVT LEGIS NONVM.

DE IMMVNITATE OB LIBERORVM NVMERVM.

I. *Proximum caput de immunitate ob numerum liberorum egit. Capitis verba. Munera quid? Excusationes tantum ad numera personalia pertinebant. Quid potiorem nominare? Liberi Romæ nati tres excusabant. Quid Romæ continentia? Pomoeria subinde prolata. Procos. porta egressi, cum Imperio erant. Triumphaturis extra vrbem senatus dabatur.* II. *In Italia nati quatuor excusabant. Italiæ termini temporibus diuersis. Solum Italicum ab Italia diuersum. An Augustus imitatus sit Spartanos?* III. *Quinque in prouinciis nati excusabant. Liberi excusabant naturales, non adoptiui, legitimi, non illegitimi, superstites, non defuncti, nisi bello amissi. An & bello capti? Explicata L. 2. C. de his qui num. lib. excus. Cur Romani captiuos non redemerint?* IV. *Munera intelliguntur personalia. Lex 5. §. 2. ff. de iur. immunit. priuilegium complectitur.* V. *Fraus legi facta per oblationem liberorum alienorum. Hinc professio liberorum ad acta publica. Eius moris vetustas. Locus Iulii Capitolini explicatus.*

I. Postquam lex nostra de iis parentum priuilegiis, quæ ad honores capessendos petendosque pertinent, egit: sequente capite proculdubio simile præmium, quod ad excusationem a muneribus publicis pertineret, proposuit. Argumento est non solum materiæ similitudo, verum etiam, quod quum de prioribus capitibus omnibus ab VLPIANO & TER. CLEMENTE actum fuerit libris commentariorum primo secundo & tertio: posterior hic de excusatione a muneribus publicis eodem libro III differat. (a) Ex quo consequitur, vt hoc loco quædam huiusmodi priuilegia a lege Papia Poppæa fuerint proposita.

(a) TER. CLEM. L. b. III. L. 147. ff. de V. S. L. 16. ff. de prob. L. 21. ff. de R. N.

Cete-

Ceterum huius priuilegii tot exstant in iure nostro vestigia, vt de eius genuina sententia parum laborare debeamus. Neque enim est dubium; quin tale fuerit hoc legis caput:

> *Qui secundum hanc legem liberos tres*, ROMAE NATOS, INCOLVMES, *qui quatuor in Italia*, *quinque in prouinciis habebit*, *omnium munerum personalium immunitatem habeto.*

MVNERA quae fuerint apud veteres, satis e iure nostro constat. Quemadmodum enim *honores* gerebant, qui cum dignitate administrabant rempublicam, siue sumtus essent faciendi, siue sine erogatione dignitate perfruerentur: (a) ita *munera* erant onera, seiuncta a dignitate, subeunda ab omnibus, lege, more imperioue eius, qui iubendi habebat potestatem: (b) & haec prout vel animi corporisue laboribus, vel patrimonii sumtibus & damno, vel vtrisque expediebantur, ita vel *personalia*, vel *patrimonialia*, vel *mixta* vocari solebant. (c) A patrimonialibus & mixtis nulla priuilegia praestabant vacationem. (d) Vnde & excusatio ob numerum liberorum ad sola personalia pertinet, qualia erant tutela, curatio calendarii, (cuius saepe & in marmoribus & in ipso iure nostro mentio fit,) item productio tironum, equorumque, cursus vehicularis sollicitudo, emendi frumenti atque olei cura, calefactio balnei publici, aliaque ab ARCADIO CHARISIO (e) prolixius recensita.

(a) L. 14. pr. & §. 1. ff. de mun. & hon.
(b) L. 214. ff. de V. S.
(c) L. 18 §. 1. sequ. L. 16. L. 26. L. 27. ff. de mun. & hon.
(d) L. 10. L. 11. ff. de excus. L. 6. §. pen. l. vlt. §. 22. ff. de mun. & hon.
(e) L. 18. §. 2. ff. de muner.

Quum ergo haec munera nulla cum dignitate, multisque cum molestiis essent coniuncta: antiquitus prodita erant quaedam vacationum atque excusationum caussae, quibus munera non quidem patrimonialia & mixta, sed personalia tamen auerti possent. Nam aut *excusare* se poterant vocati ad munera publica, aut *nominare potiorem*, id est, alium indicare, iustamque exprimere caussam, cur is potius munus obire teneatur, verbi gratia, quia sit locupletior. (f) Inter haec magnum intererat discrimen. *Excusati* enim omnino vacationem impetrabant. *Nominatores* ab onere quidem suscipiendi munus liberabantur, sed periculo tamen suo, si alius suscepisset, pro quo ipsi fideiussisse censebantur. (g) Illis vero excusationum caussis antiquitus proditis, Augustus etiam numerum liberorum addidit, hac ipsa lege Papia Poppaea.

(f) Paull. Rec. sent. lib. II. tit. tit. XXVIII. §. 1. & II. L. 1. C. de pot. ad mun.
(g) L. 2. ff. de fideiuss.

Excusabant vero liberi SECVNDVM HANC LEGEM SVSCEPTI,

SCEPTI, TRES ROMAE NATI. Legitima fuisse verba illa postrema, patet ex fragmento TER. CLEMENTIS, (a) in quo illa hunc in modum explicantur: *Qui in continentibus vrbis nati sunt*, ROMAE NATI *intelliguntur*. Quamuis enim alias vrbis adpellatio muris finiretur, (b) & certa eius essent pomoéria, tam libera adhuc republica a L. Cornelio Sulla, quam sub Imperatoribus a Iulio Cæsare, (c) Augusto, (d) Claudio, (e) Nerone, Traiano, non autem ab Aureliano (f) prolata: tam longe lateque tamen circa vrbem omnia occupata erant ædificiis, vt iam DIONYSIVS HALICARNASSEVS (g) scribat, si quis velit Romæ magnitudinem exquirere, eum nullum habiturum signum, certum, quo dignoscatur, quousque sit hæc vrbs progressa, aut vbi vrbs esse desinat. Cum vrbanis enim ædificiis ipsa suburbia nexu quodam perpetuo cohærere, eaque spectantibus vrbis in infinitam longitudinem porrectæ speciem præbere. Et ARISTIDES, (h) eamdem ostendens Romæ magnitudinem: *Descendit*, inquit, vsque ad mare, vbi commune emporium, communisque omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio. Quacunque in parte vrbis constiterit quis, nihil prohibet, quo minus sit pariter & in medio. Quidquid nunc Italiæ restat, completum iri vniuersa mihi videtur, vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protensa. Quidquid ergo in continentibus illis Romæ natum fuerat, Romæ intelligebatur natum: quia VRBIS *adpellatio muris*; ROMAE *autem continentibus ædificiis finiebatur*. (i) Quam distinctionem receptam fuisse, etiam ex his MARCELLI verbis (l) patet: VRBS *est Roma, quæ muro cingeretur*: ROMA *est etiam, qua continenti* (lego continentia) *ædificia essent. Nam Romam non muro tenus æstimari, ex consuetudine quotidiana potest intelligi, quum dicamus, Romam nos ire, etiamsi extra vrbem habitaremus*. Et sane *vrbem* ab *vrbo* adpellatam esse, iam e veteribus obseruarunt VARRO (m) & POMPONIVS, (n) *Vrbare* vero, iisdem testibus, est aratro definire. Quum ergo designaturi moenia aratro aptarent æneum vomerem, iunctisque bobus, mare & femina, circum lineamenta, quibus futura moenia designauerant, sulcum profundum ducerent, (o) idque illis *vrbare* diceretur: facile est ad existimandum, vrbem moenibus vel pomoeriis fuisse finitam. Hinc quando ex veteri iure publico negabatur, licere proconsuli in vrbe cum imperio esse: extra vrbem is esse intelligebatur, simul ac palu-

(a) TER. CLEM. Lib. III. L. 147. ff. de V. S.
(b) L. 2. ff. eod.
(c) Gell. Lib. XIII. cap. XIV.
(d) Tac. Annal. Lib. XII. cap. XXIII.
(e) Idem ibid.
(f) Vopisc. Aurelian. cap. XXI.
(g) Lib. IV. p. 219.
(h) Orat. in Rom. Tom. I. p. 345. seq.
(i) L. 2. pr. ff. de V. S.
(l) L. 87. ff. de V. S.
(m) Lib. IV. de Ling. Lat. cap. XXXII.
(n) L. 239. ff. de V. S.
(o) Plut. Rom. Quæst. XXIV. Dionys. Hal. Lib. I. p. 75.

paludatus pedem porta extulisset. (a) Ex eadem ratione triumphaturis extra portam in suburbiis, vel *ad urbem* senatus dabatur, ne portam ingressi priuati fierent. (b) Ast vbi non de vrbe, sed de Roma erat sermo, id est, quoties de priuilegiis eorum, qui Romæ habitarent, quærebatur: Roma erat, qua continentia erant ædificia. Vnde & in vetere lege apud FRONTINVM lib. II. de aquæductibus iunguntur VRBS ROMA, ET HAEC AEDIFICIA, QVAE VRBI CONTINENTIA SVNT. Quod spatium postremis temporibus centum ab vrbe lapidibus definitum videtur. Hæc enim Romæ dioecesis sæpe Italiæ & prouinciis opponitur, veluti in constitutione CONSTANTINI, (c) aliisque locis quamplurimis, iam a IAC. GOTHOFREDO (d) collectis, qui & alio loco (e) *religiones suburbicarias*, toties memoratas Imperatoribus & scriptoribus medii æui, de hoc ipso spatio, intra centesimum circa vrbem lapidem concluso, exponit, quod & facit vir summus, CL. SALMASIVS. (f) Id saltim certum, has suburbicarias regiones, partes, vel prouincias, vocari etiam *vrbicarias*, (g) quasi quæ ad ipsam vrbem referentur, itemque *vicinas* & *quatuor prouincias*, (h) easque a reliqua Italia distinctas, (i) & præfecto Vrbi, aliquando & consulari, subfuisse. (l) Vnde sane recte colligas, easdem fuisse has regiones suburbicarias cum spatio illo centum ab vrbe lapidum, quod sæculis posterioribus pro Roma habitum, eosque egregie falli, qui, vt Pontifici Romano, ex vetustis canonibus suburbicariarum regionum Episcopo, dioecesim amplissimam vindicent, complures prouincias huic regioni suburbicariæ adiiciunt. Quod sane facit EM. SCHELSTRATENVS, (m) qui illum canonem 6 concilii Nicæni non solum de Tuscia, sed & de Vmbria & reliquis Italiæ regionibus ad Siciliam vsque exponere, easque regiones Pontifici, tanquam metropolitæ, totum occidentem, tanquam patriarchæ, vniuersum orbem Christianum, tanquam capiti & Christi vicario paruisse, contendit.

Romæ igitur, & qua continentia ædificia erant, immo, vt suspicor, postea in suburbicariis quoque regionibus, tres liberi excusabant. In hujusmodi enim priuilegiis, in quibus Roma ab Italia distinguitur, etiam suburbicarios melioris fuisse conditionis, quam reliquos Italos, quam plurimis exemplis constat. Vt vel vno rem illustrem: beneficium restitutionis in integrum in

Dd minori

(a) Liu. lib. XLII. cap. XLIX.
(b) Sen. de Benef. cap. XIV.
(c) L. 2. C. Theod. de in integr. restit. Lib. II. tit. XVI.
(d) Ad Cod. Th. Tom. I. p. 162.
(e) Diss. de suburbicar. region. cap. IV & V.
(f) Ad Trebell. Poll. de XXX. tyr. cap. XXIV.
(g) L. 9. C. Th. de extraord. cogn.
(h) L. 1. C. Th. de calc. coctor.
(i) L. 9. C. Th. de extraord. cogn.
(l) L. 9. C. Th. de annona.
(m) Antiqu. eccl. illustr. Tom. II. Diss. VI.

minori ætate læsis Romæ olim, & intra centesimum vrbis milliarium, ad expletum vsque annum trigesimum; in Italia ad annum vigesimum nonum, in ceteris prouinciis ad annum vicesimum octauum dabatur. (a) An dubitemus, quin eodem modo & tres liberi suffecerint Romæ & in suburbicariis, quum plures in Italia & prouinciis exigerentur?

(a) L. 2. C. Th. de in integr. rest.

II. Nimirum, SI QVATVOR IN ITALIA quis sustulisset, vacationem munerum impetrabat. Et Italia quidem diuersimode accipitur. Antiquissimis temporibus ea non ab Alpibus sed ab Audenna & Rubicone fluminibus & Apennino in Bruttios vsque & Lucanos porrigebatur. Reliquum enim tractum vltra & cis Padum ad Alpes vsque, Galli, Veneti, Histri, Ligures insederant. Quum vero Galli etiam, & reliqui populi inalpini, ciuitate donarentur: Italia ab Augusti temporibus vniuersa illa terra inter Alpes & vtrumque mare interiecta dici coepit. Et ea quidem vocis significatio obtinet, quoties opponuntur sibi inuicem *Italici* & *prouinciales*, quod sæpe fit apud SVETONIVM (b) PLINIVM (c) & IVL. CAPITOLINVM. (d) Quin & eundem tractum in animo habuit DIO CASSIVS, (e) vbi τῶν ΤΗΝ ΝΥΝ ἸΤΑΛΙΑΝ οἰκούντων meminit. Denique quum vniuersa Italia ciuitate donata, multis etiam colonis atque vrbibus per prouincias ius Italicum dari soleret ab imperatoribus: & illa loca omnia dici coeperunt *solum Italicum*, veluti apud VLPIANVM, (f) ad quem quædam egregia suo more notauit V. C. ANT. SCHVLTINGIVS. (g) Quemadmodum vero prima capitis nostri pars non de ciuibus Romanis vbique. Sed de Romæ habitantibus: ita nec altera de iis, qui Iuris Italici erant, sed qui Italiam incolebant, loquitur, adeoque altera vocis notio hic locum inuenit, & Italia ab Alpibus ad Siciliam vsque procurrit, exclusa tamen vrbe, & postea etiam prouinciis suburbicariis, vti paullo ante ostendimus. Et in hoc tractu quatuor liberi a muneribus personalibus excusabant. Qua in re quidem Spartanos imitatum esse Augustum, existimat IAC. GOTHOFREDVS: (h) apud quos quatuor liberorum parentes ab omnibus muneribus publicis excusatos fuisse, iam supra ex ARISTOTELE, (i) & AELIANO (l) obseruauimus. Sed vix est, vt ea in re viro eximio adsentiamur. Neque enim tum ea erant tempora, quibus Romani a Græcis peterent leges: & ipsi Spartani a Lycurgi disci-

(b) Vesp. cap. IX.
(c) Lib. IX. Ep. ft. XXIII.
(d) Vit. Antonin. cap. IV.
(e) Lib. XXXVII. p. 37.
(f) Fragm. tit. XIX. § 1.
(g) Iurispr. antiqu. A[illegible] p. 619.
(h) Not. ad leg. Pap. Popp. p. 283.
(i) Lib. II. Polit. cap. IX.
(l) Lib. VI. Var. Hist. cap. VI.

disciplina iam pridem desciuerant, adeoque non verosimilius est, Augustum ea in re Lacedæmonios, quam Persas esse imitatum, apud quos itidem quædam πολυπαιδίας præmia obtinuisse, eodem loco monuimus.

III. Sequuntur prouincialium priuilegia. Hos QVINQVE LIBERI excusabant. Aequum enim videbatur, Romam incolentibus plus indulgeri, quam habitantibus Italiam, & hos denique melioris esse conditionis, quam qui in prouinciis degerent. Sicuti autem per Romam habitantes non ciues; per Italos non, qui Italici iuris erant, intelligi diximus: ita nec in prouinciis quidquam intererat, vtrum quis origine Romanus an in Italia, vel prouincia natus esset. Ad locum enim habitationis, non ad cuiusque originem attendebatur. Hinc e. g. Romanum in Cilicia habitantem, non nisi quinque liberi excusabant, quum contra ciui Romano, domo Cilici, sed Romæ habitanti tres ibidem nati prodessent. Ex quo simul intelligitur, cur sublato licet ab Antonino Caracalla per orbem Romanum inter ciues & peregrinos discrimine (a), hoc tamen discrimen inter Romæ, Italiæ & prouinciarum incolas ad tempora vsque Iustiniani obtinuerit, quibus tres Romæ natos, quatuor in Italia, quinque in prouinciis ad excusandos parentes profuisse vel ex institutionum libello (b) notum est.

IV. Excusabant porro liberi vtriusque sexus, tam naturales, quam adoptiui, antequam hi ob SC. sub Nerone factum prodesse desierunt (c). Excusabant deinde nati ex iustis nuptiis vel secundum legem Papiam Poppæam quæsiti, postea & legitimati, non autem illegitimi, (d) de quibus superiore capite vi actum, nec imperfecti. Quod adeo verum est, vt GELLIVS (e) referat, accurate ac sollicite quæsitum esse Romæ, an octauo mense ex vtero viuus editus infans, & statim mortuus, ius trium liberorum suppleisset? Multa enim veteribus opinio erat, & tantum non vbique pro vera recepta, postquam mulieris vterus receperit semen, gigni hominem, mense septimo rarenter, nunquam octauo, sæpe nono; sæpius, decimo. Et hinc *abortio quibusdam, non partus videbatur mensis octaui intempestiuitas.* Immo ne e legitimis quidem & perfectis omnes proderant, sed SVPERSTITES tantum ET INCOLVMES. Sine liberis enim esse dicebantur, non solum qui nullos vnquam procreauerant, sed & qui amiserant procreatos:

(a) L. 17. ff. de statu hom.
(b) pr. Inst. de excus. tut.
(c) L. 2. §. 7. ff. de vacat.
(d) L. 2. §. 3. ff. de excus.
(e) Lib. III. cap. XVI.

creatos: quemadmodum & apud Graecos obſeruante viro ſummo Ez. SPANHEMIO, liberis orbati ſæpe adpellantur *ἄπαιδες*, vel *ἄτεκνοι*, veluti apud AESCHYLVM, a quo Perſæ (a) ob liberos in prælio Salaminio amiſſos *τοκῆες ἄπαιδες*, *parentes* SINE LIBERIS dicuntur: qui & alibi *ἀτέκνους πολεμάρχας* deflet. (b) Eodem modo & Romani *orbos* vocabant promiſcue, & qui nunquam liberos ſuſtulerant, & qui iis erant ſuperſtites. Qui itaque liberi turbato naturæ ordine fata parentum præuerterant, non excuſabant, niſi acie cecidiſſent pro republica. (c) Quo caſu & nepotes ex filiis bello amiſſis ſuperſtites numerum liberorum ſupplere ſolere, PHILIPPI Imperatores (d) ſtatuunt. Contra iidem filium ab hoſtibus captum parenti prodeſſe negant, dum Seuero reſcribunt: (e) *Filium ab hoſtibus captum ac necdum reuerſum ad excuſationem munerum perſonalium patri proficere non poſſe*, *magis placuit*. Formula, qua Imperatores vtuntur, dubitatum ea de re eſſe, indicio eſt. Sed ſane ex principiis Romanorum conſultiſſima ratione nititur Philipporum deciſio. Liberi enim ex lege noſtra proſunt tantum SVPERSTITES atque INCOLVMES. Capitis vero deminutió maxima & media morti æquiparanda videbatur Romanis. Vnde, quam rationem vulgo allegant ex TRYPHONINO, (f) *ac ſi Romani ciues bellica potius virtute*, *quam clementia hoſtium niti voluerint*, ea recte quidem ſe habet, ſi quæritur, cur Romani captiuos non redemerint? Sed ad *legem illam* 2. *C. de his qui num. lib. vel paup. ſe excuſ.* explicandam, nihil omnino facit. Id potius monendum, ex filio bello amiſſo, nepotes in locum patris ſui ſucceſſiſſe, etiamſi hic iniuſtus vxorem duxerit. (g) Quamuis enim pater filium iure cogere non poſſet ad vxorem ducendam, vti ad hoc caput ſcribit TER. CLEMENS; (h) inito tamen ſemel matrimonio, etiam ſi id inuitus feciſſet filius, nepotes auo proderant.

V. Verba poſtrema AB OMNIBVS MVNERIBVS PVBLICIS EXCVSANTOR, vti iam ſupra occupauimus, non ad munera *patrimonialia*, aut *mixta*, ſed ad *perſonalia* tantum pertinent. A prioribus enim nec ætatem, nec numerum liberorum excuſare, notat VLPIANVS. (i) Priuilegium ergo fuit, quando ad Siluium Candidum reſcribit Eluius Pertinax: (l) *Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμὸς· ἀλλ' οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον, ὥστε συγ-*

(a) Perſ. v. 581.
(b) Sept. Theb. p. 834.
(c) L. 1. §. vlt. L. 2. §. 3. L. 5. §. 5. ff. de vacat.
(d) L. 3. C. de his qui num. lib.
(e) L. 2. C. eod.
(f) L. 12. princ. ff. de capt. & poſtlim.
(g) pr. Inſt. de excuſ.
(h) TER. CLEM. Lib. III. L. 21. ff. de R. N.
(i) L. 2. §. 4. ff. de vacat.
(l) L. 5. §. 2. de iur. immun.

συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀνεῖσθαι σε τῶν λειτουργιῶν. Etſi NON AB OMNIBVS *muneribus excuſat patrem liberorum numerus: tamen, quia ſedecim filios habere te per libellum retuliſti, non eſt abſurdum, vt concedamus tibi vacare filiorum educationi, & hinc tibi remittamus munera.* Sed quamuis alioquin ad exemplum non trahantur huiusmodi conſtitutiones: hanc tamen pro lege etiam poſt Iuſtiniani tempora valuiſſe, ex his CONSTANTINI HARMENOPVLI (a) verbis diſcimus: Ὁ *ἔχων* ΔΕΚΑΕΞ ΠΑΙΔΑΣ, *πάντων λειτȣργημάτων ἀπαλλάττεται. Qui* SEDECIM *habet* LIBEROS: *ab omnibus muneribus eximitur.*

(a) Lib. II. tit. 5. §. 7.

VI. Quemadmodum vero nullum prope huius legis caput a fraudibus immune fuit: ita & in hoc ingenioſa admodum fuit improbitas. Nam excuſationem merituri ſæpe liberos alienos pro ſuis offerebant: de qua fraude adhuc conqueritur CONSTANTINVS M. (b) Ne itaque improles etiam ea priuilegia parentum inuaderent, prudenter ſanxit Imperator, vt, ſi fraus patefieret, iſti immunitate priuarentur. Quo itaque certo conſtaret, liberos quemque ſuos, non alienos offerre principi: inſtitutum iam olim fuerat, vt parentes liberorum recens natorum nomina in tabulas publicas referenda curarent. Quæ dicitur *natalis profeſſio*, (c) & a *profeſſione cenſuali* in iure noſtro (d) diſcernitur, nec non *παιδογραφία*, vel *natiuitatis ſcriptura*. (e) Hic mos vel paullo ante, vel ſtatim poſt legem noſtram inualuerat. Nam iam Caii Caligulæ natiuitatem in acta relatam eſſe, SVETONIVS (f) refert. Eum autem Germanico patre & C. Fonteio Capitone coſſ. anno poſt legem Papiam Poppæam tertio natum eſſe, ſatis conſtat. Sed fortaſſis eo tempore filii tantum illuſtrium actis inſcribebantur. Poſtea vero omnibus parentibus impoſita neceſſitas, liberos recens natos profitendi. Saltim id neceſſarium viſum eſt tempore TERENTII CLEMENTIS, (g) qui in ſuis ad legem noſtram commentariis diſquirit, an & a matre vel auo facto profeſſio filiorum vel nepotum recipienda ſit, idque adfirmat. Quin ante TER. CLEM. ætatem ſub Domitiano vel Traiano eius profeſſionis vſum vulgarem fuiſſe, docet IVVENALIS, (h) ita loquentem inducens adulterum:

(b) L. vn. C. Theod. de his qui num. lib. Lib. XXII. tit. XVII.

(c) L. 6. C. de fide inſtr.

(d) L. vlt. C. ſine cenſu vel reliqu.

(e) L. 2. §. 1. ff. de excuſat.

(f) Calig. cap. VIII.

(g) TER. CLEM. Lib. III. L. 16. ff. de probat.

(h) Sat. IX. v. 82.

Nullum ergo meritum eſt, ingrate ac perfide? nullum?
Quod tibi filiolus vel filia naſcitur ex me.

 Tollis

Tollis enim, & LIBRIS ACTORVM spargere gaudes
Argumenta viri: foribus suspende coronas.
Iam pater es: dedimus, quod famae opponere possis.
Iura parentis habes.

Falluntur itaque, qui Marcum Antoninum Imp. primum vel professionem hanc inuenisse, vel tabulariorum publicorum vsum ideo in prouinciis instituisse, sibi persuadent, decepti verbis IVLII CAPITOLINI: (a) *Inter haec liberales caussas ita muniuit, vt primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni vnumquemque ciuium natos LIBEROS profiteri intra trigesimum diem, nomine imposito. Per prouincias tabulariorum publicorum vsum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romae apud praefectos aerarii: vt si forte aliquis in prouincia natus caussam liberalem diceret, testationes inde faceret.* Sane non inuenisse Marcum professionem, ex Iuuenalis testimonio patet. Nec tabulariorum vsum eum per prouincias instituisse, discimus ex lapide vetere apud GRVTERVM: (b)

(a) In vita Marci cap. IX.

(b) Inscr. p. LXIII, 10.

SILVANO. AVG.
SACRVM.
PRO. SALVTE. IMP.
CAES. HADRIANI
ANTONINI. AVG. PII. P.P.
ET. LIBERORVM. EIVS.

ATIMETVS. LIB.
TABVL. P. H. C.

Si itaque Antonini Pii temporibus tabulariis per prouinciam Hispaniae citerioris praefuit Atimetus, Caesaris libertus, eodemque circiter tempore *patrem filiam Pudentillam sibi natam* MORE CETERORVM *professum esse*, APVLEIVS (c) scribit: quo pacto id institutum eius demum successori tribui posset? Quid ergo? An errasse dicemus Iulium Capitolinum? Neque id ego dixerim. Omnino M. Antoninus eam professionem primus *liberalium caussarum gratia* fieri voluit: omnino tabulariorum prouincialium vsum ad eas caussas primus produxit, quum antea ad id

(c) Apolog. II. p. 539.

id potiſſimum comparatum eſſet hoc inſtitutum, vt liberorum numerus & ætas inde probaretur, nec improles parentum iura ac priuilegia inuaderent. Ex his ergo actis conſtabat, quot cuique eſſent liberi, quæque eorum ſit conditio. Aſt quum & hic non raro fraudes admitterentur, & maxime quod ad liberales cauſſas attinet, aliquando parentes dominis, vel hi parentibus facerent præiudicium: non niſi præſumtio ex tabulariis petebatur, quam probationibus excludere liquidis cuiuis licere ſæpe reſcripſerunt Principes: (a) idemque iam olim ſenſerat SCAEVOLA, (b) quum mulier grauida repudiata, filium enixa, abſente marito, eum, vt ſpurium, in actis eſſet profeſſa. Quia enim quærebatur, vtrum is in poteſtate patris ſit, & matre inteſtata mortua iuſſu patris hereditatem matris adire poſſit, an obſit patri profeſſio a matre irata facta: veritati locum ſuperfore, SCAEVOLA reſpondit.

(a) L. 14. C. de probat. L. 15. L. 22. L. 24. L. 39. C. de liberal. cauſſa. (b) L. 29. §. 1. ff. de probat.

CAPVT IX.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM.

DE IVRE QVIRITIVM OB LIBEROS CONSEQVENDO.

I. *Decimum legis caput egit de iure Quiritium ob liberos conſequendo. Capitis ſententia. Verba* TER ENIXA *ex SC. ſunt. Legis Papiæ Poppææ capita nec non SCa a Iac. Gothofredo confuſa diſtincte proponuntur.* II. *Legis caput non de Latinis Iunianis ſed colonariis egit. Anniculus & annicula quis quæue? Lex* 132. *ff. de V. S. expoſita. Henr. Noriſius laudatus. Ius Quiritium quale? An idem ac ius Latii? Buchnerus notatus. Iura Quiritium & ciuitatis non ſemper dicuntur promiſcue. Illa ad iura priuata, hæc ad publica pertinent. Cur in Inſcriptionibus infantes etiam dicantur* BENE MERENTES. *Reineſii inſcriptio explicata.* III. *Lex Iunia Norbana hoc priuilegium etiam ad libertinos Latinæ conditionis protulit, ſed non ad omnes. Minor* XXX *annis teſtamento manumiſſus an ex lege Aelia Sentia fuerit Latinus? Is ciuis fiebat,* 1. *ſi duxiſſet vxorem liberorum quærendorum cauſſa. An & cum ciue Romana Latino fuerit matrimonium? Formu-*

Formula antiqua : LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA. 2. *Si filium filiamue anniculum vel anniculam haberet.* 3. *Si caussam magistratui probasset. Hoc beneficium SC. etiam Latinis per epistolam vel inter amicos manumissis concessum.* IV. *SC. incertæ ætatis de Latina. Ea ter enixa iura Quiritium consequebatur. Hoc SC. non esse Tertullianum, contra Gothofredum demonstratur.* V. *Sc. de liberis ciuis Romanæ Latino nuptæ, vt matris conditionem sequerentur. Lex Mensia, cui hoc SCo derogatum Latini an peregrini? Id demonstratum contra M. Vertranium Maurum & alios. SC. huius ætas. Lex Mensia incertæ ætatis atque originis.*

I. QUum semel de parentum priuilegiis agere coepisset lex PAPIA POPPAEA: procul dubio & illud, quod ad consequenda iura Quiritium pertinuit, reliquis, de quibus adhuc diximus, præmiis subiunxit: idque vel inde patet, quod de ea re libro commentariorum secundo PAVLLVS; (a) tertio TER. CLEMENS (b) disseruerunt.

(a) PAVLL. Lib. II. L. 134. de V. S.

(b) TER. CLEM. Lib. III. L. 52. ff. de legat. 2.

Caput illud, quod nobis decimum est, ita restituit IAC. GOTHOFREDVS: *Latinus, cui filius filiaue natus nataue, & anniculus anniculaue factus factaue erit, & Latina, si ter enixa fuerit, ius Quiritium consequitor.* Sed vereor, vt rem acu tetigerit vir eximius. Scrupulum enim haut leuem iniicit VLPIANVS, (c) cuius ipsa verba adscribo: *Latini,* inquit, *ius Quiritium consequuntur his modis: beneficio principali,* LIBERIS, *iteratione, militia, naue, ædificio, pistrino, præterea* EX SC. *veluti quæ sit ter enixa.* Et paucis interiectis: LIBERIS *Latinus ius Quiritium consequitur, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam* LEGE IVNIA *cautum est, vt si ciuem Romanum vel Latinam vxorem duxerit, testatione interposita, quod liberorum quærendorum caussa vxorem duxerit, postea filio filiaue nato nataue, & anniculo facto possit apud Prætorem vel Præsidem prouinciæ caussam probare, & fieri ciuis Romanus, tam ipse, quam filius filiaue eius, & vxor, scilicet, si & ipsa Latina sit. Nam si vxor ciuis Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est* EX SENATVSCONSVLTO, *quod auctore D. Hadriano factum est.*

(c) Vlpian. Fragm. tit. III. §. I. & III.

Ex his ergo VLPIANI fragmentis tria colligimus. Primum, quod Latina ter enixa iura Quiritium non sit consequuta ex lege

Papia

Papia Poppæa, ſed ex SC. quodam, fortaſſis ad illuſtrandam legem Papiam Poppæam facto. Alterum, quod quidem Latinus, ducta ſollemniter vxore, interpoſitaque teſtatione, ſe id liberûm quærundorum cauſſa facere, & ſibi, & liberis, & vxori meruerit iura Quiritium, ſimul ac anniculum anniculamue ex eo matrimonio habuerit; verum id ius non ſit ex lege Iulia & Papia, ſed ex IVNIA NORBANA, quæ fere tota de libertinis Latinis egit, vt opus non ſit textum ſollicitare, & cum PETRO PITHOEO (a) reſcribere: *lege Iulia.* Tertium, quod SC. aliquod factum ſit auctore Hadriano Imp. quo ex patre Latino & vxore ciue Romana natus ciuis eſſe iuberetur, quum antea res ſecus ſe haberet per LEGEM MENSIAM. Omnia tamen hæc legi Papiæ Poppææ adſcribere non dubitat IAC. GOTHOFREDVS, quum ſint originis diuerſiſſimæ.

(a) Not. ad Pariator. Leg. Moſ. & Rom. tit. xvi §. vi. p. 791.

Simile tamen quid etiam lege noſtra cautum eſſe, vel ex laudata L. 134. ff. de V. S. colligas, vbi PAVLLVS in commentariis ad legem Iuliam & Papiam, quid ANNICVLVS ANNICVLAVE ſit, latius interpretatur. Quid vero opus fuiſſet eo exceſſu, ſi nec in lege id occurriſſet vocabulum, nec SC. in quo illud exſtitiſſe nouimus, ad legem noſtram pertinuiſſet? Res tamen ſatis clara videtur. VLPIANVS loquitur de Latinis per manumiſſionem ad hanc conditionem redactis. Tales vero non erant iis temporibus, quibus lex Iulia & Papia ferebatur. Quamuis enim & ex lege AELIA SENTIA quidam videri poſſent Latini facti, quum VLPIANVS (b) ſcribat: *Teſtamento manumiſſum minorem triginta annis* LEX AELIA SENTIA *perinde haberi iubet, atque ſi domini voluntate in libertate eſſet, ideoque* LATINVS *ſit*, ſimiliaque etiam in fragmento veteris ICti a PETRO PITHOEO edito (c) legantur: nihil tamen certius eſt, quam Latinos hos factos eſſe, non ex lege Aelia Sentia, ſed ex Iunia Norbana, quæ omnes, non iuſte manumiſſos, Latinæ conditionis eſſe iubebat. Ex lege Aelia Sentia illi domini voluntate *in libertate* erant, quod facti eſt: ſed non *erant liberi*, quod iuris. Dubiæ itaque videbantur conditionis, donec lex Iunia Norbana omnes Latinos fieri voluit, non iuſte manumiſſos, ceu iam IAC. CVIACIVS, (d) & V. C. ANTONIVS SCHVLTINGIVS (e) docuerunt. Quum itaque nulli ſub Auguſto eſſent Latini libertinæ conditiones, ſed ii demum a tempore latæ legis Iuniæ Norbanæ,

(b) Fragm. tit. I. §. XII.

(c) §. XVI. apud Schulting. p. 807.

(d) Obſ. Lib. XVII. cap. XX.

(e) Not. ad Vlp. an. p. 560.

banæ, id eſt, ab anno V. C. IↃCCLXXI, innotuerint: de iis ſane agere non potuit legis noſtræ caput. At multæ tunc paſſim erant coloniæ Latini iuris, de quibus accurate vir ſummus Ez. SPANHEMIVS. (a) His vero Latinis colonariis id priuilegium indulſiſſe videtur lex Papia Poppæa, vt ſi anniculum anniculamue filium filiamue ſuſtuliſſent, iura Quiritium conſequerentur. Quum enim iam olim, teſte LIVIO, (b) lex fuiſſet ſociis ac Latini nominis, *qui* STIRPEM *ex ſe domi relinquerent, vt ciues Romani fierent*: hoc priuilegium & renouaſſe, & magis perpoliuiſſe videtur Auguſtus, ſanciens primum, vt illud & ad Latinos colonarios pertineret: deinde, vt ii, filio vel filia ſuſcepto ſuſceptaue, ciues fierent, quamuis non migrarent Romam, ſed in coloniis ſuis manerent: denique, vt id beneficium conſequerentur, non qui ſtirpem domi reliquiſſent, ſed quibus anniculus anniculaue eſſet. Quæ quum ita ſint tale omnino fuiſſe videtur legis noſtræ caput:

(a) Orb. Rom. Exerc. I. cap. IX.
(b) Lib. XLI. cap. VIII.

Latinus, cui ex Latina filius filiaue natus nataue, & ANNICVLVS ANNICVLAVE, *factus factaue erit, iura Quiritium conſequitor.*

Quum deinde ſub Tiberio ferretur lex IVNIA NORBANA, eaque ſanciretur, vt non iuſte manumiſſi iure Latinorum in colonias deductorum fruerentur: etiam ad hos libertinos vel Latinos Iunianos prolatum eſt hoc priuilegium, additis quibusdam conditionibus. Caput itaque iſtud legis Iuniæ Norbanæ ita reſtituimus ex Vlpiano:

Latinus, qui minor triginta annorum teſtamento manumiſſus, ciuem Romanam Latinamue duxerit, teſtatione interpoſita, quod liberorum quærendorum cauſſa vxorem duxerit, poſtea filio filiaue nato nataue & anniculo anniculaue facto factaue, apud Prætorem vel præſidem prouinciæ cauſſam probato, & tum ipſe & filius filiaue, tum & vxor, ſi Latina fuerit, iura Quiritium conſequitor.

Quum vero paullo liberalius hac lege actum videretur cum vxoribus Latinorum, quæ æque ac mariti, vno edito partu, iura Quiritium conſequebantur porro: SC hoc nouum accedit:

Vti

Vti Latina ter enixa ius Quiritium consequeretur.

Denique quia frequentia esse coeperant Latinorum ciuiumque matrimonia, parumque dignum videbatur prærogatiua ciuium, vt liberi ex eo nati matrimonio patri potius Latino, quam matri, ciui Romanæ, iura Quiritium deberent: sub Hadriano, eoque auctore, censuit Senatus,

> *Vt si ciuis Romana Latino nupserit, liberi, qui ex ea nascantur, matris sequerentur conditionem, & iura Quiritium consequerentur.*

Ita discernendas existimamus sanctiones diuersissimas, quos eximius vir, IAC. GOTHOFREDVS, vti ex eius commentario patet, perperam confudit. Iam vero de singulis seorsum.

II. Ipsa Lex Papia Poppæa ait: LATINVS, CVI EX LATINA FILIVS FILIAVE NATVS NATAVE. Loquitur vero non de Latii incolis, vel sociis nominis Latini, qui multo ante Augustum legibus Iulia & Plotia ciuitatis iura consequuti fuerant, vti supra capite I. demonstrauimus; nec de Latinis Iunianis, quorum nomen demum sub Tiberio audiri coepit: sed de iis, qui extra Latium iuris Latini erant. Sic Nemausiensibus ius Latii datum esse, STRABO (a) docet. Nouocomensibus idem ius concesserat vel Iul. Cæsar, vel Pompeius Strabo; (b) qui & omnes Gallos Transpadanos iure Latii donauerat. (c) Omitto alias eius iuris colonias, quarum numos iusto opere explicauit IO. FOY VAILLANTIVS. His Latinis non erat cum ciue Romana ius connubii, nisi id concessum esset a principe, vti testatur VLPIANVS. (d) Hinc si inconsulto principe, duxissent ciuem: liberi inde nati non erant patris, sed tanquam extra nuptias quæsiti habebantur, adeoque nec vllo modo prodesse poterant parentibus. Hinc in lege nostra scriptum fuisse videtur, LATINVS, CVI EX LATINA FILIVS FILIAVE NATVS NATAVE: quia, vti dixi, cum ciue Romana Latino non erat ius connubii. Sequitur: ET ANNICVLVS ANNICVLAVE FACTVS FACTAVE ERIT. Talis, interprete PAVLLO, (e) *non est infans, statim vt natus est, sed tricesimo sexagesimo quinto die incipiente plane, non exacto, quia annum ciuiliter, non ad momenta temporum, sed ad* dies

(a) Lib. IV. p. 157.

(b) Ez. Spanh. Orb. Rom. Exerc. I. §. IX. p. 19.

(c) Asc. Pædian. ad Cic. in Pison. p. 2062.

(d) Fragm. tit. V. §. IV.

(e) PAVLL. LIB. II. L. 134 ff. de V. S.

dies numeramus. Ergo dies vltimus coeptus habebatur pro completo, quia hic de commodo aliquo vel priuilegio quaerebatur: eodem modo, quo minorum annus XXV coeptus pro expleto accipitur, in petendis honoribus. (a) Inde & amissus dicebatur anniculus, qui trecentesimo sexagesimo quinto die nondum elapso decesserat. Idem enim PAVLLVS ad aliud caput scribit: (b) ANNICVLVS *amittitur, qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat: Ante diem decimum Kalendarum: post diem decimum Kalendarum: neque vtro enim sermone vndecim dies significantur*. Vexauit hic locus interpretes etiam maximos, qui quum existimarent, *Ante diem decimum Kal.* idem esse ac XI Kal. deprehendere vix potuerunt, quomodo haec loquendi formula quidquam faciat ad eius iuris, quod Paullus explicat, illustrationem. Hinc LAVR. VALLA (c) & ALCIATVS (d) rescribi iubent: *Vtroque sermone vndecima dies significatur*. Rectius ANTONIVS AVGVSTINVS (e) legere mauult: *neutro sermone*, & ita Florentiae scriptum esse adseuerat. Sed cum hac in re omnino falsum esse existimat eminentissimus vir HENR. NORISIVS. (f). Florentiae enim, vti se αὐτόπτην obseruasse ait, non legi, *vtroque sermone*, nec *neutro sermone*, sed *neque vtro enim sermone*. Sed amplissimus BRENCMANNVS (g) vtrumque Florentiae esse testatur, alterum a prima, alterum a secunda manu, id est, a librario alterum, alterum a correctore, vti etiam exhibuit TAVRELLIVS. Eaque lectione alterutra nihil est verius. Ait enim Paullus, anniculum dici die tricesimo quinto, incipiente plane, adeoque illo die vltimo amissum, anniculum decessisse videri. Id vero non absurdum esse probat argumento a vulgari loquendi consuetudine ducto, quae si quid *ante* X. *Kal.* factum dicitur, ipsum diem termini, nempe primas sequentes Kalendas computari iubet, non autem diem vndecimum, qui Kalendas sequitur, nempe diem mensis II. Vulgata enim formula ANTE DIEM DECIMVM KAL. vel POST DIEM DECIMVM KAL. non significari vndecimum diem, sed decimum Kalendarum, tot exemplis veterum demonstrauit laudatus modo HENRICVS NORISIVS, (h) vt alia addere, idem videatur, ac actum agere.

(a) L. 8. ff. de muneib.
(b) L. 132. ff. de V. S.
(c) Elegant. Lib. IV. cap. LXXX.
(d) Comment. ad L. 132. ff. de V. S.
(e) Emendat. Lib. IV. cap. VI.
(f) Cenotaph. Pisan. Diss. II. cap. XVII. p. 345.
(g) Hist. Pand. lib. IV. cap. IV. p. 345.
(h) Ibid. p. 342.

Ipsum priuilegium Latinis, anniculi parentibus, concessum, qua in re constiterit, patet ex verbis insequentibus: IVRA QVIRI-

QVIRITIVM CONSEQVITOR. *Iura Quiritium* latius accepta omnia iura & priuilegia, quibus ciues Romani pollebant, complectuntur. Ast strictius intellecta opponuntur *ciuitati Romanæ*, vel eiusdem iuribus. Posterioris notionis exemplum non vnum est apud PLINIVM, (a) qui subinde aliis *iura Quiritium*; aliis *iura ciuitatis* petit a Traiano Imperatore. Vbi quidem AVG. BVCHNERVS per ius Quiritium intelligendum esse monet ius Latii: contra V. C. IO. FR. GRONOVIVS *iura Quiritium* & *ciuitatem Romanam* promiscue accipi existimat, cui & CHRISTOPHORVS CELLARIVS V. C. suum adiungit suffragium. Enimuero, quamuis negari nequeat, ius Quiritium & ius ciuitatis aliquando promiscue dici, tamen in illo PLINII loco, quod pace tantorum Manium dixerim, neuter mihi rem acu videtur tetigisse. *Iura* enim *Quiritium* PLINIO sunt iura ciuium Romanorum priuata, quæ in iure libertatis, gentis, connubiorum, testamenti factionis, hereditatis atque vsucapionis consistebant. *Ciuitas* vero *Romana* iura publica, veluti census, militiæ, tributorum, honorum, suffragiorum, sacrorum, similiaque complectebantur, vti post CAR. SIGONIVM (b) accuratius docuit vir summus, EZ. SPANHEMIVS. (c) Sed legem nostram latius accepisse arbitror iura Quiritium, siquidem VLPIANVS, (d) cui eius notitiam debemus, vbi *Latinos* IVS QVIRITIVM *beneficio principis*, *liberis*, *iteratione*, *militia*, *naue*, *ædificio vel pistrino ait consequi*, statim subiicit: *Beneficio principali Latinus* CIVITATEM ROMANAM *accipit*, *si ab Imperatore* IVS QVIRITIVM *impetrauerit*. Promiscue ergo VLPIANVS in hoc capite sumit *iura Quiritium* & *ciuitatis*, atque inde effici arbitror, Latinum, anniculi anniculæue parentem, non modo iurium priuatorum, sed publicorum quoque factum esse participem. Inprimis vero Latinis gratissimum erat hoc ius Quiritium, quia iam & capere poterant ex aliorum testamentis, & ipsi testamenta condere. Idque ius ipsis erat, etiamsi dubia tempore conditi testamenti fuisset eorum conditio: quo pertinet locus TERENTII CLEMENTIS: (e) *Non oportet* PRIVS *de* CONDITIONE *cuiusquam quæri*, *quam hereditas legatumue ad eum pertineat*.

Hæc lucem adfundere arbitror tot marmoribus vetustis, in quibus parentes liberos, etiam infantes, *bene de se meritos*, esse, profitentur. Sane apud GRVTERVM (f) legimus:

(a) Lib. x. Epist. IV. & XXXII.

(b) De antiquo iure ciu. Rom. Lib. I. cap. VI.

(c) Orb. Rom. Exerc. I. §. XII.

(d) Fragm. tit. III. §. I. II.

(e) TER. CLEM. Lib. III. L. 52. ff. de legat. 2.

(f) Inscr. p. DCLXXIII. 5.

DIS. MAN.
BLOSSIA. ONOMASTE.
MATER.
FILIO. BENEMERENTI.
FECIT.
BLOSSIO. VALENTI.
VIXIT ANNIS. II.
MENSIBVS. VII.

(a) Inscr. Class. xx. n. 121.

Hic sane mater puerum nondum triennem vocat filium *bene merentem*. Multo liberalius apud REINESIVM (a) mater:

FILIO. MEGETHO. BENE
MERENTI. DVLCISSIMO.
QVI. BIXIT. PLENOS. ANNO.

Vbi procul dubio lapicida pro PLENO sculpsit PLENOS nullo sensu. Non alio enimuero beneficio parentes demereri potuerunt filii biennes & anniculi, nisi hoc vnico, quod horum caussa illi iura Quiritium consequuti sunt, vel quod iisdem infantes illis ad solidi capacitatem profuerunt. Vnde ἐμφατικῶς in marmore posteriore additur: QVI BIXIT PLENO ANNO, vt viator eum sciret *anniculum* fuisse, & parentibus ad priuilegia quædam legis Papiæ Poppææ consequenda profuisse.

III. Hæc de legis nostræ capite. Illud vero ad libertos Latinos protulit lex IVNIA NORBANA, quam anno v. c. IↃCCLXXII M. Iunio Silano & L. Iunio Norbano Coss. latam nouimus. Hæc præter libertinos *ciues* quibus Ser. Tullius; & *dedititios*, quibus lex Aelia Sentia hanc conditionem imposuerat, tertium reperit libertinorum genus, *Latinorum Iunianorum*, quales fiebant omnes non iuste manumissi, præter tortos, vinctos, stigmate vstos, alioque adfectos supplicio. (b) Eadem tamen lege prodita erant media quædam, quibus Latini Iuniani ad iustam libertatem ciuitatemque Romanam peruenirent: quo & illud caput, quod paullo ante protulimus, pertinet.

(b) Cai. Inst. Lib. I. tit. I. §. II.

LATINVS, lex inquit. Ast non loquitur de Latinis colonariis, quibus iam lege Papia Poppæa abunde prospectum fuerat, sed de Iuniano, *eo* QVI MINOR TRIGINTA ANNORVM

TE-

TESTAMENTO MANVMISSVS. Cautum enim fuerat lege Aelia Sentia, vt minor triginta annorum feruus ne manumitteretur, nifi cauffa apud confilium probata. Hinc fine confilio, licet *vindicta*, manumiffus feruus manebat: *Teftamento* vero *manumiffus*, inquit VLPIANVS, (a) *perinde habebatur*, *atque fi domini voluntate in libertate effet:* id eft, uti fupra id expofuimus, in libertate erat, quod facti eft, non liber tamen, quod iuris. Aft quia lex Iunia Norbana omnes non iufte manumiffos & dominorum tamen voluntate in libertate commorantes, Latinos effe iusferat, Vlpianus porro addit: *ideoque Latinus fiebat*, ex lege non Aelia Sentia, fed vti dixi, ex Iunia Norbana. Idcirco teftatores cupientes feruos fuos ante iuftam ætatem manumiffos ad ciuitatem perduci, in teftamento fuo datis libertatibus adfcribebant formulam: LIBERI SVNTO, QVVM ANNORVM ERVNT XXX. (b) item: QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBERI SVNTO. (c) Vti iam ab aliis viris doctis poft IAC. CVIACIVM (d) obferuatum eft. Ita vero manumiffus, interea, dum annum trigefimum nondum expleuerat, ex lege Aelia Sentia erat ftatu liber: adeoque fperare poterat libertatem plenam iuraque Quiritium, fimulac illam ætatem legitimam attigiffet. Contra fi, conditione hac non adiecta, libertate effet donatus, liber quidem fiebat, fed Latinæ conditionis, & licet iuftam ætatem fuperaffet, iurium tamen Quiritium exfors manebat.

Poterant autem & ftatu liberi, & fine conditione ante annum ætatis trigefimum manumiffi, fi anniculum anniculamque fufcepiffent, iura Quiritium confequi, certis conditionibus, quarum primam præ fe ferunt verba: QVI CIVEM ROMANAM LATINAMVE DVXERIT, TESTATIONE INTERPOSITA, QVOD LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA VXOREM DVXERIT. Requirebatur itaque matrimonium. Quamuis enim Latinis Iunianis ius connubii neque cum ciuibus Romanis, neque cum Latinis effet, erat tamen ius matrimonii, id eft, ius gentibus omnibus commune, cum muliere indiuiduam vitæ confuetudinem ineundi, ex eaque procreandi liberos, quod fæpe *matrimonium*, (e) nec non *matrimonium fine connubio* (f) vocant veteres, quemadmodum contra iis, qui loquebantur accuratius, fola coniunctio legitima ciuium NVPTIARVM & CONNVBII nomine veniebat. Quo autem adpareret, matrimonium inire li-

(a) Fragm. tit. I. §. XII.

(b) L. 39. §. 2 ff. fam. erc. L. 46. ff. de manum. teftam. L. vlt. ff. de reb. dub. L. 13. §. vel. ff. de ftatu lib.

(c) L. 38. ff. de manu miff. teft.

(d) Ad Vlpian. tit. I. §. XII.

(e) L. 13. §. 1. ff. ad L. Iul. de adult.

(f) Collat. Leg. Mof. & Rom. tit. IV. §. V.

libertinum, non in concubinatum feminam liberam adſumere, teſtatio initio ad acta publica, vti videtur, poſtea tabulis dotalibus interponenda erat, matrimonium iniri LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA. Antiqua formula, qua iam Cenſores vſos nouimus, quibus teſte GELLIO, (a) ius iurandum præſtabant ciues, ſe vxorem liberûm quæſundorum cauſſa habere. Hinc apud ENNIVM (b) matrona: *Duxit me*, inquit, *vxorem*, *liberorum ſibi quæſundûm cauſſa.* Poſtremis vero temporibus ob caput legis noſtræ tertium hanc formulam tabulis matrimonialibus inſertam fuiſſe, binis locis teſtatur AVGVSTINVS, (c) cuius verba iam alii exſcripſerunt.

(a) Lib. IV. cap. III.

(b) Feſt. in voce *quaſo.*

(c) Adu. Iulian. Lib. III. & Serm. XLIV.

Alteram conditionem exprimunt verba: POSTEA FILIO FILIAVE, NATO NATAVE ET ANNICVLO ANNICVLAVE FACTO FACTAVE. Exigebat enim lex non ſolum matrimonium liberorum quærendorum cauſſa initum, verum etiam prolem ex eo matrimonio ſuſceptam, nec hanc tantum, ſed vt filius filiaue ex eo matrimonio natus nataue annum plenum vixiſſet. Quod quo pacto intelligendum ſit, paullo ante explicauimus. Addit lex & tertiam conditionem: CAVSSA APVD PRAETOREM VEL PRAESIDEM PROVINCIAE PROBATA. Vnde non ipſo iure ciuis erat Latinus, anniculi pater, ſed cauſſa demum probata, id eſt productis tabulis, quibus, ſe matrimonium liberorum quærendorum cauſſa inire, teſtationem interpoſuerat, exhibito teſtimonio publico magiſtratus, apud quem infantis recens editi nomen profeſſus fuerat, teſtibus denique productis, qui infantem illum anniculum factum eſſe, confirmarent. His factis, TVM IPSE ET FILIVS FILIAVE, TVM ET VXOR, SI LATINA ESSET, (ciuis enim eo legis beneficio non indigebat) IVRA QVIRITIVM CONSEQVEBATVR.

Tale fuit legis Iuniæ Norbanæ priuilegium: quod tamen ad eos tantum qui teſtamento manumiſſi fuerant, pertinuiſſe iam monuimus. Nam minores triginta annis inter viuos, ſed minus ſollemniter manumiſſi, iteratione aliiſque modis, ſupra explicatis iura Quiritium conſequebantur. Poſtea tamen prodiit SC. *ex quo & his*, teſte VLPIANO, (d) *conceſſum eſt*, *etiam* LIBERIS *ius Quiritium conſequi.* Sc. Largianum hic in animo habuiſſe VLPIANVM, ſuſpicatur M. VERTRANIVS MAVRVS, (e) ſed ſuſpicatur tantum. Nam tale quid eo SCo inductum fuiſſe, nemo veterum prodidit memoriæ. IV. Hanc

(d) Fragm. tit. III. §. IV.

(e) De iure liber. cap. XXIX.

IV. Hanc legem Iuniam & aliud SC. ſequutum eſt, æque incertæ ætatis, quo cautum, VTI LATINA, SI TER ENIXA FVERIT, IVRA QVIRITIVM CONSEQVERETVR. Eo ergo legi Iuniæ Norbanæ eatenus derogatum eſt, vt Latinæ non amplius in poſterum anniculus anniculaue ad iura Quiritium conſequenda ſufficeret, ſed SI TER ENIXA eſſet, tunc demum eius beneficii fieret particeps. Ter autem enixa videbatur, non ſolum, quæ ter peperiſſet per interualla, ſed & quæ intra breuiſſimum temporis ſpatium tergeminos fudiſſet, vti rem ad caput legis XII. exponit PAVLLVS. (a) Neque enim exempla deſunt, quod mulieres & quaternos & quinos enixæ ſint, etiam poſt quadrageſimum a primo partu diem. (b) Quum vero idem PAVLLVS (c) vtero exſectos matri ad hoc beneficium conſequendum profuiſſe neget: multo minus credibile eſt, ei profuiſſe partum monſtroſum, quem alias profuiſſe in hac lege teſtatur VLPIANVS. (d)

(a) L. 137. ff. de V. S.
(b) L. 3. ff. ſi pars her. pet. Plin. H.N. Lib. VII. cap. 3.
(c) L. 132. §. 1 ff. de V. S.
(d) L. 135. ff. de V. S.

Aetas huius SC, vti aliorum plerorumque incerta eſt: nec magis expeditum, an de SC Tertylliano loquatur Vlpianus, quod viro ſummo IAC. CVIACIO viſum eſt. Saltim ex hoc SC noſtro profuiſſe videntur tres ex interuallo in lucem prodeuntes, vti paullo ante vidimus. In Tertulliano hi non profuerunt. (e) Senatus ita cenſuit: quo autem tempore id contigerit, nec Vlpianus addit, nec vllus veterum, quantum memini, prodidit memoriæ.

(e) Paull. Rec. Sent. Lib. IV. tit. IX. §. II.

V. Idem denique ſenatus cenſuit, VT SI CIVIS ROMANA LATINO NVPSERIT, LIBERI, QVI EX EA NASCANTVR, MATRIS SEQVERENTVR CONDITIONEM, ET IVRA QVIRITIVM CONSEQVERENTVR. Superuacuum hoc SC. videri poterat. Quum enim inter Latinum & ciuem non ſit ius connubii: exiſtimari poſſet, liberos non potuiſſe non conditionem matris ſequi, æque ac naturales & vulgo quæſitos, ſiquidem VLPIANO (f) *hæc* LEX NATVRAE videtur, *vt qui naſcitur ſine legitimo matrimonio*, MATREM SEQVATVR. Sed addit eodem loco VLPIANVS: *niſi* LEX SPECIALIS *aliud inducit*. Qualis autem circa ius Quiritium lex ſpecialis aliud induxerit, idem VLPIANVS (g) alibi ita oſtendit: *Excepto eo, qui ex peregrino & ciue Romana peregrinus naſcitur, quoniam* LEX MENSIA *ex alterutro peregrino natum* DETERIORIS PARENTIS *conditionem ſequi iubet*.

(f) L. 24 ff. de ſtatu hom.
(g) Fragm. tit. V. §. VIII.

iubet. Non male ergo coniecit vir summus IAC. CVIACIVS, (a) SC nostro derogatum esse LEGI MENSIAE. Et quamuis M. VERTRANIVS MAVRVS intercedat, negetque legem Mensiam ad Latinos pertinuisse, quum peregrinorum tantum, non Latinorum, meminerit: nemo tamen ignorat, ratione status homines diuidi in ciues & peregrinos, adeoque omnes, qui ciues non erant, peregrinos fuisse. Equidem *peregrinos* aliquando a *Latinis* seiungi animaduertimus ab VLPIANO (b) & MARCIANO: (c) sed accuratius qui loquuntur, & Latinos peregrinis accensent. Refert APPIANVS (d) Nouocomensem, qui & magistratum in patria gesserat & iura Quiritium fuerat consequutus, virgis a Marcello cæsum esse in contumeliam Cæsaris, additque: καὶ τὸν νοῦν ὑπὸ ὀργῆς ἀνεκάλυπτε, τὰς ΞΕΝΙΑΣ σύμβολον καὶ Φέρειν αὐτὰς ἐκέλευε, καὶ δεικνῦναι τῷ καίσαρι. *Sic ille mentem suam iratus aperuit, atque pro* PEREGRINO *tractatum, ire, & notas ostendere Cæsari iussit.* Non sane hic Marcellus Nouocomensi status mouit controuersiam, tanquam Latino, quod ius iam ante Cæsarem omnes transpadani acceperant: (e) sed tanquam ciui. Vnde ipse APPIANVS addit: ὃ πασχόντων τῦτο Ρωμαίων; *quæ alias pati non solent ciues Romani.* Latinum itaque pro peregrino tractauit Marcellus, eumque virgis lacerauit, vt se non ciuem, sed Latinum, id est, peregrinum esse intelligeret. Latinos enim, vti alios peregrinos, virgis cædi potuisse, docet DIODORVS SICVLVS, (f) vbi de Clodio: Τῦς μὲν πολιτικῦς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τοὺς δὲ συμμάχυς ῥαβδίοις ἐμαςίγυ. *In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra spem veniæ:* SOCIOS *autem* NOMINIS LATINI VIRGIS CECIDIT. Sed & SALLVSTIVS (g) referens Turpillium præfectum Vaccæ oppido impositum a Metello VERBERATVM *capitis poenas soluisse:* ne cui id mirum videatur, statim subiungit: *Nam is ciuis* EX LATIO *erat.* Peregrini itaque erant, quia ciuitatis exsortes, quamuis melioris, quam prouinciales, conditionis. Quæ quum ita sint, nihil omnino impedit, quo minus legi Mensiæ hoc SCo derogatum esse cum CVIACIO dicamus.

(a) Not. ad Vlpian. Fragm. tit. III §. III. & Obs. Lib. XV. cap. XIII.
(b) Fragm. tit. V. §. IV. tit. XIX. §. IV.
(c) L. 17. §. 1. ff. de poen.
(d) De bello ciu. Lib. II. p. 443.
(e) Ascon. Pædian. in Cic. adu. Pison. p. 2062.
(f) Exc. Peiresc. p. 273.
(g) Bell. Iugurth.

Ipsius SC. originem ad Hadrianum refert VLPIANVS, & ita quidem, vt illud *eo auctore* factum esse testetur: id est eo vel consule, vel certe ad senatum referente. Quare, quum maximam partem imperii extra Romam fuerit: pæne adducor, vt illius epo-

epocham in consulatum Hadriani II. & Salinatoris incidere existimem. Sed existimo tantum, ne quis sibi id prædictum neget.

Ast quando lata sit LEX MENSIA tam obscurum est, vt ne familia quidem Mensia apud veteres celebretur. Non ignoti sunt METTII, MESTRII, quos & MENSTRIOS dictos esse, REINESIVS (a) obseruat, ac denique MESSII. Sed Mensiæ familiæ vix vola vel vestigium occurit, idque permouit, ni fallor, ANT. AVGVSTINVM (b) vt hanc legem non *Mensiam*, sed *Messiam* adpellandam existimaret. Rem tamen vtpote incertam ego aliorum indagini relinquere malim.

(a) Inscr. Class. xv. n. xxiv.

(b) De legibus & SC. p. 1239. Tom. II. Thesaur. Græu.

CAPVT X.

AD CAPVT LEGIS VNDECIMVM.

DE LIBERTI LIBERATIONE AB OPERIS OB NVMERVM LIBERORVM.

Vndecimum legis caput quale fuerit. Eius legitima verba. I. *Ad quos libertinos hoc priuilegium pertinuerit? Operarum locatio ad bestias depugnandas. Ludus bestiarius, venatorius, matutinus, spoliarius.* II. *Liberti patrono debebant operas, dona, munera. Dona, munera & operæ fabriles quomodo promissæ. Serui initio vrbis opificiis pæne soli vacabant. Donorum & munerum discrimen. Merces manumissionis non poterat promitti sed dari. Alia, quæa libertis sibi stipulabantur patroni.* III. *Liberatio ab his oneribus per duos liberos vel vnum quinquennem. Quinquennis filius iam olim libertinis aliquando profuit. Sc. apud Liu. Lib.* XLV. *cap.* XV.

Nihil verosimilius est, quam priuilegia, ciuibus & Latinis colonariis concessa sequutum esse multiplex illud πολυπαιδίας præmium, quod in liberatione ab operis constitit. Saltim eodem libro II. commentariorum PAVLLVS (c) egit de liberatione libertorum ab operis, & ipsa nobis seruauit legitima eius capitis verba, quæ talia sunt:

(c) PAVLL. Lib. II. L. 35. L. 37. pr. ff. de op. libert.

QVI

QVI LIBERTINVS DVO PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO PATRONAE LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

I. Hoc itaque priuilegium pertinet ad LIBERTINOS, sed non ad *Latinos Iunianos*, quales eo tempore nullos fuisse diximus, nec ad *dedititios*, quibus parum fauebat nullamque spem melioris conditionis reliquerat Augustus, verum ad eos, qui iustam consequuti libertatem ciues Romani facti fuerant. Argumento est, quod in lege exstant verba: QVI LIBERTINVS A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT. In potestate vero liberos non habebant, nisi cives Romani. Ex quo etiam colligas, non id caput pertinuisse ad libertas. Eae solis nuptiis operarum obligatione liberabantur, vti infra ad caput XXXVIII demonstrabimus. Innuptae vero non liberabantur, nisi essent maiores quinquaginta annis. (a) Quum vero lex non dicat, *qui libertinus duo pluresue* SIMVL *in potestate habebit:* non abs re PAVLLVS, (b) liberos etiam amissos non solum ad operas quae imponuntur postea, sed & ad eas, quae amisso vno & sequente paullo post alterius natiuitate, promittuntur, amolienda profuisse, docet. Quod ita breuiter eloquitur ALEXANDER Imp. (c) *Qui autem duos filios in potestate vel* DIVERSIS TEMPORIBVS *habuit, lege Iulia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur.* Proderant etiam hi liberi non solum parentibus, verum etiam fideiussoribus, quos libertus operarum caussa dederat, immo & expromissoribus. (d) Non autem heredes liberti liberabantur, si ex eo postumi fuissent nati, quippe quos defunctus numquam in potestate habuerat. (e)

Exceperat lex ab hoc beneficio EOS, QVI ARTEM LVDICRAM FECERANT, de quibus iam ad capita legis prima: nec non

(a) PAVLL. Lib. II. L. 35. ff. de op. libert.
(b) PAVLL. Lib. II L. 37. §. 1. 2. ff. eod.
(c) L. 6. §. 1. C. eod.
(d) PAVLL. Lib. II. L. 37. §. vlt. ff. eod.
(e) PAVLL. Ibid. L. 37. §. 7. ff. eod.

non QVI OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARENT, LOCAVERANT. Cur enim operis honestioribus liberantur homines, qui se ipsi longe vilioribus addixerant, leuissimoque pretio *sua vendiderant funera*, vti eleganter ait IVVENALIS? (a) Equidem Romani non modo e gladiatorum pugnis voluptatem capiebant, sed & cum bestiis committebant homines, & immani isto spectaculo oculos pascebant. Vnde gladiatores & bestiarios coniungens SENECA, (b) dubitare ait homines istos vilissimi pretii, *vtrum se ad* GLADIVM *locent*, *an ad* CVLTRVM. Vocantur hi alias *bestiarii*, (c) *arenarii*, (d) *κατακοττόμενοι*, (e) *venatores*, vel *familia venatoria*, (f) quemadmodum & ipsum immane spectaculum *venatio* (g) *ludus venatorius*, (h) *κυνηγεσίαι* vel *κυνηγεσία* (i) itemque *ludus bestiarum* (l) dicebatur. Et olim quidem plerumque serui a dominis in poenam addicebantur venationi: postea quam vero id vetuit lex non *Pætinia*, vti PETRVS FABER (m) credit, sed *Petronia*, lata A. V. C. IↃCCCXIII. C. Petronio Turpilliano & C. Cæsonio Pæto coss: (n) non defuerunt ex libertinis, ipsisque ingenuis vilissimæ animæ, qui operas ad id munus vltro locarent, quique aliquamdiu saginati in spoliario, postea cum bestiis committebantur, & quidem mane, vti meridie gladiatores inter se conferebant manus, vnde & hi *meridiani*: illi *matutini* vocantur. (o) LVDI sane MATVTINI occurrunt in marmoribus (p) vti & LVDI SPOLIARII. (q) Quamuis vero genti togatæ vti diximus, in deliciis esset immane illud spectaculum; infames tamen illis erant, qui mercede conducti, tam leui auctoramento se ad hanc feralem pugnam patiebantur saginari. Vnde nec mirandum, eosdem etiam eo beneficio indignos visos esse Imperatori optimo, quod aliis honestioris vitæ libertinis, duorum liberorum parentibus hac lege nostra indulserat.

II. Quanam vero in re constiterit illud priuilegium, ex sequentibus legis verbis adparet: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE FACERE PRAESTARE DEBETO. Patronum iuribus quibusdam pinguissimis gauisum esse in libertum, tralatitium est. Inter hæc etiam erant *operæ*, *dona* & *munera*, quæ patronis a liberto iure exigebat. *Operæ* erant diurna officia, (r) & in

(a) Satyr. VIII. v. 192.
(b) Epist. LXXXVII.
(c) Suet. Claud cap. XXXIV.
(d) Grut. p. 484, 6.
(e) Xiphil. Lib. LVIII.
(f) Grut. p. 334. 11.
(g) Suet. Ner. cap. IV.
(h) L. 8. L. 11. ff. de poen.
(i) Reinesf. Inscr. class. V. n. 65.
(l) Sen Ep. CXXI. & libro III. de ira cap. vlt.
(m) Semestr. Lib. II. cap. XI.
(n) L. 11. ff. ad L. Corn. de sicar.
(o) Pet. Fab. Lib. I. Semestr. cap. VI.
(p) Grut p. 41, 10 p. 335. I. 2. p. 418, I. Reinesf. Class. I. n. 157.
(q) Grut. p. 489. 12.
(r) L. I. ff. de op. lib.

in *officiales* & *fabriles* diuidebantur. Illæ in officio personæ; hæ in artificio consistebant. Illas libertus ipso iure: (a) has tunc demum debebat, si promisisset. (b) Illæ soli patrono; (c) hæ & aliis, quibus ille eas præstitas vellet, (d) immo & heredibus patroni (e) erant præstandæ. Promittebant vero operas fabriles non serui ante manumissionem: (hi enim nihil promittere poterant domino,) sed iam manumissi, (f) & ita quidem, vt non solum stipulatio intercederet, sed & liberti iurarent, se illas patrono præstituros. Quod iusiurandum æque, ac alias verborum obligationes, ratum fuisse, CAIVS (g) testatur, dum scribit: *Item & alio casu, vno loquente, & sine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas se daturum*, IVRAVERIT. Ne autem fidem falleret libertus, & iurato promittere detrectaret manumissus, quod seruus sese iuraturum pollicitus fuerat: ita sibi prospiciebant domini, vt aut fideiussores sibi dari iuberent, aut expromissores. (h) Immo etiamsi hac cautione non vsus esset patronus: deprehenso tamen dolo libertatem prætor negabat liberto, qui iurare nollet super iis, quæ seruus pollicitus fuerat. Eo pertinent illa CICERONIS: (i) *Itaque vsurpaui vetus illud Drusi, vt ferunt, Prætoris, in eo, qui eadem liber non iuraret, me istos* LIBEROS NON ADDIXISSE. Scilicet quamuis dominus circumacto in gyrum homine, illud sollemne: HVNC EGO HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO esset proloquutus: nondum tamen erat liber, nisi lictor vindicta eum tetigisset, & prætor addixisset liberum. Non vero addicebat Prætor, nisi seruus liberasset fidem, & iurasset, quæ antea promiserat. Ceterum operæ hæ fabriles ad lucrum pertinebant, eorumque præstatio pecuniaria vtilitate constabat. (l) Romulus enim, artes manuarias & sellularias parum conuenire nouæ reip. suæ existimans, istis operam dare vetuit ciues, & δούλοις τε καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδεύειν, *seruis ac peregrinis eas exercendas dedit*. Id quod diu Romæ obseruatum esse testatur DIONYSIVS HALICARNASSEVS. (m) Artes ergo manuarias & opificia plerumque exercebant serui, eaque ratio est, cur illas *illiberales* adpellarent, tanquam indignas homine ingenuo. Præterea & litteris imbuebantur serui, interque illos erant grammatici, litteratores, philosophi, medici, anagnostæ, aliique eius generis viri docti. Quantum ex vtrisque operis lucri domini ceperint,

(a) L. 26. §. 12. ff. de condict. indeb.
(b) L. 3. pr. L. 5. L. 7. pr. ff. de op. lib.
(c) L. 9. §. 1. ff. de op. libert.
(d) d. L. 9. §. 1.
(e) L. 6. ff. eod.
(f) L. 7. §. 2. ff. eod.
(g) Lib. II. Inst. cap. IX. §. IV.
(h) PAVLL. Lib. II. L. 37. §. vlt. ff. eod.
(i) Ad Attic. Lib. VII. Epist. II.
(l) L. 6. ff. de op. libert.
(m) Lib. II. p. 98.

perint, facile est ad existimandum, idque vel exemplum Crassi illius diuitis docet, quem integras fabrorum familias habuisse, ex eorumque operis maximum lucrum fecisse, refert PLVTARCHVS. (a) Ne vero tanto lucro plane exciderent domini; a seruis quos manumissuri erant, certas sibi operas fabriles stipulabantur, quæ aliquando etiam pecunia vel pensione annua solebant æstimari. (b) Id enim facere eis licebat, dummodo patronus operas liberti non locaret aliis, quibus ipse vti posset. (c) Si plus exigeret patronus, quam promissum erat, ei non adsistebat Prætor, eoque pertinet elegans species apud DOSITHEVM. (d) Conquerebatur patronus se a libertis circumuentum, qui tabernas suas exercentes, sibi nihil darent. Respondebat aduocatus a multo tempore libertos singulos patrono præstitisse denarium, eumque illos in posterum quoque præstituros pollicebatur, si eos pateretur negotiari. Dixit itaque Hadrianus Augustus: Φροντίσατε οὖν, μὴ πάλιν μέμφηται· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς νοῦν κοινὸν ἔχῃ. *Curate igitur, ne iterum queratur, sed & ipse* SENSVM COMMVNEM HABEAT.

(a) In vita Crassi.
(b) L. 39. pr. & §. 1. ff. de op. lib.
(c) L. 25. §. 1. sequ. ff. eod.
(d) Lib. III. Sententent. Hadr. §. VIII. p. 366.

Denique & DONA & MVNERA debebant liberti, si promisissent. Clare enim VLPIANVS: (e) *Iurare autem debet, operas, donum, munus se præstiturum.* Hinc libertus apud QVINCTILIANVM: (f) *Huic*, inquit, *debeo* MVNVS, *operas, testamentum.* Et CAIVS: (g) *Expromendum hic, quid sit* DONVM, MVNVS *aut operæ.* Quam particulam, a reliquo corpore auulsam seruauit ANIANVS, sed ita, vt per eius industriam nihilo hodie simus instructiores, quam per alterum fragmentum PAVLI: (h) *Egentem patronum libertus, obligatione* DONI, MVNERIS, *& operarum solutus alere cogendus est, pro modo facultatum suarum.* Quantum autem ex aliis iureconsultorum fragmentis intelligimus, (i) istud inter dona muneraque discrimen intererat, quod illa sponte; hæc ob certam caussam præstarentur. Hinc veteres GLOSSAE NOMICAE: Μούνους τὸ μετ' αἰτίας δῶρον, ὡς τὸ γενεθλιακὸν ἢ γαμικόν. MVNVS, *quod ob caussam donatur, veluti natalitium, vel nuptiale.* Et FRONTO: MVNVS, *quod amicus, vel cliens, vel libertus* OFFICII CAVSSA *mittunt.* Ad *dona* itaque referenda strenæ, xeniola, missio partis extorum; ad *munera* donationes nuptiales, natalitiæ, lustricæ, Saturnales, ac similes, quas vti ex elegante TERENTII (l) loco constat, etiam

(e) L. 7. §. 3. ff. eod.
(f) Declam. VII.
(g) Inst. Lib. II. tit. IX. §. IV.
(h) Recept. Sent. Lib. II. tit. XXXII. §. 1.
(i) L. 214. ff. de V. S.
(l) Phorm. Act. 1. Scen. 1. v. 5. sequ.

etiam a seruis domini ad rem attentiores flagitabant.

Horum omnium gratia fiebat libertis, qui liberos sustulerant. Quin & si ALIVD QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM se præstituras, IVRAVERINT vel PROMISERINT, eo omni ob liberos liberabantur ex lege nostra. Solebant enim patroni sibi mercedem manumissionis stipulari, idque inhibuerat lex Aelia Sentia, qua tamen non prohibebantur *patroni, a libertis mercedes capere, sed obligare eos, itaque si sponte sua libertus patrono mercedem præstitisset, nullum libertus legis præmium consequebatur,* vti loquitur TER. CLEMENS. (a) Poterat ergo per legem Aeliam Sentiam patronus mercedem sponte oblatam capere, sed non sibi eandem stipulari. Sed & alia multa sibi clam stipulabantur patroni ad rem attentiores, veluti, ἵνα τὸν δημοσίως διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴτις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγεμένων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν. *Vt acceptum e publico frumentum menstruum, & si qua alia liberalitate principum in egenos ciues conferuntur, patronis relinquant,* qualia exempla αὐτόπτης refert DIONYSIVS HALICARNASSEVS. (b) Quin & liberis patronorum liberti aliquid promittebant, quo casu *nibil interesse* censebatur, teste PAVLLO, (c) *vtrum ipsi promiserint patrono, an* EIS, *qui* IN POTESTATE EIVS *erant.*

(a) L. 32. §. 1. ff. qui & a quib. manum.

(b) Lib. IV. p. 225.

(c) PAVLL. Lib. II. L. 37. §. 3 ff. de op. libert.

Horum nihil præstare cogebatur libertus, qui duos pluresue filios filiasue ex se genitos natasue in potestate sua habuerat. Quo pertinent verba legis: NE QVIS EORVM DARE, FACERE PRAESTARE DEBETO. Liberabantur vero ab operis, muneribus, donis non solum futuris, sed & præteritis, (d) quin etiamsi operæ iam petitæ essent, absolutio videbatur facienda: nisi libertus operarum nomine condemnatus erat, quia iam pecuniam quasi ex contractu debere coeperat. (e) Quid vero si creditori suo libertum delegasset patronus? Tunc operis præteritis non liberabatur libertus numero liberorum. Solutionis enim vicem continebat hæc delegatio. *Potest tamen dici*, inquit PAVLLVS, (f) *si in id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit, posse eum liberari ex hac lege: nam verum est, eum patrono expromisisse, quamuis patrono nunc non debeat. Quod si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum.*

(d) IB. L. 37. §. 5 ff. eod.

(e) IB. d. L. 37. §. 6. eod.

(f) IB. L. 37. §. 4. ff. eod.

III. Ad-

III. Additur postremo: ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR. Quibus verbis duo indulgentur libertis. Alterum, vt liberarentur, quamuis non eodem tempore duos in potestate habuerint: alterum, vt & vnus filius quinquennis sufficeret ad liberandum ab operis libertum. Non additur *vnus vnaue* quinquennis: vti alias lex accurate vtrumque sexum coniungit. Ex quo efficitur, filiam vnam quinquennem patri libertino non profuisse. Nec, vt antea mentio fit donorum & munerum, sed operarum tantum. Ex quo colligo, ab his quoque solis, non ab illis filium quinquennem liberasse. Quod vero quinque annorum aetatem exigit lex Papia Poppaea, id ad veteris iuris rationem videtur pertinere. Iam olim enim, teste LIVIO, (a) libertinis ex sco filius quinquenni maior profuit, vt in tribus rusticas describerentur, quum alias omnes libertini in quatuor tribus vrbanas, tanquam minus honorificas, referrentur.

(a) Lib. XLV, cap. XV.

CAPVT XI.

AD CAPVT LEGIS DVODECIMVM.

DE LIBERATIONE MVLIERVM A TVTELA OB NVMERVM LIBERORVM.

I. LEgis nostrae caput XII *de mulierum liberatione a tutela egit, eoque pertinent verba* TER ENIXA *ex L. 137. ff. de V. S.* II. *Testimoniis probatum, mulieres ingenuas trium, libertinas quatuor liberorum matres a tutela liberatas. Caput nostrum quale fuerit?* III. *Ingenua ter enixa. Ius trium liberorum. Tutela mulierum perpetua. Horum tutorum potestas. Tutela haec vel testamentaria vel legitima vel datiua. Tutores a maritis testamento dati, & a feminis libera optione electi. Quaenam tutela cessitia? Cur conuentione in manum finita? Potestas mariti in vxorem, accuratius demonstrata. An & maritus vxoris tutor fuerit? Ingenuae trium liberorum matres & inter viuos & per testamentum de rebus suis libere disponebant. Contra Em. Merillium ostensum, mu-*

lieres & in scriptis testari potuisse. L. 77. §. 24. ff. de leg. 2. exposita. IV. Libertinæ quatuor liberorum iure liberatæ tutela patronorum. Hinc & testamentum condere poterant, relicta patrono superstiti portione virili. Cur patrono in libertæ bonis nihil iuris ex edicto datum? Quamdiu tutela mulierum durarit?

I. DE præmiis parentum dum egit LEX PAPIA POPPAEA, verosimile est, eodem loco de liberatione a tutela, quæ mulieribus ob numerum liberorum contingebat actum esse. PAVLLVS (a) sane, dum eodem libro II. commentariorum explicauit verba TER ENIXA, non respexit ad caput X, vti visum GOTHOFREDO, in quo illa locum habere non potuisse, iam supra demonstrauimus, sed ad hoc ipsum caput duodecimum. Quod vero nullum præterea in toto pandectarum opere occurrit fragmentum, quocum ista verba TER ENIXA coassari queant, id haut leui argumento esse poterit, verba hæc pertinuisse ad ius, temporibus Iustiniani, pæne abolitum. Quale profecto est tutela, cui mulieres suberant, perpetua, cui etiam verba PAVLLI accurate conuenire, paullo post res ipsa docebit.

(a) PAVLL. Lib. II. L. 137. ff. de V. S.

II. Primo itaque veteres auctores veluti ex compacto testantur, feminas ingenuas, ter enixas, a tutela liberatas fuisse. PLVTARCHVS, (b) vbi de virginibus Vestalibus, earumque priuilegiis scribit, inter alios honores indultum iis fuisse ait, διατίθεσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προςάτου διάγουσας, ὥσπερ ΑΙ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ, *vt vel superstite patre iis testari liceret, & sine tutore libere administrare res suas, non secus, ac si* TRES ESSENT LIBERI. Ex quo loco, quem iam supra capite II. libri primi exposuimus, iam id duntaxat colligimus, trium liberorum matres non quidem tempore Numæ, sed ætate PLVTARCHI, de rebus suis potuisse disponere ἄνευ προςάτου, sine tutore. Id vero & DIO (c) confirmat, dum iisdem Vestalibus ab Augusto concessa ait, ὅσαπερ ΑΙ ΤΕΚΟΥΣΟΙ εἶχον, vel, vt iam SCIPIO GENTILIS (d) & V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (e) legendum esse monuerunt, ὅσαπερ ΑΙ ΤΡΙΣ ΤΕΚΟΥΣΑΙ εἶχον, *quæcumque habebant, quæ* TER PEPERISSENT. Denique in fragmento regularum ex vetere iureconsulto superstite, & cum Pariatore legum Mosaicarum & Romanarum edito a PETRO PI-

(b) In Numa p. 66.

(c) Lib. LVI. p. 578.

(d) Ad Apulei. Apol. n. 1021.

(e) Iurispr. vet. anteiustin. p. 605.

PITHOEO (a) legimus: *Mulier ſine tutoris auctoritate libertatem dare non poteſt, niſi* LIBERORVM IVS HABEAT: *tunc enim ex vindicta ſine tutore poteſt manumittere.* Quæ omnia quin ex lege Papia Poppæa ſint, vel inde colligas, quod illa & libertinas quatuor liberorum iure a tutela patronorum liberas eſſe iuſſit. En verba VLPIANI: (b) *In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur, itaque, ſi inteſtata moritur liberta, ſemper ad eum hereditas pertinet. Licet liberi ſint libertæ, quoniam non ſunt ſui heredes matri, non obſtant patrono. Lex Papia Poppæa enim poſtea libertas* QVATVOR LIBERORVM IVRE *tutela patronorum liberauit, & quum intulerit, iam poſſe eas ſine auctoritate patronorum teſtari, proſpexit, vt pro numero liberorum libertæ ſuperſtitum virilis pars patrono debeatur.* Quæ quum ita ſint, vix dubitandum videtur, quin tale fuerit duodecimum hoc legis PAPIAE POPPAEAE caput:

(a) Fragm. Reg. ex vetere ICto §. XV.

(b) Fragm. tit. XXIX. §. II. III.

> *Ingenua* TER ENIXA, *vel ius trium liberorum conſequuta; libertina, quatuor liberorum iure, tutela liberator. Eidem ſine patroni auctoritate, dum pro numero liberorum ſibi ſuperſtitum virilem partem ei relinquit, teſtari fas eſto.*

III. Prior itaque huius capitis pars ad mulieres ingenuas pertinet, & quidem TER ENIXAS, quæ verba quemadmodum in hac lege accipiantur, iam ſupra ex PAVLLO (c) docuimus. Trium enim liberorum matres tantum a tutela liberabantur, niſi lege ſolutæ ius trium liberorum ſenatus, vel poſtea principis beneficio, conſequerentur. Vnde additum fuiſſe videtur: VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVVTA. Sic ipſa Liuia Auguſti vxor, tametſi bis enixa, tutela tamen non liberabatur, niſi lege ſoluta. (d) Et Statia Irene apud GRVTERVM (e) monimentum donationis mancipationisque cauſſa tradens, quoties nomen ſuum repetit, addit IVS LIBERORVM HABENS, vel per ſigla: I. L. H. vt intelligerent lectores, cur nulla adhibita tutoris auctoritate donare & mancipare res ſuas potuerit. Quo de iure trium liberorum plura infra adſpergemus. Iam vt caput vniuerſum rectius intelligatur, quædam de tutela mulierum delibanda ſunt.

(c) PAVLL. Lib. II. L. 137. ff. de V. S.

(d) Dio Lib XLIX. p. 414.

(e) Inſcript. p CDLXXXI.

 Romæ

Romæ ab antiquiſſimis temporibus feminæ non modo impuberes, ſed & adultæ & nubiles & ad ſenectutem decliues ſui iuris ob ſexus lubricitatem in perpetua tutela erant. *Maiores* enim, inquit Cato apud LIVIVM (a) *nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas ſine* AVCTORE *voluerunt, in* MANV *eſſe parentum, fratrum, virorum.* Erant ergo mulieres *in manu parentum*, quamdiu durabat patria poteſtas: *in manu fratrum* aliorumque agnatorum, tamquam legitimorum tutorum, ſi eſſent ſui iuris, ac denique *in manu virorum*; quibus cum in manum conuenerant. Sic & CICERO: (b) *Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores noſtri in* TVTORVM POTESTATE *eſſe voluerunt. Mulieres omnes*, inquit, puta quæ nec in patria poteſtate, nec in maritorum manu erant.

(a) Lib. XXXIV. cap. III.

(b) pro Muræna cap. XII.

Ceterum ea mulierum tutela vel *pupillaris* erat, vel *perpetua*. Illâ finiebatur anno XII: hac & puberes vel viri potentes tenebantur. Tutor impuberis & gerebat, & interponebat auctoritatem: puberis auctor quidem fiebat, quoties mulier vel lege aut legitimo iudicio agere, vel ſe obligare, vel ciuile negotium gerere, vel rem mancipi alienare, vel denique libertæ permittere vellet, vt in alieni ſerui contubernio moraretur: ſed non gerebat, vti obſeruat VLPIANVS (c). Hinc & recte illi ſine tutoris auctoritate ſoluebatur: (d) recte illa alienabat res nec mancipi, (e) aliaque huius generis negotia explicabat, quæ pupillæ non niſi tutore auctore peragunt. Porro tutela hæc vel TESTAMENTARIA erat vel *legitima* vel *datiua*. *Teſtamentariam* plerumque omittunt. Vnde de ea agendum paullo accuratius. Paullo poſt a nobis demonſtrabitur, vxores quæ in manum conuenerant in poteſtate fuiſſe maritorum, tanquam filiasfamilias. Quemadmodum itaque paterfamilias liberis pupillis poterat tutores teſtamento dare: ita maritus morti proximus teſtamento tutorem dabat vxori, tamquam filiæfamilias. Quod eo frequentius fiebat, quo minus aliquando feminæ proximorum agnatorum tutelæ ſubeſſe vellent. Quin ſæpe factum nouimus, vt mariti de tutela quidem vxorum teſtarentur, tantum vt excluderent legitimos, ſed ita vt plures nominarent, adiicerentque conditionem, ſi vxor hunc vel illum ſibi elegerit. Quamuis enim perſona incerta tutor dari iure non poſſit: (f) poteſt tamen tutor ſub conditione dari; (g) poſſunt & plures alternatiue teſtamento inſtitui. Nam quod

(c) Fragm. tit. XI. §. XXV. XXVII.

(d) Cic. Topp. cap. XI.

(e) Vlpian. ibid.

(f) L. 20. pr. L. 30. ff. qui teſt. tut.

(g) L. 28 §. 2. ff. eod.

AFRI-

AFRICANVS (a) negat, ita recte tutorem dari: *illi aut illi filiis meis, vtri eorum volet, Titius tutor esto*: id tantum ideo fit, quod Titius forte constituere nolit, vtri ex filiis tutor esse velit. Id vero non verendum erat de muliere, cui relicta fuerat optio, quae facile constituebat, vtri ex tutoribus sibi testamento datis subesse mallet. Ne vero hanc testamentariam mulierum tutelam fingere videamur: vades dabimus locupletes, & primo quidem CICERONEM; (b) a nullo fere interpretum recte intellectum. De fictionibus enim & interpretationibus ICtorum agens: *Quum*, inquit, *permulta praeclare legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraque corrupta sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae* POTESTATE MVLIERVM *continerentur*. Habemus tutores qui mulierum potestate continentur, qui non alii sunt, quam hac lege testamento mariti dati vt optio penes mulieres esset. Multo dilucidior est locus LIVII, (c) qui inter praemia Hispalae Fecenniae ob prodita Bacchanalia a senatu decreta & hoc fuisse refert, *vt Fecenniae Hispalae datio, diminutio, gentis enuptio,* TVTORIS OPTIO *item esset, quasi ei* VIR TESTAMENTO *dedisset*. Sequitur tutela mulierum LEGITIMA, quae ita continebatur potestate agnatorum, vt quodammodo in bonis esse videretur. Hinc non solum de legitima hac tutela nihil sine omnium tutorum auctoritate poterat deminui, (d) vel vsucapi, (e) verum etiam ipsa haec tutela recte in iure cedebatur aliis. (f) Agnati enim eam poterant transcribere in extraneum, tamdiu futurum tutorem, quamdiu illibatum esset ius cedentium. Hinc cedentibus mortuis vel capite minutis, ius cessionarii exspirabat: & cessionario mortuo vel deportato, tutela ad cedentem redibat, cui ab ipsa lege vocato, alius non poterat anteferri (g). Ceterum tutelam hanc *cessitiam* lex Claudia quodammodo coarctauit, de qua idem VLPIANVS: (h) *Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet, excepta tutela patronorum.* Ita enim lego cum V. C. ANT. SCHVLTINGIO, & vocabulum SVSTINET interpretor *conseruat*, vt sensus sit, legem Claudiam legitimas tutelas conseruare, dum eas non patiatur cedi extraneis, praeterquam tutelas legitimas patronorum. Quare dum CONSTANTINVS (i) scribit: *In feminis* TVTELAM *legitimam consanguineus vel patronus non recuset*, non ille sustulit legem Claudiam,

(a) L. 23. pr. ff. eod.

(b) pro Muraena cap. XII.

(c) Lib. XXXIX. cap. XIX.

(d) Cic. pro Flacco cap. XXXIV.

(e) Id. ad Attic. Lib. I. Epist. V.

(f) Vlp. tit. XI §. VI.

(g) Id. ibid. §. VII.

(h) Ibid. §. VIII.

(i) L. 2. C. Th. de tut. & curat.

diam, vti viſum viro ſummo IAC. CVIACIO, ſed eam ad patronos quoque protulit, & ne ab his quidem tutelas libertarum legitimas extraneis cedi paſſus eſt. Denique & DATIVÆ tutelæ erat locus, ſi vel maritus, quod ad tutelam vxoris, inteſtatus deceſſiſſet, vel non eſſet; cui deberetur tutela legitima, vel agnatus tutor impubes eſſet. Tunc vero in vrbe prætor cum maiore parte tribunorum plebis ex lege Attilia: in prouinciis Præſides ex lege Iulia & Titia tutorem mulieri dabant, veluti ad dotem dandam dicendam promittendamue. Quos & exemplum Hiſpalæ Fecenniæ & caput legis noſtræ XIV confirmat, de quo infra erit diſſerendi locus.

Talis erat mulierum tutela, quæ variis modis finiebatur, veluti ſacerdotio Veſtali, morte, & capitis deminutione, cuius & in manum conuentio erat ſpecies. Vxores enim Romanorum, teſte GELLIO (a) vel *in manum* conueniebant, vel *in matrimonium*. In manum conueniebant *confarreatione*, *coemtione* & *vſu*. In matrimonium ſolo conſenſu, cuius ſequiore æuo ſignum erant tabulæ vel inſtrumenta dotalia. Confarreatæ, coemtæ vel vſucaptæ erant in *manu maritorum*, (b) adeoque in eorundem poteſtate, quum *manum* in iure poteſtatem notare, tralatitium ſit. Eædem, teſte GELLIO, (c) erant *in mancipio*, id eſt in dominio iuris Quiritium, unde non ſolum coemi, & vſucapi, verum etiam remancipari (d) & interrumpi earum vſus poterat. Inde etiam eſt, quod in manum conuentionem capitis deminutionem vocat VLPIANVS, (e) quod intelligi non poteſt, niſi vxorem ſui iuris eſſe deſiiſſe, fatearis. Redigebatur ergo vxor in manum conuentione in poteſtatem mariti, adeo vt loco filiæ familias, & heredis ſui DIONYS. HALICARNASSEO (f) & GELLIO (g) teſtibus, eſſet, nullusque ſit effectus patriæ poteſtatis, quin ſe huiusmodi matrimonio exſereret. Hinc maritus animaduertebat in vxores vinoſas, adulteras, aliisque vitiis pollutas, ceu alibi exemplis demonſtratur. Nec ignotum eſt iudicium de moribus, ob quos maritus vxorem vel dote vniuerſa, vel eius parte mulctatam domo expellere poterat, (h) tam libere, vt quidam data opera vxores male moratas, ſed beatas dote, quærerent, tantum vt hanc dotem lucrarentur. Cuius rei exemplum eſt apud PLVTARCHVM (i) & VALER. MAXIMVM. (l) Vti porro pater adquirebat per filium: ita vxoris bona omnia dotis nomine marito eſſe

(a) Lib. XVIII. cap. VI.
(b) Vlp tit. IX. rubr. Liu. lib. XXXIV. cap. III.
(c) Lib. IV. cap. III.
(d) Ræuard ad XII. tab. p. 98.
(e) Fragm. tit. XI. §. XIII.
(f) Lib. II. p. 95.
(g) Gell. Lib. XVIII. cap. VI.
(h) L. 1. C. Th. de iure dot. & ibi Iac. Gothof.
(i) in Mario p. 247.
(l) Lib. VIII. cap. II. §. III.

esse adquisita, docet CICERO. (a) Quin dum VLPIANVS (b) scribit: *Adquiritur nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu, mancipioue habemus*, procul dubio etiam de vxoribus loquitur, quas in manu mancipioque fuisse paullo ante vidimus. Sicuti porro patri liberos aliis venumdare, mancipare & in adoptionem dare iure licebat: ita & Romanos vxores aliis cessisse ac veluti vendidisse legimus. Nam Catonem Vticensem vxorem Marciam præsentem despondisse Hortensio: Augusto vero Tiberium Neronem Liuiam vxorem, etiam prægnantem cessisse, auctores locupletissimos PLVTARCHVM, (c) TACITVM, (d) DIONEM (e) habemus. Denique vti liberi patri erant heredes sui, & pater contra liberis, si quod peculium haberent, iure succedebat: ita idem obtinebat in vxoribus, quæ maritis, quibusque mariti heredes legitimi erant. Hinc GELLIVS (f) eos in familiam maritorum & in sui heredis locum venisse ait, & SERVIVS ad illa VIRGILII: (g)

(a) Top. cap. III.
(b) Fragm. tit. XIX. §. XVIII.
(c) In Catone.
(d) Lib. V. Annal. cap. I.
(e) Lib. XLVIII. p. 384.
(f) Ibid.
(g) Aen. Lib. VII. v. 423.

Quæsitas sanguine DOTES,
Abnegat, externusque in regnum quæritur HERES:

De IVRE; inquit *traxit, vt non generum, sed* HEREDEM *diceret. Nam per coëmtionem facto matrimonio coniuges sibi inuicem succedebant*. Quæ quum ita sint, manifestum profecto videtur, vxores conuenientes in manum redactas esse in potestatem maritorum, adeoque tanquam capite minutas in tutorum potestate esse desiisse.

Ex eo vero etiam patet, maritum non fuisse tutorem vxoris. Aut enim in manum conuenerat, aut in matrimonium. Si prius: non magis ei tutore opus erat, quam filio familias, in patria constituto potestate. Sin posterius: matrimonio nihil diminuebatur de tutela legitima, iidemque, qui antea, manebant tutores. Et ita intelligendum marmor apud GRVTERVM (h): vbi *Fursannia*, L. F. *Saturnina* monimentum se fecisse profitetur SIBI CONIVGI ET TVTORI SVO. Fursannia enim ista non conuenerat in manum, nec tutorem habebat coniugem, sed alium, qui ante matrimonium eius tutor fuerat. Illum enim vocat M. VALERIVM ISAVRVM; hunc L. ISYCHIVM: vt mirum videatur, quemquam eruditorum ex hoc marmore inferre potuisse,

(h) Inscr. p. 1011, 2.

tuisse, maritos olim fuisse vxorum suarum tutores.

Hisce modis quibus mulieris finiebatur tutela, alium adiecit lex Papia Poppæa, ius trium liberorum. Et hinc facile intelliguntur legis verba: INGENVA, TER ENIXA, VEL IVS TRIVM LIBERORVM CONSEQVVTA, TVTELA LIBERATOR. Tutela, ait lex, adeoque non tantum *legitima*, de qua hæc capit IAC. GOTHOFREDVS, sed omni, siue testamentaria, siue datiua, vt posset libere res suas administrare, & de iisdem vel inter viuos, vel mortis caussa disponere.

Ex quo facem allucere licebit verbis PAPINIANI, (a) quæ ICtum eximium, EM. MERILLIVM (b) in sententiam admodum paradoxam deduxerunt. Profert ibi PAPINIANVS elegantem hanc e testamento paterno formulam: *Mando filiæ meæ, pro salute sollicitus ipsius, vt,* QVOAD LIBEROS TOLLAT, *testamentum non faciat. Ita enim poterit* SINE PERICVLO *viuere.* Inde vir laudatus colligit, non licuisse olim mulieribus testari nisi per nuncupationem, quia alioquin vix excogitari possit ratio, cur pater saluti filiæ testamentum conditura metuerit, nisi quod mulieres semper oportuerit testari per nuncupationem, adeoque nunquam occulta fuerit suprema earum voluntas. Addit testimonia Græcorum, HARMENOPVLI (c) & ATTALIOTAE, (d) qui non magis mulieres aiunt testari posse μυςικῶς, quam ἀναλΦαβήτως. Denique multa differit de Zelotypia maritorum, ob quam non passi sint Romani feminas scribere occulta, ne forte eo obtentu ad moechos exararent

Arcana verba notata manu.

Sed falli hic virum eximium, vel inde patet, quod multa apud veteres commemorentur *scripta* feminarum testamenta. *Tabularum* Aebutiæ, *plenarum furoris* meminit VAL. MAXIMVS. (e) Galba quum e Liuiæ Augustæ testamento HS quingenties præcipuum habuisset, *quia* NOTATA *non* PERSCRIPTA *erat summa*, *Tiberio legatum ad quingenta reuocante, ne hæc quidem accepit*, ait SVETONIVS. (f) In scriptis ergo testata fuerat Liuia; alias locus non fuisset errori circa notas numerorum. Ne vero, quod Liuiæ licuit, aliis feminis haut licuisse existimes, de Verania refert PLINIVS, (g) eam, vt in periculo credulam, *poposcisse codi-*

(a) L. 77. §. 24 ff. de legat. 2.
(b) Obs. Lib. II. cap. I. & Lib. IV. cap. XXXIX.
(c) Lib. V. ti: 1 §. 32.
(d) Synops. tit. XXXII.
(e) Lib VII. cap. VIII. §. II.
(f) Galb. cap. V.
(g) Lib. II. Epist. XX.

codicillos, & legatum Regulo SCRIPSISSE: & paucis interiectis de Aurelia, ornata femina: *Aurelia* SIGNATVRA *testamentum sumserat pulcherrimas tunicas, Regulus quum venisset ad signandum: Rogo, inquit, has mihi leges. Aurelia ludere hominem putabat, ille serio instabat. Nec multa: coëgit mulierem, aperire tabulas, & sibi tunicas, quas erat induta legare. Obseruauit* SCRIBENTEM, *inspexit an* SCRIPSERIT. Ita & in ipso iure nostro mentio fit *filiæ a matre* SCRIPTAE *heredis*, (a) *testamenti a Titia facti, in quo* MANV SVA *quædam cauisset*, (b) *heredum a femina* SCRIPTORVM (c) TABVLARVM *pupillarium, a matre factarum*, (d) & similium: vbi frustra MERILLIVS intelligit testamenta nuncupatiua, quum & in scripturam redacta nuncupatione, natura tamen testamenti haut mutetur, nec ideo heres esse incipiat *scriptus*, qui *nuncupatus* ante fuerat, quum hic *scripto* in iure nostro opponitur. (e) Quidquid ergo sit de Græcorum sequioris æui moribus, quantamcumque curam adhibuerint Romani, ne occulta scriberent mulieres: certissimum saltim est, eas omnino in scriptis condere potuisse testamenta. Quid ergo de loco PAPINIANI? Is, si quid video, ad legem nostram pertinet. Femina, siue in scriptis testaretur, siue per nuncupationem, nunquam poterat testari tam occulte, vt heredis nomen euulgatum non iri certo posset confidere. Testamentum enim condere haut poterat, nisi auctore tutore, quamdiu erat in tutela. (f) Siue ergo tutorem præteriisset, siue eum instituisset heredem, siue per eumdem heredes scripti legitimiue præteriti rescifcerent, sibi vel destinatam vel ademtam esse hereditatem: testamentum facile fiebat internecinum. Quare optimum pro filia consilium capiebat pater, dum ei mandabat, ne testamentum faceret, *donec sustulisset liberos*. Trium enim liberorum matres a tutela liberabantur, & ex eo tempore occulte iis testari licebat, adeoque sine periculo viuere. Ita lex perspicua videtur, & intellectu facillima.

(a) L. 19. ff. de inoff. test.
(b) L. 37. §. 6. ff. de legat. 3.
(c) L. 3 C. de inoff. test.
(d) L. 33. ff. de vulg. & pupill. subst.
(e) L. 21. pr. ff. qui test. fac. poss.
(f) Vlpian. tit. xx. §. xv.

IV. Hæc de ingenuarum tutela. Libertinæ eodem fruebantur priuilegio, si quatuor enixæ essent liberos, vel ius quatuor liberorum impetrassent. Hinc in lege nostra porro sequitur: LIBERTINA QVATVOR LIBERORVM IVRE TVTELA LIBERATOR. Libertinæ, ciuitatem Romanam consequutæ, id est manumissæ testamento, censu vel vindicta, æque ac ingenuæ, in tutela

Hh per-

perpetua erant, vel patroni, si superstes esset, vel eius filiorum, nepotumue, si ad plures abiisset. Eius tutelæ ratio erat consultissima. Patroni enim libertis quasi agnati erant. Eorum hi adoptabant nomina, iis tanquam agnatis hereditatem intestati relinquebant, si ipsis non essent liberi & heredes sui. Vnde IVSTINIANVS in constitutione Græca, quam e basilicis exscripsit CVIACIVS, (a) redditurus huius successionis rationem, ait: Ἐπειδὴ δὲ δοκοῦσι ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερουμένων οἱ ἐλευθερῶντες αὐτούς. *Siquidem* AGNATI *libertorum videntur, qui illos manumiserunt.* Quum itaque libertis tanquam agnati succedant patroni; credebant veteres, *voluisse legem, etiam tutelas ad eos pertinere, quum & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eosdem & tutores esse iussisset: quia plerumque, vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet.* (b) Ex quo consequebatur, vt & libertæ in perpetua essent patronorum tutela, eæque nec omnino testari, nec alienare, nec quidquam agere possent sine eorum auctoritate.

(a) Obs. Lib. xx cap. xxxiv.

(b) §. vn. Inst. de legit. patr. tut.

Ast ea tutela libertæ liberabantur quatuor liberorum iure, siue totidem liberos essent enixæ, siue id ius impetrassent vel priuilegio vel beneficio Principis. Beneficio sane principis id ius nonnumquam datum esse exemplo Corneliæ Zozimæ patet, cui dedicatum marmor apud GRVTERVM, (c) HABENT IVS QVATTVOR LIBER. BENEFICIO CAESAR. Priuilegio contra feminis naues mercaturæ caussa fabricantibus ius quatuor liberorum dederat Claudius Imp. teste SVETONIO. (d)

(c) Inscr. p. lxxxxi, 2.

(d) Claud. cap. xix.

Additum in lege nostra fuerat: EIDEM SINE AVCTORITATE PATRONI TESTARI FAS ESTO, DVM PRO NVMERO LIBERORVM SIBI SVPERSTITVM VIRILEM PARTEM PATRONO RELINQVAT. Ita enim legem & *intulisse* & *patrono prospexisse* ait VLPIANVS, (e) vt mirum sit, postrema hæc verba omissa esse a IAC. GOTHOFREDO, & contra ex lege Falcidia huic capiti ab eo adsutam esse laciniam: *eique, quibus quid ita datum legatumue sit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto*, vt huc referre posset *L.* 131. *pr. ff. de V. S.* vbi quid fraus sit exponit VLPIANVS, cuius tamen alio pertinuisse fragmentum iam supra ad caput legis octauum ostendimus. Quater ergo enixa, vel ius totidem liberorum consequuta, libere testabatur. Videtur quidem liberta, & cum in tutela erat, testari potuisse, sed eodem

(e) Tit. xxix. §. iii.

fere

fere iure, ac prodigus, quia patrono hereditatem nullo modo poterat interuertere. Non ei erant liberi & heredes sui, qui excluderent patronum. Si vel liberos vel alium quemcumque heredem instituere vellet liberta: patronus non fiebat auctor. Idem, ne tutela solueretur, & ipse hereditate excideret, illam in manum conuenire non patiebatur. Ergo non erat, quod patronus hereditatis iacturam metueret: & inde facile patet ratio, cur VLPIANVS (a) scribat: *In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur.* (Quid enim ei opus erat auxilio prætoris, quum ipse sibi posset consulere?) *Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet.* Testari itaque vti dixi, aliter non poterat, quam auctore tutore. Liberata vero tutela, heredem quemcumque iure instituebat. Ne tamen omni lucro excideret patronus, ei pro numero liberorum superstitum vel heredum relinquenda erat PORTIO VIRILIS. Melior ergo ex hac lege erat conditio libertorum, quam libertarum. Illi si non haberent C sestertiûm libere testabantur, & patronum iure excludebant: sin centenarii, & vel ἄπαιδες, vel vnius filii filiæue parentes essent: dimidiam, sin duo essent liberi portionem virilem, sin tres, nihil patronis relinquere cogebantur. (b) Hæ semper patrono debebant portionem virilem, siue vnum siue plures liberos haberent superstites, donec IVSTINIANVS libertos libertasque ad eamdem conditionem redegit. (c).

(a) Ibid. §. 11.

(b) §. 2. Inst. de success. libert.

(c) §. 3. Inst. eod.

Ceterum id priuilegium tamdiu viguit, quamdiu ipsa feminarum tutela. Ea vero mansit ad tempora saltim LEONIS Magni, qui ad Erythrium Præfectum prætorio rescripsit: (d) *Constitutione diuæ memoriæ Constantini, lege Claudia sublata, pro antiqui iuris auctoritate, saluo manente agnationis iure, tam consanguineus, id est frater, quam patruus, ceterique legitimi ad pupillarum feminarum tutelam vocantur.* Interpolatam esse hanc Leonis constitutionem, additumque epitheton *pupillarum*, vel inde patet, quod ad legem Claudiam prouocauerat LEO, quam non ad pupillarem, sed perpetuam feminarum tutelam pertinuisse iam supra monuimus. Post Leonem tamen paullatim ab vsu recessisse videtur hæc tutela, idque vel inde colligas, quod Iustinianus nullam eius volam vel vestigium in tota iuris digestione exstare passus est.

(d) L. 3. C. de legit. tut.

CAPVT XII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVMTERTIVM.

DE DIVORTIO LIBERTAE PROHIBITO.

I. *Caput* XIII. *de diuortio libertæ egit.* II. *Gothofredus illud multis laciniis auxit. Eius legitima verba.* III. *Diuortia initio permissa viris non vxoribus. Hæ quando a viris diuertere coeperint? Locus Martialis expositus. Libertæ non licebat a patrono diuertere. Quænam libertæ, & qui patroni intelligantur? An desponsatæ patronis repudium dare potuerint? an concubinæ recte a patrono discesserint? L. 1. pr. ff. de concub. exposita. An de concubina aliquid in lege fuerit? Quando cesserit hoc ius patronorum?* IV. *Lacinia de genero ac socero a Gothofredo adsuta quo pertineat?*

I. SUperiori capiti illud proxime subiunctum fuisse videtur, quod itidem ad libertinas, & quidem patronis nuptas pertinuit, easque a viris prohibuit diuertere. Quamuis enim vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS id ipsi capiti septimo præmittat, huc tamen potius illud pertinere vel ideo arbitramur, quod VLPIANVS (a) & MARCELLVS (b) libro demum tertio, PAVLLVS (c) libro II commentariorum de hoc patronorum priuilegio egerunt.

II. Et GOTHOFREDVS quidem, quamuis legitima huius capitis verba exstent, illis tamen varias lacinias adsuere non dubitauit, ipsumque caput tale fuisse fingit:

Si secundum H. L. nuptiæ contractæ fuerint, DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA EST, INVITO PATRONO, *cumque altero connubii ius*, QVAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET NE ESTO. GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto. Liberta quæ patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quæ in concubinatu patroni erit, ab inuito eo discedere, alterique se in matrimonium vel concubinatum dare ius esto.*

(a) VLP. Lib. III. L. vlt. ff. de diuort. L. 27. L. 29. L. 45. ff. de R. N.
(b) MARCELL. Lib. III. L. 50. ff. de R. N.
(c) PAVLL. Lib. II. L. 2. ff. de concub. L. 63 sol. matr.

Enim

Enimuero eum rem acu tetigiſſe vix arbitror. Quamuis enim primo hanc formulam: *Si ſecundum* H. L. *nuptiæ contractæ fuerint*, ſollemnem fuiſſe largiamur legi Papiæ Poppææ, non tamen eſt, cur eam hic locum habuiſſe exiſtimemus, quum ſtatim ſequatur: QVAE PATRONO NVPTA EST. Deinde nemo temere crediderit, ei capiti aliquid de generi ſoceriue priuilegio in dicendo teſtimonio additum fuiſſe, quum & ex alia lege Iulia id priuilegium deſcendat, & cum capite noſtro vix quidquam habeat commercii. De liberta porro ab operis liberanda non hoc caput egit: ſed longe poſterius, quod nobis XXXIX, vti ſuo loco demonſtrabimus. Denique quæ de liberta concubina addidit GOTHOFREDVS, ea & parum accurate expreſſa, & non tam ex ipſa lege, quam eiusdem interpretatione eſſe, paullo poſt adparebit. Quæ quum ita ſint, collatis inter ſe fragmentis VLPIANI, (a) ita potius reſtituenda arbitramur legitima huius capitis verba:

(a) VLP. Lib. III. L. vlt. pr. ff. de diuort. L. 45. pr ff. de R. N.

NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE, QVAE NVPTA EST PATRONO, QVAMDIV IS EAM VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NVBENDI POTESTAS ESTO.

Sic ergo id vnum hoc capite cauetur, ne liberta, patrono nupta, ab illo inuito diuortat, aliique ſe det in matrimonium.

III. De ea re lex ait: NE DIVORTII FACIVNDI POTESTAS LIBERTAE ESTO. Diuortiorum, vti in vulgus notum, magna erat apud Romanos licentia, maxime, ex quo vxores in manum conuenire coeperant paullo rarius. Saltim olim maritis non ſine cauſſa ſontica: vxoribus nullo modo diuortia permiſerat Romulus, vti iam PLVTARCHVS (b) obſeruauit. Quam legem & in XII tabulas migraſſe, e loco CICERONIS (c) colligunt. Sed & PLAVTI (d) temporibus nondum vxoribus ius videtur fuiſſe diuortendi a maritis. Apud illum enim grauiter conqueritur Syra:

(b) In Romulo p. 39.
(c) Philipp. II. cap. XXVIII.
(d) Mercat. Act. IV. Scen. VI. v. I. ſequ.

Ecaſtor, lege dura viuunt mulieres,
Multoque iniquiore miſeræ, quam viri.
Nam ſi vir ſcortum duxit, clam vxorem ſuam,
Id ſi reſciuit vxor, impune eſt viro:

 Vxor

Vxor viro si clam domo egressa est foras,
Viro fit CAVSSA, *exigitur matrimonio.*
Vtinam lex esset EADEM, *quae* VXORI *est, viro!*

(a) Ibid. v. 10. sequ. Et paucis interiectis: (a)

Ecastor faxim, si itidem plectantur viri,
Vti ILLAE EXIGVNTVR, *quae in se culpam commerent,*
Plures viri sint VIDVI, *quam nunc mulieres.*

Tantum ergo abest, vt primis reip. temporibus a maritis diuortere potuerint vxores, vt Sp. Caruilium mirarentur Romani, anno ab v. c. circiter quadringentesimo vxorem primum repudiantem, ceu DIONYSIVS HALICARN. (b) PLVTARCHVS (c) & VALER. MAXIMVS (d) referunt. Ast posteaquam rarius vti dixi vxores conuenire coeperunt in manum; hae quoque maritis repudium mittere, aliisque nubere religioni sibi non ducebant. Exemplum Paullae Valeriae est apud CICERONEM, (e) quae *diuortium sine caussa fecerat, quo die vir e prouincia venturus erat, nuptura D. Bruto.* Similia repudia tam frequenter paullatim mitti coeperant, vt in ea passim inuehantur auctores grauissimi. SENECA (f) sane: *Numquid iam,* inquit, *vlla repudio erubescit, postquam illustres feminae non consulum numero, sed* MARITORVM, *annos suos computant, & exeunt matrimonii caussa, nubunt repudii?* Et IVVENALIS: (g)

(b) Lib. II. p. 96.
(c) In Romulo p. 39. & in Numa p. 77.
(d) Lib. II. cap. I.
(e) Lib. VIII. ad Famil. Epist. VII.
(f) Lib. III. de Benef. cap. XVI.
(g) Sat. VI. v. 20.

- - - *Sic fiunt* OCTO MARITI
Quinque per auctumnos. - - -

(h) Lib. VI. Epigr. VII. Denique MARTIALIS: (h)

- - - *Toties quae nubit, adultera* LEGE *est,*
Offendar moecha simpliciore minus.

Qui postremus locus ex ipsa lege nostra videtur interpretandus, qua Augustum diuortiis modum imposuisse, testis locupletissimus est SVETONIVS. (i) Si qua ergo mulier sine iusta ac legitima caussa, viro misisset repudium, aliique nupsisset: adultera habebatur,

(i) Aug. cap. XXXIV.

batur, quia nec prius matrimonium iuste solutum, nec posterius ratum erat. Id si vxor fecisset saepius, non simplex erat adultera, sed quauis moecha deterior, pluribusque probris inquinata.

Quamuis vero iste mos inualuisset, vt frequenter vxores a viris diuorterent: non tamen DIVORTII FACIVNDI POTESTAS *erat* LIBERTAE, QVAE PATRONO NVPTA ERAT. Loquitur lex de LIBERTA, & quidem de ciue Romana per censum vel vindictam manumissa. Cum ea sola enim connubii ius erat, non cum Latina vel dedititia. Loquitur porro de ea, quae ius aureorum annulorum non fuerat consequuta. Licet enim & id beneficium iura patronatus nemini adimeret: ex libertina tamen faciebat ingenuam, (a) & quum nuptiae ad ius patronatus non pertineant, vix videbatur ad eam porrigendum, quod de sola liberta lege cautum fuerat. Et huc procul dubio pertinet fragmentum VLPIANI: (b) *Etiam* FEMINAE *ius annulorum aureorum impetrare, & natalibus restitui poterunt.* Nec deinde ad eam libertam pertinebat hoc priuilegium, quae libertatem ex fideicommisso fuerat consequuta. Ita enim a principe rescriptum esse testatur MARCELLVS, (c) cuius haec verba sunt: *Proxime constitutum dicitur, vt quum quis libertam suam duxerit vxorem, quam* EX FIDEICOMMISSI CAVSSA *manumiserit, liceat libertae inuito eo nuptias contrahere: puto, quia non ferendus,* (forsan *praeferendus*) *is, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio. magis enim debitam libertatem praestitit, quam vllum beneficium in mulierem contulit.* Hactenus MARCELLVS, qui quum Antonini Pii aetate potissimum floruerit, ab eoque Imperatore, teste IVLIO CAPITOLINO in sanciendo iure adhibitus fuerit in consilium, & tamen de constitutione ista, tanquam sibi non nisi ex fama nota scribat: *Proxime constitutum dicitur*: verosimile est, auctorem illius esse Hadrianum. Meminit eiusdem exceptionis MODESTINVS, (d) vbi patrono inuito libertam ab eo discedere posse negat, *nisi* EX CAVSSA FIDEICOMMISSI *manumissa sit: tunc enim posse, licet eius sit liberta.* Contra non licebat libertae communi ab alterutro, cui nupserat patrono discedere. Quamuis enim ei id ius vindicasset Priscus Iauolenus: plerique tamen teste CAIO, (e) recte probarunt, libertam eo casu ad hoc ius non esse admittendam, *quia libertam eius esse, negari non possit, licet alterius quoque sit liberta.*

(a) L. pen. & vlt. ff. de iur. aur. ann.

(b) VLP. Lib. III. L. 4. ff. eod.

(c) MARCELL. Lib. III. L. 50. ff. de R. N.

(d) L. 10 ff. de diuort.

(e) L. 46. ff. de R. N.

Addit

ius patrono esse cum Iuliano concederent: fuere, qui illud eidem negarent. VLPIANVS, qua erat modestia, timidiuscule Iuliani sententiam deserit, vsus formula: *vereor ne possit*, qua vsos esse veteres, qui inter dissentientes proferebant sententiam, exemplis ostendit FR. DVARENVS. (a) Existimat itaque, ex principiis iuris omnino exspirasse captiui patroni ius in libertam, eamque impediri non posse, quo minus sibi nouam conditionem quaerat: saltim id certum esse, si Patronus in aliam seruitutem fuerit ductus, veluti si seruus poenae factus atrociate sententiae, vel si pretii participandi caussa se passus sit venumdari. Denique quum ius patronatus non solum ad manumissorem, sed & ad eiusdem liberos pertineret: consequens erat, vt & filius familias ancillam a patre manumissam, quam vxorem duxerat, posset impedire, quo minus a se discederet, aliamque conditionem matrimonio suo anteferret. Idemque dicendum videbatur, si alterius patroni filius, viuo altero, communem libertam duxisset. (b) Si filiusfamilias iussu patris ancillam matrimonii caussa manumiserat, eamque deinde duxerat pater: ea liberta, IVLIANO (c) iudice, perinde habebatur, atque si ab ipso patre esset manumissa, & proinde, pater qui eam vxorem duxerat hoc beneficio legis Papiae Poppaeae aduersus illam recte vtebatur. Denique id ius non erat illi, qui libertam fratri adsignatam a patre vxorem duxerat, quia omne ius libertorum adsignatorum in eum transtulerat senatus, cui id pater tribuisset. (d)

(a) Disp. anniuers. Lib. II. Disp. XI.

(b) L. 48. pr. ff. de rit. nupt.

(c) L. 51. §. 1. ff. eod.

(d) L. 48. §. 2. ff. eod.

Non abs re lex nostra porro addit QVAE PATRONO NVPTA EST. Vbi enim iustae nuptiae non interuenerant, nec beneficio huic locus esse videbatur. Hinc non impediebat lex, quo minus desponsa liberta patrono mitteret repudium, (e) aliique nuberet. Inuitam enim patronus ducere non poterat, neque eousque porrigenda videbatur debita patrono reuerentia, vt liberta inuita cum eo indiuiduam vitae consuetudinem inauspicato inire cogeretur, (f) nisi ea lege manumissa esset, vt patrono nuberet. (g) Quid vero si is, cui per leges libertam ducere nefas erat, eandem tamen pleno adfectu diligeret, ac pro vxore haberet? Ea tantum abest, vt a patrono discedere non posset, vt ne liceret quidem patrono, eamdem habere in matrimonio, quamdiu id maneret impedimentum. Sin autem patronus v. c. senator, libertinae iunctus eam dignitatem amiserat: in ea conditione erat liberta, vt

(e) VLP. LIB. III. L. 45. §. 4. ff. eod.

(f) L. 28. ff. de R. N.

(g) VLP. Lib. III. L. 29. ff. eod.

vxor esse inciperet, ex eoque sequebatur, vt iam ab eo tempore patronus, senatu motus, eam meditantem diuortium iure prohiberet. Et hæc ipsa species est, quam ad hoc legis caput tractauit VLPIANVS, (a) dum scribit: *Si quis in Senatorio ordine agens libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt, si amiserit dignitatem,* VXOR ESSE INCIPIAT.

(a) Vlp. Lib. III. L. 25. ff. de R. N.

Ob eamdem rationem patrono denegabatur id beneficium, si contra legis præscriptum fecisset nuptias cum liberta, quæ artem ludicram, aut quæstum corpore fecisset. (b) Sed quid de liberta concubina dicamus? IAC. GOTHOFREDVS, vti supra vidimus, eam quoque a patrono discedere, & alii vel nubere vel sese in concubinatum dare potuisse statuit. Sed falsum primo est, ea de re legem nostram quidquam cauisse: nec magis deinde verum videtur, libertæ ex concubinatu patroni in alterius cuiusdam matrimonium transire fuisse integrum. Fraudi viro eximio fuit locus hic vexatissimus VLPIANI, (c) quem expendere iuuabit paullo accuratius. *Quæ in concubinatu est, ab inuito patrono poterit discedere, & alteri se in matrimonium aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina, adimendum ei connubium, si patronum inuitum deserat, quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Verba hæc pæne perplexa quibusdam & ἀντιλεγόμενα videntur: Initio enim legis VLPIANVS concubinam ab inuito patrono discedere, aliique aut nubere aut se in concubinatum dare posse concedit: deinde vero statim subiungit contrarium, adimendum esse libertæ connubium, si patronum inuitum deserat. Id quod adeo torsit interpretes quosdam, vt prius comma plane expungere non dubitarent. (d) Accedit, quod VLPIANVS in hac lege concubinæ patronum inuitum deserenti concedat, vt alii se possit in concubinatum dare, quum tamen alibi (e) cum IVLIANO diserte scribat, *eam nec* IN CONCUBINATU *alterius patroni, (vel* vti HALOANDER rescribi iubet, *alterius, quam patroni,) esse posse.* Denique vix adparet, quomodo huic decisioni VLPIANI quadret addita ratio: *Quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Enimvero vix est, quod nodum in scirpo quæramus. Plerisque, si quid video, vna littera perperam posita illusit. Prima periodus nec adulterina est, nec, quod

(b) L. 48. §. 1. ff. eod.

(c) L. 1. pr. ff. de concubin.

(d) Schard. Lex. iurid. voce concubina.

(e) Vlp. Lib. III. L. 11. pr. ff. de diuort.

quod IAC. GOTHOFREDO visum, VLPIANI complectitur sententiam: sed est ipsa quaestio, quam proponit iureconsultus. Quaerit VLPIANVS: *Quae in concubinatu est*, AN (ita lego pro AB) *inuito patrono poterit discedere, & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare?* Dissensisse enim circa hanc quaestionem veteres, vel ex IVLIANI sententia patet, qui libertae ne concubinatum quidem, nedum matrimonium cum alio, quam cum patrono, concedit. (a) Quid vero VLPIANVS? *Ego quidem*, inquit, *probo in concubina, adimendum ei connubium, si patronum inuitum deserat.* Negat ergo, concubinam, patrono deserto, alii nubere posse, ast non, vti IVLIANVS, negat, eamdem se alii in concubinatum dare posse, addita ratione, *quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.* Quorum verborum non is sensus est, quem ei vulgo adfingunt interpretes, & in his vir eximius, BARN. BRISSONIVS, (b) ac si honestius sit patrono, libertinam in concubinatu habere, quam in matrimonio: (ea enim ratio ἀπροσδιόνυσος esset, nec quadraret decisioni VLPIANI,) sed id innuit VLPIANVS, honestius esse patrono, concubinam quae ab eo inuito discesserit, alterius concubinam esse, quam ad dignitatem matrisfamilias adspirare, eumque fructum capere illatae patrono iniuriae, vt melioris apud virum alterum conditionis sit, quam apud patronum.

(a) L. 11. pr. ff. de diuort.

(b) De iure connub. p. 266.

Ita textus VLPIANI nihil habet, quod offendere possit. Iam id addo, libertam concubinam ne tunc quidem in concubinatum se dare potuisse alii, si patronus furere coeperit. Ita enim PAVLLVS (c) non in libro XII ad Legem Iul. & Papiam, (quum decem tantum scripserit, sed in libro II: *Si patronus libertam concubinam habens furere coeperit: in concubinatu eam esse*, (id est concubinatum furore non solui, nec libertam se alii vel in matrimonium, vel in concubinatum dare posse) *humanius dicitur.* Cuius decisionis hanc rationem reddit VLPIANVS, (d) quod *inuitus accipiatur non solum, qui dissentit, verum etiam, qui non consentit*, adeoque & ignorans & furiosus.

(c) PAVLL. Lib. II L 2. ff. de concubin.

(d) VLP. Lib. III. L 45. §. 5. ff. R. N.

Ceterum libertae tamdiu non licebat a patrono discedere, QVAMDIV PATRONVS EAM VXOREM ESSE VELLET. Quare patronus hoc excidebat beneficio, simul ac vel patronus esse, aut cum liberta in matrimonio viuere velle desiisset.

(a) VLP. Lib. III. L. 11. §. 1. ff. de diuort.

ſet. (a) Velle autem deſiiſſe videbatur, non ſolum qui libertæ diuortium diſerte conceſſiſſet, verum etiam, qui quidquam feciſſet, ex quo poſſet colligi, eum a libertæ nuptiis abhorrere: veluti qui contra diſcedentem actionem rerum amotarum inſtituiſſet, vel eamdem accuſaſſet adulterii, vel noua feciſſet ſponſalia, vel concubinam aliam ſibi adhibuiſſet. (b)

(b) IB. L. 11. §. 2. ff. de diuort.

Denique in lege ſequitur, *libertæ* NEC ALII, PATRONO INVITO, NVBENDI POTESTATEM *eſſe*. Quod ſi itaque in alterius torum conceſſerat: cuicumque nupſiſſet, pro non nupta habebatur, & nec dos, nec nuptiæ intelligebantur. Hinc etiam, ſoluta altera coniunctione illegitima, denegabatur ei dotis actio. (c) Et ex eadem ratione liberos ex iſto coitu natos legitimos haut fuiſſe, facile eſt ad intelligendum. Quamuis autem liberta, diſcedens a patrono inuita maneret vxor, diuortiumque ipſo iure nullum eſſet: in poenam tamen illatæ patrono iniuriæ eorum commodorum faciebat iacturam, quæ alioquin vxoribus competunt. Hinc negabatur ei bonorum poſſeſſio ex edicto VNDE VIR ET VXOR. De qua VLPIANVS: (d) *Si diuortium quidem ſequutum ſit, veruntamen iure durat matrimonium: hæc ſucceſſio locum non habet. Hoc autem in huiusmodi ſpeciebus procedit; Liberta ab inuito patrono diuortit:* LEX IVLIA *de maritandis ordinibus retinet iſtam in matrimonio, dum eam prohibet alii nubere inuito patrono. Item Iulia de adulteriis, niſi certo modo* (adhibitis præter libertum ſeptem teſtibus,) *diuortium factum ſit, pro infecto habet.* Nec dubito, quin huiusmodi libertæ, tamquam indignæ eripuerit fiſcus, quidquid ante iſthoc diuortium ei patronus ſecundum leges decimarias teſtamento deſtinauerat.

(c) IB. L. 11. pr. ff.

(d) L. 1. §. 1. ff. unde vir & vxor.

IV. Addit huic capiti GOTHOFREDVS verba: GENER SOCERVE *inuiti in reos teſtimonium ne dicunto.* Sed ea ab hoc loco aliena eſſe & ad caput VI pertinere, iam ſupra obſeruauimus. Explicat quidem TER. CLEMENS in lib. II. commentariorum (e) vocabula SOCER & SOCRVS: ſed legem eis id dediſſe vt aduerſus ſe inuicem ſoceri & generi nurusue teſtimonium dicere non cogerentur, id vero non addit. Nec id priuilegium ex lege PAPIA POPPAEA eſt, ſed, vti ex PAVLLI (f) & CAII (g) commentariis, aliisque locis (h) conſtat, ex lege Iulia de iudiciis publicis. Qua occaſione vero iureconſulti huius iuris meminerint, iam ad caput ſextum oſtendimus.

(e) L. 146. ff. de V. S.

(f) L. 4. ff. de teſtib.

(g) L. 5. ff. eod.

(h) L. 10. pr. ff. de grad. & adfin.

CA-

CAPVT XIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM QVARTVM.

DE TVTORE MVLIERI DOTIS CAVSSA DANDO.

I. *Caput decimum quartum quale fuerit?* II. *Dotis apud Romanos ratio. Quid dotem dare, dicere, promittere? Tutoris ad id datio. Cur prætori & non simul tribunis plebis id negotium datum?* III. *Tria SC. quæ ad hanc legem accesserunt. Eiusdem abrogatio.*

I. Quaecunque hactenus expendimus legis Papiæ Poppææ capita, ea omnia in tribus prioribus VLPIANI & TER. CLEMENTIS commentariis locum habuerunt. Quum vero adhuc vnicum ex libro III supersit TER. CLEMENTIS (a) fragmentum, quod de tutore dotis caussa dato agit: de frequentibus autem capitibus omnibus aliis libris agatur: non abs re suspicamur, decimum quartum legis caput egisse de tutore ad dotem dandam dicendam promittendamue dato. Et quia ex nullo fragmento pandectarum, quale id fuerit, suspicari licet: verosimile sane est, illud fragmentum TERENTII ad ius Iustiniani temporibus abrogatum, pertinuisse. Tale vero est, quod nobis ita describit VLPIANVS: (b) *Ex lege* IVLIA *de maritandis ordinibus tutor datur a Prætore vrbis ei mulieri virginiue, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam promittendamue, si legitimum tutorem pupillum habeat.* Ex his ergo verbis, quibus TER. CLEM. fragmentum accurate quadrat, tale fuisse patet hoc decimum quartum legis nostræ caput:

(a) TER. CLEM. Lib. III. L. 61. ff. de iur. dot.

(b) Fragm. tit. XI. §. 20.

> *Ei mulieri virginiue, quam ex H. L. nubere oportebit, tutor ad* DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE, *si legitimum tutorem pupillum habeat, a prætore vrbano dator.*

Eodem modo hoc caput, quod ipſi quintum eſt, extulit IAC. GOTHOFREDVS, niſi quod vltima verba, CHARONDAM ſequutus ita ſiſtit: *ſi legitimum tutorem non habeat:* quæ tamen lectio, & codici TILIANO, in quo noſtra occurrit, (a) plane aduerſatur.

(a) Cuiac. ad Vlp. eod. & Lib. XXVII. Obſ. cap. XXVIII.

II. Dabatur ergo ex hac lege tutor MVLIERI VIRGINIVE QVAM EX H. L. NVBERE OPORTEBAT, adeoque tam impuberi quam viri potenti. Quamuis enim legitimus annus, quo femina nubere poſſet, ex capite huius legis quinto eſſet duodecimus: eodem tamen loco monuimus, etiam infantia maiores potuiſſe deſponderi, & ſæpe deſponſas eſſe, adeoque & dotem procul dubio recte ab iis datam, dictam promiſſamue eſſe. Quorum nihil explicari ab iis poterat, ſine auctoritate tutorum. Ad feminas vero adultas & maiores id caput pertinuiſſe, vel ideo nemo negauerit, quod eas in perpetua vixiſſe tutela, nec quidquam ſine tutorum auctoritate promittere aut alienare potuiſſe, iam ſupra oſtendimus.

Hinc porro in lege ſequitur: TVTOR AD DOTEM DANDAM, DICENDAM PROMITTENDAMVE DATOR. Dotis apud Romanos longe alia ratio erat, ac apud alias gentes. Pleraeque olim nationes iis moribus vtebantur, vt maritus ſibi coëmeret vxorem. De Hebræis, Syris, aliiſque gentibus orientalibus res clara eſt. Sane Saul pro filia Michol popoſcit centum Philiſtæorum præputia. (b) Calebus filiam Axam ei promiſit, qui capturus eſſet Cariath Sepher: (c) quam operam pro pretio ſponſæ fuiſſe obſeruat V. C. IO. DOVGHTAEVS. (d) Ita & Iacobi vxores ſe a Labane patre venditas, id eſt, pro opera quatuordecim annorum marito addictas conqueruntur. (e) Apud Aſſyrios patres mercatum filiarum inſtituiſſe, docet AELIANVS, (f) idemque de Armeniis IVSTINIANVS (g) tradit. Similia de Germanis noſtris obſeruat TACITVS, (h) ex quo, nec non ex legibus, a Lindenbrogio editis, conſtat, pleraſque originis Germanicæ gentes hunc morem ſeruaſſe quam diutiſſime, vt vxores ſibi pretio coemerent, & dotem non vxor marito, ſed maritus vxori adferret. (i).

(b) I. Sam. XVIII, 25.
(c) Ioſ. XV, 16.
(d) Anal. S. ad I. Sam. XVIII. 25.
(e) Gen. XXXI, 14.
(f) Hiſt. var. Lib. IV. cap. I.
(g) Nou. XXXI.
(h) de Mor. Germ. cap. XVIII.
(i) V. C. Nic. Hier. Gundh. de emt. vx. cap. I.

Dotem itaque apud pleraſque gentes non vxor marito, ſed maritus vxori conſtituebat: Hæc vero ſi quid adferret ad maritum, id ideo fiebat, quia moribus antiquis non filiæ ſed filii parentum here-

hereditatem cernerent, ceu præclare docuit V. C. IAC. PERIZONIVS, (a) Hinc aliquid dabatur filiabus, quo augerent virorum patrimonium, ne plane exsortes essent bonorum paternorum, quale quid etiamnum inter principes passim obtinere nouimus.

(a) De lege Voc. p. 87.

Ast apud Romanos alia erat dotis natura & indoles. Ii enim ante legem Voconiam, & postea, quum eam ciuitatis opulentia peruertisset, filias æque ac filios ad successionem in bona paterna vocabant, & nihilominus illis dabant dotes, quas ad sustinenda matrimonii onera ad virum adferrent. Nimirum apud Romanos & vxor maritum, & maritus vxorem coemebat. De coemtione mariti præclarus locus VARRONIS exstat apud NONIVM (b) vbi *nubentes*, *veteri* lege *Romana*, *tres asses ad maritum venientes ferre solitas*, ait, *quorum unum*, *quem in manu tulerint* EMENDI CAVSSA, *marito dederint*; *alterum*, *quem in pede habuerint*, *in foro larium familiarium posuerint*, *tertium*, *in sacciperione conditum*, *in compito vicinali consueuerint resignare*. De vxoris vero coemtione & marmora testimonium perhibent, & in illis Patauinum, in quo legimus:

(b) Cap. XXII. n. 1.

PVBL. CLAVD. QVAEST.
AER.
ANTONINAM. VOLVMNIAM.
VIRGINEM.
VOLENT. AVSPIC.
A. PARENTIBVS. SVIS. COEMIT.
ET. FAC. IIII. IN. DOM.
DVXIT.

Quemadmodum vero illi tres asses, quos secum noua nupta adferebat, quasi arrha erant emtionis: ita dos veluti iustum pretium habebatur: eoque fiebat, vt, quamdiu iste coemtionis ritus Romæ vigebat, vix maritum reperiret virgo indotata. Hinc apud PLAVTVM (c) Euclio:

(c) Aulul. Act. Scen. II. v. 14.

Virginem habeo grandem, DOTE CASSAM *atque* ILLOCABILEM,
Neque eam queo locare cuiquam.

Quin

Quin & postea vix virum inueniebat indotata, adeo vt PAVLLVS (a) noster scribat: *Reipublicæ nostræ interest, mulieres dotes saluas habere*, PROPTER QVAS *nubere possunt*. Si qua vero indotata reciperetur in torum: ea magis concubina videbatur, quam materfamilias. Et ita intelligenda illa Lesbonici apud PLAVTVM: (b)

(a) L. 2. ff. de iure dot.

(b) Trin. Act. III. Scen. II. v. 62.

Nolo ego mihi te tam prospicere, qui meam egestatem leues,
Sed vt inops, infamis ne sim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam sororem in CONCVBINATVM *tibi*
Sic SINE DOTE *dedisse magis, quam in matrimonium.*

Hinc quamuis nec dos nec domum deductio faceret nuptias: plerumque tamen illæ e dotalibus instrumentis iudicabantur, non secus ac hodie ex ἱερολογίᾳ ecclesiastica. Quod pluribus demonstrare non opus est.

Dos illa vel DABATVR, vel DICEBATVR, vel PROMITTEBATVR. *Dabatur* & *promittebatur* a quocumque: *Dicebatur* a muliere nuptura, eiusue debitore, itemque patre vel auo paterno. (c) DABATVR ita, vt pecunia dotalis consignata pridie nuptias apud auspices deponeretur, in crastino nuptiarum viro tradenda: quemadmodum Messalina super flagitia cetera atque dedecora etiam C. Silio nupsisse dicebatur, DOTE *inter auspices* CONSIGNATA: (d) quod & TACITVS (e) confirmat, & IVVENALIS, (f) qui plane iuridice:

(c) Vlpian. Tit. VI. §. I. II.

(d) Suet. Claud. cap. XXVI.

(e) Annal. Lib. XI. cap. XXVII.

(f) Sat. X. v. 329.

- - - *Dudum*, inquit, *sedet illa parato*
Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis
Sternitur, & RITV *decies centena* DABVNTVR.
ANTIQVO, *veniet cum* SIGNATORIBVS AVSPEX.

DICTIO DOTIS fiebat verbis sollemnibus, (g) nulla tamen præcedente hanc obligationem interrogatione, vti obseruauit CAIVS. (h) Quamuis enim hæc conciliare sibi non posse videatur vir summus, CL. SALMASIVS, (i) & ideo, sollemnia verba vel ideo intercessisse neget, quod stipulatio non fuerit adhibita: cum tamen hic fugit ratio, parum quippe cogitantem, non sola stipulatione verborum obligationem constitisse, sed & aliis modis, veluti

(g) L. 3. C. Theod. de inc. nupt.

(h) Inst. Lib. II. tit. IX. §. III.

(i) de Modo vsur. cap. XVI.

veluti dotis dictione, & promissione operarum iurata, de quibus modis, quos Tribonianus silentio transmittit, CAIVS (a) agit paullo accuratius. Credibile autem est, dotem dicturum expressisse summam, eamdemque acceptasse sponsum, quemadmodum apud TERENTIVM (b) Chremes:

(a) Ibid. §. III. IV.

(b) And. Act. V. scen. IV. v. 47.

> - - - *Dos*, inquit, *Pamphile est*
> *Talenta quindecim.*

Cui Pamphilus statim respondet: *Accipio.* Similes fere formulae in iure nostro (c) passim occurrunt.

(c) L. 25. L. 44. §. 1. L. 46. L. 57. L. 59. ff. de iur. dot.

PROMITTI denique dos solebat a quocumque, dum promittens interrogatus responderet & stipulato promitteret. Cuiusmodi promissionis exemplum est apud PLAVTVM: (d)

(d) Trinum. Act. V. Scen. II. v. 39.

> LY. *Isthac lege, cum ista dote, filiam tuam sponden' mihi uxorem dare?*
> CA. *Spondeo.*

Nihil vero horum sine auctoritate tutoris explicari potuisse ab ipsa muliere, iam supra monuimus: idemque confirmat CICERO: (e) *Dotem Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quaecumque* SINE HOC AVCTORE *est dicta* DOS, *nulla est*. Quum vero contingere posset, vt legitimus tutor quem habebat nuptura mulier, adhuc esset impubes: eo casu tutor ei ex hac lege dabatur ad dotem *dandam*, *dicendam*, *promittendamue*. Nullum huius tutoris in pandectis nostris exstat vestigium, sed eum fere vbique expunxit Tribonianus, quia eius temporibus illa mulierum tutela plane ab vsu recesserat. Seruauit tamen nobis nescio quo fato fragmentum TER. CLEMENTIS, (f) sed interpolatum, siquidem in eo *curatoris dotis dandae caussa constituti* meminit, loco *tutoris*. Ex eo autem primo discimus, vanam fuisse dotis promissionem, licet auctore tutore factam, si amplius doti promissum esset, quam facultates mulieris valerent, siquidem quod amplius erat promissum, quam promitti oportuerat, infirmari solebat. Deinde ex eodem textu patet, (g) tutorem huiusmodi res quidem mulieris dotis nomine tradere, non autem easdem

(e) Pro Flacc. cap. XXXIV. sequ.

(f) TER. CLEM. Lib. III. L. 61. pr. ff. de iur. dot.

(g) d. L. 61. §. 1. ff. eod.

Kk in

in id vendere potuisse, vt pretium in dotem daretur. Quod si tamen aliter honeste nubere non posset mulier, tutor huiusmodi intrabat apud iudicem, qui eum constituerat, eumque rogabat, vt caussa cognita ei dotem, rerum venditione celebrata, constituere permitteret.

Ait porro lex, tutorem hunc dari oportere a PRAETORE *vrbano:* quum tamen alioquin tutores mulieribus ex lege Atilia non a solis praetoribus, verum etiam a maiore parte tribunorum plebis darentur, ab iisque etiam tutorem acceperit Hispala Fecennia. Ast Augustus, qui tribuniciam potestatem aeque ac alia munia ad se traxerat, nihil opus esse iudicabat, tribunis, quibus tum vix vmbra pristinae potestatis supererat, hanc potestatem dandi tutores deferri. Hinc soli praetori id dabat negotii, vnde & huiusmodi tutor, aeque ac ille, qui mulieri pupilloue, cum tutore suo lege aut legitimo iudicio acturis, dabatur, PRAETORIANVS vel PRAETORIVS dictus videtur, (a) pro quo Tribonianum vbique in pandectis scripsisse *curatorem*, iam ab aliis (b) recte obseruatum est.

(a) Vlp. Fragm. tit. XI. §. 24.
(b) Ob. Giphan. ad §. vlt. Inst. de auct. tut.

III. Accesserunt ad hoc legis nostrae caput tria SCa. Nam quum primo eum casum expressissent legislatores, SI MVLIER TVTOREM LEGITIMVM PVPILLVM HABERET: Senatus, teste VLPIANO, (c) censuit, *vt & in locum* MVTI, FVRIOSIVE *tutoris alius daretur ad dotem constituendam.* Parum enim interesse videbatur, pupillumne tutorem haberet mulier nuptura, an mutum, vel furiosum. Deinde altero SC. fuerat cautum, *vt & tutor daretur mulieri*, *cuius* TVTOR ABESSET, (d) & quidem *in omnem rem*, vti PAVLLVS (e) loquitur, id est, non solum ad dotem constituendam, sed omnia alia negotia eius auctoritate explicanda, excepta tamen liberta, quae absente patrono tutorem non petebat, nisi *ad hereditatem adeundam*, *& contrahendas nuptias.* (f) Vbi frustra M. VERTR. MAVRVS (g) fingit, hunc quoque tutorem datum esse ad constituendam dotem. Denique quum lex solis vrbanis mulieribus prospexisset; tertium quoque accessit SC, *vt etiam* IN PROVINCIA *similiter a praesidibus earum*, *ex eadem caussa tutores darentur.* (h) Quale quid & ad caput legis XXXV constitutum esse, infra ostendemus. Sed de horum SC. aetate nihil certi constat, eaque tam facilia sunt, vt interpretatione prolixiore indigere haut videantur.

(c) Fragm. tit. XI. §. XXI.
(d) Vlp. ibid. §. XXII.
(e) L. 15. ff. de tut. & cur. dat.
(f) Vlp. ibid.
(g) De iure liber. cap. XXXI.
(h) Vlp. Fragm. tit. XI. §. XX.

CA-

CAPVT XIV.

AD CAPITA LEGIS. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. SIVE LEGES DECIMARIAS.

I. *Proxima capita leges decimarias complexa sunt, quarum plures fuerunt. Eæ ex Vlpiano recensitæ. Cur decimariæ leges inuentæ?* II. *Decima nomine matrimonii percepta. Quid* CAPERE? *Decima quo modo computata?* III. *Decimæ ob liberos ex alio matrimonio superstites captæ. Liuia lege hac soluta.* IV. *Decimæ ob communes filios filiasque præmortuos. Quales liberi profuerint? Nominum dies. Primordia. Marmora liberis* ἀνονύμοις *posita. Nomina aliquando infantibus statim a natiuitate data.* V. *Vsusfructus vel proprietas tertiæ partis bonorum legata. L. 10. ff. de præscr. verb. & L. 43. ff. de vsufr. leg. explicatæ. Cur tam frequenter coniuges sibi inuicem legarint sub conditione liberorum?* VI. *Dotis prælegatum. L. 53. ff. de leg. 2. explicata.* VII. *Fraus his legibus facta. Dotalia pacta. Donationes inter viuos. Tacita fideicommissa. L. 25. pr. ff. de his quæ vt indign. & verba Tertulliani illustrata.* VIII. *Priuilegia contra has leges decimarias concessa. An Constantinus eos sustulerit? Primi eas abrogarunt Honorius & Theodosius iunior.*

I. QUæ adhuc expendimus, legum capita, ea VLPIANVS & TER. CLEM. libris commentariorum tribus: CAIVS & PAVLLVS duobus exposuerunt. E sequente VLPIANI & TER. CL. libro ea tantum supersunt fragmenta, quæ manifesto ad leges decimarias pertinent. Vnde has iam ordine sequi verosimile est. Quum vero hæc legis pars non solum *lex decimaria* vocetur THALELAEO; (a) sed & πληθυντικῶς *leges decimariæ* ab ipso IVSTINIANO (b) memorentur: non abs re existimare nobis videmur, non vnum fuisse huiusmodi caput, vti IAC. GOTHOFREDO visum, sed plura: quæ nobis VLPIANVS seruauit. (c) Ex eo itaque illa hunc in modum restituimus:

(a) Ad Libr. Basil. XLV. tit. 1.
(b) Rubr. C. de infirm. poen. cælib. & orbit & decimar. leg. sublat.
(c) Fragm. tit. XV.

CAP. XV. *Viro & vxori inter se matrimonii nomine decimam capere ius esto.*

CAP. XVI. *Si ex alio matrimonio liberos superstites habebunt, præter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum capiunto.*

CAP. XVII. *Item communis filius filiaue, post nominum diem amissus amissaue, decimam adiicito. Duo, post nominum diem amissi, duas decimas adiiciunto.*

CAP. XVIII. *Præter decimam etiam vsumfructum tertiæ partis bonorum coniugis præmortui, & quotcunque liberos habebunt, eiusdem partis proprietatem capere ius esto.*

CAP. XIX. *Hoc amplius mulieri præter decimam dotem legatam sibi petere ius esto.*

Quamuis itaque præmia plurima Augustus adhuc proposuisset iis, qui liberorum quærendorum caussa iniissent matrimonium: ea tamen quodammodo hisce legibus decimariis temperauit, quarum hanc rationem reddit CONSTANTINVS Imp. (a) *quod coniugum* FALLACES BLANDITIAE *ita visæ sint cohibendæ.* Nimirum finis legis Papiæ Poppææ præcipuus is erat, vt ciues ad ineunda matrimonia procreandosque liberos incitarentur. Ast periculum erat, ne id cum graui Romanarum gentium & familiarum detrimento esset coniunctum. Facile enim coniux a coniuge poterat hereditatem eblandiri, eoque efficere, vt nullis licet exstantibus liberis, demortui tamen coniugis propinqui bonis auitis spoliarentur. Quod ne contingeret, prudenter sanxerat Augustus, vt coniuges non nisi quibusdam casibus solidum; aliis vnam vel alteram decimam: aliquando etiam ne hanc quidem inter se capere possent.

(a) L. vn. C. Theod. de infirm. poen. cælib.

II. Vt vero iam ad ipsas leges decimarias progrediamur: caput XV ita se habuisse diximus: VIRO ET VXORI INTER SE MATRIMONII NOMINE DECIMAM CAPERE IVS ESTO. VIRO & VXORI id concedebatur priuilegium, id est iis, qui iustum inierant matrimonium, non concubinariis & concubinis. Quumque, si liberi essent superstites, coniuges inter se solidum capere possent, vti sequente capite adparebit: facile patet, legem nostram loqui de iis, qui liberos communes non sustulerant, vel certe sublatos pridem amiserant. Paullo iniquior itaque ea in re

visa

visa est hæc lex decimaria. Nam concubinæ quantumcunque legari ac relinqui poterat, & milites, qui stupro cognitas heredes habere non poterant, (a) recte tamen instituebant concubinas vel focarias, ceu exemplum docet in marmore Rauennatensi:

(a) L. 14. ff. de his quæ vt ind. gn.

D. M M. AVRELII VITALIS
MILITIS VALERIA FAVSTI-
NA FOCARIA ET HERES
EIVS BENE MERENTI PO-
SVIT.

Ast coniux coniugi, quantum vellet, relinquere non poterat, atque ita accidebat, vt reuera melior esset concubinæ, quam iustæ vxoris, conditio. Quod exagitans Trachallus apud QVINCTILIANVM: (b) *Placet hoc ergo*, inquit, *o leges diligentissimæ pudoris custodes* DECIMAS *vxoribus dari*, QVARTAS *meretricibus?*

(b) Lib. VIII. Inst. cap. v.

CAPIEBANT inter se coniuges MATRIMONII NOMINE, quantumuis sterilis, modo iusti & legitimi. *Capere* autem generale vocabulum est, quod omnes denotat modos, quibus quid ex vltima voluntate ad alterum pervenit. De iis enim proprie hoc verbum accipitur, veluti apud MANILIVM:

Ille patri natisue reus, quas CEPERAT *ipse*,
Non legabit opes, censumque immerget in ipso.

Et apud IVVENALEM (c)

(c) Sat. I. v. 55.

- - - - - - - *Si* CAPIENDI
Ius nullum vxori.

Vnde coniux coniugem nec heredem, nisi in sola decima, instituere, nec eidem plus legare, aut per fideicommissum relinquere poterat. Quin & ad mortis caussa capiones, (d) & ad donationes inter viuos, morte donatoris confirmatas, (e) legem illam animaduertimus porrectam, eatenus, vt quod vltra donatum esset, non valeret, nisi donata res aliena, quæque posset vsucapi. (f) Denique & ad ipsa pacta dotalia, quibus conuenerat, vt mor-

(d) L. 38 ff. de mort. causs. don.
(e) L. 1. C. de bon. profect.
(f) L. 25. ff. de don. inter vir. & vx.

(a) L. vlt. C. Th de inoff. dot.

tua vxore maritus dotem retineret, ea lex pertinebat, (a) siquidem & tunc ita aliquando scena instruebatur, vt dotis nomine plus caperet maritus, quam decimam.

(b) PAVLL. Lib. II. L. 63. ff. ad L. Falc.
(c) TER. CLEM. LIB. IV. L. 67. ff. eod.

Capiebat itaque coniux a coniuge DECIMAM omnium defuncti bonorum. Quapropter, ne quid in fraudem legis fieret; opus erat bonorum aestimatione, de qua ex instituto ad hoc caput in commentariis suis egerunt PAVLLVS (b) & TER. CLEMENS, (c) quorum tamen verba TRIBONIANVS, vti acute coniecit IAC. GOTHOFREDVS, in titulum de lege Falcidia transtulit, quia abrogatis legibus decimariis, aestimationi bonorum ob quartam Falcidiam commode poterant adplicari. Ex his vero fragmentis discimus, pretia rerum in aestimandis bonis non ex affectu, nec ex vtilitate singulorum, sed communiter functa esse, adeoque nec filium proprium nec alienum aliter aestimatum quam hominem, nec seruum ob noxam quam nocuit, vel ob institutionem nondum adita hereditate, neque bona ob nomina mala maioris aestimata fuisse: habitam tamen fuisse rationem loci temporumque, quae nonnullam pretio adferre solent varietatem: denique & subduci consueuisse, quod lex Falcidia exceperit, vt quod reliquum esset, si non excederet portionem lege statutam, id demum coniugi superstiti deberetur. Haec PAVLLVS & TER. CLEMENS, quibus VLPIANVS (d) addit, legato annuo relicto, per annos singulos inspecta conditione legatarii, & si plurium seruo legatum, singulorum dominorum spectatis personis, definiendum esse, quantum quisque capere posset. Vnde in censum aestimationemque haut veniebant, quae legatario ex alia caussa, veluti depositi, crediti, aut mercedis debebantur, dum modo a legatario doceretur, omnem legis fraudem abesse. (e) Quod ultra decimam coniugi fuerat relictum, id fiscus, tanquam caducum occupabat, (f) puta, si ita relictum esset, vt penes coniugem permaneret. Nam si coniugem rogasset coniux, vt, quod ex testamento ad eam peruenerat, restitueret alii: etiam plus quam decimam, immo & solidum, capere poterat, testibus IAVOLENO, (g) PAVLLO (h) & SCAEVOLA. (i) *Aliud* enim, inquit VLPIANVS, (l) *est* CAPERE, *aliud* ACCIPERE. *Capere cum effectu accipitur. Accipere, etsi quis non accepit, vt habeat: ideoque non videtur quis capere, quod erit restituturus: sicut peruenisse illud proprie dicitur, quod est remansurum.*

(d) VLP. Lib. IV. L. 23. ff. quando dies leg. cedat.
(e) L. 27. ff. de prob. L. 37. §. 5. 6. ff. de legat. 3.
(f) Vlp. tit. XVII. §. 1.
(g) L. 42. ff. de legat. 2.
(h) L. 28. ff. de legat. 3.
(i) L. 68 pr. ff. de aur. arg. mand. leg.
(l) L. 71. pr. ff. de V. S.

III. Sic

III. Sic ordinarie decimam inter se capiebant coniuges. Aliæ insuper decimæ adiiciebantur pro numero liberorum ex alio matrimonio superstitum, de quibus sequente capite decimo sexto: SI EX ALIO MATRIMONIO LIBEROS SVPERSTITES HABEBVNT, PRAETER DECIMAM, QVAM MATRIMONII NOMINE CAPIVNT, TOTIDEM DECIMAS PRO NVMERO LIBERORVM ACCIPIVNTO. Proderant ergo ad has decimas capiendas liberi, singuli etiam ex alio suscepti matrimonio, sed superstites tantum non amissi: naturales, non adoptiui, de his enim SC supra explicato, sub Nerone fuerat cautum, vt non modo in nulla parte muneris publici, sed *ne quidem ad hereditates* capiendas prodessent. (a) Hinc vnus vnam, duo binas, tres trinas adiiciebant decimas, adeoque si quis nouem ex priore matrimonio liberos habebat superstites, solidum capere poterat, quia vnius decimæ matrimonii nomine, reliquarum ob liberos capax videbatur. Ita Domitius Tullus homo pecuniosus vxori, quam senex duxerat, amoenissimas villas & magnam pecuniam reliquerat, teste PLINIO, (b) quum tamen nullus exstaret communis filius filiaue. Sed addit PLINIVS eam *diu viduam*, MATREM *olim fuisse*. Siue autem ex priore matrimonio superessent liberi, siue post testamentum vel ex hoc vel ex nouo matrimonio nati essent, decimas pro eorum numero capere poterat coniux superstes, si *in tempus liberorum* esset legatum. (c) Hinc etiamsi specialiter id expressisset testator, quod has decimas legauerit in eam conditionem, si vxor ex se post testamentum liberos enixa fuerit: nihilominus ea iudice TER. CLEMENTE (d) admittenda est ad legatum, etiamsi ex alio post mortem mariti liberos enixa sit. Quid vero si viuo testatore, factoque diuortio, mulier ex alio pepererit? De his sane sensisse testatorem non erat verosimile, etiamsi postea soluto matrimonio ad priorem maritum rediisset. Et huc pertinet species apud IVLIANVM: (e) *Quum vir vxori*, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT: (*quandoque* posito pro quandocunque (f) vti in L. 2. ff. soluto matr. L. 13. ff. de reb. cor. qui sub tut. L. 13. ff. de acceptil.) *fundum legat: si mulier* DIVORTIO FACTO LIBEROS EX ALIO *procreauerit, deinde soluto secundo matrimonio ad priorem maritum redierit, non intelligitur expleta conditio, quod testatorem verosimile non est de liberis sensisse, qui* SE VIVO EX ALIO *suscepti fuissent.*

(a) Tacit. Annal. Lib. XV. cap. XIX.

(b) Lib. VIII. Epist. XVIII.

(c) L. 61. ff. de cond. & dem.

(d) TER. CLEM. Lib. IV. L. 62. pr. ff. eod.

(e) L. 25. ff. eod.

(f) Sanct. Mineru. Lib III. p. 359.

Cete-

(a) Ad Vlpian. p. 610. (b) Lib. LVI. p. 590. (c) August. cap. CI.

Ceterum, quod recte a V. C. ANT. SCHVLTINGIO (a) obseruatum est, insignem inde lucem capit locus DIONIS. (b) Quum enim, teste SVETONIO, (c) Augustus Tiberium inter primos heredes ex parte dimidia & sextante, id est ex besse: Liuiam ex tertia parte instituisset: DIO CASSIVS addit, petiisse eum a Senatu, *αὐτῇ καὶ παρὰ τὸν νόμον καταλιπεῖν συγχωρηθῆναι vt tantum sibi liceret Liuiæ* PRAETER LEGEM *relinquere*. Quærunt, quæ lex Liuiæ quominus tertiam capere posset obstiterit? & vulgo cum CVIACIO (d) respondent, ob legem Voconiam ad illam tantum peruenire haut potuisse. Sed rem eos acu non tangere, vel inde patet, quod legi Voconiæ iam tum fuisset lege Papia Poppæa derogatum, permissumque feminis nuptis, vt possent aliquid ex maritorum testamentis capere. Quare nihil erat, cur ea lege Liuiam solutam vellet Augustus. Verum ex lege Papia non nisi duas decimas capere potuisset Liuia: alteram nomine matrimonii, alteram ob Tiberium filium, ex prisco susceptum matrimonio. Communis enim, quem ex Augusto immaturam enixa fuerat, vel ideo non proderat Liuiæ, quod ad nominum diem non aduixisset. Vt igitur trientis esset capax, lege hac decimaria erat soluenda, ne, quod vltra duas decimas legatum fuerat, ærarium occuparet. Et hæc ipsa lege solutio est, quam iam libro LV notauerat DIO, dum Liuiæ ius trium liberorum datum obseruarat.

(d) Ad pr. Inst. de lege Falc.

IV. Filius filiaue ex alio suscepti matrimonio non nisi superstites adiiciebant decimam. Ast sequente capite XVII cautum fuerat, VT COMMVNIS FILIVS FILIAVE POST NOMINVM DIEM AMISSVS AMISSAVE DECIMAM ADIICERET. Communis filius filiaue superstes ad solidi, post nominum diem amissus amissaue ad decimæ capacitatem proderat. Quum autem hæc lex ad cohibendam testandi libertatem comparata odiosa quodammodo videretur: non tam curiose in conditionem liberorum, vti alias in hac lege fiebat, videbatur inquirendum. Hinc prodesse etiam censebatur partus monstrosus, (e) etiam apud hostes susceptus reuersusque postliminio, (f) (apud hostes enim exstinctus nunquam videbatur fuisse, adeoque nec intelligebantur parentes eum habere desiisse, quem nunquam habuerant: (g)) immo &, qui post nominum diem in seruitutem fuisset redactus. (h) Neque tamen filius dubiæ originis proderat, quantumuis eum Prætor nutriri vel

(e) VLP. Lib. IV. L. 135. ff. de V. S. (f) VLP. Lib. IV. L. 9. ff. de capt. & postlim. (g) PAVLL. Lib. III. L. 208. ff. de R. I. (h) VLP. Lib. IV. L. 209. ff. de R. I.

vel ali oportere decreuiſſet: quia quæſtioni de veritate, an quis ſit filius? præiudicium facere non debebat cauſſa alimentorum. (a) Multo minus ratio parentum habebatur ob filium in ſeruitute quæſitum, niſi in patriam poteſtatem poſtea redigeretur beneficio principis, (b) id eſt, ceu ex ipſa tituli rubrica adparet, niſi fuiſſet per reſcriptum principis arrogatus. Omnia enim hæc fragmenta ad leges decimarias pertinere præclare docuit IAC. GOTHOFREDVS, cum in commentario ad legem noſtram, (c) tum in præſtantiſſima interpretatione regularum iuris. (d)

Quamuis vero & amiſſus amiſſaue prodeſſet: amiſſos tamen eos eſſe oportebat non ſtatim a natiuitate, ſed POST NOMINVM DIEM. Ita enim VLPIANI textum ex codice Tiliano omnium præſtantiſſimo reſtituit EM. MERILLIVS, (e) quum in plerisque editionibus legatur: *poſt nonum diem*. *Nominum* autem *dies* erat, quo nomen dabatur infanti recens nato, vt poſtea id nomen, vt ſupra dixi, referretur in acta publica: id quod apud Græcos die quinto; (f) vel decimo, (g) apud Romanos vel octauo, ſi puella; vel nono, ſi puer natus eſſet, fiebat, ceu præclare docent FESTVS, (h) MACROBIVS, (i) & PLVTARCHVS, (l) qui & rationem huius ritus ſuo more reddere conatur. Dicebatur iſte dies etiam *luſtricus*, quia infans non ſolum nomen tunc accipiebat, verum etiam *luſtrabatur*, vel, vti TERENTIVS (m) loquitur, *initiabatur*. Quo de ritu PERSIVS: (n)

Ecce auia, aut metuens diuûm matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque vda labella
Infami digito & LVSTRALIBVS ante ſaliuis
Expiat, vrentes oculos inhibere perita.
Tunc manibus quatit, & ſpem macram ſupplice voto
Nunc Licini in campos, nunc Craſſi mittit in ædes:
Hunc optent generum rex & regina: puellæ
Hunc rapiant, quidquid calcauerit hic, roſa fiat.

SVETONIVS in Caligula: (o) *Infantem autem Iuliam Druſillam adpellatam* PER OMNIVM DEARVM *templa circumferens, Mineruæ gremio impoſuit, alendamque & inſtituendam commendauit.* Et in Nerone: (p) *Eiusdem futuræ infelicitatis ſignum euidens* DIE LVSTRICO *exſtitit. Nam C. Cæſar, rogante ſorore, vt in-*

(a) VLP. Lib. IV. L. 10. ff. de his qui ſui vel al. iur.
(b) VLP. Lib. IV. L. vlt. ff. de adopt.
(c) Cap. XII.
(d) Ad L. 209 p. 797. ſequ.
(e) Obſ. Lib. II. cap. XXXIII.
(f) Heſych. voce ἀμφιδρόμια. Athen. Lib. II. cap. XXIV. & Lib. IX. cap. II.
(g) Suid. voce ἀμφιδρόμια Pollux Lib. I. cap. I. n. 24.
(h) Voce *Luſtrici*.
(i) Saturn. Lib. I cap. XVI.
(l) Quæſt. Rom. p. 288.
(m) Phorm. Act. I. Sc. I.
(n) Sat. II. v. 31.
(o) Cap. XXV.
(p) Cap. VI.

 fanti,

fanti, quod vellet, nomen daret, intuens Claudium, eius se dixit dare. Denique IVL. CAPITOLINVS: (a) *Quum rarum esset, aquilas in his locis videri, in quibus natus est Albinus, septimo eius die, hora conuiuii, quod* CELEBRITATI PVERI *deputabatur, quum ei fierent nomina, septem aquilæ paruæ de nido allatæ sunt.* Ex quo loco simul discimus, septimum etiam diem non nunquam fuisse lustricum. Quod vero non nulli ex eodem IVLIO CAPITOLINO (b) colligunt, tricesimo circiter die nomen liberis impositum: is error est, ex male interpuncto eius loco natus. Dum enim scribit: *Inter hæc liberales caussas ita muniuit, vt primus iuberet apud præfectos ærarii Saturni vnumquemque ciuium natos Liberos profiteri* INTRA TRIGESIMVM DIEM, *nomine imposito*: non sane sensus est, nomen impositum esse trigesimo die, nec, vti SALMASIVS emendat, professionem factam esse *intra trigesimum a nomine imposito diem*, sed professionem non prius fieri potuisse, quam imposito iam nomine, non tardius quam intra trigesimum a natiuitate diem. Nomen itaque imponebatur die lustrico: postea professio fiebat, intra trigesimum a natiuitate diem, paullo laxiore spatio professioni, quam impositioni nominum, dato. Ante diem lustricum *primordia* erant, de quibus SERVIVS: (c) *Nam ipsum puerum inter ipsa* PRIMORDIA, *id est, nono die periisse, manifestum est.* Vnde intra primordia exstinctos crediderim liberos, quibus in vetustis lapidibus nulla imposita sunt nomina. Ita apud GRVTERVM (d) legimus:

(a) Albin. cap. IV.

(b) In Marco cap. IX.

(c) Ad Virgil. Ecl. IV.

(d) Inscr. p. DCLXVI, 2.

D. M.
D. AEMILIVS. P. F. FELIX.
FILIAE. SVAE. FECIT.

Apud eumdem: (e)

(e) Ib p. DCLXXIV, II.

CALPVRNIA. C. F.
MAXIMA. MATER.
DOLENS. ET. MERENS.
FILIEIS. FECIT. SVEIS.

Et

Et denuo: (a)

(a) Ib. p. DCLXXX, 5.

DIDIA. T. F. FABIA.
MATER. IN. MEO. DOLORE.
IN. HOC. SEPVLCRO.
NOMEN. IN HIS. ADSCRIPSI. MEVM.
HIC. EST. DOMVS. MEA. CVM. MEIS.

Attamen & ſtatim poſt natiuitatem aliquando nomina impoſita fuiſſe infantibus, argumento eſt inſcriptio elegans apud eundem: (b)

(b) Ib. p. DCLXXXVIII, 8.

D. M.
IVLIO. DIADVMENO.
FILIO.
IVLIVS. CORVNCANIVS.
VIX. HOR. IV.
HORA. BREVIS. VITAE.
LETVM FVIT.

Soli itaque, qui ad hunc nominum diem aduixerant, DECIMAM ADIICIEBANT. Infantes enim intra primordia exſtincti, dicti *ſanguinolenti*, ἀπρονόητοι, *neglecti*, & non magis pro natis habebantur, ac ſi nunquam fruiti eſſent lucis vſura. (c) Additur in lege: DVO POST DIEM NOMINVM AMISSI DVAS DECIMAS ADIICIVNTO. Quod procul dubio de gemellis æque ac liberis diuerſo tempore procreatis intelligendum. Sufficiebat enim, duos exſtitiſſe liberos communes, qui impoſitis nominibus ſpes parentum morte immatura deſtituiſſent. De tribus liberis communibus nihil hoc capite dicitur. Tres enim poſt nominum diem amiſſi non decimas tres adiiciebant, ſed ad ſolidi capacitatem proderant parentibus, (d) adeoque ad aliud caput hæc ſpecies pertinebat.

(c) Cuiac. Paratitl. ad tit. C. de infirm. poen. cælib.

(d) Vlp. Fragm. tit. XVI §. 1.

V. Nouum coniugibus beneficium indulget caput legis XVIII, quo cautum, vt PRAETER DECIMAM ETIAM VSVMFRVCTVM TERTIAE PARTIS, ET, QVANDOQVE LIBEROS HABVERINT, EIVSDEM PARTIS PROPRIETATEM CAPERE IVS ESSET. Ita ſe verba habent apud VLPIANVM; nec eſt, quod in iis quidquam mutatum velimus. Alias per leges teſte apud VLPIANVM. CELSO (e) omnium bonorum vſusfructus legari

(e) CELS. Lib. XXXII. L. 29. ff. de vſufr.

ri poterat, modo ne excederet dodrantis æstimationem. Ast ea libertas legandi haut parum adstricta inter coniuges. Distinguit enim lex, purene coniux coniugi leget, an sub conditione, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT: quale exemplum vidimus ad caput XVI. Si pure legasset, non solum decima matrimonii nomine, sed & vsusfructus tertiæ partis bonorum; sin sub conditione liberorum, præter decimam illam & tertiæ partis bonorum proprietas legari poterat. Plura passim in iure nostro occurrunt huius rei vestigia, quæ paullo curiosius legere iuuabit. Ait IAVOLENVS: (a) PARTIS TERTIAE VSVMFRVCTVM *legauit: heredis bona ab eius creditoribus distracta sunt: & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi caussa: & per ignorantiam stipulatio prætermissa est: Quæro an ab herede mulieris pecunia, quæ fruendi caussa data est, repeti possit, & qua actione? respondi in factum actionem dari deberi.* Species clara est. Maritus vxori legauerat vsumfructum tertiæ partis bonorum, quod licebat per leges decimarias, etiamsi nulli exstarent liberi. Aestimatione bonorum facta, quam fieri debuisse, supra docuimus, heredis bona a creditoribus vendebantur, & ne legato excideret vidua, ei pecunia ex tertia bonorum parte redacta quasi vtenda fruenda dabatur. Heres autem ex ignorantia iuris non interposuerat stipulationem de restituenda pecunia, nec satisdationem exegerat, quam alioquin in vsufructu quantitatum rerumque fungibilium oportebat interponi. Mortua muliere finitoque quasi vsufructu, quærebat heres, an pecuniam datam & qua actione a mulieris heredibus repetere posset: Actionem dari manifestum videbatur, quia mortua muliere quasi vsusfructus fuerat finitus. Ast non poterat ex stipulatu agi, quia stipulatio non fuerat interposita: nec vindicari, quia non species, sed quantitas fuerat data, nec condictio sine caussa institui, quia non inter heredem & mulierem, sed inter hanc & creditores hoc intercesserat negotium. Ergo supererat actio *præscriptis verbis*, vel *in factum*, cui locus est, quotiescunque ex stricta iuris ratione omnis agendi via præclusa videtur, & pro acturo tamen militat æquitas. (b)

Ad eandem legem pertinet lex SCAEVOLAE: (c) *Maritus vxori suæ:* VSVMFRVCTVM TERTIAE PARTIS, ET, QVVM LIBEROS HABVISSET, PROPRIETATEM *legauit: eam vxorem heredes falsi testamenti, & aliorum criminum accusarunt, qua re im-*

(a) L. 10. ff. de præscr. verb.

(b) L. 11 ff. de præscr. verb.

(c) L. 48. ff. de vsuf.

impedita est legatorum petitio: interea & filius ei mulieri natus est, eoque CONDITIO LEGATI EXSTITIT. *Quaesitum est, quum testamentum falsum esse non adparuerit, an fructus etiam mulieri praestari debeant? Respondi praestandos.* Species plane ad hanc legem decimariam attemperata est. Legata fuerat vxori tertia pars vsusfructus, & si liberos sustulisset, eiusdem partis proprietas. Interea dum heredes testamentum tanquam falsum impugnant, conditio exstitit & testamentum falsum esse, non adparuit. Itaque mulier finita lite non solum legatum petit, sed & fructus, nimirum a tempore aditae hereditatis, a quo dies legati vsusfructus cedit. Obiecisse videntur heredes, diem legati conditionati a momento demum, quo exstitit conditio, cedere, (a) adeoque & ex eo tempore tantum peti posse fructus. Ast SCAEVOLA respondet praestari debere a tempore aditae hereditatis quia & antequam exsisteret conditio, vsusfructus, pure legatus, debebatur, idque legatum a momento aditae hereditatis deberi, iuris erat expeditissimi. (b) Auxilio etiam mulieri esse potuisset Seueri & Antonini constitutio. Nam ex horum rescriptis vsuras praestare tenebantur, quicumque frustrationis caussa beneficium legum implorabant. (c) Sed hanc Seueri & Antonini constitutionem per aetatem Scaeuola Cerbidius videre non potuit.

Denique ad idem caput referenda sunt verba vexatissima VENVLEII: (d) *Nihil interest, vtrum* BONORVM *quis, an* RERVM TERTIAE PARTIS VSVMFRVCTVM *legauerit. Nam si bonorum vsusfructus legabitur, etiam aes alienum ex bonis deducitur, & quod in actionibus est computabitur: at si certarum rerum vsusfructus legatus erit, non idem obseruabitur.* Dici non potest, quam difficile hoc fragmentum visum fuerit interpretibus: ex quibus alii cum HALOANDRO legunt: *Nonnihil interest*: alii ex vulgata: *multum interest* rescribi iubent. ANT. FABER, (e) in emendando parum modestus, non modo τὸ *multum interest* probat, sed & pro verbis: *rerum tertiae partis* rescribit: *rerum certarum*, HERALDVS (f) & HVGO GROTIVS: (g) *rerum certae partis.* Denique vir eximius GER. NOODT (h) hac postrema quidem emendatione nihil opus esse recte censet, siquidem cur tertiae partis bonorum meminerit VENVLEIVS, ex legibus decimariis ratio satis commode reddi potest: ast ipse quaedam textu excidisse censet, legitque: *Si rerum, & quod in actionibus erit computabitur.* Enimuero etiamsi ad-

(a) L. 5. §. 2. ff. quando dies leg.

(b) L. vn. §. 2. ff. quand. dies vsusfr. leg. ced.

(c) L. 89. §. 1. ff. ad L. Falc.

(d) L. 43. ff. de vsufr. leg.

(e) Coniect. Lib. 1. cap. XIV.

(f) Rer. iudic. Lib. II. cap. III.

(g) Flor. Sparf. ad h. t.

(h) Lib. 1. Obs. cap. XII. & de Vsufr. Lib. 1. cap. XXXIII.

admiſſa hac viri clariſſimi emendatione recte ſe habere videantur omnia: ego tamen religioni mihi duco, auctoritatem codicis Florentini deſerere, vbi nulla adigit neceſſitas. Tres inter ſe ſpecies, vti vir ſummus CORN. VAN BYNKERSHOEK docet, contendit Venuleius. Titius vxori legauerat *vſumfructum tertiæ partis bonorum:* Caius *tertiæ partis rerum:* IAVOLENVS vſumfructum *tertiæ partis certarum rerum.* Quæritur, an omnes hæ vſufructuariæ ſint eiusdem conditionis, eatenus, vt æs alienum ſit deducendum & quod in actionibus eſt computandum, ante quam tertiæ illius partis ponatur ratio? Reſpondet VENVLEIVS, *nihil intereſſe* inter duas ſpecies priores. Siue enim legatus ſit vſusfructus *partis tertiæ bonorum*, ſiue *tertiæ partis rerum*, & æs alienum deduci oportere, & id quod in actionibus eſt, computari. Expediti enim iuris eſt, *res* & *bona* hic dici promiſcue, actionesque etiam res incorporales, & in bonis eſſe. (a) Aſt in tertia ſpecie, *ſi vſusfructus tertiæ partis certarum rerum legatus ſit*, idem obſeruari negat VENVLEIVS, & recte negat, quum nec æs alienum certam rem ſingularem afficiat, & actiones ad ipſam bonorum vel rerum vniuerſitatem pertineant. Quæ omnia tam luculenter expendit vir quem laudaui, illuſtris, CORN. VAN BYNKERSHOEK, (b) vt vel verbum addere ſuperuacuum videatur.

Denique eodem pertinent omnia illa veterum artis noſtræ conditorum fragmenta, in quibus mariti vxoribus legaſſe dicuntur ſub conditione: SVBLATIS LIBERIS, (c) QVANDOQVE LIBEROS HABEBVNT, (d) QVVM LIBEROS HABVERINT. (e) Qui vero liberi tunc profuerint, iam paullo ante ex L. 25. ff. de condit. & demonſtr. expoſuimus.

VI. Poſtremum inter leges decimarias, id eſt vndevigeſimum PAPIAE POPPAEAE caput id quoque lucrum concedit vxoribus, VT HOC AMPLIVS PRAETER DECIMAM DOTEM LEGATAM SIBI PETERE poſſent. Dos itaque non computabatur in decimam, quam matrimonii nomine vxor capiebat, quia illa eſt proprium patrimonium vxoris, adeoque nec ei legatur a marito, ſed relegatur, vel prælegatur, tanquam res vxoris iam propria. (f) Præcipue huc referenda eſt ſpecies, quam tractat TERENTIVS CLEMENS. (g) *Quum ab vno herede mulieri* PRO DOTE *compenſandi animo legatum eſſet, eaque dotem ſuam ferre, quam legatum*

(a) L. 49. ff. de V. S.

(b) Obſ. Lib. II. cap. XXIV.

(c) L. 24. ff. de adim. vel transf. leg.

(d) L. 25. ff. eod.

(e) L. 62. pr. ff. de cond. & dem. L. 4. C. quand. dies leg. vel fideic. ced.

(f) Cuiac. Obſ. Lib. IV. cap. XXIII.

(g) TER. CLEM. Lib. IV. L. 53. ff. de leg. 2.

gatum maluerit: vtrum in omnes heredes, an in eum ſolum, a quo legatum eſt, actio ei de dote dari debeat? quæritur. Maritus qui v. c. mille Philippûm dotis loco ab vxore acceperat, huic moriens non ipſam hanc ſummam relegauerat, ſed certum fundum, ab vno coheredum præſtandum in compenſationem dotis. Non quærebatur, an ſubſiſteret legatum? (ſubſiſtebat enim per legem noſtram decimariam:) nec, an mulier legato repudiato, ipſam dotem repetere poſſet: (Neque enim id dubium erat ob ambiguam fundi æſtimationem.) Sed id quærebatur, ſi dotem mallet, vtrum aduerſus omnes heredes, an aduerſus eum, a quo ipſi fundus in compenſationem dotis legatus fuerat, haberet actionem? *Et Iulianus quidem in eum primum, a quo legatum ſit, actionem dandam putat: nam quum aut ſuo iure, aut iudicio mariti contenta eſſe debeat, æquum eſſe, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, vſque ad quantitatem legationis huius æris alieni ſuſtinere, reliqua parte dotis ab herede ei præſtanda.* Liquida eſt decifio. Non ab omnibus heredibus fundum illum legauerat maritus, ſed ab vno: nec tamen illi plus oneris impoſuerat, teſtator, quam vt fundum loco dotis præſtaret. Ex eo ergo conſequebatur, vt actio primum inſtituenda eſſet aduerſus heredem, a quo legatum erat, vt tantum ſolueret, quanti eſſet fundus, & ſi iſtud pretium mille Philippûm non conficeret, in ſubſidium reliqui coheredes tenerentur, quia dos facit partem æris alieni, ab omnibus exſoluendi heredibus.

Sequitur altera apud CLEMENTEM ſpecies: (a) Maritus dotis compenſandæ cauſſa vxorem cum aliis inſtituerat heredem, ſique Titium coheredem ſubſtituerat. Illa, repudiata hereditate, dotem præferebat. Quærebatur, vtrum ab omnibus heredibus, an a ſolo Titio ſibi ſubſtituto eam petere debeat? Reſpondet ICtus: *Eadem*, (quæ videlicet de ſuperiore ſpecie dixerat,) *erunt dicenda, ſi* (vxor) *heres inſtituta pro dote, omiſerit hereditatem: vt in ſubſtitutum* (primum) *actio detur*, (reliqui coheredes teneantur in ſubſidium,) *& hoc verum eſt.*

(a) TER. CLEM. lib. L. 53. §. 1. ff. de leg. 2.

Denique & tertiam ſpeciem adiicit. (b) Maritus vxori legat dotem ab vno coheredum, Titio, eumque & aliis legatis onerat. Poſita ratione Titius deprehendit, quum ex dote relegata quarta Falcidia detrahi nequeat, (c) ea exſoluta ſibi vel nihil vel parum ſuperfore. Quæritur, idne damnum ſolus Titius ſentiat, an illud ad

(b) ID. ib. L. 53. §. 2. eod.

(c) L. 81. §. 1. 2. ff. ad L. Falc.

ad omnes coheredes pertineat? Respondet TER. CLEMENS, æquum esse, vt damnum ad omnes pertineat, ex eadem puta ratione, quod dos facit partem æris alieni. Et ita intelligenda postrema TER. CLEMENTIS verba: *Sed de legatis, & legis Falcidiæ ratione belle dubitatur, vtrum is, in quem solum dotis actio detur, legata integra ex persona sua debeat, perinde ac si omnes heredes dotem præstarent*, (id est vtrum coheres solus perinde omne damnum ferat, ac ferre deberent omnes, si ab omnibus legata fuisset,) *an dotem totam in ære alieno computare*, (adeoque is quartæ suæ supplementum a coheredibus petere possit,) *quia in eum solum actio detur? Quod sane* (posterius) *magis rationem habere videtur.*

VII. Quemadmodum vero leges istæ haut parum odiosæ semper visæ sunt ciuibus Romanis: ita hi varias excogitarunt artes, quibus fraus illis vtcumque fieret. Primum enim sæpe huiusmodi pacta dotalia fiebant, vt dos, etiam quæ vniuersa mulieris bona exhauriebat, mortua vxore penes maritum maneret. Sed hanc in fraudem legis constitutam dotem irritam esse iubebat CONSTANTIVS. (a) Nec est quod cum CVIACIO *ad hanc legem* existimemus, legem Papiam certam quantitatem præstituisse dotibus. In fraudem enim legis Papiæ constituta dos non est, quæ vltra decies centena datur, sed quæ ita datur, vt plus, quam per leges decimarias liceat, ad coniugem superstitem perueniat, ceu recte in commentario docet vir eximius IAC. GOTHOFREDVS, & ante eum EM. MERILLIVS Obs. lib. III. cap. VI. Nam si lege Papia modus præstitutus fuisset dotibus, & plus in dotem dedisset mulier, id non in fraudem legis, sed contra ipsam legem factum fuisset. Vnde palam est, de ea fraude loqui legem, qua coniux coniugi titulo dotis daret, quod per leges capere non posset.

(a) L. vlt. C. Th. de inoff. dot.

Deinde quum *capere* sit aliquid ex testamento lucrari: leges decimarias commode eludebant donationibus inter viuos, quia Seuerus & Antoninus anno V. C. IϽCCCCLIX. Fuluio Aemiliano & Numio Albino coss. auctores fuerant senatui, vt & inter coniuges donationes ratas esse censeret, si morte donatoris vel donatricis confirmarentur. (b) Verum & huic fraudi legibus recentioribus (c) obuiam itum esse, iam supra notauimus.

(b) L. 32. §. 1. ff. de don. int. vir. & vxor.
(c) L. 1. C. Theod. de bon. proscr.

Deni-

Denique quam maxime huc faciebant tacita fideicommiſſa. Si quis enim plus, quam per leges licebat, coniugi vellet relictum: is tunc in ſpeciem alios inſtituebat heredes, ſed tacito fideicommiſſo obſtrictos, vt vel omnia bona, vel maximam eorum partem reſtituerent coniugi ſuperſtiti. Vnde lucem capiunt duo præclara fragmenta, PAPINIANI alterum, alterum TERTVLLIANI. Ille ait: (a) *Si gener ſocerum heredem reliquerit*, TACITI FIDEICOMMISSI *ſuſpicionem ſola ratio paternæ adfectionis non admittit*. Manifeſto Papiniano propoſita fuerat hæc ſpecies. Titius moriens reliquerat coniugem, quæ præter decimam matrimonii nomine,& vſumfructum tertiæ partis bonorum, per legem nihil capere poterat. Heredem ergo inſtituerat eius patrem, idque ſuſpicionem iniecerat heredibus ab inteſtato, teſtamentum hoc conditum eſſe in fraudem legis decimariæ, tacitoque fideicommiſſo obſtrictum eſſe ſocerum, vt hereditatem filiæ, Titii viduæ, reſtitueret. Quærebant ex *Papiniano*, an iuſta ſit illa ſuſpicio? idque negabat ICtus, &, ſi alia deeſſent rei teſtimonia, hanc ſolam affectionis paternæ rationem eam ſuſpicionem non admittere, reſpondebat.

(a) L. 25. pr. ff. de his quæ vt indign.

Alter locus TERTVLLIANI (b) talis eſt: *Tu modo, vt* SOLIDVM CAPERE *poſſis, hoc meæ admonitionis* FIDEICOMMISSVM *Deus faciat*. Manifeſto ille patrum iuriſconſultiſſimus in animo habuit leges decimarias. Quemadmodum lex Papia multa nuptis præmia pollicebatur: ita TERTVLLIANVS vxori, ſi ſanctæ viduitatis propoſitum ſeruaſſet, non pauciora præmia, quæ partim ad præſentem vitam partim ad futuram & ſempiternam pertinent, proponit. Ea vt in ſolidum vxor capiat, optat, fingitque eleganter, tacito fideicommiſſo, id eſt, precibus ſe rem commiſiſſe Deo, quemadmodum mariti fideicommittere ſoleant heredibus, quod ad vxores contra leges decimarias peruenire vellent. Enimuero huic quoque fraudi obicem poſiturus CONSTANTINVS, M. (c) (non, vti in quibusdam editionibus eſt, Conſtantius, ad Maximum, Rationalem Hiſpaniæ reſcribit, tacita huiusmodi fideicommiſſa præmiis propoſitis eſſe detegenda. Et quidem, ſi ipſe cuius fidei commiſſum fuerit, rem enunciet, tertiam bonorum partem ei præmium futuram. Sin vxor rem deferat, eam dimidiam hereditatem cum optione habituram: occultatorem contra, omni patrimonio exutum, in inſu-

(b) Ad vxor. Lib. 1. cap. 1.

(c) L. vn. C. de his qui ſe defer.

 lam

lam deportatum iri. Seuera ista constitutio paullo incautius in codicem Iustinianeum translata est a Triboniano eiusque sociis, siquidem Iustiniani temporibus, abolitis, vti mox demonstrabimus, legibus decimariis, vix istis fideicommissis tacitis amplius erat opus.

VIII. Ceterum leges illæ decimariæ paullatim ab vsu recesserunt: ac denique in vniuersum abrogatæ sunt. Quod, quibus gradibus sit factum, diligentius iam inuestigandum est. Primum Claudius Imp. teste SVETONIO (a) ciuibus, naues mercaturæ caussa fabricantibus, vacationem legis Papiæ Poppææ concessit. Quod quamuis de legibus decimariis præcipue intelligendum sit, ipsæ tamen illæ leges per sæcula insequentia constanti vsu viguerunt: siquidem sub Vespasianorum tempora eorum meminit QVINCTILIANVS; sub Antoninis SCAEVOLA, sub Seuero TERTVLLIANVS, sub Caracalla PAPINIANVS & VLPIANVS, sub Alexandro VENVLEIVS, quorum loca hoc capite passim allegauimus. Quin quarto adhuc sæculo Christiano, quamuis CONSTANTINVS M. poenas cælibatus ac orbitatis sustulisset, ipsæ tamen leges decimariæ ab eo intactæ seruatæ sunt, ceu ex constitutione in codice Iustinianeo mutila, (b) in Theodosiano (c) integriore, adparet, vbi CONSTANTINVS, abolitis coelibatus poenis; *Verum huius beneficii*, inquit, *maritis & vxoribus inter se vsurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiæ vix etiam opposito iuris rigore cobibentur, sed maneat inter istas personas* LEGVM PRISCA AVCTORITAS. Mansisse ergo sub Constantino leges decimarias, cum ex his verbis, tum & ex Seuera illa epistola ad Rationalem Hispaniæ, paullo ante allegata, adparet. Confirmauit tamen idem Imperator nauiculariis priuilegium, a Claudio Imp. olim concessum, vt ex constitutione in codice Theodosiano superstite (d) discimus.

Sub Constantini M. filiis, proximisque successoribus, mansisse leges decimarias, vel inde patet, quod eæ adhuc sub Theodosio M. viguerunt, qui & ipse tamen decurionibus & curialibus legum istarum gratiam fecit, eosque singulari constitutione (e) solidi capaces esse iussit.

Primi anno eræ Christianæ CCCCX has leges penitus sustulerunt HONORIVS & THEODOSIVS, (f) in perpetuum valitura lege decernentes, vt *inter virum & vxorem ratio cesset ex lege*

(a) Claud. cap. XVIII.

(b) L. 1. C. de infirm. cælib. poen.

(c) L. 1. C. Theod. eod.

(d) L. 7. C. Theod. de nauicul.

(e) L. 124. C. Theod. de decur.

(f) L. 2. C. Th. de iur. lib L. 2. C. de inf. poen. cælib.

lege Papia DECIMARVM, *&, quamuis non interueniant liberi, ex suis tamen in* SOLIDVM *capiant testamentis, nisi forte lex alia imminuerit, derelicta*: quin *vt tantum posthac maritus & vxor sibi inuicem relinquere possint, quantum superstes amor exegerit.* Ceterum, quamuis hac constitutione leges decimariæ sublatæ sint: non tamen simul omne orborum & parentum discrimen, sublatum est, vti ALCIATVS (a) ideo a DVARENO (b) notatus, existimat. Hoc enim discrimen primus plane sustulit Iustinianus. Verba autem in constitutione HONORII & THEODOSII: *Nisi forte alia lex imminuerit*, ad legem Falcidiam & eas, quæ de inofficioso testamento scriptæ sunt, respicere, recte obseruauit IAC. GOTHOFREDVS. (c) Quam vero nec parentes & liberi legitima portione fraudari, nec heredes coniugis caussa vltra dodrantem onerari possent: tamen post hanc legem, quod vltra modum coniux coniugi reliquerat, non amplius occupabat fiscus, sed ii, quorum intererat, vel actione in factum, vel querela inofficiosi experiebantur, vt, quod sibi deerat, iis actionibus consequerentur.

(a) Ad L. 137. ff. de V. S.
(b) Disp. Anniuers. Lib. I. cap. XL.
(c) Ad Cod. Theod. Tom. II. p. 649.

CAPVT XV.

AD CAPITA LEGIS XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. XXVI. XXVII ET XXVIII. DE SOLIDI CAPACITATE.

I. P*Roximæ fuerunt leges de solidi capacitate. Eæ quotuplices? Illarum restitutio.* II. *Solidum inter se capiebant coniuges ob ætatem. Breuitas matrimonii an obstiterit? Aetas, qua liberi exigebantur. Locus Tertulliani explicatus. Fr. Connanus notatus.* III. *Solidum inter se capiebant coniuges ob diuturnitatem matrimonii. Maritus annorum sexaginta, vxor quinquaginta lege hac soluti.* IV. *Ob cognationem qui inter se solidum capere potuerint? Cuiacii & Gravinæ lapsus.* V. *Solidi capaces erant absentes reip. caussa. Iac. Gothofredus notatus. Quinam absentes reip. caussa? Mulieres in prouincias duci non poterant.* VI. *Solidi capacitas ob liberos, vel unum communem superstitem, vel puberem amissum. Aetas legitima. Duo quoque trimi proderant parentibus. Quando in-*

infantes mamma fuerint depulsi? Proderant & tres post nominum diem vel vnus intra annum & sex menses amissus. Iac. Gothofredus notatus. Substitutiones, in fraudem legis inuentæ. L. 6. ff. de vulg. & pup. subst. explicata. VII. *Solidi capacitas ob postumum.* VIII. *Solidi capacitas ob ius liberorum impetratum. Quis illud concesserit? An in capite nostro id concedendi facultas populo data?* IX. *Solidi capacitas ex testamento extranei. Pater solitarius. Marmor Viennense expositum contra Ios. Scaligerum. L. 72. ff. de her. inst. exposita.* X. *Quando femina solidum ceperit ex testamento extranei?* XI. *Priuilegia aduersus leges has concessa. Ius trium liberorum. L. 2 & 3. C. Th. de iur. lib. explicatæ. Quando ea constitutio in Occidente valere coeperit? An hæ leges L. vlt. C. de iur. lib. abrogatæ sint?*

I. QUando vnam vel alteram decimam inter se capere potuerint coniuges, superiore capite ostendimus: Has leges decimarias excepisse capita *de solidi capacitate*, cum ex argumenti similitudine, tum ex fragmentis TERENTII CLEMENTIS & VLPIANI colligi potest, quippe quos eodem libro commentariorum quarto de solidi capacitate egisse animaduertimus. Ceterum solidum vel inter se capiebant coniuges, vel quicumque alii ex testamentis quorumcumque. Quibus casibus inter se ceperint coniuges, ostendit VLPIANVS, (a) ex quo septem hæc capita, a viro eximio, IAC. GOTHOFREDO, excepto illo de absentibus reip. caussa, in vnum conflata, ita restituimus:

(a) Fragm. tit. XVI. §. 1.

CAP. XX. *Viro & vxori solidum inter se capiundi ius esto, si vterque vel alteruter nondum eius ætatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.*

CAP. XXI. *Item si vtrique finitos hac lege annos in matrimonio excesserint, solidum capiundi ius esto.*

CAP. XXII. *Item si cognati inter se coierint, vsque ad sextum gradum, eis solidum inter se capiundi ius esto.*

CAP. XXIII. *Si vir abest reip. caussa, donec abest, & intra annum, postquam abesse desiit, libera inter eum & vxorem testamentifactio esto.*

CAP.

CAP. XXIV. *Item qui filium filiamue communem superstitem habebunt aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim, vel qui duos trimos vel tres post nominum diem, aut qui intra annum & sex menses etiam unum cuiuscunque ætatis impuberem amiserunt, eis solidum inter se capiundi ius esto.*

CAP. XXV. *Item vxori, quæ post mortem viri intra decem menses ex eo pepererit, solidum ex bonis eius capiundi ius esto.*

CAP. XXVI. *Item, qui quæue ius liberorum a senatu impetrauerint, solidum inter se capiunto.*

Quando vero ex testamentis aliorum quisque capere potuerit, duo sequentia ostendunt capita, quæ itidem ex VLPIANI rubrica tituli XIII, nec non ex IVVENALE (a). & *L. 8. & L. 9. C. Th. de bon. proscriptorum* ita restituimus:

(a) Sat. IX. v. 86.

CAP. XXVII. *Ex aliorum testamentis* PATER SOLITARIVS *solidum capito.*

CAP. XXVIII. *Item femina ingenua, si tres liberos habebit, & libertina, si quatuor, solidum ex testamento capiunto.*

II. Primum casum, quo solidum inter se capiebant coniuges, ita lex describit: VIRO ET VXORI SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO, SI VTERQVE VEL ALTERVTER NONDVM EIVS AETATIS SIT, QVA LIBERI EX HAC L. EXIGVNTVR. Pertinet itaque lex ad VIRVM ET VXOREM, orbos, non τοὺς ΑΓΑΜΟΥΣ, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, ad eos, *qui intra annum* XXV *nondum inierant* MATRIMONIVM, *vti legem accepisse videtur* SOZOMENVS. (b) Exigebatur enim matrimonium rite contractum, ita tamen, vt & breuissimum sufficeret. *Non tantum* enim *duorum mensium, sed & minoris temporis maritus vxoris testamento scriptus succedebat, nec legata, vel fideicommissa seu donationes temporis huius angustia capi prohibebat*, vti ad Niconem rescribunt DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. (c) Ex qua lege infert vir summus, IAC. CVIACIVS, (d) prisca quadam lege, forsan Iulia & Papia, cautum fuisse ante hanc constitutionem, ne aliter noui nupti ius solidi inter se capiundi haberent, quam si duorum saltim mensium spatio vna fuissent, ciusque sanctionis eam fuisse caussam, vt nouus νεογάμων calor coërceretur,

(b) Hist. eccl. Lib. I. cap. IX.

(c) L. 19. C. de legat.

(d) Obs. Lib. XVIII. cap. IX.

retur, quo æſtuantes facile ſua omnia nouo coniugi elargiri ſoleant. Quale quid & Germanis in mentem veniſſe, in Antiquitatibus Germanicis notauimus. Verum quamtumuis acuta ea coniectura ſit: veterum tamen teſtimonio illa deſtituitur: nec id ex hac conſtitutione liquet, quum Nicon Imperatoribus huiusmodi ſpeciem proponere potuerit, ex qua naſceretur dubium, an ſolidi capax ſit maritus, quocum vxor bimeſtre tantum exegerit matrimonium, adeoque Principes non tam ad legem aliquam, quam ad propoſitum ſibi caſum reſpexerint.

His coniugibus SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS erat; ſiue alter alterum heredem inſtituiſſet, ſiue per donationem inter viuos mortiſue cauſſa omnia bona tranſtuliſſet in coniugem. Ad hos enim modos omnes CAPIVNDI vocabulum porrigi, iam ſuperiore capite monuimus. Non tamen ſolidum capiebant ſemper, ſed SI VTERQVE VEL ALTERVTER EORVM NONDVM EIVS AETATIS ESSET, QVA LEX LIBEROS EXIGIT. Si vterque infra eam ætatem erat, vterque; ſin alteruter, is, qui nondum eius ætatis erat, ſolidi capax habebatur.

Aſt quænam illa ætas, qua lex exigebat liberos? Ipſe VLPIANVS (a) ita hæc verba interpretatur: *Id eſt, ſi vir minor* ANNORVM VIGINTIQVINQVE *ſit, aut vxor* ANNORVM VIGINTI *minor*. Neque dubitandum, quin VLPIANI & inſequentibus temporibus res ſe ita habuerit, maxime, quum & SOZOMENVS (b) meminerit *εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν*. Sed tanto magis dubito, an hi ſint anni, ipſa lege Papia Poppæa præfiniti, ob locum TERTVLLIANI (c) notatu digniſſimum: *Nonne vaniſſimas* PAPIAS *leges, quæ ante liberos ſuſcipi cogunt, quam* IVLIAE *matrimonium contrahi, poſt tantæ auctoritatis ſenectutem heri Seuerus, conſtantiſſimus principum, excluſit?* Ex hoc ſane teſtimonio diſcimus, primo, ſeueram admodum fuiſſe legem Papiam Poppæam, quippe quæ prius ſuſcipi coëgerit liberos, quam lex Iulia de maritandis ordinibus matrimonium iniri. Deinde eadem opera nos docet TERTVLLIANVS, Seuerum, principum conſtantiſſimum, leges illas Papias excluſiſſe, non, quod eas aboleuerit, (id enim demum poſtremis factum eſt reip. temporibus:) ſed quod paullo maiorem finiuerit ætatem, & fortaſſis eam, quam lex Iulia de maritandis ordinibus olim inuexerat, in vſum reuocarit. Quæ quum ita ſint, conſequens ſane eſt, vt illi viginti quinque

(a) Fragm. tit. XVI. §. 1.

(b) Ibid.

(c) Apolog. cap. IV.

que anni maritis; & viginti vxoribus præfiniti, non sint ex lege Papia Poppæa, sed ex constitutione Seueri, vel fortassis ex lege Iulia a Seuero in vsum reuocata. Quibus vero annis lex Papia Poppæa exegerit liberos, æque incertum est, ac quibus lex Iulia de maritandis ordinibus iniri iusserit matrimonium: Si coniecturæ locus esset, dixerim ego, legem Papiam vti matrimonium iniri iusserat omnes puberes & viri potentes, ita liberos flagitasse a maribus anno ætatis duodeuigesimo, a feminis forte XVI. Illum enim annum iam veteribus in maribus visum fuisse procreandis liberis idoneum, vel inde patet, quod adoptantem annis octodecim præcedere oportuerit adoptiuum. (a) Quod si itaque lex Iulia mares anno XX; feminas anno XVIII quibus plerumque nuptiis idonei creduntur homines, matrimonium inire iussit: facile intelligemus, cur vanitatis legem Papiam accuset TERTVLLIANVS, prius quippe exigentem liberos, quam Iulia iusserat matrimonium iniri. Vtut sit: errare saltim liquet eos, qui cum viro eximio, FR. CONNANO (b) scribunt, legem Papiam Poppæam neminem ante annum vicesimum quintum ad iustæ vxoris amplexum inuitasse. Id enim ex SOZOMENI & HISTORIAE TRIPERTITAE lacunis eum hausisse, nemo non animaduertit.

(a) L. 40. §. 1. ff. de adopt.

(b) Comment. iur. ciu. Lib. VIII. cap. IV. n. III.

III. Sequente capite fuerat cautum, vt SI VTRIQVE LEGE HAC FINITOS ANNOS IN MATRIMONIO EXEGERINT, IIS SOLIDVM CAPIVNDI IVS ESSET. Quemadmodum itaque ante annos, quibus lex liberos exigebat, orbitas non impediebat coniuges, quo minus solidum inter se caperent: ita nec fraudi amplius erat senibus, si liberos in matrimonio tam diuturno non sustulissent. Anni vero isti legibus finiti in viris erant sexagesimus, in feminis quinquagesimus. Ita enim ipse VLPIANVS (c) hoc caput interpretatur: *Id est, vir* SEXAGINTA *annos, vxor* QVINQVAGINTA. Quemadmodum enim qui intra hos annos nec matrimonium iniissent, nec procreassent liberos, ipsis poenis cælibatus orbitatisque liberabantur capite huius legis tertio: ita & solidi capaces erant, qui hos annos exegissent IN MATRIMONIO, tanquam qui iam patriæ Priamoque satisfecissent.

(c) Tit. XVI. §. 1.

IV. Sequitur caput legis XXII: ITEM SI COGNATI INTER SE COIERINT VSQVE AD SEXTVM GRADVM, EIS SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Romanos in coniunctionibus honestatis potissimum habuisse rationem, nec promiscue inter-

inter cognatos conceſſiſſe nuptias, in vulgus notum eſt. In linea recta illæ prohibitæ erant in infinitum: in collaterali æquali demum in gradu quarto inter conſobrinos; in inæquali tantum inter eas perſonas, quæ ſibi inuicem parentum liberorumque loco haut erant, permittebantur. Si qui vero cognati, quos leges coire non prohibebant, inierant matrimonium: æquum videbatur, duplex iſtud vinculum coniugibus ad ſolidi capacitatem prodeſſe. Non abs re autem additur VSQVE AD SEXTVM GRADVM. Nam & his ſolis Prætor dabat bonorum poſſeſſionem, non habita vlteriorum graduum ratione, niſi ex ſeptimo ſobrino ſobrinaque nati natæuæ. (a) Immo non facile, quum de naturali cognatione quæritur, ſeptimus gradus exceditur, quatenus vltra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam conſiſtere non patitur, vti ait MODESTINVS. (b)

Præcipue autem lex prudenter adiecerat: SI INTER SE COIERINT, ne id priuilegium ad ſponſos pertinere exiſtimaretur. Quos alioquin maritorum iure frui paſſa erat lex Iulia & Papia: Nam his cognatis qui haut inter ſe coierant, hoc legis beneficio ne quidem opus erat, quia ſibi inuicem quæuis relinquere iure poterant, dum ne alias eſſent ſolidi incapaces. Male ergo vir ſummus, IAC. CVIACIVS, (c) hæc ad cælibes producit, exiſtimans, eos vtilitate teſtamentaria excidiſſe, nec ſolidum potuiſſe capere, niſi ex teſtamentis cognatorum intra ſextum gradum. Male etiam vir doctiſſimus, IAN. VINC. GRAVINA, (d) qui longius ratiocinando progreſſus, agnatos ſine fraude legis Papiæ Poppææ vſque ad decimum gradum exiſtimat inter ſe capere potuiſſe, quia is ſit gradus agnationis extremus. (e) Enimvero inter cognatos & agnatos lex noſtra haut diſtinguit, nec ICtorum eſt, huiusmodi leges ad alios proferre caſus, de quibus altum eſt in ipſa lege ſilentium.

V. Capite XXIII cauebatur: SI VIR ABEST REIP. CAVSSA, DONEC ABEST, ET INTRA ANNVM POSTQVAM ABESSE DESIERIT, LIBERA INTER EVM ET VXOREM TESTAMENTI FACTIO ESTO. Vir laude noſtra maior, IAC. GOTHOFREDVS, (f) non modo hanc particulam a reliquis de ſolidi capacitate capitibus ſeiungit, ex eaque ſingulare conſtruit caput, quod ipſi eſt duodeuigeſimum: verum etiam illud ita refingit: *Si vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis vxoris ſuæ ſolidum ne capito: at ſi*

(a) §. vlt. Inſt. de ſucceſſ. cogn.

(b) L. 4. pr. ff. de grad. & adfin.

(c) Paratitl. C. de infirm. poen. cælib.

(d) De leg. & SC. n. LI. p. 584.

(e) §. vlt. Inſt. de ſucc. cogn.

(f) Ad leg. Pap. Popp. cap. XVIII.

si sine detrectatione reip. caussa aberit, & donec abest, & intra annum, postquam abesse desiit, libera inter virum & vxorem testamenti factio esto. Consilii sui diuulsæque a reliquis capitibus huius particulæ eam rationem reddit vir eximius, quod VLPIANVS (a) libro demum commentariorum sexto, quid sit reip. caussa abesse, exponat, quum de solidi capacitate egerit libro quarto. Quæ de viro sui commodi caussa absente adsuit, ea niti ait epigrammate hoc MARTIALIS: (b)

(a) L. 36 & 38 ff. ex quib. causs. maior.

(b) Lib. VIII. Epigr. XXXI.

Nescio quid de te non belle, Dento, fateris,
Coniuge qui ducta iura paterna petis.
Sed iam supplicibus dominum lassare libellis
Desine, & in patriam serus ab vrbe redi.
Nam dum tu longe deserta vxore domoque
Tres quæris natos, quattuor inuenies.

Ex quo GOTHOFREDVS infert, eos, qui ab vxore abesse vellent, ius liberorum petere consueuisse a principe. Enimuero, quum VLPIANVS (c) hanc legem reliquis de solidi capacitate adiungat, nec verosimile sit, legem nostram accurate scriptam, capita, quæ de solidi capacitate agunt, hunc in modum diuulsisse: non abs re suspicamur, illa VLPIANI fragmenta de absentia reip. caussa ad aliud caput legis nostræ pertinuisse, de quo infra videbimus. Deinde ex MARTIALIS epigrammate, vti iam V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (d) obseruauit, frustra probatur, virum qui commodi sui caussa abfuerit, hoc beneficio ab ipsa lege fuisse priuatum. Nec Dento, in quem ludit MARTIALIS, ideo ius liberorum petebat, vt ab vxore abesset, sed idcirco aberat, quia petebat ius liberorum. Id autem facile largimur viro eximio, e textu VLPIANI excidisse verba REIPVBLICAE CAVSSA: quia annus vacationis non dabatur absentibus quibusuis, sed iis, qui postquam reipublicæ caussa abfuerant, domum reuertissent.

(c) Fragm. tit. XVI. §. 1.

(d) Ad Vlpian. p. 612.

Ait ergo lex: SI VIR ABEST REIP. CAVSSA: adeoque id beneficium non conceditur iis, qui sui commodi, veluti commerciorum caussa aberant, (e) nec qui alterius grandis commodi caussa id agebant, vt reip. caussa abessent, (f) vti sæpe libera republica legationes liberæ impetrabantur ab iis, quibus negotia

(e) L. 1. §. 1. L. 36 ex quib. causs. maior.

(b) L. 4. ff. eod.

 essent

essent in prouinciis, nec qui data opera id affectarant, aut profecti erant maturius, aut dicis gratia reip. caussa aberant: (a) sed qui auctoritate publica, & bono publico peregre versabantur, (b) veluti magistratus, euntes in prouincias, (c) eorumque comites, ministri, milites, (d) & quicumque ad negotium reip. caussa expediendum amandabantur, (e) veluti legati.

His omnibus id competebat priuilegium, DONEC ABESSENT, ET INTRA ANNVM POSTQVAM ABESSE DESIERANT. Quae vacatio annua ab eo incipiebat momento, quo finito munere, Romam redibant (f) Hinc non proderat illis absentia, qui in prouincia vltra tempus, constitutionibus concessum, adsederant. (g) Nisi princeps adsidere diutius speciatim permisisset. (h) Ad reuertendum vero tantum illlis laxamenti indulgebatur, vt commode in vrbem reuerti possent, nec proficiebat eis tempus, quo aliquo deflexerant suae rei caussa, praeterquam si infirmitate impediti, iter continuare haut possent. Tunc enim ratio habebatur humanitatis, sicuti haberi solebat & hiemis, & nauigationis, ceterorumque, quae casu contingunt. (i)

Iusto vero tempore reuersi anni habebant vacationem, non solum, vt excusarentur a muneribus publicis, verum etiam, vt LIBERA interea INTER CONIVGES esset TESTAMENTI FACTIO, adeoque alter ex alterius testamento solidum iure caperet, etiamsi nullos vel superstites haberent, vel amisissent communes liberos.

Ratio huius priuilegii a more antiquo videtur arcessenda, quo feminis haut licebat viros, ituros in prouincias vel castra, comitari. De libera republica id certissimum est, laudatur a M. SENECA (l) vir grauissimus Flaminius, quod exiturus in prouinciam vxorem a porta dimiserit. Quae vetus disciplina ad Augustum vsque mansit, sub quo lex nostra lata est. De eo enim SVETONIVS: (m) *Disciplinam* inquit, *seuerissime rexit*, *ne legatorum quidem*, *nisi grauate*, *hibernisque demum mensibus*, *permisit* VXOREM INTERVISERE. Quamuis itaque Augustus ipse, Liuia comite, aliquando obiret prouincias: non tamen id indulgebat aliis. Ast sub Tiberio non solum Agrippina cum Germanico in prouinciam iuit, verum etiam Caecinae, referenti ad Senatum, ne quem magistratum, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur, grauiter a Valerio Messalino, ipsoque Druso

(a) L. 5. ff. eod.
(b) L. 36. ff. eod.
(c) L. 16. ff. de off. praef. L. 32. qu b. ex causs. mai.
(d) L. 33. §. 4. ff. eod.
(e) L. 8. L. 35. §. 1. ff. eod.
(f) L. 38. §. 1. ff. eod
(g) L. 37. ff. eod.
(h) L. 38. pr. ff. eod.
(i) L. 38. §. 2. ff. eod.
(l) Controu. Lib. IV.
(m) Annal. Lib. III. cap. XXXIII.

Druso reclamatum, eoque conuicio eius sententia elusa est, teste TACITO. (a) Frequenter itaque ab eo tempore vxores magistratuum hærebant in prouinciis, veluti vxor Pilati, (b) & Drusilla Felicis (c) Procuratorum Cæsaris per Iudæam, C. Plinii Secundi, Proprætoris prouinciæ Ponticæ consulari potestate in Bithynia, (d) aliorumque virorum recti exempli domi militiæque. Hinc de suo tempore VLPIANVS: (e) *Proficisci autem procos. melius est sine vxore, sed &* CVM VXORE POTEST, *dummodo sciat, Senatum Cotta & Messalla Coss.* (adeoque sub Tiberio anno V. C. IↃCCLXXII) *censuisse, futurum, ut, si quid vxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint, ab ipsis ratio & vindicta exigatur.* Quum ergo eo tempore, quo lex nostra lata est, nondum vxoribus aditus pateret in castra & prouincias: facile reddi poterit ratio, cur Augustus absentes reip. caussa a legum rigore eximendos censuerit, eo tempore: quo ab vxoribus secubare auctoritate publica cogerentur: & cur iisdem anni dederit vacationem, vt reduces spatium haberent, communem sibi filium filiamue quærendi. Ex quo vero, laxata hac disciplina, vxores coeperant cum viris in prouincias ire, cessasse id privilegium saltim in iis, quibus vxor indiuidua comes hæserat, facile est ad existimandum.

(a) Annal. Lib. III. cap. XXXII.
(b) Matt. XXVII, 19.
(c) Act. XXIV. 24.
(d) Plin. Lib. IX. Epist. CXXI.
(e) L. 4. §. 2. ff de off. procos.

VI. Sequitur caput XXIV, quod tale fuit, teste VLPIANO: ITEM SI FILIVM FILIAMVE COMMVNEM HABEANT, AVT QVATVORDECIM ANNORVM FILIVM, VEL FILIAM DVODECIM AMISERINT, VEL SI DVOS TRIMOS, VEL SI TRES POST NOMINVM DIEM AMISERINT, AVT SI INTRA ANNVM ET SEX MENSES ETIAM VNVM CVIVSCVMQVE AETATIS IMPVBEREM AMISERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Proderant ergo & liberi ad solidi capacitatem, & quidem vel superstites, vel amissi. Superstes proderat etiam VNVS vel VNA, FILIVS FILIAVE COMMVNIS, id est ex illis parentibus, qui solidum inter se capiebant natus nataue. Quare si quando *liberis interuenientibus* solidum capi potuisse, πληθυντικῶς dicitur: (f) id non ita intelligendum est, ac si vnus vnaue non suffecerit: sed quod ibi Imperator omnes casus lege hac expressas coniunxerit.

(f) L. 7. C. de nauicular.

Porro parentes aut vnum amiserant, aut duos, aut tres, idque vel iam pridem, vel intra annum & sex menses. Vnus

vnaue iam pridem amiſſus amiſſaue ſolidum præſtabat, ſi FILIVS QVATVORDECIM ANNORVM vel FILIA DVODECIM turbato naturæ ordine ante parentes obiiſſet. Eum enim terminum ordinarium pubertatis & viripotentiæ eſſe, nemo ignorat. Equidem in codice Tiliano, vnde has VLPIANI titulos primum reſtitutos nouimus, vocabulum DVODECIM non exſtare, obſeruat EM. MERILLIVS; (a) ſed probum id omnino videtur & genuinum: partim quod ad pubertatis annos reſpexit legiſlator, quam ipſe in feminis capite huius legis v duodecim annis finiuerat: partim quod ea ætas procul dubio ab hac lege Papia Poppæa, quam κατ' ἐξοχὴν legis nomine veniſſe animaduertimus, LEGITIMA dici ſolebat veteribus, veluti in marmore apud IAN. GRVTERVM: (b)

(a) Obſ. Lib. XI. cap. XXXVII.

(b) Inſcr. p. DCXC, 4.

D. M.
IVLIAE. SECVNDINAE. FILIAE.
ET. FORMA. SINGVLARI. ET.
MORIBVS. PIISSIMIS. DOCTRI
NAQVE. SVPER. LEGITIMAM.
SEXVS. SVI. AETATEM. PRAES
TANTISSIMAE. QVAE. VIX
IT. ANN. XI. MENS. VIIII.
D. XX.

Iulia illa Secundina vix duobus menſibus aberat a pubertate vel viripotentia, eamque parens in monimento vocat LEGITIMAM SEXVS SVI AETATEM, id eſt, vti ego interpretor ætatem, quam lex Papia Poppæa feminis ad pubertatem virique potentiam ſufficere ſtatuerat: quemadmodum & in iure noſtro hæc ætas aliquando LEGITIMA (c) vel IVSTA adpellatur, (d) quum alias, vti BARN. BRISSONIVS (e) demonſtrauit, maiorennes demum ad iuſtam vel legitimam ætatem dicantur perueniſſe.

Sufficiebant porro DVO TRIMI AMISSI, vel quod ante triennium Romani mamma infantes depellere non ſolerent, ab eoque tempore demum iis alimenta decernerentur, (f) vti viro ſummo, IAC. CVIACIO (g) viſum eſt, vel quod veteres trimos, teſte PLINIO, (h) ad dimidiam futuræ menſuræ perueniſſe crederent, & hinc duos trimos vni puberi æquipararent: quam rationem reddit.

(c) L. 50. §. 6. ff. de legat. 3.

(d) L. 8. ff. de condict. cauſſ. dat.

(e) De V. S. Lib. 4. p. 317.

(f) L. 9. C. de patr. pot.

(g) Obſ. Lib. XIX. cap. XL.

(h) Lib. VII. Hiſt. nat. cap. XVI.

reddit EM. MERILLIVS, (a) subtiliorem tamen, si quid video, quam veriorem. CVIACII ratio, tanquam simplicior sese commendaret, dummodo certiore niteretur fundamento. Quod enim ex historia Maccabæorum (b) excitatur testimonium, si quid veri inest, ad Ebræorum magis, quam Romanorum, mores pertinet. Vltra biennium tamen vbera suxisse infantes Romanos, vel exemplo Tiberii patet, quem bimulum cum Liuia matre in fuga fuisse scribit VELLEIVS PATERCVLVS, (c) quo tempore, teste SVETONIO, (d) vagitu suo pæne bis prodidit parentes, semel, quum a nutricis vbere, item, quum a sinu matris raptim auferretur. Alii infantes adhuc tardius depellebant vberibus: & de Plotino suo refert PORPHYRIVS (e) eum iam octennem, adhuc tamen ad nutricem diuertere, sugendique lactis auiditate, eius nudare papillas consueuisse.

(a) Obs. Lib. II. cap. XXXVII.
(b) 2 Macc. VII.
(c) Lib. II.
(d) Tiber. cap. VI.
(e) Vit. Plotini. cap. III.

Denique & ob TRES POST NOMINVM DIEM (ita enim pro *nonum diem* iterum rescribendum esse, recte monuit EM. MERILLIVS. (f)) AMISSOS solidum inter se capiebant coniuges. Quum vero de nominum die iam supra plus satis dictum sit, nihil est, quod hic plura addere velimus.

(f) ibid.

Hactenus de liberis iam pridem amissis. Sin non ita multum temporis præteriisset a morte infantis, locum habebant, quæ porro in lege nostra sequuntur: AVT SI INTRA ANNVM ET SEX MENSES ETIAM VNVM CVIVSCVNQVE AETATIS IMPVBEREM AMISERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNDI IVS ESTO. Vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS hæc partim ad priora refert, partim nouam inde format regulam, & hinc verba capitis talia fuisse suspicatur: *Vel si tres post nonum diem amiserint, intra annum tamen & sex menses. Etiam vnus cuiuscumque ætatis impubes amissus solidi capiendi ius præstato.* Sed si vnus cuiuscumqve ætatis impubes amissus solidi capiendi ius præstitit: cur non idem præstiterint tres post nominum diem amissi, nisi intra annum & sex menses fuerint elati? Sane ea sententia non fluit ex VLPIANI (g) verbis, quæ ita sunt interpungenda: *Vel si tres post nonum* (nominum,) *diem amiserint, vt intra annum tamen & sex menses etiam vnus cuiuscumque ætatis impubes amissus solidi capiundi ius præstet.* Nouus ergo hic casus est, & veluti exceptio a regula. Quum enim non nisi ob puberem vnum amissum solidi capaces essent parentes: hæc statim additur exceptio, quod.

(g) Fragm. tit. XVI. §. I.

quod & impubes vnus amissus profuturus sit, si intra annum & sex menses proximos decessisset. Id vero spatium eodem modo computandum esse monuit PAVLLVS, (a) quo computari solebat ætas anniculi, puta vt vltimus dies coeptus pro expleto haberetur. Eo enim istud PAVLLI fragmentum ex libro commentariorum secundo commode referri posse arbitramur.

(a) PAVLL. Lib. II. L. 134. ff. de V. S.

Quod si nec communis exstabat filius filiaue, nec vllus vllaue erat amissus vel amissa: coniuges inter se solidum capere non poterant, nisi per substitutionum ambages, quibus leges caducarias eludi consueuisse IVSTINIANVS (b) obseruat. Quo pertinet lex TERENTII CLEMENTIS, (c) a pluribus tentata, quam expedita, cuius species talis est. Titius filius impuberem ex priore susceptum matrimonio heredem instituerat, eidemque substituerat Mæuiam vxorem, quæ ex Titio nunquam pepererat, adeoque nec solidi ex eius testamento capax erat. Attamen & ipsa capere poterat ex testamento alterius, veluti quod ex priore matrimonio tres liberos haberet superstites. Quærebatur, an Mæuia substituta, mortuo intra pubertatem herede, hereditatem capere posset, quum solidi ex testamento mariti esset incapax? Aliter respondit IVLIANVS, aliter TERENTIVS CLEMENS. Hic ait: *Si is, qui ex bonis testatoris solidum capere non possit*, (qualis hic est Mæuia) *substitutus sit ab eo* (testatore) *impuberi filio eius: solidum ex ea caussa capiet, quasi* (non a testatore marito, sed) *a pupillo*, (adeoque extraneo,) *capiat*. Ille vero distinguit inter bona pupillo adquisita, & quæ ex testamento paterno ad illum peruenerint. Hinc pergit TER. CLEMENS: *Sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, vt ex bonis, quæ testatoris fuerant, amplius capere non possit*, (quam per decimarias leges licet.) *Quod si pupillo præterea aliquid adquisitum esset, aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat*. A pupillo autem priuigno solidum capere Mæuia poterat, tamquam ex testamento alterius, quia trium liberorum mater erat. Ita diuersa sunt horum ICtorum responsa, quamuis præferenda videatur TER. CLEMENTIS decisio, quia postquam semel ad pupillum peruenerant Titii bona, ea paterna esse desierant, eaque Mæuia reuera non a Titio, sed a pupillo priuigno cui fuerat substituta, capiebat. Quum etiam quod vltra, quam per legem quis capere posset, fuerat legatum, ærarium vel fiscus præriperet:

(b) L. vn. pr. C. de caduc. toll.

(c) TER. CLEM. Lib. IV. L. 6. ff. de vulg. & pupill. subst.

ret: ad eum excludendum nouam excogitauerant substituendi formam, cuius meminit CAIVS: (a) VT SI IS HERES NON ESSET, QVISQVIS SIBI HERES ESSET, IS IN PARTE QVOQVE DEFICIENTIS ESSET HERES. Tunc enim partem deficientem non fiscus adimebat, sed pro qua quisque parte heres exsistebat, pro ea parte eum in portione deficientis vocari placebat.

(a) CAIVS Lib. III. L. 5. ff. de vulg. & pupill. subst.

VII. Proximum est caput XXV: ITEM VXORI, QVAE POST MORTEM VIRI INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT, SOLIDVM EX BONIS EIVS CAPIVNDI IVS ESTO. Alioquin vel vnus superstes exigebatur, vel plures amissi: venter vero nec superstes erat, nec amissus quia nondum ex veterum principiis homo, vel animal dici poterat, sed pars viscerum maternorum. Addit tamen lex, futurum quoque vel postumum matri profuturum ad solidi capionem. Quum vero periculosum videretur hoc priuilegium, quod viduam facile ad stuprum partusque suppositionem inuitaret, si se a viro heredem institutam nosset, quale fere est exemplum apud TACITVM, a P. Quirinio, diuite atque orbo delatæ, ac si partum ex se post repudium simulasset: (b) cautionem lex addiderat: si INTRA DECEM MENSES EX EO PEPERERIT. Decem vero isti menses ita computabantur, vt & dies, quo maritus excesserat, connumeraretur, quo modo intelligenda verba VLPIANI: (c) *Si quis sic dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat, ipse quoque dies quo mortuus est connumeratur.*

(b) TAC. Annal. Lib. III. cap. XXII.

(c) VLP. Lib. IV. L. 133. ff. de V. S.

Hinc non proderat partus, nisi inter mensem decimum vel eius saltim vltimo die fusus a vidua, siquidem decem menses non modo inceptos sed & exactos hominem gignendi summum finem esse, veteres credebant, teste SVIDA (d) & GELLIO, (e) qui etiam huc refert illa PLAVTI (f).

- - - - *Tum illa, quam compresserat,*
DECIMO *post* MENSE EXACTO, *hic peperit filiam.*

(d) Suid. voce Ἀλιτρ.
(e) Lib. III. cap. XVI.
(f) Cistellar. Act. I. Scen. III. v. 14, 15.

Multo minus vltra mensem a morte mariti decimum pariens mulier solidum capiebat ex mariti testamento, nisi singularis feminæ sanctitas benigniorem principi sententiam suaderet. Quale quid postea decretum ab Hadriano. Nam idem auctor est GELLIVS, (g) *Romæ feminam bonis atque honestis moribus, non ambigua pudicitia,*

(g) Ibid.

citia, in vndecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemuiri in decem mensibus gigni hominem, non in vndecimo scripsissent: sed D. Hadrianum caussa cognita, decreuisse, in VNDECIMO *quoque* MENSE *partum edi posse*, in eoque decreto, a Gellio etiam lecto, scriptum fuisse, *id Hadrianum statuere requisitis veterum philosophorum & medicorum sententiis.* Id in mentem venisse Hadriano eo minus videtur mirandum, quod Gracchum, primum ita dictum, duodecim mensibus teste CHARISIO (a) in vtero fuisse dicatur, & tredecim mensium partum iam olim a L. Papirio prætore admissum esse, Massurii Sabini fide PLINIVS (b) refert, cuius hæc verba & apud GELLIVM (c) sunt. *Massurius auctor est, L. Papirium prætorem, secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, quum mater partum se* TREDECIM MENSIBVS *tulisse diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi statutum ei videretur.* Quantuscumque vero ea de re fuerit veterum dissensus: ab Augusti saltim temporibus ad Hadriani imperium, non nisi ei mulieri, quæ intra decem menses a morte mariti postumum postumamue enixa fuerat, solidi capiendi ius fuit. Et quum eum terminum, dissimulato Hadriani decreto, retinuerit VLPIANVS: facile patet, illud, quod iste in singulari specie decreuerat, ad exemplum trahi non consueuisse: adeoque recte intelligendum esse, quod ipse scribit VLPIANVS: (d) *Quodcumque Imperator cognoscens* DECREVIT, *vel de plano* INTERLOQVVTVS *est*, LEGEM *esse constat.* Decreta enim & olim iuris vel legis vigorem habebant inter partes, ad exemplum non trahenda, nisi vel princeps iuberet, vel eadem per omnia species similem decisionem posceret. Sed hæc de lege nostra. Eodem IAC. GOTHOFREDVS refert fragmentum TER. CLEMENTIS: (e) *Sed si hoc specialiter expresserit testator, etiamsi ex alio post mortem suam liberos procreauerit, nihilominus eam ad legatum admitti.* Ex quo colligit vir eximius, potuisse viduam ex mariti testamento solidum capere, etiamsi non EX EO, sed ex alio pepererit, modo hanc conditionem speciatim expresserit testator. Enimvero res ipsa docet, TER: CLEMENTEM non loqui de solidi capione, sed de legato, quod mulieri fuerat sub conditione relictum si liberos habuerit, adeoque illud veteris ICti fragmentum ad leges potius decimarias

(a) Charis. Institut. Gramm. Lib. II.
(b) Lib. VII. Hist. nat. cap. V.
(c) Ibid.
(d) L. 1. §. 1. ff. de Const. princ.
(e) L. 62. pr. ff. de cond. & dem.

rias pertinet, ad quarum caput XVIII illud iam supra retulimus.

VIII. Caput XXVI. vltimum complectitur casum, quo solidum inter se capiebant coniuges, de quo VLPIANVS: (a) ITEM QVI IVS LIBERORVM A SENATV IMPETRAVERINT, SOLIDVM INTER SE CAPIVNTO. *Ius liberorum* definiente ISIDORO HISPALENSI, (b) est *coniugum* SINE LIBERIS *inuicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio*, id est, ius, quo impetrato coniuges, etiam improles, non minus ac si liberos sustulissent, se inuicem ex asse heredes scribere poterant. Eodem enim modo & DIO CASSIVS (c) ius liberorum describit, dum illud viris feminisque concessum refert, quibus fata negassent liberos. Nec aliter PLINIVS (d) Suetonio, *parum felix matrimonium experto*, ius liberorum petens, & MARTIALIS, (e) ad principem scribens,

(a) Fragm. tit. XVI. §. I.

(b) Lib. V. Orig. cap. XXXV.

(c) Lib. LV. p. 549.

(d) Lib. X. Epist. XCV.

(e) Lib. II. Epigr. XCI.

Quod FORTVNA *vetat, fieri permitte videri,*
Natorum genitor CREDAR *vt esse trium.*

Quum vero alioquin modo ius trium modo quatuor liberorum memoretur: hic sufficiebat generatim IVS LIBERORVM, quia & vnus vel vna filius filiaue communis ad solidi capionem proderat. Vocatur alias IVS COMMVNE LIBERORVM apud GRVTERVM, (f) quamuis ibi errasse crediderim vel lapicidas, vel descriptorem, positumque coniiciam: IVS COMMVNIVM LIBERORVM. Communes enim liberos has leges de solidi capacitate exegisse, iam supra vidimus.

(f) Inscr. p. CCCXXII, 8.

Ius hoc tempore Augusti, quo lex nostra lata est, non concedebatur a principe, quemadmodum de suae aetatis consuetudine loquitur VLPIANVS: (g) nec a populo, vti hoc caput extulit IAC. GOTHOFREDVS: nec a plebe vrbana, ceu ex marmore paullo ante allegato perperam collegit vir summus, IOS. SCALIGER, in Indice Gruteriano, quum tamen ibidem diserte legatur: CVI IMP. --- IVS COMMVNE LIBERORVM CONCESSIT: sed a senatu. Concessio enim huius priuilegii erat species lege solutionis. Lege vero iam libera republica multoque magis sub Augusto non populus soluebat, sed Senatus. Quamuis enim temporibus antiquissimis. Senatusconsultum, quo quis le-

(g) Fragm. tit. XVI. §. I.

gibus solueretur, vix ratum esset, nisi illud populus tributim valere iussisset: ASCONIVS tamen PAEDIANVS, (a) qui id obseruat, recte addit, iam libera republica ea de re desitum esse ad populum referri, & ne formulam quidem amplius adscribi consueuisse SCis: VT DE EA RE AD POPVLVM FERRETVR. Hinc quum anno V. C. IↃCLXXXVI C. Calpurnio Pisone M. Acilio Glabrione coss. C. Cornelius, Tribunus plebis, senatui infensus, promulgasset legem, *ne quis nisi* PER POPVLVM *legibus solueretur*, eam ob tumultum perferre non poterat, & hinc iterum ferre coepit, *ne quis* IN SENATV *legibus solueretur*, *nisi ducenti adfuissent*, *neue quis*, *quum solutus esset*, *intercederet*. Itaque per legem Corneliam salua ac illibata senatui mansit auctoritas, isque & ante & post ea tempora semper eo iure legibus, quoscumque vellet, soluendi vsus est. Ita, teste CICERONE, (b) non populus, sed SENATVS *Brutum*, *referente Antonio*, LEGE SOLVIT, *qua ei non licuisset ab vrbe plus*, *quam decem dies abesse*. Idem auctor est, (c) *Pompeium*, EX SC LEGIBVS SOLVTVM, *consulem ante factum*, *quam vllum alium magistratum per leges capere licuisset*. Cæsarem porro apud senatum, licet frustra, ambiisse, vt legibus, per quas eius absentis ratio non haberi poterat, solueretur, refert SVETONIVS. (d) Apud LIVIVM (e) porro legimus, SENATVM *Campanis concessisse*, *vt iis ciues Romanas vxores ducere liceret*; *& si qui prius eas duxissent*, *vt habere eas*, *& ante eum diem nati*, *vti iusti iis liberi heredesque essent*. Manserunt huius iuris vestigia sub Imperatoribus, saltim sub Augusto. Ipse enim Octauiam sorororem, ex defuncto nuper Marcello prægnantem, Antonio daturus vxorem, a Senatu prius impetrabat, vt lege solueretur. (f) Eodem ergo exemplo tunc ius liberorum nec a principe nec a populo, sed a Senatu, erat impetrandum. Diserte enim DIO CASSIVS: (g) Οἷς γὰρ ἂν τὸ δαιμόνιον εἴτ' οὖν ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι, τούτων τισὶν ὁ νόμος, πρότερον μὲν ΔΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ, νῦν δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τῶν γεγεννηκότων δικαιώματα χαρίζεται. *Quibus enim seu viris seu feminis fatum aliquod prouentum tot liberorum negauit*, *iis lex antea quidem* PER SENATVM, *nunc autem per principem iura gratificatur natorum*. Vnde mireris, GOTHOFREDVM, (h) accuratissimum alioquin virum, scribere non dubitare: *Liberorum communium ius populus tribuebat. Vid. Dion. Lib.* LV. *postea princeps*.

(a) Schol. in Cic. pro C. Cornelio p. m. 1307.

(b) Philipp. II. cap. XVIII.

(c) Pro lege Manil. cap. XXI.

(d) Iul. cap. XVIII.

(e) Lib. XXXVIII cap. XXXVI.

(f) Plutarch. in Anton. p.

(g) Lib. LV. p. 549.

(h) Ad Leg. Pap. XIII. p. 219.

ceps. Alia enim omnia dicere vidimus DIONEM. Mature tamen eam facultatem, ius liberorum concedendi vti alia pleraque, ſenatui extorſerunt principes. Saltim iam ſub Domitiano a ſolo principe hoc ius impetrandum fuiſſe, ſæpiuſcule monet MARTIALIS, in primis, vbi de ſe ipſo canit:

Natorum mihi ius trium roganti
Muſarum pretium dedit mearum,
SOLVS QVI POTERAT. *Valebis vxor:*
Non debet DOMINI *perire munus.*

Poſtea & Traianus haut paucis ius liberorum dedit, rogante in primis PLINIO. (a) Vnde facile patet, cur VLPIANVS. De ſua ætate ſcripſerit: *Si ius liberorum* A PRINCIPE *impetrauerint.* (a) Lib. II. Epiſt. XIII. Lib. VII. Ep. XVI. Lib. X. ep. II.

IX. Hactenus de ſolidi capacitate inter coniuges: iam de iis qui ex aliorum teſtamentis capiebant ſolidum. Alia vero maſculorum; alia feminarum erat conditio. De illis dicitur capite XXVII: EX ALIORVM TESTAMENTIS PATER SOLITARIVS SOLIDVM CAPITO. Proprium ac legitimum hoc fuiſſe legis Papiæ Poppææ vocabulum, vel ex VLPIANI fragmentis (b) patet, in quibus rubrica *de cælibe, orbo &* SOLITARIO PATRE ſupereſt, quamuis ipſe titulus rubricæ haut reſpondeat. *Pater* vero *ſolitarius* eſt, qui vel vnicum habet filium. Sufficit enim vel vnus ad euitandas orbitatis poenas. Vnde CAIVS, (c) aliud interpretaturus legis noſtræ caput: *Non eſt*, inquit, *ſine liberis, cui vel vnus filius vnaue filia eſt. Hæc enim enunciatio:* HABET LIBEROS, *ſemper pluratiuo numero profertur, ſicut & pugillares & codicilli.* Solitarii huiuſmodi parentis mentionem fieri arbitror in marmore hoc Viennenſi apud GRVTERVM: (d) (b) Fragm. tit. XIII. (c) L. 148. ff. de V. S. (d) Inſcript. P. MXXXVII, 7.

D. M.
MEMORIAE. AETERNAE.
SOCCHIAE. EMEADIS
DVLCISSIM. ET. SVPER. AE
TATEM INGENIO. NOBI
LISSIMO. QVI. VIXIT. AN.
‥ MENSES. VIII. D. XXIIII.
‥ L. BOCONIVS PHOLINVS. PA

 TER.

TER. PARENTES. INFELICIS
SIMI. REPENTINA. HVIVS. A
MISSIONE. ORBATI. FILIO.
KARISSIMO. VNICO. PRAE
CL. P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO.
ET SIBI. VIVI. POSTERISQVE.
SVIS PO. ET. SVB. ASCIA.
DEDICAVERVNT.

Quamuis enim litteras singulares & verba sequentia: P. S. AETATEM. SIBI. EREPTO ita exponat ὁ πάνυ IOS. SCALIGER in indice abbreuiationum, PER SENILEM AETATEM SIBI EREPTO: ea tamen interpretatio vel ideo non verosimilis est, quia vnico amisso filio, parentes tamen adhuc sperant *posteros*, quibus & monimentum simul dedicant. Vnde eius procul dubio fuere ætatis, qua nondum iis decollavit spes omnis procreandi sobolem. Quare quum simul eum filium, tanquam vnicum, defleant: ego inscriptionem ita legerem: *Parentes infelicissimi*, *repentina huius amissione orbati*, *filio carissimo*, *vnico*, *præclaro*, & *parentibus solitariis*, *ætatem*, (id est in perpetuum) *sibi erepto*, *& sibi viui*, *posterisque suis dedicauerunt*.

Ceterum patrem solitarium solidum capere potuisse ex aliorum testamentis vel ex loco notissimo IVVENALIS (a) patet, qui moecho, alterius vxorem impraegnanti, lepidum hunc ac perridiculum sermonem adfingit

(a) Sat. IX. v. 82. sequ.

Nullum ergo meritum est, ingrate & perfide, nullum?
Quod tibi filiolus vel filia nascitur ex me?
Tollis enim, & libris actorum spargere gaudes
Argumenta viri: foribus suspende coronas,
Iam PATER *es, dedimus, quod famæ opponere possis:*
Iura PARENTIS *habes, propter me* SCRIBERIS HERES,
LEGATVM OMNE *capis, nec non & dulce caducum.*

Qui enim nec pater erat, sed orbus, is plane incapax erat solidi, eoque adludit TERTVLLIANVS: (b) *Aliud est, si apud Christum legibus* IVLIIS *agi credunt, & existimant, cælibes & orbos ex testamento Dei* SOLIDVM CAPERE *non posse*. Aliud tamen

(b) De monogam. cap. XVI.

IV-

IVLIANO & TER. CLEMENTI (a) dicendum videtur, si hereditas dissoluendo aeri alieno non sufficiat, adeoque fiscus nullum inde speret lucrum. Ita enim intelligenda eius verba: *Si quis solidum, a lege capere non possit, & ex asse sit institutus ab eo, qui soluendo non est*: IVLIANVS *eum ex asse heredem esse respondit. Legi enim locum non esse, in ea hereditate, quae soluendo non est.* Ratio, cur hoc casu legi locus non sit, satis manifesta est. Nam nec fiscus quidquam lucratur, nec heres licet ex asse institutus, reuera capit. *Capere* enim in his legibus cum effectu esse accipiendum, iam supra ex VLPIANO (b) monuimus.

(a) TER. CLEM. Lib. IV. L. 72. ff. de her. inst.

(b) L. 71. ff. de V. S.

X. Denique quod ad feminas attinet, de iis ita cautum fuisse arbitramur capite XXVIII: ITEM FEMINA INGENVA, SI TRES LIBEROS HABEBIT, ET LIBERTINA, SI QVATVOR, SOLIDVM EX TESTAMENTIS CAPIVNTO Feminis ergo ingenuis tribus opus erat liberis, si solidum ex aliorum testamentis capere vellent. Id enim innuit DIO, (c) dum iuris trium liberorum hanc vim esse ait, ἵνα ἄν τις τὶ αὐτοῖς τελευτῶν καταλίπῃ, λαμβάνωσιν, *vt si quis mulieribus aliquid moriens relinquat, id illae capere possint.* Libertinis vero quatuor liberis opus fuisse videtur ad solidi capacitatem. Generatim enim de his PAVLLVS: (d) *Libertina, vt ius liberorum consequi possit,* QVATER *eam* PEPERISSE *sufficit.*

(c) Lib. LVI. p. 677.

(d) Sent. Lib. IV. tit. IX. §. VII.

XI. Hactenus ipsas leges de solidi capacitate breuiter exposuimus, quae quibus gradibus processibusque sensim ab vsu recesserint, iam paucis erit disquirendum. Et initio quidem, naues mercaturae caussa fabricantibus, militibus ipsisque nauiculariis nec non decurionibus id priuilegium concessum esse, vt solidum eis capere liceret, iam supra obseruauimus. Ipsas has leges de solidi capacitate CONSTANTINVS M. non magis sustulit, quam decimarias. Iuris enim liberorum etiam ab insequentibus Imperatoribus impetrati passim fit mentio in legibus nostris: Saltim anno CCCXCVI ARCADIVS & HONORIVS dum singulari constitutione (e) cauent, ne ius liberorum petentibus aetas impedimento sit, non ipsum hoc ius tollunt, sed consuetudinem veterem, qua, teste AVGVSTINO, (f) non temere cuiquam ius liberorum dabatur, *nisi quum amborum anni computati & simul ducti centum transisse dicerentur*, id est nisi masculus sexaginta, femina quinquaginta annorum esset. Qui mos, saeculo tertio inuectus postea ab

(e) L. 1. C. Theod de iure lib.

(f) Adu. Iulian. Lib. III.

ab Arcadio & Honorio ſublatus videtur. Primus ſolidi capiendi ius coniugibus omnibus promiſcue dedit THEODOSIVS iunior, (a) qui inter alia: *Nemo*, inquit, *poſthac a nobis* IVS LIBERORVM *petat*, *quod ſimul hac lege* OMNIBVS *concedimus*. Quum autem & poſt Theodoſium ius liberorum aliquando petitum eſſe animaduerterint M. VERTR. MAVRVS (b) & FR. DVARENVS: (c) in eam ingreſſi ſunt ſententiam, a Theodoſio non ſublatas eſſe has leges, neque parentibus æquiparatos orbos, ſed tantum modum impetrandi ius liberorum aliquantulum fuiſſe immutatum. Hinc fingunt, eos, qui legitimum liberorum numerum ſuſtulerint, ante hanc conſtitutionem ſolitos eſſe id inſinuare principi, ab eoque impetrare ius liberorum. Quum vero id ſuperuacuum viſum ſit Theodoſio, eum ſemel id ius omnibus, quibus legitimus liberorum numerus eſſet, indulgere voluiſſe. Sed ea in re maxime opinione ſua falluntur viri doctiſſimi. Quis enim eos dixerit ius liberorum a principe impetraſſe, quibus natura ſuffecerat legitimum liberorum numerum? Iam paullo ante ex DIONE vidimus, iis id priuilegium liberorum datum eſſe, *οἷς τὸ δαιμόνιον μὴ δῷ τοσαυτάκις τεκνῶσαι*, *quibus* FATVM *eum liberorum numerum* NEGAVERIT. Iis vero, qui ipſi liberos procreauerant, MARTIALIS opus eſſe negat hoc beneficio, dum ita ludit in maritum parum fortem:

Vxor quum tibi ſit formoſa, pudica puella:
Quo tibi natorum iura Tibulle trium?
Quod petis a noſtro ſupplex DOMINO*que* DEO*que*
Hoc dabis ipſe tibi, SI POTES.

Rectius itaque IAC. GOTHOFREDVS (d) hac Theodoſii conſtitutione ſublatas quidem eſſe exiſtimat leges Papias, ſed quum ea ad orientem tantum pertinuerit, facile contingere potuiſſe, vt in occidente adhuc ius liberorum peteretur ab HONORIO (e) & VALENTINIANO. (f)

Addunt non nulli, quod & IVSTINIANVS (g) ſingulari conſtitutione ius liberorum dederit omnibus, eoque ipſo aboleuerit has leges: ſed eam legem non ad legem Papiam Poppæam, verum ad SC. Tertullianum pertinere, ipſa verba docent, & allegatio eiuſdem in inſtitutionibus noſtris. (h) Obſoleuit ergo ius liberorum

(a) L. 3. C. Theod. de iur. lib.
(b) De iure liberor. cap. XLV. ſequ.
(c) Diſp. Anniuerſ. Lib. I. cap. XL.
(d) Ad L. 3. C. Th. de iure lib. & L. vn. de his, qui num. lib. excuſ.
(e) L. vlt. C. Th. de iur. lib.
(f) Nou. Valent. tit. IV.
(g) L. vlt. C. de iur. lib.
(h) §. 4. Inſt. de SC. Tert.

rum in oriente per constitutionem THEODOSII: in occidente autem, postquam IVSTINIANVS (a) eamdem corpori suo inseruit. Atque inde est, cur huius iuris tam pauca ac pæne nulla extent in opere Iustinianeo vestigia.

(a) L. 1. C. de iure lib.

CAPVT XVI.

AD CAPITA LEGIS XXIX ET XXX.

DE LEGATIS ET LIBERTATE DATA SVB CONDITIONE CAELIBATVS.

I. *DUo capita sequentia qualia fuerint?* II. *Capitis* XXIX *sententia. Conditio cælibatus vel viduitatis sæpe imposita heredibus & legatariis. Ea conditio pro non adiecta habita. Variæ quæ huc pertinent leges. L. 22. ff. de cond. & dem. & L. 14. pr. ff. de legat. 3. expensæ. Conditiones* SI INTRA TEMPVS NON NVPSERIT, SI HVIC NON NVPSERIT, SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NON NVPSERIT, SI ARICIAE NON NVPSERIT, *an valuerint? Cur conditiones legibus aduersæ contractus infirmarint, non vltimas voluntates? cap. vlt. x. de condit. adpos. rationibus iuris repugnat.* III. *SC. de viduitatis conditione expositum. Lex 1. C. de indict. vid. cond. exposita. Cur hoc caput veniat nomine legis Iuliæ Miscellæ? An aliquis Iulius Miscellus legem tulerit? Lex hæc quando abolita? L. 2. C. de indict. vid. condit. explicata. Variæ Iustiniani eam in rem editæ constitutiones.* IV. *Caput* XXX *de conditione cælibatus libertis imposita. Lex Aelia Sentia iam hanc conditionem manumissionis improbauit. Eius a lege Papia Poppæa differentia. Iusiurandum liberto remissum. Permittere pro remittere. Gratiam iurisiurandi facere solebant principes.*

QUæ adhuc exposuimus legis Papiæ Poppææ capita, ea quatuor prioribus commentariorum libris exposuerunt VLPIANVS & TER. CLEMENS. Quum vero teste PAPINIANO, (b) *legis nostræ fuerit sententia, ne quod omnino nuptiis* IMPEDIMENTVM *inferretur*, vel, vti alibi loquitur,

(b) L. 72. §. 4. ff. de cond. & dem.

(a) L. 79. §. vlt. ff. eod. tur, (a) *ne quod in fraudem legis* AD IMPEDIENDAS NVPTIAS *scriptum est*, *vllam vim haberet*, & de huiusmodi nuptiarum impedimentis variis ea, quæ ex VLPIANI & TER. CLEMENTIS libro V supersunt, fragmenta agant: non dubito, quin hæc ipsa materia proximum in lege nostra locum occuparit.

II. Huiusmodi nuptiarum impedimentum fuit, si quis alteri ea conditione aliquid reliquisset, vt heres vel legatarius non iniret matrimonium: qua de conditione cælibatus ita cautum fuit legis nostræ capite XXIX:

> *Si quis cælibatus aut viduitatis conditionem heredi legatarioue iniunxerit: heres legatariusue ea conditione liberi sunto, neque eo minus* DELATAM HEREDITATEM *legatumue ex hac lege consequuntor.*

Ait lex: SI QVIS CAELIBATVS CONDITIONEM HEREDI LEGATARIOVE INIVNXERIT. Magna Romæ fuisse orbitatis pretia, iam supra demonstrauimus. Ea sæpe subegerunt parentes, vt, quos maxime amarent liberos, eos in cælibatu ætatem agere cuperent. Hinc vt voti damnarentur, sæpe ea lege illos instituebant heredes, *si non inierint matrimonium*. Aliquando & intempestiuus amor, vel cura liberorum mouebat maritos, ne viduas aliis viris nubere paterentur. Non nunquam & religio & nescio quæ honestatis opinio in caussa erant & gentilibus & Christianis primæuis, vt vel virginitatem perpetuam suis iniungerent, vel viduitatem. Nimirum semper non modo virginitatem, verum etiam viduitatem maximi fecerunt veteres: ipsæque matronæ summæ sibi laudi duxerunt, defuncti mariti cineres perpetua viduitate colere, & a secundis abstinere nuptiis, quæ nescio quid incontinentiæ habere videbantur. Græcis sanæ præclarum visum, μονανδρῆναι, eoque maxime nomine illis celebrata Penelope, quod vidua credita tot procos, tanquam corvos delusit hiantes, sæpe ingeminans illud apud HOMERVM: (b)

(b) Iliad. A. v. 352.

Τοίην γὰρ κεφαλὴν ποθέω, μεμνημένη αἰεὶ
Ἀνδρὸς, τοῦ κλέος εὐρὺ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος.

Tale enim caput desidero, semper memor
Viri, cuius lata est gloria per Græciam & medium Argos.

Con-

Contra ad infamiam Helenæ pertinere voluit AESCHYLVS, (a) quod eam πολυάνδρα γυναῖκα; & LYCOPHRON, quod πεντάλεκτρον δυάδα adpellat. Quin Charondas, celeberrimus ille Thuriorum legislator, ſenatu comitiisque eos moueri iuſſerat, qui mortuis vxoribus liberis nouercam induxerint. (b) Non mitius de ſecundis nuptiis ſenſerunt gentes aliæ. Inter Carthaginenſes ab iis in tantum abhorruit Dido, vt apud VIRGILIVM (c) dicat:

(a) Agamn. v. 62.

(b) Diod. Sic. Lib. Lib. XII. cap. XII.

(c) Aeneid. lib. IV. v. 25.

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Ante, pudor, quam te violem, aut tua iura reſoluam.
Ille meos primus, qui me ſibi iunxit, amores
Abſtulit; ille habeat ſolus, ſeruetque ſepulcro.

Aegyptii quoque neſcio quid incontinentiæ & impuritatis ineſſe rati ſecundis nuptiis Apidis Sacerdotium non niſi monogamo deferebant, teſte LVD. COELIO RHODIGINO. (d) Non temere autem eius continentiæ ſtudioſior vlla gens fuiſſe videtur maioribus noſtris, de quibus TACITVS: (e) *Melius quidem adhuc eæ ciuitates, in quibus tantum virgines nubunt, & cum ſpe votoque vxoris ſemel tranſigitur. Sic vnum accipiunt maritum, quomodo vnum corpus, vnamque vitam, ne vlla cogitatio vltra, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, ſed tanquam matrimonium ament.* Quin inter eos Erulos adeo peroſos eſſe intelligimus ſecundas nuptias, vt inuiſa & infamis eſſe crederetur vidua, quæ ſe ad viri ſepulcrum non ſtatim indueret laqueo. (f) Denique & apud ipſos Romanos permulta deprehendimus, quæ ad ſecundarum nuptiarum odium iure referas. Solis vniuiris fas erat Fortunæ muliebris, matris Matutæ & Pudicitiæ ſignum attingere. (g) Solæ, teſte VALERIO MAXIMO (h) corona pudicitiæ honorabantur. Solæ inter Sacerdotes Dearum allegebantur, (i) adeo vt & ad Veſtæ Sacerdotium potius Domitii Pollionis, quam Fonteii Agrippæ filia admitteretur, non ob aliud, vti obſeruat TACITVS, (l) quam quod mater eius in eodem coniugio maneret, quum Agrippa domum diſcidio minuiſſet. Hinc mirifice laudatur pudicitia Corneliæ, Gracchorum matris, cui tantum ſupererat pudicitiæ & magnanimitatis, vt & Ptolemæi, eam ambientis, nuptias repudiaret. (m) Nec minorem conſequuta glo-

(d) Lect. antiqu. Lib. XXVIII. p. 1079.

(e) De morib. Germ. cap. XIX.

(f) Procop. de bello Goth. lib. II.

(g) Feſt. voce *ſignum Pudicit.*

(h) Lib. II. Cap. I.

(i) Treb. Poll. de XXX. Tyr. Tyr. cap. XXXII.

(l) Lib. II. Annal. cap. LXXXVI.

(m) Plutarch. vit. Ti. Gracchi init.

gloriam Cornelia altera, ita adloquuta L. Aemilium Paullum apud PROPERTIVM: (a)

(a) Lib. IV. Eleg. XII.

Iungor, Paulle, tuo, sic discessura, cubili
In lapide hoc VNI NVPTA *fuisse legar.*

Ex quo simul discimus, honori sibi duxisse feminas, si in posterum, vni eas nuptas fuisse, in monimentis sepulcralibus legeretur. Qualis plane est lapis apud THOM. REINESIVM, (b) in quo T. Freganius, T. F. Liberalis monimentum fecisse legitur D. M. REIANIAE C. F. MAECIANAE. CONI. INCOMPARABILI. VNIVIRAE ET CASTISSIMAE. Contra secundæ nuptiæ *scæui ominis & infaustum connubium* videbantur APVLEIO, (c) viduæque apud Romanos teste PLVTARCHO, (d) diebus festis nuptias facere iubebantur, vt tam frequenti populi concursu eo magis erubescerent.

(b) Inscr. class. XIV, 71.
(c) Apol. II. p. 543.
(d) Quæst. Rom. CV.

Quæ quum ita essent, sæpe parentes ac mariti liberis vxoribusque perpetuam commendabant viduitatem: veluti Cornelia Paulli apud PROPERTIVM: (e)

(e) Ibid.

Filia, tu specimen censuræ nacta paternæ,
Fac teneas vnum, nos imitata, virum.

Quum vero Augustus conditionem huiusmodi legi aduersam intelligeret, eam pro non adiecta haberi iussit lege Papia Poppæa. Quare si testator scripserat: MAEVIAE, SI NON NVPSERIT, FVNDVM LEGO; confestim illa legati fiebat particeps, etiamsi nuberet: (f) idemque obtinebat, si mulier haberet collegatarium, quamuis eo deficiente illi nihil accresceret. Hinc PAPINIANVS: (g) *Mulieri & Titio vsusfructus*, SI NON NVPSERIT MVLIER, *relictus est. Si mulier nupserit, quamdiu Titius viuet & in eo statu erit, partem vsusfructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset, nec si Titius, qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit.* Perinde quoque est, siue quis ipsi mulieri sub ea conditione legauerit, siue ei, cuius illa in potestate erat, quique iure eius potestatis nuptias prohibere poterat. Nam & illud legatum, quod ad impediendas nuptias

(f) L. 72. §. 5. ff. de cond. & dem.
(g) L. 74. ff. eod.

&

& in fraudem legum fuerat ſcriptum, nullam vim habebat teſte PAPINIANO, (a) qui hanc eam in rem formulam allegat: TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA, QVAM HABET IN POTESTATE, NON NVPSERIT, HERES DATO. Quod non minus ſtatuendum, ſi quis patri ea conditione legauerit, SI FILIVS VXOREM NON DVXERIT. Quumque legata & fideicommiſſa pari paſſu ambulent: hæc quoque capiebat mulier, etiamſi ſub huiusmodi conditione relicta eſſet. Hinc quum ſcripſiſſet teſtator: TITIO, SI MVLIER NON NVPSERIT, HERES CENTVM DATO, & Titium illum idem teſtator rogaſſet, vt pecuniam eamdem mulieri conditionem adimplenti reſtitueret: reſpondit PAPINIANVS, (b) etiamſi nupſiſſet, tamen eam die legati cedente fideicommiſſum petere poſſe.

(a) L. 79. §. 4. ff. eod.

(b) L. 77. §. 2. ff. eod.

Quid vero, ſi non ſub conditione cælibatus legaſſet teſtator, ſed potius legatariam obſtrinxiſſet, *vt non alii, quam Titio nuberet?* Tunc ſi indigna hæc eſſet legataria conditio, non magis valebat, quam ſi cælibatus ei fuiſſet iniunctus. (c) Eadem ratione ſi vel pater filiæ, vel cuicumque puellæ extraneus legatum reliquerat ſub conditione: SI NVBERET ARBITRATV L. TITII: hæc quoque conditio pro nihilo erat, mulierique, ſibi ſine L. Titii arbitratu quærenti conditionem, legatum nihilominus debebatur. (d) Sin duplex propoſita fuerat conditio, nubendi & non nubendi, maiorque pecuniæ ſumma ei deſtinata, ſi non nupſerit, minor, ſi nupſerit: mulier maiorem capiebat, non vtramque ſimul, quia ridiculum videbatur PAPINIANO, (e) *eamdem & vt nuptam admitti.* Denique & hæc bella incidebat quæſtio: an ſi ea conditione legatum fuerit mulieri: SI NON NVPSERIT, eiusdemque fidei commiſſum, vt Titio reſtitueret, ſi nupſerit, an ea nupta fideicommiſſum præſtare teneatur? Circa quam ſpeciem in diuerſa itum eſſe, exiſtimare licebit. IVLIANVS (f) enim reſpondet: *Commode ſtatuitur*, ETSI NVPSERIT, *legatum eam petere poſſe, & non eſſe cogendam, fideicommiſſum præſtare.* Aſt CAIVS (g) longe aliter: *Non dubium eſt, quin ſi vxori legatum ſit*, SI NON NVPSERIT, *idque alii reſtituere rogata ſit*, COGENDA SIT, *ſi nupſerit*, RESTITVERE. Varia, vt fit, comminiſcuntur interpretes, quæ tollendo iſti diſſidio videntur idonea. Alii particulam QVIN in poſteriore lege explicandam monent, per *quod non.* Alii priorem legem de conditione cælibatus;

(c) CAT. Lib. 111. L. 63. §. 1. ff. eod.

(d) L. 28. pr. L. 72. §. 4. ff. eod.

(e) L. 100. ff. eod.

(f) L. 22. ff. eod.

(g) L. 14. pr. ff de legat. 1.

batus; posteriorem de conditione viduitatis loqui censent, minus inuidiosam hanc fuisse rati quam illam. Ait vir amplissimus, quem honoris caussa nomino, ZACH. HVBERVS (a) etiam sine his *εὑρήμασι* ac sine iactu pulueris hanc litem componit. Prius fideicommissum per modum poenae fuerat relictum, vti adparet ex verbis: VT TITIO RESTITVAT, SI NVBAT. Poenale autem fideicommissum iure nullum atque euanidum habebatur, addita quippe poena iniusta, cui lex Papia Poppaea intercedebat. Alterum fideicommissum non erat poenale, sed conditionale, & hinc legataria statim legato potiebatur, etiamsi postea nuptura esset, quia haec conditio habebatur pro non scripta. Ait inde non sequebatur, vt fideicommissum non restitueret Titio, simul ac nupserit, quum quiuis legatarius fideicommisso posset grauari.

Ceterum alia erat conditio SI NON NVPSERIT, alia si *huic viro*, vel si *intra certum tempus*, vel si *illo loco* non nupserit. Nec enim pro non scripta habebatur conditio, si legato adscriptum esset: SI L. TITIO NON NVPSERIT: (b) nec altera: SI NEQVE TITIO NEQVE SEIO, NEQVE MAEVIO NVPSERIT, (c) siquidem, si vel maxime his conditionibus pareret mulier, ei tamen nec caelibatus nec viduitatis iugum impositum videbatur. Sed &, si certum tempus, intra quod non nuberet, fuisset definitum, veluti SI A LIBERIS IMPVBERIBVS NE NVPSERIT, (d) vel generatim esset legatum: QVOAD VIDVA ERIT, (e) etiam his casibus aut conditiones erant adimplendae, aut repudiandum legatum, quia non imposita fuerat viduitatis conditio. Quid si, ne *certo loco nuberet*, legato adscriptum esset, veluti: SI ARICIAE NON NVPSERIT? Respondet TER. CLEMENS, (f) interesse, an fraus legi facta sit. Nam si ea sit mulier, quae alibi nuptias non facile posset inuenire, interpretandum esse, ipso iure rescindi, quod fraudandae legis gratia esset adscriptum. *Legem enim vtilem reipublicae, sobolis scilicet procreandae caussa latam, adiuuandam esse interpretatione.*

Quod ipso iure rescindi ait CLEMENS, id ita lege nostra exprimitur: EA CONDITIONE LIBERI SVNTO, NEQVE MINVS DELATAM HEREDITATEM LEGATVMVE EX HAC LEGE CONSEQVVNTOR. Conditio huiusmodi legibus aduersabatur, Iuliae nimirum & Papiae. *Quae* vero *conditiones contra edicta Imperatorum, aut contra leges, aut quae legum vicem obtinent*, id est contra

(a) Part. II. Diss. VIII. §. XII. edit. prior.

(b) TER. CLEM. Lib. V. L. 64. pr. ff. de cond. & dem.

(c) CAI. Lib. III. L. 63. pr. ff. eod.

(d) L. 62. §. vlt. ff. eod.

(e) L. 96. §. 1. ff. eod.

(f) TER. CLEM. Lib. V. L. 64 §. 1. ff. eod.

contra edicta praetorum, SC. prudentum placita, diuturnos mores & consuetudinem, *scriptae, vel quae contra mores sunt, pro* NON SCRIPTIS *habentur*, vti ait MARCIANVS. (a) In vltimis voluntatibus ea regula dubio caret. Ast in contractibus secus se res habet, quos conditione lege vel natura impossibili infirmari constat. (b) Eius tamen discriminis ratio in promtu est. Qui enim contrahit, consensisse censetur in conditionem turpem vel impossibilem, idque dum fecit, vel iocatus esse, vel emotae mentis fuisse censetur. Neuter vero recte contrahit. Ast quod ad vltimas attinet voluntates, in conditiones huiusmodi nec heres nec legatarius consensit, & tamen defunctus voluisse censetur, vt supremum iudicium suum exitum haberet. Quod quum, nisi detracta conditione turpi vel impossibili, fieri nequeat: illam merito pro non scripta habent leges nostrae.

(a) L. 14. pr. ff. de condit. inst.

(b) L. 31. ff. de obl. & action.

Quam consultissimam iuris rationem peruidisse haut videtur Pontifex (c) dum conditionem quidem contra leges matrimonii adscriptam tabulis dotalibus, v. c. ne liberi procreentur, vel vt sponsa quaestum corpore faciat, sponsalia irrita reddere concedit, reliquas autem conditiones vel facto vel lege impossibiles pro non adiectis haberi iubet. Quae enim vera sunt de vltimis voluntatibus, ea perperam proferuntur ad conuentiones, in quibus partis vtriusque consensus intercedit. Quasi enim, qui huiusmodi conditionem probauit, mereatur, vt in eius fauorem illa habeatur pro non adiecta. Et tamen ex his lacunis Nectar sibi haurire videntur digni hoc haustu canonistae. Ceterum detracta conditione, & legatum capiebat, cui id sub conditione relictum fuerat, & HEREDITATEM DELATAM. Quae verba interpretatus TER. CLEMENS: (d) DELATA inquit HEREDITAS *intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.* Hinc si tempore testamenti factionis ac apertarum tabularum capax erat heres: non ei nocebat, si postea incapax fieret, quia quod alias in institutione conditionali respicitur ad capacitatem tempore existentis conditionis, id hoc casu, quo conditio pro non adscripta erat, non habebat locum.

(c) Cap. vlt. x. de condit. ad posit.

(d) VLP. Lib. v. L. 151. ff. de V. S.

III. Hactenus de ipso capite XXIX. Ei vero deinde quodammodo derogatum est, quod ad conditionem viduitatis: quum seuerius habendae viderentur viduae, quae iam matrimonii dulcedinem degustauerant, quam virgines. Quo tempore haec facta sit mu-

tatio, explorare equidem nondum potui: attamen id animaduerto, haut multo post Augusti tempora, inualescente per orbem Romanum religione Christiana, illam, quam supra exposuimus opinionem de viduitatis præstantia & turpitudine secundarum nuptiarum reuixisse. Sane sæculo Christiano secundo ATHENAGORAS (a) secundas nuptias vocat *speciosum adulterium*, CLEM. ALEXANDRINVS (b) *fornicationem*, quibus similibusque verbis eodem sæculo vtuntur IRENAEVS (c) & TERTVLLIANVS: (d) insequente ORIGENES, (e) qui *tale coniugium homines eiicere e regno Dei*, contendere non dubitat. Hinc circa hæc tempora a Christianis tantum non omnibus monogamiam seruatam legimus apud THEOPHILVM ANTIOCHENVM (f) & MINVCIVM FELICEM, (g) qui eos *cupiditatem procreandi aut unam sciuisse*, ait, *aut nullam*. Multo grauius sæculo insequente quarto aduersus iteratas nuptias disputarunt BASILIVS, (h) GREGORIVS NAZIANZENVS, (i) AMBROSIVS, (l) AMPHILOCHIVS, (m) ipsique Patres conciliorum NICENI, (n) LAODICENI, (o) NEOCAESARIENSIS (p) & CARTHAGINIENSIS quarti. (q) Sæculo quinto iisdem secundis nuptiis bellum veluti indixerant HIERONYMVS, (r) GELASIVS, (s) & auctor operis imperfecti in Matthæum, perperam attributi CHRYSOSTOMO, (t) ex quo hic locus in ipsum GRATIANI decretum (v) migrauit: *Hac ratione & Apostoli permisere secundas adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum præceptum Apostoli est: secundum veritatis autem rationem vere fornicatio est. Sed dum permittente Deo publice & licenter committitur, fit honesta fornicatio.* Non mirum itaque, eam sententiam iterum placere coepisse paganis, & leges quasdam secundis nuptiis parum amicas peperisse. Talis sane est, quam ex LIBANII epistola MSC extulit IAC. GOTHOFREDVS, (x) quaque cautum, vt mater iterum nupta non esset liberorum e priore matrimonio susceptorum heres, sed ei ipse auus maternus præferretur. Nec alia caussa est mutati huius capitis. Nam sæculo, vt opinor, tertio SCo nescio quo, cuius ipse IVSTINIANVS (y) meminit, cautum est, (z)

Vt si coniux intra annum a morte coniugis iurasset, se liberum quærendorum caussa ad secundas nuptias transire, conditio vidui-

(a) Apolog. p. 37.
(b) Lib. III. Strom.
(c) Lib. III. cap. XIX.
(d) Exhort. ad cast. cap. 18.
(e) Homil. in Luc. XVII.
(f) Ad Autolyc. Lib. III.
(g) Octau. cap. XXXI.
(h) ad Amphiloch. can. LV.
(i) Orat. XXXI.
(l) De offic. lib. I. cap. vlt.
(m) Orat. in occurs. dom. p. 32.
(n) Harduin. Concil. Tom. I. p. 511.
(o) Ibid. p. 782.
(p) Ibid. p. 788.
(q) Ibid. p. 985.
(r) Comm. ad Hagg. & lib. 7. adu Iouinian.
(s) Epist. V. cap. XXXII.
(t) Homil. XXXII.
(v) Can. 39. causs. 31. qu. I.
(x) Ad Cod. Theod. Tom. I. p. 285.
(y) L. 3. C. de ind. viduit.
(z) L. 2. C. eod.

viduitatis ei a coniuge adſcripta remitteretur. Sin iurare intra annum nollet, non aliter, quod ei teſtamento relictum caperet, ac præſtita cautione Muciana.

Non ergo ſemper conditio viduitatis poſt hoc SC. pro non adſcripta habebatur, quemadmodum conditio, quæ cælibatum imponebat: ſed tunc demum ſi intra annum luctus ex formula antiqua iuraſſet, *ſe* LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSSA *ad ſecunda vota tranſire.* Si intra annum id iuſiurandum haut præſtitiſſet, tunc ſi legato nondum potita nuberet, peremta erat legati petitio: ſin nondum nupta legatum peteret, non admittebatur, niſi præſtita cautione Muciana ſecuros reddidiſſet heredes, ſe ſi nupſerit, legatum cum fructibus intermedii temporis reſtituturam. (a) Ad priorem tamen caſum, quidquid videatur viro eximio, IAC. GOTHOFREDO, (b) non pertinet conſtitutio hæc GORDIANI: (c) *Legatum alii ſub conditione ſic relictum*: SI VXOR NVPTVI SE POST MORTEM MARITI NON COLLOCAVERIT, *contractis nuptiis conditione deficit, ideoque peti nequaquam poteſt.* Nam in ea nec iuriſiurandi intra annum haut præſtiti fit mentio, nec vxori id legatum relictum fuerat ſub conditione viduitatis, ſed ALII: ea lege, ſi vxor teſtatoris nuptui ſe haut collocaſſet. Quis vero legatum huiusmodi conditione deſici dubitaret, ſi vxor ad ſecunda vota tranſierit?

(a) L. 7. pr. ff. de cond. & demonſtr.
(b) Ad Leg. Pap. cap. XVII. p. 330.
(c) L. 1. C. de ind. viduit.

Ceterum hoc ius paſſim LEGIS IVLIAE MISCELLAE nomine venit, veluti in rubrica & legibus quibuſdam (d) tituli *de indicta viduitate &* LEGE IVLIA MISCELLA *tollenda*, nec non in Nouella XXII, cap. XLIII & apud Græcos (e) in ſcholiis ad L. vlt. ff. de ſtatu lib. vbi pro τὸν Σμίκελλαν νόμον recte FABROTTVS lengendum monet τὸν Μίσκελλον νόμον. Vnde vero id nomen? IVSTINIANVS in Nouella, paullo ante laudata, hoc ius repetit a neſcio quo Iulio Miſcello, dum ſcribit: *Sed hanc quoque adiectionem ipſe* IVLIVS MISCELLVS *haut inuenit, ſed Q. Mucius Scæuola præſanciuerat.* Enimuero hunc Iulium Miſcellum tota antiquitas ignorat, nec dubito quin interpres ſemi Latinus, quum in Græco textu eſſet ὁ νόμος Ἰούλιος Μίσκελλος, illud ὁ νόμος præteruiderit, & inde ſibi abſurde finxerit legiſlatorem quemdam *Iulium Miſcellum.* Veroſimilius eſt, ipſum hoc caput dictum eſſe *legem Iuliam Miſcellam*, quemadmodum alia capita *legis*

(d) L. 2. & L. 3. C. eod.
(e) Ad Baſil. Lib. XLVIII. tit. V. p. 435. Tomo VI.

legis Iuliæ decimariæ, alia *caducariæ*, nomine veniebant. At vero cognomen huic capiti non ideo inditum, quod de viris æque ac mulieribus ageret, quam rationem reddit vir summus, IAC. CVIACIVS, (a) sic enim innumeræ essent leges miscellæ, nec, vti MERCATORI (b) visum, quod varias res complecteretur, conditionem puta cælibatus & viduitatis: (de cælibatus enim conditione ne γρῦ quidem in hoc SC.) sed quod miscellaneum veluti esset hoc caput, quippe ex lege Iulia & Papia, ex SC. de quo paullo ante diximus, & cautione Muciana conflatum, vti recte vidit IAC. GOTHOFREDVS, cuius sententiæ illam interpretis nouellarum de Iulio Miscello, legis auctore, antehabitam esse a V. C. IANO VINC. GRAVINA, (c) maxime equidem miror.

(a) Adtit. C. deind. vid.
(b) I. Notat. II.
(c) De legib. & SC. §. LVI.

Sed & hanc legem Miscellam sustulit IVSTINIANVS, ineunte anno IↃXXXI. post Lampadii & Orestis consulatum, (d) sanciens, vt nec ius iurandum in posterum hoc casu exigatur, nec cautio Muciana, sed suo arbitrio viduæ, quibus viduitatis conditio a maritis imposita fuerit, possint ad secunda vota transire, nec poenæ legis Miscellæ subsint, siue habeant liberos, siue non habeant, dum ne in verba mariti iurarint. Id tamen quod hoc modo relictum, ea lege eas capere iubet, vt, salua liberis proprietate, vsumfructum tantum percipiant. Addit IVSTINIANVS rationem satis piam: *vt ne necessitate legis & sacramento colorata* PERIVRIVM *committatur.* Sed quale hic periurii periculum? Credideram aliquando, *periurium* in hac lege capi pro iureiurando temerario & superuacuo: maxime quum statim addat imperator: *Quum enim mulieres ad hoc natura progenuerit, vt partus ederent, & maxima eis cupiditas in hoc constituta sit: quare scientes prudentesque periurium committi patimur?* Sane, si mulier natura fertur ad procreandam sobolem, sique maxima eius rei cupiditate flagrat, iurans se liberorum quærendorum caussa nupturam, non incidet in suspicionem periurii: sed ius iurandum hoc potius videbitur superuacuum & temerarium, æque ac si mercator conceptis verbis iurare iuberetur, lucri caussa negotiari. Sed iam aliter sentio. Ex Nouella enim XII. cap. XLIII. adparet, longe subtilius ratiocinatum esse Iustinianum, & ideo metuisse periurium, *quia plurimæ mulieres desiderio nuptiarum*, NON PROPTER FILIORVM PROCREATIONEM, *sed propter necessitatem*, v. c. pau-

(d) L. 2. C. de ind. viduit.

paupertatem, *teneantur*, & iurare tamen iubeantur, se *liberorum quærendorum caussa* nubere.

Sub finem eiusdem anni noua constitutione (a) superiorem ita interpretatur IVSTINIANVS, quod ea non solum ad feminas, sed & masculos pertineat. Simul a lege superiore excipit species ab VLPIANO in libris ad Sabinum adlatas, vbi mulieri legatum fuerat, sub conditione: SI VIDVA ERIT, vel QVOTIES VIDVA ERIT, vel QVVM VIDVA ERIT; masculo autem sub lege: SI AMISERIT VXOREM, vel QVANDO AD CAELIBATVM PERVENERIT. Hæ enim species non pertinebant ad legem Iuliam Miscellam, quia iis non imponebatur viduitatis conditio, sed legatum tantum erat in id tempus, quo coepisset viduitas. Vnde mulier non solum vsumfructum, sed & ipsam huiusmodi legati proprietatem capere posse statuit Iustinianus, *quasi* PRO SOLATIO *suæ tristitiæ*.

(a) L. 3. C. de ind. viduit.

Enimuero ne in eo quidem substitit IVSTINIANVS, quem ideo *trocho versatiliorem* vocat V. C. IAN. VINC. GRAVINA (b). Nam anno IↃXXXVI post Belisarii V. C. Consulatum, & cautionem Mucianam, & legem Iuliam Miscellam quodammodo restituit, noluitque eas, quibus a testatore viduitatis conditio imposita fuerat, capere legatum intra annum, nisi spe nuptiarum prorsus exstincta, veluti si mulier se Deo deuouisset: post annum autem, non nisi præstita cautione Muciana, cuius rationes magno verborum apparatu in nouella ista (c) exponit. Iam id addo, quum in Gallia Nicolaus Morillo & Anna Petit coniuges tabulis dotalibus donationem inuicem ea lege fecissent, vt si superstes spreta viduitate ad secunda vota transiret, & Anna, mortuo Nicolao iterum nupsisset, donationem illam repetentibus Nicolai heredibus, Senatum Curiæ Parisiensis anno CIↃ IↃ XCII censuisse, donationis legem esse seruandam, & Annam ab omni donationis emolumento esse repellendam. Quem casum egregie enucleatum dedit ANNAEVS ROBERTVS in rebus iudicatis. (d)

(b) Ibid.

(c) Nou. XXII. cap. XLIIII.

(d) Lib. II. cap. VII.

IV. Eodem libro V. commentariorum TER. CLEMENS & VLPIANVS agunt de conditione cælibatus libertis imposita. Vnde proximum caput XXX ad illud ius pertinuisse, perquam videtur verosimile. Illud vero tale fuit, teste PAVLLO (e)

(e) L. 6. §. 4. ff. de iur. patr.

Si patronus iusiurandum in hoc liberto imposuerit, ne vxorem ducat, vel libertæ, ne nubat: iusiurandum permittitor, nuptiasque ex H. L. *contrahendi liberto libertæue ius esto.*

Solitos esse patronos a seruis manumissis varia sibi stipulari, iam supra obseruauimus. Frequentissime autem ea lex adiiciebatur manumissionibus, ne liberti ducerent vxorem, nec libertæ nuberent. Quum enim legibus XII tabularum cautum esset, (a) vt si libertus intestatus moreretur, cui suus non esset heres, ad patronos patroniue liberos perueniret hereditas: intererat omnino patroni, libertos libertasque se habere cælibes, ne, si liberos tollerent, legitima hereditate exciderent. Idcirco libertos iureiurando obstringere solebant, ne vxores ducerent; libertas, ne nuberent. Quam frequenter id factum sit temporibus Augusti, vel id argumento est, quod binis sub hoc principe legibus coërcita sit improba hæc habendi cupiditas. Primo enim lege Aelia Sentia cautum est, vt iuribus patronatus excideret, qui vel ipse, vel quo conscio alius (b) a liberto libertaue stipulatus sit, ne vel vnquam, vel ad certum tempus, vel cum certa persona (c) iniret matrimonium, neue liberos tolleret; (d) nisi forte iureiurando ad hoc adactus sit libertus castratus, vel matrimonio inhabilis, (e) vel liberta iurarit, se non alii, ac patrono, (f) vel non contra leges, (g) vel non prius, quam liberi ad pubertatem peruenissent, (h) cuiquam nupturam. His enim casibus patronus non incidebat in legem Aeliam Sentiam.

Deinde seuerius hoc cacoëthes coercuit lex Iulia & Papia. Quamuis enim Aelia Sentia patronos iniustum hoc iusiurandum a libertis exigentes iure suo priuaret: non tamen gratiam iurisiurandi libertis faciebat. Ast lege demum nostra cautum, vt iuris iurandi religione exsoluerentur liberti libertæue, qui quæque huiusmodi iusiurandum præstitissent.

Ait lex: SI PATRONVS IVSIVRANDVM IN HOC LIBERTO IMPOSVERIT, NE VXOREM DVCAT, VEL LIBERTAE, NE NVBAT. Patronus erat manumissor, nec non quem talem caussa cognita iudicauerat Prætor, non, qui se patronum esse iurasset: quod ad hoc caput diserte VLPIANVS: (i) Perinde vero erat, siue ipse patronus, siue eo conscio, vel non impediente, filius familias libertum in verba sua adegisset. Quemadmodum enim ex sen-

(a) Vlp. Fragm. tit. XXIX. §. I.
(b) L. 6. pr. ff. de iur. patr.
(c) L. 15. ff. eod.
(d) L. 3. §. 5. ff. de suis & legit. her.
(e) L. 6. §. 2. ff. de iur. patr.
(f) L. 6. §. 3 eod.
(g) L. 3. §. 5. ff. de suis & leg. her.
(h) TER. CLEM. Lib. V. L. 31. ff. qui. & a quib. manum.
(i) VLP. Lib. V. L. 14. ff. de iur. patr.

sententia TER. CLEMENTIS (a) & tunc patronus incidisse videbatur in legem Aeliam Sentiam, quia, dum non remitteret iusiurandum, dolo malo facere videbatur: ita idem obtinuisse ex lege IVLIA & PAPIA, ex CLEMENTIS fragmenti colligimus. Non magis intererat, siue liberto siue libertæ iniuncta esset cænibatus conditio, dum habiles essent ad procreandam sobolem.

Quamuis vero alioquin iusiurandum a liberto præstitum esset species obligationis verborum, non minus valida, ac stipulatio, vel dotis dictio: (b) lex tamen nostra sanxerat, VT IVSIVRANDVM PERMITTERETVR, NVPTIASQVE EX H. L. CONTRAHENDI IIS IVS ESSET. Pro *permittitur*, quo PAVLLVS (c) hic vtitur, rescribendum videri posset *remittitur*, nisi his verbis promiscue vterentur auctores nostri, veluti *permittere pecuniam* pro remittere: (d) *accusationem permittere* pro remittere, (e) qualia exempla iam collegerunt CVIACIVS, (f) LIPSIVS, (g) aliique viri docti. Sæpe enim hoc modo gratiam iurisiurandi faciebant principes vel leges, ceu singulari eaque pererudita dissertatione docuit amplissimus vir ZACH. HVBERVS, (h) vbi & hunc effectum huius remissionis fuisse docet, vt a ciuili periurii poena immunes essent, quibus gratia facta fuisset iurisiurandi.

(a) L. 12 pr. ff. qui & a quib. manum.
(b) Cai. Inst. Lib. II. Tit. IX. §. IV.
(c) L. 6. §. 4 ff. de iur. patr.
(d) L. 17. ff. de pact.
(e) L. 3. ff. de publ. iud.
(f) Obs. Lib. XXI. cap. XXIX.
(g) Ad Tacit. Ann. Lib. I. cap. VIII.
(h) Part. II. Diss. III.

CAPVT XVII.

AD CAPVT LEGIS XXXI.

DE IVRE ADFINITATIS INTER VITRICVM VEL NOVERCAM ET PRIVIGNOS, SOCEROS ITEM ET GENERVM VEL NVRVM.

I. *Eodem libro V.* VLPIANVS *etiam de genero & socero socruque videtur egisse. Gothofredi de huius capitis materia sententia reiecta. Lex Iulia de publicis iudiciis cum nostra nihil commune habuit. Coniectura de hoc capite. Eius rationes.* II. *Adfinitas olim morte finita. Vinnius & V. C. B. H. Reinoldus laudati. Quis gener & nurus? Quasi adfinitas.* III. *Quando hoc caput fuerit abrogatum?*

I. EOdem libro V Commentariorum, quo de superioribus nuptiarum impedimentis egerat VLPIANVS, etiam de *soceris*, *genero* & *nuru* cum quædam commentatum esse animaduerto. Modo enim docet, etiam nepotis ex filia vxorem nurum dici, & sponsum sponsamque *generi nurusque* nominibus intelligi, & soceri socrusque adpellatione etiam sponsorum parentes contineri: (a) modo generi adpellationem etiam ad neptis & proneptis tam ex filio quam ex filia editarum maritos producit. (b) Sed & CAIVS (c) libro commentariorum quarto, similiter, quis gener & socer vocetur, ostendit. Non autem huc pertinent & fragmenta PAVLLI (d) & TER. CLEMENTIS, (e) quibus eadem vocabula interpretantur, nec numeri librorum in inscriptionibus in mendo cubant. Alio enim ea referri posse, iam supra docuimus. Quum itaque legis nostræ interpretes hic, quid socer, quidue gener & nurus sit, tam sollicite disputarint: nemo sane inficias ibit, in hac legis nostræ parte exstitisse caput, quod ad *socerum*, *socrum*, *generum* & *nurum* præcipue pertinuerit.

(a) VLP. Lib. v. L. 6. ff de grad. & adfin.
(b) VLP. Lib. v. L. 136. ff. de V. S.
(c) CAI. Lib. IV. L. 5 ff. de test.
(d) L. 4. ff. eod.
(e) L. 146. ff. de V. S.

Quid de his adfinibus sanxerit Augustus, id nec ex vllo horum fragmentorum, nec ex alio iuris nostri loco discimus: id quod argumento nobis esse poterit, & istud caput ius aliquod antiquum & desuetudine postea inumbratum continuisse. Quale vero illud fuerit, pro instituto nostro, paullo curiosius indagare iuuabit. IAC. GOTHOFREDVS, (f) qui alioquin in fragmentis veterum inuestigandis lynceis plane oculis esse solet, loca TERENTII CLEMENTIS & PAVLLI refert ad caput suum sextum, & inde hanc exstruit sententiam:

(f) Ad leg. Pap. cap. VI. & XV.

GENER SOCERVE *inuiti in reos testimonium ne dicunto.*

Textus vero VLPIANI & CAII pertinuisse existimat ad caput suum XV, quod nobis est XXXV, vbi ita refingit verba MARCIANI L. 19. ff. de R. N.

Qui liberos, quos in potestate habent, iniuria prohibuerint vxores ducere vel nubere, vel qui dotem dare nolunt, in matrimonium GENERO NVRVIVE *collocare & dotare per Prætorem vrbanum coguntor,*

Ita

Ita hæc commentatorum fragmenta disponenda restituendaque loco suo putat vir eruditissimus, IAC. GOTHOFREDVS: cui tamen vt ea in re adsentiar, nondum fateor a me possum impetrare. Nam primo de testimonio, genero nuruiue, nec non socero & socrui inuitis haut denunciando, non lex Papia Poppæa cauit, sed lex Iulia publicorum iudiciorum. Ita ex compacto docent PAPINIANVS, (a) PAVLLVS (b) & VLPIANVS, (c) qui & caput legis illius LXXXVII de eo iure egisse obseruat. Simile vero quid in lege Papia Poppæa fuisse, nec ex istis PAVLLI, VLPIANIque textibus, nec ex fine & scopo legis nostræ colligi potest, vti recte obseruauit V. C. ANT. SCHVLTINGIVS. (d) Et quid opus erat hæc in lege Papia Poppæa repeti, quæ iam satis perspicue scripta fuerant in lege Iulia publicorum iudiciorum? Deinde nec felicius coniecisse videtur vir doctissimus, dum L. 19. ff. de R. N. verba GENERO NVRVIVE inseruit: Quam frigida enim est loquutio: *filium filiamue in matrimonium genero nuruiue collocare?* Cui vero alii collocari poterant, quam *genero nuruiue?* Non sane ferebat legislatorius veterum stilus, vt huiusmodi vocabula insererent, non minus sane hic otiosa, quam si quis dicere vellet, *liberis naturalibus, quos mater aliqua enixa sit, alimenta deberi.* Non magis enim fieri potest, vt filius filiaue elocatus elocataque intelligatur sine genero & nuru, quam liberi naturales sine matre. Et cur quæso tam operose hæc verba interpretati sunt VLPIANVS, CAIVS, PAVLLVS, TER. CLEMENS, si nihil aliud lex dixerit, quam genero nuruiue in matrimonium collocandos esse liberos? An hic scire interfuit, etiam sponsum sponsamque generi nurusque appellatione contineri? Hic ergo, si quid video, nihil vidit vir eximius: nec eius coniectura quidquam habet, quo se commendet, verosimilitudinis.

(a) L. 2. ff. de accus. (b) L. 4. ff. de test. (c) Collat. Leg. Mos. & Rom tit. IX §. II. (d) Iurisp. vet. Anteiust. p. 767.

Quum vero & nos in his tenebris præter coniecturam nihil promittere possimus: operam saltim dabimus, ne illa omni ratione veterumque testimonio destituantur. Caput nimirum istud XXXI tale fuisse suspicamur:

Adfinitas, præterquam inter nouercam & priuignum, vitricum & priuignam, nec non SOCERVM SOCRVMVE *&* GENERVM NVRVMVE, *morte diuortioue soluitur.*

Quia enim, vti iam superiore capite docuimus, ea legis nostræ fuit sententia, *ne quod omnino nuptiis inferretur* IMPEDIMENTVM, (a) & legislatores iam huiusmodi quædam impedimenta remouerant: commode etiam incidit ius adfinitatis, quod multa turbare posse videbatur matrimonia. Sæpe enim viduam adpetebat aliquis ex defuncti mariti familia, qui eius mores perspexerat accurate, qui eam commodam liberis suis nouercam fore, seque iis nuptiis res suas constabiliturum, existimabat: sed obstabat ei ius adfinitatis, quod non videbatur ferre, vt iustum esset inter se eamque mulierem connubium. Quumque vterque haut facile parem alibi conditionem reperiret: inde fiebat, vt impedirentur vtriusque nuptiæ, legique ad procreandam sobolem comparatæ minus satisfieret. Ei vero impedimento legem hanc opposuisse videtur Augustus, qua nuptias inter adfines, paucis exceptis, permisit: idque colligere mihi videor primum ex CONSTANTINI, CONSTANTIS & IVLIANI (b) constitutione, qua LICITVM *veteres credidisse ait*, *nuptiis fratris solutis ducere fratrem uxorem*, LICITVM *etiam*, *post mortem mulieris aut diuortium*, *contrahere cum eiusdem sorore coniugium*. Ex qua constitutione id saltim patet, adfinitatem veteribus visam esse solui, simul ac nuptiæ vel morte vel diuortio fuerint solutæ, adeoque non amplius eam obstitisse adfinibus, nouum inituris matrimonium. Quum vero alioquin vniuersam graduum & adfinitatis prohibitionem ex MORIBVS descendere dicat PAVLLVS: (c) illud tamen ius, quod paullo ante commemorauimus, *Romanis* LEGIBVS tribuere non dubitant DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. (d) in celeberrima, quam Pariator legum Mosaicarum & Romanarum seruauit, constitutione. Ast de quibus *legibus* loqui dicamus Principes? De illis profecto, quarum AVGVSTVS auctor est. Id enim docet locus præclarus PAVLLI (e) ex libro XXXV ad Edictum, quo leges nuptiales explicauit, vbi postquam fuse exposuit, quænam *nouerca* sit, qui, *socer*, *socrus*, *nouerca*, demum & de *priuigna* addit: *Priuigna non solum ea mihi intelligitur, quæ vxoris mei filia est, sed & neptis, & proneptis, vt nullam earum ducere possim. Item eius matrem, quam sponsam habui, non posse me vxorem ducere*, AVGVSTVS *interpretatus est: fuisse enim eam socrum.* Certissimum ergo videtur Augustum has personas coniungi vetuisse: inter reliquos adfines permisisse matrimonium.

(a) L. 72 §. 4. ff. de cond. & dem.

(b) L. 2. C. Th. de incest. nupt.

(c) L. 39 §. 1. ff. de R. N.

(d) Coll. LL. Mos. & Rom. tit. VI. § IV.

(e) L. 14. §. vlt ff. de R. N.

nium. Quumque eo de iure non tam ad legem Iuliam de adulteriis, quam ad legem Iuliam Papiam tam prolixe egerint interpretes: verosimillimum sane videtur, totum illud ius inuectum esse lege Iulia & Papia Poppæa.

II. Vt ergo ad legem ipsam progrediamur, ait Augustus: ADFINITAS MORTE, DIVORTIOVE SOLVITOR. *Adfines*, vti MODESTINVS (a) definit, *sunt viri & vxoris cognati, dicti ab eo, quod duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. Namque coniungendæ adfinitatis caussa fit ex nuptiis.* Quum itaque necessitudinis illius caussa sint nuptiæ: consequi existimabant veteres, vt solutis morte vel diuortio nuptiis, & adfinitas soluta intelligatur. Ita rationes subduxere gentes etiam humanissimæ, & castitatis imprimis studiosæ. Ebræis, haut pauci eiusmodi doctrinam tribuunt, partim ob locum Leuit. XVIII, 18. partim ob verba PHILONIS: (b) Δεσμὸς γὰρ οἴκων ὀθνείων αἱ ἐπιγαμίαι, τὴν ἀλλοτριότητα συνάγων, ὃ λυθέντος λέλυται καὶ τὰ τῆς κοινωνίας. *Connubia familiis externis sunt pro vinculo, quo soluto,* SOLVITVR & ADFINITAS. Inter Græcos iam EVRIPIDES (c) cecinerat:

(a) L. 4. §. 3. ff. de grad. & adfin.

(b) Legat. ad Cai. p. 776.

(c) In Medea.

Παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδευμάτων.
VETERES *nouis cedunt* ADFINITATIBVS.

Nec non ISOCRATES: (d) Οὕτω δὲ σφόδρα ἠγάπησε τὴν τοῦ πατρὸς φιλίαν, ὥς τ' ἀποθανούσης ἐκείνης ἄπαιδος, αὖθις ἠγάγετο τὴν ἀνεψιὰν τοῦ πατρὸς, οὐ βουλόμενος διαλύσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητα. *Tantopere patris mei amicitia delectatus est, vt quum amita mea sine liberis decessisset, rursus patris consobrinam duxerit, quo necessitudo inter nos &* ADFINITAS *permaneret.* Sæpe etiam ad hos mores Græcos adludit TERENTIVS, (e) apud quem Laches:

(d) In Aegenet. p. 386.

(e) Hecyr. Act. II. Scen. II. v. 10.

Haut ita decet, si perpetuam vis esse AFFINITATEM *hanc,*
Celare te iras, si quid est peccatum a nobis, profer.

Et alio loco: (f)

(f) Act. IV. Scen. IV. v. 14.

AFFINITATEM *hanc sane* PERPETVAM *volo,*
Sin est, vt aliter tua sit sententia,
Accipias puerum.

Prin-

Principium itaque hoc placuisse etiam priscis Romanis, inter primos obseruauit VINNIVS, (a) qui dubitanter: *credere se*, ait, *apud Romanos* IVRA ADFINITATIS *morte vnius e coniugibus*, PRO EXTINCTIS *habita fuisse*. Postea & V. C. HENR. BERN. REINOLDVS, (b) & celeberrimus GER. NOODT (c) eam *Vinnii* sententiam aliquot exemplis & e constitutione, quam allegauimus CONSTANTINI, CONSTANTIS & IVLIANI probarunt. Nos vero eius iuris historiam paullo accuratius expediemus. Iam libera republica id valuisse principium, ipse iam vidit VINNIVS. Ego illud & sub regibus, & deinde iis exactis valuisse arbitror. Tarquinium enim superbum, adhuc priuatum, Tulliam Aruntis fratris vxorem duxisse, DIONYS. HALICARNASSAEVS (d) & LIVIVS (e) referunt, nec est qui liberos ex eo matrimonio natos illegitimos fuisse habitos, putet, quum tamen nec Seruius nec eius vxor eam coniunctionem probarent. M. Crassum deinde libera adhuc republica defuncti fratris viduam duxisse, liberos eius sibi retinuisse, PLVTARCHVS tradit. (f) Quod matrimonium tantum abest, vt reprehensionem incurreret, vt Crassi continentiam in eo laudet PLVTARCHVS. Nec liberos eius vnquam illegitimos visos esse constat. Eodem fere tempore CICERO (g) scribit, *diuortia esse* AFFINITATVM DISCIDIA, non alia de caussa, quam quod affinitatis iura morte non magis, quam diuortiis finiri non ignoraret. Sed libera republica etiam in linea recta, soluta adfinitate, nuptias locum habere existimabant. Quamuis enim viri honesti ac probi huiusmodi coniunctiones detestarentur: non tamen illae erant illegitimae eatenus, vt vel diuellerentur coniuges, vel connubium ipsum effectu ciuili destitueretur. Rem miro exemplo demonstrabimus ex CICERONE (h). Sassia, A. Cluentii Auiti mater, crudelis & libidinosa femina, Cluentiam filiam elocauerat A. Aurio Melino, iuueni nobili, Cluentiae consobrino. Quum essent hae nuptiae plenae dignitatis, plenae concordiae, repente Sassia socrus deperire coepit generum, atque ita instruxit scenam, vt subito facto divortio, Cluentia a Melino discederet. Quid postea Sassia? *Diutius*, vt ait CICERO, *suspicionibus obscuris laedi famam suam noluit: lectum illum* GENIALEM, *quem biennio ante filiae suae nubenti strauerat, in eadem domo sibi ornari, & sterni, expulsa atque exturbata filia, iubet.* NVBIT *genero socrus, nullis auspicibus, nul-*

(a) Comment. ad §. 6. Inst. de nupt.
(b) Var. cap. XXIV.
(c) Ad tit. ff. de R. N. p. 495. Tom. II. op.
(d) Lib. IV. p. 225.
(e) Lib. I. cap. XLVI.
(f) In Crasso. ab init.
(g) Pro Cluent. cap. LXVII.
(h) Ibid. cap. V. sequ.

nullis auctoribus, *funestis ominibus omnium*. En nuptias inter generum & socrum, quas quidem, tanquam inhonestas & nefandas, exsecratur CICERO, legibus tamen illas repugnare, aut Sassiæ & Aurio Melino ideo diem dictum, vel eandem dote mulctatam esse, nusquam scribit, id sane non prætermissurus, nisi ea turpitudo extra legum animaduersionem fuisset. Vnde profecto patet, inhonestas quidem visas huiusmodi nuptias, sed nullam tamen legem, quo minus fierent, obstitisse, donec per Augustum primum

Mos & LEX maculosum edomuit nefas.

Ille enim vetus quidem seruauit principium, adfinitatemque morte & diuortiis solui concessit: sed excepit tamen nuptias inter PRIVIGNVM & NOVERCAM, VITRICVM & PRIVIGNAM, SOCERVM ET NVRVM, GENERVM & SOCRVM. Tanta enim inter has personas videbatur necessitudo, vt sibi inuicem parentum liberorumque loco essent, (a) & hinc se patres liberosque salutarent. (b) Et has solas personas excipiunt, quicumque post Augustum ad quartum vsque sæculum Christianum iura interpretati sunt, quum tamen alias in iure *adfinitates non eæ*, *quæ quondam fuerunt*, *sed præsentes intelligantur*. (c) VLPIANVS: (d) *Eam*, *quæ nouerca vel priuigna*, *vel nurus*, *vel socrus nostra* FVIT, *vxorem ducere non possumus*. Ἐμφατικῶς dicit: *quæ* FVIT, vt ostenderet, hic locum non habere vetus principium, quo, matrimonio soluto, & adfinitas pro exstincta habeatur. Eodem modo PAVLLVS: (e) *Nec socrum*, *nec nurum*, *nec priuignam*, *nec nouercam* ALIQVANDO, *citra poenam incesti vxorem ducere licet*. En denuo addit *aliquando*, quod vocabulum ad antecedentia pertinet, vt sensus sit, has omnes personas duci non posse, dummodo *aliquando* adfines fuerint, quamuis alias adfinitas morte vel diuortio perimatur. Porro DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA: (f) *Itemque ex adfinibus priuigna*, *nouerca*, *socru*, *nuru*, *ceterisque*, *quæ antiquo iure prohibentur*, *a quibus cunctos volumus abstinere*. Inter easdem personas solas matrimonium prohiberi aiunt CAIVS (g) PAVLLVS, (h) aliique, quorum in Digestis fragmenta occurrunt. Ita & in institutionibus nostris ob adfinitatem matrimonium prohibetur tantum cum priuigna aut nuru, (i) socru & nouerca, (l) & vtrobique additur: *Quod ita scilicet*

(a) L. 16. ff. solut. matr. L. vlt. ff. de his quæ vt indign.
(b) Plin. Lib. VII. Hist. nat. cap. XIII.
(c) L. 3. §. 1. ff. de postul.
(d) Tit. XI. §. VI.
(e) Rec. Sent. Lib. II. tit. XIX. §. V.
(f) Coll. LL. Mos. & Rom. tit. VI. §. IV.
(g) Inst. Lib. I. tit. IV. §. V.
(h) L. 14. ff. de R. N.
(i) §. 6. Inst. de nupt.
(l) §. 7. Inst. eod.

 accipi

accipi debet, *si* FVIT *nurus aut priuigna tua :* item : *Quod ipsum* DISSOLVTA DEMVM ADFINITATE, *procedit*, vt intelligatur, iura adfinitatis, quæ alias soluto matrimonio extinguuntur, hic non extingui. Contra extra lineam rectam nulla occurrit in iure nostro prohibitio. Hinc fratris viduam, vel vxoris sororem ducere, nemini erat religioni, quia adfinitas cum matrimonio videbatur finita. Sæculo secundo Sicinius Pudens, teste APVLEIO (a) fratris Pontiani viduam ducturus erat, & Pudentilla ipsa, Apuleii vxor, primum Sicinio Amico, posteaque eiusdem fratri Sicinio Claro desponsa erat, (b) neutrum connubium improbantibus legibus, ceu iam BRISSONIVS (c) obseruauit, & post eum repetierunt alii. Vnde ANIANI manum olent illa CAII: (d) *Sed nec vni viro duas sorores vxores habere, nec vni mulieri duobus fratribus iungi permittitur.* CAII enim ætate nondum prohibita fuisse huiusmodi matrimonia, sed CONSTANTINVM cum CONSTANTE fratre ea primum vetuisse, vel exemplo Marci Antonini sanctissimi principis, Lucillam filiam fratri Lucio Vero nuptum collocantis (e) patet, & paullo post demonstrabimus pluribus.

Iam itaque facile intelligemus veterum, quæ huc pertinent, fragmenta. PRIVIGNVS & PRIVIGNA non solum intelligebantur mariti vel vxoris liberi, sed & nepotes & neptes, pronepotes & proneptes, (f) quemadmodum & liberorum nomine nepotes, neptes, & reliqui posteri, continebantur. SOCER & SOCRVS contra non solum dicebantur vxoris vel mariti parentes, sed & auus & auia, proauus & proauia, (g) quin & mariti vel vxoris vitricus & nouerca. (h) GENERI & NVRVS adpellatione non solum liberorum, sed & nepotum & neptium, pronepotum & proneptium ceterorumque liberorum coniuges, (i) immo & eorumdem sponsi sponsæque, continebantur. (l) Quod CAIVS exemplo legis Iuliæ publicorum iudiciorum illustrat, vbi ea cognationis vocabula æque late accipiuntur. Inter has omnes ergo personas tanta erat ob adfinitatem veneratio, vt inter eas nullo modo subsisterent nuptiæ, quantumvis soluto per mortem vel diuortium matrimonio.

III. Sed istud caput demum seuerior Christianorum disciplina exclusit, quæ & inter collaterales adfines matrimonia quædam prohibuit. Saltim a fratris vxore & vxoris sorore omnes abstine-

re

(a) In Apolog. II. p. 548.
(b) Ibid. p. 517.
(c) De iur. Connub. p. 283.
(d) Inst. Lib. I. tit. IV. §. VII.
(e) Iul. Capitolin. Marc. cap. IX. Luc. Ver. cap. II.
(f) L. 14. §. vlt. ff. de R. N.
(g) d. L. 14. & TER. CLEM. L. 146 ff. de V. S. L. 3. §. 2. ff. de postul.
(h) L. 14. §. vlt. ff. de R. N.
(i) L. 14. eod. VLP. Lib. V. L. 136. ff. de V. S.
(l) CAI. Lib. IV. L. 5 ff de test. VLP. Lib. V. L. 6. ff. de grad & adfin.

re anno Chr. CCCLV feuere iufferunt CONSTANTINVS, CONSTANS & IVLIANVS, (a) qui fimul veterem illam iuris regulam de adfinitate morte vel diuortio foluenda haut obfcure profcripferunt, refcribentes ad Volufianum, Vicarium vrbis: *Etfi* LICITVM *veteres crediderunt*, NVPTIIS FRATRIS SOLVTIS *ducere fratrem vxorem: licitum etiam*, POST MORTEM MVLIERIS, *aut* DIVORTIVM, *contrahere cum eiusdem forore coniugium: abftineant huiusmodi nuptiis vniuerfi, nec æftiment, poffe legitimos liberos ex hoc confortio procreari: nam fpurios effe conuenit, qui nafcentur.* Quum vero hæc conftitutio, edita Romæ, & ad vicarium vrbis miffa, ad occidentem tantum pertineret: in oriente huiusmodi coniunctiones nondum ab vfu recefferant, defendentibus eas etiam Chriftianis quibusdam, quorum argumenta fcriptis ad Diodorum, Epifcopum Tarfenfem, litteris magno molimine oppugnat BASILIVS. (b) Hinc noua lege THEODOSIVS M. (c) vetuit, *ne quis fratris vxorem duceret, vel duabus fororibus coniungeretur*, NE DISSOLVTO QVIDEM QVOCVNQVE MODO CONIVGIO. Idem paullo poft firmarunt ARCADIVS & HONORIVS (d) anno Chr. CCCXCVI, poenam quidem viuicomburii & profcriptionis bonorum, a Theodofio propofitam, temperando, fed nihilominus iubendo, vt nec liberi ex eo coitu nati legitimi habeantur, nec parentes teftandi habeant facultatem, & dos præterea tanquam caduca publicetur. Cui poenæ diferte & eos fubiiciunt Principes, qui fefe nuptiis fratris vxoris funeftarint. Anno CCCCXV Imperatores HONORIVS & THEODOSIVS iunior (e) eos, qui poft prioris coniugis amiffionem eius fororem duxerint, easque, *quæ poft interitum mariti in germani eius nuptias adfpirandum crediderint, tanquam* INCESTVM *commiferint, habendos effe*, edixerunt. Quæ conftitutio eo eft notabilior, quo magis conftat, Honorium ipfum duas Stilichonis filias, forores germanas, vnam poft alteram habuiffe in matrimonio, vti ZOSIMVS (f) & MARCELLINVS COMES (g) teftantur. Sequuta eft conftitutio ZENONIS, (h) qua hæc prohibitio etiam ad fratrum coniuges, quæ adhuc virgines dicebantur, producitur, *quamuis & Aegyptii adhuc eum morem tenerent, & certis* LEGISLATORIBVS *inter has perfonas nullam adfinitatem effe, placuiffet.* Poftremo & ANASTASIVS, (i) quum huiusmodi connubia fæpe refcriptis vel pragmaticis conftitutionibus permiffa effe intel-

(a) L. 2. C. Theod. de inc. nupt.

(b) Epift. CXCVII.

(c) L. 5. C. de inceft. nupt.

(d) L. 3. C. Theod. de inc. nupt. L. 6. C. eod.

(e) L. 4. C. Th. eod.

(f) Lib. V. cap. XXVIII.

(g) Chron. ad ann. CCCCVIII.

(h) L. 8. C. eod.

(i) L. vlt. C. eod.

 lexiffet,

lexiſſet, noua ea conſtitutione inhibuit inceſtaque declarauit. Ex quo conſtitutionum numero facile eſt ad intelligendum, quam aegre ſibi Romani iſtud principium extorqueri paſſi ſint, quod cum ipſa pæne vrbe natum, conſtanti tot ſæculorum vſu iuris auctoritatem iam pridem fuerat conſequutum.

CAPVT XVIII.

AD CAPITA LEGIS TRIGESIMVM SECVNDVM ET TRIGESIMVM TERTIVM,

DE PRIVILEGIIS ABSENTIVM REIP. CAVSSA, ET INDVLGENTIA SENATVS.

I. *Connexio huius capitis cum ſuperioribus. Iac. Gothofredi de hac lege ſententia expenſa. Capitis huius ſententia.* II. *Breuis huius capitis explicatio.* III. *Caput* XXXIII *quale fuerit?* IV. *Eius explicatio. Principes ſibi ſolis ius lege ſoluendi vindicarunt. Quot modis lege ſoluerint?*

I. Quemadmodum ad impedimenta nuptiarum antecedentia capita pertinuerunt: ita iisdem oppoſitum videtur id, quod proxime ſequitur, de quo VLPIANVM libro commentariorum ſexto egiſſe, animaduertimus. Et primum quidem ex eius (a) & PAVLLI (b) fragmentis quibusdam ſuſpicari licet, ſequens caput XXXII egiſſe de abſentibus reipublicæ cauſſa. Qui enim videantur reip. cauſſa abeſſe, vterque explicat tam operoſe atque accurate, vt eos textus dignos iudicaret Tribonianus, quos in titulum digeſtorum: *Quibus ex cauſſis maiores viginti quinque annis in integrum reſtituuntur*, quo plane non pertinebant, referret. Quid vero de his abſentibus hoc capite cautum fuerit, vix liquet, faciliusque diuinatur, quam certis rerum argumentis cognoſcitur. Vir ſummus, IAC. GOTHOFREDVS, (c) quum obſeruaret, inter leges de ſolidi capacitate ab VLPIANO (d) & hanc referri, quod abſentes reipublicæ cauſſa quamdiu abſunt &

(a) VLP. Lib. VI. L. 36. L. 38. ff. quib. ex cauſſ. maior.
(b) PAVLL. Lib. III. L. 35. & L. 37. ff. eod.
(c) Ad Leg. Pap. cap. XVIII
(d) Tit. XVI. §. I.

& intra annum, poſtquam abeſſe deſierint, liberam habeant teſtamenti factionem: illam cauſſam ſolidi capionis a reliquis ſeiungit, & hoc caput, quod ipſi eſt XVIII inde conſtruit.

> *Si vir commodi ſui cauſſa abſit, ex bonis vxoris ſuæ ſolidum ne capito: At ſi ſine detrectatione reipublicæ cauſſa aberit, donec abeſt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſierit, libera inter virum & vxorem teſtamenti factio eſto.*

Sed quum hoc priuilegium, abſentibus reip. cauſſa datum, ad leges de ſolidi capacitate pertinuerit, de quibus TER. CLEMENS & VLPIANVS libro quarto commentariorum ſuorum egerant: quis credat, vel legiſlatores, vel ipſos legis interpretes, tam fuiſſe incurioſos ordinis, vt iſtud caput, a reliquis diuulſum, loco hoc plane alieno proponerent? Quare maluimus, VLPIANVM auctorem ſequuti, iſta loca ad leges de ſolidi capacitate referre: quo loco etiam illa ſatis ſuperque expoſuimus.

Quum itaque GOTHOFREDVM hic deſerere cogamur: age diuinabimus, qua de re egiſſe hoc caput, veroſimillimum ſit. In eo hactenus fuiſſe vidimus legiſlatorem, vt, quæ nuptiis moram obiiciunt, impedimenta tolleret. Inter hæc & abſentia procul dubio fuit. Magnas ſæpe ac longiſſimas peregrinationes tum ſuſcipiebant Romani. (a) Alii officiis præerant in prouinciis, alii procul ab vrbe faciebant ſtipendia, vel in prouinciis inter legiones præſidiarias conſeneſcebant. Erant etiam, qui in diuerſis orbis Romani prouinciis vel vectigalia conducerent, vel negotiarentur, vel ſuo periculo naues exercerent. Quorum quam immenſus numerus fuerit, vel inde patet, quod per ſolam Aſiæ prouinciam Mithridates, teſte PLVTARCHO, (b) vno edicto centum & quinquaginta ciuium Romanorum millia iugulari iuſſerit. Quanto plures tum per alias prouincias vagatos exiſtimemus? Hæc abſentia quantam vaſtitatem vrbi & Italiæ intulerit, iam Iulius Cæſar viderat, qui, vt exhauſtam vrbem noua ſobole expleret, teſte SVETONIO, (c) ſanxerat, *ne quis ciuis, maior annis* XX, *minorue* XL, *qui ſacramento non teneretur, plus triennio continuo* ITALIA ABESSET, *neu quis ſenatoris filius, niſi contubernalis aut comes magiſtratus*, PEREGRE PROFICISCERETVR. Quum itaque & Auguſtus animaduerteret, ciuium quamplurimos vrbe abeſſe, eoque

(a) Pr. Inſt. de codicill.

(b) In Sulla p. 467.

(c) Iul. cap. XLII.

que obtentu nuptias vel differre, vel plane adſpernari: commentus videtur caput, quo abſentiam iſtam, ea excepta, quæ ob reipublicae vtilitatem ciuibus indiceretur, coerceret. Id autem ita eum feciſſe arbitramur, vt eos omnes qui peregrinationis ſtudio nuptias & ſobolis procreationem differebant, præterquam qui reip. cauſſa abeſſent, cælibatus orbitatisque poenis ſubeſſe iuberet. Aut multum ergo fallimur, aut tale fuit legis noſtræ caput XXXII:

> *Qui* REIPVBLICAE CAVSSA *ſine detrectatione abſunt, donec abſunt, & intra annum, poſtquam abeſſe deſierunt, vacationem a lege habento. Reliqui, qui ſui commodi cauſſa abſunt, poenis ex H. L. tenentor.*

Mouet me primo, quod & alias ſollemne fuiſſe video Auguſto, abſentibus reipublicæ cauſſa vacationem legum ſuarum dare. Nam & legi Iuliæ de adulteriis adſcriptum nouimus: NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVM SINE DETRECTATIONE REIP. CAVSSA ABERIT. (a) Deinde, quod generali iuris regula receptum eſſet, abſentiam eius, qui reip. cauſſa abeſt, neque ei, neque alii, damnoſam eſſe debere. (b) Denique quod interpretes noſtri tam accurate computant, quando, qui reip. cauſſa abfuerunt, abeſſe deſinant, (c) ſimulque ab his diſtinguunt eos, qui abſunt ſui commodi cauſſa. (d) Quod ſane alio pertinere non poteſt quam ad vacationem annuam iis, qui reip. cauſſa abſunt, concedi ſolitam, poenamque iis, qui ſui commodi cauſſa abſunt, propoſitam.

(a) L. 15. §. 1. ff. ad L. Iul. de Adult.

(b) L. 140. ff. de R. I.

(c) VLP. Lib. VI. L. 38. §. 1. ff. quib. ex cauſſ. mai.

(d) VLP. IB. L. 36. L. 37. §. 1. ff. eod.

II. Ait itaque lex: QVI REIP. CAVSSA ABSVNT. Eos vero iam recenſuimus ad caput legis XXIII, vbi etiam illa explicauimus: DONEC ABSVNT, ET INTRA ANNVM, POSTQVAM ABESSE DESIERVNT, vt nihil hic adiiciendum videatur, præter verba: SINE DETRECTATIONE, quæ quum in legibus frequentiſſime occurrant, (e) cum GOTHOFREDO libenter adoptauimus. *Sine detrectatione* vero abeſſe dicebantur, qui non alicuius rei detrectandæ vel declinandæ cauſſa peregre abibant. Vnde facile patet, illos, qui eo tantum conſilio in prouinciam ire adfectabant, vt ne legi parere cogerentur, nullam poenæ vacationem habuiſſe. VACATIONEM vero A LEGE HABERE dicuntur, quibus laxa-

(e) L. 15. §. 1. ff. ad L. Iul. de ad. L. 12. pr. ff. de accuſ. L. 19. pr. ff. de reſt. L. 22. fin. ff. de fideic. libert.

laxamenti aliquid datum, intra quod necessitate ineundi matrimonium procreandique liberos soluerentur, vt nihilominus interea a poenis cælibatus atque orbitatis essent immunes, præmiaque maritorum ac parentum caperent. Quo sensu VLPIANVM (a) & SVETONIVM (b) hæc verba accipere, iam supra monuimus. Et sane huiusmodi vacationem competiisse absentibus reip. caussa, per pleraque legis capita facile potest demonstrari. Sponsam vltra biennium ex hac lege habere nemo poterat: ast poterat tamen is, qui ex necessitate, (c) id est, vt ego interpretor, reip. caussa aberat, sponsalia non solum annum vel biennium, sed & vltra, differre. Quum deinde ex eadem lege feminæ nupturæ daretur tutor dotis constituendæ caussa: non dabatur tamen, si tutor necessario abesset. Id enim SCo postea demum inuectum esse, docent VLPIANVS (d) & PAVLLVS (e). Solidi capacitatem & ei qui reip. caussa abesset, & eius vxori fuisse, iam ante docuimus. Absentibus porro reip. caussa, veluti militibus, plerumque ius liberorum a principe datum esse, paullo post adparebit. Ita procul dubio absenti reip. caussa centum illi dies, intra quos vxorem eum ducere oportebat, si vellet hereditatem capere, non currebant. Adeoque certissimum videtur, absentibus reip. caussa, & dum abessent, & intra annum, postquam abesse desiissent, vacationem legis fuisse.

Additum fuisse arbitramur: RELIQVI, QVI SVI COMMODI CAVSSA ABSVNT, POENIS EX H. L. TENENTOR. Id enim nuptiarum impedimentum præcipue sublatum oportuit. Nec obscure ad id respicere videtur VLPIANVS, (f) dum scribit: *Reipublicæ caussa abesse eos solos intelligimus, qui non* SVI COMMODI CAVSSA, *sed coacti, absunt*. His itaque nulla legis dabatur vacatio, adeoque non minus cælibatus orbitatisque poenis subiacebant, ac reliqui, qui peregre non iuerant. Hinc VLPIANVS (g) negat, eos *qui crimen admiserunt*, ob eamque rem in prouincia morantur, *habere priuilegium eorum, qui reip. caussa absunt*. Idemque repetit de eo, qui finito officio in prouincia morabatur, vel aliquo deflexerat suæ rei caussa. (h) Rationes vero huius iuris satis idoneæ sunt. Primo enim absentia hæc erat voluntaria, adeoque non indulgendum videbatur ei, qui vltro, antequam legi paruisset, eiusmodi peregrinationem susceperat. Deinde is vel eo nomine veniam non merebatur, quod legi & absens

(a) Fragm. tit. XIV. §. 1.
(b) Aug. Cap. XXXIV.
(c) L. 17. ff. de sponsal.
(d) Fragm. tit. XI. §. XXII.
(e) L. 15. ff. de tut. & cur. dat.
(f) VLP. Lib. VI. L. 36. ff. quib. ex caussis mai.
(g) VLP. IBID. L. 38. pr. eod.
(h) IB. L. 38. §. 1. eod.

sens parere posset, si vellet. Nam & absenti absens desponderi poterat, idque fiebat quotidie, (a) modo rei non ignarus esset absens, vel factum ratum haberet. (b) Immo & absens vir poterat ducere vxorem, in patria commorantem, quamuis nubere absens non posset femina. Hinc PAVLLVS: (c) VIR ABSENS *vxorem ducere potest:* FEMINA ABSENS *nubere non potest.* Quod eleganter explicat POMPONIVS: (d) *Mulierem absenti per litteras eius, vel per nuncium posse nubere placet, si in* DOMVM *eius* DVCERETVR. *Eam vero, quæ abesset, ex litteris vel nuncio duci a marito non posse: deductione enim opus est in mariti, non in vxoris domum, quasi in domicilium matrimonii.* Quamuis enim alioquin consensu fiant nuptiæ: inter absentes tamen consensus facto aliquo erat declarandus, idque commodissime fieri videbatur domum deductione. Feminâ vero domum deductâ, quamuis nondum cum ea consuesset absens maritus, matrimonium tamen tam perfectum erat, vt Cinna, teste VLPIANO, (e) responsum esse scriberet, eum, qui absens accepisset vxorem, & deinde rediens ad Tiberim periisset, ab vxore lugendum: & PAVLLVS (f) huiusmodi vxorem, quamuis nihil muliebre passam, & dotem & de dote actionem habere, censeat. Quum itaque & absenti liceret legi parere, ac vxore domum ducta poenas effugere cælibatus: nihil profecto caussæ erat, cur & sui commodi caussa absentibus idem daretur priuilegium, quod in gratiam eorum, qui reip. caussa abessent, fuerat inuentum. Bella specie id illustrasse videtur CAIVS (g) noster, quamuis suo more rationem tantum decidendi seruarit Tribonianus. Titius, ex priore matrimonio pater solitarius, sui commodi caussa peregrinabatur vna cum vxore Cæcilia & filio eiusdem impubere. Vxor heredem instituerat filium, eumque fideicommisso obstrinxerat, vt moriens hereditatem relinqueret Titio vitrico. Dum nauigant mare, naufragio pereunt mater & filius, Titius euadit, petitque hereditatem. Si reip. caussa abfuisset: libera inter eum & vxorem fuisset testamentifactio. Ast sui commodi caussa absens, solidum non capiebat. Non ab vxore, quia nullus exstabat filius communis: nec ab impubere Cæciliæ filio, cui fuerat substitutus, quia heres matris factus non intelligebatur, siquidem, vti ait CAIVS, *si mulier cum filio impubere naufragio periit,* PRIOREM FILIVM *necatum esse intelligitur.* Excidit ergo hereditate, sibi testamento destinata, præter

(a) L. 4. §. 1. ff. de spons.
(b) L. 5. ff. eod.
(c) Lib. II. recept. sent. tit. XIX. §. VIII.
(d) L. 5. ff. de R. N.
(e) L. 6. ff. eod.
(f) L. 7. ff. eod.
(g) CAI. Lib. V L. 23. ff. de reb. dub.

ter decimas, quarum matrimonii nomine, & ob filium filiamue, ex priore matrimonio superstitem capax erat. Idem etiam capere poterat vsumfructum tertiæ partis bonorum: non autem legatum annuum, quod tertiæ partis vsumfructum excederet. Qua occasione idem CAIVS (a) de discrimine annui & vsusfructus legati disseruisse videtur.

(a) Cai. Lib. v. L. 8. ff. de ann. legat.

III. Sequitur caput XXXIII, de quo eodem libro commentariorum sexto egit VLPIANVS, id quod tale fuit:

Si cui senatus gratiam huius legis faciet: ei nuptiæ iustæ, liberiue legitimi sunto, & omnia ex H. L. præmia capere ius esto.

Eam sane capitis huius sententiam nobis suggerit VLPIANVS, (b) dum scribit: *Si senatori* INDVLGENTIA PRINCIPIS *fuerit permissum, libertinam iustam vxorem habere: potest iusta vxor esse.* Id enim exemplum est, quo illustrat regulam, ad vniuersam procul dubio legem nostram pertinentem. Nimirum impedimento nuptiis aliquando erat repulsa, & quod nulla esset idonea conditio. Erant, qui vel ob formæ vitium, vel ob paupertatem, morbos, aliasue huiusmodi caussas dignam suo ordine conditionem nusquam reperirent. Iis, ne innoxii poenas infelicitatis suæ luerent, consulendum putarat Augustus, atque hinc iis id indulserat beneficium, vt a senatu lege soluerentur.

(b) Vlp. Lib. VI. L. 31. ff. eod.

IV. Ait lex: SI CVI SENATVS. Huic enim non tantum tempore liberæ reip. sed & sub Augusto id ius competiisse, iam supra, vbi de solidi capacitate actum, demonstrauimus. Nec video, quo iure vir summus, IAC. GOTHOFREDVS, obuertere nobis possit exemplum Hispalæ Fecenniæ apud LIVIVM, (c) quum is auctor eam SCo lege matrimoniali solutam esse, diserte fateatur. Equidem, libera adhuc republica, huiusmodi SCa, quibus aliquid contra leges indulgebatur, sæpe solebant tribuum suffragio firmari. Quale quid factum nouimus, quum Senatus C. Valerium Flaccum Aedilem, qui ob flaminium Diale in leges iurare non poterat, ea lege soluisset. (d) Sed tantum abest, vt illud adhuc fieret temporibus Augusti, vt iam libera rep. ea de re desitum esse ad populum ferri, referat ASCONIVS PAEDIANVS, cuius locum iam supra expendimus. Multo minus itaque hoc factum sub Imperatoribus, partim quod res non esset tanti momenti,

(c) Lib. XXXIX. cap. XIX.

(d) Liu. Lib. XXXI, cap. vlt.

vt ideo tribus in suffragia mitterentur, partim quòd rarius tunc indicerentur comitia, & ea, exstincto paullo post Augusto, a Tiberio, teste TACITO, (a) e campo in curiam penitus transferrentur. Senatum sane ipsi Caligulæ Imp. legis caducariæ gratiam fecisse, DIO CASSIVS testis locupletissimus est. (b)

Enimuero id ius sibi paullo post principes vindicasse, ex VLPIANI verbis paullo ante adlatis discimus. Cuius mutationis originem iam supra ad Vespasiani tempora retulimus, cui, vt est in tabula Capitolina apud GRVTERVM, (c) SCo concessum,

> VTI, QVAECVMQVE EX VSV REIP. MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSVERIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE ESSET.

Domitianum saltim sæpe lege Papia Poppæa soluisse, ex pluribus MARTIALIS epigrammatibus constat. Immo de ipso Vespasiano exempla paullo post occurrent.

Sequitur in capite nostro: SI CVI SENATVS GRATIAM HVIVS LEGIS FECERIT. Ita enim loqui solebant veteres, quando lege quendam solui, dicere vellent: quemadmodum & notæ sunt loquutiones: *Gratiam facere iurisiurandi*, (d) *gratiam facere decreti*, (e) *gratiam facere criminis*, (f) aliæque similes. Equidem IAC. GOTHOFREDVS (g) ita verba restituit: *Si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiserit:* sed licet VLPIANVS huius solius speciei meminerit: vix tamen verosimile est, hanc lege solutionem ad solum caput primum & secundum de nuptiis senatorum & plebeiorum pertinuisse. Nullum enim fere est legis nostræ caput paullo maioris momenti, cuius non gratiam quibusdam vel senatus vel principis beneficio factam esse norimus. Prohibitas nuptias aliquando concessas esse senatoribus, VLPIANVS obseruat. (h) Plebeiis ingenuis, maxime militibus, ius connubii cum vxoribus, quas contra leges duxerant, datum esse a Vespasiano, Domitiano, & Traiano: marmora apud GRVTERVM (i) & SPONIVM (l) docent. Si qui contra hanc legem contraxerant nuptias: nec vir nec mulier, nec dos, nec nuptiæ, nec liberi legitimi intelligebantur. Et tamen sæpe principes talia matrimonia, (m) liberorumque statum (n) confirmasse, vel inde

(a) Lib. I. Ann. cap. XV.
(b) Lib. LIX. p. 747.
(c) Inscr. p. CCXLII.
(d) Suet. Tib. cap. XXXIV. L. 6. ff. de iureiur.
(e) L. 1. §. vlt. ff. de quæstion.
(f) Suet. Calig. cap. XV.
(g) Ad Leg. Pap. cap. XIX.
(h) VLP. Lib. VI. L. 31. ff. de R. N.
(i) Inscr. p. IↃLXXIII, 2. IↃLXXIV, 5. IↃLXXV, I.
(l) Miscell. p. CCXLIV.
(m) L. 38. §. 6. ad L. Iul. de adult.
(n) L. 57. §. 1. ff. de rit. nupt.

inde patet, quod ne in incestis quidem coniunctionibus id beneficium semper denegarent. Petentibus honores sæpe principes iura liberorum dabant, sæpe annos aliquot, etiamsi liberos tot non sustulissent, remittebant, ceu exemplis Calæstrii Tironis & Plinii Secundi discimus. (a) Idem ius liberorum sæpissime datum nouimus ob immunitatem a muneribus, ob liberationem a tutela, (b) ad consequenda iura Quiritium, & solidi capacitatem. (c) Immo & lege caducaria quosdam solutos esse, iam Caligulæ exemplo ex DIONE (d) demonstratum est. Quis ergo dubitet, quin hoc caput nostrum ad totam legem Papiam Poppæam pertinuerit? Quis dubitet, quin initio senatui, posteaque principibus, licuerit quarumcumque sanctionum gratiam facere?

(a) Plin. Lib. VII. Ep. ft XVII. (b) Grut. p. MLXXXI, I. (c) Vlp. tit. XVI. §. I. (d) Lib. LIX. p. 747.

Si cui autem id beneficium obtigerat: ei & IVSTAE NVPTIAE & LIBERI LEGITIMI ERANT, & IVS POTESTASQVE PRAEMIA EX H. L. CAPIENDI. Prius ex verbis VLPIANI patet: (e) *Potest iusta vxor esse*. Si autem iusta vxor erat, consequitur, vt & iustæ nuptiæ, & liberi haberentur legitimi. Posterius autem exempla docent. Sic Calæstrius iure liberorum; Plinius anni remissione impetrata non minus aliis præferebantur candidatis, ac si liberos sustulissent. (f) Liuia (g) & Irene (h) impetrato trium liberorum iure non minus tutela liberabantur, ac si matres essent trium liberorum. Eadem Liuia, lege soluta, non minus tertiam bonorum partem ex testamento mariti capiebat, ac si legi Iuliæ & Papiæ satisfecisset. (i) Quæ quum ita sint, certissimum videtur, hanc ipsam, quam expressimus, fuisse huius capitis nostri sententiam.

(e) Vlp. Lib. VI. L. 31. ff. de R. N. (f) Plin. ibid. (g) Dio Cass. Lib. XLIX. p. 414. (h) Gruter. ib. (i) Dio Lib. LVI. p. 590.

CAPVT XIX.

AD CAPVT LEGIS XXXIV.

DE DIVORTII MODO ET POENA.

I. C*aput* XXXIV *qua de re egerit? Locus Suetonii expositus. Diuortii caussæ. Redditio dotis, retentio ex dote, graues & leuiores mariti & vxoris mores puniti. Caput restitutum* II. *Caussæ divortii. Poena eiusdem. Restitutio dotis. Quo tempore fieri debuerit?*

buerit? Graues leuesque mariti mores quomodo coerciti? nec non graues leuesque mores vxoris. Quid praeterea ex dote retentum? III. *Variae huius capitis mutationes.*

I. CApite ſequente de diuortiis actum eſſe, varia oſtendunt VLPIANI ex libro ſeptimo, (a) PAVLLI ex libro tertio, (b) & MARCELLI (c) ex libro eodem commentariorum, fragmenta. Extat etiam pars verborum legitimorum huius capitis, ex quibus facile patet, diuortiis hoc caput fuiſſe oppoſitum. Quale vero id fuerit, paullo accuratius iam videtur inueſtigandum, maxime quum hic ipſe vacillet vir ſummus, IAC. GOTHOFREDVS. Is enim ita ordinanda putat capita inſequentia:

(a) VLP. Lib. VII. L. 64. ff. ſol. matr. (b) PAVLL. Lib. III. L. 8. fin ff. de captiu. (c) MARCELL. Lib. III. L. 33. ff. de R. N.

CAP. XX. *Fundum dotalem Italicum maritus, inuita vxore, ne alienato, neue, conſentiente ea, obligato.*

CAP. XXI. *Soluto citra culpam vxoris matrimonio, vir, quidquid ex vxoris eiusue libertorum bonis* AD EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS AD EVM PERVENIRET, *tam ipſe, quam heres eius,* QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM VXORI DATO.

Caput XXII reſtituere non audet; addit tamen in margine: *Cap. XXII. de* DOTIS *repetitione & retentionibus, vt exiſtimo*: & in ora paginae allegat VLP. LIB. VII. L. 64. ff. ſol. matrim.

Enimuero caput illud, quod viro eximio eſt vigeſimum primum, non eſſe ex lege Iulia & Papia, (vti ſibi ante GOTHOFREDVM iam perſuaſerat PAVLL. MANVTIVS, (d) ſed ex lege Iulia de adulteriis, manifeſtum videtur ex loco PAVLLI. (e) Quo animaduerſo, ipſe GOTHOFREDVS in commentario ſententiam priorem deſerit, & ita ſcribit: (f) *Verum retrahit me Paullus Lib 2. ſent. tit. 21. quo loco id, quod lege Iulia de fundo dotali cautum fuit, legi Iuliae de adulteriis nominatim tribuit. Et vero id confirmant apertiſſime inſcriptiones ex* VLPIANI, PAPINIANI, PAVLLI *libris de adulteriis, L. 2. 6. 12. 13. 14. ff. de fund. dotal. Quo igitur pertinebit tractatus ille Caii in L. 7. ff. de cenſ.?* (quem antea ad caput ſuum XX retulerat) *Nempe eodem,*

(d) De Leg. Rom. cap. XVI. (e) Rec. ſent. Lib. II. tit. XXI. (f) Comm. ad L. Pap. p. 335.

quo

quo ex Vlpiani Lib. VII. *L. aedificia* 139. *ff. de V. S. At quo vtrumque? ad* DIVORTIA, *vt puto, quae, septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis fieri oportuit.* Ex sententia igitur ipsius Gothofredi posteriore totum delendum est caput XX, eiusque loco reponendum aliud, quo cautum, vt diuortia, septem ciuibus Romanis, praeter libertum, adhibitis, fierent. Enimuero ne sic quidem res in vado est. Praeterquam enim quod tractatus ille CAII in L. 7. ff. de cens. & VLPIANI in L. 139. ff. de V. S. nihil facit ad septem testes, in diuortio adhibendos: posteriores hae Gothofredi curae iisdem premuntur difficultatibus, ac priores. Nam & illud ius de septem testibus diuortio adhibendis non legi Iuliae Papiae, sed legi Iuliae de adulteriis tribuitur a PAVLLO (a) & VLPIANO. (b) Vnde ipse Gothofredus pergit: *At*, inquies, *hac lege Iulia de adulteriis cautum. Quid tum? Simile aliquid antea cautum hac lege Papia omnino existimo, etsi postea plenius lege Iulia recautum.* Sed praeterquam, quod antiquiorem lege Iulia esse hanc Papiam nostram, nondum expeditum est: idem sibi vir eximius respondere poterat de fundo dotali. Quis vero crediderit, intra breuissimum temporis spatium Augustum bis idem cauere & recauere, id est, actum agere voluisse?

(a) L. 9. ff. de diuort.
(b) L. VII. ff. vnde vir & vx.

Quae de capite XXII suspicatus est IAC. GOTHOFREDVS, probabiliora videntur, quamuis accuratius docere potuisset, quid de repetitione & retentione dotis Augustus sanxerit. Quod quum non fecerit, Lectorem vbique dubium, & veluti sub cultro, quod aiunt, relinquit.

Periculum itaque facere iuuat, an post GOTHOFREDVM liceat nobis hanc legem veluti de fuga retrahere, suaeque restituere integritati. Saepe diximus, praecipue hactenus id dedisse operam Augustum, *ne quod omnino nuptiis impedimentum inferretur.* (c) Nullum vero erat impedimentum nuptiarum grauius, quam promiscua illa diuortiorum licentia, quae paullo ante tempora Augusti ita inualuerat, vt ob leuissimam quamuis suspicionem, ob simultates cum socru muliebres, ob spem conditionis pinguioris, ob secretum cum liberta colloquium, matrimonia auspicatissima diuellerentur. Quum ergo tristis illa conditio & viros & feminas complures a matrimonio absterreret: nihil prius nihilque antiquius sibi habuit Augustus, quam vt istam licentiam lege nostra prudenter coerceret.

(c) L. 72. §. vlt. ff. de cond. & dem.

 Id

Id eum fecisse lege PAPIA POPPAEA, ita docet SVETONIVS: (a) *Quumque etiam immaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi sentiret: tempus sponsas habendi coarctauit*, DIVORTIIS *modum imposuit*. Circa quem locum dupliciter errare video viros doctos, quorum quidam cum V. C. BARN. BRISSONIO (b) SVETONIVM de lege Iulia de adulteriis loqui existimant, quum manifesto agat de lege Papia Poppaea: alii vero verba eius ita interpretantur, vt Augustum diuortiis certam formam dedisse, & in iis sollemnitates quasdam exegisse, dicant, quo sensu ipse GOTHOFREDVS verba historici accepisse videtur. Sed vnusquisque videt, *modum diuortiis imponere* hic idem esse, ac diuortia coercere, vt tam frequenter non fiant: quemadmodum auctoribus nostris lege Falcidia *modus* legatis constitutus, (c) legata non vltra ciuilem *modum* relicta, (d) & vsuris *modus* esse, dicuntur. Ex quo sane sequitur, vt Augustus sanctionibus poenalibus coërcuerit diuortia. Id quod etiam clarissime patet ex verbis PAVLLI de vxore captiua, nolente ad virum redire: (e) *Quod si noluerit, nulla caussa probabili interueniente*, POENIS DISCIDII *tenebitur*.

Qua in re autem istae *poenae discidii* constiterint, facile discimus ex parte verborum legitimorum, quae seruauit VLPIANVS. (f) Nempe in redditione dotis. Quum vero haec redditio in se poena non sit, quum maritus, soluto matrimonio, dotem cogatur reddere, etiamsi nihil aduersus leges admiserit: alio loco nobis ostendit VLPIANVS, (g) quid circa redditionem dotis obtinuerit, si vel mariti vel vxoris culpa factum esset diuortium. Nimirum si maritus moribus occasionem huic discidio dedisset, dos in quantitate consistens ob mores grauiores praesens, ob mores leuiores senûm mensium die; quae non consistebat in quantitate, cum fructibus tantis, quanti per quadriennium capi possent, reddenda erat. Sin culpa mulieris, aut patris, cuius in potestate erat, factum fuerat diuortium: dotem non integram recipiebat mulier, sed praeter ea, quae propter impensas in res dotales factas, vel propter res donatas, amotasque a muliere, nec non propter liberos penes maritum manebant, quaedam etiam morum nomine retinebantur, quae omnia accurate idem exponit VLPIANVS, (h) infra a nobis interpretanda pluribus. Equidem id ius ex formula vetere actionis rei vxoriae QVANTVM AEQVIVS MELIVS arcessit BOETHIVS:

(a) Aug. cap. XXXIV.
(b) Ad L. Iul. de adult. p. 123.
(c) L. 1. pr. & L. 81. in fin. ff. ad L. Falc.
(d) Tacit. Ann. Lib. 1. cap. VIII.
(e) PAVLL. Lib. III. L. 8. ff. de capt. & postl.
(f) VLP. Lib. VII. L. 64. §. 6. & §. 10. ff. solut. matr.
(g) Fragm. tit. VI. §. XIII.
(h) Ibid. §. X. sequ.

THIVS: (a) ſed recte a V. C. SCHVLTINGIO obſeruatum eſt, ICtos non potuiſſe interpretando definire certas partes, & praeterea, id ius ex *lege vetere* eſſe, diſerte ſcribit THEODOSIVS iunior. (b) Quum itaque antea, libera adhuc republica, ob mores graues vxoris tota dos penes virum maneret, teſtibus PLVTARCHO (c) & PLINIO, (d) apud VLPIANVM autem certa tantum dotis pars retineri poſſe dicatur: non ab re colligere mihi videor, illud ius inuectum eſſe lege Papia Poppaea, poſt quam nullius legis exſtat memoria, qua inuectam credere liceat hanc dotis retentionem.

Quae quum ita ſint, ego quidem tale fuiſſe cenſeo caput legis noſtrae XXXIV:

Soluto citra culpam vxoris matrimonio, ſi mulier ob mores viri diuortit, vir eam dotem, quae annua, bima, trima die reddi debet, ob maiores mores praeſentem, propter minores ſenûm menſium die reddito. Quod ad dotem, quae praeſens reddi ſolet, & dotale praedium Italicum, & QVIDQVID EX VXORIS *vel libertorum eius* BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM *ipſe eiusue heredes* DATO, & *vir ſimul fructum quadriennii praeſtato. Sin mulieris culpa diſcidium factum, morum nomine maritus, grauiorum quidem ſextam; leuiorum octauam dotis partem retineto.*

II. SOLVTO, inquit lex, CITRA CVLPAM VXORIS MATRIMONIO. Non ergo Auguſtus ſuſtulit diuortiorum libertatem, ſed modum illis impoſuit, nec ea, niſi ex iuſta cauſſa, nempe ob mores alterius coniugis intolerabiles, fieri voluit. Vti vero iam CICERONIS (e) aeuo non quaerebatur, vter coniugum nuncium miſerit, ſed penes quem culpa eſſet? ita idem valuit poſt legem Papiam Poppaeam. (f) Quum autem quisque ſecundum ſe dare ſoleat ſententiam: opus erat arbitrio iudicis, qui, vtrius culpa diuortium eſſet factum, definiret. Quem in finem prodita erat *actio malae tractationis*, quam ex QVINCTILIANI declamationibus (g) ac inſtitutionibus oratoriis (h) in lucem protraxerunt VV. CC. CHARONDAS (i) & ANT. SCHVLTINGIVS.

(a) Ad Topic. Cic. Lib. VI.
(b) Nouell. Theod. tit. XVII. de repud.
(c) In Mario p. 274.
(d) Hiſt. Nat. Lib. XIV. cap. XIII.
(e) Topic. cap. IV.
(f) Quinctil. Inſtit. Lib. VII. cap. IV.
(g) Decl. VIII. XVIII. CCCLXXXIII.
(h) Lib. VII. cap. III.
(i) Ad Vlp. tit. VI. §. XIII.

(a) Ibid. p. 386. GIVS. (a) Apparebat itaque, finito hoc iudicio, diuortium factum esse vel culpa vtriusque, vel culpa mariti, vel culpa vxoris. Si par vtriusque esset culpa, neuter quidquam ex alterius bonis lucrabatur. Et eo pertinet elegans textus SCAEVOLAE: (b) *Quum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil* EX DOTE *retinetur. Cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea probauit?* Sin culpa teneret maritum, adeoque vxor OB MORES VIRI DIVORTISSET, tunc æquissimum erat, ei dotem cum lucro reddi. Sunt vero MORES vel *grauiores*, siue *maiores*, vti VLPIANVS (c) vocat, vel *leuiores* siue *minores*. Grauiores sunt adulteria: leuiores reliqui omnes, quos coniux in coniuge ferre nequeat. Vtroque casu maritus, qui moribus male compositis occasionem diuortio dederat, vxori reddere tenebatur dotem. Hinc PAVLLVS apud BOETHIVM: (d) *Si* DIVORTIVM *est matrimonii, & hoc sine culpa mulieris factum est*, DOS INTEGRA *repetetur*. Sed quia, vti monui, hæc quidem redditio dotis nihil in se poenæ habet, quippe ad quam, & morte soluto matrimonio, non modo maritus, sed & eius heredes sunt obstricti: hinc Augustus eam conditionibus paullo durioribus circumscribendam existimabat. Nimirum dos aut pondere, mensura numeroue, aut in fundis aliisque rebus haut fungibilibus constabat. De illa lex addit: VIR EAM DOTEM, QVAE ANNVA BIMA TRIMA DIE REDDI DEBET, OB MORES MAIORES PRAESENTEM, PROPTER MINORES SENVM MENSIVM DIE REDDITO. Res fungibilis in dotem data, reddenda erat ordinarie pensionibus tribus, id est, annua, bima, trima die, nisi, vt præsens redderetur, diserte conuenerit. (e) Quemadmodum enim plerumque, qui dotem promiserant, eam non præsentem, sed, annua, bima trima die, numerabant, ceu ex CICERONE (f) & POLYBIO (g) erudite docet V. C. GER. NOODT: (h) ita & iisdem pensionibus eam reddi, videbatur æquissimum. Sed hoc beneficio excidebat maritus, qui moribus improbis occasionem diuortio dederat. Nam OB MAIORES MORES, id est, ob adulterium stuprumue alteri illatum, dotem PRAESENTEM REDDERE tenebatur. Ex quo consequebatur, vt statim soluto matrimonio veniret dies, adeoque ab eodem momento vsuræ ob moram iudicio rei vxoriæ, tanquam actione bonæ fidei, peti possent. Amittebat itaque maritus interusurium trium annorum, adeoque, si

(b) L. 47. ff. soluto matr.

(c) Ibid. §. XII. sequ.

(d) In Topic. Cic. Lib. II.

(e) Vlp. Fragm. tit. VI. §. VIII.

(f) Lib. XI. ad Att. Epist. IV. XXIII. vlt.

(g) Excerpt. Peiresc. p. 154.

(h) Lib. III. de foen. & vsur. cap. VI.

ſi tria Philippûm millia dotis loco acceperat, eaque foenori locauerat pro vſuris centeſimis: ſeptingentorum ac viginti Philippûm vſuras amittebat, quas percipere potuiſſet, ſi ei licuiſſet ſoluere annua, bima, trima die. Sin ob mores leuiores diuortiſſet mulier: maritus SENVM MENSIVM DIE, id eſt poſt ſemeſtre ſpacium, dotem renumerare tenebatur, adeoque amittebat vſuras centeſimas quingentorum & quadraginta Philippûm. Quid vero ſi dos in rebus non fungibilibus, veluti in fundis, conſiſteret? Ea dos iam olim præſens reddi debebat, etiamſi maritus nihil deliquiſſet. Diſerte enim VLPIANVS: (a) *Reliquæ dotes*, (quæ pondere, menſura, numero, non continentur,) STATIM *redduntur*. Quod & nouo iure manſit, (b) quo tamen prius iſtud ius de annua bima trima die mutatum, &, vt dos in re fungibili data intra annum a ſoluto matrimonio ſolueretur, Sancitum eſt. Vt ergo & ita poenam ſentiret maritus, cautum fuerat: QVOD AD EAM DOTEM, QVAE PRAESENS REDDI SOLET, ET DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, ET QVIDQVID EX VXORIS VEL LIBERTI BONIS AD EVM PERVENIT, NEC NON, SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM IPSE HERESVE EIVS DATO. Nimirum dos vel in fundis, vel in aliis rebus non fungibilibus conſiſtebat. Fundus vel Italicus erat, vel prouincialis. Italicus non ſolum Romæ & in Italia quærendus, verum etiam in iis locis extra Italiam, quæ iure Italico fruebantur. Ea prædia, quum nec inuita vxore alienari, nec volente obligari a marito poſſent, ſtatim in ſpecie erant reſtituenda. Atque inde facile intelligitur, quid ſibi velint verba: QVOD AD EAM DOTEM, QVAE PRAESENS REDDI SOLET, DOTALE PRAEDIVM ITALICVM, DATO. Vindicari itaque ab vxore poterat prædium dotale Italicum, ſiue id poſſideret maritus, ſiue dolo malo poſſidere deſiiſſet. Ex quo facile patet, cur tam ſollicite ad hunc locum iureconſulti noſtri diſquirant, quænam ædificia dicantur ROMAE AEDIFICATA, (c) & quænam coloniæ ſint iuris Italici, quarum magnum numerum init CAIVS (d). Ea omnia enim ad explicanda verba: PRAEDIVM DOTALE ITALICVM pertinuiſſe, facile eſt ad intelligendum. Quia autem ſæpe & in aliis rebus dos conſtituebatur, vti in fundis prouincialibus, ſeruis, aliiſque, quæ alienari poterant, hinc additum: ET QVIDQVID EX VXORIS

(a) Ibid.

(b) L. vn. §. 7. C. de rei vx. act.

(c) VLP. Lib. VII. L. 139. ff. de V. S.

(d) CAI. Lib. VI. L. vlt. ff. de cenſ.

VEL LIBERTI EIVS BONIS AD EVM PERVENIT, QVANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Hinc si vir seruum dotalem voluntate mulieris manumiserat, debebat vxori restituere, quidquid ea occasione ad eum peruenisset. (a) Inde etiam, quod libertatis caussa ei imposuerat, id vxori præstabat: (b) veluti si sibi a liberto vxoris stipulatus fuerat, quod ad eum ex alterius hereditate peruenturum esset. Eo enim pertinere arbitramur locum CELSI. (c) Non autem debebat operas, quas ei præstiterat libertus. (d) Quid, si quid ex bonis huius liberti ad maritum peruenisset? Id quoque præstabat, dum illud iure patronatus adquisiuerit. Nam si quid liberti beneficio percepisset, aut si hic eum ex maiore parte, quam ex lege debebat, scripsisset heredem: quod amplius relictum fuerat, non reddebat vxori, (e) quia propter eam id non acceperat. Perinde etiam erat, siue iam percepisset aliquid ex bonis vxoris, siue percipere potuisset. *Peruenisse enim accipimus*, inquit VLPIANVS, (f) *siue iam exegit, siue exigere potest, quia actio ei delata est.* Quum vero diserte addiderit lex: QVANTA EA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: colligunt inde Vlpianus, & CELSVS, non liberti hereditatem eum præstare debere, sed eius æstimationem, nisi ipsas res tradere mallet, (g) vt adeo optio sit mariti, res malit restituere, an præstare æstimationem. Additur: VT ET SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVO MINVS PERVENIRET, veluti si, ne reddere cogeretur, liberto munera, dona, aliaque quæ promiserat, remisisset. Hinc si abesset dolus, veluti si filium, ad quem hereditas liberti debuisset peruenire, exheredem scripsisse: heres eius hoc nomine non tenebatur, quia nec ad ipsum, nec ad heredem quidquam peruenerat. (h) Hæc omnia tum ipse præstabat maritus, tum eius heredes. Horum enim disertis verbis lex meminerat, non autem soceri, eiusue successorum. Vnde ex mente LABEONIS & VLPIANI (i) aduersus hos ne vtilis quidem dabatur actio. Nec iniuria fiebat heredi, quod hac actione rei persequutoria teneretur; Ast, quæ sequuntur, poenam continent, & hinc ad solum maritum, cuius grauiores mores caussam diuortio dederant, non ad eius heredes pertinent. Addit enim lex: ET VIR SIMVL FRVCTVM QVADRIENNII PRAESTATO. Hinc si fundus esset sex millium Philippûm, & inde quotannis ad eum redire potuissent CCCLX Philippici: mulieri præter fundum reddere

(a) VLP. Lib. VII. L. 64. pr. ff. sol. matr.
(b) VLP. IB. L. 64. §. 1. & 3. eod.
(c) CELS. Lib. XXXII. L. 97. de V. S.
(d) IBID. §. 2. eod.
(e) VLP. IB. L. 64. §. 5. eod.
(f) IB. L. 64. §. 6. eod.
(g) IB. L. 64. §. 10. ff. eod. CELS. IB. L. 97. de V. S.
(h) VLP. IB. L. 64. §. 8. ff. eod.
(i) IB. L. 64. §. 9. ff. eod.

dere tenebatur mille quadringentos & quadraginta Philippicos. Quamuis vero ita legamus apud VLPIANVM: (a) existimant tamen quidam, eius textum in mendo cubare, quia sic maritus grauius puniretur in reddenda dote non fungibili, quam in fungibili. Quum enim in hac ipsi triennii periret interusurium: in illa præstare eum oportuisset fructus quadriennii, quod vix probabile videtur etiam clarissimo SCHVLTINGIO, (b) qui ideo *triennium* rescribi posse iudicat. Sed mihi nihil videtur mutandum. Numerata enim pecunia in dotem data vsuras proferebat certas, & apud Romanos quidem satis amplas. Ast ex fundis non vsuræ, sed fructus proueniunt, quorum raro tanta esse solet æstimatio, quantæ sunt vsuræ legitimæ. Hinc nemo mirabitur, marito dotem non fungibilem reddituro, iniungi simul, vt non triennii, sed quadriennii fructus præstet, si ob mores eius inhumanos & peruersos diuortium fuisset factum.

(a) Fragm. tit. VI. §. XIII.

(b) Ad Vlpian. p. 586.

Denique & de modo e feminarum mores puniendi, lex agit. Ait enim: SIN MVLIERIS CVLPA DISCIDIVM FACTVM, MORVM NOMINE MARITVS, GRAVIORVM QVIDEM SEXTAM, LEVIORVM OCTAVAM DOTIS PARTEM RETINETO. Culpa mulieris intercedere videbatur, si vel mores graues, puta adulterium, probarentur, vel certe maritus ob leges vxorem retinere haut posset.- Hinc PAPINIANVS, (c) quæsitus ab eo, qui ream adulterii vxorem duxerat, damnatamque mox repudiauerat, an caussam discidii præstitisse videretur? respondit: *Quum per legem Iuliam huiusmodi vxorem retinere prohibeatur, non videri eum caussam discidii præstitisse, quare id ius tractandum esse, quasi culpa mulieris facto diuortio.* Quid si capta ab hostibus fuisset mulier? Tunc sane non eius culpa, sed iuris rigore (d) matrimonium fuerat solutum, nec vxor iure postliminii recuperari poterat, nisi vltro ad maritum reuerteretur, & consensu renouaret matrimonium. (e) Si reuerti ad eum nollet, nec vlla ei iusta nolendi caussa esset: merito poenis legis nostræ tenebatur. Ita enim PAVLLVS (f) noster: *Non vt a patre filius, ita vxor a marito iure postliminii recuperari potest: sed tunc, quum &* VOLVERIT *mulier, & adhuc alii post constitutum tempus nupta non est. Quod si voluerit, nulla caussa probabili interueniente, poenis discidii tenebitur.* Verum quamuis ita legatur Florentiæ, manifestum tamen est, pro: *Quod si voluerit* rescribendum esse: *quod si noluerit.* Manifestum etiam,

(c) L. 11. §. 13. ff. ad L. Iul. de adult.

(d) L. 1. ff. de diuort. L. 56. ff. sol. matr.

(e) L. 14. §. 1. ff. de captiu.

(f) PAVLL. Lib. III. L. 8. ff. cod.

(a) Ad Nouell. XXII. quod iam a IAC. CVIACIO (a) obseruatum, illa *post constitutum tempus* sapere emblema Triboniani. Tempus enim quadriennii vel quinquennii, quod oporteat coniugem exspectare reditum coniugis absentis, non Paulli æuo, sed multo post a CONSTANTINO (b) & IVSTINIANO (c) constitutum esse, ex legibus nostris liquet. Intercedente autem vxoris culpa, maritus MORVM GRAVIORVM NOMINE RETINEBAT SEXTAM DOTIS PARTEM; (non vti veteres editiones habent SEXTAS,) LEVIORVM OCTAVAM. Hinc mulier ob adulterium repudiata, si dotem viginti quatuor millium ad virum attulisset, quatuor millia; ob mores leviores dimissa tria millia amittebat. Sunt equidem veterum loca, quæ non partis cuiusdam dotis, sed totius, amissæ meminisse videntur, quæque ideo a Triboniano interpolata esse suspicantur CVIACIVS, (d) BALDVINVS (e) & BRISSONIVS: (f) sed caussam iam V. C. ANTONIVS SCHVLTINGIVS (g) dixit. Quando enim MARCELLVS (h) interrogatur: *si probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris* DOTEM RETINERE? Et quando DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS (i) respondent, DOTEM, *culpa vxoris dissoluto matrimonio, penes maritum* REMANSISSE: id non est intelligendum de dote vniuersa, sed de tanta eius parte, quantam lex retineri concedit, quæ & alio loco *lucrum ex dote*, vel *commodum dotis* adpellatur. (l) Quum vero id iudicium ad vindictam esset comparatum: facile patet, illud non datum, nisi marito, eiusque heredem non magis agere potuisse, quam eius, qui aliquam passus erat iniuriam. Hinc PAVLLVS (m) libro VII ad Sabinum, vbi de nuptiis & rei vxoriæ actione egit: *Heredi mariti quidem prodesse* ait *compensationes*, veluti ob res donatas & amotas, & impensas: MORVM *vero* COERCITIONEM *eum non habere*.

(b) L. 7. C. de repud.
(c) Nou. XXII. cap. VII.
(d) Obs. Lib. XXI. cap. XVII.
(e) Iustinian. Lib. II.
(f) Ad L. Iul. de adult. p. 142.
(g) Ad Vlpian. p. 585.
(h) L. 38 ff. solut. matrim.
(i) L. 24. C. de iure dot.
(l) L. 11. §. 3. ff. ad L. Iul. de adult.
(m) L. 15. §. 1. ff. solut. matr.

III. Verum id quoque caput varias subiit mutationes. Nam primi THEODOSIVS & VALENTINIANVS Imperatores (n) certas caussas, ob quas diuortium fieri posset, præscripserunt, addideruntque, vt si sine tali caussa factum esset diuortium, vxor dotem; maritus donationem propter nuptias amitteret, iisque matrimonio interdiceretur in quinquennium. Deinde ANASTASIVS (o) permisit diuortium, bona coniugum gratia factum, mulierique, eo modo discedenti a marito, concessit, ne quinquennium exspectare teneretur. IVSTINIANVS (p) postea anno Chr.

(n) L. 8. C. de repud.
(o) L. 9. C. eod.
(p) L. 10. C. eod.

Chr. dxxviii reliquis diuortii caussis & eam adiecit, si maritus intra duos annos continuos cum vxore ob naturæ imbecillitatem coire non posset. Eo enim casu & sine dotis donationisque propter nuptias amittendæ periculo coniuges dissociari posse sanxit. Eodem anno, (a) alia edita constitutione, tres caussas diuortii superioribus adiecit, puta si mulier abortum procurarit, si commune lauacrum cum viris habuerit, & si constante matrimonio de aliis nuptiis inierit consilium. Poenas quoque iniusti diuortii eatenus auxit, vt si maritus vxorem indotatam sine caussa repudiasset, ei præstare cogeretur quartam partem bonorum suorum, dum ne illa centum librarum auri summam excederet, siquidem quantumcunque ipsi esset substantiæ, non vltra centum auri libras vxori numerat. Id quod etiam ex parte mulieris obseruatur, quæ marito nihil tale merito repudium mittit. Omnes has caussas a Theodosio, Anastasio, & se ipso proditas denuo noua constitutione stabiliuit anno dxxxvi. (b) Idemque fecit anno dxli, nisi quod, sui dissimilis, diuortia bona gratia facta, præterquam si castitatis concupiscentia coniuges a se discederent, denuo inhibeat, (c) & caussarum numerum ad pauciores reducat. (d) Ex iisdem constitutionibus nouis, sublato de moribus iudicio, dos vel donatio propter nuptias cedit communibus liberis, vel iis non exsistentibus coniugi innocenti. (e) Quæ omnia, quum diuortia hodie priuata auctoritate fieri non soleant, iudicis fere arbitrio apud nos definiuntur.

(a) L. 11. C. eod.

(b) Nou. xxii. cap. iv. sequ.

(c) cap. xiv. sequ.

(d) Nou. cxvii. cap. x.

(d) Nou. cxvii. cap. viii. ix.

(e) Nou. cxvii. cap. xiii. Nou. cxxvii. cap. iv. Nou. cxxxiv. cap. xi.

CAPVT XX.

AD CAPVT LEGIS XXXV.

DE COGENDIS PARENTIBVS, VT LIBEROS ELOCENT.

I. Ratio ordinis. Legitima capitis verba. II. Liberi inuitis parentibus vxorem ducere vel nubere non poterant. Multæ caussæ, cur eos elocare nollent. III. *Legis verba explicata. Constitutio Seueri & Antonini. An parentes coacti sint dotem dare?*

Ius nouum. Cur soli prætori vrbano id negotium datum, vt parentes cogeret? Constitutione D. Seueri & Antonini eadem potestas data præsidibus.

I. DE capitis xxxv sententia, non est, quod multum laboremus. Nam & numerum eius, & verba legitima nobis seruauit MARCIANVS, (a) cuius locum ad legem nostram pertinere, iam supra a me demonstrari memini. Ex eo fragmento tale fuisse discimus caput legis Iuliæ & Papiæ xxxv:

(a) L. 19. ff. de R. N.

QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBEBVNT DVCERE VXORES, VEL NVBERE, IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR.

Quum enim nihil reliqui fecerit Augustus, vt impedimenta nuptiarum omnia, quantum fieri posset, remoueret: præcipue autem parentes haut raro in culpa essent, quo minus liberi inirent matrimonium: operæ pretium fore duxit, si etiam ea de re caueret distinctius.

II. Ait lex: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT DVCERE VXOREM VEL NVBERE. In vulgus notum est, inuito patre nec filium, nec filiam familias, inire potuisse matrimonium. Quod adeo verum est, vt præcedere oporteret iussum parentis, & idcirco, si pater in furorem incidisset, dubitaretur ante IVSTINIANI (b) decisionem, an liberis fas esset contrahere matrimonium. (c) Ita & captiuorum liberi olim vxores non ducebant, nisi vel triennium elapsum esset a tempore captiuitatis, (d) vel filius eam duxisset vxorem, cuius conditionem patrem non adspernaturum, esset probabile. (e)

(b) L. 25. C. de nupt. L. 28. C. de episc. aud. (c) pr. Inst. de nupt. (d) L. 9. §. 1. L. 10. ff. de R. N. (e) L. 11. ff. eod.

Quum itaque irritum esset initum sine patris consensu matrimonium: haut raro parentes intercedebant nuptiis liberorum, eosque vel vxores ducere vel nubere prohibebant. Caussa haut vna erat. Filii familias, ducentes vxores, vna cum liberis in domo patris, & ex eius re viuebant, eademque ibi fruebantur mensa, (f) nec parum sumtuum accedebat patri, cui filiorum vxores liberique pro cuiusque conditione ac dignitate erant alendi. Deinde haut raro priuignorum nuptiis vel intercedebant nouercæ, vel ipsi

(f) Plutarch. in Crasso ab init.

ipsi patres qui nurus socrumque nolebant eadem domo contineri, memores illorum, quæ sapienter dicit Laches apud TERENTIVM: (a)

- - *Vestrarum nulla est, quin gnatum velit*
Ducere uxorem: &, quæ vobis placita conditio est, datur,
Vbi duxere impulsu vestro, vestro impulsu easdem exigunt.

(a) Hecyr. Act. II. Scen. II. v. 43.

Quot ergo fuisse putemus, tam suæ tranquillitatis immemores, vt nurum domum duci paterentur, quam scirent perpetuam fore iurgiorum materiam? Denique & filias sine dote maritos haut facile reperisse, iam supra obseruauimus. Plerumque autem Euclionibus graue erat, dote data sibi mercari generos, & ex ea quoque caussa sæpe impediebant, quo minus liberi legi Papiæ satisfacerent, legitimaque prole locupletarent rempublicam.

Si qui vero parentes tam male consulerent liberis, ii ex lege nostra coercendi erant. Prohibere vero liberos videbantur non solum, qui ducturis vxorem vel nupturis consensum negabant, verum etiam, qui conditionem iis non quærebant. (b) Plerumque enim ipsi parentes, vti ex comicis patet, liberis vxores vel maritos quærebant. Perinde etiam erat, siue pater naturalis prohiberet, siue adoptiuus. Recte enim ad caput nostrum scripsit PAVLLVS: (c) *Onera eius, qui in adoptionem datus est, ad* PATREM ADOPTIVVM *transferuntur.* Vnde & hunc decet liberis adoptiuis de nuptiis prospicere. Idem de nepotibus ex filiis dicendum, non ex filiabus. *Neque enim*, inquit MARCELLVS, (d) *quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent: ita & in feminis est. Nam manifestum est, id, quod filia parit, non auo, sed patri suo esse oneri, nisi pater aut non sit superstes, aut egens est.* Vnde facile intelliguntur verba legis: QVI LIBEROS, QVOS HABENT IN POTESTATE, INIVRIA PROHIBVERINT.

(b) L. 19. ff. de R. N.

(c) PAVLL. Lib. III. L. 45. ff. de adopt.

(d) L. 8. ff. de agn. & al. lib.

De his vero pergit legislator: IN MATRIMONIVM EOS COLLOCARE PER PRAETOREM VRBANVM COGVNTOR. Præsidum enim vel ideo lex non meminerat, quia illa initio magis ad amplificandum ciuium vrbanorum numerum, quam ad augendam prouincialium multitudinem, erat comparata. Quumque nemini inuito ius suum sit eripiendum: facile intelligitur, nec Prætorem potuisse parentes cogere, si illis iustæ essent prohibendi

di caussæ. Vnde procul dubio caussæ cognitione opus erat, an parentes iniuria prohibere viderentur? Moueor, quod iam libera republica huiusmodi iudicia etiam in municipiis sociorum data videam, si mortuo patre inter tutores & matrem de filia elocanda disceptaretur. Auctor enim est LIVIVS, (a) quum virginem formosissimam Ardeatem duo iuuenes ambirent, vnus plebeii generis, cui tutores; alter nobilis, cui mater fauebat, idque certamen domi & inter priuatos parietes componi nequisset, ventum esse in ius, postulatuque matris & tutorum vtrinque audito, magistratum secundum matris arbitrium ius nuptiarum dedisse. Audiendus ergo fuit pater, si forte filius mulierem luxuriosam, probrisque omnibus coopertam domum ducere vellet, vel si filia nuptias genere suo indignas, vel rei patris familiari exitiosas, concupisceret. Si horum nihil adpareret: tum PRAETOR interposito decreto parentes, vt nuptias fieri paterentur, cogebat. Id quod etiamnum in hagiosynedriis per Germaniam obseruari memini, si quando pater, tantum vt bonis liberorum aduentitiis eo diutius fruatur, nuptias eorum quasuis fastidiose reiicit. Tunc enim, caussa cognita, si id sine ratione iusta fieri adparet, synedria consensum parentum, vti pragmatici loquuntur, ex officio supplent, dotemque patrem dare iubent.

(a) Lib. IV. cap. IX.

III. Ast hoc legis caput constitutione Seueri & Antonini illustratum & ad prouincias porrectum esse, iam supra monuimus. Nimirum duo deesse videbantur legi saluberrimæ: alterum, quod de dote constituenda nihil illa cauisset: alterum, quod extra Romam coactioni illi non esset locus. Vtrumque suppleuit Principum illorum prudentia. Nam primo constitutione sua (b) cauerunt, vt parentes liberos, in potestate sua constitutos, etiam *dotare* cogerentur. Et ad hanc demum constitutionem respicere arbitror Imperatorem IVSTINVM, (c) dum ait: *Non incognitas esse* LEGES, *quibus cautum sit, omnino paternum esse officium, dotem vel ante nuptias donationem pro sua dare progenie.* Primo enim nullus ICtorum, qui parentes ex necessitate dotare scripsit, Seueri atque Antonini temporibus est antiquior. Deinde LABEO (d) speciem proponit, quod pater filiæ nomine promiserit centum, *quum commodissimum esset.* Quæ sane promissio non magis est eius, qui ex necessitate dotem debet, quam illa ex CELSO: (e) *ne a se, neue a filio dos peteretur, ab alio vero, quam filio herede, dos*

(b) d. L. 19. ff. de R. N.
(c) L. 7. C. de dot. promission.
(d) L. 79 §. 1. ff. de iur. dot.
(e) L. 10. ff. de pact. dot.

dos peteretur: Deinde sub omnibus titulis, qui de dote eiusque promiſſione agunt, primæ ſunt Seueri & Antonini conſtitutiones, neque vlla occurrit iis vetuſtior: vt ſatis manifeſtum videatur, ab iis temporibus iura dotium quodammodo fuiſſe immutata, impoſitamque parentibus neceſſitatem, filiabus dotem conſtituendi. Denique ius patriæ poteſtatis antiquum non ferebat, vt pater ad dotandam filiam cogeretur, quam & exheredem ſcribere, & impune præterire teſtamento poterat.

Vtcumque ſe res habeat, id ſaltim certum exploratumque eſt, poſt Seueri & Antonini tempora lege obſtrictos fuiſſe patres, vt filiabus; (a) imo & auos, vt neptibus dotem conſtituerent. (a) L. vlt. C. de dot. promiſſ. (b) Quæ lex CELSI, filii, Seuero quidem antiquior eſt, ſed ita loquitur, vt inde non pateat, eo tempore huiusmodi neceſſitatem (b) L. 6 ff. de collat. incubuiſſe parentibus. Species enim hæc erat. Auus paternus pro nepte dederat dotem. Mortuo auo, ipſaque nepte in matrimonio defuncta, quærebatur, an dotem patri reddi oporteat? Reſpondet CELSVS: *Occurrit æquitas rei, vt quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, perinde ſit, atque ipſe dederim.* Addit rationem: *Quippe* OFFICIVM *aui circa neptem ex officio patris erga filium pendet, & quia pater filiæ, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet.* Non ſane hic CELSVS ait, cogendum eſſe auum, vt dotem det: ſed *officium aui hoc eſſe*, vt det dotem. *Officii* vero *& voluntatis eſſe* dicuntur iureconſultis noſtris, quæ iure imperfecto debentur, & quæ non ſunt neceſſitatis, vti loquitur PAVLLVS. (c) Atqui neceſſitatem quamdam (c) L. 17 §. 3. ff. commodat. inſinuare videntur ſequentia: ſed non inſinuant. En verba: *Quid ſi filius a patre exheredatus eſt? Exiſtimo, non abſurde etiam in exheredato filio idem poſſe defendi: nec infauorabilis ſententia eſt vt hoc ſaltim habeat ex paternis, quod propter illum datum eſt.* Non ergo dicit CELSVS, etiam nepti ex filio exheredato dotem debere auum, eumque recuſantem a prætore poſſe coerceri, ſed ſi dederit, dotem illam ad patrem exheredatum merito reuerti: quamuis ipſa hæc CELSI ſententia non placeat SERVIO & LABEONI. (d) L. 79. pr. ff. de iur. dot. (d) Poſt hanc Seueri conſtitutionem & auum teneri ad dotandam neptem ex filio, nemo dubitat. (e) L. vlt. C. de dot. promiſſ. Nec intereſt, ſua ſit filia, an emancipata, egena an locuples. Ita enim diſtinguere non (f) L. 41. §. 11. ff. de legat 3. licet, ob generaliter conceptam IVSTINI (e) conſtitutionem. Non tamen dos debetur filiæ illegitimæ, (f) vel ingratæ, (g) vel (g) Nou. cxv, cap. III. §. XI.

 viro

viro ignominioſo nuptæ. (a) Nec mater cogitur, niſi pater ſit inops, vel ob cauſſam probabilem & legem ſpecialiter expreſſam, (b) qualis eſt ſi mater hæretica filiam orthodoxam indotatam habeat. (c) Omnium minime cogitur frater vel ſoror, (d) quamuis & eis honeſtum ſit, ſororem dotare, idque ſæpe factum eſſe referant veteres, inprimis PLAVTVS, (e) apud quem vix ſibi perſuaderi patitur Lesbonicus adoleſcens, qui patria bona abliguriuerat, ne ſororis ſponſo dotem obtrudat. Ceterum dum prætor cogere dicitur parentes, vt filiabus nupturis dotem conſtituant: res ipſa docet, quantitatem eius definiendam eſſe pro facultatibus & pro dignitate patris & generi, (f) adeoque non tantumdem petere poſſe filiam vnam, quantum datum eſſe alteri meminerit, niſi par ſit vtriusque mariti, cui nubunt, conditio.

(a) L. 3. §. 5. ff. de bon. poſſ. contr. tab. (b) L. 14. C. de iur. dot. (c) L. 19. §. 1. C. de hæret. & Manich. (d) L. 12. §. pen. L. 13. fin. ff. de adm. tut. (e) Trinum. Act. III. Scen. II. v. 62. (f) L. 69. §. 4. L. 60. ff. de iur. dot.

Deinde eadem Seueri atque Antonini conſtitutione hoc ius de cogendis parentibus ad prouincias prolatum eſt. Iam ſupra vidimus exemplum ſimile. Tutor enim ex lege hac dabatur in vrbe a Prætore mulieri nupturæ ad dotem dandam, dicendam, promittendamue. De prouinciis nihil hac lege expreſſum fuerat, antequam SCo caueretur, vt etiam in prouinciis ſimiliter a Præſidibus ex eadem cauſſa tutores darentur. (g) Nec abſimilis eſt conſtitutio diuorum fratrum, (h) qua, quod priores leges de actione ſerui ſuis numis emti aduerſus dominum in vrbe conceſſerant, etiam ad prouincias protulerunt. Eodem itaque exemplo & hac Seueri & Antonini conſtitutione negotium datum eſt Præſidibus, vt parentes in prouinciis perinde ac Prætor nuptum liberos collocare & dotare cogerent, quum lex Iulia & Papia ſolis vrbanis filiis filiabusque familias proſpexiſſet.

(g) Vlp. Fragm. tit. XI. §. XX. (h) L. 5. pr. ff. de manumiſſ.

CAPVT XXI.

AD CAPITA LEGIS XXXVI ET XXXVII.

DE POENIS CAELIBATVS ET ORBITATIS.

I. Ratio ordinis. *Varia de his capitibus teſtimonia. Eorumdem ſententia.* II. *Coelibum poena. Centum dies cretionis. Cælibes nec hereditatem capiebant, nec bonorum poſſeſſionem agnoſcebant*

bant, nec legati erant participes. Nec per filium aliquid capere poterant. III. *Orbi qui? Ii semissem capiebant. Exceptis genere proximis.* IV. *Utriusque capitis abrogatio.*

I. LIbris commentariorum quinto, sexto & septimo hactenus de variis nuptiarum impedimentis egerunt VLPIANVS & TER. CLEMENS, quos duces præcipue sequi placuit. Sequente libro VIII iidem disputasse videntur de cælibatus orbitatisque poenis. *Incitandis* vero *cælibum poenis*, *legem Papiam Poppæam* vel maxime *sanxisse* Augustum, auctor est TACITVS, (a) præter quem & alii veteres *poenarum*, (b) ἐπιτιμίων, (c) ἐπιτιμίων τῆς ἀπαιδίας, (d) *mulctæ*, *qua coelibes notati*, (e) *poenarumque cælibatus ac orbitatis*, (f) immo & *terrorum & damnorum*, quæ innuptis & orbis imminebant, (g) meminerunt.

Qua in re illæ cælibatus orbitatisque poenæ constiterint, ex multis veterum testimoniis satis superque constat. Solidum eos capere non potuisse, TERTVLLIANVS (h) testatur, dum ait: *Aliud est, si & apud Christum legibus Iuliis agi credunt, & existimant*, CAELIBES *&* ORBOS *ex testamento Dei* SOLIDVM *non posse capere*. Eosdem hereditatis plane incapaces fuisse, observat PLVTARCHVS, (i) dum acute scribit: Ῥωμαίων πολλοὶ γαμῦσι καὶ γεννῶσι, ὐχ ἵνα κληρονόμυς ἔχωσιν, ἀλλ' ΙΝΑ ΚΛΗΡΟΝΟΜΕΙΝ ΔΥΝΩΝΤΑΙ. *Romanorum plerique uxores ducunt, & liberos procreant, non ut heredes habeant, sed* UT HEREDES *ipsi* ESSE POSSINT. Quin IVVENALIS (l) addit, eosdem ne legatum quidem capere potuisse, & ideo illudentem marito adulterum sistit, gloriantemque lepide:

> - - - - - - *Propter me* SCRIBERIS HERES,
> LEGATVM *omne* CAPIS, *nec non & dulce caducum*.

Quod & his VLPIANI (m) verbis confirmatur: *Quod cælibi relictum, caducum fit, nisi intra centum dies* LEGI PARVERIT. Plenissime vero omnium SOZOMENVS: (n) Νόμος ἦν, inquit, Ῥωμαίοις παλαιοῖς, ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, τῶν ἴσων ἀξιῦσθαι κωλύων τὺς ἀγάμυς τοῖς μὴ τοιύτοις, περὶ ἀλλά τε πολλὰ, καὶ τὸ ΜΗΔΕΝ ΚΕΡΔΑΙΝΕΙΝ ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ, τὺς μὴ γένει ἐγγυτάτῳ προσήκοντας.

(a) Lib. III. Ann. cap. XXV.
(b) L. II. ff. de vulg. & pup. subst.
(c) Dio Lib. LIV. p. 531.
(d) Id. Lib. IV.
(e) Panegyr. Maxim. & Const. dict. cap. II.
(f) Schol. ad Iuven. Sat. IX.
(g) L. un. C. Theod. de infirm. poen. cælib.
(h) De Monogam. p. 583. edit. B. Rhen.
(i) περὶ φιλοστοργίας.
(l) Satyr. IX. v. 86.
(m) Fragm. tit. XVII. §. 1. & tit. XXII, §. III.
(n) Hist. Eccl. Lib. I. cap. IX.

ἥκοντας· τὰς δὲ ἄπαιδας ἐζημίου ΤΟ ΗΜΙΣΥ τῶν καταλελειμμένων. *Lex vetus erat Romanis, quae eos, qui intra annum aetatis* XXV *nondum inierant matrimonium, inter alia,* QVIDQVAM EX ALIORVM TESTAMENTIS CAPERE *prohibebat, nisi essent cognatione proximi. Eos vero, qui liberos haut sustulerant, non nisi* SEMISSEM *eorum, quae testamento iis relicta fuerant, capere patiebatur.* Vbi tamen in eo fallit SOZOMENVS, quod aetatem annorum XXV ad ἀγάμους vel *caelibes* refert, quam ad *orbos* pertinere iam supra ad caput XX monuimus. Denique & EVSEBIVS (a) paullo confusius, τοὺς παλαιοὺς νόμους ἄπαιδας στερῆσαι τῆς τῶν γονίμων διαδοχῆς, *leges veteres orbos propinquorum successione priuasse* ait. Quod quatenus recte dictum vel a veritate alienum sit, paullo post adparebit.

(a) Vit. Const. Lib. IV. cap. XXVI.

Ex tot itaque veterum testimoniis haec exstruimus capita trigesimum sextum & septimum:

> CAP. XXXVI. *Caelibes, nisi intra centum dies legi paruerint, neque* HEREDITATEM, *neque* LEGATVM *ex testamento, nisi proximorum genere, capiunto.*
>
> CAP. XXXVII. *Si qui coniugum masculus vltra* XXV *annum, femina vltra vicesimum, orbi erunt: semissem relictorum tantum capiunto. Qui genere proximi erunt, vsque ad gradum sextum, quod relictum est, iure antiquo capiunto.*

Prius ergo caput ad caelibes; posterius ad orbos pertinet. De vtroque quaedam pro instituti ratione.

II. Caput XXXVI CAELIBES plectit, quales hic sunt non solum, qui nunquam vxorem domum duxerant, verum etiam, qui ductam vel amiserant vel repudiarant. Ita & feminae caelibatus poenas dabant, quae vel nondum nupserant, vel virum morte aut diuortio amiserant, modo priore casu essent eius aetatis, vt lex nubendi iis necessitatem imponeret, posteriore autem vacationis tempus elapsum esset. Feminis enim a morte viri biennii; a diuortio anni & sex mensium datam esse vacationem, ad caput huius legis quintum obseruauimus, quemadmodum & ad tertium docuimus, sexagenarios & quinquagenarias, quamuis caelibes, poenis legis fuisse solutos. Nec est quod quis eos quoque, qui in matrimonio vixerant, caelibes dictos esse miretur. Ita enim loquutos

quutos esse veteres, depromtis ex MARTIALE, (a) TACITO, (b) & SVETONIO (c) exemplis docet V.C. SCHVLTINGIVS, (d).

Ne tamen ea poena poenitentiam excludere videretur, laxamenti quid concessum est ἀγάμοις, si forte spes lucri ex testamento adfulgens eos subigeret, vt legi parere, & nuptias contrahere animum inducerent. Hinc additum: NISI INTRA CENTVM DIES LEGI PARVERINT. (e) Vltra quatuor itaque mensium inducias iis dederat Augustus, intra quas, poenamne subire, an factis nuptiis eam euitare mallent, serio secum statuerent. Ducta enim intra hos centum dies vxore, hereditatem legatumue capere iure poterant. Eoque pertinet lepidum MARTIALIS (f) epigramma:

(a) Lib. IV. Epigr. LXIX.
(b) Lib. XII Annal. cap. I.
(c) Claud. cap XXVI. Galb. cap. V.
(d) Iurisp. vet. Anteiust. p. 606.
(e) Vlp. Fragm. tit. XVII. §. I. tit. XXII. §. III.
(f) Lib. V. Epigr. LXXV.

Quae LEGIS CAVSSA NVPSIT *tibi Laelia, Quinte,*
Vxorem potes hanc dicere legitimam.

Centum vero dies ideo praefinitos arbitramur, quod iam olim iure vetusto dies centesimus erat dies cretionis, ceu & VLPIANI (g) fragmenta, & quaedam in digestis veteris iuris reliquiae (h) euincunt. Quum itaque *cretio*, VLPIANO ibidem definiente, *esset certorum dierum spatium, quod dabatur instituto heredi ad deliberandum, vtrum expediret ei, adire hereditatem, nec ne:* idemque spatium praetor concedere soleret extraneis, sine cretione institutis, vel de hereditate adeunda deliberaturis, (i) vel agnoscere volentibus bonorum possessionem: (l) commodissimum etiam Augusto visum est, idem spatium & illis dari, qui, caelibes quum essent, hereditatem tamen vel legatum ex testamento capessere cuperent. Ast nec id beneficium post SC. Persicianum patebat masculis sexagenariis, vetulam ducentibus, nec post SC. Caluisianum feminis quinquagenariis, siue iuueni siue seni nubentibus, quia ex huiusmodi nuptiis nulla spes prolis reliqua videbatur. Qua de re supra ad caput legis tertium copiosius egimus.

Si intra hos centum dies legi non paruissent caelibes: tunc NEQVE HEREDITATEM, NEQVE LEGATVM EX TESTAMENTO CAPIEBANT. Excidebant itaque hereditate, non legitima, vti existimasse videtur EVSEBIVS, (m) sed, testamento delata. Et quum eam hereditatem quodammodo aemuletur bonorum possessio secundum tabulas, ea quoque non dabatur caelibi,

(g) Tit. XXII. §. XXVII.
(h) L. 22. §. I. ff. quando dies leg. ced. L. 3. §. 8. ff. de min. L. 2. §. vlt. ff. de suis & leg. her.
(i) L. 2. ff. de iur. delib.
(l) L. 1. §. 9. ff. de success. ed.
(m) Ibid.

(a) PAVLL. Lib. IV. L. 138. ff. de V. S.

(b) PAVLL. Lib. IV. L. 87. ff. de Legat. 3.

(c) VLP. Lib. VIII. L. 3. ff. de castr. pecul.

(d) Vlp. tit. XVI. §. 1.

(e) Cuiac. Parat. C. de inf. poen. cælib.

(f) L. 7. §. 4. ff. de bon. damn.

(g) VLP. Lib. VIII. L. 15. ff. ad L. Corn. de sicar.

cælibi, eoque pertinet locus PAVLLI: (a) *Hereditatis adpellatione bonorum quoque possessio continetur.* Idem de LEGATO dicendum. Facile enim in fraudem legis legari cælibi potuisset saltim dodrans bonorum, nisi & huius tituli singularis nominatim facta fuisset mentio. Ex qua ratione veteres ICti idem ius etiam ad fideicommissa & mortis caussa donationes protulerant. Atque ita intelligenda verba PAVLLI: (b) *Et* FIDEICOMMISSVM *&* MORTIS CAVSSA DONATIO *adpellatione legati continentur.* Vt paucis dicamus, cælebs nihil capiebat ex vltima voluntate. Et quamuis quidam in fraudem legis non cælibem, sed filium, in eius potestate constitutum, instituerent, vt, quod ipse directe capere non posset, per filium caperet: tamen & huic fraudi obuiam itum a ICtis, qui prohibitionem legis Iuliæ ad hanc quoque speciem interpretatione sua produxisse videntur. Hinc fiscus & hanc hereditatem vel legatum sibi vindicabat, nisi filio militi ad res militares vel castrenses comparandas aliquid relictum fuisset. Id enim, quia ad castrense filii peculium pertinebat, adeoque patri cælibi haut adquirebatur, non eripiebat fiscus. Et hæc ratio est fragmenti VLPIANI: (c) *si mulier* extranea *filio viri* cuiusdam cælibis *militi ad castrenses vel militares forte res comparandas reliquerit pecuniam: vtique* CASTRENSI PECVLIO *ea, quæ comparantur, adnumerari incipiunt.*

Denique additur: NISI PROXIMORVM GENERE. Diserte enim SOZOMENVS hanc adiicit exceptionem. Genere proximi autem & hic videntur numerati vsque ad sextum gradum, quia & alias eo vsque solidi capacitatem extendit lex Papia Poppæa. (d) Hi itaque ex cognatorum testamentis iure antiquo capiebant, quamuis vel nondum nuptiis adpulissent animum, vel viduitatem connubio anteferrent. (e) Quemadmodum autem alias hereditas legatumque eripiebatur ei, qui testatorem occidisse conuincebatur: (f) ita nec cognationis ius ei prodesse poterat ad hereditatis legatiue capionem, qui testatorem vel interemerat, vel caussam mortis cædem mandando præbuerat. Id enim inculcat VLPIANVS, (g) dum scribit: *Nihil interest, occidat quis, an* CAVSSAM MORTIS *præbuerit*: ὁ ἐντειλάμενος τινὶ φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται. *Mandator cædis pro homicida habetur.* Ad quam legem DIONYS. GOTHOFREDVS scribit: *Immo multum,* inquit, *interest: nam qui suis manibus malum medicamentum supposuit, occidit: qui dedit, vt*

vt offerretur, *magis cauſſam dedit*, *quam occidit L. 7. §. 6. L. 9. ff. ad L. Aquil.* Sed quantumcumque interſit, quod ad poenam legis Corneliæ attinet: nihil tamen intereſt, quod ad fiſci iura circa eripiendam huiusmodi homicidæ hereditatem, de quibus VLPIANVM agere, vel ex inſcriptione legis diſcere vir doctus potuiſſet.

III. Hæc de cælibatu. Ad orbos quod attinet, de iis cautum fuerat capite ſequente, vt mitius quidem haberentur, quibus non culpa, ſed naturæ vitium obſtaret: ſed iidem tamen non omnis poenæ eſſent immunes, quia vt eleganter ſcribit V. C. IAN. VINC. GRAVINA, (a) *agnita coniugis ſterilitate*, *ad feliciores nuptias*, *miſſo repudio*, *migrare debuiſſent.* Ait ergo lex: SI QVI CONIVGVM, MASCVLVS VLTRA XXV, FEMINA VLTRA XX ANNVM ORBI ERVNT. *Orbi* alias ſunt, qui turbato naturæ ordine liberis viuunt ſuperſtites, vel, vti apud FESTVM (b) eſt, *qui patrem aut filios*, *quaſi oculos*, *amiſerunt.* Aſt lex noſtra orbos vocat ἀτέκνυς, & quidem illos, qui vel liberos legitimos non ſuſceperant, vel ſuſceptos amiſerant. Legitimos enim naturales ſolos profuiſſe parentibus, non adoptiuos, (c) nothos & ſpurios, iam ſupra haut ſemel diximus. Amiſſi quidem aliquando ſolidi capacitatem præſtabant; ſed inter ſolos coniuges. (d) Ex teſtamento enim alterius maſculus non niſi pater ſolitarius, & femina, trium liberorum iure ſubnixa ſolidum capiebant. Neque tamen omnes orbi poenas dabant, ſed qui VLTRA ANNVM XXV, vel quæ VLTRA ANNVM XX AETATIS liberos nondum ſuſtulerant. His enim annis demum liberos exegiſſe non quidem legem Papiam, quæ multo maturius parentes eſſe iuſſerat, ſed conſtitutionem Seueri, quæ legem Iuliam ſequuta videtur, ſupra, vbi de ſolidi capacitate a nobis actum eſt, iam occupauimus, vbi etiam ex VLPIANO monuimus, eos easque, qui quæue hos annos in matrimonio nondum exceſſerant, ſolidum capere potuiſſe. (e) Quæritur autem, an poenas orbitatis effugerint, quibus paullo poſt teſtatoris mortem infans naſceretur? Nec dubitat V. C. ANT. SCHVLTINGIVS, eos effugiſſe, dum infans intra centum illos dies, intra quos hereditas cernenda erat, vel antequam dies legati cederet, naſceretur. Regulam enim Catonianam, quæ alioquin huic hereditati vel legato obſtat, ad leges has nouas non pertinuiſſe, ſatis conſtat. (f) Idem obtinebat, ſi mulier,

(a) De Leg. & SC. §. LI. p. 585.

(b) Voce Orba.

(c) VLP. Lib. VIII. L. 51. §. 1. ff. de legat. 2.

(d) VLP. tit. XVI. §. 1.

(e) VLP. ibid.

(f) Ad VLP. p. 616.

mulier, quum moreretur, exciso vtero, infantem edidisset, vel paullo post filius ab hostibus remeasset, vti censet VLPIANVS. (a) Alias si nec antea exstarent liberi, nec postea infans nasceretur: poenae rei erant, quae qualis fuerit, indicant verba sequentia: SEMISSEM RELICTORVM TANTVM CAPIVNTO. Quod ita intelligendum, vt si pure plus relictum esset, id omne caperet fiscus: quod autem sub conditione liberorum legatum, non statim exstingueretur, sed exspectanda esset conditio. Talis conditionis: SI LIBEROS HABVERIT, DARI VOLO, & VLPIANVS (b) ad hoc caput meminit, eamque supra iam tetigimus. Quum vero eo casu incertum esset, an tempore aditae hereditatis vel apertarum tabularum capax futurus sit heres vel legatarius: prudenter testatores relinquere solebant tantum, quantum tunc capere possent. Vnde formulae, QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO, vel QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS EI DARE, quas formulas suo more interpretatur VLPIANVS. (c) Si tunc legatarius & caelebs esset & orbus, nihil capiebat, si coniux quidem, sed orbus, semissem dabat heres, si pater solitarius, vel mater ingenua trium aut libertina quatuor liberorum: detracta Falcidia reliquum legatarius legatariaue accipiebat. Vsus vero huius formulae vel ideo erat maximus, quod ita nihil eripiebat fiscus, sed omnia, quae capere non posset legatarius, apud heredem manebant. Ceterum non tantum ad ea, quae testamento relicta fuerant haec prohibitio pertinuisse videtur, sed & ad donationes inter viuos. Saltim PLINIVS (d) id videtur innuere, cum scribit: *Non esse satis honestum, dare* (aliquid) *&* *locupleti, &* ORBO, (a matre exheredato:) *in summa* NON PROFVTVRVM *ei, si donassem, profuturum, si cessissem: esse autem me paratum, cedere, si inique exheredatum mihi liqueret.*

(a) VLP. Lib. VIII. L. 141. ff. de V. S.

(b) VLP. Lib. VIII. L. 51. §. 1. de legat. 2. L. 61. ff. de cond. & dem L. 36 ff. de mort. causs. don.

(c) VLP. Lib. VIII. L. 51. pr. ff. de leg. 2.

(d) Lib. V. Epist. 1.

Ast iterum exceptionem adiecerat lex nostra: QVI GENERE PROXIMI ERVNT, VSQVE AD GRADVM SEXTVM, QVOD RELICTVM EST, IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Quemadmodum, si huiusmodi cognati coissent, ii solidum inter se capere poterant: ita & ex testamento cognati extranei capiebant. Verba ipsa iam supra exposuimus, nihil vt hic addendum videatur amplius.

IV. Sed has inimicas caelibatui atque orbitati leges funditus sustulit

ſuſtulit CONSTANTINVS M, valde ideo collaudatus ab EVSEBIO (a) & SOZOMENO. (b) Et exſtat integra conſtitutio huius principis, (c) quam eius filiis perperam in codice IVSTINIANEO (d) tribui, obſeruat GOTHOFREDVS, cui procul dubio adſentieris, niſi ſuſpicari mecum malis, filios illud patris edictum iisdem pæne verbis, vt ſolet fieri, firmaſſe. Saltim vix veroſimile eſt, vel Tribonianum, vel librarios, non modo inſcriptionem, ſed & ſubſcriptionem legis citra rationem voluiſſe mutatam. 'Ea enim quæ codici noſtro eſt inſerta, edita dicitur *Kal. Apr. Romæ Conſtantio iterum & Conſtante AA. coſſ.* id eſt anno eræ Chriſtianæ CCCXXXIX. Altera, in Theodoſiano ſuperſtes, data *Prid. Kal. Febr. Serdicæ PP. Kal. Apr. Romæ, Conſtantino Aug.* VI. *& Conſtantio C. coſſ.* id eſt anno CCCXX. Vtraque lege cautum, *vt, qui iure veteri cælibes habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur, atque ita viuant, ac ſi numero maritorum matrimonii foedere fulcirentur, ſitque omnibus æqua conditio capeſſendi, quod quisque mereatur.* Deinde & de orbis ſancitum, *vt ne quisquam orbus habeatur, nec propoſita huic nomini damna noceant.* Præterea, quum durior eſſet feminarum, quam maſculorum, conditio, ſi quidem illæ ingenuæ non niſi trium; libertinæ quatuor liberorum iure ſubnixæ, hi, modo patres ſolitarii eſſent, ſolidum caperent: Conſtantinus & feminis conſuluit, *earumque ceruicibus impoſita iuris imperia, veluti quædam iuga, ſoluit promiſcue omnibus.* Hæc omnia Conſtantinus, teſte EVSEBIO, ſtatuit, partim religione adductus, ne virginitatis ſtudium, ἄξιον ὑπερθαυμάζειν ἀλλ' ȣ̓ κολάζειν, poenis reprimeretur, partim ipſa motus æquitate, ne, quæ culpa vacat, ἀσθένεια τῆς Φύσεως mulctaretur: quamuis ſi vera fateri velis, gliſcentem potius in eccleſia ſuperſtitionem, quam religionem veram ſanamque pietatem ſapiat illa cælibatus virginitatisque admiratio. Nec leuiter quoque SOZOMENVS errat, dum ſcribit: Καὶ νόμον τῷ δήμῳ προσεΦώνησεν, ὥςε ἐπ' ἴσης πάντων τῶν ὁμοίων ἀπολάυειν τοὺς ἀγάμȣς τε καὶ ἄπαιδας. *Et legem tulit, vt eodem iure per omnia fruerentur cælibes & orbi.* Neque enim præmia parentum & nuptorum cum orbis & ἀτέκνοις communicauit CONSTANTINVS, neque leges decimarias, vt ſupra diximus, ſuſtulit, de quibus hanc legi adiecit limitationem in codice Iuſtinianeo omiſſam: *Verum huius beneficii* MARITIS *&* VXORIBVS *inter ſe vſurpatio non patebit, quorum fallaces plerumque blanditiæ vix etiam oppoſito*

(a) Vit. Conſtant. Lib. IV. cap. XXVI.
(b) Hiſt. Eccl. Lib. I. cap. IX.
(c) L. I. C. Th. de infirm. poen. cælib.
(d) L. I. C. de infirm. poen. cælib.

iuris rigore cohibentur, sed maneat inter istas personas LEGVM PRISCA AVCTORITAS. Solidum ergo ex eo tempore capere poterant cælibes & orbi, sed ex testamentis tantum aliorum, non vero coniuges orbi inter se plus capiebant, quam licebat per leges decimarias, quas a Theodosio demum iuniore & Iustiniano sublatas esse, docuimus.

CAPVT XXII.

AD CAPITA LEGIS VLTIMA,

DE IVRIBVS PATRONATVS.

I. POstrema partis prioris capita de iuribus patronatus egerunt. Ea restituta. II. Liberta, voluntate patroni nupta, operis liberabatur. Huius priuilegii ratio. An libertæ nupturæ semper opus fuerit patroni consensu? Liberta etiam nupta in officio patronæ patronique filiarum esse tenebatur. III. Cap. XXXIX *de liberto centenario minore. Lex* XII. *tabularum de successione liberti. Edictum prætorium. Lex Papia Poppæa. Centenarius quis? Quis sine liberis? IV. Cap.* XL. *de liberto centenario. Alienatio, a liberto vel in fraudem legis, vel in fraudem patroni facta. L. 16. ff. de iur. patr. exposita & emendata. Reuocari aliquando dicitur, quod ipso iure nullum est. Portio virilis patrono debita. Noua Iustiniani constitutio. V. Cap.* XLI *de filia patroni. Ei non succurrebat prætor. Fictio, filiam patroni esse filium. Quando liberto successerit ex L. Papia Poppæa? VI. Cap.* XLII. *De bonis libertæ. VII. Cap.* XLIII. *De successione patronæ. VIII. Cap.* XLIV. *Quando patronæ liberi liberto successerint? IX. Conclusio libri primi ad L. Papiam Poppæam de maritandis ordinibus.*

I. LIbros VLPIANI & TERENTII CLEMENTIS sequentes nonum, decimum & vndecimum materia de iuribus patronatus occupat, adeo hac lege immutatis, vt PAVLLVS singularem librum *de iure patronatus, quod ex lege Iulia & Papia venit*, scripserit. Quin TER. CLEMENS iam sub finem libri octaui caput aliquod huc pertinens videtur tractasse,

ſe, & quidem, quod de operis libertarum egit. (a) Quum itaque eo loco ſcribat: *Plane quum liberta deſierit nupta eſſe, operas peti poſſe, omnes fere conſentiunt:* vix dubitandum videtur, quin tale fuerit caput legis noſtræ XXXVIII:

(a) TER. CLEM. Lib. VIII. L. 14. ff. de op. lib.

Liberta, quæ patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator.

Reliqua capita fere IVSTINIANVS (b) & VLPIANVS (c) ſeruarunt, ex quibus, talia ea fuiſſe, adparet:

(b) §. 2. ſequ. Inſt. de ſucceſſ. libert.
(c) Fragm. tit. XXIX. §. III. ſequ.

CAP. XXXIX. *In bonis liberti, centenario minoris, patronus patroniue liberi maſculi, ſi libertus liberos non habebit, ius antiquum habento. Sin liberos habebit, ius nullum in bonis liberti habento.*

CAP. XL. *In centenarii liberti bonis, qui vnum duosue liberos habebit, ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus decedat, patrono, patroniue liberis maſculis* VIRILIS PARS *ſeruator. Sin tres liberos habebit, patronus patroniue liberi maſculi nihil iuris in bonis liberti habento.*

CAP. XLI. *Patroni filia, ſi ius trium liberorum habebit, eadem iura in bonis liberti paterni, quæ & ipſe patronus patroniue filii ex edicto prætoris habent, habento.*

CAP. XLII. *In bonis libertæ, etiam quatuor liberorum iure ſubnixæ, pro numero liberorum libertæ, mortis eius tempore ſuperſtitum,* VIRILIS PARS *patrono patroniue liberis maſculis debetor.*

CAP. XLIII. *Patrona ingenua, duobus liberis honorata, libertina tribus, idem ius, quod patronus ex edicto Prætoris habet, habento.*

CAP. XLIV. *Liberi quoque ingenuæ patronæ, trium liberorum iure honoratæ, idem ius habento.*

Ea iam ordine percenſebimus, noſtroque more illuſtrabimus breuiter.

II. Trigeſimo octauo cauetur, VT LIBERTA PATRONI VOLVNTATE NVPTA operis liberetur. Libertam ſine auctoritate patroni nubere haut potuiſſe, iam ſupra docuimus. Erat

 enim

enim in perpetua ac legitima eius tutela, de qua sine illius auctoritate nihil poterat imminui. Neque tamen iureiurando obstringere libertam poterat patronus, ne nuberet. Id enim si fecisset, non solum gratia eius iurisiurandi fiebat, vti supra ad caput XXX probauimus: sed & patronus iure patronatus excidebat ex lege AELIA SENTIA. Vnde ex eo tempore tanto magis nubere poterat, cuicumque vellet: idque est, quod ad hoc caput, tractauit TER. CLEMENS. (a) Sufficiebat autem & tacitus patroni consensus, immo & ratihabitio subsequuta, (b) dummodo patronus esset iustæ ætatis. Nam impuberis patroni consensus parum proderat, nisi auctoritas accessisset tutoris, (c) eaque præterea sollemnitas, quæ in alienatione rerum pupillarium exigitur. (d) Quia tamen & libertas quatuor liberorum gratia legitima patronorum tutela solutas, ex eoque tempore illas sine patroni auctoritate & res suas administrasse, & testari potuisse diximus: nullum sane est dubium, quin tunc & ad secunda vota transire potuerit inuito patrono, eoque connubio nihilominus liberata sit operarum obligatione. Nuptam enim consentiente patrono libertam OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATAM, diserte testatur ALEXANDER Imperator, (e) eiusque priuilegii hanc rationem reddit HERMOGENIANVS, (f) quod nupta liberta *in officio mariti esse debeat*. Parum sane decorum videbatur, libertam adsectari patronum, dum interim maritus domi nihil opis aut officii ab vxore perciperet. Quæ caussa quum deficeret in liberto, nec ei, licet marito, turpe videretur, etiam in patroni officio esse: hinc is non nuptiis, sed demum liberorum iure operarum obligatione liberabatur. (g) Vt vero ad libertam redeamus, ea nupta voluntate patroni, non solum huic operas officiales nullas exhibebat, verum nec eius filiis, nepotibus, pronepotibus. At nihilominus eas operas debebat patronæ, nec non patroni filiabus & neptibus, quia nec nuptæ libertæ indecorum erat, mulieri esse in officio. (h) Ex quo etiam porro consequebatur, vt, si patronus in libertæ nuptias consensisset, eæ autem non essent consequutæ, operæ ab ea iure exigerentur. (i) Multoque magis ea reuiuiscebat obligatio, si liberta nupta esse desiisset, (l) partim quod caussa priuilegii, ab HERMOGENIANO prodita, in viduam vel repudiatam haut caderet, partim quod ex iuris principiis patronus, in nuptias libertæ consentiendo, amisisse non videretur iura patronatus. (m)

III. Se-

(a) TER. CLEM. Lib. VIII. L. 32. ff. qui & a quib. man.
(b) L. 13. §. 5. ff. de op. libert.
(c) d. L. 13. §. 4. eod.
(d) L. 22. C. de admin. tutor.
(e) L. 2. C. de obs. patr.
(f) L. 48. pr. ff. de op. lib.
(g) L. 13. §. 3. ff. eod. L. 37. ff. eod.
(h) L. 48. pr. §. 2. ff. eod.
(i) L. 48. §. 1. eod.
(l) TER. CLEM. Lib. VIII. L. 14. ff. eod
(m) L. 11. §. 1. C. eod.

III. Sequitur caput XXXIX de bonis liberti centenario minoris. Nimirum lege XII tabularum generatim fuerat cautum, vt si libertus intestatus moreretur, cui non esset heres suus, hereditas ad patronum eiusque liberos gradu proximos deuolueretur. (a) Quum itaque & testamento patronus excludi posset, nec ei vlla spes esset ab intestato succedendi, si liberos suos siue naturales, siue adoptiuos, reliquisset libertus: emendandum id ius putauerat Prætor, edixeratque, (b) vt si intestatus obiisset libertus, liberis naturalibus haut relictis, patronus eiusue liberi ex lege XII tabularum succederent: sin liberos naturales haberet, siue suos, siue emancipatos, siue in adoptionem datos, ii patronum excluderent, adoptiui dimidiam caperent, alterius dimidiæ patrono bonorum possessio daretur. Denique si testamentum conderet libertus, is patrono relinqueret semissem bonorum, & si minus vel nihil reliquisset, patrono contra tabulas; heredi scripto secundum tabulas daretur partis dimidiæ bonorum possessio. Denique *patronorum iura*, IVSTINIANO (c) teste, *adauxit lex Papia Poppæa*, vt tanto maiore contentione liberos quærerent liberti, si scirent, non nisi numerosa prole se facultatem de rebus suis disponendi consequuturos. Distinxit autem lex Papia libertos in CENTENARIIS MINORES & CENTENARIOS. De illis caput nostrum ait: IN BONIS LIBERTI CENTENARIO MINORIS. Libertus hic est a patrono ciue Romano manumissus. Addo: ciue Romano. Si enim Latinus vel peregrinus manumitteret, nec illi, nec eorum liberi his iuribus patronatus fruebantur. Vnde est, quod PLINIVS (d) quibusdam Postumii Marini propinquis ciuitatem rogat, vt sint in patria potestate, *& iis in libertos seruetur* IVS PATRONORVM. Quamuis vero ii nonnunquam ingenuitatis iura, impetrata aureos annulos gestandi facultate, consequi solerent: nihilominus tamen & tunc ratione obligationis manebant liberti, quamuis, quod ad statum attinet, non libertini, sed ingenui, haberentur. (e) Et huc pertinent verba non PAVLLI, sed vt in melioribus editionibus est, VLPIANI: (f) *Is, qui ius annulorum impetrauit, vt ingenuus habetur, quamuis ab* HEREDITATE *eius patronus non excludatur*. Quod secus se habebat, si natalibus restitutus esset libertus. Ius enim patroni, hoc impetrato, amittebatur, (g) libertusque, quantum ad totum ius pertinet, habebatur perinde, atque si ingenuus natus esset, adeo, vt

(a) Vlp. Fragm. tit. XXIX. §. I.

(b) Vlp. tit. vlt. §. I. & III. §. I. Inst de success. libert. L. 6. ff. de bon. possess.

(c) §. 2. Inst. eod.

(d) Lib. X. Epist. VI.

(e) L. 6. ff. de iur. aur. ann.

(f) Vlp. Lib. IX. L. 5. ff. eod.

(g) L. 5 pr. ff. de natal. rest.

vt *patronus eius nec posset ad successionem venire.* (a) Quare etiam non temere dari solebat hoc beneficium, nisi consentiente, cuius quam maxime intererat, patrono, (b) eiusue filiis. (c)

Nec de omni, vti diximus, liberto hic sermo est, sed de CENTENARIO MINORE. *Centenaria* alias sunt, quae vel centum assibus vel centenis sestertiis veneunt. Vnde FESTVS: (d) CENTENARIÆ *coenæ*, inquit, *dicebantur, in quas lege Licinia non plus* CENTVSSIBVS *præter terra nata, impendebatur: id est,* CENTVM ASSIBVS, *qui erant breues numi ex ære.* Et SALMASIVS ad IVLII CAPITOLINI Pertinacem cap. II. CENTENARIA DIGNITAS *illius, qui centena sestertia in salarium accipiebat.* Ast in lege Papia *centenarii*, vel, vti AFRICANVS (e) noster id eloquitur, *rem* CENTVM *habentes* sunt, qui *sestertium centum millium patrimonium habent*, (f) id est aureorum mille. Augusti autem æuo aureum XVII denariorum fuisse, ex DIONE (g) accurate probauit. V. C. IO. FR. GRONOVIVS (h). Cui tantum rei non erat, is adpellebatur centenario minor. Verum, decrescentibus hominum facultatibus, IVSTINIANVS (i) constitutione Græca, cuius partem ex Basilicis eruit CVIACIVS, (l) pro mille sestertiis vnum aureum computari iussit, vt ab eo tempore centenario minor haberetur, qui ne quidem centum aureorum rem vel patrimonium reliquisset. Aestimabatur vero liberti patrimonium, deducto ære alieno, adeo, vt si libertus, habens creditores, in eorum fraudem iusto plures seruos manumisisset, non omnium impediretur libertas, sed qui primi erant, liberi essent, donec creditoribus suum solueretur. Ita TER. CLEMENS, (m) qui addit, si eius, qui prius manumissus, pretium æris alieni summam excesserit, tum posteriorem minoris pretii seruum libertatem fuisse consequutum. Quemadmodum vero deducendum erat æs alienum: ita contra computabatur, quidquid debebatur liberto. Quod ita effert VLPIANVS: (n) *Id apud se quis habere videtur, de quo habet* ACTIONEM: *habetur enim, quod* PETI POTEST. Denique & in censum veniebat, quidquid dolo malo a liberto alienatum fuerat. Solebant enim liberti, ne centenariis maiores haberentur, vel patronum vt defraudarent, partem rerum suarum alii donare inter viuos, tantum ne quid ad patronum perueniret. Quod si factum esset in fraudem legis: alienatio ipso iure irrita erat: sin in fraudem patroni, illa ipso quidem iure valebat, sed

re-

(a) L. 2. ff. eod.
(b) L. 2. L. 5. pr. ff. eod.
(c) L. 4. ff. eod.
(d) Voce *centenaria*.
(e) L. 16. ff. de bon. libert.
(f) §. 2. Inst. de succ. libert.
(g) Lib. LV. p. 555.
(h) De pecun. vet. p. 365.
(i) §. 3. Inst. eod.
(l) Obs. Lib. XX. cap. XXXIV.
(m) TER. CLEM. Lib. IX. L. 24. ff. qui & a quib. manum.
(n) VLP. Lib. IX. L. 143. ff. de V. S.

reuocari tamen poterat actione Fauiana & Caluisiana, de qua re ad caput proximum differemus.

Ceterum in bonis huiusmodi liberti centenario minoris PATRONVS PATRONIVE LIBERI MASCVLI, SI LIBERTVS LIBEROS NON HABERET, IVS ANTIQVVM HABEBANT. Habebant, inquam, patroni eorumue liberi ius antiquum, id est ex lege XII tabularum succedebant ab intestato, modo iis ius patronatus saluum esset, quippe quo verbi caussa excidebant, qui libertum accusassent capitis, aut nomen eius, non petita postea abolitione, detulissent. Hos enim a bonorum possessione excludi, docet TER. CLEMENS. (a) Deinde, etiamsi salua essent iura patronatus, non tamen succedebat patronus, si exstarent liberti liberi, quorum vel vnus ex lege XII tabularum patronum excludebat. Quamuis enim lex πληθυντικῶς loquatur SI LIBERTVS LIBEROS NON HABEBIT: eleganter tamen hæc verba ita interpretatur CAIVS (b) noster: *Non est sine liberis, cui vel* VNVS FILIVS, *vnaue filia est. Hæc enim enunciatio*: HABET LIBEROS *semper pluratiuo numero profertur, sicut & pugillares & codicilli.* Ad hunc locum casus perquam bellos enucleant auctores nostri. Sic apud TER. CLEMENTEM (c) occurrit hæc species. Tiro libertus vnicum habebat filium, ex eoque aliquot nepotes. Exheredato filio, quærebatur, patronusne ab intestato admittendus sit, an eidem præferendi liberti nepotes? Respondet iureconsultus: *Quod vtique sic dirimendum est, vt viuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem, ne qui suo nomine a bonorum possessione summouentur,* (leg. *summouetur*) *per alios eam consequantur.* (leg. *consequatur.*) *Sin autem emancipati a patre fuerint, vel alio modo sui iuris effecti: sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur.* Idem TER. CLEMENS quærit, (d) si filius liberti vnicus a paterna hereditate abstineat, an tunc videatur libertus sine liberis decessisse, admittendusque patronus? Et respondet: *Hoc patrono proficere.* Perinde enim est, iudice CAIO, (e) *siue filius liberti ius suum spernat, siue tempore bonorum possessionis finito exclusus sit, siue ante mortuus sit, quam petierit bonorum possessionem.*

(a) TER. CLEM. Lib. IX. L. 10. de iure patron.

(b) CAI. Lib. VIII. L. 148. ff. de V. S.

(c) TER. CLEM. Lib. IX. L. 38. ff. de bon. libert.

(d) Id. L. 38. §. 1. ff. eod.

(e) CAI. Lib. VIII. L. 4. ff. de bon. possess.

Denique adiicitur: SI LIBEROS HABEBIT, IVS NVLLVM IN BONIS LIBERTI HABENTO. Liberos enim & iure vetere decemuirali exclusisse patronos, iam ante monui. Vnde adparet

paret, legem Papiam Poppæam nihil circa successionem patroni in bonis liberti *centenario minoris* mutasse. Quum autem plerumque, ubi successionis emolumentum, ibi & tutelæ onus esse soleat, & ex ea ipsa spe successionis legitima patronorum tutela, teste IVSTINIANO, (a) descendat: quæsitum videtur, an & tutor esse teneatur patronus, qui hoc modo a successione plane excluditur? Puto eum oportuisse tutelam suscipere, eoque fortassis comparata fuit lex, quam IVLIVS CAPITOLINVS (b) de tutelis libertorum a Marco Aurelio latam refert, simul obseruans, *eum* IVS *magis* VETVS RESTITVISSE, *quam nouum fecisse*. Si iuste excusaretur patronus: tum Prætor liberti liberis tutorem ex lege Atilia dare poterat, dum ne se ipsum daret, quod fieri posse, VLPIANVS (c) diserte negat.

(a) §. vn. Inst. de legit. patr. tut.

(b) Marc. Anton. cap. XI.

(c) Vlp. Lib. IX. L. 4. ff. de tut. dat.

IV. Iam de liberto *centenario* agit caput XL. aitque: IN CENTENARII LIBERTI BONIS. Quis centenarius sit, quibusque fraudibus id egerint liberti, ne centenarii haberentur, vel, vt patrono minus relinquerent, iam diximus. Nihil enim procliuius erat, quam moribundos quædam alienare per donationem inter viuos, ne posita patrimonii ratione, centum sestertium millia vel saltim ne multo plus reperiretur. Quærit itaque VLPIANVS, (d) an ista alienatio valeat? Et respondet interesse, in fraudem legis, an in fraudem patroni alienarit libertus. Quæ enim in fraudem legis alienata, eorum alienationem ipso iure non valere: quæ in fraudem patroni, per Fauianam & Caluisianam actionem reuocari. In fraudem vero legis alienasse videbatur, *qui* alienando *se minorem centenario fecerat, ad hoc, vt legis præceptum euerteret*. In fraudem patroni, *qui, alienatione facta, nihilominus erat centenarius*. Quærit porro, si quis, plures res simul alienando, minorem se centenario fecerit, quarum vna reuocata, vel omnium partibus, maior centenario esset futurus libertus, vtrum reuocentur omnes, an aliquid pro rata ex singulis? Species itaque talis est. Libertus alienauerat ædes, duos hortos, gregem ouium, & equorum quadrigam. Ea facta alienatione, minor iam esse coeperat centenario. Patronus hæc omnia reuocabat. Elidebatur eius actio exceptione, quod, si vel solæ ædes, vel vnus hortus, cum dimidio gregis & tribus equis reuocarentur, hereditas centenaria futura sit: quæstio erat, an nihilominus omnia, quæ fuerant alienata, reuocanda sint? Respondet, *magis esse, vt omnium rerum alienatio*, tan-

(d) Vlp. Lib. X. L. 16. ff. de iur. patr.

tanquam in fraudem legis facta, *nullius momenti sit.* Denique libertus alienauerat aedes, & nihilominus tum adhuc erat centenarius: sed postea etiam hortis donatis centenario minor esse coeperat. Quaerit VLPIANVS, (a) omnesne, an quaedam harum rerum reuocandae sint? & respondet: *Alienatio earum rerum, quae postea alienatae sunt, ipso iure non reuocabitur, sed priorum. In posterioribus Fauianae locus erit.* Verba haec aliquid contorti habere videntur, nec satis conueniunt superiori fundamento. Procul dubio res posteriores erant alienatae in fraudem legis, quia sic desinebat esse centenarius: priores in fraudem patroni, quia, si nihil amplius alienasset, mansurus centenarius fuisset. Qui ergo dici potest, *in posterioribus locum esse Fauianae?* Et quid est: *ipso iure non reuocabitur?* Ipse, si quid video, sensus postulare videtur hanc emendationem: *Alienatio earum rerum, quae postea alienatae sunt, ipso iure reuocabitur, sed non priorum, in quibus* (vel. *In prioribus*) *Fauianae locus erit.* Traiectum ergo videtur NON, quod saepe contigit. Τὸ QVIBVS vero vel τὸ PRIORIBVS a scriba, cui, quod antecesserat, τὸ *priorum* in mente haeserat, facile pro abbreuiatione haberi potuit vocabuli oppositi *posterioribus*. Sic sane VLPIANVS sibi ipsi constat. Dicit enim, alienationem eorum, quae postea alienata sint, ipso iure nullam esse, tanquam in fraudem legum factam: non autem priorum alienatorum, quae alienatio tantum suscepta fuerit in fraudem patroni, in his adeoque locum esse actioni Fauianae. Nec est, quod quem turbet loquutio: *ipso iure reuocabitur.* Saepe enim ICti & libertatem in fraudem creditorum datam *rescindi*, (b) *retrahi*, (c) *reuocari*que (d) dicunt, quum eum, qui in fraudem creditorum manumittit, *nihil agere*, vel dupondii non ignorent.

Centenarius huiusmodi vel vnum duosue liberos habebat, vel tres pluresue. Priore casu, SIVE IS TESTAMENTO, SIVE INTESTATO DECEDERET, PATRONO PATRONIVE LIBERIS MASCVLIS VIRILIS PARS SERVABATVR. Itaque quum vnum filium filiamue heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, *ac si is sine vllo filio testatus decessisset.* Ita enim legendum esse apud IVSTINIANVM (e) pro *intestatus*, iam alii viderunt. (f) Quum vero duos duasue heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Eo non exsistente, eius liberi masculi gradu proximi hanc portionem virilem capiebant. Nec

(a) Ib. L. 16 §. 2. ff. eod.

(b) L. 5. §. 2. qui & a quib. manum.

(c) L. 45. §. 3. ff. de iur. fisc.

(d) L. 1. C. qui manum. non poss.

(e) §. 2. Inst. de success. libert.

(f) Cuiac. Obs. Lib. III. cap. XIII.

adimi illis poterat hæc pars hereditatis, vtoote legitima, nisi vel patronus, vel eius filius capitis libertum accusasset. Tunc enim ne quidem *ad legitimam hereditatem, quæ ex lege* XII *tab. defertur,* teste VLPIANO, (a) *admittebatur*, nedum ad hoc beneficium ex lege Papia. Quid vero est, quod idem scribit VLPIANVS: (b) VIRILIS *adpellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est?* An, qui assem hereditatis capit, portionem virilem capere dicetur? Doctissimus IAC. CVIACII discipulus, IAC. LABITTVS, (c) ea verba accipit de casu, si libertus intestatus sine liberis decedat. Sed perperam, quia tunc patrono non portio virilis, sed integra hereditas debetur. Aliud in mente fuit id scribenti VLPIANO. Finge, Tironem reliquisse filium, hunc vero vel abstinuisse ab hereditate paterna, vel tempus, intra quod bonorum possessio agnoscenda erat, elabi passum, vel ante eam petitam plane mortuum esse: quos casus supra ex CAIO recensebamus: (d) patronus sane ex asse erit heres, quum tamen a lege, exsistente filio filiaue, tantum in portionem virilem vocetur. Additur denique: SI TRES LIBEROS HABEBIT libertus: PATRONVS PATRONIQVE LIBERI MASCVLI NIHIL IVRIS IN BONIS LIBERTI HABENTO. Quum itaque ex XII tabulis liberi quotcumque; ex edicto Prætoris naturales saltim quotcumque sufficerent ad excludendum patronum: Augustus non nisi tres sufficere voluit. Verum & id sustulit laudata paullo ante constitutione IVSTINIANVS. (e) Ea enim cautum, vt si libertus intestatus decesserit, nulla relicta progenie, patronus patronique liberi ad vniuersam hereditatem vocarentur. Sin liberos siue tres, siue pauciores haberet, cuiuscunque sexus vel gradus: hi soli ad successionem parentum deducerentur, patrono omnibus modis cum sua progenie semoto: Denique, si libertus vel nullos liberos habens, vel, quos habet, exheredes scribens, vel mater filios, vel auus nepotes ex filia præteriens, patronum testamento præterierit, tunc ei possessio non quidem, vti ex edicto, dimidiæ, sed tertiæ partis bonorum daretur, vel, quod huic tertiæ deesset, ex constitutione repleretur, si quando minus tertia parte bonorum libertus ei reliquisset. Hanc autem tertiam partem patronus eiusue liberi ex eo tempore tam liberam capiebant, vt, quum alias fideicommissa præstarentur certis personis ab illis, qui peterent bonorum possessionem contra tabulas, (f) idque onus olim etiam patro-

(a) VLP. Lib. x. L. 11. ff. de iur. patr.
(b) VLP. Lib. x. L. 145. ff. de V. S.
(c) Vsu Indic. ad ff. p. 291.
(d) L. 4. ff. de bon. possess.
(e) §. 3. Inst. de success. libert.
(f) L. 1. ff. de leg. præst.

patrono incumberet: (a) patronus tamen ex hac tertia ne liberis quidem liberti libertæue legata vel fideicommissa præstaret, sed ad eius coheredes id onus vniuersum deuolueretur.

(a) L. 4. ff. de cond. & dem. & L. 64. §. vlt. ff. ad SC. Trebell.

V. Proximum est caput XLI, quod ad patroni filiam iura successionis porrexit. Quamuis enim lex XII tabularum inter patroni filios filiasque non distingueret, & has perinde ad successionem liberti paterni vocaret, ac illos: (b) Prætor tamen contra tabulas liberti aut ab intestato contra heredes suos non naturales bonorum possessionem tantum dabat masculis, nisi quod nonnunquam filiam fingebat filium, quam παλαιὰν ὑπόκρισιν vel παρατήρησιν memorat aboletque constitutione sæpe laudata IVSTINIANVS. (c) Verum & hoc ante IVSTINIANVM emendandum duxerat Augustus, siquidem ex lege Papia Poppæa, teste VLPIANO, (d) & filia patroni id ius succedendi nanciscebatur, *si ius trium liberorum haberet*.

(b) Vlp. Fragm. tit. XXIX. §. IV.

(c) Basil. Lib. XLIX. tit. I. p. 594. Tom. VI.

(d) Vlp. ibid.

Ait itaque lex: PATRONI FILIA, qua adpellatione non solum ea, quæ in potestate patris est, continetur, verum etiam alteri in adoptionem data. Nam & hæc, teste TER. CLEMENTE, (e) si in adoptiua familia sit, *ad bona libertorum paternorum admittitur*. Quamuis enim ita filia paterna gente & familia excederet, & adoptiui, teste APPIANO, (f) eosdem cum adoptante agnatos & libertos haberent: id tamen non obseruabatur in legibus nouis, *ex quibus & hereditates & tutelæ plerumque sic deferebantur*, *vt personæ designarentur* NATVRALITER, quemadmodum obseruat PAVLLVS (g). Ex qua ratione colligimus, etiam emancipationem & in manum conuentionem non impediuisse patroni filiam, quo minus liberto paterno succederet. Non omnis tamen patroni filia huius beneficii erat particeps, sed quæ IVS TRIVM LIBERORVM HABEBAT. Qua in re paullo deterior erat filiarum, quam filiorum, conditio. Hi enim succedebant, etiamsi nullos suscepissent liberos; illæ non nisi trium liberorum iure honoratæ, siue ter enixæ essent, siue id ius impetrassent beneficio principis. Tunc enim EADEM IVRA IN BONIS LIBERTI PATERNI, QVAE ET IPSE PATRONVS PATRONIVE FILII EX EDICTO PRAETORIS HABENT, HABEBANT. Quemadmodum itaque patronus eiusue filii dimidiæ bonorum possessionem consequebantur, si aut testatus decessisset libertus, iisque nihil vel minus parte dimidia reliquisset, aut in-

(e) TER. CLEM. Lib. X. L. 39. ff. de bon. lib.

(f) De bell. ciu. Lib. III. p. 586.

(g) L. 7. pr. ff. de capit. min.

(a) §. 1. Inst. de succ. libert. intestatus heredem suum adoptiuum haberet superstitem: (a) ita idem ius erat filiabus. Naturales autem liberi liberti vti patronum eiusque filios, ita & filiam, trium liberorum iure subnixam, excludebant. Enimuero, postquam IVSTINIANVS caput superius emendauit, idem ius, quod dederat patrono eiusque filiis, etiam produxit ad filias, nec non ad eos, qui ex transuerso latere veniebant, (b) §. 3. Inst. de succ. libert. vsque ad quintum gradum. (b)

VI. Hactenus de bonis libertorum. In libertæ bonis melior erat patroni eiusque liberorum conditio. Nam capite XLII cautum fuerat: IN BONIS LIBERTAE, ETIAM QVATVOR LIBERORVM IVRE SVBNIXAE, PRO NVMERO LIBERORVM LIBERTAE, MORTIS EIVS TEMPORE SVPERSTITVM, VIRILIS PARS PATRONO PATRONIQVE LIBERIS MASCVLIS DEBETOR. Denuo successio defertur patrono, patronique liberis, nisi vel ille (c) VLP. Lib. XI. L. 17. ff. de iur. patron. libertam accusando eo se beneficio indignum reddidisset, (c) vel libertatis caussa imposita libertæ reuendidisset. (d) Eo ipso enim (d) VLP. Lib. XI. L. 37. ff. de bon. libert. iuribus patronatus excidebat patronus, nec audiebatur, si se cum ea societatem libertatis caussa iniisse diceret. (e) Contra non obfuisse patrono videtur libertæ communis matrimonium, quod cum (e) VLP. Lib. XI. L. 36. ff. de oper. libert. altero patrono inierat, eoque fortassis referendum est fragmentum CAII (f) ex libro commentariorum octauo superstes. Nihil itaque hic, vti in libertorum successione, intererat, liberos haberet (f) CAI. Lib. VIII. L. 46. ff. de ritu nupt. liberta, nec ne, item intestata decessisset, an condidisset testamentum. Nam primum, etiamsi liberos haberet, ii tamen matri non erant sui, adeoque nec legitimi heredes. Vnde & VL- (g) Fragm. tit. XXIX. §. II. PIANVS (g) scribit: *In bonis libertæ patronis* NIHIL IVRIS EX EDICTO *datur*, non quod a successione excluderentur, sed quod non opus iis esset auxilio prætoris, qui iure legitimo succedebant. Deinde, etiamsi liberta, quatuor liberorum iure honorata, & tutela liberaretur, & condere posset testamentum: eadem tamen lex Papia Poppæa, quæ libertabus istud priuilegium dederat, ita prospexerat patronis, vt virilem partem, tanquam portionem legiti- (h) Ibid. §. III. mam, patrono teneretur relinquere. (h) Ista vero pars virilis æstimabatur PRO NVMERO LIBERORVM, LIBERTAE MORTIS EIVS TEMPORE SVPERSTITVM, adeoque si quinque haberet liberos, patrono sextans, si quatuor, quinta pars, si tres, quadrans, si binos, triens, si vnum semis, si nullum, integer as debebatur. Numerabantur vero liberi omnes, etiam in vtero relicti.

Di-

Diserte enim TER. CLEMENS: (a) *Intelligendus est* MORTIS TEMPORE *fuisse*, *qui in vtero relictus est*. De exheredatis, vel hereditatem maternam repudiantibus, frustra tunc quis mouisset quæstionem, quum eo tempore nondum matribus succederent liberi. Ex quo etiam sequitur, vt non ita intelligenda sint verba legis nostræ, ac si portio virilis patrono eiusue liberis; reliquæ liberis libertæ cessissent. Cedebant hæ iis, quibus liberta eas destinauerat testamento. Si intestata moriebatur, patronus ante SC. Orphitianum totam bonorum vniuersitatem capiebat. Post illud etiam hoc casu portione virili contentus esse tenebatur, quia SC. illud etiam libertæ liberos ad successionem in bonis maternis vocasse, satis constat.

(a) TER. CLEM. Lib. XI. L. 153. ff. de V. S.

VII. Ast id ius in bonis libertæ olim tantum patrono, eiusque liberis masculis, competebat. Hinc capite sequente XLIII etiam de iure succedendi patronæ concesso agitur. Ea vel ingenua erat, vel libertina. Si ingenua: ex lege XII tabularum libertis quidem intestatis, liberos non habentibus, succedebat. (b) Sed lex Papia ei ius dederat paullo pinguius, vt DVOBVS LIBERIS HONORATA IDEM IVS, QVOD PATRONVS EX EDICTO PRAETORIS HABET, HABERET. Ergo in eo erat deterior patronæ, quam patroni, conditio, quod illa non nisi duorum liberorum iure; hic semper ius haberet petendi bonorum possessionem. Quare non abs re suspicari mihi videor, patronas, liberorum iure destitutas, sibi partem aliquam bonorum a libertis stipulari solitas, quumque huiusmodi pactum contra bonos mores videretur, eo nomine accepisse fideiussores, *qui*, *quanto minus a libertis consequuturæ essent*, *tantum dare sponderent*. Eo enim casu non dubitabatur, quin si nihil a libertis fuisset consequuta, totum deberent fideiussores, quod liberti debuerant. Ita enim ego interpretor fragmentum CAII, (c) alioquin difficillimum. In eo vero patrono patronæque ius erat æquale, quod vtrique daretur bonorum possessio ad consequendam dimidiam bonorum, siue intestatus decessisset libertus, adoptiuo relicto, siue testatus, nullis relictis liberis. Si liberto essent liberi naturales: patrona non minus, quam patronus, excludebatur. Idem ius datum videtur patronæ, libertinæ conditionis, TRIBVS HONORATAE LIBERIS. In tota enim hac lege maiorem liberorum numerum a libertina, quam ab ingenua,

(b) VLP. Fragm. tit. vlt. §. VI.

(c) CAI. Lib. IX. L. 150. de V. S.

& ficubi huic tres fufficiunt, ab illa quatuor, fin huic duo, ab illa tres exigi, animaduertimus.

VIII. Denique quamuis de patronæ liberis nihil cautum effet lege XII tabularum, neque ea ex iuris antiqui principiis ius fuccedendi ad liberos transmittere poffet, quia fuos non habebat: tamen & his, tefte VLPIANO, (a) profpexit lex Papia Poppæa, dum ita fanxit capite XLIV: LIBERI QVOQVE INGENVAE PATRONAE, TRIVM LIBERORVM IVRE HONORATAE, IDEM IVS HABENTO. Dabatur ergo illa dimidiæ bonorum poffeffio patronæ liberis, vtriusque fexus. Nec intererat, cuius in poteftate effent. Hinc quia inter matrem & liberos nullum erat ius agnationis, quod folum adoptione perimebatur: confequens erat, vt fiue in poteftate patris naturalis, fiue in adoptionem dati effent liberi, fuccederent tamen matris liberto. Et id CAIVS innuit: (b) *Satis conftat, etiamfi in poteftate fit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo iure ad eum pertinere hereditatem.* Attamen non omnium patronarum liberis hoc ius erat, fed ingenuarum, quæ TRIVM LIBERORVM IVRE ERANT HONORATAE. Ipfi patronæ ingenuæ fufficiebant duo liberi, vt fuccederet: fed ad ius illud in liberos transmittendum non nifi tres fufficiebant. An hæc lex & libertina patrona natis profpexerit, incompertum eft. Id vero certiffimum, erroris eos recte poftulari a M. VERTR. MAVRO, (c) qui filias patronæ, liberto materno fucceffuras, eodem iure liberorum indiguiffe exiftimant. Saltim id non conftat ex verbis VLPIANI, cui foli eius capitis notitiam debemus.

(a) Ibid. §. VII.

(b) L. 22. ff. de iur. patron.

(c) De iure lib. cap. XXVI.

IX. Et hæc quidem funt, quæ ad partem legis Papiæ Poppææ priorem pertinent, capita, quæque, tanquam fractas e naufragio tabulas, poft viri eximii IAC. GOTHOFREDI induftriam, colligere licuit. Iam eamdem operam nauabimus legi Iuliæ Papiæ CADVCARIAE, quam alterius veluti adpendicem fuiffe, iam fupra obferuauimus.

AD

AD LEGEM IVLIAM ET PAPIAM POPPAEAM

LIBER III.

AD LEGEM CADVCARIAM VEL DE CADVCIS.

CAPVT I.

DE NOMINE, FINE ET CAPITIBVS LEGIS CADVCARIAE.

I. P*Ars legis Papiæ posterior de caducis egit. Lex caducaria.* II. *Ea ad locupletandum ærarium fuit comparata. Aerarii ratio tempore Augusti. Aerarium militare. Fiscus. Vtriusque administratio.* III. *Lex hæc odiosa, & multis veterum improbata.* IV. *Capita legis vnde restituenda? Fragmenta veterum per laterculos dispoſita secundum ordinem capitum. Ipsa lex cum notis & allegationibus exhibita.*

I. DVæ fuerunt legis IVLIAE ET PAPIAE POPPAEAE partes, quarum altera de maritandis ordinibus, parentum & coniugum præmiis, poenisque cælibum & orborum; posterior de bonis caducis, ereptitiis & vacantibus egit. Vnde hæc posterior pars lex Iulia CADVCARIA dicitur. Sane ita adpellatur ab VLPIANO (a) in fragmentis, vbi legimus: *Populo bona deferuntur* ex LEGE IVLIA CADVCARIA, non autem in lege 4. §. 17. ff. de fideicomm. libert. vbi pro *caducis legionis*

(a) Fragm. Tit. XXVIII. §. VII.

gionis, *caducarias leges* reponi, acute quidem, sed perperam iubet IAC. CVIACIVS, (a) ab EM. MERILLIO, (b) IANO A COSTA (c) & IAC. GOTHOFREDO (d) hinc merito notatus. Quare mireris, eam emendationem probare se potuisse V. C. FR. HOTOMANO. (e) Alibi simpliciter hæc lex vocatur IVLIA, (f) item lex PAPIA, vel LEGES ANTIQVAE, (g) quæ adpellationes, opinor, fraudi quibusdam fuerunt, vt hanc posteriorem legis nostræ partem pro lege singulari & a superiore de maritandis ordinibus diuersa haberent, a quo errore nec FR. HOTOMANVS, (h) a nobis paullo ante laudatus, sibi satis cauisse videtur.

II. Quemadmodum autem pars legis prior ad augendam prolem explendumque ciuium numerum; Ita posterior hæc, vt supra diximus, ad locupletandum ærarium fuit comparata. Qua de re TACITVS: (i) *Legem Papiam Poppæam*, inquit, *senior Augustus post Iulias rogationes*, *incitandis cælibum poenis*, *&* AVGENDO AERARIO *sanxit*. Et PLINIVS (l) iunior, insectatus mores malorum principum: *Locupletabant & fiscum &* AERARIVM, *non tam Voconiæ &* IVLIAE LEGES, *quam maiestatis singulare & vnicum crimen eorum*, *qui crimine vacarent*. Denique & ipse IVSTINIANVS (m) noster, *& nomen & materiam* CADVCORVM *ex bellis ortam & auctam ciuilibus*, *quæ in se populus Romanus mouerit*, *& belli calamitate introductam esse*, refert, eoque ipso innuit, exhausto bellis ciuilibus ærario, id vnum superfuisse remedium, vt priuatorum incommodo publica leuaretur inopia, magnaque priuatorum patrimoniorum pars interuerteretur.

Ea res repetenda est paullo altius. Augustus rerum potitus, tantum tueri imperium haut potuisset, nisi, obsequutus prudenti Mæcenatis consilio, copiosum aluisset militem, in pace decus, in bello præsidium, imperio suo columen ac munimentum futurum. Non e re amplius erat, latus præbere militi legionario, veteri ritu delecto e ciuibus, & cui rerum nouarum studium inspirare posset recens adhuc pristinæ libertatis memoria: sed opus videbatur militia mercenaria, quæ nunquam arma deponeret e manibus, quamque stipendii dulcedo & spes præmiorum principi soli deuinciret. Quum autem nec quies sine armis, nec arma sine stipendiis, nec stipendia sine ærario suppetant: prudenter apud DIONEM (n) Mecænas Augusto commendat curam ærarii publici, suadetque, vt illud, exhaustum bellis ciuilibus, non per scele-

(a) Ad Vlp. ibid.
(b) Var. Cuiac. Lib. III. cap. XX.
(c) Ad §. I. Inst. de ea cui lib. causs.
(d) Ad Leg. Pap. p. 341.
(e) De Legib. p. 282.
(f) L. 96. §. 1. ff. de legat I.
(g) L. vn. pr. §. 12. C. de caduc. toll.
(h) De legib. Rom voce *Iulia de caducis*.
(i) Annal. Lib. III. cap. XXV.
(l) Paneg. cap. XLII.
(m) L. vn. pr. C. de caduc. toll.
(n) Lib. LII.

ſcelera, ſed bonis artibus, expleatur. Eum in finem illi inferri oportere ait ſpolia, prædam, & publicarum rerum, conditionibus, quantum fieri poſſit, pinguiſſimis diſtrahendarum pretia. Addit, publicam iſtam pecuniam, vt tacite in maius creſcat, mediocri foenore aliis mutuam dandam, agros fundosque publicos pro certa mercede annua locandos, adiungendas metallifodinarum primitias, vectigalia iis bonis, quæ quæſtum inſignem poſſeſſoribus ferant, imponenda, donec ratio redituum & erogationum neceſſitas inter ſe congruant. Hæc conſilia ſequutus Auguſtus, teſtibus SVETONIO (a) & DIONE, (b) ærarium militare inſtituit cum vectigalibus nouis, inter quæ præter centeſimam rerum venalium, iam antea poſt bella ciuilia inſtitutam, (c) præcipue lucroſa erat viceſima hereditatum & legatorum, ab heredibus & legatariis extraneis huic ærario inferenda. (d) Equidem V. C. IAN. VINC. GRAVINA (e) viceſimarium iſtud vectigal hac ipſa lege Iulia caducaria inuectum putat, eamque ideo vocat *legem Papiam Poppæam de caducis, vel caducariam, & de* VICESIMIS: ſed eius quidem rei in vetuſtis hiſtoriarum monimentis nec vola exſtat, nec veſtigium, quum tamen alias ipſius viceſimæ hereditatum veſtigia quædam in iure noſtro deprehenderit vir ſummus, IAC. CVIACIVS, (f) qui & alibi rectius ſcribit: *Quæ lex viceſimam ſanxit, eadem de aperiendis tabulis teſtamenti cauit.* Vtrumque autem factum *lege Iulia* VICESIMARIA, paullo ante Papiam Poppæam lata, & libris commentariorum duobus explicata ab AEMILIO MACRO. (g) In idem vero ærarium militare deferenda erant caduca, iisque illud quam maxime videtur locupletatum Vnde & ſublata iam viceſima, lex tamen caducaria, tanquam præcipuum, quo militare ærarium nitebatur, ſubſidium manſit vſque ad tempora IVSTINIANI.

(a) Auguſt. cap. cap. XLIX.
(b) Lib. LV. p. 565.
(c) Tacit. Annal Lib. I. cap. LXXVIII. Lib. II. cap. XLII.
(d) Dio Caſſ. Lib. LV. p. 563.
(e) De Leg. & SC. §. LX.
(f) Lib. V. Obſ cap. XVI. Lib. IX. cap. XXIV.
(g) L. 37. ff. de religioſ. L. 68. ff. ad L. Fal. L. 154. ff. de V. S.

Aerario huic Auguſtus præfecerat tres viros prætorios, ſorte legendos ſingulis trienniis. (h) At poſtea ipſi principes ſuo arbitrio hanc curam demandabant iis, qui PRAEFECTI AERARII MILITARIS adpellantur, & diuerſi ſunt a PRAEF. AERARII SATVRNI. Amborum paſſim fit mentio in marmoribus, maxime C. Plinio Secundo dedicatis, (i) qui non ſemel vocatur PRAEF. AERARII SATVRNI, PRAEF. AERARI MILIT. Horum ergo fuit, & caduca vindicare ærario. Ab initio enim principatus diuerſæ erant fiſci ac ærarii rationes, vel vti DIO

(h) Suet. Aug. cap. XXXVI. Dio Lib. LV. ibid.
(i) Inſcript. p. M XXVIII, 5.

Zz vo-

vocat, τῦ βασιλικῦ καὶ τῦ ταμείυ: sed plerumque tamen princeps vtroque vtebatur pro lubitu, vt, ipso fatente DIONE, (a) vix liqueret, quid inter Augusti & publicum interesset ærarium. Eoque factum, vt, nondum sublato illo discrimine, promiscue tamen aliquando acciperentur fiscus & ærarium, & postremi principes demum omnia vectigalia ac caduca non in ærarium populi, sed in fiscum, inferri iuberent. Vnde vetus glossa: *Ταμεῖον fiscus, ærarium.* Quæ itaque caduca antea vindicabant præfecti ærario militari, ea postea occupabant procuratores fisci, & in prouinciis procuratores Cæsaris, quamuis & singulares passim constituti essent PROCVRATORES CADVCORVM IN PROV. quorum in tribus vetustis marmoribus apud FABRETTVM (b) & PHIL. A TVRRE (c) fit mentio, quemadmodum & alibi memorantur PROCVRATORES HEREDITATIVM PRIVATI PATRIMONII, EXACTORES HEREDITATIVM, LEGATORVM & PECVLIORVM, PROCVRATORES & PROMAGISTRI XX HEREDITATIVM, vt satis adpareat, & hereditatibus, principi testamento relictis, & vicesimis, & caducis vindicandis, singulares præfuisse procuratores & principis administros, diuersos a PROCVRATORIBVS FISCI, vel ΚΑΘΟΛΙΚΟΙΣ RATIONALIVM, qui caussas fiscales generatim curabant, de quibus iam pluscula addere nihil attinet.

(a) Lib. LIII. p. 511.

(b) Inscript. cap. III.

(c) Monim. vet. Antii. cap. VI.

III. Ceterum quemadmodum inuidiosa esse solent, quæcumque ad locupletandum e priuatorum opibus ærarium excogitantur: ita nec mirandum, legem de caducis reprehensione haut caruisse. Ipse sane IVSTINIANVS (d) eam ait *prudentissimis viris* DISPLICVISSE, *multasque ab iis inuentas esse vias, per quas caduca non fierent*, additque, *inuidiosam fuisse* CADVCORVM *obseruationem.* Immo quod iam sub Tiberio de moderanda lege Papia Poppæa actum esse scribit TACITVS, (e) id præcipue intelligendum videtur de lege caducaria, ceu vel ex verbis sequentibus adparet: *Ceterum multitudo periclitantium gliscebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus subuerteretur.* Delatores enim eum in finem constitui & præmiis incitari solebant, vt caduca fisco nunciarent, iique altius quotidie penetrauerant, vrbemque & Italiam, & quod vsquam ciuium, ita corripuerant, *vt multorum exciso statu, terror omnibus intentaretur*, ceu idem TACITVS (f) paucis interiectis refert. Vel ex his ergo, quam in-

(d) L. vn. pr. C. de caduc. toll.

(e) Lib. III. Cap. XIX. sequ.

(f) Ibid.

inuidiosa fuerit caducorum obseruatio, satis superque adparet, vt non opus sit, pluribus id firmare.

IV. Qualia autem fuerint legis Iuliae caducariae capita, ex pluribus, quae supersunt, veterum ICtorum fragmentis, & luculenta IVSTINIANI *de caducis tollendis* constitutione satis adparet. Ea nos more nostro redigemus in ordinem, restitutoque inde legis textui singulorum ICtorum periochas ita aptabimus, vt, ad quod quaeque caput pertinuerit, vel vno obtutu possit intelligi.

IVRECONSVLTORVM VETERVM FRAGMENTA, AD LEGEM IVLIAM CADVCARIAM PERTINENTIA.

CAP. LEG.	VLPIAN. LIB. XIII.	TER. CLEM. LIB. XII.	CAIVS LIB. X.	PAVLL. LIB. V.	MAVRICIAN. LIB. II.	MARCELLVS, ex cuius libris postremis, qui ad legem caducariam pertinuerunt, nihil superest.	IVSTINIAN. L. vn. C. de caduc. toll.
CAP. I. De aditione hereditatis & quando dies legat. cedat. CELS. LIB. XXXIII. ———	———	———	———	L. 80. de adquir. vel omitt. her. L 20. ff. de codicill.	———		§. 1.
						IVSTINIAN.	
CAP. II. De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur. CELS LIB. XXXIII. L. 19. de leg. L. 191. de R. I.	———	L. 40. de bon. libert. L. 10. de adsign. libert.	L. 13. de suis & legit. hered. L. 149. de V. S.	———	———	———	
CAP. III. De iis quae pro non script. hab. CELS. LIB. ———	L 4 ff. de his quae pro non script.	L. 21. de liberat. legat.	———	L. 71. de her. instit. L. 88 de legat. 3 L. 6. de adim. vel transf. leg.	———	§. 2. 3.	

CAP.

Cap. leg.	Vlpian.	Ter. Clem.	Caivs	Pavll.	Mavric.	Ivstinian.
Cap. iv. De caussa caduci. Cels. lib. xxxiv. L. 27. de leg. 2.	lib. xiii. L. 59 de cond. & demonstr. L. 31. de legib.	lib. xii. ——	lib. x. L. 152. de v. s	lib v. ——	lib ii. L 23. de vsu & vsufr. leg. L. 57. de legat. 2.	§. 4.
Cap. v. De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem. Cels. ib.	L. 81. de adqu. vel omitt. her. L. 10. 12. test. quemadm. aper. L. 7. de seruit.	——	lib. xi. L. 11. testam. quemadm. aper. L. 14. de iure fisci.	L. 68. de adqu. her. L. 49. de legat. 2.	——	§ 5-9.
Cap. vi. De caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem. Cels. lib. xxxv. L. 1. ff. de leg. Cat.	L. 64. ad. L. Falc.	lib. xiii. L. 54. de legat. 2.	lib. xii. L. 55. de legat. 2. L. 18. de manumiss.	L. 28 de LL. L. 69. de reb. auct. iud. poss. L. 4. pro herede.	——	——
Cap. vii. De caducis ob heredem vel legatarium ante existentem conditionem decedentem. Cels. ib.	——	——	lib. xiii. L. 73. de hered. inst. L. 69. de condit. & dem. L. 31. de statu lib.	——	——	——
Cap. viii. De bonis ereptitiis. Cels. ib.	lib xiv. L. 9. de his, quæ vt indign.	lib. xiv. ex quo nullæ desumtæ leges.	——	——	——	§. 12.

Cap.

CAP. LEG.	VLPIAN.	TER. CLEM.	CAIVS	PAVLL.	MAVRIC.	IVSTIN.
CAP IX. De bonis vacantibus. CELS. IB. ——	LIB. XIV. ——	LIB. XV. L. 16. de opt. legat. L. 59. de legat. 2.	LIB. XIII. L. 14. de suis & legit. hered.	LIB. V. ——	LIB. II. ——	——
CAP. X. De fraudibus aduersus hanc legem commissis. CELS. IB. ——	LIB. XV. L. 22 de vsu & vsufr. leg. L. 37. de mort. caussa don.	LIB. XVI. L. 82. de adqu. vel omitt. her.	——	LIB. VI. L. 35 de mort. causs. donat. L. 12 causs. dat. causs. non sequut. L. 29. de liberat. leg. L. 29 de legat. 1. L. 65 ad L. Falc. L. 140. de v. s.	——	——
CAP. XI. De iure adcrescendi. CELS. IB. L. 80. ff. de leg. 3.	LIB. XVI. (& XVII. ex quo nulla lex exstat.)	LIB. XVII. Lex 17. de opt. legat.	LIB. XIV. L. 58. de legat. 2. L. 53. de adquir. vel omitt. her.	L. 89. de legat. 3. L 142. de v. s.	——	§. 10. sequ.
Cap. XII. De transmissione legatorum. CELS. IB. ——	L. 60. de legat. 2.	——	L. 56. de legat. 2.	L. 24. quando dies leg. ced.	——	§. 13.
CAP. XIII. De tacitis fideicommissis CELS LIB. XXXVI. L. 29. de leg. 2.	LIB. XVIII. L. 6 de iur. & facti ignor. L. 83. de adquir. hered.	LIB. XVIII. L. 1. de ademt. libert. L. 5. de operis seru.	LIB. XV. L. 10. de his, quæ vt indign. erip.	LIB. VII. L. 50. de legat. 3.	——	——
CAP. XIV. De præmiis delatorum. CELS. IB. ——	L. 16. de iure fisci.	——	——	L 13. de iure fisci.	LIB. III. L. 15. de iure fisci.	——

CAP. LEG.	VLPIAN. LIB. XVIII.	TER. CLEM. LIB. XVIII.	CAIVS LIB. XV.	PAVLL. LIB. VII.	MAVRIC. LIB. III.	IVSTIN.
CAP. XV. De oneribus fisci. CELS. IB. ——	L. 66. ad L. Falc. L. 61. de legat. 2.	——	——	L. 60. de condit. & demonstr. L. 21. de vsu & vsufr. leg. L. 7. si cui plus quam per L. Falc.	Ex reliquis nihil exstat.	——

Hoc nixis fundamento, posteriorem quoque legis Papiæ Poppææ partem facile restituere, & in pristinum redigere ordinem licebit. Quod eadem methodo, qua primo libro in priore legis parte usi sumus, præstare pro virili conabimur.

(*) CAP. LEG. XLV. vel CADVCAR. I. (a Gothofr. omissum.)

De aditione hereditatis, & quando dies legatorum cedat.

(a) HEreditatem, (b) si plures sint coheredes extranei, (c) tabulis testamenti apertis, demum adire liceto, (d) neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.

CAP.

(*) Primum hoc fuisse legis caducariæ caput, testis est Iustinianus; dum in *L. vn.* §. I. *C. de caduc. toll. materiam atque* EXORDIVM *caducorum legem Papiam ab aditionibus, quæ circa defunctorum hereditates procedebant, sumsisse*, scribit.

(a) Hanc sententiam capitis suggerunt Iustin. *d. L. vn.* §. I. *C. de caduc. toll.* & Vlpian. *Fragm. tit.* XXIV. §. XXXI.

(b) Heres enim ex asse statim adire poterat. Cuiac. *Obs. Lib.* VI. *cap.* XXXVII. Conf. *L.* 3. *C. de iure delib.* & *L.* I. §. 4. *ff. eod.* An vero pro parte adire potest, qui ex asse scriptus est heres? Vid. PAVLL. LIB. V. *L.* 80. *ff. de adqu. vel omitt. hered.*

(c) Puta, si testamentum fuerit scriptum. Quid si nuncupatiuum? Vid. PAVLL. LIB. V. *L.* 20. *ff. de iur. codicill.*

(d) SCis hanc capitis partem tribuit Iustinianus *L. vn.* §. I. *C. de caduc. tollend.* Ipsi legi contra Vlpianus *Fragm. tit.* XXIV. §. XXXI.

CAP. XLVI. vel II. (Gothofr. XXIX.)

De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.

(a) SI quis, (b) teſtamento facto, decedit, isque (c) liberos ſuos parentesue vſque ad tertium gradum (d) heredes habebit, ſiue alios quoscumque, (e) qui liberos habebunt, heredes inſtituet: hi caduca, (f) iure antiquo capiunto. (Gothofredus: *Si quae hereditas, ſi quod legatum poſt H. L. caducum erit, heredibus amplius ne defertor, extra quam, ſi quis teſtamento facto decedat, isque liberos ſuos heredes parentesue habebit. Liberi namque parentesue vſque ad tertium gradum heredes inſtituti, quod quis ex eo teſtamento non capiet, capiunto. Item, ſi alii quicunque heredes inſtituti liberos habebunt, caducum ex eo teſtamento iure antiquo capiunto.)*

CAP.

(a) Sententiam huius capitis ſuppeditant Vlpian. *Fragm. tit.* XVIII. & Iuſtinianus in *L. vn. pr. C. de caduc. toll.*

(b) Ad ſucceſſiones enim inteſtatorum leges caducariae non pertinent. Paull. *Recept. Sent. Lib.* IV. *tit.* VIII. §. 26.

(c) Non ergo caduca liberi iure antiquo capiebant ex teſtamento materno, quia matri non erant liberi ſui: nec ex teſtamento auiae, ob eandem rationem. CAIVS LIB. X. *L.* 13. *ff. de ſuis & legit. hered.*

(d) Exheres enim filius nihil capit, praeterquam quod ei obuenit ex bonis libertorum, ſi pater teſtamento cauit, vt ius in libertos ſaluum ei eſſet. TER. CLEM. LIB. XII. *L.* 40. *ff. de bon. libert. & L.* 10. *ff. de adſign. libert.*

(e) Extraneos quoque caduca iure antiquo cepiſſe, ſi liberos haberent, patet ex Iuuenal. *Sat.* VI. v. 87. & Vlpian. *Fragm. tit.* XXV. §. XVII. Liberos vero habet, etiam cui vnicus eſt. CAIVS LIB. X. *L.* 149. *ff. de V. S.* Rationem reddit CELS. LIB. XXXIII. *L.* 19. *ff. de legib.* Immo & is huius beneficii erat capax, cui princeps ius liberorum dederat, quamuis non haberet liberos. Quid vero ſi princeps id tanquam viuenti conceſſerat ei, qui iam mortuus fuerat? Vide CELS. LIB. XXXIII. *L.* 191. *ff. de reg. iur.*

(f) Ita vocatur ius, quod ante legem Papiam Poppaeam obtinuit, de quo Vlp. *tit.* I. §. XIX. *tit.* XVII. §. II. *tit.* XVIII. *L.* 29. *ff. de legat.* 2. *L. vn. pr. C. de caduc. toll.*

CAP. XLVII. vel III. (Gothofr. XXX.)

De his, quæ pro non ſcriptis habentur.

(a) QUæ (Gothofr. *Item ea quæ*) (b) ab initio deficient, vel in quibus teſtator poſtea (c) mutauerit voluntatem, ea pro non ſcriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta ſunt, iure antiquo capiunto. (Gothofr. *ab initio deficient, & pro non ſcripto inutiliaue erunt, vel in quibus teſtator voluntatem ſuam poſtea mutauerit, ii, a quibus* &c.)

CAP. XLVIII. vel IV. (Gothofr. XXX.)

De cauſſa caduci.

(d) SI quicumque (e) hominum heres legatariusue, viuo teſtatore, poſt teſtamentum conditum decedet, (f) conditione deficiet, relictum IN CAVSSA CADVCI eſto, & (g) populo

(a) Ita huius capitis ſententiam deſcribit Iuſtinianus *L. vn. §. 2. 3. C. de caduc. toll.*

(b) Veluti iis relicta, qui tempore conditi teſtamenti in rebus humanis non erant, vel qui tum captiui ab hoſtibus detenti, ibi deceſſerant. VLP. LIB. XIII. *L. 4. ff. de his quæ pro non ſcript.* Item, quæ relicta fuerant per captatoriam inſtitutionem. PAVLL. LIB. V. *L. 71. ff. de hered. inſt.*

(c) Veluti ſi ſpeciem nouam ex re legata fecerit, eaque ad priorem ſpeciem reduci nequeat. PAVLL. LIB V. *L. 88. ff. de legat. 3.* vel ſi legata liberatione debitorem poſtea liberarit, vel ab eo ſibi ſatisfieri paſſus ſit. TER. CLEM. LIB. XII. *L. 21. ff. de liberat. leg.* Item ſi legatum diſertis verbis ademerit, non, ſi tranſtulerit in alium. PAVLL. LIB. V. *L. 6. ff. de adim. legat.*

(d) *L. vn. §. 2. & §. 4. C. de caduc. toll.*

(e) Homo, ſiue mas, ſiue femina. CAIVS LIB. X. *L. 152. ff. de V. S.* Nec excipitur Auguſta, niſi eam lege ſoluat Princeps, qui & ipſe lege ſolutus. VLP. LIB. XIII. *L. 31. ff. de legib.* Quamuis eo iure non gauderent Auguſtarum coheredes & collegatarii. MAVRICIAN. LIB. II. *L. 57. ff. de legat. 2.*

(f) Veluti ſi heres legatariusue ante conditionis euentum deceſſerit, vel ſeruus poenæ factus ſit, VLP. LIB. XIII. *L. 59. ff de cond. & dem.* vel aliam paſſus ſit capitis diminutionem, MAVRIC. LIB. II. *L. 23. ff. de vſufr. legat.* Quid ſi plures conditiones adſcriptæ? CELS. LIB. XXXI. *L. 27. de leg. 2.*

(g) Poſtea fiſco vel principi ex conſtitutione Antonini Caracallæ. Vlp. *Fragm. tit.* XVII. §. 2.

pulo quasi caducum defertor. (Gothofredus: *Superioribus personis & caussis cessantibus, cuicumque homini priuato delata hereditas legatumue ex sequentibus caussis caducum caducaue erit, populo defertor. Si viuo testatore, post testamentum conditum, heres legatariusue viuo testatore* &c.)

CAP. XLIX. vel V. (Gothofr. XXX.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas decedentem.

(a) Siue heres (b) pro parte, legatariusue, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumue relictum erit, post mortem testatoris, (c) ante apertas tabulas testamenti, (d) decedet, vel (e) pereger fiet, ea hereditatis (f) pars legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.

CAP.

(a) Hoc caput ita fere extulit Iustinianus *L. vn. §. 2. C. de caduc. toll.* & ante eum Vlp *Fragm. tit.* XVII.

(b) Heres enim ex asse si deficeret, hereditas non incidebat in casum, sed res ad caussam intestati redibat. *L* 80 *ff. de adqu. her.* Quid si seruus communis plurium dominorum, solus institutus? Vid. PAVLL. LIB. V. *L.* 68. *ff. eod.*

(c) Hinc tam sollicite de aperiendis tabulis disputant VLP. LIB. XIII. *L.* 10. *&* *L.* 12. *ff. testam. quemadm. aper.* & CAIVS LIB. XI. *L.* 11. *ff. eod.* Ab eo enim tempore dies legatorum cedebat, excepto legato vsusfructus, cuius dies ab adita hereditate cedit, non autem aliarum seruitutum praedialium. VLP. LIB. XIII. *L.* 7. *ff. de seruit.*

(d) An vero, adita iam hereditate, substitutionem ad heredes suos transfert? Vid. XIII. *L.* 81. *ff. de adquir. vel omitt. her.*

(e) Vlpian. *Fragm. tit.* XVII. §. 1.

(f) Dummodo id exstet. Quid si perierit? Quid si legata tessera frumentaria, vel res commercio heredis exemta? Vid. PAVLL. LIB. V. *L.* 49. *ff. de legat.* 2. Ceterum fiscus caduca haec occupat cum onere. PAVLL. IB. & CAI. LIB. XI. *L.* 14. *ff. de iure fisci.*

CAP. L. vel VI. (Gothofr. XXX.)

De caducis, ob heredis vel legatarii incapacitatem.

Siue (a) cælibi, vel (b) alteri cuiuis, plus, quam ex H. L. licebit, relictum erit, & id (c) caducum esto, populoque vindicator.

CAP. LI. vel VII. (Gothofr. XXXI.)

De caducis ob heredem vel legatarium ante euentum conditionis decedentem.

Siue heres legatariusue post mortem testatorum, (d) ante euentum (e) conditionis, deficiat, hereditas legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.

CAP.

(a) Huc pertinent fragmenta TER. CLEM. LIB. XIII. *L.* 54. *ff. de legat.* 2. VLP. LIB. XIII. *L.* 64. *ff. ad L. Falc.* Nisi intra centum dies legi paruerit. Neque enim ad nouas leges pertinebat regula Catoniana. *L.* 5. *ff. de Reg. Cat.* eoque referendum fragmentum CELSI. LIB. XXXV. *L.* 1. *ff. eod.*

(b) Cuicumque incapaci; qualis etiam libertus Latinus, nisi intra centum dies iura Quiritium consequatur. Vlp. *Fragm. tit.* XVII. §. 1. Atqui hæc non ex lege Papia Poppæa, sed ex Iunia Norbana sunt. Id quidem verum est; sed posteriores leges ad priores pertinent, nisi sint contrariæ. PAVLL. LIB. V. *L.* 28. *ff. de legib.* Seruo instituto hereditario, capacitas non æstimatur ex persona defuncti, nec ex persona heredis futuri, & hinc hereditatem hic sine vllo impedimento adquirit. CAI. LIB. XII. *L.* 55. *de legat.* 2.

(c) Quid si iam heres legatariusue vsuceperit? PAVLL. LIB. V. *L.* 4. *ff. pro herede.* Quid si hereditas non sit soluendo? Tunc fisco præfertur & incapax, quia nihil capit, sed creditores bona vendunt, exceptis tamen statuis. PAVLL. LIB. V. *L.* 29. *ff. de reb. auct. iud. poss.* An vero eo casu creditores, venditis bonis, manumittere possunt? CAI. LIB. XII. *L.* 18. *ff. de manumiss.*

(d) Dies enim legati conditionalis vel in diem incertum relicti a tempore existentis conditionis cedit. *L. vn.* §. 7. *C. de caduc. toll.* Eo pertinent fragmenta CAII LIB. XIII. *L.* 69. *ff. de condit. & demonstr. L.* 31. *ff. de statu lib.*

(e) Si quis sub conditione heredem instituit, eique substituit, an & substitutus sub conditione institutus censetur? CAI. LIB. XIII. *L.* 73. *ff. de her. inst.*

CAP. LII. vel VIII. (Gothofr. XXXI.)

De bonis ereptitiis.

(a) QUæ hereditas, quodue legatum, (b) tanquam indigno erepta ereptumue erit, illa illudue (c) populo defertor. (Gothofr. *Si velut indigno hereditas legatumue ereptum erit, populo vindicator.*)

CAP. LIII. vel IX. (Gothofr. XXXII.)

De bonis vacantibus.

(d) SI (e) ante aditam hereditatem, (f) agnitumue legatum, per damnationem, ſinendi modo, vel per præceptionem relictum, (Gothofr. *has ſpecies omittit*) heres legatariusue decedat, (Gothofr. addit: *hereditas legatumue ceu vacantia populo vindicantor. Item ſi*) ſiue heres legatariusue (g) ius ſuum omittat repudietue: hereditas legatumue, ceu vacantia, populo vindicantor, neue heredibus, (Gothofredus addit *eorum*) deferuntor.

CAP.

(a) Suppeditat hanc capitis ſententiam *L. vn.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

(b) Plures cauſſæ, propter quas hereditas ceu indignis eripitur, explicantur ſingulari titulo pandectarum. Indigni ſunt etiam, qui teſtatori maledixerunt, vel ei mouerunt controuerſiam ſtatus. VLP. LIB. XIV. *L.* 9. *ff. de his quæ vt indign.*

(c) Aliquando tamen erepta indignis manebant apud heredes. Vlpian. *Fragm. tit.* XIX. §. XVI, Iuſtinian. *L. vn.* §. 12. *C. de caduc. toll.*

(d) De hoc capite vid. *L. vn.* §. 5. *C. de caduc. toll.*

(e) Nam non adita hereditas non transmittitur, niſi heredes ſint ſui. CAI. LIB XIII. *L.* 14. *ff. de ſuis & legit. hered.*

(f) Differentia fuit inter varia legatorum genera. Inprimis excipiebatur legatum vindicationis. Quo pertinet fragmentum TER. CLEM. LIB. XV. *L.* 16. *ff. de opt. leg.*

(g) Ita Vlpian. *Fragm. tit.* XXIV. §. XI. *tit.* I. §. XIX. *tit.* XXVIII. §. VII. Eodem pertinet fragmentum TER. CLEM. LIB. XV. *L.* 59. *ff. de legat.* 2.

CAP. LIV. vel X. (Gothofr. XXXIII.)

De fraudibus aduersus H. L. commissis.

NE quis (a) in fraudem H. L. quo magis caduca & ereptitia (Gothofredus omittit *ereptitia*,) is, qui capere non poteſt, capiat, quidquam admittere velit.

CAP. LV. vel XI. (Gothofr. XXXIV.)

De iure adcreſcendi.

(b) ANte apertas tabulas aditamque hereditatem, inter coniunctos heredes legatariosue, (c) ius adcreſcendi in iis, quæ (d) caduca vel in cauſſa caduci ſunt, (e) excepto vſufructu legato, ne eſto. (Gothofr: *Inter coniunctos heredes legatariosue ius adſcreſcendi ne eſto.*)

CAP.

(a) Multa in fraudem legis excogitata fuerant: veluti mortis cauſſa donationes. VLP. LIB. XV. *L.* 37 *ff de mort. cauſſ. donat.* PAVLL. LIB. VI. *L* 35. *ff. eod & L.* 12. *condict. cauſſ. dat. cauſſ. non ſequut.* Inſtitutiones filiorum familias, per quos patres adquirerent. PAVLL. LIB. VI. *L.* 140. *ff. de V. S.* Inſtitutio ſerui, a domino incapace ante aditionem manumittendi. TER. CLEM. LIB XVI. *L.* 82. *ff de adquir vel omitt. her.* Pecunia credita incapaci, eidemque legata liberatio. PAVLL. LIB. VI. *L.* 29. *ff. de lib. leg.* Debitum legatum cum aliquo emolumento. PAVLL. LIB VI. *L.* 29. *ff. de legat.* I. Vſusfructus tanquam reditus perpetuus relictus. VLP. LIB. XV. *L.* 22. *ff. de vſufr. legat.* Non autem fraudibus accenſebantur ſubſtitutiones, de quibus Iuſtinianus *L. vn. pr. C. de caduc. toll.* nec legatum ſub ea conditione relictum, cuius meminit PAVLL. LIB. V. *L.* 65. *ff. ad L. Falc.*

(b) Vlpian. *tit.* XXIV. §. XIII.

(c) Ad ea, quæ pro non ſcriptis habita, hoc caput non pertinuit, ſed ad caduca & quaſi caduca, in quibus quum quædam perſonæ fiſco præferrentur: (vid. caput legis XLVI.) in iis quomodo obtineat ius accreſcendi, accurate docent PAVLL. LIB. VI. *L.* 89. *ff. de leg.* 3. *L.* 142. *ff. de V. S.* CAI. LIB. XIII. *L* 58. *ff. de legat.* 2 TER. CLEM. LIB. XVII. *L.* 17. *ff. de opt. leg.* CELS. LIB. XXXV. *L.* 80. *ff. de leg.* 3.

(d) Non itaque, quæ adita iam hereditate deficiebant. CAI. LIB. XIV. *L.* 53. *ff. de adqu. vel omitt hered.*

(e) *L.* I. *pr. ff. de vſufr. accreſc.*

CAP. LVI. vel XII. (Gothofr. omisit.)

De transmissione legatorum.

(a) Legatum pure aut in diem certum per vindicationem relictum, (b) post apertas tabulas; reliqua, non nisi agnita; conditionalia denique, post conditionis euentum, (c) ad heredes transmittuntor.

CAP. LVII. vel XIII. (Gothofr. XXXV.)

De tacitis fideicommissis.

Si qui heres legatariusue in fraudem H. L. a testatore tacite (d) rogatus sit, ei restituere, (e) qui per H. L. capere prohibetur, isque (f) sciens, (g) dolo malo, tacitam fidem testatori adcommodauerit, (h) hereditate legatoue sibi relicto priuator, eaque populo vindicantor.

CAP.

(a) Sententiam capitis suppeditat Iustinianus *L. vn.* §. 13. *C. de caduc. toll.*

(b) Hinc si a filio herede legatum fuit Seio, fideique eius commissum, sub conditione, vt Titio restituat, & pendente conditione Titius decessit: fideicommissum ad Titii heredem non transmittitur, nec apud filium, sed apud Seium manet. VLP. LIB. XVI. *L.* 60. *de legat.* 2. Si vel penus legata vel fundus, vel, si heres non dederit, decem; legatariusue postquam interpellauit heredem, decessit: legatarii heres non penum vel fundum, sed decem petere potest. PAVLL. LIB. VI. *L.* 24. *ff. quando dies leg. ced.*

(c) Quod tamen principi relictum, qui antequam dies legati cedat hominibus ereptus est, ex constitutione Antonini successori debetur. CAIVS LIB. XIV. *L.* 56. *ff. de legat.* 2.

(d) Siue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione repromiserit. CAI. LIB. XV. *L.* 10. *ff. de legat.* 3.

(e) Qui incapax est tempore conditi testamenti. Quid si postea capere non posse inciperet? Tunc fideicommissum apud eum manebat, a quo fuerat relictum. CAI. LIB. XV. *L.* 10. *ff. de his, quæ vt indign.* Inter incapaces autem non est concubina. CELS. LIB. XXXVI. *L.* 29. *ff. de legat.* 2.

(f) Quis sciens? VLP. LIB. XVIII. *L.* 6. *ff. de iur. & fact. ign.*

(g) Dolus non imputabatur filio famil. as, qui iussu patris tacitam fidem accommodauerit. CAI. LIB. XV. *L.* 10. §. *vlt. ff. de his quæ vt indign.*

(h) Etiam libertatis legatum perimebatur. TER. CLEM. LIB. XVIII. *L.* 1. *ff. de adempt. libert. L.* 5. *ff. de op. seru.* Heres fiduciarius amittebat ius accrescendi. VLP. LIB. XVIII. *L.* 83. *ff. de adquir. vel omitt. hered.* Partem tamen ex constitutione D. Traiani auferebat, qui se ipse detulerat. PAVLL. LIB. VII. *L.* 13. *ff. de iure fisci.*

CAP. LVIII. vel XIV. (Gothofr. XXXVI.)

De præmiis delatorum.

(a) SI quis incapaci relictum ad ærarium detulerit, & conuicerit, is præmii nomine ---- (b) partem bonorum consequitor.

CAP. LIX. vel XV. (Gothofr. XXXVII.)

De oneribus fisci.

CAduca, non nisi (c) deducto ære alieno, (d) iisque conditionibus, & oneribus, quibus relicta erunt, populo adquiruntor. (Gothofredus: *Supradictis tamen casibus omnibus, bona caduca, deducto ære alieno &c.*)

(a) Delatores præmiis inducti. Tacit. *Annal. Lib.* III. *cap.* XIX. MAVRICIAN. LIB. III. *L.* 15. *ff. de iure fisci.* Si ipsi incapaces se deferebant, ipsis pars bonorum relinquebatur ex constitutione Traiani. VLP. LIB. XVIII. *L.* 16. & PAVLL. LIB. VII. *L.* 13. *ff. de iure fisci.*

(b) Quotam partem acceperint, ignoratur. Neronem vero id præmium ad quartam reduxisse, auctor est Sueton. *Neron. cap.* X.

(c) Ita VLPIAN. LIB. XVIII. *L.* 66. *ff. ad L. Falcid.*

(d) Eo pertinent fragmenta VLP. LIB. XVIII. *L.* 61. *ff. de legat.* 2. PAVLL. LIB. VII. *L.* 60. *ff. de cond. & dem. L.* 21. *de vsu & vsufr. leg. L.* 7. *ff. si cui plus, quam per L. Falc.* Conferatur *L.* 96. §. 1. *ff. de legat.* 2.

Et de his quidem capitibus singulis iam seorsum acturi, id operam dabimus, vt, si qua paullo obscuriora videbuntur, ea in luce, quantum fieri potest, clarissima collocemus.

CAPVT II.

AD CAPVT LEG. CADVC. PRIMVM,

DE ADITIONE HEREDITATIS, ET QVANDO DIES LEGATORVM CEDAT.

I. *Caput hoc, a Iac. Gothofredo omissum, primum fuisse demonstratur. An SC. ad hanc legem facto cautum, vt dies legatorum ab apertis tabulis cederet? Caput ipsum restitutum.* II. *Olim tabulae sine sollemnitate apertae ab ipsis propinquis & heredibus. Sollemnitas postea obseruata. Lex Iulia vicesimaria hanc sollemnitatem inuexit. Dies denicales. Cretionis sollemnitas. Heres ex asse scriptus & ante apertas tabulas recte adibat. L. 80. ff. de adqu. vel omitt. her. explicata. Nec apertione opus in testamento nuncupatiuo.* III. *Quando olim dies legatorum cesserit? Regula Catoniana. Quid lege Papia Poppaea immutatum?* IV. *An tempore Vlpiani id ius immutatum? Eius vestigia in Pandectis notata. Primus hoc caput abrogauit Iustinianus. Ius nouum.*

I. M*ateriam atque* EXORDIVM *caducorum*, inquit IVSTINIANVS, (a) *lex Papia ab* ADITIONIBVS, *quae circa defunctorum hereditates procedebant, sumsit, & ideo non a morte testatoris, sed ab apertura tabularum dies cedere legatorum, SCa, quae circa legem Papiam introducta sunt, censuerunt, vt, quod in medio deficiat, hoc caducum fiat.* Ex his vero Imperatoris verbis colligimus, primum hoc fuisse legis Papiae Poppaeae caput, eoque cautum esse, vt ante apertas tabulas nec hereditatem adire liceret, nec dies legatorum cederet. Quamuis enim posteriorem capitis articulum nescio quibus SCis tribuat Iustinianus, neque ego dubitem, quin subtile istud ius de cessione diei legatorum SCis quamplurimis explicatum illustratumque fuerit: ipsum tamen istud principium, quod dies legatorum a tabulis demum apertis cedat, per vniuersam legem caducariam regnat, vt dubitare vix liceat, quin illud ipsa innexerit lex Papia Poppaea. Saltim id adfirmat VLPIANVS, (b) qui, quum SCa circa leges facta alias diligentissime notare soleat, de cessione tamen

(a) L. vn. §. 1. C. de caduc. toll.

(b) Fragm. tit. XXIV §. XXXI.

men diei legatorum diserte scribit: *Legatorum, quae pure vel in diem certum relicta sunt, dies cedit, antiquo quidem iure, ex mortis testatoris tempore, per* LEGEM *autem* PAPIAM POPPAEAM *ex apertis tabulis testamenti.*

Quæ quum ita sint, VLPIANI sequutus auctoritatem, tale fuisse arbitror caput legis caducariæ primum:

> *Hereditatem, si plures sint coheredes extranei, tabulis testamenti apertis demum adire liceto, neque ante dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, cedito.*

II. HEREDITATEM, inquit lex, TABVLIS DEMVM APERTIS ADIRE LICETO. Iure antiquo heredes & propinqui ipsi statim, & quandocumque liberet, inspiciebant testamentum, & cognita testatoris voluntate, vel ea iam antea comperta, hereditatem adibant vel repudiabant, neque vlla hic opus erat sollemnitate, nulla iudicis opera, nisi forte lis quædam circa tabularum γνησιότητα, vel ipsam supremam testatoris voluntatem incideret. At lege Iulia vicesimaria, quam paullo ante legem Papiam Poppæam latam diximus, sollemnis tabulas aperiendi ritus inualuit, quo non obseruato, nulla videbatur hereditatis aditio. Aperiendæ erant tabulæ statim: & ita iusserat lex vicesimaria: (a) neque tamen prius, quam de morte testatoris certo constaret. (b) Secretum enim esse oportebat supremum viui testatoris iudicium, neque quidquam maiorem inuidiam conflauit prudentissimo principi, Augusto, quam quod viui Antonii testamentum, quod is Romæ de Cleopatræ liberis inter heredes nuncupatis reliquerat, aperiendum recitandumque pro concione curasset: (c) quod factum PLVTARCHVS ἀλλόνοτον καὶ δεινὸν; DIO CASSIVS ἔργον παρανομώτατον haut abs re vocat, quippe poena legis Corneliæ de falsis (d) dignum, si a priuato fuisset admissum. Quum autem ea, quæ statim vel illico fieri dicuntur, aliquot dierum laxamentum admittere soleant: receptum fuerat, vt tabulæ aperirentur die tertio vel quinto inter præsentes, absentibus iis, quorum intererat, intra eosdem dies, postquam superuenerant. (e) Sed merito quæritur, a quo temporis momento illi tres vel quinque dies continui numerati sint? Ex mea sententia, computari non potuerunt a die mortis, sed a tempore, quo iusta

(a) Paull. Recept. Sent. Lib. IV. tit. VI. §. III.

(b) L. 13. §. 1. L. 32. ff. de adqu. vel omitt. her.

(c) Suet. Aug. cap. XVII.

(d) L. 1. ff. ad L. Corn. de fals. L. 38. ff. de poen.

(e) Paull. ibid.

facta

facta fuerant testatori, id est, a die decimo, qui mortem testatoris sequebatur. Septem enim dies cadauer domi deplorabatur, octauo efferebatur ad rogum, nono colligebantur tumuloque condebantur reliquiæ: decimo lustrabatur familia. Vnde hi dies dicti DENICALES, de quibus FESTVS: (a) DENICALES *feriæ colebantur, quum hominis mortui caussa familia purgabatur. Græci enim νέκυν mortuum dicunt.* Intra hos dies nihil auspicato agebat familia. Excusabat funeris familiaris cura militem, etiam sacramento adactum, vt die constituto sine fraude sua abesset. (b) Excusabat reum, vt sine fraude sua vadimonium desereret, nec cautionibus iudicio sistendi caussa factis obtemperaret. (c) Immo ne priuati quidem negotii quidquam suscipi potuisse intra hos dies, vel inde colligas, quod ne mulos quidem per dies denicales iungi patiatur COLVMELLA. (d) Quare non inepte quidam suspicantur, (e) IVSTINIANVM, (f) dum intra nouem dies heredem a creditoribus vrgeri vetuit, ad hos ipsos dies denicales respexisse, quia & inter Christianos cura funeris facile nouem dies absumeret, quamuis lustratio familiæ, quæ die decimo fieri solebat, cum ipsa religione obsoleuisset. Quis ergo crediderit, coactos fuisse per hos dies heredes de aperiendis tabulis cogitare? Quare hos dies tres vel quinque, intra quos aperiendæ erant tabulæ, demum ab exactis diebus denicalibus computatos esse, vero videtur simillimum.

(a) Voce denicales.
(b) Gell. Lib. XVI. cap. IV.
(c) L. 4. §. 2. ff. si quis caut. iud. sist.
(d) De Re rust. Lib. II. cap. XXII.
(e) Mynsing. ad §. 2. inst. de R. D.
(f) Nou. CXV. cap. I. §. I.

Hos intra dies tres vel quinque primo omnium tabulæ offerendæ erant magistratui competenti. (g) Nisi enim, vt oportebat, essent oblatæ, heres scriptus in possessionem mitti frustra desiderabat. (h) Deinde prætor, coactis signatoribus, agnitis signis, rupto lino, (ita enim tabulas inuolui signarique Nero, teste SVETONIO, (i) iusserat,) aperiebat tabulas, recitandasque curabat, & facta describendi copia, exemplar authenticum, signo publico notatum, in archio reponi iubebat, vt, si quando exemplum intercidisset, esset, vnde peteretur. (l) Si signatores quidam abessent: tabulæ ad eos mittebantur, vt signa agnoscerent; ne suo incommodo se ad locum hereditatis iacentis conferre, officiumque sibi damnosum præstare tenerentur. (m) Sin plures vel omnes abessent: præsentibus optimæ opinionis viris, tabulas aperiebat prætor, factoque instrumento, descripto & recognito, eas ad absentes mittebat. (n) Id quod etiam in municipiis, coloniis, op-

(g) L. vlt. C. de edicto D. Hadr. toll.
(h) Paull. Rec. Sent. Lib. III. tit. V. §. XVII.
(i) Neron. cap. XVII.
(l) Paull. Lib. IV. tit. VI. §. I. L. 4. L. 6 ff. test. quemadm. ap.
(m) L. 7. ff. cod.
(n) L. 2. L. 7. ff. cod.

oppidis, præfecturis, vicis, castellis & conciliabulis erat obseruandum, vbi in foro vel basilica, præsentibus testibus vel honestis viris tabulæ debebant recitari, exemploque sublato ab iisdem rursus magistratibus, quibus præsentibus aperta fuerant, obsignari, & quidem inter horam diei secundam & decimam, (a) quia hora diei tertia, vti ex MARTIALE (b) obseruat V. C. ANT. SCHVLTINGIVS (c) forum feruere incipiebat.

(a) Paull. ibid. §. 11.
(b) Lib. iv. Epigr. viii.
(c) Iurisp. vet. Anteiust. p. 403.

Tabulis ita sollemniter apertis, tum demum HEREDITATEM ADIRE LICEBAT. Et quidem sine cretione instituto Prætor plerumque dabat tempus ad deliberandum, dierum saltim centum, intra quod aut adeunda, aut repudianda erat hereditas. (d) Cum cretione institutus, intra dies cretionis ab herede finitos, qui modo sexaginta, (e) modo centum erant, (f) cretionis verba sollemnia recitare & adire tenebatur, excludendus ab hereditate, nisi rite creuisset. Dies hi vtiles erant, si heres institutus esset cum cretione vulgari, id est, cum formula: IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE, CERNITO. Omissis his verbis cretio dicebatur continua, & tunc illi quoque dies computabantur, quibus quis ignorasset, se heredem institutum, vel sciuisset quidem, sed non creuisset. (g) Hæc omnia circa aditionem hereditatis erant obseruanda. Quumque, nondum concesso beneficio inuentarii, vix credibile sit, quemquam heredem id deliberandi spatium anteuertere, & citius adire hereditatem voluisse: facile patet, aliquot saltim menses, præsente etiam herede, potuisse elabi, antequam tabulis apertis hereditas adiretur.

(d) L. 2. ff. de iure delib.
(e) Cic. ad Att. Lib. xiii. Epist. xlvi.
(f) Vlpian. tit. xxii. §. xxvii.
(g) Idem ibid. §. xxxi. sequ.

Hac necessitate, post apertas demum tabulas adeundi, omnes obstringebantur HEREDES EXTRANEI. Necessarius enim hereditatem non adeundo consequebatur, (h) sed ipso iure cogente heres erat. Multo minus dubitabatur, quin liberi in patris sui potestate constituti, clausis tabulis possent heredes exsistere, (i) quum incertum non esset, illis hereditatem deberi. Ex qua GORDIANI constitutione etiam id discimus, id ius obtinuisse tantum, SI PLVRES essent COHEREDES. Ex asse enim scriptus etiam clausis tabulis heres erat, eoque pertinet locus PAVLLI: (l) *Idem dicemus, si ex asse heres institutus, non putet, se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: Quod si nesciat, esse tabulas, in facto errat.* In iure itaque errare ait heredem, qui ex asse scriptus, se ante apertas tabulas adire vel bonorum possessionem pe-

(h) L. 151. ff. de V. S.
(i) L. 3. C. de iure deliber.
(l) L. 1. §. 4. ff. de iur. & facti ign.

petere non posse existimet. Caussa eius exceptionis non ea est, quam comminiscitur EM. MERILLIVS, (a) quod heres certus esse debeat, ex qua parte, & quo modo heres sit: (poterat enim & heres ex asse, purene an sub conditione scriptus sit, ignorare;) sed, quod vno scripto herede, fisco locus non esset. Quum enim, vti infra dicemus, ideo hoc ius inuexerint leges Iulia & Papia Poppaea, ne, quod ante apertas tabulas deficit, coheredibus accresceret, sed ab aerario vel fisco occuparetur: eo ἐυρήματι sane opus non erat, si unus ex asse esset heres, quo exstincto, nec iuri adcrescendi nec fisco erat locus, sed res ad caussam successionis intestatorum redibat. (b) Quare eo tantum casu, quo plures erant scripti heredes extranei, aditio apertas tabulas sequebatur, quia eo tantum casu portio ante apertas tabulas deficiens caduca fiebat, vti recte obseruauit VLPIANVS. (c)

Hinc facile intelligitur, quo pertineant bina PAVLLI fragmenta, quae capiti huic primo aptanda duximus. Altero PAVLLVS (d) quaerit, si quis solus heres ex pluribus partibus fuerit institutus, an quasdem partes possit omittere? Id quod negat, adeo, vt ne quidem, si in quibusdam partibus substitutum habeat, id fieri posse concedat. Procul dubio itaque eo loco egit de herede ex asse instituto, pro quo omnino habendus erat, qui solus vel in minima parte fuerat institutus, quia ex iuris Romani principiis pro parte testatus pro parte intestatus decedere nemo poterat. Porro quaerit PAVLLVS, (e) si quis aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres institutus sit, an adeundo vnam, omnes adquirat? Idque adfirmat. Sed, quia hic de herede ex asse non erat quaestio, statim addit: *Omnes adquiro, si tamen delatae sint.* Nam heredem solum scriptum etiam non delatas partes adquirere, paullo ante vidimus: quod non procedit, si quis habet coheredes. Sequitur tertia quaestio, (f) si seruus noster ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub conditione, dato coherede, isque iussu nostro hereditatem adierit, deinde manumisso eo seruo, alterius portionis conditio exstiterit, an nobis ea quoque portio prima aditione censeatur adquisita? Et respondet PAVLLVS, non nobis illam portionem adquiri, sed liberto. Quamuis enim alioquin tabulis apertis, hereditatem vel a nobis, vel iussu nostro a seruo nostro adiri posse, expediti iuris sit: non tamen id licet, herede sub conditione instituto, qui exsistente demum conditio-

(a) Obs. Lib. v. cap. ix.

(b) Vlp. tit. xxvi. §. v.

(c) Tit. xvii. §. i.

(d) PAVLL. Lib. v. L. 10. ff. de adquir. vel omitt. hered.

(e) d. L. 10. §. 1.

(f) d. L. 10. §. 2.

ne adit. Quum itaque seruus, antequam pars posterior adiretur, libertatem sit consequutus, nobis sane non cedit portio, quam, quum iam seruus noster esse desiisset, adquirit. *Omnia enim*, inquit PAVLLVS, *paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio exstet, vt adquiratur ei, cui prior pars adquisita est.* Denique idem disquirit, (a) si seruus idem priore parte adquisita in eadem conditione permaneat, an exsistente conditione noua aditione opus sit? Quod adfirmat, *quia illud, quod dicimus, semel adeundum, in eiusdem persona locum habet, non quum per alium adquirenda est hereditas.* Nemo itaque non videt, totum hoc PAVLLI fragmentum referendum esse ad aditionem hereditatis, quam post apertas tabulas primum hoc caput legis PAPIAE caducariae exigebat.

(a) d. L. 80. §. vlt.

Sed nec id praetermittendum est, quum solemnitas illa, in aperiendis tabulis obseruanda, non nisi in testamento scripto locum habere potuerit, nuncupatum heredem adire potuisse, quandocumque liberet, vti recte obseruauit EM. MERILLIVS. (b) Quum vero Titius heredem palam nuncupasset, & legata complura in tabulis contulisset: quaestio incidebat, sollemniterne aperiendae essent hae tabulae, an heres statim adire possit? Et recte IVLIANVS negabat, TABVLAS *testamenti intelligi, quibus heres scriptus non esset, & magis codicillos, quam testamentum, existimandas esse.* Cui Iuliani sententiae & PAVLLVS (c) in libro commentariorum quinto suffragatur.

(b) Obs. Lib. v. cap. IX.

(c) PAVLL. Lib. v. L. 20. ff. de iure codicill.

III. Haec de aditione hereditatis: iam ad legata progredimur, de quibus lex nostra: NEQVE ANTE DIES LEGATORVM PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM CEDITO. Dies legatorum, pure vel in diem certum relictorum, teste VLPIANO, (d) iure antiquo cedebat a tempore mortis testatoris, idque clarissime adparet ex regula Catoniana. Quum enim viri eruditissimi veluti ex compacto istius regulae auctorem faciant Catonem, M. Porcii Censorii filium natu maiorem, ante patrem in praetura defunctum, quippe quem iuris peritissimum fuisse habitum, GELLIVS (e) testatur: ex eius testimonio, quid ante Augustum obtinuerit, satis erit manifestum. Regula vero Catoniana, *quod*, SI TESTAMENTI FACTI TEMPORE DECESSISSET TESTATOR, *inutile foret, id quandocumque decesserit, non valere*, definiuit. (f) Si vero iam eo tempore dies legatorum

(d) Fragm. tit. XXIV. §. XXXI.

(e) Lib. XIII. cap. XVIII.

(f) L. 31. ff. de Regul. Caton.

gatorum ab apertis tabulis cessisset, frustra sane Cato monuisset, fingendum esse, testatorem tempore facti testamenti decessisse. Atque inde est, quod cum VLPIANO (a) agnoscunt omnes, regulam Catonianam ad leges nouas, ex quibus dies legatorum ab apertis demum tabulis cedit, non pertinere.

(a) L. vlt. ff. eod.

Ita dies legatorum, iure antiquo, id est, ante legem Papiam Poppæam, a morte testatoris cessit. Quid vero lex nostra? NEC ANTEA, quam tabulæ apertæ sollemniter, DIES LEGATORVM, PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTORVM, CEDITO. Hinc legatarius, ante apertas tabulas exstinctus, vel capite minutus, vel alio modo incapax factus, nec ad heredes transmittebat legatum, nec illud legatariis, quocumque modo coniunctis, adcrescebat, sed, vti infra adparebit, tanquam caducum a fisco occupabatur. Id autem tantum ad legata PVRE VEL IN DIEM CERTVM RELICTA pertinebat. Eorum enim, quæ sub conditione relinquebantur, dies cedebat a momento, quo conditio exstitisset. (b) Vnde nec antea quidquam transmittebatur, nisi vel ea esset conditio, quam Prætor remitteret, (c) vel per legatarium non staret, quo minus impleretur. (d) Idem iuris erat, si quid in diem incertum relinqueretur. Dies enim incertus facit conditionem, (e) adeoque nec dies cedit, ante quam dies adiecta exstiterit. (f)

IV. Tale fuit legis Iuliæ caducariæ principium. Ex quo quæ consectaria elicuerint veteres, paullo post erit dicendi locus. Iam id monemus, ius antiquum luculenta illa de caducis tollendis constitutione in vsum reuocasse IVSTINIANVM. (g) Equidem vir doctissimus, FR. HOTOMANVS, (h) multo prius, ipsisque VLPIANI temporibus, repudiatam esse censet hanc legis caducariæ regulam, idque colligit ex verbis ipsius IVSTINIANI, *ipsis quoque olim prudentibus legem Papiam displicuisse, multasque ideo inuentas* VIAS, *ne caducum fieret*. Inter has enim vias & eam fuisse existimat, quod iureconsulti diem legatorum a morte testatoris cedere voluerint. Sed fallitur procul dubio vir insignis. Viæ enim illæ, quibus legem caducariam eludere solebant veteres, ad substitutiones pertinent. Vlpiani autem tempore omnino adhuc ab apertis tabulis diem legatorum cessisse, ex aliquot eius locis (i) manifestum est. Immo & in fragmentis IVLIANI, (l) AFRICANI (m) & PAVLLI, (n) quæ Tribonianus, iuris noui.

(b) Vlp. tit. XXIV. §. XXXI. L. 5. §. 2 ff. quando dies leg.
(c) L. 5. §. 3. eod.
(d) d. L. 5. §. 5 eod. L. 161. ff. de R. I.
(e) L. 75. ff. de cond. & demonstr.
(f) L. 21 L. 22. ff. quando dies leg.
(g) L. vn §. 1. C de caduc. toll.
(h) De reg. Caton. p. 57.
(i) Fragm. tit. XXXI. L. 3. § 4. de her. inst.
(l) L. 42. ff. eod.
(m) L. 31 ff. de condit. & demonstr.
(n) L. 104. ff. de cond. & demonstr. L. 44. ff. de donat. mort causs.

noui immemor, in pandectis exstare passus est, expressissima istius iuris vestigia adparent, vt dubitari nequeat, quin istud ex lege caducaria principium quam diutissime, & ad IVSTINIANI vsque tempora viguerit, neque prius eo usque dies legatorum cesserit, quam ab apertis tabulis.

Ast primus, vt dixi, finem ei iuri attulit IVSTINIANVS, qui in laudata constitutione, *Primum hoc*, inquit, *corrigentes, & antiquum statum renouantes, sancimus, omnes habere licentiam*, A MORTE TESTATORIS *adire hereditatem, similique modo legatorum vel fideicommissorum, pure vel in diem certam relictorum, diem* A MORTE TESTATORIS *cedere*. Quamuis vero ea constitutio edita sit, Iustiniano A. IV & Paullino V. C. Coss. anno erae Christianae IↃXXXIV, id est, sequente post confirmationem digestorum: iam antea tamen de ea edenda cogitasse Imperatorem, vel inde patet, quod Tribonianus eiusque συνεργοὶ pleraque veterum fragmenta ad legis Iuliae caducariae principium attemperata, ita immutarunt, vt iam vbique fere in pandectis ius antiquum a Iustiniano reuocatum, regnare videatur. Quod TRIBONIANI emblema iam V. C. IO. IAC. WISSENBACHIVS (a) recte notauit.

(a) Emblem. Tribon. Part. ff. v. p. 110.

Itaque hodie statim hereditatem iure adeunt heredes scripti, nec opus est apertione tabularum sollemni. Sed & legati pure & in diem certum relicti dies statim a morte testatoris cedit, adeo, vt si post mortem huius decesserit legatarius, legatum vel fideicommissum etiam ignorans ad heredes suos transmittat. (b) Paucorum tamen legatorum dies hodienum non quidem ab apertis tabulis, sed a tempore aditae hereditatis cedit, veluti legatum libertatis, (c) seruitutum que personalium, vt vsusfructus, vsus, habitationis, (d). Id quod tamen non ex lege Papia, sed ex ipsa horum legatorum natura arcessendum est. Quum enim nec libertatis, nec seruitutis personalis legatum ad heredes transmittatur: nihil etiam rationis fuit, cur leges huiusmodi legatorum diem a mortis tempore cedere iuberent. Quamobrem & IVSTINIANVS, (e) quamuis sublata lege caducaria ius antiquum reuocarit, haec tamen legata nominatim excepit. Non autem excepit legatum optionis. Quamuis enim nec ius optandi olim ad heredes transmitteretur, (f) & hinc eius quoque legati dies non a morte testatoris, sed ab adita hereditate cederet: (g) ex quo tamen constitutione sua sanxit

(b) L. 5. pr. & §. 1. ff. quando dies leg.
(c) L. 8. ff. eod.
(d) L. vn. §. 2. ff. quando dies vsusfr. leg. ced.
(e) L. vn. §. 6. C. de caduc. toll.
(f) §. 23. Inst. de legat.
(g) L. 16. ff. de opt. vel elect. leg.

IV-

IVSTINIANVS, (a) vt, si legatarius viuus non optasset, eius heredi id facere liceret: procul dubio & eius legati dies hodie ab ipsa testatoris morte cedit.

(a) L. vlt. C. commun. leg. & fideic.

CAPVT III.

AD CAPVT LEGIS SECVNDVM

DE IIS, QVIBVS CADVCA DEFERVNTVR.

I. *Caducum quid? Non omnia caduca fisco cedebant. Capitis secundi sententia. II. Leges caducariae non pertinuerunt ad hereditates legitimas. Caduca capiebant heredes sui, & parentes ad tertium gradum. An etiam exheredati? Nec* FISCVS *praeferebatur iis, qui liberos habebant. Quid sit caducum capere?* III. *Ius nouum.*

I. CADVCA VLPIANVS (b) & ISIDORVS (c) ita dicta existimant, *quod eius heredes ceciderint.* Magis tamen γραμματικῶς id vocabulum inde deriuandum videtur, quod hereditas legatumue per leges non subsistant, sed cadant. Quemadmodum enim & alias *caduca glans* (d) & *oliua* (e) dicitur, quae cecidit, & *aqua caduca*, quae ex castello vel fistula cadit: (f) ita *caducae hereditates* sunt, quae deficiunt, &, vti CONSTANTINVS M (g) loquitur, *in casum* CADVNT.

Quare non satis accurate glossae Graeco Latinae apud BRISSONIVM caducum definiunt, τὸ χωρῶν εἰς τὸν Φίσκον, *quod in fiscum migrat.* Nam primo & antequam lex caducaria eiusmodi bona aerario vel fisco vindicaret, fuere tamen caducae hereditates, quarum ipse CICERO (h) meminit, ita ludens in Antonium: *Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est, quam nisi in via* CADVCAE HEREDITATES *retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres.* Vbi sane caducae hereditates non sunt αἱ χωροῦσαι εἰς τὸν Φίσκον, sed quos heredes scripti non capiebant. Deinde lex caducaria non omnia caduca addixit aerario, sed quaedam etiam heredes iure adcrescendi capiebant, quaedam adcrescebant collegatariis. Et de hisce personis, quibus ius antiquum seruatum est, hoc

(b) Fragm. tit. XVII. §. 1.
(c) Orig. Lib. V. cap. XXV.
(d) L. 30. ff. de V. S.
(e) Colu-mell. Lib. XII. cap. XLIX.
(f) Frontin. de aquaeduct. Lib. II.
(g) L. pen. C. de delator.
(h) Philipp. X. cap. V.

hoc capite secundo actum esse, ex variis TERENTII CLEMENTIS & CAII fragmentis patet, ex quibus & VLPIANI (a) titulis tale hoc caput fuisse colligimus.

(a) Fragm. tit. XVIII. §. 1.

Si quis, testamento facto, decedit, isque liberos suos parentesue vsque ad tertium gradum heredes habebit, siue alios quoscumque, qui liberos habebunt, heredes instituet, ii caduca iure antiquo capiunto.

II. Ait lex: SI QVIS TESTAMENTO FACTO DECEDIT. Nam ad successiones intestatorum leges caducariæ non pertinebant, de quibus PAVLLVS: (b) *Ex pluribus heredibus, iisdemque legitimis, si qui omiserint hereditatem, vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones adcrescunt. Quod in herede* INSTITVTO *euenire non poterit.* Quare ea tantum, quæ heres testamento scriptus vel legatarius per leges non capiebat, caduca fiebant; legitimæ autem hereditatis portio deficiens coheredi eiusdem gradus adcrescebat, vel ad vlterioris gradus propinquos deuoluebatur. Ea autem caduca non semper vindicabat fiscus: sed ei personæ quædam præferebantur, & primo quidem liberi, de quibus lex nostra: ISQVE LIBEROS SVOS HEREDES HABEBIT. Non autem interfuisse videtur, cuius gradus essent, filii, nepotes, pronepotes, an abnepotes Restrictio enim illa: *vsque ad tertium gradum* non ad liberos, sed ad parentes pertinet, quemadmodum in Græco textu Nouellæ LXXXIV cap. vlt. simile quid de bonis damnatorum cautum esse obseruat V. C. ANT. SCHVLTINGIVS, (c) quippe quæ Imperator deferri iubet descendentibus, εἰ δὲ μὴ ὑπεισι κατιόντες, ἀλλ' ἀνιόντες ΑΧΡΙ ΤΡΙΤΟΥ ΒΑΘΜΟΥ αὐτὰς ἔχειν. *Si vero nulli descendentes subsint, sed adscendentes* AD TERTIVM GRADVM, *ii quoque obtinerent.* Nec lex distinguit, naturales sint liberi, an adoptiui, dum SVI essent. Vnde facile patet, liberos a matre institutos eo beneficio non gauisos, nec, vno eorum deficiente, portionem hanc adcreuisse reliquis. *Nulla enim* FEMINA, vti ad hoc caput CAIVS (d) scribit, *aut habet* SVOS HEREDES, *aut desinere habere potest propter capitis deminutionem.* Ex quibus vltimis verbis simul colligo, nec a patre quidem institutos filios eo beneficio gauisos, si quamcumque passi essent capitis

(b) Recept. Sent. Lib. IV. tit VIII. §. XXVI.

(c) Iurispr. Anteiust. p. 6 8.

(d) CAI. L. b. X L. 13. ff. de suis & legit. hered.

pitis deminutionem, veluti serui poenæ effecti atrocitate sententiæ, vel deportati, vel in adoptionem dati aut emancipati. Nec absque ratione adiecimus: HEREDES HABEBIT. Nam & exheredati exsortes erant huius priuilegii. Hinc si fingamus, patrem ex duobus filiis Caium instituisse heredem, Mæuium exheredem scripsisse: deficiens sane Caii portio, tanquam caduca, non deferebatur Mæuio, sed ærario vindicabatur. Exceptum tamen erat ius in liberto adsignato, de quo prolixius ad hunc locum disputat TER. CLEMENS. (a) Si enim pater decedens, institutis liberis omnibus, vni eorum libertum sub conditione vel in diem adsignasset: interim pendente die vel conditione omnia perinde obseruabantur, ac si adsignatus non esset, itaque mortuo liberto interim ad omnes hereditas & bonorum possessio pertinebat. Sin libertus vni pure, alteri sub conditione fuerat adsignatus, is, cui pure adsignatus, pendente conditione, solus patroni ius habebat. (b) Denique si pater Caio instituto soli adsignasset libertum, Mæuioque exheredato cauisset, *vt ei ius in libertum saluum esset:* eodem iudice TER. CLEMENTE, (c) *nihil ei ad hanc rem nocebat exheredatio.* Ita enim cautum fuerat SCo Velleiano de adsignandis libertis, vt si ex liberis is, cui libertus fuerat adsignatus, in ciuitate esse desiisset, neque ei liberi vlli essent, ceteris eius liberis, qui manumiserat, perinde omnia iura seruarentur, AC SI NIHIL EO DE LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET. (d)

(a) TER. CLEM. Lib. XII. L. 10. pr. ff. de adsign. lib.

(b) d. L. 10. §. 1.

(c) TER. CLEM. Lib. XII. L. 40. ff. de bon. libert.

(d) L. 1. L. vlt. ff. de adf. lib.

Hæc de liberis suis. Eodem beneficio per hanc legem gaudebant PARENTES VSQVE AD TERTIVM GRADVM. Hinc si quis patri, matri, auo, auiæ, proauo vel proauiæ instituto institutæue coheredem dedisset, huiusque portio aliqua caduca fieret, ea adcrescebat adscendentibus institutis, iique æque ac liberi fisco vel ærario anteferebantur. In eo itaque melior erat parentum, quam liberorum, conditio, quod quum hi non nisi in potestate testatoris constituti, caduca caperent: illi etiamsi descendentes in potestate non haberent, caducorum tamen ex eorum testamentis fierent participes.

Tertio eo beneficio gaudebant ALII QVICVMQVE, QVI LIBEROS HABEBANT, HEREDES INSTITVTI. Quamuis enim eorum non meminerit VLPIANVS, (e) vbi ex instituto *de iis, qui ius antiquum in caducis habeant*, agit: plura tamen

(e) Fragm. tit. XVIII. §. 1.

ibi resecauit Aniani manus. Sed alia eius rei argumenta suppetunt, ex quibus id acute demonstrauit IAC. GOTHOFREDVS. (a) Primo enim alio loco scribit VLPIANVS: (b) *Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodauerit: non potest* CADVCVM *vindicare ex eo testamento*, SI LIBEROS HABEAT: vbi sane non est, quod cum IAC. CVIACIO reponamus: *si ex liberis exsistat*. Commodus enim est ICti sensus, ob fraudem legi caducariæ factam, heredem fiduciarium amittere ius vindicandi caduca, quod alias ob liberorum numerum haberet. Deinde idem liquet ex IVVENALIS Satyra sæpe laudata, (c) vbi adulter:

(a) AdLeg. Pap. Popp. cap. XXXIX.
(b) Fragm tit. XXV. §. XVII.
(c) Sat. XI. v. 87.

- - - - Propter me, inquit, *scriberis heres*,
Legatum omne capis, nec non & DVLCE CADVCVM,
Commoda præterea iunguntur multa caducis,
Si numerum, si tres impleuero.

Ex quibus verbis simul discimus, sufficisse ad hoc ius obtinendum vel vnum vnamue filium filiamue superstitem. Idque lucem insignem adfundit fragmento CAII, (d) qui ad locum hunc scripsit: *Nam quem sine liberis esse dicere non possumus, bunc necesse est dicamus* LIBEROS HABERE. Sensus enim est, vel ideo vnum vnamue sufficere ad capiendum caducum, quod is, cui filius filiaue est, non dicatur sine liberis esse: is vero, qui sine liberis non sit, omnino liberos habere dicendus sit. Et sane, quum lex caducaria exosa esset: non abs re monuerat CELSVS, (e) *in ambigua eius voce eam potius accipiendam esse significationem, quæ vitio careat, præsertim quum etiam voluntas legis ex boc intelligi possit*. Ex quo etiam collegisse videntur veteres, eum quoque iure antiquo capere posse caduca, qui ius liberorum a principe impetrarit. Eoque refero legem eiusdem CELSI, (f) cuius species obscurissima semper visa est: *Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viuenti Cæsar rescripserat, iam defuncto dedisse æstimaretur? respondit, non videri sibi Principem, quod ei, quem viuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse: quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius æstimationem esse*. Vir summus, IAC. GOTHOFREDVS, (g) recte vidit periocham hanc ad legem Papiam Poppæam pertinere, quam Celsus libris Digestorum XXX & sex sequentibus illustrarit. Sed quum dubius hæreat,

(d) CAI. Lib. I. L. 149. ff. de V. S.
(e) CELS. Lib. XXXIII. L. 19. ff. de LL.
(f) IBID. L. 191. ff. de V. S.
(g) Comm. ad Reg. iur. p. 748.

reat, quod nam fuerit libri XXXIII argumentum, & vtrum iste ad legem de maritandis ordinibus, an ad legem caducariam pertinuerit: duplicem effingit speciem. Prior est, quod princeps alicui nuptias contra hanc legem indulserit quasi viuenti: posterior, quod princeps alicui quasi viuenti concesserit ius testandi contra hanc legem. Vtroque enim casu, mortuo interea eo, cui Princeps id beneficium dederit, quæri potuisse, an id & iam defuncto dedisse æstimaretur? Carpit ideo Gothofredum I. B. D'ANTOINE, (a) sed argumentis leuissimis, & valde dilutis. Nam & legem Papiam in his capitibus tum iam abrogatam fuisse, & Principem potius leges tueri, quam quidquam contra eas indulgere debuisse, vrget. Quorum prius manifesto falsum: posterius ridiculum est, quum ipsa lex, vt supra vidimus, quædam contra legem a Senatu, & postea a Principe, indulgeri permiserit. Maneat itaque, quod recte scripsit IAC. GOTHOFREDVS, speciem hic ponendam esse, quæ pertineat ad Legem Iul. & Papiam. Sed quum commodius ea referri possit ad Legem caducariam, quam ad partem priorem de maritandis ordinibus, siquidem hic de effectu beneficii principis post mortem eius, qui illud impetrauerat, manente quæritur: speciem ita fingo. Titius orbus aditurus hereditatem opimam, præuidebat, eam pro dimidia a fisco occupatum iri, tanquam caducam. Petiit itaque a Principe ius liberorum, quod a Traiano, sub quo Neratius Priscus vixit, sæpe fuisse datum, vel ex PLINII epistolis liquet. Interea, adita hereditate, ad plures abit Titius, eoque mortuo demum sequitur principis rescriptum, quo ei ius liberorum indulgetur. Quæstio itaque nata est, vtrum id beneficium & mortuo datum censeatur, adeoque pars caduca, quam Titius, si viueret, iure antiquo cepisset, ad eius heredes transmissa sit, an ea ab ærario vel fisco possit vindicari? Respondit Neratius ab heredibus consultus, *non videri sibi principem, quod ei quem viuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse*. Quumque ratio huius interpretationis sit coniectura & præsumtio de Principis mente & voluntate, quod non videatur ille mortuo ius liberorum dare voluisse, eius vero voluntatis suæ interpres optimus ipse Princeps esse possit: (b) recte addit Neratius: *Quem modum esse vellet beneficii sui, ipsius æstimationem esse* Principis. Ita ego hanc legem capio, nec quidquam in specie nostra esse arbitror, quod vel ordini fragmentorum

(a) Dans les regles du Droit ciuil regl. 191.

(b) L. 43. pr. ff. de vulg. & pupill. subst.

 torum

torum CELSI, vel eius argument, de quo hoc libro egit, aduerfetur.

Superfunt verba: II CADVCA IVRE ANTIQVO CAPIVNTO. Caduca ergo ita capiebant hæ perfonæ, vt fifco anteferrentur, fiue portio coheredis deficeret, fiue legatarii. Generatim enim VLPIANVS: (a) *Vt heredibus illis inftitutis*, QVOD QVIS EX TESTAMENTO NON CAPIT, *ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere poffet.* Totum nimirum adcrefcebat, fi folus effet coheres, vel collegatarius coniunctus: ex parte, fi plures effent, fiue heredes fiue collegatarii, quibus poffet accrefcere. Quid vero fi Titio, teftatoris auo, Mæuio, extraneo & orbo, & Sempronio inftitutis, huius portio deficeret? Ea fane adcrefcere debebat vtrique pro parte dimidia. Sed quia Mæuius non erat inter perfonas, quæ ius antiquum in caducis habebant: dimidia illa non Titio, fed ærario vel fifco cedebat. Et id fibi volunt verba Vlpiani: *prout pertinere poffet.* Hæ autem perfonæ non folum ærario, vel fifco præferebantur, verum etiam in eo melioris, quam fifcus, erant conditionis, quod quum in hunc caduca cum onere tranfirent, adeoque is & legata præftaret, alioquin ab eo, cuius partem occupauerat, præftanda: perfonæ contra illæ non omnes eo onere premerentur. Sane de liberis diferte fcribit CELSVS: (b) *Si filio heredi pars eius, a quo nominatim legatum eft, adcrefcit*, NON PRAESTABIT LEGATVM, *quod* (id eft, quia) *iure antiquo capit.* Quale quid & IVLIANVS (c) habet, ad cuius verba tamen notat VLPIANVS, alio iure nos vti poft conftitutionem Seueri & Antonini, cuius mentio fit in L. 74. ff. de legat. I.

(a) Fragm. tit. XVIII. §. 1.

(b) L. 29. §. vlt. ff. de leg. 2.

(c) L. 61. §. 1. ff. de legat.

III. Immo ipfum hoc fecundum legis caducariæ caput non quidem antiquatum, fed minus neceffarium factum eft, lata conftitutione IVSTINIANI de tollendis caducis. Poftquam enim ille ius adcrefcendi reuocauit in vfum, caduca non folum his perfonis, fed aliis quibufcumque coheredibus & coniunctis, etiam extraneis & orbis delata funt, iifdemque etiamnum deferuntur.

CAP.

CAPVT IV.

AD CAP. LEGIS TERTIVM,

DE HIS, QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTVR.

I. *Lex caducaria de diuersorum generum bonis egit. Alia pro non scriptis habita, alia in caussa caduci, alia caduca, alia ereptitia, alia vacantia. Capitis nostri sententia.* II. *Quae dicantur ab initio deficere. Legata relicta codicillis testamento non confirmatis. Legata denotandi caussa relicta. Captatoriae institutiones. Mutata testatoris voluntas. Pro non scriptis habita apud heredes manebant. Locus Plinii explicatus.*

I. HAec de personis, quibus ius antiquum circa caduca seruauerat lex Papia Poppaea: iam de ipsis bonis, de quibus lex eadem egit, differendum. Horum quinque genera sunt. Quae enim ab initio deficiebant, pro NON SCRIPTIS habebantur: quae a tempore conditi testamenti ante mortem testatoris; IN CAVSSA CADVCI erant: quae post mortem testatoris ante apertas tabulas; CADVCA: quae tanquam indignis auferebantur, EREPTITIA: & denique vbi heres vel legatarius plane deerat, ea VACANTIA dicebantur.

De singulis ordine egit lex caducaria, & capite quidem tertio, ceu ex VLPIANI, (a) TER. CLEMENTIS (b) & PAVLLI (c) fragmentis adparet, de iis, quae pro non scriptis habentur. Quid vero de his lege nostra cautum sit, accurate expressit IVSTINIANVS (d) cuius fide hoc exstruimus caput tertium:

> *Quae ab initio deficiunt, vel in quibus testator postea mutauerit voluntatem, ea pro non scriptis habentor, eaque ii, a quibus relicta sunt, iure antiquo capiunto.*

II. Pro non scriptis itaque sunt, QVAE AB INITIO DEFICIVNT id est, iis legata, quorum in personis ab initio non consistunt. Talia primo sunt, quae quis sibi ipse, vel ei, quem in

(a) VLP. Lib. XIII. L. 4. ff. de his quae pro non script.
(b) TER. CLEM. Lib. XII. L. 21. ff. de liberat. legat.
(c) PAVLL. Lib. V. L. 71. ff de her. inst. L. 88. ff. de leg. 3. L. 6. de adim. vel transf. leg.
(d) L. vn. §. 2. 3. C. de caduc. toll.

in poteſtate habet, adſcripſit. (a) Tantum enim abeſt, vt hæc præſtare cogatur is, a quo relicta ſunt, vt legatarius iſte falſi reus ſit ex SC. Liboniano, (b) niſi de iuſſu teſtatoris ex eius ſubnotatione conſtet. (c) Deinde & ea deficere ab initio cenſentur, quæ tam ſunt obſcura, vt intelligi nullo modo poſſint. *Quæ enim non intelliguntur, quid ſignificent, ea*, teſte ALFENO VARO, (d) *perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent.* Et eo colore vſum arbitror Tiberium, dum Galbæ legata, a Liuia relicta, præſtare renuit. HS enim quingenties quum præcipuum inter legatarios habuiſſet, quia notata, non perſcripta erat ſumma, herede Tiberio legatum ad quingenta reuocante, ne hæc quidem accepit, teſte SVETONIO. (e) Inde enim patet, paullo obſcurius notatam fuiſſe ſummam, & quum incertum videretur, vtrum de quingenties HS, an de quingentis ſenſerit teſtatrix, Tiberium id initio de minore ſumma interpretatum, poſtea autem id legatum tamquam obſcurum habuiſſe pro non ſcripto, & ſibi retinuiſſe. Multo magis itaque pro non ſcriptis ſunt, quæ inter ſe pugnant, veluti ſi contraria legatario vel heredi iniunxerit teſtator, ſiquidem eo caſu neutrum ratum eſt. (f)

Eadem porro erat conditio legatorum, relictorum iis, qui iam eo tempore non erant in rebus humanis, vti ad hoc caput noſtrum VLPIANVS (g) notauit. Quumque & capitis deminutio maxima & media inſtar mortis ſit: etiam, quod his relictum fuerat, pro non ſcripto habebatur, veluti quod relictum erat ei, *qui tunc in hoſtium poteſtate erat, quum teſtamentum fieret, quique ab hoſtibus non redierat*, quamuis poſt teſtatorem deceſſiſſet. Ita enim IVLIANVM ſenſiſſe, idem teſtatur VLPIANVS. (h) Putares, id, tanquam quaſi caducum vel caducum, potius a fiſco occupandum eſſe, quia incapaci fuerit relictum. Sed conſultiſſima huius deciſionis ratio eſt. Ex lege enim Cornelia, qui in captiuitate moritur, eo momento, quo captus eſt, deceſſiſſe fingebatur, adeoque perinde erat, ac ſi ab initio legatum iſtud defeciſſet.

Sed & illa pro non ſcriptis erant, quæ in eam cauſſam peruenerant, vnde incipere non poſſent: veluti ſi quid legatum eſſet ſeruo alieno, cumque poſtea teſtator redemiſſet. (i) Ita enim legatum per hunc ſeruum adquiſiuiſſet ipſe heres, quod abſonum eſt. Quæ incapacibus erant deſtinata, ea palam relicta pro non ſcriptis erant, (l) clam data a fiſco eripiebantur, tanquam indignis.

(a) L. 1. L. vlt. ff. de his quæ pro non ſcript.
(b) L. 1. §. 7. L. 6. L. 14. & ſequ. ad L. Corn. de falſ.
(c) L. 14. pr. L. 15. §. 1. eod.
(d) L. 2. ff. de his quæ pro non ſcript.
(e) Galb. cap. v.
(f) L. 188. ff. de Reg. iur.
(g) VLP. Lib. XIII. L. 4. pr. ff. de his quæ pro non ſcript.
(h) Idem. d. L. 4. §. 1. eod.
(i) L. 3. §. 2. ff. eod.
(l) d. L. 3. pr. eod.

dignis. (a) Praeterea pro non scriptis erant iure antiquo, quae relinquebantur codicillis testamento non confirmatis. Diserte enim PLINIVS: (b) *Tu quidem pro cetera tua diligentia admones me, codicillos Aciliani, qui me ex parte instituit heredem, pro non scriptis habendos, quia non sint* CONFIRMATI TESTAMENTO. *Quod ius ne mihi quidem ignotum est, quum sit iis etiam notum, qui nihil aliud sciunt.* Quod & PAPINIANVS (c) confirmat. Sed ei iuri postea eatenus derogatum constitutione Seueri & Antonini, vt codicilli etiam testamento non confirmati rati sint, dum appareat, testatorem a voluntate, quam in codicillis expresserat, in testamento subsequuto non recessisse. (d)

Non autem rata sunt legata turpia, & *quae* DENOTANDI *magis legatarii gratia scribuntur.* Ea enim pro non scriptis odio scribentis haberi, ait POMPONIVS. (e) *Denotare* idem esse, ac notare infamia, egregie probauit V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK (f), eique notioni egregie quadrat exemplum PAVLLI: (g) *Si barbaro vel laruali habitu processeris, do lego.* Turpe enim ac prope infame visum esse Romanis, exuta toga, Graecum pallium, nedum habitum barbaricum sumere, vel e TERTVLLIANI libello de pallio satis adparet.

Denique & captatorias institutiones pro non scriptis esse habitas, satis constat: quamuis id ius non e lege Papia Poppaea, sed ex SCo esse, referant PAPINIANVS (h) & PAVLLVS, (i) ex cuius loco vir summus, IVSTVS LIPSIVS, perperam colligit, legem nostram SCum fuisse. Erant vero captatoriae institutiones, definiente PAPINIANO, (l) *non, quae mutuis affectionibus iudicia prouocabant*, veluti, si qui me honorauit, eum ego in testamento meo heredem instituam, sed *quarum conditio conferebatur ad secretum alienae voluntatis.* Quae verba egregie interpretatus vir summus, CORN. VAN BYNKERSHOEK, (m) illas institutiones omnes captatorias dictas esse docet, quae eo consilio factae, vt & alteri extorqueretur pars hereditatis. Vnde perinde erat, siue quis captionem in ipsum testatorem dirigeret, veluti: QVA EX PARTE TITIVS ME HEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES ESTO, (n) siue in personam tertii, veluti: TITIVS SI MAEVIVM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO. (o) vel, quas

(a) L. 10. L. 23 ff. de his, quae vt indign.
(b) Lib. II. Ep. XVI.
(c) L. 5. ff. de iure codicill.
(d) § 1. Inst. de codic.
(e) L. 54. pr. ff. de leg. 1.
(f) Obs. Lib. I. Cap. 11. p. 16.
(g) Rec. Sent. Lib. III. tit. IV. §. 11.
(h) L. 70. ff. de her. instit.
(i) PAVLL. Lib. V. L. 71. ff. eod.
(l) d. L. 70. eod.
(m) De captat. instit. Cap. IV. sequ.
(n) L. 1. ff. de his quae pro non script.
(o) L. 71. pr. ff. de her. instit.

(a) Bynkersh. ibid. cap. VII.

quas formulas vir, quem laudaui, illustris (a) adiungit: TITIVS, SI ME TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, MAEVIVS HERES ESTO. Item: QVA EX PARTE TITIVS SEMPRONIVM HEREDEM SCRIPSERIT, EX EA PARTE MIHI MAEVIVS HERES ESTO. Omnes istæ captatoriæ institutiones æque, ac legata captatoria, (nam & hæc non valuisse, CAIVS (b) testatur,) pro non scriptis habebantur ex SCo paullo ante laudato. Atque inde facile intelligitur, cur PAVLLVS (c) ad hoc caput tam accurate disputet de institutionibus captatoriis. Primo enim quærit, an captatoria sit institutio, si quis ita heredem scripserit: *Qua ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Mæuius heres esto?* idque negat, *quia in præteritum, non in futurum, institutio confe-ratur.* Iam supra autem vidimus, non videri captare, qui eum, a quo honoratus sit, remunerandi caussa heredem instituat. Deinde pergit: *Sed illud quæri potest, an idem seruandum sit, quod senatus censuit, etiamsi in aliam personam captionem direxerit, veluti, si scripserit:* TITIVS SI MAEVIVM HEREDEM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO? Et respondet; *Id in sententiam SC incidere, non est dubium.* Perinde enim esse diximus, siue in ipsum testatorem, siue in tertium captio directa esset. Dubia, quæ hic morari lectorem possent, iam a viro laudatissimo sublata sunt.

(b) L. 64. ff. de legat. I.
(c) PAVLL. Lib. V. d. L. 71. ff. de her. inst.

Hæc omnia pro non scriptis habentur, quia ab initio deficiunt. Sed eiusdem generis ea etiam erant, IN QVIBVS TESTATOR VOLVNTATEM SVAM POSTEA MVTAVERAT. Ea voluntatis mutatio vel in translatione vel in ademtione legati antea relicti consistit. De translatione accurate ad hoc caput disputat PAVLLVS, (d) vbi eam quatuor modis fieri docet, aut *a persona in personam*, vt, si Titio legetur, quod Mæuio fuerat relictum: *aut ab eo, qui dare iussus erat, vt alius det, veluti*: FVNDVM, QVEM SEMPRONIO A MAEVIO LEGAVI, TITIVS DARE DAMNAS ESTO: *aut quum res pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quum, quod pure legatum transfertur sub conditione*, vt: STICHVM QVEM TITIAE LEGAVI, TVM HABETO, SI NVPSERIT. In omnibus his prius legatum adimitur, *quia nouissima voluntas seruatur.* Ita PAVLLVS distinguit, vt doceret, an legatum quo-

(d) PAVLL. Lib. V. L. 6. pr. ff. de adim. vel transf. leg.

quocumque modo translatum pro non ſcripto habeatur? Reſponſio non difficilis videtur. Pro non ſcripto habetur legatum prius, quia id, vti diximus, ademtum videtur. Hinc, *ſi id quod a Titio dederam, a Meuio dem, quamuis eſſe ſoleant duo eiusdem rei debitores, tamen verum eſt, hoc caſu ademtum eſſe legatum, quaſi dixerim, ne Titius det*, (a) Ex quo conſequitur, vt quod de Titio antea præceperam, pro non ſcripto habeatur. Ita &, *ſi pro fundo decem legentur, verius eſt, prius legatum ademtum*, adeoque eatenus pro non ſcripto eſſe. (b) Aſt non ſemper legatum huiusmodi pro non ſcripto erat eo ſenſu, vt penes heredem maneret. Nam ſi ſcripſerim: *fundum quem Titio legaueram, Meuio do lego*, nihil manet apud heredem, quamuis priori legatum ademtum ſit. Nec fundus apud heredem manet, ſi eum primum Titio pure, ac poſtea ſub conditione legauerim, eaque conditio exſtiterit. Si autem centum, quos a Sempronio legaueram, poſtea legem a Iauoleno, centum penes Sempronium manent, idemque contingit, ſi pro fundo decem legem, ſiquidem & tunc fundum retinet heres. Hæc eſt mens PAVLLI, dum de translatione legatorum.

(a) IBID. §. 1.

(b) IBID. §. 2.

Nec dubium eſt, quin & ademto legato intelligatur mutata voluntas: ſiue ipſo iure, ſiue per modum exceptionis, ſiue verbis expreſſis, ſiue tacite ademtum dicatur. Et poſtremum hunc adimendi modum exemplis quam plurimis illuſtrant iureconſulti. Nam ſi rem legatam teſtator deſtruxerit, (c) vel ſi eamdem in aliam formam mutauerit, ita, vt ad priorem ſpeciem reduci nequeat, nullum dubium eſt, quin mutata ſit teſtatoris voluntas, eoque pertinet PAVLLI (d) noſtri fragmentum, quo *lana legata, veſtem inde confectam*; *materia legata, nauem armariumue ex ea factum*; *naue* denique *legata*, eaque *diſſoluta, materiam* aliamue nouam *nauem deberi* negat. Ea enim omnia ita comparata ſunt, vt ad priſtinam ſpeciem reduci nequeant, quum contra, *maſſa legata, ſcyphi inde facti* recte & iure *exigantur*, quia facile ſoluuntur in maſſam priorem. Eadem ademtio inde colligitur, ſi teſtator rem legatam, nulla vrgente neceſſitate, diſtraxerit, (e) vel ſi nomen, quod legauerat, exegerit, (f) vel ſi ædes, quas Titio legauerat, eidem viuus coëmerit, & quæ ſunt alia huius generis facta: qualia complura & TER. CLEMENS (g) ad hoc caput recenſet. Nam ſi mille, quos mihi debebat Titius, vel ipſi, vel Sempronio legauerim, aſt eosdem poſtea vel a Titio ſolutos acceperim, vel

(c) L. 65. §. 2. ff. de legat. 1.

(d) PAVLL. Lib. V. L. 88. ff. de legat. 3.

(e) §. 12. Inſt. de legat.

(f) §. 21. eod.

(g) TER. CLEM. Lib. XII. L. 21. ff. de liber. legat.

vel ei acceptos tulerim: legatum prius pro non ſcripto erit, quia mutaſſe videor voluntatem. Ex quo porro infert TERENTIVS: *Vnde* IVLIANO *placuit, & ſi debitori heres exſtiterit creditor, poſteaque ipſe creditor deceſſerit, legatum exſtingui: & hoc verum eſt, quia confuſione perinde exſtinguitur obligatio, ac ſolutione.* Hinc ſi Titius debitori ſuo Sempronio legaverit liberationem, Sempronius autem Titium heredem inſtituerit, isque etiam mortuo Sempronio hereditatem adierit: ſtatim perimitur obligatio per confuſionem. Quid ſi ergo & Titius deceſſerit: an tunc vtile erit legatum liberationis, quod in teſtamento eius exſtat? Minime; quia confuſione & hæc obligatio pridem exſtincta eſt. Similis eſt tertia ſpecies a TERENTIO expoſita. Titius legauerat Sempronio liberationem, ſub conditione, ſi nauis ex Aſia rediiſſet. Heres id legatum Sempronio interuertere cupiens, debitum exigit. Expuncto nomine, nauis redit ex Aſia: exſtinctumne cenſebitur legatum? Negat id TERENTIVS, *quia in arbitrio heredis eſſe non debeat, vt quandoque conditione exſiſtente, neque ipſi legatario debeatur legatum, ſi tum viuat, & capere poſſit, neque ei, ad quem hoc commodum peruenerit, ſi legatarius capere non poſſit.* Senſus eſt, abſurdum eſſe, conditionem ab herede occupari, eoque effici, vt exſiſtente conditione nec legatarius legatum capiat, nec ad eum perueniat id commodum, ad quem peruenire debeat, ſi legatarius capere non poſſit. Aſt quis ille ad quem tunc iſtud commodum deberet peruenire? Reſpondet gloſſa: *Si legatum relictum alii ſub hac conditione, ſi legatarius capere non poſſit: vel dic forſan, coniuncto vel ſubſtituto.* Immo tu potius intellige fiſcum vel ærarium, cui legata incapacibus relicta cedebant. Abſurdum enim eſſe ait ICtus, in arbitrio heredis eſſe, vel legatario interuertere legatum, vel fiſco, cui id vindicaretur, ſi legatarius eſſet incapax.

Et de his quidem omnibus lex noſtra cauit, vt PRO NON SCRIPTIS HABERENTVR, quæ verba ita interpretatur IVLIANVS, (a) quod *perinde habeantur, ac ſi inſerta teſtamento non fuiſſent.* Quemadmodum ergo legatum, ſi teſtamento inſertum non eſſet, apud eum, a quo relictum fuerat, permaneret: ita & pro non ſcriptis habita non occupantur ab ærario vel fiſco, ſed EA ILLI, A QVIBVS RELICTA SVNT, IVRE ANTIQVO RETINENT. Et inde eſt quod PLINIVS (b) codicillos Aciliani,

(a) L. 1. ff. de his, quæ pro non ſcript.

(b) Lib. II. Epiſt. XVI.

ni, teſtamento non confirmatos, & pro non ſcriptis habendos ſeruaturus, eam etiam conſilii ſui reddat rationem: *Praeſertim, quum* DELATORI *locus non ſit. Nam ſi verendum eſſet, ne, quod ego dediſſem,* POPVLVS *eriperet, cunctatior forte & cautior eſſe deberem. Quum vero liceat heredi donare,* QVOD IN HEREDITATE SVBSEDIT, *nihil eſt, quod obſtet illi meae legi, cui publicae leges* (caducariae) *non repugnant.* Quemadmodum deinde, ſi nihil in teſtamento de hoc legato ſcriptum fuiſſet, nec onus aliquod incubuiſſet heredi: ita inde conſequitur, vt & pro non ſcriptis habita ſine onere in hereditate ſubſideant. Pauciſſimis tamen caſibus & cum onere apud heredem remanet huiusmodi legatum, veluti, ſi quis ſibi aliquid, quod alii reſtituere a teſtatore iuſſus erat, adſcripſerit, (a) ſi miles legauerit, quod pro non ſcripto habetur, (b) ſi incapaci legatus fuerit ſeruus cum onere fideicommiſſae libertatis. (c) Fauore enim libertatis inualuit, vt & heres, apud quem ſeruus remanet, eum manumittere teneatur ex fideicommiſſo.

(a) L. 5. ff. eod.
(b) d. L. 5. fin. ff. eod.
(c) L. 26. §. 6. ff. de fideic. lib.

Et hoc quidem ius etiamnum obtinet, illudque, *quaſi antiquae beneuolentiae conſentaneum, & naturali ratione ſubnixum intactum illibatumque cuſtodire praecepit* IVSTINIANVS, (d) *in omne aeuum,* vti ominatur, *valiturum.* Id modo obſeruandum, reuocato in vſum iure adcreſcendi, non ſemper hodie pro non ſcriptis habita apud heredes eosve, a quibus relicta ſunt, ſubſidere, ſed his aliquando ſubſtitutum, aliquando coniunctum collegatarium praeferri.

(d) L. vn. §. 3. C. de caduc. toll.

CAPVT V.

AD CAPVT LEGIS QVARTVM,

DE CAVSSA CADVCI.

I. CAput quartum egit de bonis, *quae erant* IN CAVSSA CADVCI. *Eius ſententia.* II. *Id caput omnes tenebat, praeter principem. An & Auguſta legibus ſoluta? Cauſſa quid hic ſignificet? Cauſſa teſtamenti, cauſſa pignoris, cauſſa bonorum, cauſſa caduci. In cauſſa caduci erat, quod relictum ei, qui poſt conditum teſtamentum viuo teſtatore deceſſerat. Nec non cuius conditio*

viuo testatore deficiebat. Vsusfructus repetitus. Lex 23. ff. de vsufr. leg. vindicata & exposita. Quae in caussa caduci erant, aerarium vindicabat. Postremis temporibus fiscus quasi caduca occupabat. An iam Hadriani temporibus? Emblemata Triboniani in L. 20. ff. de hered. petit. & L. 96. ff. de legat. 1. III. Ius nouum.

I. HActenus de bonis, quae pro non scriptis habentur: proxima sunt, quae olim IN CAVSSA CADVCI erant, de quibus capite sequente actum esse vel inde patet, quod de eo iure adhuc libro XIII differit VLPIANVS (a) libro X CAIVS, (b) quum tamen insequentibus libris tribus idem iam de caducis agat. Sententiam vero capitis nobis suggerit IVSTINIANVS L. VN. §. 4. C. de caduc. toll. ex qua ita illud concipimus:

(a) VLP. Lib. XIII. L. 59. ff. de cond. & demonstr.
(b) CAIVS Lib. X. L. 152 ff. de V. S.

Si quicumque hominum heres legatariusve viuo testatore post testamentum conditum decedat, conditioue deficiat, relictum in caussa caduci esto, & populo, quasi caducum defertor.

II. Primo, vt ne quis se ab hac lege exemtum putaret, his verbis vsi videntur legislatores: SI QVICVMQVE HOMINVM HERES LEGATARIVSVE. Vocabulum enim HOMO ad hoc caput interpretatus est CAIVS, (c) vt, quin illud legitimum fuerit, dubitari nequeat. Quum enim in plerisque legibus poenalibus melior esset sexus feminini, quam masculini, conditio, ipsaque lex Papia Poppaea cum iis aliquando benignius, aliquando paullo durius egerit: ad hoc caput monendum duxit CAIVS, *hominis adpellatione tam feminam, quam masculum, contineri.* Ne quis porro & principem hominis adpellatione hic contineri putaret: eum diserte exemit, legibusque caducariis solutum fuisse docet VLPIANVS, (d) dum ad hoc ipsum caput scribit: *Princeps legibus solutus est.* Quamuis enim in dubium vocare nolim ἀνυπεύθυνον Principum imperium: id tamen ex hoc textu, qui de solis legibus caducariis agit, non probatur. Initio enim status monarchici principes multis libertatis simulacris deliniebant ciues, seque legibus omnibus, aeque ac alios ciues, teneri fingebant. Si tamen

(c) CAI. Lib. X. d. L. 152. de V. S.
(d) VLP. Lib. XIII. L. 31. ff. de legib.

tamen sua interesse putarent, legi non parere, facile impetrabant a Senatu, sibi plane obnoxio, vt lege soluerentur. Ita lege Cincia Augustus; his ipsis legibus caducariis Caius Caligula, teste DIONE CASSIO, (a) soluebatur. Quo semel facto, successoribus plerumque idem honor, qui antecessoribus habitus fuerat, decernebatur, puta *vt quibus legibus scriptum fuerit, ne diuus Augustus, Tiberiusue aut Claudius tenerentur, iis legibus & successores soluti essent*, ceu ex notabili illo SCo in honorem Vespasiani facto adparet. (b) Hinc minime videbitur mirandum, etiam Seuerum, Caracallam, Alexandrum, sub quibus Vlpianus vixit, non ipsa vi imperii, sed Senatus beneficio se legibus solutos profiteri voluisse, quum & ciuilis esset ea professio, & tantumdem iuris illis daret lege solutio, quantum sibi alii principes ex aliis principiis solent arrogare. Vt autem ad Vlpianum reuertamur, postquam ille de augusto principum priuilegio dixit, etiam de Augusta quaerit, an legibus, caducariis puta, soluta sit? respondetque: *Augusta autem licet legibus soluta non est: principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipsi habent.* Mira videri posset haec VLPIANI decisio. Siccine enim princeps, ipse soluendus legibus, Augustam soluere poterat? Siccine priuilegium, quo ipse alieno beneficio fruebatur, vxori impertiebatur? Sane olim id se non posse existimabant principes, quamdiu libertatis vmbra oculis ciuium obiicienda videbatur. Ast vbi Romani principem ferre didicerant: non amplius Augustae opus esse existimabant indulgentia senatus, sed fingebant, principem semel legibus a senatu solutum, soluere etiam posse augustam, quia ei & in eum omne ius suum populus lege regia detulerit. Hinc quum olim Liuiam non Augustus, sed senatus, teste DIONE, legibus quibusdam soluisset: postea ipsi principes eadem Augustis vxoribus priuilegia tribuebant, quae ipsi habebant.

Enimvero, si Augustae eodem priuilegio, quo ipsi principes, perfruebantur: quid, quaeso, sibi vult IVNIVS MAVRICIANVS, (c) dum ita ad legem nostram disserit: *Si Augustae legaueris, & ea inter homines esse desierit: deficit, quod ei relictum est, sicuti D. HADRIANVS in Plotinae, & proxime Imperator in Faustinae Augustae persona constituit, quum ea ante inter homines esse desiit, quam testator decederet?* Ex his verbis vir eximius IAC. GOTHOFREDVS (d) colligit, Augustam his legibus non fuisse solutam.

(a) Lib. LIX. p. 747.

(b) Gruter. Inscr. p. CCXLII.

(c) MAVRICIAN. Lib. II. L. 57. ff. de legat. 2.

(d) Comment. ad L. Iul. & Pap. p. 344.

solutam. Sed præterquam, quod iam vidimus, VLPIANVM aliud sentire, lex quoque nostra non quærit, an Augusta caduci vel quasi caduci capax, adeoque legibus caducariis soluta sit? sed an, quod ipsi relictum, in caussa caduci sit, si ante testatorem decedat? Legatum fuerat Plotinæ & Faustinæ: iis ante testatores mortuis, earum collegatarii portiones iure adcrescendi exigebant: negabat fiscus, legatum illis deberi, quod in caussa caduci sit: illi se non priuatarum, sed Augustarum collegatarios esse vrgebant: re ad Hadrianum & Antoninum delata, vterque pro fisco respondit, non quod Augustam, sed quod Augustæ collegatarios his legibus solutos negarent. Contra ea si fingamus, Faustinæ & Titio coniunctim relictum fuisse fundum Cornelianum, & hunc ante testatorem decessisse: eius pars sane in caussa caduci fuisset secundum leges, sed Faustina fisco procul dubio fuisset prælata, quia *Augusta, licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quæ ipsi habent.* (a)

(a) d. L. 31. ff. de Legib.

Antequam autem, quæ in caussa caduci fuerint, explanemus: paucis ipsum hoc vocabulum erit interpretandum. IN CAVSSA CADVCI idem est, ac *quasi caducum.* CADVCVM proprie erat, quod post mortem testatoris ante apertas tabulas deficiebat. Quæ definitio quum non quadraret iis, quæ ante testatoris mortem deficerent, & ea tamen æque ærario vel fisco vindicarentur: ea non nisi ἀναλόγως caduca vocari posse legislatores animaduertebant, atque hinc QVASI CADVCA, vel elegantius, IN CAVSSA CADVCI esse dicebant. *In caussa* enim sæpe pereleganter pro *quasi* ponitur in iure nostro. Sic VLPIANVS: (b) *Hoc interdictum* (de tabulis exhibendis,) *pertinet non tantum ad testamenti tabulas, verum ad omnia, quæ ad* CAVSSAM TESTAMENTI *pertinent, vt puta & ad codicillos, pertinet.* Vbi codicilli *ad caussam testamenti* pertinere, id est, quasi testamenta esse dicuntur. Alio loco PAPINIANVS (c) legatarios *pignoris caussam*, id est, *quasi pignus*, quippe non per conuentionem, sed per legem constitutum, habere scribit. Sed & iterum VLPIANVS, (d) vbi quærit, an, si testamento manumissus, hereditate nondum adita, rem testatori oppignoratam surripuisse dicatur, actio ex edicto locum habeat? Respondet, eam locum habere: *plenius enim* CAVSSAM BONORVM *bic accipi pro vtilitate*: quasi dicat, pignus quidem non in bonis esse, sed tamen *quasi in bonis*, quia heredibus præstet vtili-

(b) L. 1. §. 2. ff. de tab. exhib.

(c) L. 4. §. 1. ff. de separat.

(d) L. 1. §. 10. ff. si is, qui testam. lib.

vtilitatem, eorumque intersit, illud non fuisse surreptum. Eodem itaque sensu & bona quaedam IN CAVSSA CADVCI, id est, *quasi caduca* esse dicuntur.

Quaenam autem? Lex nostra duo *quasi caducorum* genera complectitur. De priore: SI VIVO, inquit TESTATORE POST TESTAMENTVM CONDITVM HERES LEGATARIVSVE DECEDAT. Heredem itaque vel legatarium decessisse oportebat VIVO TESTATORE: quia, si eo iam exstincto ante apertas tabulas decessisset, legatum vere caducum habebatur. (a) Additur: POST TESTAMENTVM CONDITVM. Nam si heres vel legatarius iam eo tempore, quo testamentum fiebat, inter mortales esse desierat: legatum, ceu superiore capite iam obseruauimus, pro non scripto erat. (b) Nihil autem intererat inter HEREDEM & LEGATARIVM: quia sublato iure adcrescendi, pars siue hereditatis, siue legati, nec in hereditate subsidebat, nec accrescebat coheredibus vel collegatariis, sed ab aerario, vel postea a fisco occupabatur. Ex quo simul intelligitur, ei iuri tunc tantum fuisse locum, si pluribus institutis heredibus, vnus deficeret. Nam si vnus, ex asse scriptus, ante testatorem decesserat, testamentum quidem erat destitutum, sed excluso aerario vel fisco res ad caussam intestati redibat. (c)

(a) Vlp. tit. XVII. §. 1.

(b) L. 4. ff. de his, quae pro non script.

(c) Vlp. tit. XXVI. §. 1.

Alterum quasi caducorum genus his verbis in lege nostra exprimitur: CONDITIOVE DEFICIAT, vbi ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda verba priora: *viuo testatore post testamentum conditum.* Si enim conditio, vt legatarius, ante euentum conditionis post testatoris mortem, deficeret: legatum non erat in caussa caduci, sed proprie caducum (d). Deficiebat autem conditio, non solum, si aliquid, quod conditioni aduersaretur, eueniret, veluti, si nauis ex Asia reditura viuo testatore periisset, & ab eo tamen euentu suspensa esset heredis institutio, (quo casu pro vno legato haberi monet CELSVS, (e) si vel alternatiue res diuersae, vel res eaedem sub conditionibus contrariis, vel a diuersis personis legentur,) verum etiam, si quid in persona legatarii contingeret, quod ipsum conditionem adimplere prohiberet, veluti si ante conditionis euentum diem supremum obiret. Quo pertinent illa VLPIANI: *Intercidit legatum, si ea persona decesserit, cui legatum est sub conditione.* Quid vero si institutus non decesserit, sed in insulam fuerit deportatus? Tunc idem VLPIANVS (f) magis pendere ait con-

(d) L. vn. §. 7. C. de caduc. toll.

(e) Vlp. Lib. XIII. L. 59. pr. ff. de cond. & demonstr.

(f) ibid. §. 1.

conditionem, quam deficere, quia ſpes reſtitutionis ſupereſſet. Aſt ſi ea poena in illum ſtatuta fuerit, quæ irrogat ſeruitutem, legatum exſtingui concedit, quia ſeruitus morti adſimiletur. (a) Singulare quid obſeruatur in legato vſufructu: ſi repetatur. Repeti autem dicitur vſusfructus, quum teſtator ei, cui vſumfructum legauit, eidem relegat, in eum euentum, ſi amiſſus fuerit. Idque fit vel palam, his verbis: QVVM AMISSVS FVERIT, vel QVOTIES AMISSVS ERIT, vel tacite, quum teſtator ad tempus vitæ, vel in certos annos, legauit. (b) Quum itaque huiusmodi legatum non pro vno, ſed pro multis habeatur, quorum dies per ſingula tempora cedit: (c) non abs re inde collegerunt veteres, quotiescumque legatarius, capite minutus, vſumfructum amiſerit, illum repeti poſſe, ſiue tacite ita legatus ſit, ſive palam: quamuis hoc poſterius, tanquam iuri publico aduerſum, ægrius, & diu poſt Antonini conſtitutionem admitteretur. Quare ſiue teſtator ſcripſiſſet: TITIO VSVMFRVCTVM, QVOTIES AMISSVS ERIT, DO LEGO: ſiue TITIO VSVMFRVCTVM, QVOAD VIXERIT, DO LEGO: vſufructuarius capite minutus priorem quidem vſumfructum amiſiſſe intelligebatur, ſed nouum tamen ſimul reſumebat. (d).

(a) Ibid. §. 2.
(b) L. 2. L. 3. quib. mod. vſusfr. amitt.
(c) L. 1. ff. quando dies vſusfr. leg. ced.
(d) L. 3. §. 2. ff. quib. mod. vſusfr. amitt.

Et hoc ius ad hoc caput noſtrum tractauit IVNIVS MAVRICIANVS, (e) quamuis eius fragmentum crucem quodammodo figat iureconſultis. Vulgo ita legitur, etiam Florentiæ: *Licet teſtatori repetere legatum vſusfructus, vt etiam poſt capitis deminutionem deberetur, & hoc nuper Imperator Antoninus ad libellum reſcripſit, tunc tantum eſſe huic conſtitutioni locum, quum in annos ſingulos relegaretur.* Sed *id falſum eſt*, inquit vir ſummus, IAC. CVIACIVS, (f) *Vlpianus enim & Marcianus diſerte docent, & palam & tacite repeti poſſe vſumfructum.* (g) Quin Mauricianus ſecum ipſe pugnat. Quum enim initio ſcribat: Licet teſtatori repetere legatum vſusfructus, VT ETIAM POST CAPITIS DEMINVTIONEM DEBERETVR, (quod idem eſt, ac ſi ſcripſiſſet, licere teſtatori, vſusfructus legatum palam repetere:) ſtatim pergit, ex conſtitutione Antonini, tacite tantum repeti poſſe. Quomodo vero licebit palam repetere, ſi tacite tantum licet? Quum itaque hæc manifeſto inter ſe pugnare videantur: HALOANDER & RVSSARDVS pro *tunc tantum* reſcribunt *tunc tamen*, quæ medicina tamen parum opis adfert. CVIACIVS legi

(e) MAVRICIAN. Lib. II. L. 23. ff. de vſusfr. leg.
(f) Obſ. Lib. XIV. cap. XVII.
(g) L. 1. §. vlt. L. 2. §. 1. ff. quib. mod. vſusfr. amitt.

legi iubet *nec tantum*, eumque plerique sequuntur: quum tamen paullo violentior semper criticis visa sit emendatio, quae nullius innixa codicis auctoritate, textui infarcit particulam salutarem *non*, vel *nec*. Ex mea sententia sanus est MAVRICIANI textus, nec auctorem secum pugnare puto, dummodo recte intelligatur. *Licet*, inquit, *testatori repetere legatum vsusfructus*, eo effectu, *vt etiam post capitis deminutionem deberetur.* Non itaque haec verba modum repetendi innuunt, quasi palam hac formula legatum vsusfructus repetere liceret, sed effectum, vt repetitum etiam post capitis deminutionem debeatur. Pergit MAVRICIANVS: *Et hoc*, (puta, quod vsusfructus repetitus etiam post capitis deminutionem debeatur,) *nuper Imperator Antoninus ad libellum rescripsit*, *tunc tantum constitutioni locum esse*, si non expresse & palam in fraudem legum repetatur, sed tacite, id est, *quum in annos singulos relegaretur.* Ita MAVRICIANVS secum non pugnat. Ait pugnat tamen cum VLPIANO. Quasi vero pugna sit inter aeui diuersi iureconsultos, & eam Antonini Pii constitutionem, cuius MAVRICIANVS meminit, mutare non potuerint Principes insequentes. Quod Antonini aetate prohibitum adhuc erat, id sane facile postea vel nouis principum constitutionibus, vel tacite inualescente contraria consuetudine, permitti potuit.

His casibus bona in caussa caduci erant. De iis vero cautum fuerat lege nostra, vt QVASI CADVCA POPVLO DEFERRENTVR. Consultum Augustus voluerat aerario, & hinc quasi caduca populo, cuius aerarium erat, deferri iusserat. Aerarium temporibus saltim Augusti caduca omnia occupasse, testis est TACITVS, (a) qui Augustum refert sanxisse, *vt si a priuilegiis parentum cessaretur*, *velut parens omnium*, POPVLVS, *vacantia teneret.* Idem obtinuisse sub Traiano & Hadriano, docent PLINIVS, (b) MAVRICIANVS (c) & PAVLLVS, (d) qui aliquoties mentionem faciunt bonorum, quae quis capere nequeat, ad aerarium delatorum. Primus, quae antea aerario inferebantur, fisco addixerat Antoninus Caracalla, de quo VLPIANVS: (e) *Hodie ex constitutione* IMP. ANTONINI *omnia caduca* FISCO *vindicantur*, *sed seruato iure antiquo liberis & parentibus.* Nec est, quod vel fidem VLPIANO abrogemus, vel eius textum cum CVIACIO ideo sollicitemus, quod iam IVLIANVS (f) Hadriani

(a) Lib. III. Ann. cap. XXV.
(b) Lib. II. Epist. XVI. Lib. IV. Epist. XII. & Paneg. cap. XLII.
(c) L. 15. §. 1. 3. ff. de iur. fisci.
(d) L. 13. princ ff. eod.
(e) Fragm. tit. XVII. §. II.
(f) L. 20. §. 6. ff. de her. petit. L. 56. §. 1. ff. de legat. I.

ni temporibus fisco cessisse caduca testetur. Tribonianum enim, eiusue socios, ex instituto suo, pro ærario ibi fiscum reposuisse, vel inde patet, quod aliquando, vno loco præteruiso, alterum mutauerint, aliquando in eadem pæne periodo & ærarium reliquerint, & fiscum reposuerint pro ærario. Sic in L. 13. pr. ff. de iure fisc. legimus, *Edicto D. Traiani, quod proposui, significatur, vt, si quis, antequam caussa eius ad* AERARIVM *deferatur, professus esset, eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem* FISCO *inferret, partem ipse retineret.* Ea manum Triboniani produnt, quæ priore colo vocabulo AERARIVM pepercit, posteriore, illo expuncto, rescripsit: FISCVM. An vero dubitemus, quin idem in textibus VLPIANI factum sit?

III. Hactenus de ipso capite legis nostræ. Id autem mutationem aliquam sub Nerone passum est, SC, (si recte vidit MERILLIVS a) Trebelliano, quod legata & fideicommissa, quæ viuo testatore deficiant, apud eos, a quibus relicta erant, manere voluit. (b) Deinde idem caput una spongia deleuit IVSTINIANVS, (c) dum ea omnia, quæ olim in caussa caduci esse dicebantur, æque ac pro non scriptis habita, apud eos manere voluit, a quibus relicta fuerant, vel apud eos qui fideicommisso erant grauati, nisi & in hunc casum eos vel substitutus vel coniunctus antecederet. Addidit etiam, vt his omnibus ea portio accresceret cum onere, siue illud in faciendo dandoue, siue in modo, siue in conditione consisteret. Quo iure etiamnum vtimur.

(a) Obseru. Lib. VII. cap. XXII.
(b) L. 26. ff. de her. instit. L. 60. ff. de legat. 2.
(c) L. vn. §. 4. C. de caduc. toll.

CAPVT VI.

AD CAPITA V. VI. ET VII.

DE CADVCIS.

I. S*Equitur doctrina de caducis. De iis non vnum, sed tria capita in hac lege exstitisse, probatur. Eorum sententia profertur.* II. *Caduca erant, quæ mortuo testatore ante apertas tabulas deficiebant. Non tamen si deficeret heres ex asse. L. 68. ff. de her. inst. explicata. Tabulæ quando dicerentur apertæ? Pereger factus quis videatur? Peregri, peregrem, peregre. L. 81. ff. de adqu.* vel

vel omitt. her. & L. 49. ff. de legat. 2. exposita. III. *Cælibi vel alii incapaci relictum caducum fiebat. An & quod Latino Iuniano relictum? Seruo hereditario instituto ex cuius persona æstimata capacitas? L. 55. ff. de legat. 2. explicata. Quibus casibus hæc fiscus ceperit?* IV. *Ob conditionem deficientem id, quod relictum erat, caducum fiebat. An conditio heredi adscripta ad substitutum quoque pertineat?* V. *Ius nouum.*

I. Tertium bonorum genus, de quo lege caducaria cautum fuerat, sunt CADVCA κυρίως dicta, id est, quæ mortuo testatore ante apertas tabulas deficiunt. De his permulta exstant VLPIANI, TER. CLEMENTIS, PAVLLI & CAII fragmenta, ex quibus manifestum est, caput de quasi caducis proxime excepisse doctrinam de caducis. Non autem vnum cum superiori hoc fuisse caput, vel ex eo adparet, quod de quasi caducis a CAIO actum libro X, de caducis libro XI. XII & XIII, ex quo librorum numero simul colligimus, totidem fuisse de caducis capita, maxime, quum de aliis caducis libro XI. de aliis, sequentibus agat. Quamobrem ductu VLPIANI (a) & IVSTINIANI (b) tria illa capita ita concipimus:

(a) Fragm. tit. XVII.
(b) L. vn. §. 2. C. de caduc. toll.

CAP. V. *Si heres pro parte, legatariusue, quibus pure vel in certum diem hereditas legatumue relictum erit, post mortem testatoris ante apertas tabulas testamenti decedet, vel pereger fiet, ea hereditatis pars legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.*

CAP. VI. *Siue cælibi, vel alteri cuiuis, plus, quam ex H. L. licebit, relictum erit, & id caducum esto, populoque vindicator.*

CAP. VII. *Siue heres legatariusue post mortem testatoris ante euentum conditionis deficiat, hereditas legatumue caduca sunto, populoque deferuntor.*

II. Primum itaque casum, quo hereditas legataue caduca fiebant, ita expressimus: SI HERES PRO PARTE LEGATARIVSVE, QVIBVS PVRE, VEL IN DIEM CERTVM HEREDITAS LEGATVMVE RELICTVM ERIT, POST MORTEM TESTATORIS DECEDET, VEL PEREGER FIET. Intelligenda

genda lex DE HEREDE PRO PARTE. Nam ex asse institutus non solum, quandocumque vellet, hereditatem recte adibat, sed &, si ante aditionem deficeret, eam hereditatem non ad fiscum, sed ad heredes ab intestato deuoluebat. (a) Hinc PAVLLVS (b) ad hoc caput eleganter quaerit, *quum solus seruus heres institutus sit, an sicut licet vno tempore omnium dominorum iussu adire hereditatem, ita & separatis temporibus singulorum iussu recte adeat?* Species bellissima, & cuius occasione quaestionem non vnam tractasse videtur iureconsultus. Titius Stichum, communem Iauoleni, Caii & Maeuii seruum heredem ex asse instituerat. Non poterat Stichus, nisi dominorum iussu, adire. Iubebat Iauolenus: Caius & Maeuius sibi amplius deliberandum putabant. Sticho itaque iussu Iauoleni hereditatem non totam, sed pro parte adeunte, quaestio incidebat, an ea aditio pro parte rata sit, & an is postea & Caii & Maeuii iussu reliquas hereditatis partes separatim adire queat? Adfirmabat id PAVLLVS, addita ratione: *Nam quia seruus saepius adit, non ex testamento, sed ex* IVRE DOMINORVM *venire vtilitatis caussa videtur, ne alterius festinatione alterius ius laedi videatur.* Hinc perinde erat, ac si non vnus ex asse, sed singuli Stichi domini pro parte dominii instituti fuissent. Ex eo altera nasci poterat quaestio, quae praecipue ad hoc caput pertinet, & a Triboniano videtur omissa, an Caio & Maeuio ante apertas tabulas exstinctis caducae eorum portiones essent, & a fisco vindicarentur? Quamuis vero hic nihil lex definiat, & ex eodem principio, quod seruus non tam ex testamento quam ex dominorum iure veniat, consequi videatur, vt partes illae tanquam deficientes fisco cedant: benigniorem tamen sententiam praeualuisse putauerim, partim quod portio nulla vere deficeret, deficiente non herede, sed heredis domino: partim quod istud principium *vtilitatis tantum caussa, & ne alterius festinatione alterius ius laederetur*, receptum, in odium coheredum non erat detorquendum.

(a) L. 10. ff. de adqu. hered.
(b) PAVLL. Lib. v. L. 68. ff. de adqu. vel omitt. her.

Lex itaque ad solos pro parte institutos heredes, nec non ad LEGATARIOS pertinebat, siue HEREDITAS LEGATVMVE iis PVRE, siue IN DIEM CERTVM RELICTVM esset, modo POST MORTEM TESTATORIS ANTE APERTAS TABVLAS DECESSISSENT. *Heres* enim tunc nihil transmittebat, quia nondum adire potuerat: nec *legatarius*, quia dies legatorum pure vel

vel in diem certum relictorum demum ab apertis tabulis cedebat: nec is cui sub conditione vel in diem incertum aliquid relictum fuerat, quia huiusmodi legati dies exsistente demum conditione vel die cedebat: vti ad primum legis caducariæ caput plenius notauimus. Additur: POST MORTEM TESTATORIS. Nam quod defecerat iam ante conditum testamentum, *pro non scripto*; quod post illud ante mortem testatoris, *in caussa caduci* erat. Sed & sequentia verba: ANTE APERTAS TABVLAS non sine ratione adiecta sunt. Iis enim apertis, hereditas statim poterat adiri, & semel adita transmittebatur ad heredes, multoque magis legatum, cuius dies ab apertis tabulis cedebat, statim transmittebatur. Inde est, quod veteres tanto cum adparatu ad hoc caput disseruerint de aperiendis tabulis. Quum enim quæreretur, si duo exstent exempla tabularum, an, alterutro patefacto, apertæ videantur tabulæ? VLPIANVS interesse ait, vtrum alterutrum, an vtrumque sit authenticum. Priore casu, exemplo aperto, nondum apertum esse testamentum: (a) posteriore sufficere, si alterutrum fuerit patefactum. (b) Quumque porro dubitaretur, an testamentum sua natura apertum, pro aperto habendum sit, idem VLPIANVS (c) id quoque adfirmat, nec referre scribit, (puta quod ad ius accrescendi,) a quo apertum sit. Idem (d) eleganter quærit, quid iuris sit, si tabulæ non exstent, veluti si exustæ sint, vel ab herede alioue supprimantur? respondetque, *futurum esse, vt subueniri legatariis debeat*, si nimirum aliunde constet, quid quantumque iis relictum sit? Præter hæc CAIVS (e) monet, codicillos æque ac tabulas secundas, (id est, in quibus substitutiones scriptæ erant, quas tabulas secundas dici consueuisse iam BRISSONIVS obseruauit,) testamenti vel tabularum principalium partem obtinere. Ex quo sequebatur, vt, iis apertis, dies legatorum cederet, etiamsi codicilli nondum essent aperti; adeoque & substitutiones saluæ essent, etiamsi tabulæ secundæ nondum fuissent apertæ.

(a) VLP. Lib. XIII. L. 12. ff. testam. quemadm. aper.
(b) IDEM Lib. XIII. L. 10. pr. ff. eod.
(c) IBID. d. L. 10. §. 1. ff. eod.
(d) IBID. d. L. 10. §. 2. ff. eod.
(e) CAI. Lib. XI. L. 11. ff. eod.

Ita ex lege nostra dies legatorum pure vel in diem certum relictorum cedebat ab apertis tabulis, &, quod ante earum aperturam deficiebat, id ærario vel fisco deferebatur. Quum vero vsusfructus non transiret ad heredes, eiusque legati dies cederet ab adita hereditate: facile patet, ad hoc legatum ius illud non pertinuisse. Magis autem dubitabatur de seruitutibus prædialibus, quan-

do earum dies cederet? PAVLLVS (a) videtur existimasse, huius quoque legati diem cedere ab adita hereditate, eamque sententiam adoptauit vir summus, IAC. CVIACIVS. (b) At ex MARCELLO (c) tamen verosimilius est, diem legatæ seruitutis statim a morte testatoris cessisse. Quam in rem quæ a BACHOVIO (d) & WISSENBACHIO, (e) viris clarissimis, disputentur, repetere nolumus, sed id tantum obseruamus, eamdem quæstionem tractasse videri VLPIANVM, (f) dum ad hoc caput de seruitutibus prædialibus egit, ex quo tractatu tamen non nisi paucissima hæc verba Tribonianus decerpsit: *Ius cloacæ mittendæ seruitus est.*

(a) L. vlt. comm. præd. rust. & vrb.
(b) Obs. Lib. I. cap. XXIII.
(c) L. 3. ff. de seru. legat.
(d) Vol. II. Disp. XIII. th. VII.
(e) Ad t. t. ff. de seru. leg. Thes. I.
(f) VLP. Lib. XIII. L. 7. ff. de seru.

Aerarium itaque occupabat iis relicta, qui ante apertas tabulas post conditum testamentum DECESSERANT. Quid vero si coheredes sibi inuicem fuissent substituti? Fingamus Caium & Titium heredes fuisse scriptos, addita substitutione, vt si alteruter heres non sit, alter heres esset: fingamus, mortuo testatore Titium adiisse, Caium repudiasse suam partem, tunc sane quæstio oriri potuit, an Titius sine noua aditione partem Caii deficientem adquirat? Eleganter respondet VLPIANVS: (g) *Totiens videtur heres institutus etiam in caussa substitutionis adiisse, quotiens adquirere sibi possit: nam si mortuus esset, ad heredem non transferret substitutionem.* Poterat itaque Titius etiam Caii partem sine noua aditione adquirere, quia adquirere sibi poterat. Ast si eum, antequam Caius repudiaret, decessisse ponamus: heredes Titii partem Caii repudiatam non cepissent, etiamsi Titius iam suam partem adiisset.

(g) VLP. Lib. XIII. L. 81. ff. de adqu. vel omitt. her.

Nec minus caducum fiebat, quod ei fuerat relictum, qui post mortem testatoris ante apertas tabulas PEREGER FACTVS erat. Ita enim rem exprimit VLPIANVS, (h) non, vti editiones vulgares præferunt, *peræger*, nec, vt CVIACIVS mallet, *peregrinus*. Probum enim & antiquum est τὸ *pereger*, æque ac *celeber*, *acer* & similia. Argumento sunt non solum aduerbia *peregre* & *peregri*: (i) sed & accusatiuus vetus *peregrem* quo adhuc vsus est AVSONIVS, (l) dum scripsit: *Nedum me* PEREGREM *existimes.* Pereger autem fiebat deportatus, vel cui aqua & igni fuerat interdictum. Is enim *ad peregrinitatem redigi dicitur* SVETONIO (m) & VLPIANO, (n) quia iura ciuitatis omnia amittebat, adeo, vt & togæ iure careret, teste PLINIO. (o) Quidquid ergo ei pure vel in certum diem relinquebatur, fiebat cadu-

(h) Fragm. tit. XVII. §. I.
(i) Voss. Analog. Lib. IV. cap. XX.
(l) Epist. XVII. ad Symmach.
(m) Claud. Cap. XVI.
(n) L. 10. §. 6. ff. de in ius voc.
(o) Lib. IV. Epist. XI.

caducum, tanquam ſi heres vel legatarius ante apertas tabulas deceſſiſſet. Quod ſub conditione fuerat teſtamento datum, non ſtatim perimebatur, quia ante exſiſtentem conditionem poterat in ciuitatem reſtitui. Quid vero ſi heres tempore conditi teſtamenti in hoſtium poteſtate eſſet, ibique deceſſiſſet? Tunc ſane pars ei relicta non cedebat fiſco, ſed tanquam non ſcripta in hereditate ſubſidebat, etiamſi mortuo teſtatore ante apertas tabulas deceſſiſſet, quia ex lege Cornelia fingebatur ipſo captiuitatis momento mortuus eſſe. (a).

(a) L. 4. §. 1. ff. de his quæ pro non ſcript.

His caſibus autem EA HEREDITATIS PARS LEGATVMVE CADVCA ERANT, POPVLOQVE DEFEREBANTVR. Non itaque caduca ſubſidebant in hereditate, nec accreſcebant coheredi vel collegatario, ſed ærario vindicabantur, cuius iura deinde fiſcum inuaſiſſe diximus. Quid vero ſi res legata periiſſet? Tunc non plus capiebat ærarium, quam ipſe legatarius, ſi viueret, accepiſſet. Quam in rem elegans eſt PAVLLI (b) ad hoc caput tractatio. *Mortuo boue*, inquit, *qui legatus eſt*, *neque corium neque caro debetur*. Quamuis enim alioquin noſtrum etiam ſit, quod e re noſtra ſupereſt: (c) aliud tamen in legatis obtinet, quod rei interitu exſtinguitur: vt adeo nec ad ærarium vel fiſcum inde quidquam perueniat. Quærit deinde PAVLLVS: (d) An *ſi Titio frumentaria teſſera legata ſit*, *& is deceſſerit*, legatum exſtinguatur? Erant autem *teſſeræ frumentariæ*, Græcis χαλκώμιοι vel ψῆφοι, ſignum, quo quisque exhibito frumenti menſtrui portionem teſſeræ illi inſcriptam, principis liberalitate accipiebat, & vnde diribitores frumenti teſſerarii dicebantur, de quibus quædam CVIACIVS, (e) HADR. TVRNEBVS, (f) PETITVS (g) & viri docti ad PERSIVM, (h) quæ hic non repeto. Id modo obſeruo, teſſeram non ita legatam intelligi, ac ſi teſtator ſuam teſſeram, quam beneficio principis acceperat, legare alii potuerit: (perſonale enim erat beneficium, quod non magis ac aliæ principum liberalitates in heredes transmittebatur:) ſed ſolebant teſtatores heredem damnare, vt alicui teſſeram huiusmodi compararet, vel, ſi id non poſſet, eius præſtaret æſtimationem. Hinc aliquoties huiusmodi legatorum vel fideicommiſſorum mentio fit in iure noſtro: *Heres libertis meis teſſeram frumentariam emito*. (i) *Seio teſſeram frumentariam comparari volo poſt diem trigeſimum a morte mea*. (l) *Liberto meo tribum emi iubeo*: (m) nam

(b) PAVLL. Lib. v. L. 49. ff. de legat. 2.

(c) L. 49 §. 1. ff. de rei vind.

(d) In d. L. 49. §. 1. ff. de leg. 2.

(e) Obſ. Lib. vi cap. xxxiii.

(f) Aduerſ. Lib. xix. cap. xxvi.

(g) Var. Lect. Lib. i. cap. viii.

(h) Sat. v. v. 73.

(i) L. 52. §. 1. ff. de iudic.

(l) L. 87. pr. ff. de legat. 2.

(m) L. 35. pr. ff. de legat. 3.

nam & inde tribules commoda & liberalitates principales consequebantur. Quærit itaque PAVLLVS, ad quem iam redeo, an eiusmodi legatum tesseræ frumentariæ, decedente legatario, exstinguatur? Idque negat, quia *cui tessera vel militia legatur, ei æstimatio videatur legata.* Quod adeo verum est, vt, si legatarius frumentariam tesseram ex caussa lucratiua habere coepisset, pretium tamen tesseræ præstandum videretur, quia tale legatum vel fideicommissum magis in quantitate, quam in corpore consisteret. (a) Vnde & SCAEVOLA, legata tribu, non modo tribus æstimationem, sed & commodorum & liberalitatum principalium, quas legatarius ex eadem tribu vsque in diem mortis suæ consequuturus fuisset, deberi, docet. (b) Ex quo facile patet, deficiente ante apertas tabulas legatario, ærarium etiam vel fiscum frumentariæ istius tesseræ æstimationem ab herede petere potuisse. Bella quoque tertia PAVLLI (c) quæstio, an si rem, quæ in commercio non est, testator reliquerit, legatum exstinguatur? Interesse ait, resne in commercio legatarii sit, an in nullius. Si nec in legatarii nec in vllius commercio sit, nullum esse legatum, cum PRISCO FVLCINIO statuit, quamuis ita vtiliter legari olim existimauerit C. TREBATIVS TESTA. Sin quis heredem suum eum fundum, cuius commercium ipse non habuit, dare iussit ei, qui eius commercium habet, Proculo putat assentiendum, qui huiusmodi legatum deberi, & vel rem, si in bonis testatoris fuerit, vel æstimationem eius peti posse, docebat. Quemadmodum idem & in stipulationibus obtinet, si quis mihi rem commercio suo exemtam promiserit. (d) Ex quo denuo consequitur, vt caduco huiusmodi legato, etiam ærarium vel fiscus eodem iure vteretur, & vel rem vel æstimationem ab herede recte exigeret. Quod & obtinebat, *si testator dari quid iussisset, aut opus fieri, aut munus dari.* Nullum enim est dubium, quin si legatum hoc caducum fieret, ærarium vel fiscus idem petere potuerit, quod petiisset legatarius. Ast contra, si heredes, a quibus huiusmodi quid relictum fuerat, deficerent, eorumque portiones occuparet fiscus: is idem dare vel facere erat obstrictus, quod dedissent fecissentue heredes. Et eo pertinere videntur postrema PAVLLI (e) verba: *pro portione sua eos præstare, quibus pars hereditatis accresceret, æque atque cetera legata, placet.* Quamuis hic Tribonianus quædam videatur immutasse, & loco fisci posuisse he-

(a) L. 87. pr. ff. de leg. 2.

(b) d. L. 35. pr. ff. de legat. 3.

(c) PAVLL. Lib. v. d. L. 49. §. 2. 3.

(d) L. 34. ff. de verb. oblig.

(e) PAVLL. ibid. d. L. 49 §. vlt. de leg. 2.

heredes, quibus pars hereditatis accrescat, quum eo tempore ius accrescendi hoc casu non haberet locum. Omnia enim onera subire ærarium vel fiscum etiam ex SC. Silaniano hereditates occupantem, quæ heredi legatarioue, si cepisset, incubuissent, postremo capite docebimus, & ad hoc ipsum caput monuit CAIVS, (a) dum scripsit: *Dicitur, ex asse hereditates ex Silaniano cum fiscus vindicasset, vt nec libertates nec legata tueatur, quod aperte nullam habet rationem, quum ex quibuslibet aliis caussis fisco vindicatis hereditatibus, & LIBERTATES & LEGATA maneant.* (a) CAI. Lib. XI. L. 14. ff. de iure fisci.

III. Alterum caducorum genus capite sexto hunc in modum describitur: SIVE CAELIBI VEL ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM EX H. L. LICEBIT, RELICTVM ERIT. Cælibem iam puberem nihil capere potuisse ex aliorum testamentis, nisi testatori cognationis vinculo iunctum, superiore libro demonstrauimus. Si quid ergo ei relictum fuerat; id tanquam caducum vindicabat ærarium, nisi intra centum dies, cretioni olim præfinitos, vxorem ducendo nubendoue, legi paruisset. (b) Quamuis enim obstare videatur regula Catoniana, quam CELSVS (c) ad hoc ipsum caput refert & interpretatur, quippe qua cautum, vt *quod, si testator testamenti facti tempore decessisset, inutile foret, id legatum, quocumque tempore decesserit, non valeret*: tamen, ipso monente CELSO, hæc definitio in quibusdam falsa est, nec ad nouas leges, teste VLPIANO, (d) pertinet. Poterat itaque cælebs legatum capere, si intra centum dies legi pareret: alias fisco erat locus. Quod quum molestum esset testatoribus, ignaris, vtrum tempore apertarum tabularum heres vel legatarius cælebs adhuc futurus sit, an habiturus vxorem: id agere solebant, vt ærarium vel fiscum, quoquo modo excluderent. Eo sane comparatum erat elegans istud εὕρημα, cuius ad hoc caput meminit VLPIANVS. (e) Testator L. Titio, ob cælibatum incapaci, legauerat decem, sperans fore, vt ante mortem suam vxorem duceret. Veritus autem, ne, si in cælibatu permaneret, fiscus id legatum prærepturus & Titio nihil relicturus sit: hac formula fuerat vsus: HERES MEVS L. TITIO DECEM DARE DAMNAS ESTO, ET QVANTO QVIDEM MINVS PER LEGEM, (Tribonianus de suo addidit *Falcidiam*,) CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIVS EI DARE DAMNAS ESTO. Quærebatur, an,

(b) VLPIAN. Fragm. tit. XVII. §. 1.

(c) CELS. Lib. XIII. L. 1. ff. ad reg. Cat.

(d) L. 5. ff. eod.

(e) VLP. Lib XIII. L. 64. ff. ad L. Falcid.

an, præreptis a fisco decem illis, Titio legatis, heres nihilominus Titio alios decem præstare teneretur? Respondebat VLPIANVS, *sententiæ testatoris standum esse*. Accipiebat itaque hoc casu fiscus decem, Titio legatos, tanquam caducos: sed heres tunc eam iacturam resarcire tenebatur Titio: idque fiscus, cui iam satisfactum fuerat, iure non impediebat. Sæpe etiam fiebat, vt legatarii cælibis interesset, speciem quandam, veluti fundum, domum, seruum habere. Quum autem eius legati incapax esset, operam dabat testator, vt, si non lucrum, rem saltim haberet. Hinc fundum v. c. centum dignum, ita legabat: SI CENTVM HEREDI, VEL ALII CVILIBET DEDISSET. Quæstio incidebat, an fisco locus esset? Idque procul dubio erat negandum, quia ita legatarius nihil capiebat lucri, rem accipiens pro iusto pretio. Sed quum videretur id legatum inutile, quo legatarius nihilo fieret locupletior: respondit TER. CLEMENS, (a) VBERRIMVM *videri esse legatum: nam alias interesse legatarii, fundum potius habere, quam centum: sæpe enim confines fundos etiam supra iustam æstimationem interesse nostra adquirere*.

(a) TER. CLEM. Lib. XIII. L. 54. ff. de legat. a.

Nec tantum, quod cælibi, sed &, quod ALTERI CVIVIS PLVS, QVAM PER H. L. LICEBAT, RELICTVM FVERAT, tamquam caducum ærario vel fisco deferebatur. Sic orbi non capiebant vltra semissem. Si quid vltra relictum esset; id fiscus occupabat, nisi ante apertas tabulas, filium filiamue sustulissent. Et quamuis additum fuisse videatur: PER HANC LEGEM: non minus tamen legi caducariæ locus erat, si quis per aliam nouam legem tantum, quantum relictum fuerat, capere non posset. Hinc VLPIANVS (b) etiam quod Latino Iuniano relictum fuerat, caducum esse scribit, nisi intra centum dies iura Quiritium consequeretur. Id quod sane non est ex lege Iulia & Papia Poppæa, sed ex Iunia Norbana. Verum eius rei rationem eleganter reddidit PAVLLVS, (c) tum ad hoc caput scripsit: *Sed &* POSTERIORES LEGES *ad priores pertinent, nisi contrariæ sint, idque multis argumentis probatur*. IAC. enim GOTHOFREDO, id fragmentum ad regulam Catonianam referenti, vel ideo adsentiri non possumus, quod regula Catoniana non fuit lex, vt ad eam lex Papia Poppæa referri potuerit, sed canon, a ICto inuentus. Commodior itaque sensus est, caducariam legem etiam locum habere in iis, quæ lex Iunia Norbana capere vetuerit libertinos Lati-

(b) Tit. XXII. §. III.

(c) PAVLL. Lib. V L. 28. ff. de Legib.

Latinos; quia hæc lex, tametsi Iulia & Papia posterior, ei tamen non repugnet.

Semper itaque ærarium occupabat, quod cuicumque incapaci fuerat relictum. Seruo autem instituto, nonnunquam incidebat quæstio, cuius ex persona æstimanda esset capacitas? Equidem si seruus Titii cælibis esset institutus, nullum erat dubium, quin fisco locus esset, quia alias in fraudem legis cuique incapaci per seruos relinqui quiduis potuisset. Nec ambigebatur, quin, si Stichus seruus communis institutus heres alterum dominum capacem, alterum incapacem haberet, fiscus portionem huic adquirendam occuparet. Sed paullo incertior res erat, si quid ad seruum hereditarium, hereditate iacente, peruenturum esset ex testamento. Quam bellam speciem ad hoc caput tractauit CAIVS. (a) Quum enim, seruo hereditario legatum fuisset: non parum disceptabatur tractantibus de capacitate, heredisne an defuncti persona, an neutrius, spectanda esset? *Et post multas varietates demum placuit, vt, quia* NVLLVS SIT DOMINVS, *in cuius persona de capacitate quæri possit, sine vllo impedimento legatum adquireretur hereditati, atque ob id omnimodo ad eum pertineret, quicunque postea heres exstiturus sit, secundum quod accipere possit, reliqua autem pars ad eos, qui iure vocentur, veniret.*

(a) CAI. Lib. XII. L. 55. §. 1. ff. de legat. 2.

Id omne, de quo diximus, lex nostra CADVCVM ESSE, POPVLOQVE VINDICARI IVSSERAT. Omnia enim quasi caduca & caduca olim in ærarium, posteaque in fiscum principis, illata fuisse, haut semel monuimus. Huic ergo locus fuisse videtur, etsi heres vel legatarius incapax rem se vsucepisse adfirmabat. Id enim mihi colligere posse videor ex fragmento PAVLLI: (b) *Constat eum, qui testamentifactionem habet, pro herede vsucapere posse.* Quum itaque cum incapace non esset testamentifactio: is nec pro herede nec pro legato vsucapiebat. *Nam & legatorum nomine nemo potest vsucapere, nisi is, cum quo testamentifactio est, quia ea possessio ex iure testamenti proficiscitur*, inquit IAVOLENVS. (c) Et HERMOGENIANVS: (d) *Pro legato vsucapit, cui* RECTE *legatum relictum est: sed &, si* NON IVRE *legatum relinquatur, vel legatum ademtum est, pro legato vsucapi, post magnas varietates obtinuit.* Vbi RECTE *relictum* dicitur, quod relictum capaci, NON IVRE *relictum*, quod non ea forma, quam leges requirunt, relictum, quemadmodum *iniustum* vel *non*

(b) PAVLL. Lib. V. L. 4. ff. pro herede.
(c) L. 7. ff. pro legato.
(d) L. 9. ff. eod.

iure factum vocatur testamentum, cui externæ iuris sollemnitates desunt. (a) Incapax ergo, quod sibi relictum fuerat, nec pro herede, nec pro possessore vsucapiebat: ast qui ex testamento non iure facto, vel ex codicillis testamento non confirmatis ceperat, eum vsucapere posse, post multas varietates demum obtinuit. Deinde fiscus non præferebatur incapaci instituto, si hereditas non soluendo esset. Quum enim *capere* in tota hac lege cum effectu accipiatur, neque is *capere* videatur, qui sit restiturus: (b) istius sane nullum lucrum erat, quod fiscus præriperet, cui adita hereditate creditores bona omnia hereditaria adimebant. Bona autem semel auctoritate iudicis possessa a creditoribus vendebantur, præter statuas in publico positas. Has enim *bonis distractis eius, cuius in honorem positæ erant, non esse emtoris bonorum, sed aut publicas, si ornandi municipii caussa positæ essent, aut eius, cuius in honorem positæ erant, & nullo modo detrahi posse*, ex FVFIDIO obseruat PAVLLVS. (c) Ex quo & CAII fragmentum intelligitur. Quum enim Titius obæratus Mæuium incapacem instituisset, & bona eius a creditoribus possessa venirent: creditores, perfecta venditione, sed bonis nondum traditis, seruum manumiserant: quærebatur, an libertas rata sit? Sane si heres manumisisset, nihil egisset ob legem Aeliam Sentiam. Ast quum ipsi creditores, qui bona vendiderant, seruo donassent libertatem: CAIVS (d) ad hoc caput respondet: *Eum, qui venierit, venditor, & promissor, quem promiserit manumittere potest.* Quamuis enim seruus cum reliquis bonis esset venditus, vel promissus bonorum emtori, neque dubitari posset, quin hic aduersus venditores vel promissores recte ageret in id, quod interesset: ante traditionem tamen venditores vel promissores *perseuerabant domini, & ideo manumittendo libertatem seruo hereditario* iure *præstabant*, vti rescripsit ALEXANDER Imperator. (e) Hæc sunt, de quibus occasione huius capitis sexti disputarunt interpretes: iam reliquum est, vt ad septimum progrediamur.

(a) L. 1. ff. de iniusto, rupt. irr. test.

(b) L. 71. pr. ff. de V. S.

(c) PAVLL. Lib. v. L. 29. ff. de reb. auct.

(d) CAIVS. Lib. XII. L. 18. ff. de manumiss.

(e) L. 3. C. de his qui a non dom.

IV. Hoc septimo capite tertius casus, quo caduca fiebant, ita describitur: SIVE HERES LEGATARIVSVE POST MORTEM TESTATORIS ANTE EVENTVM CONDITIONIS DEFICIAT. Relictum aliquid fuerat vel pure, vel sub conditione, vel in diem, eumque vel certum, vel incertum. Si quod pure, vel in diem certum relictum, post aditam hereditatem apertasue ta-

tabulas deficeret, id fiscum non reddebat locupletiorem, quia hereditas adita, legatumue, ad heredes transmittebatur. Sin sub conditione, vel in diem incertum, qui pro conditione erat, (a) aliquid relinqueretur, fiscus illud occupabat tanquam caducum, modo heres legatariusue, ante conditionis euentum, vel ante exsistentem diem defecisset, quia antea dies huiusmodi legati non cedit. (b) Hinc CAIVS (c) refert, quum in testamento expressum esset: TITIO, SI VOLVERIT, DO LEGO: id legatum Proculo conditionale visum esse, Titiumque illud ad heredes non transmisisse, nisi ipse, se velle, viuus declarasset. Idem (d) alio loco hanc speciem tractat. Titius libertatem legauerat Sticho, sub conditione, SI REDDIDERIT RATIONES. Reddiderat, sed nondum restituerat reliqua: quærebatur, an & id ad conditionis euentum pertineret? Adfirmat id CAIVS, simulque quærit, si ita legatum fuerit: STICHVS, QVVM RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SVA LIBER ESTO, an Sticho ante conditionis euentum mortuo, contubernalis eius ad libertatem adspiret? Id quoque adfirmat CAIVS, ex ea ratione, quod duplex id videatur legatum, & non vtrique, sed Sticho, conditio reddendarum rationum iniuncta fuerit. Ast IVLIANVS tamen censebat, magis videri hoc casu vtrique eam conditionem adscriptam, ac proinde contubernalem, si Stichus nulla reliqua habuerit, statim liberam fieri posse: sin habuerit, eam non nisi numerata ea pecunia, quam tamen e peculio suo dare nequeat, libertatem consequuturam. Quæ sane Iuliani decisio rationi consentanea quam maxime videtur. Quamuis enim non a contubernali, sed a Sticho rationes reddi iussisset testator: noluerat tamen contubernalem liberari, nisi redditis rationibus, eique adeo hanc conditionem non minus, quam Sticho, adscripserat. Hæc occasione legis nostræ disputauit CAIVS, vt, quid sit ANTE EVENTVM CONDITIONIS DEFICERE, eo facilius intelligeretur. Quem in finem etiam alio loco (e) eleganter obseruat, si sub conditione instituto heredi alius sit substitutus, hunc *pure institutum intelligi, nisi conditio eadem* diserte *repetita sit*. Ex quo sequitur, vt Titio herede scripto, si nauis ex Asia redierit, eique substituto Mæuio, hic defuncto ante nauis reditum Titio, hereditatem adire, & aditam, exclusa fisco, ad heredes transmittere potuerit, etiamsi nauis ex Asia numquam redierit.

(a) L. 75. ff. de cond. & dem.
(b) L. vn. §. 12. C. de cad. toll.
(c) CAI. Lib. XIII. L. 69. ff. de cond. & dem.
(d) CAIVS. Lib. XIII. L. 31. ff. de stat. lib.
(e) CAI. Lib. XIII. L. 73. ff. de hered. inst.

V. Et

V. Et hæc igitur CADVCA ERANT, POPVLOQVE, vel postea Principi, vti reliqua, DEFEREBANTVR ante tempora IVSTINIANI. Is vero primus caduca funditus sustulit, statuitque *primo*, vt & clausis tabulis hereditatem adire liceret: *deinde*, vt dies legatorum & fideicommissorum, pure vel in diem certum relictorum, non ab apertis tabulis cedat, sed a morte testatoris, adeoque statim ad heredes transmittatur, exceptis iis legatis, quæ non transmittuntur, quorumque dies ideo iam antiquitus ab adita demum hereditate cessit, vti vsusfructus, vsus, habitationis, libertatis. Tum *porro*, vt hereditas nondum adita non quidem transmittatur, nisi heredes sint sui, vel extranei intra spatium deliberandi defecerint, nec legati sub conditione vel in diem incertum relicti dies ante euentum conditionis cedat: sed ea omnia tamen, si defecerint, non fiscus occupet, sed vel is, a quo relicta sint, vel substitutus, vel coheres collegetariusue capiat, iure adcrescendi in vsum reuocato. Quæ omnia copiose exsequitur IVSTINIANVS in luculenta, quam sæpe laudauimus, constitutione, (a) quamque etiamnum in ipsis obtinere rerum argumentis, satis constat.

(a) L. vn. §. 5. sequ. C. de caduc. toll.

CAPVT VII.

AD CAPITA LEGIS VIII. ET IX.

DE BONIS EREPTITIIS ET VACANTIBVS.

I. *Caput octauum de bonis ereptitiis egit. Eius sententia.* II. *Hæc quoque bona aliquando dicta caduca. Quæ vt indignis eripiantur. Ea ærarium, postea fiscus, occupauit. Aliquando ærario vel fisco quædam personæ præferebantur.* III. *Caput nonum de bonis vacantibus. Eius sententia.* IV. *Caduca etiam Tacito dicuntur vacantia. Non adita a defuncto hereditas legatumue ab eo non agnitum vacare dicebatur. Quæ legata agnoscenda? Legatorum discrimen. Aerarium etiam occupabat hereditatem omissam vel legatum repudiatum. L. 59. ff. de leg. 2. explicata.* V. *Ius nouum.*

Proxima

I. PRoxima sunt bona EREPTITIA, seu ea, quæ vt indignis auferuntur, de quibus quum VLPIANI (a) fragmentum ex libro XIV exstet: verosimile est, de illis egisse caput legis nostræ nonum, quod tale fuisse arbitramur: (a) VLP. Lib. XIV. L. 9 ff. de his quæ vt indign.

Quæ hereditas, quodue legatum, tanquam indigno erepta ereptumue erit, illa illudue populo defertor.

II. Ait lex: QVAE HEREDITAS LEGATVMVE TAMQVAM INDIGNO EREPTA EREPTVMVE ERIT. His enim fere verbis eam vsam esse, vel inde patet, quod hæc bona ideo EREPTITIA adpellantur VLPIANO. (b) Aliquando, licet minus accurate, & hæc *caducorum* nomine veniunt, (c) quia non minus ac caduca fisco vindicantur. Non obscura tamen est inter caduca & ereptitia differentia. *Caduca* deficientibus post mortem testatoris & ante apertas tabulas heredibus vel legatariis fiunt: ereptitia etiam heredibus legatariisue exstantibus & superstitibus auferuntur. (d) Illa sustulit Iustinianus: hæc illibata seruauit. Ceterum hoc caput non solum ad LEGATA pertinet, ad quæ titulum *de his, quæ vt indignis auferuntur*, retulit Tribonianus, verum etiam ad ipsas HEREDITATES. Vnde & hereditates legataue recte iunguntur in rubrica huius tituli Basilicorum: (e) περὶ τέτων ἐξ ὧν τὰ καταλειφθέντα ληγάτα ἢ κληρονομίαι ὡς ἀναξίων ἀφαιρῶνται: *De iis, quibus vt indignis legata vel hereditates auferuntur.* Loquitur autem lex de hereditatibus legatisue, QVAE TANQVAM INDIGNIS ERIPIVNTVR: nec videntur legislatores nominatim expressisse, quinam indigni sint, quibusue, quod relictum esset, auferatur, quia id iam ex aliis legibus satis constabat. Sane caussæ illæ, ob quas iura hereditatem legatumue indignis eripi iubent, non omnes legi Papiæ, sed pleræque aliis legibus & SCis originem debent. Quare & CONSTANTIVS (f) non vni, sed pluribus legibus id ius tribuit, dum bonorum meminit, *quæ indignis*, LEGIBVS COGENTIBVS, *auferuntur.*

(b) Fragm. tit. XIX. §. XVII.
(c) L. 9. ff. de SC. Silan.
(d) L. pen. ff. de iure fisci L. 26. ad L. Corn. de fals.
(e) Lib. LX. tit. XLII. p. 744. Tom. VII.
(f) L. 26. C. Theod. de adpellat.

Tanquam indignis autem auferebatur, quod relictum erat, vel ob delictum, vel ob neglectam testatoris voluntatem. Ob delictum indigni beneficio testatoris iudicabantur, qui occiderant defunctum, (g) vel qui eius morti caussam culpa vel negligentia sua præ-

(g) L. 7. §. 4. ff. de his quæ vt indign.

praebuerant: (a) qui eius necem vindicare omiserant: (b) qui capitales cum testatore susceperant inimicitias, eiue proterue maledixerant, vel plane mouerant controuersiam status. Quas caussas prae ceteris ad hanc legem nostram vrget VLPIANVS. (c) Nec minus in defunctum eiusue Manes vel in ipsam rempublicam peccasse videbantur, qui ei graue aliquod crimen in iudicio obiecerant: (d) qui, spe improbe festinata, bona sibi ex legitima successione obuentura donatione alioue pacto contra bonos mores in alterum transtulerant: (e) qui contra mandata pupillam sibi commissam, vel mulierem in ea prouincia, in qua officium gerebant, duxerant: (f) qui expilatae hereditatis fuerant conuicti: (g) qui se tacito fideicommisso obstringi passi fuerant ad bona in fraudem legis nostrae incapacibus restituenda: (h) denique, qui commisso adulterio adulterae morientis liberalitatem meruerant. (i)

Sed & iis hereditas legatumue videbatur auferendum, qui aliquid contra supremum testatoris iudicium commiserant, veluti cum testari prohibendo, cogendoue: (k) testamentum eius falsi arguendo, vel tanquam inofficiosum irrito euentu impugnando: (l) tabulas eius celando vel supprimendo: (m) petita bonorum possessione contra tabulas, hereditatem ex substitutione pupillari adeundo: (n) a tutela testamentaria sese excusando, (o) aliudue quidquam committendo, quod testatorem ad expungendum heredis vel legatarii nomen induxisset. (p).

Ast harum caussarum quaedam demum post legem nostram caducariam SCis vel principum constitutionibus inuectae sunt. Ob mortem enim testatoris, culpa heredis vel legatarii acceleratam, id quod relictum erat, ex rescripto Antonini Pii; (q) ob nomen a testatore inductum ex rescripto Marci Aurelii Antonini; (r) ob nuptias tutoris cum pupilla ex SC. Antonini eiusdem & Commodi temporibus facto; (s) ob matrimonium cum muliere prouinciali initum, (t) & delatum testatoris nomen ex rescriptis Seueri & Antonini; (v) ob expilatam hereditatem ex rescripto Antonini Pii, (x) ob celatas denique testamenti tabulas ex constitutione IVSTINIANI (y) eripitur. Ex ipsa tamen lege nostra est, quod hereditas legatumue ei tanquam indigno eripiebatur, qui tacitam fidem in fraudem legis testatori accommodauerat: (z) de quo iure plura infra ad caput huius legis x dicemus. Iam id obseruamus, eam fideicommissi taciti poenam Senatusconsulto etiam ad eos esse por-

(a) L. 3. ff. eod.
(b) L. 17. L. 20 L. 21. ff. eod.
(c) VLP. Lib. XIII. L. 9. ff. eod.
(d) L. 1. ff. eod.
(e) L. 2. §. 3. ff. eod.
(f) L. 2 §. 1. seq. eod.
(g) L. 6. ff. eod.
(h) L. 10 §. 18. L. 23. ff. eod.
(i) L. 13. L. 14. eod.
(k) L. 19. ff. eod.
(l) L. 5. pr. §. 1. L. 15. ff. eod.
(m) L. pen. C. de legat.
(n) L. 2. princ. ff. de his quae vt indign.
(o) L. 5. §. 2. eod.
(p) L. 12. L. 16. §. 2. ff. eod.
(q) L. 3. ff. eod.
(r) L. 12. L. 16 eod.
(s) L. 2. §. 1. eod. iunct. L. 36. L. 62. ff. de R. N.
(t) L. 2. §. 1. ff. eod.
(v) L. 1. ff. eod.
(x) L. 6. eod.
(y) L. 24. C. de legat.
(z) L. 13. ff. de adqu. hered.

porrectam, qui fidem suam in fraudem legis Falcidiae clam accommodassent. Id enim PAPINIANVS (a) & CAIVS (b) diserte testantur.

Ceterum de his lex nostra cauit, vt POPVLO DEFERRENTVR. Aeque igitur ac caduca aerario, posteaque fisco, vindicabantur. Hinc in legibus, quae ad bona ereptitia pertinent, frequentissimae sunt phrases: *Fisco locus est:* (c) *Bona ad fiscum venient:* (d) *Fiscus cum suo onere succedit*, (e) quamuis in lege 6, quae MARCELLI est, Tribonianus ex suo instituto *fiscum* pro *aerario* videatur reposuisse, siquidem MARCELLVS Caracallae imperium, sub quo fisco huiusmodi bona vindicari coeperant, non attigit. Quemadmodum autem aerarium vel fiscus caduca non semper cepit: ita nec semper in bonis ereptitiis exclusit eos, a quibus relicta fuerant. Testis est IVSTINIANVS, (f) qui, vbi de bonis ereptitiis agit: *Quae autem*, inquit, *antiquis legibus dicta sunt de his, quae vt indignis auferuntur, & nos simili modo intacta seruamus, siue in nostrum fiscum, siue* IN ALIAS PERSONAS *perueniant.* Et VLPIANVS: (g) *Lege nobis adquiritur, velut caducum, vel* EREPTITIVM *ex lege Papia Poppaea.* Indigni itaque semper hereditate vel legato excidebant: sed non semper id lucrum aerarium vel fiscus intercipiebat, verum aliquando illud subsidebat in hereditate, vel coheredi accrescebat, vti accurate docuit SCIPIO GENTILIS. (h) Ita sane, excusante se tutore testamentario, (i) legatario celante tabulas, (l) ortaque inter hunc & testatorem inimicitia capitali, (m) id quidem, quod relictum fuerat, tanquam indignis videbatur auferendum, sed ita, vt non aerarium vel fiscus id occuparet, sed vniuersum in hereditate subsideret. Similiter, si vnus ex asse heres, tanquam indignus, priuandus erat, res ad caussam intestati rediisse videtur. Sed haec quidem non ad regulam, verum ad exceptionem pertinent. Quaecumque enim bona ereptitia leges non diserte deferunt certis personis, ea ordinarie populo, vel iure nouo fisco summi imperantis, deferuntur.

III. Iungimus huic capiti octauo nonum, quod de bonis vacantibus egisse, ex fragmentis TER. CLEMENTIS (n) & CAII (o) liquido constat. Ex his autem & L. vn. §. 5. C. de caduc. toll. tale hoc caput fuisse discimus:

(a) L. 11. ff. de his quae vt indign.
(b) L. 23. ff. eod.
(c) L. 2. §. 1. ff. eod.
(d) L. 6. L. 13. eod.
(e) L. 16. §. 2. eod.
(f) L. vn. §. 12. C. de caduc. toll.
(g) Fragm. tit. XIX. §. XVII.
(h) De iure adcresc. cap. X.
(i) L. 5. §. 2. ff. de his quae vt indign.
(l) L. pen. C. de legat.
(m) L. 9. ff. de his quae vt indign.
(n) TER. CLEM. Lib. XV. L. 16. ff. de opt. leg.
(o) CAI. Lib. XIII. L. 14. ff. de suis & legit. her.

Si ante aditam hereditatem agnitumue legatum per damnationem, sinendi modo, vel per præceptionem relictum heres legatariusue decedat, siue heres legatariusue ius suum omittat repudietue, hereditas legatume, ceu vacantia, populo vindicantor, neue heredibus deferuntor.

IV. Bona VACANTIA diuersimode dicuntur. Proprie eo nomine veniunt eorum bona, qui sine herede decedunt, STRABONI (a) ἀδέσποτα, CONSTANTINO HARMENOPVLO (b) ἀκληρονόμητα dicta. Deinde & ipsa caduca *vacantia* adpellat TACITVS, (c) vbi custodes, id est, delatores ideo præmiis lege Papia Poppæa inductos ait, *vt si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus* VACANTIA *teneret*: Vbi recte addit MVRETVS: *Vacantia, deficientia*, CADVCA. Denique lex Papia Poppæa hoc vocabulum non solum ad legata produxit, sed & omnia vacantium nomine complexa est, quæ heres legatariusue vel nolunt, vel non possunt capere post apertas tabulas. Dupliciter itaque accidit, vt bona ex hac lege fiant vacantia. Caussam primam ita lex exprimit: SI ANTE ADITAM HEREDITATEM AGNITVMVE LEGATVM HERES LEGATARIVSVE DECEDET. Si ante apertas tabulas heres legatariusue decesserat, illa quæ ei testamento destinata fuerant, *caduca*: sin post apertas tabulas, sed ante aditam hereditatem vel agnitum legatum; *vacantia* dicebantur. Et sane hereditatem non aditam non transmitti, hodienum expediti iuris est. Sunt tamen quædam caussæ exceptæ. Nam primo suus heres, quum viuo quodammodo patre dominus æstimetur, & quasi ipse sibi heres videatur exsistere, (d) non aditione demum hereditatem adquirit, sed ipso iure heres est, hereditatemque, etiam non aditam, ad quosuis heredes suos extraneosque transmittit. (e) Quam primam exceptionem ita ad hoc legis nostræ caput eleganter expressit CAIVS: (f) *In his heredibus aditio non est necessaria, quia statim ipso iure heredes sunt.* Deinde & sui iuris liberis idem beneficium eatenus concessum est a THEODOSIO & VALENTINIANO Imp. (g) vt hereditatem sibi relictam saltim in descendentes transmittere possent. Præterea & heres extraneus, qui intra tempus deliberandi decessit, id, quod ex anno reliquum est, ex constitutione IVSTINIANI (h) in heredes suos transmittit, ita, vt & hi ante

(a) Lib. XVII.
(b) Lib. III. tit I. §. XVIII.
(c) Annal. Lib. III. cap. XXVIII.
(d) §. 2. Inst. de hered. qual.
(e) L. 7. §. 1. ff. de adqu. her.
(f) CAI. Lib. XIII. L. 14 ff de suis & legit.
(g) L. vn. C. de his qui ante ap. tab.
(h) L. 19 C. de iure delib.

ante elapsum istum annum hereditatem adire, sibique adquirere possint. Reliquis casibus hereditas per cretionem vel pro herede gestionem nondum adquisita, vel nondum petita bonorum possessio ad heredes suos non transmittebatur, idque manifesti atque euidentis iuris esse aiunt DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. (a) Quidquid autem hoc modo non transmittebatur, id sub nomine bonorum vacantium fiscus occupabat. (a) Cod. Hermog. tit. XI. §. II.

Idem erat legatorum fatum. Nam & ea ærario vel fisco deferebantur, SI ANTE AGNITVM LEGATVM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO VEL PER PRAECEPTIONEM RELICTVM, LEGATARIVS DECESSISSET. Quamuis enim dies legatorum pure & in diem certum relictorum ab apertis tabulis cederet: discrimen tamen vetus legatorum efficiebat, vt in quibusdam & agnitione opus esset ad illud penitus adquirendum transmittendumque ad heredes. Legata nimirum relinquebantur vel per VINDICATIONEM, verbis: DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, HABETO: vel per DAMNATIONEM his formulis: HERES DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, DARE IVBEO: vel SINENDI MODO ita: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TINIVM SVMERE, SIBIQVE HABERE: vel denique per PRAECEPTIONEM his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO. (b) Iam facile patet, legata per damnationem, sinendi modo & per præceptionem relicta, nondum agnita transmitti non potuisse. Cui enim per damnationem relictum, is actionem personalem aduersus heredem habebat ad soluendum legatum: (c) sed hæc actio non prius nascebatur, quam sibi dari velle, legatarius declarasset, id est, si agnouisset legatum. Nondum autem natam actionem non transmitti manifesti certissimique iuris est: eamque rationem reddit PAVLLVS, (d) dum scribit: *Post diem legati cedentem actio, quæ* INCHOATA NON EST, *ad heredem non transmittitur.* Cedebat itaque huius legati dies ab apertis tabulis, eatenus, vt, si postea peteretur, heres ab eo tempore & fructus & omnem rei legatæ caussam præstare teneretur: sed petendi ius demum ab agnitione legati nascebatur, nec prius transmittebatur ad heredes. Multo minus ante agnitionem transmittebatur legatum sinendi modo relictum. Hoc enim vtrique, puta heredi & legatario, factum aliquod iniungebat: illi, *vt sineret*, huic vt *sumeret*. (d) Si non sum-

(b) Vlp. tit. XXIV. §. II. Cai. Inst. Lib. II. tit. V.

(c) L. 14. ff. de vsu & vsufr. leg.

(d) Recept. Sent. Lib. III. tit. VI. §. III. B.

sumserat legatarius, nec ius in re illi nascebatur, nec ius ad rem, sed sola adhuc spes erat, quæ in vltimis voluntatibus ad heredes non deuoluitur. Denique quod ad præceptionis legatum attinet: eo modo soli coheredi legabatur. (a) Coheres autem nemo erat ante aditionem. Dum is adibat hereditatem, etiam agnoscebat legatum. Antequam itaque agnouisset, nihil transmittebat, quum ius, quod ipse non habebat, in alios transferre non posset.

(a) Ibid. §. VII.

Solum itaque legatum per VINDICATIONEM relictum communi ista sorte exemtum erat, quod a momento, quo dies legati cedebat, sine agnitione, legatario adquirebatur. Testator enim dum DABAT LEGABAT, ipse ἀμέσως dominium transmittebat in legatarium, eique adeo statim, apertis tabulis, nascebatur ius in re, ex eoque ius vindicandi a quocumque possessore. Siue itaque ante agnitionem decessisset, siue legatum ad se pertinere, iam constituisset: illud transmittebat ad heredes, nec ærario vel fisco erat locus, modo iam patefactæ essent tabulæ testamenti. Et ita intelligenda sunt verba PAVLLI: (b) PER VINDICATIONEM *legatum, etsi nondum constituerit legatarius, ad se pertinere, atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum transmittit.* Quod & VLPIANI (c) locus a Triboniano seruatus præclare docet.

(b) Ibid. Lib. III. tit. VI. §. VII.

(c) L. 12. §. 7. ff. quando dies leg. ced.

Quibus recte intellectis, iam facile patet, cur ad caput nostrum scripserit TER. CLEMENS: (d) *Optione legata, placet non posse ante aditam hereditatem optari, & nihil agit, si optaretur.* Quamuis enim & optionis legatum per vindicationem relinqui posset: dubium tamen non erat, quin legatarius illud ad heredes non transmittat, nisi ipse viuus optasset. Inesse enim huic legato videbatur conditio, *si legatarius viuus elegerit*: qua conditione non exsistente, expediti iuris erat, ius optandi ad heredes non transiisse. (e) Id non ignorantes legatarii, festinare, & ante hereditatem aditam optare solebant, ne ea spes legato potiundi heredibus suis fatis præproperis incideretur. Sed ita festinantem nihil agere, definit TERENTIVS, idemque & IVLIANO, teste PAVLLO, (f) placuit. Si itaque, antequam optasset, legatarius decederet: legatum populo boni vacantis nomine deferebatur.

(d) TER. CLEM. Lib. XV. L. 16. ff. de opt. leg.

(e) §. 23. Inst. de legat.

(f) L. 10. ff. de leg. I.

Hic primus casus, quo hereditates legataque bonis vacantibus accensebantur. Accedit iam alter. SIVE HERES LEGATARIVSVE IVS SVVM OMITTAT REPVDIETVE. Testis huius

ius iuris est VLPIANVS: (a) *Legem Papiam Poppæam, partem non adeuntis caducam facere, & loco non adeuntis ea lege ærarium partis heredem fieri*, scribens. Idem alio loco (b) de legatis: *Post legem Papiam Poppæam*, inquit, *non capientis pars caduca fit*: vbi loco vtroque generatim CADVCVM vocat, quodcumque fiscus præripit heredibus vel legatariis. Proinde & hereditas omissa, & legatum repudiatum accensebantur bonis vacantibus, itemque *si quis, ad quem bonorum possessio pertinebat, ius suum omiserat*. (c) Et huc pertinent species perbellæ, tractatæ a TER. CLEMENTE: (d) Titius fundum eumdem legauerat Scio eiusque seruo, Sticho: illi pure; huic vel pure vel sub conditione. Si Seius legatum vtrumque agnouisset, totum adquisiuisset fundum. Ast suam partem Seius repudiabat, posteaque exsistente conditione, legatum Sticho relictum agnoscebat. Quæstio erat, an hanc partem posset petere? Responsum esse refert TERENTIVS, *partem legati deficere*. Eiusque decisionis non obscura ratio est. Quia enim fundus re ipsa totus Titio legatus fuerat, legatarius autem pro parte adquirere, pro parte repudiare legatum non potest: (e) omnino Titius, sua repudiata parte, id quoque, quod seruo relictum fuerat, repudiasse videbatur. Ast TER. CLEMENS tamen ab hac opinione seiungit sententiam suam, pergitque: *Nisi, si quis dubitet, an exsistente conditione, si seruus viuat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerim. Quod æquius esse videtur.* Paullo obscuriora hæc quibusdam videntur: atque hinc & veteres quidam, & e recentioribus RVSSARDVS, & CHARONDAS legunt: *quod semel ad me pertinere voluerit*, idque de testatore interpretantur. Sed ea admissa emendatione, tota decisionis ratio periret. Ait enim ICtus, potius videri *exsistente conditione, si seruus adhuc viuat*, & iussu domini legatum agnoscat, *omnimodo*, id est *totum*, *domini fieri*, eiusque decisionis suæ hanc addit rationem, *quod semel* dominus id *legatum ad se pertinere voluerit*, id est, quod non agnitione duplici vnius eiusdemque legati opus sit, sed sufficiat, vel eius partem semel agnosci, siquidem, vt recte CAIVS (f) scribit, *qui rem legatam omnino* ALIQVA EX PARTE *suam esse voluit, totam adquirit*. Proinde inuertit argumentum, quo deficere partem legati, alii probauerant, idque telum veluti retorquet. Si enim legatum pro parte adquiri, pro parte repudiari non potest, consequens est, vt

(a) Fragm. tit. I §. XXI.

(b) Tit. XXIV. §. XII.

(c) Vlp. tit. XXVIII. §. VII.

(d) TER. CLEM. Lib. XV L. 59. ff. de leg. 2.

(e) L. 38. ff. de leg. 1.

(f) L. 4 [illegible] de legat. 2.

 altera

altera parte agnita & adquisita, pars quoque altera antea repudiata adquiratur. Quam decisionem suam TER. CLEMENS vel ideo æquiorem existimare potuit, quod iureconsultorum interpretationes fauere non solerent legi caducariæ, isque MODESTINO (a) aliisque iureconsultis cordatioribus *delinquere* non videretur, *qui in dubiis quæstionibus contra fiscum tacite responderit.* Addit postremo TER. CLEMENS: *Idem est, & si duobus seruis meis eadem res legetur.* Nam & tunc Stichi parte repudiata, alteram Dauo sub conditione legatam, exsistente conditione, eoque viuo, agnoscere, agnoscendoque totum legatum adquirere potest dominus. Hi sunt casus, quibus bona fiebant vacantia, eaque tunc omnia CEV VACANTIA, POPVLO VINDICABANTVR, NEVE HEREDIBVS DEFEREBANTVR. Nec ergo heredibus deferebantur, a quibus fuerant relicta, nec accrescebant coheredibus simul institutis, vel legatariis coniunctis, nec denique ad heredes heredum legatariorumue deficientium transmittebantur: sed a fisco omnino præripiebantur. Quare nec cum IAC. GOTHOFREDO addere visum est HEREDIBVS EORVM, quasi de solis heredum legatariorumque heredibus lex loqueretur.

(a) L. 10. ff. de iure fisci.

V. Sed hæc duo legis caducariæ capita non eadem & similia fata subierunt. Prius enim de bonis EREPTITIIS intactum seruari iussit IVSTINIANVS: (b) posterius, reuocato accrescendi iure, veterique principio, quod dies legatorum a morte testatoris cedat, in vsum recepto, & sublato denique legatorum discrimine, in plerisque immutauit. (c) Quamuis enim hereditas non adita hodienum ab extraneo non transmittatur: tamen ea non cedit fisco, sed vel in substitutum deuoluitur, vel coheredi adcrescit, vel in hereditate subsidet, vel, deficiente herede vnico, res ad caussam intestati redit. Quia etiam legati pure vel in diem certum relicti dies hodie a morte testatoris cedit, omniumque legatorum eadem iure nouissimo natura est: legata etiam omnia, licet nondum agnita, ad heredes legatarii transmittuntur. Repudiatum quoque legatum non fiscus vindicat, sed id vel collegatariis re vel verbis vel mixtim coniunctis accrescit, vel apud eum remanet, a quo relictum est. Quare hodie illa tantum bona vacantia sunt, quorum nullus heres exsistit. Ea enim fisco & iure nouo addicuntur, (d) dum intra quadriennium, ex quo, heredem nullum ex-

(b) L. vn. §. 12. C. de caduc. toll.

(c) d. L. vn. §. 5. C. eod.

(d) L. 1. pr. ff. de succeſſ. edict.

exſtare, certum eſſe coeperit, a fiſco agnoſcantur. (a) Fiſcus contra creditoribus tenetur, (b) nec tamen vltra bonorum vires, etiamſi non confecerit inuentarium. (c) Iure tamen nouo fiſco præferuntur collegia in bonis decurionum, nauiculariorum, cohortalium & fabricenſium: (d) & hos participes liberalitatis principalis in bonis ſibi & defuncto communiter donatis antecedunt. (e) De quibus ipſa iuris compendia copioſe agere ſolent, quamuis mores omnium prouinciarum in vſu horum iurium non conſpirent.

(a) L. 1. §. 2. ff. de iure fiſc. L. 10. §. 1. ff. de diu. & temp. præſcr.
(b) L. 11. de iure fiſci.
(c) L. 1. §. 1. ff. eod.
(d) Tit. C. de hered. decur. nauicul.
(e) L. vn. C. ſi liberal. princ.

CAPVT VIII.

AD CAPVT LEGIS DECIMVM, DE FRAVDIBVS, ADVERSVS H. L. ADMISSIS.

I. *Capitis decimi cum reliquis connexio, eiusque ſententia.* II. *Quid ſit in fraudem legis aliquid admittere?* Εὑρήματα *ICtorum.* III. *Fraus legi noſtræ fiebat donationibus mortis cauſſa.* IV. *Inſtitutionibus filiorum familias & ſeruorum, a dominis ante aditionem manumittendorum.* V. *Pecunia credita, legataque liberatione, vel debito ita legato, vt aliquanto plus ſit in legato quam in obligatione. L. 29. ff. de legat. 1. leuiter emendata.* VI. *Vſufructu tanquam annuo legato relicto.* VII. *Fideicommiſſis tacitis, de quibus infra ad caput legis* XIII. *Subſtitutiones, & conditiones quædam legatis adſcriptæ fraudibus non accenſebantur.*

I. HActenus de variis bonorum generibus, quæ ærario vel fiſco vindicari ſolebant, actum eſt. Quemadmodum autem priore legis parte id præcipue agebant legislatores, ne quod nuptiis impedimentum obiiceretur: ita non minore ſollicitudine opus erat, ne ærario cauſſa caduci, caducum, nec non bona ereptitia & vacantia interciperentur. Quum autem huic lucro ærarii quam maxime aduerſari viderentur non modo variæ fraudes, ad eludendam legem ingenioſe excogitatæ, verum etiam ius accreſcendi antiquum, ius ſibi relicta ad heredes tranſmitten-

mittendi, fideicommissa tacita, & caducorum occultatio: de singulis hisce impedimentis actum esse animaduertimus capitibus proxime insequentibus, & decimo quidem, vti ex VLPIANI libro XV, TER. CLEM. libro XVI & PAVLLI libro VI adparet, de fraudibus aduersus hanc legem excogitatis, de quibus ita hoc capite cautum fuisse arbitror:

Ne quis in fraudem huius legis, quo magis caduca & ereptitia is, qui capere non potest, capiat, quidquam admittere velit.

II. NE QVIS IN FRAVDEM H. L. aiunt legislatores. In fraudem vero legis aliquid admittere dicitur, *qui saluis verbis legis* SENTENTIAM *eius circumuenit.* (a) Quemadmodum itaque *contra legem facere* intelligitur, qui id facit, quod lex palam & nominatim prohibet: ita fraus legi fit, *vbi, quod fieri lex noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod distat* ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, DICTVM *a* SENTENTIA: *hoc distat* FRAVS *ab eo, quod* CONTRA LEGEM *fit.* (b) Ingeniosissima enim esse solet improbitas, adeoque facile aliquid fingit atque excogitat, quo legis verba captentur, &, quod ipse legislator diserte non expressit, id ad eludendam legum vim ac potestatem, vel vt TACITVS (c) de hac ipsa lege eleganter loquitur, *ad praemia* poenasque *legis in ludibrium vertenda*, callide adhibeatur. Caue itaque cum huiusmodi fraudibus confundas varias iureconsultorum cautiones, quibus legem aequitate mitigabant, viasque earum rigorem euitandi legitimas inueniebant. Quemadmodum enim fraudes legum sententiam euertebant: ita haec ICtorum εὑρήματα erant cautiones innocuae, & nec verbis nec sententiae legum aduersantes, quibus obseruatis negotia valide explicari, calumniaeque ac sophisticae aliorum artes prudenter euitari possent. Quales cautiones permultas libro singulari Εὑρηματικῶν complexus est HERENNIVS MODESTINVS, cuius non nisi fractae quaedam tabulae commune librorum iuridicorum naufragium euaserunt. (d)

III. Quum itaque & suae legi idem imminere fatum facile animaduerteret Augustus, qui teste SVETONIO (e) iam sua aetate *vim legis* variis artibus *eludi*, experiebatur: id operam dedit, vt omnes huiusmodi fraudes generali sanctione excluderet. Hinc ita scriptum fuisse videtur in lege nostra: NE QVIS IN FRAVDEM

(a) L. 29 ff. de legibus.
(b) L. 30. ff. eod.
(c) Annal. Lib. XV. cap. XIX.
(d) Labitt. Indic. p. 244.
(e) Aug. cap. XXXIV.

DEM H. L. QVO MAGIS CADVCA ET EREPTITIA IS, QVI CAPERE NON POTEST, CAPIAT, QVIDQVAM ADMITTERE VELIT. Frequentiſſima fraus erat, & a ICtis ad hoc caput præcipue tractata, quæ donando admittebatur. Si quando enim ſciebant teſtatores, nec hereditatum, nec legatorum capaces eſſe eos, quibus quid relictum vellent: ſolebant illis mortis cauſſa donare. Sed eam fraudem veteres omnes veluti ex compacto damnant, tanquam contra ſententiam legis excogitatam. Hinc VLPIANVS (a) hanc generalem iuris regulam proponit ad hoc caput decimum: *Illud generaliter meminiſſe oportebit, donationes mortis cauſſa factas* LEGATIS *comparatas. Quodcumque igitur in legatis iuris eſt, id in mortis cauſſa donationibus erit accipiendum.* Ex quo prono alueo fluit, incapacibus non magis donari, quam legari poſſe. Nec aliter PAVLLVS, (b) niſi quod is, SCo ita cautum eſſe, obſeruat, cuius occaſione varias quæſtiones & caſus enucleat, ſed ad generalem magis doctrinam de mortis cauſſa donationibus, quam ad legem caducariam, pertinentes. Vnde iis immorari inſtituti ratio non patitur. Non magis valebat donatio in fraudem legis ea facta formula: VT NVLLO CASV SIT REPETITIO. Quamuis enim ita donari poſſit eo effectu, vt donatarius a donatore ſecurus ſit: (c) non tamen ea formula impediebat ærarium vel fiſcum, quo minus, quod in fraudem legis ita traditum fuerat, reuocaret, & quidem, vt videtur, cum fructibus & acceſſionibus omnibus, quia & *donator*, poſtquam conualuit, *mortis cauſſa donationem condicens, fructus quoque donatarum rerum, & partus, & quod accreuit rei donatæ*, teſte PAVLLO, (d) *repetere poteſt*. Atqui non magis rata erat donatio, in fraudem fiſci vel ærarii facta, quam quæ in fraudem donatoris, qui cogitatione imminentis periculi donans poſtea conualuerat.

(a) VLP. Lib. XV. L. 37. pr. ff. de mort. cauſſ. don.

(b) PAVLL. Lib. VI. L. 35. pr. ff. eod.

(c) PAVLL. in L. 35. §. 4. eod.

(d) PAVLL. Lib. VI. L. 12. ff. condict. cauſſ. dat.

IV. Aliis quoque fraudibus vim ac poteſtatem legum eluſam eſſe, ex aliis quam plurimis fragmentis patet. Sic ſolebant quidam non ipſos incapaces, ſed eos, quos illi in poteſtate habebant, heredes inſtituere, vt, quod ipſi per ſe capere non poſſent, per liberos caperent. Similiter & ſi filius familias incapax eſſet, impune ei plus, quam lex ferebat, relinqui poſſe exiſtimabant, quia non ſibi, ſed patri adquireret. Sed & has artes reiiciunt interpretes, & in his PAVLLVS (e) noſter, cuius eſt hæc regula iuris: *Cepiſſe quis intelligitur, quamuis* ALII ADQVISIIT. Quid

(e) PAVLL. Lib. VI. L. 140. ff. de V. S.

 enim

enim intereſt, ſiue iam ſtatim filius familias ex teſtamento extranei capiat, ſiue in poſterum a patre recipiat. Subtiliſſima etiam erat ars, qua teſtatores ſeruos incapacium inſtituebant, ſub conditione libertatis. Quamuis enim dominum incapacem, nec per ſeruum capere poſſe, haut ignorarent: ita tamen callide inſtrui ſolebat ſcena, vt dominus ſeruum heredem ante aditionem hereditatis manumitteret, ac ab eo hereditatem illam ſibi, tanquam pretium manumiſſionis, clam ſtipularetur. Ita enim duo ſe conſequuturos ſperabant, primum vt nec fiſco vel ærario locus eſſet, ſi non dominus, ſed manumiſſus, hereditatem capere videretur: alterum, vt dominus nihilominus id lucrum obtineret, tanquam pretium manumiſſionis. Sed ſi fraus pelluceret, nihil actum videbatur, quantumuis alias huiusmodi inſtitutiones eſſent licitæ. Et ita intelligendus TER. CLEMENS, (a) qui propoſita hac ſpecie, tum demum *ſeruum* ad hereditatem *admitti* ait, SI NIHIL IN FRAVDEM LEGIS *factum eſſet*.

(a) TER. CLEM. Lib. XVI. L. 82. ff. de adqu. hered.

V. Argutum quoque eſt inuentum cuius PAVLLVS (b) ad hoc caput meminit. Nam primo is, qui incapaci bonorum partem deſtinauerat, ei tantumdem pecuniæ credebat viuus, & poſtea heredem, vt eum liberaret, damnabat. Sed & ſic nihil egiſſe teſtatorem, facile patet. Quid vero ſi ex duobus reis promittendi alter capere poſſet, alter non poſſet, & vtrique tamen legata fuiſſet liberatio? *Tunc*, inquit PAVLLVS, *ſi ſocii non ſint, delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit: cuius petitione vtrumque accidit, vt & hoc commodum ad eum perueniat, & is, qui capit, liberetur.* Nimirum Titius & Seius, correi promittendi debebant mille. Creditor heredem damnabat, vt vtrumque liberaret. Sed Titius cælebs id commodum capere non poterat. Si itaque heres vtrumque liberaſſet, partem Titii nihilominus exegiſſet fiſcus, isque, ſolutis mille, a Seio dimidiam ſummam repetiiſſet, actione ceſſa ab herede: adeoque hic non fuiſſet liberatus. (c) Sin Seium liberaſſet ſolum, peremta etiam eo ipſo fuiſſet obligatio Titii, quia, ſoluente vno correo, vel quocunque modo ſatisfaciente, & alter liberatur. (d) Nec Seius aduerſus Titium actione vlla vti potuiſſet, quia pro eo nihil ſoluerat. Callide itaque PAVLLVS ſuadet, vt, quia heres Seio debeat legatum liberationis, ei deleget Titium incapacem: eo enim ſoluente, & dimidia, quam iure tunc petit Seius, ad eum ſolum

(b) PAVLL. Lib. VI. L. 29. ff. de liber. leg.

(c) L. 2. C. de duob. reis.

(d) L. 2. L. 3. ff. eod.

ſolum peruenit, & ipſe ex teſtatoris iudicio liberatur. Quid vero ſi ſocii ſint? Tunc, inquit PAVLLVS, *propter eum, qui capax eſt, & ille capit per conſequentias, liberato illo per acceptilationem. Id enim eueniret etiam, ſi ſolum capacem liberare iuſſus eſſet.* Contra ſi incapacem ſocium ſolum liberari iuſſiſſet teſtator, neuter fuiſſet liberatus. (a) Hæc de legato liberationis. Quid ſi debitor creditori incapaci legaſſet debitum: an id quoque legatum legi aduerſabatur? Id merito negandum, ſi inutile erat legatum, id eſt, ſi nihilo plus erat in legato, quam in obligatione. Sin lucrum aliquod ineſſet: quod capere legatarius non poterat, id ærarium procul dubio præripiebat. Et huc pertinet alterum PAVLLI (b) fragmentum, quo an debiti legato lucrum inſit, diſquirit, reſpondetque: *Si neque* MODO, *neque* TEMPORE, *neque* CONDITIONE, *neque* LOCO *debitum differatur, inutile eſt legatum.* Paullo obſcurius hic eſt verbum DIFFERATVR, pro quo alii codices, notante IVL. PACIO, habent *proferatur*: ſed eodem ſenſu. Atqui quæſtio eſt de debito legato creditori. Quo caſu quis vtile dixerit legatum, ſi debitum conditione, loco, tempore differatur vel proferatur? Manifeſtum itaque videtur, legendum eſſe *differat*: vt ſenſus ſit, ſi legatum ab obligatione neque modo, neque tempore, neque loco differat, illud eſſe inutile.

(a) Arg. L. 5. §. 1. ff. de donat. inter vir. & vxor.

(b) PAVLL. Lib. VI. L. 29 de legat. I.

VI. Fraus etiam legi facta videtur non vſufructu, ſed reditu patrimonii omnibus annis legato: eoque pertinere videtur fragmentum VLPIANI, (c) quod hæc ſpecies illuſtrare videtur. Titius duxerat Caiam, trium liberorum, ex priore matrimonio ſuſceptorum, matrem. Moriens ei relinquebat, quantum per leges capere poterat, puta decimam matrimonii nomine, tres decimas ob liberos legatariæ ſuperſtites, & præterea tertiam partem vſusfructus omnium bonorum. Vltimum legatum his verbis conceperat: *Tertiæ partis* PATRIMONII MEI REDITVM OMNIBVS ANNIS VXORI MEAE DARI VOLO. Non videbatur hoc annuum legatum, quia non in annos ſingulos, ſed omnibus annis dari iuſſerat maritus. Nec dici poterat vſusfructus legatus, quia reditus fit mentio, cuius legatum quomodo a legato vſusfructus differat, in iure notiſſimum eſt. Sed nondum eo tempore iuris expediti erat, an & reditus legatum morte legatarii exſtinguatur? Aſt hoc caſu Ariſtonem reſpondiſſe refert VLPIANVS, *ad vxoris heredem legatum hoc non tranſire, quia aut vſuifructui*

(c) VLP. Lib. XV. L. 22. ff. de vſufr. leg.

 ſimile

simile esset, *aut huic legato* IN ANNOS SINGVLOS. Non solum ex ea ratione, *quod hæc mens fuisse testatoris videretur*, quam in simili fere specie LABEO, teste IAVOLENO, (a) vrgebat; sed &, quia alias in fraudem legis plus a coniuge cepisset coniux, quam par erat.

(a) L. 41. ff. de vsufr. leg.

VII. Maxime etiam per tacita fideicommissa fraus legi fiebat, de quibus & supra diximus, & infra dicemus accuratius. Iam id addo, substitutiones fraudibus his non accenseri consueuisse, quas præcipue ad id *introductas* ait IVSTINIANVS, (b) *ne fierent caduca*, *& si facta sint*, non ad fiscum, sed *ad certas personas recurrere disponerent*. Hinc si quis cælibem instituerat, incertus, an tempore apertarum tabularum capax futurus sit, ad excludendum ærarium vel fiscum vtiliter ita substituebat: *Titius heres meus esto: si heres non erit*, *Mæuius heres esto*. Ita enim fiebat, vt, Titio cælibe excluso, hereditas non in casum incideret, sed Mæuio in hunc casum substituto deferretur, modo & ipse per legem capere posset. Nec fraudibus accensebantur legata, iis relicta conditionibus, quas iam ad caput sextum ex L. 64. ff. ad L. Falc. & L. 54. ff. de legat. 2. notauimus. Et hinc illis plane similem conditionem ad hoc caput refert PAVLLVS. (c) Fundum quinquaginta dignum legauerat Titius incapaci, sub hac conditione, SI QVINQVAGINTA HEREDI DEDISSET. Fisco hic locum non esse, facile patebat, quia sic nihil lucri perueniebat ad legatarium: sed quærebatur, an non legatum sit inutile? Vti vero TER. CLEMENS iam in L. 54. ff. de leg. 2. id vtile esse demonstrauerat: ita eiusdem sententiæ est PAVLLVS. *Plerique*, inquit, *putant*, *vtile esse legatum:* sed ratio eius illa TERENTIANA paullo est obscurior. Addit enim, ideo vtile hoc legatum plerisque videri, *quia conditionis implendæ caussa detur*, *& constare*, *etiam Falcidiam eum pati posse*. Sed hæc manifesto redolent manum Triboniani. Procul dubio scripserat PAVLLVS: *Plerique putant*, *vtile esse legatum*: *quia conditionis implendæ caussa datur: nam constat etiam legem Papiam hoc legatum pati posse*. Vtile ergo id legatum esse censet dupliciter, quia & legatarius fundum, quem habere eius intersit, data ad implendam conditionem pecunia, accipiat, & lex Papia huiusmodi legatum non improbet, ex quo nullum lucrum perueniat ad legatarium. Sed vti Tribonainus pleraque fragmenta, quæ ad hanc legem pertinebant,

(b) L. vn. pr. C de cad. toll.

(c) PAVLL. Lib. VI. L. 65. ff. ad L. Falc.

bant, ad legem Falcidiam retulit, vt vſum aliquem, abrogatis etiam legibus caducariis, haberent: ita mirum non eſt, eum in hac quoque lege non nihil mutaſſe. Vt autem ad illam reuertamur: ſub finem PAVLLVS adiicit: *Sed ſi quinquaginta aurei legati ſint*, SI QVINQVAGINTA DEDISSET, *dicemus inutile eſſe legatum*, *& magis ridiculum eſſe*, nimirum quia ſic nihil legatum eſt, quinquaginta pro quinquaginta datis. Si quis tamen quinquaginta aureos Romanos rariores ea conditione hiſtorico legaret, ſi quinquaginta aureos daret heredi: vberrimum id videretur legatum: quemadmodum nec illud inutile eſt, ſi quis ita leget: *ſi Titius heredi meo cauerit*, *centum Meuio ſe daturum*, *& heres meus Titio centum dato:* de quo legato agit IVLIANVS. (a)

Sed his fraudibus non opus fuit ab eo tempore, quo IVSTINIANVS caduca ſuſtulit. Ex quo & ratio redditur facile, cur tot conditiones pæne ridiculæ in pandectis occurrant, quas ſi quis hodie legatis adſcriberet, teſtatorem emotæ mentis fuiſſe, deiceraret. Sunt viri docti, qui huiusmodi caſus, ſubtiliter in Pandectis enucleatos, numquam exſtitiſſe putant, ſed ea a ICtis excogitatos arbitrantur, ad leges huiusmodi exemplis illuſtrandas. Sunt etiam, qui ſummæ ſtoliditatis arguunt Romanos, in re ſeria magno conatu maximas agentes nugas, & tot conditionibus abſurdis & ridiculis onerantes heredes & legatarios, vt vel eo tempore, quo teſtamenta conderent, operam videantur dediſſe, vt cum ratione inſanirent. Sed neutri mihi rem acu tangere videntur. Qui titulum de conditionibus & demonſtrationibus euoluerit, pleroſque caſus vere exſtitiſſe animaduertet. Qui vero legem noſtram aliasque plures, quibus teſtatorum licentia adſtricta fuerat, veluti Voconiam, Falcidiam, Fuſiam Caniniam, Iuliam Viceſimariam recte expenderit: facile reddet rationem, cur tot conditionibus tam ſubtiliter inuentis vſi ſint Romani teſtatores: non ideo ſane, quod dulce iis eſſet deſipere, vel nugas agere eo tempore, quo de ſuprema ac decretoria vitæ hora cogitabant, ſed quod huiusmodi artibus opus ſibi eſſe exiſtimarent ad euitantas fiſci calumnias. Iureconſultorum vero erat diſquirere, hasne conditiones ferant leges, an tanquam in earum fraudem excogitatas reiiciant? Quod ſi hodie illæ in teſtamentis noſtrorum hominum exſulant: id felicitati temporum noſtrorum acceptum ferimus, quibus tot legibus non circumſcripta ſunt ſuprema hominum iudi-

(a) L. 84. pr. ff. de leg. 1.

iudicia. Neque tamen ideo dementiæ arguendi Romani, quibus ob principum auiditatem non licebat esse tam candidis atque apertis in testando. Sane si quis principum hodie leges saltim caducarias restitueret, (quod omen auertat Deus!) res ipsa procul dubio doctura esset iureconsultos, mille conditiones æque subtiles in testamentis exstituras, ac olim extiterant apud Romanos. Natura enim ita comparatum est, vt, aucta legum multitudine, crimina etiam sub specie legis inuoluantur, & circumscriptio, vti veterum nonnemo ait, per ius ad iniuriam veniat.

CAPVT IX.

AD CAPITA LEGIS XI. XII. XIII.

DE IVRE ADCRESCENDI, TRANSMITTENDI ET DE TACITIS FIDEICOMMIS.

I. *Alterum caducis impedimentum obstabat ius accrescendi, quod sublatum capite* XI. *Eius sententia.* II. *Iuris accrescendi origo. Illud in hereditatibus prius, quam in legatis, inualuit. Inter quos coniunctos id ius obtinuerit? An & inter verbis tantum coniunctos? An in legato per damnationem? Lex caducaria ius adcrescendi in vniuersum non sustulit. Ius adcrescendi quibus casibus obtinuerit? quibus sublatum sit?* III. *Iustinianus illud in vsum reuocauit.* IV. *Caput duodecimum de iure transmittendi egisse, probatur. Eius sententia.* V. *Expositio capitis & vsus.* VI. *Tacita fideicomissa prohibita sunt capite decimo tertio. Eius sententia.* VII. *Huiusmodi fideicommissa frequentissima. L. 90. ff. de legatis leuiter tentata.* VIII. *Edictum Traiani & constitutio Constantini de his, qui se ipsos deferunt.*

I. Capita legis caducariæ proxima impedimentis, quæ caducis obstabant, remouendis destinata fuisse, capite superiore obseruauimus. Nihil autem caducis magis aduersabatur, quam ius adcrescendi. Portione enim deficiente coheredibus vel legatariis adcrescente, nihil erat, quod in ærarium vel fiscum incideret. Hinc id ius, fisco inimicissimum, Augustus veluti

veluti in exsilium egit, idque capite hoc vndecimo: Siquidem complura fragmenta TER. CLEMENTIS ex libro XVII. PAVLLI ex libro VI. & CAII ex libro XIII. ad ius adcrescendi manifesto pertinent. Ex his autem, aliisque veterum, quæ suo loco laudabimus, testimoniis tale fuisse discimus caput legis nostræ decimum tertium.

Ante apertas tabulas aditamque hereditatem, inter coniunctos heredes legatariosue, ius adcrescendi in iis, quæ caduca vel in caussa caduci sunt, excepto vsufructu legato, ne esto.

II. Ius adcrescendi videtur antiquissimum, & interpretatione prudentum ex ipsis XII tabularum principiis deriuatum. Sanxerant decemuiri: (a) AST SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Inde prudentes collegerunt, nullo modo admittendum heredem legitimum, si quis decessisset testatus, atque inde construxerunt regulam iuris antiqui: (b) *Neminem posse pro parte testatum, pro parte intestatum decedere, earumque rerum, testati puta & intestati, naturaliter inter se pugnam esse.* Quæ quum ita sint: non potuit non inde nasci ius adcrescendi inter coheredes, ita, vt si vel minima pars bonorum alicui titulo institutionis honorabili relicta esset, is, altero deficiente, assem hereditatis totum caperet. (c)

(a) Collat. Leg. Mos. & Rom. tit. vlt.

(b) L. 7. ff. de R. I.

Quamuis autem ea ratio in legata non caderet, siquidem parte legati deficiente, non ideo eueniebat, vt quis pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse videretur: tamen ad hæc quoque ius illud proferendum videbatur prudentibus, quod præsumtio esset, testatorem, dum duos pluresue legatarios in vna re coniunxit, partem deficientem ad collegatarios potius deuolui, quam in hereditate subsidere, voluisse. Itaque inter collegatarios ius adcrescendi valebat *iure coniunctionis.* (d) *Coniunctim autem heredes institui*, vel *coniunctim legari*, definiente CELSO, (e) est *totam hereditatem vel tota legata singulis data esse, partesque concursu fieri.* Coniunctio illa fit tripliciter, vel *re & verbis*, vel *re tantum*, vel *verbis tantum.* (f) *Re & verbis* coniuncti dicuntur, qui in eamdem rem, indistinctis partibus, vnaque propositione vocantur, veluti: TITIO ET MAEVIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO. Si quibus eadem quidem

(c) L. 1. §. 4. L. 13. §. 2. L. 35. L. 74. ff. de her. instit.

(d) L. 16. ff. quib mod vsufr.

(e) CELS. Lib. XXXV. L. 80. ff. de leg. 3.

(f) PAVLL. Lib. VI. L. 142. ff. de V. S. L. 89. ff. de leg. 3.

quidem res, sed diuersis propositionibus, relinquitur, hi *re coniuncti* dicuntur, veluti: TITIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO; MAEVIO EVMDEM FVNDVM DO LEGO. Hi tametsi ad eamdem rem vocentur, & eatenus coniuncti habeantur, quia tamen diuersis vocantur orationibus, aliquando in iure vocantur *disiuncti*: (a) nec interesse videtur, quod ad ius accrescendi attinet, continuis periodis, an in diuersis testamenti locis & paginis ad eamdem rem vocentur, dummodo ex verbis haut adpareat, testatorem, dum fundum Cornelianum, initio tabularum Mæuio legatum, sub earundem finem Sempronio relinquit, priori id legatum voluisse adimere. Idque recte ex L. 33. ff. de legat. contra FR. HOTOMANVM (b) defendit vir doctissimus, VLR. HVBERVS, (c) maximum olim Frisiæ nostræ ornamentum. *Verbis* denique *tantum coniuncti* sunt, qui eadem oratione in rem vnam, sed pro partibus in testamento expressis, vocantur, vt puta: TITIO ET MAEVIO FVNDVM CORNELIANVM DO LEGO EX AEQVIS PARTIBVS. Et has partes tantum intelligi oportet: nam si reipsa diuisæ sint, & testator verbi caussa Titio partem fundi Corneliani cis flumen; Mæuio partem eiusdem vltra flumen; vel Caio & Seio singulos seruos legauerit: (d) non sunt coniuncti, sed separati, nec, vno repudiante legatario, res legata alteri adcrescit. (e) Non magis coniuncti censentur, quando partes intellectuales quidem duobus, sed diuersis orationibus adscribuntur, vt puta: PARTEM FVNDI CORNELIANI TITIO DO LEGO, PARTEM EIVSDEM FVNDI MAEVIO DO LEGO, quia singulis quidem pars rei, sed non vtrique eædem legatæ videntur. (f) Denique nec, quum diuersi heredes diuersis legatariis eamdem rem dare damnantur, coniunctio inter legatarios intelligitur, veluti: TITIVS HERES MEVS FVNDVM CORNELIANVM MAEVIO DATO, CAIVS HERES MEVS EVMDEM FVNDVM SEMPRONIO DATO. (g)

Quod itaque ad coniunctos attinet, inter eos omnes obtinet ius adcrescendi, etiam inter verbis tantum coniunctos, quibus id legis beneficium abiudicant GOVEANVS, (h) FR. HOTOMANVS, (i) ANT. FABER, (l) &, quem primo loco nominare debebam, ὁ πάνυ IAC. CVIACIVS. (m) Quid enim clarius est verbis PAVLLI nostri: (n) *Si vero* VERBIS *quidem* CONIVNCTVS *sit*, *re autem non: quæstionis est*, *an coniunctus* POTIOR

(a) §. 8. Inst. de legat. L. 1. §. 8. ff. de vsufr. adcresc.

(b) Ad §. 8. Inst. de legat.

(c) Prælect. ad Inst. Lib. 11. tit. XX. §. XXVI.

(d) L. 14. §. pen. ff. de legat. 1.

(e) L. 1. pr. ff. de vsufr. adcresc.

(f) L. 1. ff. eod.

(g) L. pen. ff. eod.

(h) De Iure adcresc. n. XXVI.

(i) Obs. lib. VI cap. XII.

(l) Coniect. Lib. VI. cap. I.

(m) Obs. Lib. XXIV. cap. XXXIV.

(n) PAVLL. Lib VI. L. 89 ff. de legat. 3.

POTIOR *sit? & magis est, vt & ipse praeferatur.* Praeferebantur itaque eadem figura coniuncti reliquis. Hinc deficiens portio accrescebat collegatario coniuncto. Sin pluribus diuersa orationis forma rem eamdem legauerat testator, veluti: *Primo & Secundo fundum Aemilianum do lego: Tertio eundem fundum do lego, Quarto eundem do lego: Quinto & Sexto eundem do lego aequis partibus:* tunc deficiente Primo eius portio Secundo; deficiente Quinto; Se to adcrescit, iique reliquis omnibus praeferuntur tanquam eadem figura orationis coniuncti, in quos & onus cum lucro transit. Sin Tertius deficiat, iste, quia disiunctus est, portionem suam omnibus relinquit, sed ita, vt eadem figura coniuncti, veluti Primus & Secundus, Quintus & Sextus, pro vna persona habeantur, adeoque illi, si velint, tertiam vnam; hi alteram cum onere; Quintus reliquam tertiam inuitus, sed sine onere, consequatur. Illud postremo moneo, testatorem ius adcrescendi quidem in legatis; non autem in hereditate prohibere posse, (a) quia si in hereditate prohiberet, ipse pro parte testatus, pro parte intestatus decederet: id quod tamen non contingit, si legatariis non adcrescat. Vnde & heredibus semper cum onere etiam inuitis; legatariis non semper inuitis, sed volentibus, neque semper cum onere adcrescit.

(a) L. 57. §. 1. ff. de vsufr. L. 7. de R. I.

Nullum est dubium, quin haec omnia iure vetere ante legem Papiam Poppaeam obtinuerint. Quum tamen diuersa tum essent legatorum genera: ius adcrescendi quidem locum habebat in legato *per vindicationem* & aliis, non autem in legato *per damnationem*, de quo VLPIANVS: (b) Si PER DAMNATIONEM *eadem res duobus legata sit, siquidem coniunctim, singulis partes debentur, & non capientis pars iure ciuili* IN HEREDITATEM REMANEBAT, *nunc autem caduca fit: Quod si disiunctim: singulis solidum debetur.* Si itaque hunc in modum per damnationem legauerat testator: HERES MEVS TITIO ET MAEVIO FVNDVM AEMILIANVM DARE DAMNAS ESTO: heres singulis praestabat partem eius fundi dimidiam, & alterutra portio deficiens alteri non adcrescebat, sed subsidebat in hereditate. Sin ita heredem damnauerat testator: HERES MEVS FVNDVM AEMILIANVM TITIO DARE DAMNAS ESTO, EVMDEM FVNDVM MAEVIO DATO: singulis heres debebat legatum solidum, id est alteri fundum, alteri praestabat aestimationem:

(b) Fragm. tit. XXIV. §. XIII.

tionem. (a) Vnde & alterius deficiente portione, nihil erat, quod adcresceret alteri, qui iam tum solidum erat ex testamento consequutus. Tale fuit vetus istud inter legata discrimen, cuius eam fuisse rationem arbitror, quod in legato vindicationis & reliquis cum legatariis agebat testator, iisque *ἀμέσως dabat*, *legabat*, vel *sumendi*, *præcipiendique* potestatem faciebat: vnde & iis ius esse videbatur partem deficientem captandi, ad quam essent per coniunctionem quamcumque ab ipso testatore vocati. (b) Contra in legato per damnationem cum herede res erat testatori, quem hic dare facere iubebat. Si itaque persona, cui dare fuerat iussus, deficeret: liberatus videbatur, nec vllum ius esse collegatario, qui, quod debebatur, iam consequutus fuerat, portionem alteri destinatam petendi.

Ceterum ius hactenus explicatum & ante legem Papiam Poppæam valuit, &, si a discrimine legatorum vetere discesseris, hodienum valet, postquam illud ab exsilio reuocauit IVSTINIANVS. Quid vero lex nostra? ANTE APERTAS, inquit, TABVLAS ADITAMQVE HEREDITATEM *ius adcrescendi ne esto*. Vetus illa magnoque cum apparatu agitata quæstio est: an ius adcrescendi in vniuersum sustulerit lex Papia Poppæa? In ea soluenda nec ipse sibi CVIACIVS satis constitit, siquidem illud modo penitus hac lege exclusum esse, docet, (c) modo illud etiam post illam saluum fuisse, contendit: (d) quam viri summi fluctuationem inter variantes eius interpretationes, ex suo instituto notauit EM. MERILLIVS. (e) Et sane vtrimque non deesse videntur rationes, quæ dubiam & viri maximi mentem trahere potuerint. Nam si consideres paullo accuratius, PAVLLVM (f) ad hanc ipsam legem nostram accurate, & copiosius, quam quisquam, de coniunctis & iure adcrescendi disputare: vix est, vt eam doctrinam illa ætate exoleuisse, nulliusque in orbe Romano vsus fuisse arbitremur. Sin verba VLPIANI (g) intueamur: *Sed post legem* PAPIAM POPPAEAM *non capientis pars* CADVCA *fit:* nihil certius videri posset illa de profligato iure adcrescendi sententia. Sed quod sæpe in huiusmodi quæstionibus euenire intelliges, neutra sententia vera; neutra sine exceptione admittenda est. Sustulit omnino lex caducaria ius accrescendi, sed nec in vniuersum, nec inter omnes personas, nec in omnibus legatis sustulit. Quare capiti legis varias inseruimus restrictiones, iam paullo accuratius contemplandas.

Primo

(a) Cai. Inst. Lib II. tit. v. §. v.

(b) Merill. Obs. Lib. vi. cap. xxxii.

(c) Obseru. Lib. xii. cap xi. Paratitl. C. de caduc. toll.

(d) Obs. Lib. xxiv. cap. xxxiv.

(e) Var. Cuiac. Lib. I. Cap. xxxix.

(f) PAVLL. Lib. xi. L. 89. ff. de leg. 3. L. 142. ff. de V. S.

(g) Fragm. tit. xxiv. §. xii.

Primo itaque ius adcrescendi non in vniuersum sublatum erat, sed ANTE APERTAS TABVLAS ADITAMQVE HEREDITATEM. Quidquid enim condito testamento, viuo testatore, deficiebat, id erat in CAVSSA CADVCI. Quod mortuo testatore, ante apertas tabulas deficiebat, CADVCVM fiebat. Apertis tabulis, sed nondum adita hereditate, legatoue agnito, quidquid deficiebat, bonorum VACANTIVM nomine ab ærario vel fisco occupabatur, ac proinde hactenus locus non erat iuri adcrescendi. Ast tabulis apertis, aditaque hereditate, non amplius fisco quidquam spei supererat, & proinde si quid deficeret, id vel coheredibus vel coniunctis collegatariis adcrescebat. Hinc CAIVS (a) ad hoc caput: *Qui semel*, inquit, *aliqua ex parte* HERES EXSTITIT, *deficientium partes etiam inuitus excipit, id est, tacite ei deficientium portiones etiam inuito* ADCRESCVNT. Idem de legatis tradit IVLIANVS, (b) qui legati partem deficientem etiam heredibus coniuncti collegatarii adcrescere, docet, *si tamen* HEREDITAS ADITA SIT. Eodem pertinent Leges 34. & 35. ff. ad L. Aquil. & L. 4. ff. de manum. vindicta, vbi alteri collegatario, altero partem suam post hereditatis aditionem repudiante, pars deficiens adcreuisse dicitur. Simile quid de bonorum possessionibus secundum tabulas obseruat VLPIANVS, (c) vt satis adpareat, adita iam hereditate locum fuisse iuri accrescendi, quod & a viris eximiis, EM. MERILLIO, (d) IAC. GOTHOFREDO (e) & IANO A COSTA (f) satis superque obseruatum est.

Hinc porro sequitur: INTER CONIVNCTOS HEREDES LEGATARIOSVE IVS ADCRESCENDI IN IIS, QVAE CADVCA VEL IN CAVSSA CADVCI SVNT, NE ESTO. Quibus verbis ideo vsi sumus, quia in iis, quæ pro non scriptis habentur, ius adcrescendi, vti ex IVSTINIANI (g) constitutione recte obseruauit MERILLIVS, (h) semper obtinuit, adeoque ad sola caduca &, quæ in caussa caduci sunt, hoc legis caput pertinuit. Quin ex eodem sequitur, vt, quia non omnia caduca fisco cederent, sed in illis quædam personæ, de quibus capite legis caducariæ secundo agitur, fisco anteferrentur, inter huiusmodi personas coniunctas etiam ius accrescendi habuerit locum. Institutis itaque liberis, vel parentibus ad tertium gradum, vel extraneis liberorum iure subnixis, ius adcrescendi inter eos obti-

(a) Cai. Lib. XIV. L. 53. §. 1. ff. de adquir. vel omitt.

(b) L. 26. §. 1. ff. de cond. & dem.

(c) L. 2. §. 8. ff. de bon. poss. secc. tab.

(d) Obs. Lib. V. cap. IV. & XII.

(e) Ad Leg. Pap. p. 349.

(f) Ad §. vlt. Inst. de SC. Orphit.

(g) L. vn. §. 3. C. de caduc. toll.

(h) Var. Cuiac. Lib. I. cap. XXXIX. p. 163.

 nuit

nuit idemque dicendum videtur de eo casu, si huiusmodi personis aliquid per modum legati coniunctim fuerat relictum. (a) His enim ius antiquum, id est, ius adcrescendi, relictum esse diserte fatetur VLPIANVS. (b) Et iam facile adparet, quo pertineant præclara illa TER. CLEMENTIS, (c) CAII (d) & PAVLLI (e) fragmenta, quibus totam de iure adcrescendi doctrinam eleganter & copiose exponunt. Ostendendum enim illis erat, quomodo deficiens portio his personis, ab ipsa lege exemtis, adcresceret, si vel coheredes essent, vel collegatarii mixtim, re, verbisue coniuncti.

Exceptum porro fuisse arbitramur legatum vsusfructus, in quo nec post legem Papiam Poppæam ius adcrescendi exoleuerat. Hinc capiti nostro inseruimus verba: EXCEPTO VSVFRVCTV LEGATO. Vsusfructus enim id habebat singulare, quod eius pars deficiens non fisco vel ærario vindicaretur, sed coniuncto adcresceret, & quidem non solum ante agnitum legatum deficiens, sed &, si iam aliquamdiu vsus fruitus legatarius postea morte interciperetur. (f) Immo vsusfructus deficiens non solum ei, qui tum altera parte vtebatur fruebatur, adcrescebat, sed & illi, qui portionem suam amiserat: (g) quia, vti recte vidit clarissimus A. A. PAGENSTECHERVS, (h) vsusfructus non rei, sed personæ, adcrescebat, (i) quum alias in proprietate portio portioni adcrescat. (l) Quod ius quum lex Papia Poppæa non sustulisset, facile iam reddetur ratio, cur, quum in Digestis nullus de iure adcrescendi titulus singularis occurrat, de vsufructu tamen accrescendo tam verbose egerint veteres iureconsulti.

III. Verum hoc legis caducariæ caput, vna cum caducis, sustulit IVSTINIANVS, (m) qui ius adcrescendi antiquum veluti postliminii iure in vsum recepit, & copiose exposuit in luculenta de caducis constitutione.

IV. Sequens caput decimum tertium omisit vir eximius IAC. GOTHOFREDVS. Sed sunt quædam ex libro XVI VLPIANI, (n) ex libro XIV. CAII, (o) & PAVLLI (p) libro VI fragmenta, quæ, caput hoc de transmissione legatorum egisse, plane persuadent. Et sane non minus caducis obstabat atque aduersabatur ius legatum transmittendi ad posteros, quam ius adcrescendi. Quare & illud restrictum & coarctatum hac lege fuisse, perquam verosimile est. Et quidem, quod ad hereditates attinet, in iis nihil mutauit.

(a) Schulting Iurisprud vet. anteiust. p. 653. 618.
(b) Fragm. tit. XVIII. §. 1.
(c) TER. CLEM. Lib. XVII. L. 17. ff. de opt. leg.
(d) CAI. Lib. XIII. L. 58. ff. de leg. 2.
(e) PAVLL. Lib. VI. L. 89. ff. de leg. 3. L. 142. ff. de V. S.
(f) L. 1. §. 3. ff. de vsufr. adcrescendo.
(g) L. 10. ff. eod.
(h) Admonit. ad Pand. Part. 31. §. 70.
(i) L. 33. §. 1. de vsufr.
(l) d. L. 33. L. 3. §. vet. L. 4 L. S. de bon. possess.
(m) L. vn. § 8. sequ. C. de caduc. toll.
(n) VLP. Lib. XVI. L. 60. de leg. 2.
(o) CAI. Lib. XIV. L. 56 ff. de leg. 2.
(p) PAVLI. Lib. VI. L. 24. quando dies leg.

tauit. Nam & iure antiquo, & post legem Papiam Poppæam, hereditas nondum adita non transmittebatur. Quin ius antiquum ea in re nouo erat rigidius, quod exceptiones illæ, quibus hodie liberorum sui iuris, (a) & extraneorum, intra spatium deliberandi decedentium, heredes (b) vtuntur, posteriore demum æuo a Theodosio, Valentiniano & Iustiniano inuectæ sunt. Ast in legatis res aliter se habet, de quibus cautum fuisse arbitramur:

(a) L. vn. C. de his qui ante apert. tab. (b) L. 19. C. de iure delib.

Legatum, pure aut in diem certum per vindicationem relictum, post apertas tabulas; reliqua huius generis non nisi agnita; conditionalia denique post conditionis euentum, ad heredes transmittuntor.

V. De ipso hoc legatorum discrimine, & diuerso transmittendi iure nihil est, quod hic monendum existimemus post ea, quæ iam ad caput legis nonum monuimus: vbi & sententiam huius capitis veterum testimoniis demonstrauimus. Iam tantum veterum fragmenta, quæ ad caput hoc retulimus, paucis expendere iuuabit. Elegans est species quam ex IVLIANO repetit VLPIANVS: (c) Pater a filio herede legauerat Seio, & huius fidei commiserat sub conditione, vt Titio daret. Titius pendente conditione decesserat. Non sane dubium erat, quin fideicommissum, vtpote conditionale, deficeret, quia eius dies a conditionis euentu cedit, ab eoque tempore demum transmittitur. Sed id quærebatur, quis id fideicommissum lucraretur? Fisco sane non erat locus, quia id erat fideicommissum, quod tum legatis nondum fuerat æquiparatum, nec id erat tacite relictum, vt ideo eripiendum esset. Ast vtrum illud apud filium, a quo legatum, an apud Seium, a quo fideicommissum erat, subsideat, de eo erat quæstio. Quam ita IVLIANVS definit: *Fideicommissum deficiens apud Seium manet, non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommissis priorem caussam habere eum, cuius fides electa est, senatus censuit.* Intelligi MERILLIO (d) videtur SC. Trebellianum, quod fideicommissa, si qua deficerent, non caduca esse, sed apud eum, a quo relicta erant, manere voluerit. Quod SC in animo habuisse oportet etiam MARCELLVM, (e) dum similem quæstionem eodem modo decidit, addita tamen elegante limitatione, *nisi duntaxat vt ministrum* legatarium Seium *elegerit.*

(c) VLP. Lib XVI. L. 60. ff. de legat. 2.

(d) Lib. VII. Obs. cap. XXII.

(e) L. 17. pr. ff. de legat. 2.

(a) PAVLL. Lib. VI. L. 24. ff. quando dies legat.

Paullo fubtilior eft fpecies PAVLLI. (a) Teftator heredem Caio dare damnauerat penum, vel fundum, &, fi non dediffet, decem. Ita conditionale erat legatum. Relicti enim erant decem, fub ea conditione, fi heres penum vel fundum non dederit. Caius, interpellato herede, decefferat. Quærebatur, quid ad heredes fuos transmittat? Refpondet ICtus, decem transmitti. Conditio enim decedente Caio iam exftiterat, quia interpellatus heres, vt fundum vel penum daret, neutrum dederat. Et ita iam facile intelligentur verba Paulli: *Si penum heres dare damnatus fit, vel fundum,* vel aliam quamcumque fpeciem, *& fi non dediffet, decem: ego accepi* a magiftris meis, *& penum legatam, & translatam effe in decem, fi noluerit penum heres dare, & tunc pecuniam deberi, quum interpellatus fundum non dediffet:* id eft vtroque cafu legatam effe non penum vel fundum, fed decem, fub ea conditione, fi heres penum vel fundum non dederit, adeoque heredem Caii petere poffe decem, fi viuus ille heredem interpellauerit. Iam altera fequitur fpecies. Caius, cui hoc modo legatum fuerat, antequam heredem interpellaffet, decefferat: quid tunc transmittebat? Non fane legatum decem aureorum, quia eius legati conditio nondum exftiterat, herede nondum interpellato. Quia tamen & fundus & penus pure & perfecte legatus fuerat, Caius legatum hoc transmittebat ad heredes. Vnde pergit PAVLLVS: *Et fi interea,* antequam heredem interpellauerit, *decefferit legatarius: tunc heredi eius non nifi fundum* vel penum, non autem decem *deberi. Namque quum dictum eft: Publicius heres fundum,* vel penum, *dato, perfectum eft legatum,* & hinc ftatim agnitum transmittitur: *& quum dicit: fi non dederit,* (*penum vel fundum,*) *centum dato: fub conditione fundi legatum ademtum videri eo cafu, quo centum deberi coeperint.* Id eft, perinde habetur, ac fi teftator dixiffet: Decem dato, fi interpellatus penum vel fundum non dederis. *Quorum quia conditio, viuo legatario, non exftiterit, forte quia interpellatus non fit: euenerit, vt ademtio nihil egerit, fundique legatum,* quia purum & perfectum eft, *durauerit.* Subiicit PAVLLVS fpeciem tertiam. Teftator ita Caio legauerat: SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO. Quid tunc transmittet? Si viuus interpellauerit heredem, decem transmittit, quia exftitit conditio. Si non interpellauerit: in heredem Caii nihil deuoluetur. Nam neque penus debebitur,

quæ

quæ non legata eſt: nec decem, quia Caius ante exiſtentem conditionem defecit. Et huc pertinent verba poſtrema: *Plane ſi ſic legatum ſit: Si penum non dederit, decem dato: dicimus, non eſſe penum legatam.* Vt brevi ἀνακεφαλαιώσει rem omnem ob oculos ponamus. Si teſtator ſcripſit: *Heres Caio fundum dato, ſi non dederit, decem dato:* duplex legatum eſt, purum alterum, puta fundi; alterum conditionale decem aureorum. Si itaque Caius, interpellato herede, deceſſit, poſterius legatum transmittit, quia iam exſtitit conditio. Sin nondum interpellato herede ad plures abiit: legatum non poſterius transmittit, cuius conditio nondum exſtitit, ſed prius, quia id purum & perfectum eſt. Denique ſi ita legatum: *Heres, niſi Caio penum dederit, centum dato:* interpellato herede, transmittitur legatum decem aureorum: non interpellato, nec pecunia, quia conditio non exſtitit, nec penus, quæ plane non legata eſt.

Reliquum eſt tertium, quod ad hoc caput pertinet, fragmentum, ex quo diſcimus, id ius non tenuiſſe principem, & quidem ex conſtitutione Antonini. De ea enim CAIVS: (a) *Quod* PRINCIPI *relictum eſt, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus eſt, ex conſtitutione D. Antonini* SVCCESSORI *eius debetur.* Mirum id videri poſſet, maxime in Antonino, eum ſe iure communi exemiſſe, quum alioquin in hereditatibus adeundis, agnoſcendisque legatis nihil ſingulare adfectauerint boni principes. Et miratur ſane ad hunc locum DIONYS. GOTHOFREDVS, qui odioſam hanc conſtitutionem putat, & principis maieſtate indignam. Sed vera ratio eſt, partim quod huiusmodi legatum non perſonæ, ſed dignitati, relictum videretur, quæ ratio acuta ſane & elegans nuper viro celeberrimo, mihique amiciſſimo ſuccurrit: (b) partim, quod Princeps omnibus legibus caducariis, vt ſupra obſeruauimus, nominatim eſſet ſolutus. Hinc is vtebatur iure antiquo, & dies legatorum ei relictorum a tempore mortis teſtatoris cedebat. Ex quo ſane conſequebatur, vt legatum etiam transmitteret non ſolum ad heredem, ſed & ſucceſſorem: nec non, vt transmitteret illud, etiamſi, antequam dies legatorum ex lege Papia Poppæa cederet, ab hominibus eſſet ereptus.

(a) CAI. Lib. XIV. L. 56. ff. de leg. 2.

(b) Gundl. de Principe herede Cap. VI. §. XXXIII.

VI. Progredimur ad caput XIII. quod de fideicommiſſis tacitis & in fraudem legis excogitatis egiſſe, exinde colligo, quod VLPIANVS libro XVIII, TER. CLEMENS libro eodem, CAIVS

libro

libro XV, & PAVLLVS libro ſeptimo de iis copioſiſſime diſputarunt. Eo capite ita cautum fuerat:

Si qui heres legatariusue in fraudem H. L. a teſtatore tacite rogatus ſit, ei reſtituere, qui per H. L. capere prohibetur, isque ſciens dolo malo tacitam fidem teſtatori adcommodauerit, hereditate legatoue, ſibi relicto, priuator, eaque populo vindicantor.

VII. Qualia fuerint tacita illa fideicommiſſa, quibus heredes obſtringere conſueuerint teſtatores, vt hereditatem incapacibus reſtituerent, iam ſupra, vbi de legibus decimariis & ſolidi capacitate egimus, explicatum eſt. Iam ipſa capitis verba paucis interpretabimur: SI QVI HERES, inquit lex, LEGATARIVSVE. Nihil enim intereſt, ab herede incapaci relinquatur, an a legatario, nec, vniuerſale hoc fideicommiſſum ſit, an ſingulare, dummodo plus in ſe lucri contineret, quam fideicommiſſarius per leges capere poſſet. Additur: IN FRAVDEM H. L. Tam ſæpe enim hac fraude ad eludendam legis caducariæ ſeueritatem vtebantur homines vaferrimi, vt apud veteres ſcriptores nihil ea memoretur frequentius. Hinc Scholiaſtes IVVENALIS: (a) *Si vxor, inquit, iure impediatur adultero ſuccedere, ipſe maritus leno ſuccedit adultero heres, vt* PER FIDEICOMMISSVM *res adulteri ad adulteram veniant.* Et HIERONYMVS: (b) *Per* FIDEICOMMISSA *legibus illudimus*, quem locum iam vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, notauit. Vidimus etiam ſupra TERTVLLIANVM (c) hanc fraudem ad pietatem inflectentem, ſcribentemque, ſe, vt vxor promiſſa diuina *in ſolidum capere poſſet, hoc* TACITVM *admonitionis ſuæ* FIDEICOMISSVM *Deo commendaſſe.* Denique CALLISTRATVS, (d) *ſuo tempore eo fere iam decurſum*, refert, *vt fraus legi fieri videretur, quoties quis neque teſtamento, neque codicillis rogaretur, ſed domeſtica cautione & chirographo obligaret ſe, ad præſtandum ei, qui capere non poſſet.* Ceterum iſta fraus in eo conſiſtebat, vt quis A TESTATORE TACITE ROGARETVR, EI RESTITVERE, QVI PER H. L. CAPERE PROHIBERETVR. Si quis ergo in teſtamento rogaret heredem, vel legatarium, vt bona eorumue partem incapaci reſtitueret, id in fraudem legis factum videbatur, ſiue fiduciarius chirographum eo nomine dediſſet, ſiue nuda pollicitatione

(a) Ad Sat. I. v. 55.

(b) Ad Nepotian.

(c) Ad vxor. Lib. I. cap. I.

(d) L. 3. ff. de iure fisci.

ne repromisiſſet, vt docet CAIVS. (a) Quales vero fuerint hi chirographi, iam ſupra oſtendimus, neque id hoc loco repetimus. Præcipue tamen id pro fraude vel dolo habebatur, quod TACITE rogatus eſſet heres vel legatarius. Si quis enim palam rogatus promiſerat, ſe reſtituturum perſonæ, quæ legibus ex teſtamento capere prohiberetur: fideicommiſſum quidem concidebat, aſt illud non occupabatur ab ærario vel fiſco, ſed in hereditatel ſubſidebat, vel apud eum, a quo relictum fuerat, permanebat. Quo pertinet fragmentum PAVLLI: (b) *Nominatim legatum accipiendum eſt, quod, a quo legatum ſit, intelligitur, licet nomen pronunciatum non ſit.* Ita Codices omnes. Sed quum in lege Papia caducaria non quæreretur, a quo legatum eſſet, (id quod non poterat non certum eſſe,) ſed cui aliquid contra leges vel in earum fraudem relictum fuerit: parum abeſt, quin expuncta præpoſitione ſcribendum putem: *quo legatum ſit*, vt *quo* vel ponatur pro *quorſum* vel pro *cui*. Ita enim aliquando loquuntur iureconſulti & ipſe PAVLLO æqualis VLPIANVS, (c) procul dubio more veterum, quos *quoi* pro cui ſcripſiſſe, in vulgus notum eſt. Porro additur: RESTITVERE EI, QVI PER LEGEM CAPERE PROHIBETVR. Puta tempore conditi teſtamenti. Nec enim is incidebat in legem, qui rogatus fuerat, ei reſtituere, qui quum tempore conditi teſtamenti capax eſſet, poſtea demum incapax eſſe coeperat. Quare non dubitat CAIVS, (d) *quin, etſi hoc caſu fideicommiſſum deficiat, id tamen apud eum, qui rogatus erat reſtituere, manere debeat, quia* NVLLA *eius* FRAVS *interueniſſe videatur, niſi in futurum caſum fidem accommodauerit, id eſt, vt, licet capere legibus prohiberi coeperit, reſtituat.* Quare nec ærario locus erat, ſi perſona, cui reſtituenda hereditas, capere poſſet, veluti concubina. Et ita CELSVS pater, quum eſſet in conſilio Ducenni Veri, Cons. ſententiam ſuam omnibus probauit, quum cenſeret, legatum ducentorum concubinæ Otacilii Catuli præſtandum eſſe, quod ipſe liberto reliquerat, petieratque, vt reſtitueretur concubinæ, tametſi libertus viuo teſtatore deceſſiſſet, & legatum remanſiſſet apud Otacilii filiam heredem. (e) Porro non ſufficiebat, heredem legatariumue a teſtatore tacite rogatum eſſe: ſed concurrere oportebat fiduciarii promiſſum, dolo malo factum. Hinc additur: ISQVE SCIENS DOLO MALO TACITAM FIDEM TESTATORI ADCOMMODAVERIT. Qui enim

(a) CAI. Lib. XV. L. 10. pr. de his quæ vt ind.

(b) PAVLL. Lib. VII. L. 90. ff. de leg. 3.

(c) L. 16. §. 12. ff. ad SC. Trebell.

(d) CAI. IBID. L. 10. §. 1. ff. de his, quæ vt indign.

(e) CELS. Lib. XXXVI. L. 29. de leg. 2.

poena dignus videri potuisset heres vel legatarius, cui contra leges aliquid iniunxerit testator, quum ipse fidem nunquam ei obstrinxisset, se improbae isti testatoris voluntati pariturum? Fidem itaque suam adcommodasse debebat fiduciarius, & quidem SCIENS, DOLO MALO. In illa vero quaestione, teste VLPIANO, (a) *nec supina ignorantia ferenda erat, factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda videbatur, vt neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita esset, neque delatoria curiositas exigeretur.* Nec dolum commisisse videbatur filius familias, qui iussu patris tacitam fidem adcommodauerat. Quamuis enim pater per filium tunc nihil adquireret, ne fraudis atque improbitatis suae caperet fructum: filio tamen, mortuo patre, vel facta emancipatione, id factum fraudi non erat, quia, vti CAIVS (b) respondet, non videbatur id filio nocere debere, qui *parendi necessitatem habuerit.*

(a) VLP. Lib. XVIII. L. 6. ff. de iur. & facti ign.

(b) CAI. Lib. XV. d. L. 10. §. vlt. ff. de his quae vt indign.

Si quis ergo ita tacitam fidem sciens dolo malo adcommodauerat: tunc is HEREDITATE LEGATOVE, SIBI RELICTO, PRIVABATVR, EAQVE POPVLO VINDICABANTVR. Hinc primo fideicommissa ipsa hoc modo relicta deficiebant, ne excepta quidem libertate fideicommissaria, cuius alioquin maximus erat fauor: *quum libertas*, teste TER. CLEMENTE, (c) *legibus adimeretur, aut pro non data haberi deberet, aut certe perinde obseruari, ac si a testatore ademta esset.* Sed & si operae serui hoc modo cuiquam relinquerentur, qui tacitam fidem accommodauerat, eo quoque legato fiduciarium priuabat fiscus, quamuis tunc multi non nisi vsum serui relictum censerent. Diserte enim TER. CLEMENS: (d) *Operis serui legatis*, VSVM *datum intelligi, & ego didici*, & IVLIANVS *existimat.* Diuersae nimirum erant veterum de operis seruorum sententiae. Alii eas vsuifructui; (e) alii vsui adsimilabant: Quamuis autem ab vtroque differant, & plus sit in vsufructu, quam in operis, plus in operis, quam in vsu: quum illae nec necessitate aestimentur, & locari aliis possint: (f) aequior tamen TER. CLEMENTI eorum sententia visa est, qui seruorum operas vsui comparabant, quia idem senserat IVLIANVS, a quo ipse sententiam suam haut temere seiungit. Denique fiduciarius non modo suam partem amittebat, verum etiam ius adcrescendi. Quum enim in hereditate pars parti vel res rei adcrescat: (g) nihil sane ei, VLPIANO (h) iudice, potest accrescere, *qui rem non videtur habere.* VIII. Tan-

(c) TER. CLEM. Lib. XVIII. L. VII. ff. de ademt. lib.

(d) TER. CLEM. Lib. XVIII. L. 5. ff. de op. seru.

(e) L. 3. L. 4 ff. eod.

(f) L. 2. ff. de vsu legat.

(g) L. 3. §. vlt. L 4. L. 5. ff. de bon. possess.

(h) VLP. Lib. XVIII. L. 83 ff de adqu. her.

VIII. Tantus erat legis caducariæ rigor. Aſt æquitate motus TRAIANVS eum quodammodo temperauit, ſtatuitque, *vt quicunque profeſſus eſſet, vel palam vel tacite relictum ſibi, quod capere non poſſet, & probaſſet, iam id ad ſiſcum pertinere: etiamſi id non poſſideret, ex eo quod redactum eſſet, partem dimidiam ferret.* (a) Poſtea & CONSTANTIVS (b) A. Maximo Rationali Hiſpaniæ reſcripſit, vt ſi ipſe, qui tacitam fidem teſtatori adcommodauit, ſtatim ſe deferret, is partem tertiam præmii loco auferret: ſin vxor fideicommiſſaria; illa dimidiam conſequeretur cum priuilegio optionis: occultator vero geſtorum, exutus omni patrimonio, deportaretur in inſulam. Sed poſtquam pleræque leges, quæ cælibes & orbos incapaces eſſe iuſſerant, ab ipſo CONSTANTINO; reliquæ extremis reip. temporibus ſublatæ fuerunt, ac denique IVSTINIANVS ipſa etiam caduca abrogauit: nihil cauſſæ ſuberat, cur homines tacitis huiusmodi fideicommiſſis legi iam intermortuæ illudere cuperent.

(a) PAVLL. Lib. VII. L. 13. §. 1. ff. de iure fisci.
(b) L. vn. C de his, qui ſe defer.

CAPVT X.

AD CAPITA LEGIS XIV. ET XV.

DE PRAEMIIS DELATORVM ET ONERIBVS FISCI.

I. *Caput* XIV. *de delatorum præmiis. Iis præmia fuiſſe propoſita, demonſtratur. Sententia huius capitis.* II. *Quis deferre potuerit? Delator non niſi ſi conuicerit, præmia capiebat. Calumniæ & præuaricationis poena. Quantum fuerit delatorum præmium? Rationes ad ærarium deferendæ. Quadruplatores. Delationes plane ſublatæ.* III. *Edictum Traiani de iis qui ſe ipſi deferunt, expoſitum.* IV. *Caput vltimum de oneribus fiſci.* V. *Aerarium vel fiſcus ſuccedens tenebatur ad æs alienum. Nec non ad legata, fideicommiſſa & reliqua onera præſtanda. Fiſcus & omnes actiones adquirebat.*

I. Isdem commentariorum libris, quibus caput ſuperius illuſtrarunt VLPIANVS, & PAVLLVS, etiam de præmiis delatorum diſputarunt. Delatores autem præmiis ad caduca deferenda fuiſſe inductos, multis veterum teſtimoniis conſtat.

(a) Lib. III. Ann. cap. XXV. TACITVS (a) sane *omnem domum* DELATORVM *interpretationibus subuersam* refert. Et paucis interiectis: (b) *Acriora*, inquit, *ex eo vincla, inditi custodes, & lege Papia Poppæa præmiis inducti, vt, si a priuilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret.* Vbi *custodes* non alii, quam delatores. Quantum fuerit, quod abstulerunt, præmium, parum constat. Quum autem SVETONIVS (c) auctor sit, Neronem *præmia delatorum Papiæ legis ad quartas redegisse:* facile patet, ea satis magna antea fuisse, & fortean tertiam aut semissem bonorum, quæ ad ærarium detulissent, complexa. Posterius mihi videtur verosimillimum, vel ideo, quod TRAIANVS, vti paullo post videbimus, tantumdem reliquit iis, qui se ipsos essent delaturi. Et hæc etiam ratio me retrahit, vt non adsentiar BEROALDO, quartam illam apud SVETONIVM non intelligenti de quarta bonorum, quæ quis detulerit, sed de quarta præmii ipsis constituti lege Papia Poppæa, quod quartam bonorum partem fuisse existimat. Neque tamen hæc pro certo adfirmare licet, videturque consultius, caput hoc cum GOTHOFREDO mutilum ita proferre:

(b) Id. ib. cap. XXVIII.

(c) Neron. cap. X.

Si quis incapaci relictum ad ærarium detulerit, & conuicerit, præmii nomine ---- partem bonorum consequitor.

II. SI QVIS, inquit lex, INCAPACI RELICTVM AD AERARIVM DETVLERIT. Deferre autem poterant, qui & accusare. Non igitur mulieres, nec viri clarissimi, nec damnati, nec milites ac veterani, nec qui tutores vel curatores, aut procuratores fuerant, nec venditores earum rerum, quas deferunt: ceu singulari de delatoribus libro docuit MARCIANVS. (d) Ii omnes deferre non poterant. Reliquis deferre licebat, iique id faciebant tam frequenter, vt omnis domus, omnis pæne subuerteretur familia. Ne tamen calumniis suis pessumdarent rempublicam: variis legibus SC & constitutionibus principum coercenda videbatur hominum audacia. Primum enim præmii tunc demum fiebant participes, SI CONVICISSENT, id est si fraudem legi factam, aut caduca celari, iudici fidem fecissent. Deinde ne & innocentes ficta opprimerentur calumnia, eiusmodi scelus puniebatur grauissime: sed non nisi sub bonis Principibus. Sic sane Titus Imp. teste PLINIO, (e) exempla primus fieri iussit in delatoribus, quos, vti SVETONIVS (f) refert, adsidue in foro flagellis ac fustibus cæsos, ac nouissime traductos per Amphitheatri harenam, par-

(d) L. 18. ff. de iure fisci.

(e) Paneg. cap. XXXV.

(f) Tit. cap. VIII.

partim subiici in seruos, ac venire imperauit, partim in asperrimas insularum iussit auehi. Deinde & Domitianus, adhuc bonus, reos, qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependissent, vniuersos discrimine liberauit, nec repeti, nisi intra annum, eaque conditione permisit, vt accusatori, qui caussam non teneret, exsilium poena esset. Idem fiscales calumnias magna calumniantium poena repressit, ferebaturque vox eius: Princeps, qui delatores non castigat, irritat. (a) Sequutus est principatus Neruæ, quem PLINIVS (b) magna quædam edicto Titi, quo delatorum calumnias represserat, adstruxisse; XIPHILINVS (c) autem seruos & libertos, dominis & patronis periculum facientes, poenis adfecisse, refert. Sed nemo seuerior Traiano, magnifice ideo collaudatus a PLINIO. (d) Quum enim renatum esset illud delationis malum, multique reperirentur, qui quasi grassatores & latrones non solitudinem, non iter, sed templa & fora, insederant, nullaque iam testamenta secura, nullus status certus, non orbitas, non liberi prodessent: Traianus instituit delatorum iudicium, & quotquot calumniæ conuictos intelligebat, stigmate ex lege Remmia vstos, & impositos nauibus, in insulas deferri iussit. Sæpe & insequentes principes eadem seueritate in delatores animaduerterunt. Hadrianus, teste MAVRICIANO, (e) rescripsit, eamdem poenam ferre delatorem debere, si citatus per edictum non responderit, qua teneretur, si caussam non probasset. Postea senatus censuit, si delator tribus edictis apud Præfectum ærario adesse iussus, sese non stiterit, secundum possessorem esse pronunciandum, & a delatore tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea caussa, quam detulerit, remaneret, si eam professionem impleflet. (f) Si delator abolitionem petebat, quod errasse se diceret, iudicem cognoscere iusserat Senatus, & si errasse delator visus sit, imprudentiæ veniam dare, sin dolus pelluceret, calumniæ poenam infligere: (g) quæ sæculo adhuc tertio erat stigma ex lege Remmia fronti impudicissimæ inustum. (h) Qui delatorem subiecerat, is tantum deferre tenebatur in ærarium, quantum præmii nomine consequuturus fuisset delator, si vicisset. (i) Hæc omnia sub Antonino Pio, cui æqualis MAVRICIANVS fuit, censuit Senatus: de quo IVL. CAPITOLINVS: (l) QVADRVPLATORES *exstincti sunt. Publicatio bonorum rarior, quam vnquam, fuit* Post quem & de Marco Aurelio Antonino, principe optimo, IVL. CAPITOLINVS (m) obseruat, *eum calumniis quadruplatorum intercessisse, adposita*

(a) Suet. Domit. cap. IX.
(b) Panegyr. cap. XXXV.
(c) In Nerua.
(d) Ib. cap. XXXIV.
(e) MAVRICIAN. Lib. III. L. 15. §. 2. ff de iure fisci.
(f) IBID. L. 15. §. 4.
(g) IBID. L. 15. pr.
(h) L. 1. §. 2. ff. ad SC. Turpill. L. 13. ff. de test.
(i) MAVRICIAN. IBID. d. L. 15. §. 1. ff. de iure fisci.
(l) M. Anton. Pii cap. VII.
(m) M. Anton. cap. XI.

ta falsis delatoribus nota, *& delationes*, *quibus fiscus augeretur*, *contemsisse*. Tot SCis, tot optimorum principum constitutionibus opus fuit ad reprimendam delatorum audaciam.

Quid vero, si conuicissent? Tunc PARTEM BONORVM PRAEMII NOMINE CONSEQVEBANTVR: cuius præmii præter auctores supra excitatos meminit etiam IVNIVS MAVRICIANVS. (a) Quanta hæc fuerit pars bonorum, & quo sensu eam ad quartam redegisse dicatur Nero, iam sub initium huius capitis dispeximus. Ea pars vt iuste æstimaretur, is, a quo hereditas eiusue pars tanquam caduca euincebatur, rationes ad ærarium deferre tenebatur. Si falsas detulisse argueretur: de eo præfectus ærario cognoscebat, & quantam fraudem inueniebat, tantam pecuniam deferri iubebat in ærarium. Non autem post Neronis tempora istud præmium quartam bonorum delatorum partem excessisse videtur, quia pæne semper ab eo tempore quadruplatorum occurrit cognomen. Quid? quod hæc delatorum præmia paullatim prorsus ab vsu recessisse videntur, quia demum infame visum est, alios ad ærarium deferre, nisi quis id nullo inductus præmio, vltionis vel reip. caussa detulisset, (b) vel serui fiscales caussam fisco prodidissent. Hinc PAVLLVS de suis temporibus: *Omnes omnino*, inquit, *deferre alterum*, *& caussam pecuniariam fisco nunciare prohibentur*. *Nec refert*, *mares istud*, *an feminæ faciant* : *serui*, *an ingenui*, *an libertini*, *an suos*, *an extraneos deferant* : *omni enim modo puniuntur*. Similiter puniebantur MANDATORES, quos vocant SVETONIVS, (c) CALLISTRATVS (d) & MARCIANVS, (e) vel, vti PAVLLO (f) adpellantur, SVBORNATORES, qui, quum ipsi deferre non possent, alios, vt puta seruos fiscales, subornabant. Illos tunc subornati prodere atque exhibere tenebantur, (g) eadem cum delatoribus poena adficiendos. (h)

III. Sed & aliud aduersus delatores remedium reperit Traianus Imp. edicto cauens, *vt*, *si quis*, *antequam caussa eius ad ærarium deferatur*, *professus esset*, *eam rem*, *quam possideret*, *capere sibi non licere*, *ex ea partem fisco inferret*, *partem ipse retineret*. (i) Licebat itaque omnibus, se ipsos deferre, &, quia nullo iudicio contradicto opus erat, iis quoque id beneficium dabatur, quibus alios deferre haut licebat, veluti feminis & adolescentulis in pupillari ætate constitutis, (l) modo se ipsos tantum deferrent. Quod adeo rigide exigebant ICti, vt nec illud, quod seruo relictum fuerat, a domino deferri paterentur. (m) Dubitabatur etiam, an heres eius, qui contra leges

(a) IBID d. L. 15. §. 1. eod.
(b) Paull. Recept. Sent. Lib. tit. XIII. §. 1. II.
(c) Tit. cap. VIII.
(d) L. 2. §. L. 23. ff. de iure fisci.
(e) L. 24 ff. eod.
(f) Rec. Sent. ibid. §. II.
(g) L. 24. ff. de iure fisci.
(h) Paull. ibid. & d. L. 24.
(i) PAVLL. Lib. VII. L. 13. pr. ff. de iure fisci.
(l) VLP. Lib. XVIII. L. 16. ff. dod.
(m) PAVLL. Lib. VII. d. L. 13. §. 8.

leges caperet, deferre se posset; ast Diui fratres, quos vocant, rescripserunt, ita demum deferre posse, si is, cui iusto plus datum fuerat, morte præuentus, per angustias temporis deferre se non poterit. (a) Sed hoc ita habebat locum, si iam defunctum eo animo fuisse liqueret, vt se deferret. Nam si ideo dissimulasset, quod rem occultari posse speraret: heres eius ex rescripto Hadriani nihil vltra vulgare præmium, puta, quod alii delatores caperent, non autem dimidiam bonorum partem, consequebatur. (b)

(a) IBID. L. 13. §. 6. ff. eod.

(b) IBID. L. 13. §. 5.

Professio illa fieri debebat, antequam caussa ab alio deferretur: nec deferendum erat aliud, quam, quod lateret, non quod iam fisci esset. (c) Nec tamen fraudi erat, alium ante apertas tabulas caducum detulisse, dum ipse statim apertis tabulis profiteretur. Huiusmodi enim professionem recipi iusserat Antoninus, neque dignam esse præmio statuit tam præcipitem alterius festinationem. (d) Porro profiteri quis debebat, eam rem, quam possideret, sibi capere non licere. Hinc id Traiani beneficium proprie pertinebat ad eos, qui iam huiusmodi bona contra leges possiderent. Ast postea idem Princeps edicto significauit, *vt, si qua profiteretur, vel palam vel tacite sibi aliquid relictum, quod capere non posset, probaretque, iam id ad fiscum pertinere, etiamsi id non possideret, ex eo tamen, quod relictum sit, a Præfectis ærario partem dimidiam ferret.* (e) Nihil quoque intererat, quæ caussa impediret, quo minus quis posset capere, verbi caussa cælibatus, vel orbitas: (f) modo essent bona caduca, non ereptitia, ad quæ edictum non pertinebat. (g)

(c) IBID. L. 13. §. 3.

(d) IBID. L. 13. §. 7.

(e) IB. L. 13. §. 1.

(f) L. 13. §. 2.

(g) IB. L. 13. §. 9.

Ceterum deferentes se capiebant dimidiam bonorum, quod præmium quum dubitaretur, an & ad eius, qui se detulerat, heredes pertineret: Hadrianus rescripsit, vt, licet ante decessisset is, qui se detulerat, quam id, quod detulerat, fisco addiceretur, heredem tamen eius maneret præmium. (h) Idemque princeps constituerat, vt si quis, incapacem se falso existimans, per errorem fuisset professus, id ne ei fraudi esset, quod deinde & Pius, diuique fratres probarunt. (i) Vnde non erat dubium, quin, cognita caussa probataque, ei esset restituendum id, quod per errorem detulisset, ipsique præter ius abstulisset ærarium. De constitutione CONSTANTINI, (l) qua id edictum illustratum est, iam superiore capite diximus.

(h) IB. L. 13. §. 4.

(i) IB. L. 13. §. 10. ff.

(l) L. vn. C. de his qui se def.

IV. Reliquum est caput postremum de oneribus fisci, ad quod fragmenta quædam VLPIANI ex libro XVIII & PAVLLI ex libro VII pertinent. Id cum IAC. GOTHOFREDO tale fuisse arbitramur:

Ca-

Caduca non nisi deducto ære alieno, iisque conditionibus, & oneribus, quibus relicta erant, populo adquiruntor.

V. CADVCA fiscus capiebat loco heredis vel legatarii deficientis. Quemadmodum itaque, quoties portio deficiens coheredi adcrescit, toties is & omnia in se onera suscipit: (a) ita nihil æquius videtur, quam eadem conditione ærarium capere caduca, qua illud adquisiturus fuisset heres. Hinc NON NISI DEDVCTO AERE ALIENO, IISDEMQVE CONDITIONIBVS ET ONERIBVS, QVIBVS RELICTA ERANT, caduca POPVLO ADQVIREBANTVR. Primo itaque deducebatur æs alienum, de quo VLPIANVS: (b) *Sicuti legata non debentur, nisi deducto ære alieno: nec mortis caussa donationes debebuntur, sed infirmantur per æs alienum. Quare si immodicum æs alienum interueniat, ex re mortis caussa sibi donata nihil aliquis consequitur.* Eodem itaque iure ærarium vel fiscus vtebatur, siquidem succedens nec quidquam lucrabatur, nec aliis soluebat, nisi deducto ære alieno. Deinde sicuti circa Falcidiam interuallum temporis & interusurium minorem faciebant quantitatem legati, sub conditione vel in diem relicti: ita eodem iure vtebatur fiscus, si forte huiusmodi legatum, tanquam caducum, occuparet. (c) Porro & iisdem conditionibus parere debebat fiscus, quibus persona, a qua ad ipsum, quod relictum est, peruenit, sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicabat, vti ait PAVLLVS. (d) Hinc si legatus esset vsusfructus Stichi, aut decem, si nauis ex Asia redierit: ærarium occupans hereditatem non prius præstabat vsumfructum, quam conditio alterius legati exstitisset, ne potestas, quæ heredi relicta erat, vtrum velit, dandi auferretur. (e) Quemadmodum porro D. Pius ab eo, qui annua legata præcipere ad distribuendum iussus erat, vetuit cautionem exigi, *cessantium partes reddi*, nisi aperte cauere iussus esset: ita nec eam cautionem exigere poterat ærarium vel fiscus, si ei hereditas tanquam caduca deferebatur. (f) Paucis omnia complectitur IVLIANVS: (g) *Quotiens lege Iulia bona vacantia,* (adde & caduca,) *ad fiscum pertinent: & legata & fideicommissa præstantur, quæ præstare cogeretur heres, a quo relicta erant.* Contra & id priuilegium fisco competebat, vt non solum actiones defuncti ad eum una cum hereditate transirent, sed & is bona omnia in fraudem fisci alienata reuocaret, (h) & ea quoque, quæ heres vel defunctus adquirere omiserat, tanquam alienata, ab omni possessore retraheret. (i).

(a) VLP. Lib. XVIII. L. 61. ff. de leg. 2.
(b) VLP. Lib. XVIII. L. 66 §. 1. ff. ad L.
(c) In. L. 66. princ. ff. eod.
(d) PAVLL. Lib. VII. L. 60. ff. de cond. & demonstr.
(e) PAVLL. Lib. VII. L. 21. ff. de vsufr. leg.
(f) PAVLL. Lib. VII. L. 7. ff. si cui plus, quam per L. Falc.
(g) L. 96. §. 2. ff. de legat. 1.
(h) L. 46. ff. de iure fisci.
(i) L. 45. pr. ff. eod.

KAI TATTA MEN TATTA.

ADDENDA ET EMENDANDA.

P. 8. lin. vlt. pro *delibuto* lege: *delibato*.
P. 11. lin. 7. pro *non codices* lege: *nec codices*.
P. 14. lin. 17. pro *legis*, πληθυντικῶς lege: *legis*, *&* πληθυντ.
in margine lege *L.* 55. *ff. de legat*. 1.
P. 15. lin. vlt. pro *Salmazii* lege: *Salmurii*.
P. 16. lin. 2. pro *poene* lege: *pæne*.
P. 17. lin. 19. pro *& hoc quidem priore libro* lege: *& secundo quidem libro*, & in margine: *Lib.* II. *cap.* I. *sequ.*
P. ead. l. 20. pro *posteriore* lege: *postremo*, & in margine: *Lib.* III. *toto*.
P. 19. l. 23. pro Ῥομαῖοι lege: Ῥωμαῖοι.
P. 22. lin. 4. pro *vt pote* lege: *vtpote*.
P. 23. l. 5. 6. pro *dudissent* lege: *duxissent*. & l. 7. pro *xuxissent*: *duxissent*.

P. 27. lin. 17. post verba: *quamplurimos procreari*, adde: Nec alium sibi proposuerat vrbis æternæ parens, quum teste DIONYSIO HALIC. Lib. II. necessitatem ciuibus imponeret educandi omnem virilem prolem, & e filiabus primogenitas, vetaretque vllum foetum trienni maiorem necare, nisi si quis infans mutilus, aut prodigiosus statim in ipso partu adparuisset. Hunc enim solum exponere licebat per legem Romuli, dummodo eum insignitum & monstrosum iudicassent quinque vicini proximi. Quumque Romulus reliquas femellas exponi concederet, & contra mulctam, immo & dimidiæ bonorum partis publicationem interminaretur iis, qui masculum exposuissent: quis dubitet quæso, quin ea lex ad locupletandam ciuibus vrbem cum maxime fuerit comparata?

P. 30. lin. 8. post vocabulum *euanuit*, adde: nisi quod earumdem legum meminisse etiam videtur DIONYSIVS HALIC. Lib. IX. p. 580. Dum enim fabulam de tot Fabiis semel occisis erudite refellit, hoc inter alia argumento vtitur: Ὁ γὰρ ἀρχαῖος αὐτῶν νόμος γαμεῖν τε ἠνάγκαζε τὺς ἐν ἡλικίᾳ καὶ τὰ γεννώμενα ἅπαντα ἐπάναγκες τρέφειν· ὃν ὐκ ἂν δή πυ κατέλυσαν οἱ Φάβιοι μόνοι, πεφυλαγμένον ἄχρι τῆς ἑαυτῶν ἡλικίας ὑπὸ τῶν πατέρων. *Nam prisca lex cogebat eos, qui per ætatem possent, vxores ducere, &, vt omnes liberos susceptos, educarent, necesse erat. Quam legem diligenter*

vsque ad aetatem suam a maioribus seruatam, *haudquaquam soli Fabii comtemsissent.*

P. 33. lin. 4. post verba: *augendo patrimonio* adde: Et hinc fortassis tam frequenter libertatem ancillis datam legimus sub conditione, si ter peperissent. Exemplum Arethusae est in L. 15. & L. 16. ff. de statu hom. nec non in L. 3. §. 16. ff. de statu lib.

P. ead. lin. 25. post verba: *Albini euincit* adde: Ceterum ad bellissimam hanc. L. 7. §. 3. ff. de bon. damn. duo adhuc obseruasse iuuabit. Alterum, quod iam a viro summo, Corn. van Bynkershoek Obs. Lib. II. Cap. XVI. animaduersum est, hanc benignitatem Hadriani adscribendam non esse Legi Iuliae & Papiae, cui illam Lipsius Exc. ad Tacit. Lib. III. cap. XXV. adscripserat, nec vlli alii iuri ordinario, quod semper & vbique viguerit, sed priuilegio principis humanissimi, quod ad exemplum trahi non solet. Alterum ad postrema istius legis verba, haut parum obscura, pertinet. Quid enim sibi volunt illa: *Quae manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint vniuersa?* Vir summus, quem laudaui, illa emendat, sed, quae est eius modestia, timidiuscule: *quae manifeste dabunt tot possessores*, *etiamsi acceperint vniuersa.* Quid vero si retineamus lectionem & notionem verbi *manifestare* vulgarem? Quid si ponamus, fiscum iam Albini bona occupasse, eaque vendidisse sub hasta: liberorum autem misertum Hadrianum ea restitui iussisse? Videtur tunc sane rescribere potuisse: *Ideoque illis* (liberis Albini damnati;) *paterna sua*, (sub hasta vendita,) *concedi volo: quae manifestabunt*, (id est, fisco indicabunt) *tot possessores*, (qui a fisco illa emerunt,) *etiamsi acceperint uniuersa*, (id est, licet illa vniuersa per modum sectionis emerint, traditaque iam distraxerint.) Atqui durum est, eas a fisco semel venditas, retrahi, atque emtoribus iterum extorqueri. Durum omnino, sed quod facile fauor liberorum excusabat, maxime quum emtores pretium reciperent. Neque huius generis decreta principum insolita esse, vel pax, quae nuper inter Carolum, Augustissimum Imperatorem & Regem Hispaniae coaluit, satis superque euincit. Ceterum & aliam Hadriani liberalitatem memorat Spartianus in Vit. Hadr. cap. VII. ad quam ipsam quoque numero liberorum prouocatus est: siquidem *senatoribus, qui non vitio suo decoxerant, patrimonium pro* LIBERORVM MODO *expleuit*,

P. 38.

P. 38. l. 30. pro *Census Cæsare* lege: *Census a Cæsare*.

P. 39. lin. 31. post *faciebat* adde parenthesin.) lin. 34. pro *Zozimus* lege: *Zosimus* l. 35. tolle: *quasi*.

P. 41. l. 6. pro *Iuliæ rogationes* lege: *Iulias rogationes*.

P. 42. lin. 12. pro *detulit* lege: *retulit*.

P. 43. lin. 9. pro *Geminis* lege: *feminis*.

P. 45. lin. 4. pro *Cos. Furnius* lege *C. Furnius* lin. 5. pro *pollic.* lege: *Pollio*.

P. 46. lin. 29. pro *negat vir clarissimus*, lege: *negant viri clarissimi*.

P. 51. lin. 2. post *constat*, adde parenthesin.)

P. 54. lin. 7. pro *Horisius* lege *Norisius*.

P. 56. lin. 2. dele: *deducendæ*.

P. 74. laterc. 3. supple: *L. 53. ff. de legat. 2.*

P. 110. lin. 30. post verba: *Sed hæc de lege paullo obscuriore*, adde: Quibus fere gemina sunt, quæ ad illam differunt viri docti, Detleu. Langebek Annot. cap. XXXI. p. 569. & Petr. Perrenon. Animadu. Lib. II. cap. XXV. p. 655. Tom. I. Thesaur. iur. quamuis hic, dum in eadem lege verba quædam ita mutat: *qui Rufinam ingenuam non honore pleno dilexerat*, textum præter necessitatem sollicitare videatur. Non enim ideo Rufina vxor erat, quia eam pleno honore dilexerat Cassianus: sed ideo erat concubina, quia quæstum corpore fecerat, quamuis pleno honore eam Cassianus dilexisset. Nec enim per Legem nostram Senatoris vxor esse poterat mulier quæstuaria, quantumuis pleno honore dilecta; poterat tamen concubina esse, quia in quæstuariam ingenuam stuprum non committebatur. Sed hæc hactenus.

P. 112. lin. 30. pro *Constantini* rescribe: *Valent. & Gratiani*.

P. 113. lin. 34. pro *Corassius* lege: *Corasius*.

P. 116. lin. 24. pro *vnquan* lege: *vnquam*.

P. 119. lin. 17. pro *Actem* lege: *Acten*.

P. 125. lin. 23. pro *foedide* lege *foede*. lin. 31. pro *foediDEduxit* lege: *foeDEduxit* l. 32. iterum *foede deduxit* l. 33. pro *foedi*, *foede*.

P. 157. lin. 19. post verba: *captatore Macello*, adde: Et hinc legis iussu nubere dicebantur, qui iustum inibant matrimonium. Martialis Lib. V. Epig. LXXVI.

Quae LEGIS IVSSV *nupsit tibi, Laelia, Quinte,*
Vxorem potes hanc dicere legitimam.

Et Ouid. Lib. II. de Arte amandi v. 157:

Non LEGIS IVSSV *lectum venistis in vnum,*
Fungitur in vobis munere legis amor.

Apuleius Apol. II. sub finem: *Vxorem ducis: leges iubent.* Quae omnia docent, legem Papiam, (etenim de hac loca ista loquuntur,) praeceptum hoc complexam esse, vt omnes ingenui puberes vxores ducerent, ceu & vir doctissimus, Petr. Perren. Animadu. Lib. I. cap. IX. obseruauit.

P. 158. lin. 35. pro *Polito* lege: *Potito.* & lin. 37. pro *L. Farius* lege *L. Furius.*

P. 172. l. 17. pro *confessaque* lege: *concessaque.*

P. 173. l. 13. pro *etiam* lege: *etiamsi.*

P. 176. l. 22. pro *ea domum* lege: *eae domum.*

P. 183. lin. 1. pro *annum* VI lege: *annum* VI. l. 3. pro *adfecta* lege: *adfectu.* l. 17. post *finiuit* adde parenthesin.)

P. 186. lin. 1. pro *adfuit* lege: *adsuit.*

P. 192. lin. 35. pro *fideicommissa* scribe: *haec fideicommissa.*

P. 200. lin. 23. pro *rerum etiam* lege: *verum etiam.*

P. 206. lin. 6. pro *numera* lege: *munera.*

P. 212. lin. 26. pro *iniustus* lege: *inuitus.*

P. 219. lin. 10. pro *quos* lege: *quas.*

P. 231. lin. 23. pro *expromendum* lege: *exponendum.*

P. 238. lin. 9. pro *quos* lege: *quod.*

P. 239. lin. 14. pro *eos in* lege: *eas in.*

P. 248. lin. 9. pro *ex aliis* lege: *ex aliis Vlpiani fragmentis.*

P. 253. lin. 15. pro *frequentibus* lege: *sequentibus.*

P. 282. lin. 27. pro *laudatur* lege *laudaturque.*

P. 283. lin. antep. pro *expressas* lege: *expressos.*

P. 287. lin. 25. pro *inter* lege: *intra.*

P. 291. lin. 11. pro *cur Vlpianus. De* lege: *cux Vlpianus de.*

P. 299. lin. 8. pro *esset* lege *essent.*

P. 305. lin. 27. post vocem *transiret,* adde: *ea euanesceret.*

P. 307. lin. 4. pro *fragmenti* lege: *fragmento.*

P. 309.

P. 309. lin. 32. pro *destituantur* lege: *destituatur*.

P. 321. in margine scribe. *L.* 31. *ff. de nupt.*

P. 326. lin. 15. post verba: *esse dicuntur*, adde: Eadem forma leges nostræ eleganter dicunt *modum adiicere*, L. 6. §. ff. de off. procos. *moderari*, L. 6. §. 3. eod. *modum rei excedere*. d. L. 3. §. 6.

P. 332. lin. 11. post verba: *tria millia amittebat*, adde: Et inde lucem capit elegans Ausonii Epigramma, quod est octuagesimum octauum:

Iurisconsulto cui viuit adultera coniux,
PAPIA *lex placuit*, IVLIA *displicuit.*

Contendit inter se poeta legem Papiam Poppæam, quæ & ipsa Iulia dicitur, & Iuliam de adulteriis. Placebat illa ICto, adulteræ marito, quia dotis partem ob mores vxoris graues lucrari poterat: at displicebat Iulia, quæ vxorem in adulterio deprehensam repudiari iubebat, nisi maritus pro lenone haberi vellet. L. 29. ff. ad L. Iul. de adult. L. 2. C. eod. Id autem ipsi vel ideo videbatur incommodum, quod totam dotem retinere, quam eiusdem partem lucrari mallet. Ergo interim, dum fluctuauit, dubiamque traxit sententia mentem, vere ipsi

Papia lex placuit, *Iulia displicuit*.

P. 336. lin. 26. pro *exberedem scripsisse* lege: *exberedem scripsisset*.

P. 338. lin. 23. post verba: *ad prouincias protulerunt* adde: Immo id in antiquissimis etiam legibus obseruatum nouimus. Lege Atilia cautum fuerat, vt pupillis & feminis, quibus nec testamentarius, nec legitimus tutor esset, tutor a Prætore & maiore parte tribunorum plebis daretur. *pr. Inst. de Atil. tut.* Sed ea lex quum Romæ duntaxat, teste Vlpiano Fragm. tit. XI. §. XVIII. locum haberet, postea ad eas producta est prouincias, quibus prætores præerant. Hinc Dio in Excerptis Peirescian. p. 397: Τῶν γὰρ ἄλλων στρατηγῶν εἰωθότων διδόναι προστάτας τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν, οὗτος ἑαυτὸν τούτων ἀνέδειξε φροντιστήν. *Nam quum reliqui* (Siciliæ) *prætores pupillis ac viduis agnatorum cura destitutis tutores dare soliti essent: hic* (L. Asellius,) *eiusmodi personarum ipse tutelam suscepit.* Denique lege Iulia & Titia

LIl 3 anno

anno v. c. IↃCCXXII cautum, vt & reliqui Præsides in prouinciis tutores darent. pr. Inst. de Atil. tut. Ex eo tempore L. Asellii exemplum imitari non poterant Præsides, nec se ipsos tutores dare, L. 5. ff. de off. præf. quemadmodum nec Prætori vrbano id permittebatur. L. 4. de off. præt. L. 4. ff. de tut. dat.

P. 360. lin. 25. post verba: *pars interuerteretur*, adde: Id quod & alio loco innuit Imperator in Constit. Tanta §. 6. de confirm. Digest. vbi redditurus rationem, cur de caducis in Pandectis nihil occurrere passus sit: *Sed in his*, inquit, *nihil de caducis a nobis memoratum est, ne caussa, quæ in rebus non prospere gestis & tristibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens ciuili, nostris maneat temporibus, quæ fauor coelestis & pacis vigor firmauit, & super omnes gentes in bellicis victori periculis suppofuit, ne luctuosum monimentum læta sæcula inumbrare concedatur.* Quamuis, dum in mediis bellis ciuilibus legem hanc latam existimat, haut adeo accurate eius historiam expendisse videatur vel Imperator, vel quisquis eius nomine hanc constitutionem concinnauit.

P. 396. lin. 31. pro ἀνυπεύθονον lege: ἀνυπεύθυνον.

P. 407. lin. 28. post verba: *quæ hic non repeto*, adde: id tamen addere visum, tesserarum illarum venditionem etiam in marmoribus memorari, si recte legit Reinesius Inscr. Class. XV. 12.

HIC. SEPTIMVM. DECIMVM.
FRVMENTVM. PVBLICVM.
ACCEPIT.
SEXTVM. DECIMVM. VENDIDIT.

Plura de tesseris frumentariis habent Iac. Guther. de Offic. Dom. Aug. Lib. II. cap. XI. Lipsius Elect. Lib. I. cap. VIII. Iac. Gothofr. ad Cod. Theod. Lib. XIV. tit. XVII. de annon. ciuic. & pane gradil. p. 241. Tom. V. & Vinc. Contaren. tractatu singulari de re frumentaria.

P. 412. lin. 3. pro *nec pro possessore* lege: *nec pro legato*.

INDEX

INDEX I. AVCTORVM,

qui in hoc commentario emendantur, explicantur, notantur, illustrantur.

Quin-

INDEX II. LEGVM,

quæ in hoc Commentario emendantur, vindicantur, illustrantur vel ad speciem suam reducuntur.

Ex Institutionibus.

Ex Pandectis.

Ex Codice Iuftin.

Ex Nouellis.

Ex Codice Theodof.

L. 2

Ex Nouell. Codici Theod. subiectis.

Ex Basilic.

Ex Vlpiani, Paulli aliisque fragm.

Ex iur. Can.

INDEX III. RERVM

ET VERBORVM LOCVPLETISSIMVS.

A.

Di-

E.

F.

Fibula

G.

H.

I.

K.

L.

L.

 SC.

N.

Poppæa

Q.

R.

Li-

T.

FINIS.

